

الحمد لله رب العالمين

مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهری و روستایی

قیمت: ۳۰۰۰۰ تومان

آدرس: تهران، بلوار کشاورز، ابتدای خیابان نادری، پلاک ۱۷، مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهری و روستایی، فصلنامه مدیریت شهری، تلفن: ۶۳۹۰۲۰۸۳، دورنگار: ۸۸۹۷۷۹۱۲، کد پستی: ۱۴۱۶۶۳۳۶۶۱

درگاه اینترنتی ارسال مقالات

<http://ijurm.imo.org.ir>

درگاه اینترنتی

مرکز مطالعات برنامه ریزی شهری و روستایی

<http://safta.imo.org.ir>

وزارت کشور

سازمان شهرداری ها و دهیاری های کشور
انتشارات

Site: www.imo.org.ir

E-mail: JModiriyatshahri@gmail.com

صاحب امتیاز: سازمان شهرداری ها و دهیاری های کشور

مدیر مسئول: مهدی جمالی نژاد

زیر نظر: مجید عبدالمهی

سر دبیر: محمد رضا بمانیان

هیئت تحریریه به ترتیب حروف الفبا:

دکتر ایرج اعتصام، استاد پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران (بازنشسته)

دکتر بهناز امین زاده، دانشیار دانشکده محیط زیست، دانشگاه تهران

دکتر محمدرضا بمانیان، استاد دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس

دکتر مصطفی بهزادفر، استاد دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت

دکتر محمدرضا پورجعفر، استاد دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس

دکتر داراب دیبا، استاد پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران (بازنشسته)

دکتر حمیدرضا صارمی، استادیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس

دکتر محمود طاووسی، استاد دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس (بازنشسته)

دکتر محمد مهدی عزیزی، استاد پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران

دکتر علی عسگری، استاد برنامه ریزی مخاطرات محیطی، دانشگاه یورک (تورنتو) کانادا

دکتر علی غفاری، استاد دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی

دکتر علی اکبر فرهنگی، استاد دانشگاه مدیریت، دانشگاه تهران

دکتر محمود گلابچی، استاد پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران

دکتر غلامرضا لطیفی، دانشیار دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی

دکتر مهدی مدیری، دانشیار دانشگاه صنعتی مالک اشتر

دکتر ناصر میرسپاسی، استاد دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه آزاد اسلامی

دکتر محمد نقی زاده، دانشیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی

امور اجرایی: زهرا ترقی، فاطمه کمندی، حدیثه گرشاسبی

کمیته اجرایی: محمد مهدی متوسلی، محمد طولابی، عباس جلالی

ویراستار انگلیسی: دکتر رضا بمانیان

ویراستار فارسی: امیر اشراقی

صفحه آرایی: حامد یعقوبی hamedyaghoobi.com

درجه علمی - پژوهشی نشریه «مدیریت شهری» طی شماره ۳/۱۱/۳۷۷۸ مورخ ۳/۱۷/۱۳۸۹ دبیرخانه «کمیسیون بررسی نشریات علمی کشور» وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ابلاغ گردیده است.

این نشریه در پایگاه ها و درگاه های زیر نمایه می شود:

- «پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC)» (www.ISC.gov.ir)
- «پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID)» (www.SID.ir)
- «بانک اطلاعات نشریات کشور» (www.Magiran.com)
- «درگاه پژوهشکده مدیریت شهری و روستایی» (www.IMO.org.ir)
- «پایگاه مجلات تخصصی نور» (www.noormags.com)
- «سیستم شناساگر دیجیتال نشریات علمی» (www.doi.org)
- «پایگاه اطلاعات علمی شهری و روستایی» (www.rur.ir)
- «پرتال جامع علوم انسانی» (www.ensani.ir)

فهرست مطالب

۱. سنجش اثرات تبدیل روستا به شهر بر نظام شهری در مقیاس ناحیه: نمونه موردی ناحیه‌های استان گیلان (۱۳۳۵-۱۳۹۵) / محمد مهدی عزیزی، اسفندیار زبردست، مهدی برنافر ■ ۷-۲۶
۲. بازشناسی مولفه‌های مالکیت براساس مبانی تئوری برخاسته از زمینه؛ به منظور تبیین جایگاه مفهوم مالکیت در حوزه‌ی ساخت و ساز / زهرا بهپور، حمید رضا شعاعی، مسعود نبی میبیدی ■ ۲۷-۴۴
۳. روابط مولفه‌های اثرگذار بر قیمت مسکن و مولفه‌های کیفیت فضایی مسکن / نسیم قلیچ خانی، سید عباس یزدانفر، سید باقر حسینی، سعید نوروزیان ملکی ■ ۴۵-۶۲
۴. بررسی اصل درون‌گرایی در مسکن ایرانی بر اساس نظریه نحو فضا (مطالعه موردی: خانه‌های سنتی اقلیم گرم و خشک) / امیررضا شیخ بهایی ■ ۶۳-۷۸
۵. بررسی رابطه‌ی تأمین نیازهای برتر با تعالی منابع انسانی در شهرداری زاهدان / نورمحمد یعقوبی، عبدالباسط مرادزاده ■ ۷۹-۹۶
۶. تحلیل اثر زیرساخت‌های سبز شهری بر ارتقاء شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی کیفیت زندگی / مریم نوروزی ■ ۹۷-۱۱۴
۷. کاهش معضلات زیست‌محیطی در بافت‌های ارگانیک و قدیمی با رویکرد شهر هوشمند (مرور ادبیات و ساخت چهارچوب مطالعات میدانی با استفاده از تکنیک تحلیل شبکه‌ای (ANP)) / شادی شکر یزدان آباد، مصطفی بهزادفر ■ ۱۱۵-۱۲۸
۸. شناسایی منشا اصلی ادعاها در پروژه‌های شهری (مطالعه موردی: پروژه‌های DBF مترو کلانشهر تهران) / هادی تلخابی، احسان اله اشتهاردیان، علی محقر، مجید پرچمی جلال، محمد حسین صبحیه ■ ۱۲۹-۱۴۶
۹. غربالگری عوامل سرزندگی محیطی در فضاهای باز مجموعه مسکونی شهر تهران با استفاده از تکنیک فازی / مهرداد شهبازی، منصور یگانه، محمدرضا بمانیان ■ ۱۴۷-۱۶۸
۱۰. تأثیر متقابل رضایتمندی سکونتی و مداخلات کالبدی خودانگیخته ساکنین / حمیدرضا عظمتی، جمال الدین مهدی نژاد، سیده فرشته احسانی اسکویی ■ ۱۶۹-۱۸۲
۱۱. نقش سراهای محله در تحقق اهداف مدیریت شهری؛ مورد مطالعه، منطقه ۷ کلان شهر تهران / سید مهدی موسی کاظمی، ربابه الماسی ■ ۱۸۳-۱۹۶
۱۲. تحقق حکمروایی خوب شهری با تأکید بر مفهوم عدالت فضایی و اجتماعی (نمونه موردی: شهر رشت) / مرضیه رجبی، مریم خستو ■ ۱۹۷-۲۱۴
۱۳. توسعه گردشگری و بازساخت در مقاصد شهری (مطالعه موردی: شهر شیراز) / مهدی رمضان زاده لسبویی، دکتر نازنین تبریزی، محمدرضا ضیمران ■ ۲۱۵-۲۳۰
۱۴. ارزیابی شاخص کمبود منابع آب براساس جمعیت سکونتگاه‌های شهری و روستایی و اثرات تغییرات اقلیمی - مطالعه موردی شهرستان بردسیر / حسین اصلی پور، هادی خانمحمدی، معین عبدالمحمد سقا ■ ۲۳۱-۲۴۸

۱۵. مدیریت محیط زیستی ایستگاه های انتقال پسماند شهری با تاکید بر کنترل آلاینده ها (مطالعه موردی: ایستگاه انتقال پسماند دارآباد تهران) / آذر واعظی هیر، علی دریابیگی زند، حسن هویدی ■ ۲۴۹-۲۶۰
۱۶. تحلیل شاخص های تاثیر گذار بر پیاده سازی مدیریت یکپارچه شهری (مطالعه موردی: کلانشهر تهران) / حسین رجب صلاحی، مسعود تقوایی، اصغر ضرابی ■ ۲۶۱-۲۸۲
۱۷. سنجش و ارزیابی شاخص های موثر بر کارکرد مسکن روستایی پایدار با تاکید بر نقش فرهنگ و اجتماع / جمال الدین مهدی نژاد، علی شرقی، فائزه اسد پور ■ ۲۸۳-۳۰۰
۱۸. دستاوردی تحلیلی از تاثیر عوامل دموگرافیک بر تمایل شهروندان به نماهای نئوکلاسیک در راستای ارتقا هویت و حس تعلق به مکان / خسرو دانشجو، صاحبه ایزد پناه ■ ۳۰۱-۳۱۲
۱۹. ضرورت به کارگیری مدیریت استراتژیک شهری در سیستم مدیریتی کلانشهر تبریز با تاکید بر تحلیل معادلات ساختاری / محمد رضا رضائی آقامیرلو، محمد رضا پور محمدی، کریم حسین زاده دلیر ■ ۳۱۳-۳۲۶
۲۰. بررسی تأثیر رضایتمندی از خدمات و امکانات دانشگاه بر ابعاد حس دلبستگی دانشجویان به مکان / لیلا کریمی فرد، فاطمه طباطبایی ملاذی ■ ۳۲۷-۳۴۲

سنجش اثرات تبدیل روستا به شهر بر نظام شهری در مقیاس ناحیه: نمونه موردی ناحیه‌های استان گیلان (۱۳۳۵-۱۳۹۵)

محمد مهدی عزیزی* - استاد دانشکده شهرسازی، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

اسفندیار زبردست - استاد دانشکده شهرسازی، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

مهدی برنافر - دانشجوی دکتری شهرسازی، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

Assessing the Impacts of Rural Settlements Transformation to City on Urban System at Sub-Regional level: Case of Guilan Province Sub-Regions (1956-2016)

Abstract

The emergence of new rural-towns, due to the growth of rural settlements and their identification as cities, caused many changes on social, economic and physical dimensions of these communities. These research focuses on assessing the differences in the urban system of Guilan province at the sub-regional level. The question of the research is what impact had transformation of rural settlements to city on changing of settlement system in different sub-regions in Guilan province. Differences in population density, urbanization rate, geographic-climatic and environmental structure of sub-regions, make the study of this province and its sub-regions important as a unique example. The method used in this research is descriptive-evaluative and data collection method is documentary. The study of the distribution pattern of cities in Guilan province in terms of four distinct sub-regions shows that the largest number of cities and population has been concentrated in the Sepidrood's Western region. Transformation of rural settlements to city as a policy in sub-regions with old cities or primate-city, was more inefficient than sub-regions lacking of old cities. With this argument, it can be said that instead of applying reclassification of rural settlements to city as a planning policy, in sub-regions with old urban structure, especially with primate city domination, it is necessary to apply other policies; that developing middle-sized cities can be considered as an efficient policy.

Keywords: Rural-Towns, Urban System, Sub-Regional level planning, Transformation of Rural Settlements to City.

چکیده

پیدایش شهرهای نوپدید که به دلیل رشد نقاط روستایی و شناسایی آنها به عنوان شهر رخ می‌دهد، سبب تغییرات بسیاری در نظام سکونتگاهی ملی - منطقه‌ای و سایر ابعاد اجتماعی، اقتصادی و کالبدی جوامع می‌گردد. سوال مدنظر پژوهش این است که تبدیل روستا به شهر چه تاثیراتی بر تغییر ماهیت نظام سکونتگاهی در مقیاس نواحی مختلف استان گیلان داشته است. تفاوت در تراکم جمعیتی، میزان شهرنشینی، ویژگی‌های جغرافیایی - اقلیمی و ساختار محیطی نواحی مختلف استان، سبب می‌شود که مطالعه این استان و نواحی آن به عنوان یک نمونه منحصر به فرد مورد توجه قرار گیرد. روش به کار گرفته شده در این پژوهش توصیفی - ارزیابی و روش گردآوری داده‌ها به صورت اسنادی و کتابخانه‌ای است. الگوی پراکنش شهرها در استان گیلان بر حسب چهار ناحیه متمایز، نشان می‌دهد تمرکز بیشترین شهرها و جمعیت در ناحیه غرب سپیدرود رخ داده است. برآیند نتایج حاکی از آن است که تبدیل روستا به شهر، در نواحی با شهرهای قدیمی، خصوصاً در ناحیه‌ای که دارای تسلط نخست‌شهر است، ناکارآمدتر از نواحی فاقد شهرهای قدیمی بوده است. با این استدلال می‌توان گفت در ناحیه با تسلط نخست‌شهری ضروری است به جای سیاست تبدیل روستا به شهر به سیاست‌های دیگری روی آورد که سیاست توسعه شهرهای میانی را می‌توان به عنوان یکی از سیاست‌ها پیشنهاد نمود.

کلیدواژه: روستا- شهر، نظام شهری، برنامه‌ریزی ناحیه‌ای، تبدیل روستا به شهر.

مقدمه

واقعیت‌های موجود در خصوص روندهای مرتبط با شهرنشینی خصوصا در کشورهای جهان سوم و ایران نشان‌دهنده ایجاد مسایلی نظیر خالی از سکنه شدن روستاها، عدم توسعه شهرهای میانی و کوچک، توسعه بی‌رویه شهرهای بزرگ و... در این کشورهاست. بر این اساس استدلال شده که همگرایی در توسعه زمانی محقق خواهد شد که مناطق محروم و کمتر توسعه‌یافته با شتاب بیشتری نسبت به مناطق دیگر، توسعه یابند؛ در غیر این صورت ادامه روندهای موجود با تمرکز توسعه اقتصادی در مناطق توسعه‌یافته، عدم تعادل در سطوح ملی و منطقه‌ای را به دنبال خواهد داشت (Purohit, 2008, p. 2249). در کنار این امر تسریع روند پیدایش شهرهای نوپدید که غالبا به دلیل رشد نقاط روستایی و شناسایی آنها به عنوان شهر رخ می‌دهد، سبب تغییرات بسیاری در نظام سکونتگاهی ملی و منطقه‌ای شده است. بدین سان اتخاذ سیاست‌هایی برای اصلاح سازمان فضایی نظام سکونتگاهی ضروری به نظر می‌رسد.

در ایران نیز روند افزایش شهرها، پس از سال‌های اجرای اصلاحات ارضی (۱۳۴۲) تسریع شده (زنگنه شهرکی، ۱۳۹۳، ص. ۵۲۳) و پس از انقلاب اسلامی با شدت بیشتری ادامه پیدا کرده است؛ به طوری که افزایش تعداد شهرهای کشور از ۱۹۹ شهر در سال ۱۳۳۵ به ۱۲۴۳ شهر در سال ۱۳۹۵ گواهی بر این مدعاست. می‌توان اذعان نمود که چنین دگرگونی سهمناکی در شمار شهرهای کشور بدون تاثیر بر سازمان فضایی نظام سکونتگاهی در سطوح مختلف ملی، منطقه‌ای و ناحیه‌ای نبوده است.

مرور ادبیات موجود نظری و تجربی موجود نشان می‌دهد تاثیراتی که تبدیل روستا به شهر بر سازمان فضایی دارد را می‌توان به دو سطح تقسیم نمود. اولین امر رابطه تبدیل روستا به شهر با تغییرات سازمان فضایی خرد (از جمله، سرایی و اسکندری، ۱۳۸۶؛ ضیاء‌توانا و شریفی، ۱۳۹۲؛ زیاری و رمضان

زاده، ۱۳۹۲؛ امیرانتخابی، ۱۳۹۴, Knight, ۱۹۹۴, Tacoli, 2004, Owusu, 2005, Mehra, 2016) است که به سطح شهر و حوزه نفوذ آن توجه دارد. رویکرد دوم رابطه تبدیل روستا به شهر را با سازمان فضایی کلان (از جمله، زنگنه شهرکی، ۱۳۹۲، زنگنه و همکاران، ۱۳۹۲؛ عزیزی و همکاران، ۱۳۹۷؛ Manta et al, 2013, Guin & Das, 2015, Mitra & Kumar, 2015) مورد توجه قرار می‌دهد که به جایگاه شهر در نظام فضایی منطقه و اثرات آن بر این نظام توجه دارد. از این حیث مطالعات معدودی بر تاثیرات تبدیل روستا به شهر در مقیاس ناحیه‌ای (با فرو-منطقه‌ای به معنی فضایی بین محدوده محلی و منطقه‌ای) توجه داشته‌اند. در واقع گرچه از بعد فضایی انتظار می‌رود که تبدیل روستا به شهر بر روی ابعاد منطقه‌ای تاثیرگذار باشد؛ این امر می‌تواند در سطح نواحی شکل‌دهنده یک منطقه دارای اثرات متفاوتی باشد. از این منظر، نه تنها توجه به موضوع تبدیل روستا به شهر در سطح کلان ضروری به نظر می‌رسد، بلکه توجه به آن بر اساس پیامدهای فضایی حاصل بر نواحی مختلف یک منطقه نیز ضرورت می‌یابد.

مطالعه اجمالی شرایط شهرنشینی در استان گیلان نشان می‌دهد که از نظر تاریخی و طبق تحقیقات انجام شده، این منطقه از پیشینه بسیار کمتری در شهرنشینی در مقایسه با سایر نقاط ایران برخوردار است (آمار، ۱۳۸۶، ص. ۷؛ عظیمی، ۱۳۹۱)؛ لیکن روند افزایش شهرهای استان طی چند دهه اخیر همواره به صورت صعودی بوده و از ۱۰ شهر در سرشماری ۱۳۳۵ به ۵۲ شهر در سرشماری ۱۳۹۵ رسیده است. مضافا بررسی تعداد و جمعیت شهرها در استان نشان می‌دهد که شهرهای کمتر از ۲۵ هزار نفر بیشترین تعداد شهرها با کمترین میزان جمعیت را در تمام دوره‌های سرشماری به خود اختصاص داده‌اند (کریمی و همکاران، ۱۳۹۱، ص. ۱۹۴).

گرچه عموما از استان گیلان به عنوان یک منطقه جلگه‌ای یا معتدل نام برده می‌شود، لیکن شرایط

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

جغرافیایی و محیطی آن سبب شده که این استان از تنوع فضایی خاصی در مقایسه با بسیاری دیگر از نواحی ایران برخوردار باشد. دارا بودن نواحی جلگه‌ای، کوهستانی و بیابانی درون یک پهنه همگن جغرافیایی که با عوارض طبیعی مشخص (کوه‌ها، دره‌ها و ساحل) از سایر نقاط ایران جدا شده است، تفاوت در تراکم جمعیتی، میزان شهرنشینی و ساختار محیطی خرده نواحی مختلف استان، سبب می‌شود که مطالعه این استان و نواحی آن به عنوان یک نمونه منحصر به فرد که می‌تواند مدلی از یک جامعه بزرگتر باشد مورد توجه قرار گیرد.

بر این اساس چنین سوالی توجه پژوهشگران را به خود جلب کرده است که تبدیل روستا به شهر چه تاثیراتی بر نظام شهری نواحی مختلف استان گیلان داشته است؟ و آیا چنین تغییراتی به بهبود نظام شهری نواحی استان یاری رسانده و یا نتوانسته در راستای تحقق چنین هدفی کارآمد باشد. بدین‌سان توجه این مقاله به پاسخگویی به این پرسش‌ها معطوف خواهد بود.

پیشینه تحقیق

یکی از مباحث اساسی در برنامه‌ریزی منطقه‌ای، توجه به تفاوت‌های موجود در سطوح و ابعاد مختلف منطقه‌ای است؛ زیرا هر یک از سطوح فضایی، برتری‌ها و ناکارآمدی‌های مربوط به خود را دارد (Ma, 2002). همچنین آگاهی از سطوح توسعه در نواحی مختلف از ضروریات اجرای برنامه‌های توسعه محسوب می‌شود (تقوایی و همکاران، ۱۳۹۱، ص. ۲۱). چراکه در حال حاضر یکی از مشکلات جدی برنامه‌های توسعه و اجرای آنها در سطوح منطقه‌ای، عدم انطباق نظام تقسیمات کشوری با خصوصیات منطقه‌ای است (احمدی‌پور و همکاران، ۱۳۹۳، ص. ۱).

در برنامه‌ریزی، غالباً منظور از منطقه، محدوده‌ای جغرافیایی است که کوچکتر از سطح ملی و بزرگتر از سطح شهری است (زیاری، ۱۳۷۸، ص. ۶۰؛ شیخ اعظمی، ۱۳۹۲، ص. ۳۵). بر این مبنا منطقه خود مقیاس‌های گوناگونی دارد که به طور کلی شامل

سه الگوی اصلی ناحیه (زیر-منطقه یا خرده-منطقه) منطقه و کلان-منطقه می‌شود. ناحیه عرصه‌ای فضایی است که به واسطه یک یا چند ویژگی معین از عرصه‌های پیرامونی متمایز شده است؛ لذا ناحیه را بخشی از منطقه به شمار می‌آورند (سعیدی، ۱۳۸۷، ص. ۷۹۷).

در برنامه‌ریزی، نظریه‌های توسعه منطقه‌ای در دو دسته قابل طبقه‌بندی هستند. دسته اول نظریاتی که بر تقسیم فعالیت‌های اقتصادی-اجتماعی به بخش‌های اقتصادی تکیه می‌کنند. در دسته دوم با اولویت دادن به قلمروهای فضایی، فعالیت‌ها و یکپارچگی آنها در محیط بررسی می‌شوند (منزوی و دلیر، ۱۳۸۹، ص. ۱۳۵). شماری از نظریات توسعه منطقه‌ای با دیدگاه فضایی اصالت را به نظام استقرار سکونتگاه‌ها در فرایند توسعه بخشیده و با انتخاب نگرش بینابین از دو حد تمرکزگرایی و تمرکززدایی، تجمع غیرمتمرکز را پیشنهاد کرده‌اند. هسته مرکزی چنین نظریاتی وجود سازمان فضایی ویژه‌ای است که با رشد اقتصادی کشور ایجاد می‌شود (صرافی، ۱۳۷۷، ۱۲۸-۱۲۹). از این حیث سلسله‌مراتب شهری، تجسم فضایی سکونتگاه‌های گوناگون یک کشور در اقتصاد ملی محسوب می‌شود (Short, 1996, p. 40)؛ در حالی که فقدان توازن در توسعه سکونتگاه‌ها و سلسله‌مراتب شهری، یکی از عوامل بروز معضلات اقتصادی-اجتماعی در شهرها و در سطوح مختلف شناخته شده که ممکن است به پیامدهای ناگواری منجر شود (Pacione, 2003, p. 291). با توجه به این امر، یکی از مهمترین موضوعات در برنامه‌ریزی فضایی، شکلهی به سازمان فضایی مناطق است؛ به نحوی که بتواند در دستیابی به تعادل عمل نماید (داداش‌پور و همکاران، ۱۳۸۹، ص. ۹۸).

به‌دنبال مطرح شدن این دیدگاه‌ها، سیاست تبدیل روستا به شهر از طریق اعطای موقعیت قانونی به سکونتگاه‌ها و ایجاد زیرساخت‌ها و خدمات در آنها به‌عنوان یک سیاست کاربردی جهت حمایت از نظام روستایی و سازماندهی نظام شهری در سطح

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

منطقه‌ای و ملی با تاکید بر روستاهایی که از جمعیت بالاتر و پتانسیل‌های اقتصادی بهتر برخوردار بودند، مورد توجه قرار گرفت (Van Leeuwen, ۲۰۰۸; UNCHC, ۲۰۰۹). در این الگو، شهرهای کوچک همانند موتوری برای ایجاد توسعه اقتصادی در نواحی روستایی شناخته می‌شوند (Courteny et al., ۲۰۰۷). از نظر جان نایت، تبدیل روستا به شهر فرآیندی مستمر است و در جایی اتفاق می‌افتد که دولت‌ها به دنبال اصلاحات اجتماعی طولانی مدت هستند (Knight, ۱۹۹۴, p. ۲۱۶). بر این اساس، بسیاری از کشورهای کمتر توسعه‌یافته نظیر هند، چین، مالزی سیاست‌های ارتقای نواحی روستایی به شهری را پی گرفتند. از آنجایی که روستاهای بزرگ غالباً قدیمی‌ترین و پایدارترین مراکز سکونتگاهی در ایران را تشکیل می‌دهند، این استدلال صورت پذیرفت که می‌توانند به عنوان واسطه‌هایی میان شهرهای بزرگ و روستاهای کوچک معرفی شوند (Sartipipour, ۲۰۱۲, p. ۳۶۹) و با تبدیل روستا به شهر به عنوان یک سیاست کاربردی، به کاهش سطح شکاف موجود در نظام شهری کمک نمود. در سطح جهانی، طی دو دهه اخیر مقیاس ناحیه‌ای توجهات بسیاری را به خود جلب کرده است. در انگلستان مقیاس ناحیه‌ای به عنوان فضایی برای برنامه‌ریزی که کوچکتر از مقیاس مناطق تعریف شده فضایی استاندارد و بزرگتر از حوزه حاکمیتی محلی مرسوم تعریف شده، شناخته می‌شود (McCann & Ward, ۲۰۱۱, Buser & Farthing, ۲۰۱۱, p. ۳۰۸). در کانادا تقسیم فضایی مناطق به نواحی کوچکتر یکی از روش‌های متداول در تامین امکانات درمانی محسوب می‌شود (Alberta Health & Wellness, ۲۰۱۳, p. ۵). چاکرابورتی و چاکما (۲۰۱۴) در مطالعه خود روی ناحیه برادهامان در بنگال غربی (هند) نشان می‌دهند که میان نواحی درونی تشکیل دهنده این منطقه، سطوح متفاوتی از شهرنشینی وجود دارد. مطالعات ناحیه‌ای در ایران نیز در قالب برنامه‌ریزی

در سطح یک یا چند شهرستان در قالب طرح‌های ناحیه‌ای در ذیل طرح کالبدی ملی سابقه‌ای بیش از دو دهه دارد. در میان مطالعات صورت گرفته در داخل کشور نیز اغلب پژوهش‌ها بر رابطه شهرهای کوچک با ناحیه پیرامونی خود در سطح بخش یا شهرستان متمرکز شده‌اند (زیاری و رمضان‌زاده، ۱۳۹۲). مرصوصی و همکاران (۱۳۸۸)، به منظور تحلیل توسعه ناحیه‌ای با تاکید بر تقویت سازمان فضایی شهرها، شهرهای کوچک ناحیه مرند را مورد مطالعه و ارزیابی قرار داده و راهبردهای تقویتی برای سازمان فضایی در این ناحیه به عنوان یک فضای جغرافیایی کوچکتر از منطقه آذربایجان، ارائه می‌دهند. افراخته و همکاران (۱۳۸۹) نقش و عملکرد شهر زیرآب به عنوان یک کانون شهری کوچک در توسعه ناحیه پیرامون آن را مورد توجه قرار می‌دهند. طبق یافته‌های ایشان شهر زیرآب فقط به عنوان مرکز ارائه خدمات بوده و عملکردی ضعیف در سطح ناحیه داشته و نتوانسته تواند نقش مطلوبی در تعادل بخشی توسعه ناحیه‌ای ایفا نماید.

زیاری و رمضان‌زاده (۱۳۹۲) در مطالعه خود شهرستان بروجرد را به عنوان ناحیه مورد مطالعه برای ارزیابی اثرات تبدیل اشترینان به شهر تعریف می‌کنند. برخی پژوهش‌ها نیز مجموعه شهری (یا مجموعه‌ای از شهرستان‌های) خاصی را به عنوان یک ناحیه فضایی مورد توجه قرار داده‌اند. از جمله زبردست و رضایپور (۱۳۹۴) با مطالعه محدوده مجموعه شهری آمل، بابل، ساری و قائم شهر به عنوان یک ناحیه فضایی بهم‌پیوسته، ۶ شهر را بر اساس نقش‌ها و ویژگی‌های مذکور، جزو شهرهای کوچک دارای بالاترین ظرفیت و توانایی در اجرای اقدامات و سیاست‌های مربوط به توسعه منطقه‌ای برای ایجاد توازن و تعادل در سطح محدوده مورد نظر معرفی می‌کنند. امیرانتخابی (۱۳۹۴) با تحلیل پیامدهای ایجاد نوشهرها در شبکه سکونتگاهی ناحیه فومنات (شامل شهرستان‌های فومن، صومعه‌سرا و شفت) طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۰ و عملکرد ناحیه‌ای

شهرهای فومنت نشان می‌دهد که نوشهرهای این ناحیه طی سه دهه اخیر توان نگهداشت جمعیت و ایجاد تعادل در سازمان فضایی ناحیه را نداشته‌اند. بر این مبنا، مشاهده می‌شود که نه تنها توجه به سطح منطقه‌ای در مطالعات مربوط به سازمان فضایی و نظام شهری، دارای اهمیت اساسی می‌باشد، بلکه توجه به خصوصیات فضایی در سطوح ناحیه‌ای به دلیل برخورداری از شرایط متفاوت اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و غیره با شرایط کلان منطقه و تنوع ویژگی‌های آن سبب می‌شود تا توجه به تفاوت‌های ناحیه‌ای در مطالعه نظام شهری واجد اهمیت باشد. چنین شرایطی را می‌توان در رابطه با شهرهای حاصل از تبدیل سکونتگاه‌های روستایی به شهر نیز مشاهده نمود؛ چرا که شرایط متفاوت فضایی در سطوح منطقه‌ای و ناحیه‌ای سبب خواهد شد تا سکونتگاه‌های شهری نوپدید در یک پهنه فضایی، عملکردهای متفاوتی پیدا کنند که این امر بر قضاوت در رابطه با مطلوبیت این دسته از شهرها برای تغییر سازمان فضایی قابل توجه است. بر این

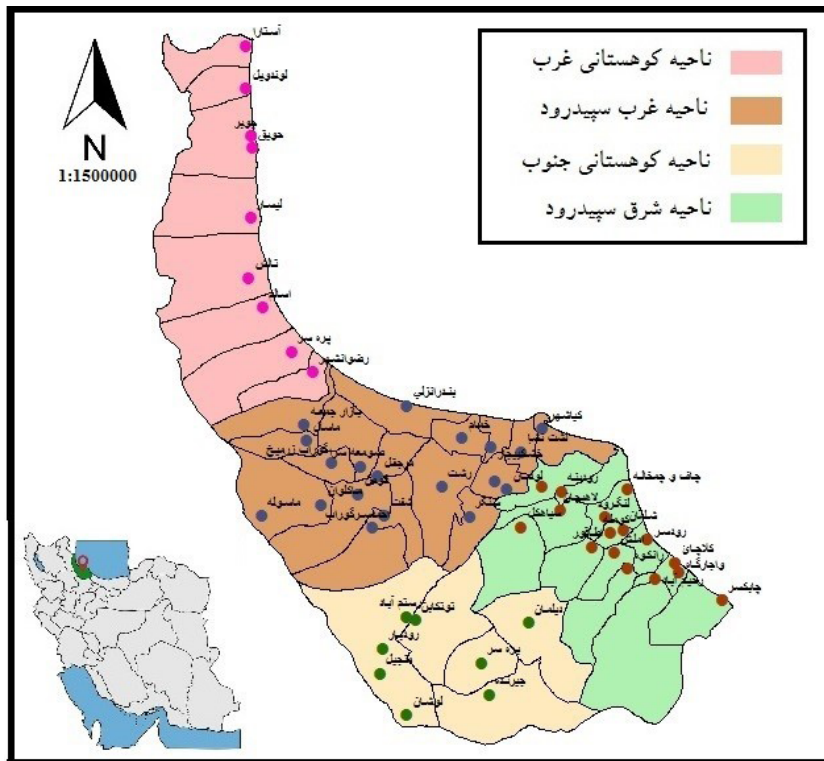
مبنا پژوهش حاضر تمرکز خود را بر روی ارزیابی تفاوت‌های موجود در نظام شهری استان گیلان در سطح ناحیه‌ای و تحلیل اثرات ناشی از افزایش شمار شهرها بر نظام شهری نواحی مختلف استان قرار می‌دهد.

روش شناسی

هدف این پژوهش تحلیل تأثیرات ناشی از تبدیل روستا به شهر در سطوح ناحیه‌ای در استان گیلان است. در این پژوهش شهرهای جدیدی که طی دوره‌های مختلف سرشماری به نظام شهری استان گیلان افزوده شده‌اند به‌عنوان شهرهای نوپدید، مدنظر قرار گرفته‌اند. برای تحلیل اثرات تبدیل روستا به شهر در برنامه‌ریزی منطقه‌ای، روش‌های متفاوتی برای تحلیل سکونتگاه‌ها وجود دارند؛ اما مهمترین شاخص‌هایی که برای سنجش وضعیت نظام شهری و تغییرات آن در طول زمان به‌کار می‌روند را می‌توان در سه دسته شاخص‌های سنجش نخست‌شهری، تعادل و تمرکز دسته‌بندی نمود. دلیل به کار گیری این دسته از شاخص‌ها،

جدول ۱: شاخص‌های سنجش نخست‌شهری، تمرکز و تعادل شهری منبع، زبردست، ۱۳۸۶؛ تقوایی و موسوی، ۱۳۸۸، ۲۸

توضیحات	اجزای فرمول	فرمول	شاخص
هرچه مقدار عددی شاخص بیشتر باشد، نشان‌دهنده میزان بالاتر نخست‌شهری در منطقه است.	P، کل جمعیت شهری P ₁ ، جمعیت شهر اول P ₂ ، جمعیت شهر دوم P ₃ ، جمعیت شهر سوم	$UPI = \frac{P_1}{P}$	نخست‌شهری
		$GI = \frac{P_1}{P_2 + P_3 + P_4}$	گینزبرگ
هرچه مقدار شاخص هرفیندال بیشتر باشد، میزان تمرکز بیشتری را نشان می‌دهد. با افزایش شاخص هندرسون، تمرکز کاهش می‌یابد.	P _i ، جمعیت شهر i P، کل جمعیت شهری	$Hi = \sum_{i=1}^n \left(\frac{P_i}{P}\right)^2$	هرفیندال
		$UD = \left[\sum_{i=1}^n \left(\frac{P_i}{P}\right)^2 \right]^{-1}$	هندرسون
هرچه مقدار این شاخص بیشتر باشد، توزیع به‌سوی تعادل در حرکت است.	P _i ، نسبت جمعیت شهر به کل جمعیت شهری	$H = - \sum_{i=1}^n P_i \cdot \ln P_i$	آنتروپی
برای ضریب b عدد ۱- نشان دهنده توزیع نرمال و اعداد بزرگتر از یک حاکی از نخست‌شهری و P _r نشان دهنده اهمیت نسبی شهرهای متوسط و میانی است.	P _r ، جمعیت شهر مورد نظر یا شهر r ام R، مرتبه شهر b، شیب خط رتبه‌اندازه	$R_r = \frac{P_r}{R^b}$	رتبه-اندازه

شکل ۱: الگوی پراکنش شهرهای استان گیلان بر مبنای چهار ناحیه فضایی متمایز

پس‌رویدادی تاکید خواهد شد. گردآوری داده‌ها به صورت اسنادی و کتابخانه‌ای است. به منظور نیل به نتیجه مورد نظر از نتایج سرشماری‌های سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۶)، مطالعات آمایش استان (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گیلان، ۱۳۹۶) و مطالعات منطقه‌شهری رشت (مهندسیین مشاور نقش جهان پارس، ۱۳۹۱) بهره گرفته شده است.

ویژگی‌های عمومی

استان گیلان، یکی از استان‌های شمالی ایران است که حدود ۱۴ هزار کیلومتر مربع مساحت دارد. گیلان از شمال به دریای کاسپین و جمهوری آذربایجان، از غرب به استان اردبیل، از جنوب به استان‌های زنجان و قزوین و از شرق به استان مازندران محدود می‌گردد. از نظر طبقه‌بندی اقلیمی مناطق مختلف استان را می‌توان به چهار پهنه خیلی مرطوب، مرطوب، نیمه مرطوب و نیمه خشک تقسیم نمود. سرزمین گیلان توسط سپیدرود به دو بخش شرقی

سهولت دسترسی به داده‌های مورد نیاز و تحلیل آنها و استفاده از این روش‌ها در بسیاری از پژوهش‌های مشابه است که امکان تحلیل و مقایسه نتایج پژوهش با سایر پژوهش‌ها را تسهیل می‌نماید. با توجه به موضوعات مورد بحث در سطوح ناحیه‌ای، به منظور تحلیل نظام شهری شاخص‌های میزان نخست شهری، شاخص چهار شهری گینزبرگ، شاخص تمرکز هرفیندال، شاخص عدم تمرکز هندرسون، شاخص انتروپی و قاعده رتبه-اندازه به کار گرفته شده‌اند.

این پژوهش را براساس هدف آن، می‌توان یک تحقیق توسعه‌ای برشمرد؛ چراکه در آن پژوهشگر به دنبال درک سازوکارهای موجود به منظور تبیین کارآمدی یا ناکارآمدی موضوع پژوهش است. از بعد ماهیت تحقیق این پژوهش را می‌توان از جمله پژوهش‌های استقرایی-قیاسی دانست. با توجه به سوالات پژوهش، این تحقیق در زمره تحلیل‌های توصیفی یا غیرآزمایشی قرار می‌گیرد که در آن به بررسی

و غربی تقسیم می‌شود که از نظر تاریخی بیه پیش و بیه پس خوانده می‌شدند. استان گیلان از سه ناحیه جغرافیایی جلگه‌ای، کوهپایه‌ای و کوهستانی تشکیل شده است (پوررمضان و مهدوی، ۱۳۹۱، ۱۱۵). به‌طور کلی سطحی معادل، ۹۸۴۰۰۰ هکتار از استان، معادل ۶۷/۸۶ درصد مساحت آن را کوهستان و بقیه مساحت آن را نواحی جلگه‌ای تشکیل داده‌است که شیب آن کمتر از ۵ درصد است (مهندسین مشاور ایران آمایش، ۱۳۹۱). از نظر سیاسی استان گیلان به ۱۶ شهرستان به نام‌های آستارا، آستانه اشرفیه، املش، بندرانزلی، رشت، رضوانشهر، رودبار، رودسر، سیاهکل، شفت، صومعه‌سرا، طوالش، فومن، لاهیجان، لنگرود و ماسال تقسیم می‌شود.

قبل از انقلاب اسلامی عمده‌ترین منطقه‌بندی‌های کشور شامل منطقه‌بندی بتل، ستیران، میسرا و اهلرز بوده و بعد از انقلاب طرح جامع آب، اسکان ۹۰، طرح‌های کالبدی‌های ملی و منطقه‌ای انجام شده است. در قالب طرح کالبدی ملی، نظام سلسله‌مراتب برنامه‌ریزی استان گیلان به سه ناحیه برنامه‌ریزی شرق، مرکز و غرب تقسیم شده است. در یک جمع‌بندی کلی می‌توان محدوده استان گیلان را به چهار ناحیه یا فرو-منطقه با مشخصات زیر تقسیم نمود:

• ناحیه غرب سپیدرود، با منابع آب غنی، اقلیم مرطوب، جلگه گسترده و هموار، سکونتگاه‌های فشرده. از نظر تقسیمات سیاسی این ناحیه با شهرستان‌های رشت، بندر انزلی، شفت، فومن، ماسال، صومعه‌سرا و بخش کیانشهر شهرستان آستانه اشرفیه انطباق می‌یابد.

• ناحیه شرق سپیدرود، با منابع آب غنی، اقلیم مرطوب، ترکیب جلگه و کوهستانی، سکونتگاه‌های فشرده. این ناحیه شامل شهرستان‌های رودسر، لنگرود، لاهیجان، بخش مرکزی آستانه اشرفیه و بخش مرکزی شهرستان سیاهکل می‌گردد.

• نوار کوهستانی غربی، به‌صورت فشرده و باریک در بخش غربی استان با مجاورت کوه و

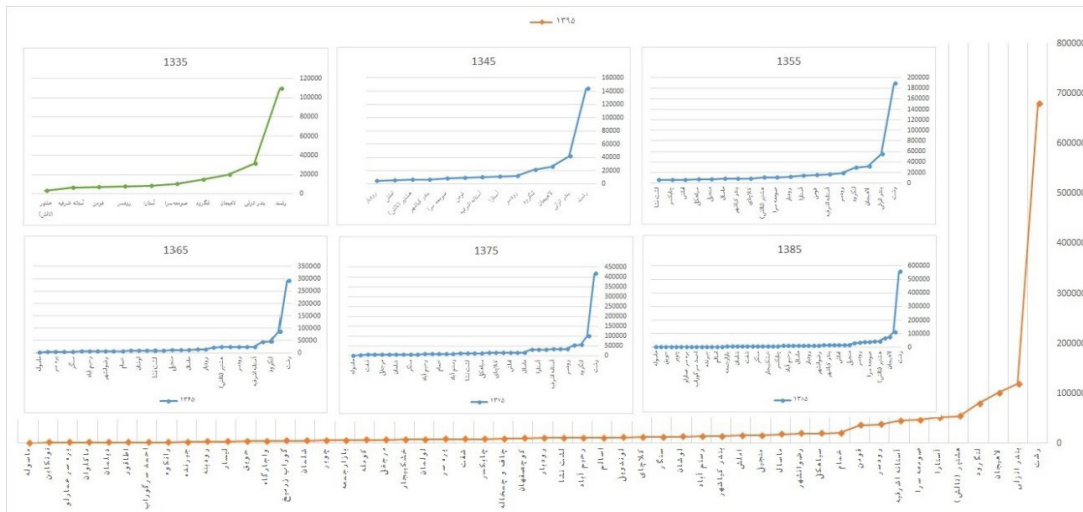
دریا و سکونتگاه‌های خطی. این محدوده شامل شهرستان‌های آستارا، تالش (طوالش) و رضوانشهر می‌باشد.

• ناحیه کوهستانی جنوبی، به‌صورت مناطق کوهستانی و بیابانی با جمعیت پراکنده و توان محدود کشاورزی و اقلیم نیمه‌خشک (مهندسین مشاور نقش جهان پارس، ۱۳۹۱). این ناحیه شامل شهرستان رودبار و بخش دیلمان از شهرستان سیاهکل می‌گردد.

این تقسیم‌بندی گرچه به‌طور کامل با مرزهای سیاسی موجود در استان انطباق ندارد، لیکن باتوجه به ویژگی‌های جغرافیایی استان با شرایط شهرها انطباق بیشتری می‌یابد که به‌عنوان مبنای ناحیه‌بندی پژوهش لحاظ می‌شود (شکل ۱).

طبقه‌بندی شهرها برحسب نواحی چهارگانه استان نشان می‌دهد که بیشترین تعداد شهرها در ناحیه غرب سفیدرود و کمترین تعداد شهرها در ناحیه کوهستانی جنوب واقع شده‌اند. مجموعه کوهستانی غرب مشتمل بر ۹ شهر است که آستارا و هشتیر با جمعیت بیش از ۵۰ هزار نفر شهرهای میانی ناحیه و سایر شهرهای آن در رده شهرهای کوچک جای می‌گیرند. در ناحیه مرکزی استان (غرب سپیدرود) شهرستان رشت مشتمل بر ۸ نقطه شهری قرار دارد که بجز شهر رشت به عنوان بزرگترین شهر استان، سایر شهرها در رده شهرهای کوچک قرار می‌گیرند. شهر بندر انزلی به تنهایی در یک شهرستان قرار دارد. شهرستان‌های صومعه‌سرا و فومن نیز هر کدام شامل ۴ نقطه شهری هستند که در بخش غربی این ناحیه قرار دارند. شهر بندر کیانشهر گرچه در این ناحیه قرار دارد اما از نظر تقسیمات سیاسی وابسته به شهرستان آستانه‌اشرفیه است.

ناحیه شرقی استان مشتمل بر ۵ شهرستان اصلی است که لاهیجان به عنوان مرکز ناحیه با شهر رودبنه در یک شهرستان قرار می‌گیرد. شهرهای سیاهکل و آستانه اشرفیه نیز در شهرستان‌هایی قرار دارند که یک شهر آن در این ناحیه و شهر دیگر آن در ناحیه‌ای دیگر قرار دارد. شهرستان‌های لنگرود و

شکل ۲: نمودار تغییرات جمعیت شهرهای استان طی سرشماری‌های ۱۳۳۵-۱۳۹۵

رودسر هر کدام شامل ۵ نقطه شهری هستند. املش و رانکوه با یکدیگر در شهرستان املش قرار دارند. ناحیه کوهستانی جنوب یک پهنه نسبتاً منزوی و جداگانه را شامل می‌شود که به جز شهر دیلمان که در شهرستان سیاهکل قرار گرفته است، سایر شهرهای آن در شهرستان رودبار قرار دارند.

تجزیه و تحلیل داده‌ها الگوهای تغییرات جمعیتی در نظام شهری استان گیلان

روند تغییرات جمعیتی استان طی سرشماری‌های ۱۳۳۵-۱۳۹۵ نشان می‌دهد شهرهای کمتر از ۲۵ هزار نفر همواره بیشترین تعداد شهرها را به خود اختصاص داده‌اند. براساس داده‌های سال ۱۳۹۵ مشاهده می‌شود که تنها ۶ شهر استان در رده شهرهای میانی و بزرگ جای گرفته و ۴۶ شهر در زمره شهرهای کوچک قرار دارند. رشد جمعیتی شهرهای کوچک استان به گونه‌ای نیست که این شهرها بتوانند از طبقه کمتر از ۱۵ هزار نفر خارج شده و به طبقه بالاتر انتقال یابند. تنها طی دوره ۱۳۷۵-۱۳۸۵ سه شهر املش، سیاهکل و منجیل توانسته‌اند از طبقه جمعیتی کمتر از ۱۵ هزار نفر خارج شده و در طبقه ۱۵ تا ۲۵ هزار نفر قرار گیرند (آمار، ۱۳۸۶). سایر شهرهایی که طی دوره‌های مختلف به نظام

شهری استان افزوده شده‌اند در طبقه کمتر از ۱۵ هزار نفر باقی مانده‌اند که این امر موجب تشدید گستردگی قاعده هرم شهری استان شده است. بیشترین تحول در تعداد شهرها طی شش دهه اخیر، در ناحیه غرب سپیدرود (از ۴ شهر به ۱۹ شهر) و کمترین تعداد در نوار کوهستانی غربی (از ۲ شهر به ۹ شهر) صورت گرفته است. با این حال بیشترین نسبت پیدایش شهرها در ناحیه کوهستانی جنوب (از صفر به ۸ شهر) و پس از آن در غرب سپیدرود (۴,۷۵ برابر) بوده است. نسبت افزایش شهرها در نواحی کوهستانی غربی نیز ۴,۵ و در شرق ۴ برابر بوده است.

از بعد میزان شهرنشینی گرچه تعداد جمعیت شهرنشین استان طی شش دهه بیش از ۷,۳ برابر شده است، بیشترین تعداد افزایش در ناحیه غرب سپیدرود و کمترین افزایش در ناحیه کوهستانی جنوب رخ داده است. درحالی‌که به لحاظ نسبت افزایش، بیشترین نسبت ابتدا در ناحیه کوهستانی جنوب (از صفر به ۶۰۰۸۳ نفر) و پس از آن در نوار کوهستانی غرب به میزان ۱۴,۳۲ برابر اتفاق افتاده است.

از آنجایی که بخش عمده‌ای از فضای جغرافیایی استان را نواحی جنگلی و بیابانی در جنوب تشکیل

جدول ۲: روند تحولات شهرها در محدوده‌های مختلف استان گیلان طی سرشماری؛ ماخذ، مرکز آمار ایران، ۱۳۹۶؛ براساس سرشماری‌های سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

محدوده	غرب سپیدرود	شرق سپیدرود	کوهستانی غرب	کوهستانی جنوب	کل
۱۳۳۵	تعداد شهرها شهر موجود	۴	۴	۲	۱۰
	رشت، بندرانزلی، صومعه‌سرا، فومن	لاهیجان، آستانه اشرفیه، لنگرود، رودسر	آستارا، هشتپر	-	-
	جمعیت	۱۵۷۷۹۳	۴۸۵۴۰	۱۱۷۷۹	۲۱۸۱۱۲
	سهم جمعیت	۷۲٫۳	۲۲٫۳	۵٫۴	۱۰۰
۱۳۴۵	تعداد شهرها شهر جدید	۵	۵	۲	۱۳
	بندرکیاشهر	املش	-	رودبار	-
	جمعیت	۲۰۹۷۶۰	۷۳۴۰۳	۱۶۴۰۴	۳۰۳۶۷۶
	سهم جمعیت	۶۹٫۱	۲۴٫۲	۵٫۴	۱۰۰
۱۳۵۵	تعداد شهرها شهر جدید	۶	۶	۳	۱۸
	خام	سیاهکل	رضوانشهر	متجیل، رستم‌آباد	-
	جمعیت	۲۸۲۸۶۲	۱۰۸۹۰۲	۲۷۹۲۱	۴۴۲۷۳۶
	سهم جمعیت	۶۳٫۹	۲۴٫۶	۶٫۳	۱۰۰
۱۳۶۵	تعداد شهرها شهر جدید	۱۳	۱۱	۴	۳۲
	خشکبیجار، ماسال، لشت‌نشا، کوچصفهان، ماسوله، سنگر، شفت	کومله، واجارگاه، چابکسر، کلاچای، رحیم‌آباد	پره‌سر	لوشان	-
	جمعیت	۴۸۹۴۳۸	۱۹۸۶۹۱	۶۰۰۴۷	۷۸۷۶۴۳
	سهم جمعیت	۶۲٫۱	۲۵٫۲	۷٫۷	۱۰۰
۱۳۷۵	تعداد شهرها شهر جدید	۱۴	۱۲	۴	۳۵
	مرجفل	شلمان	-	جیرنده	-
	جمعیت	۶۶۰۳۳۷	۲۵۶۰۹۳	۸۰۱۹۸	۱۰۴۹۸۶۷
	سهم جمعیت	۶۲٫۹	۲۴٫۴	۷٫۶	۱۰۰
۱۳۸۵	تعداد شهرها شهر جدید	۱۷	۱۵	۹	۴۹
	بازارجمعه، گوراب زرمیخ، احمد سرگوراب	رودبنه، اطاقور، رانکوه	لوندویل، چوبر، حویق، لیسار	توتکابن، دیلمان، بره‌سر	-
	جمعیت	۸۲۸۲۹۸	۲۸۹۷۱۸	۱۱۸۱۲۶	۱۲۹۹۱۷۲
	سهم جمعیت	۶۳٫۸	۲۲٫۳	۹٫۱	۱۰۰
۱۳۹۰	تعداد شهرها شهر جدید	۱۸	۱۶	۹	۵۱
	لولمان	چاف و چمخاله	-	-	-
	جمعیت	۹۳۹۶۵۱	۳۳۶۰۵۰	۱۵۷۲۹۷	۱۴۹۷۵۹۶
	سهم جمعیت	۶۲٫۷	۲۲٫۵	۱۰٫۵	۱۰۰
۱۳۹۵	تعداد شهرها شهر جدید	۱۹	۱۶	۹	۵۲
	ماکلوان	-	-	-	-
	جمعیت	۱۰۱۱۷۶۶	۳۵۹۶۶۰	۱۶۸۷۰۹	۱۶۰۳۰۲۶
	سهم جمعیت	۶۳٫۱	۲۲٫۴	۱۰٫۵	۱۰۰

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۱۵

شاهدی بر این امر است). نامساعد بودن شرایط طبیعی ناحیه کوهستانی جنوب، بادهای شدید، نامساعد بودن خاک برای کشاورزی و پراکندگی سکونتگاه‌ها از جمله عوامل موثر بر رشد اندک این ناحیه است. در مقابل، عوامل اصلی رشد ناحیه غرب

می‌دهند، عمده جمعیت استان به‌صورت بسیار فشرده در بخش جلگه‌ای استقرار یافته‌اند. مضافاً جمعیت محدودی که در مناطق کوهستانی زندگی می‌کنند، در الگوی روستایی اسکان یافته‌اند (تعداد محدود شهرهای کوهستانی و جمعیت اندک آنها

جدول ۴: جمعیت شهرهای استان برحسب نواحی کوهستانی غرب و غرب سپیدرود پس از انقلاب اسلامی

ناحیه	۱۳۳۵		۱۳۴۵		۱۳۵۵	
	رتبه	نام شهر	جمعیت	رتبه	نام شهر	جمعیت
کوهستانی جنوب شرقی سپیدرود	-		۴۱۰۹	۱	رودبار	۴۱۰۹
	۱	لاهیجان	۱۹۸۷۷	۱	لاهیجان	۲۵۷۲۵
	۲	لنگرود	۱۴۵۸۰	۲	لنگرود	۲۰۶۶۸
	۳	رودسر	۷۴۶۰	۳	رودسر	۱۱۵۶۰
		آستانه	۶۶۱۳	۴	آستانه	۱۰۲۰۰
		اترقریه	۴۹۷۳	۴	اترقریه	۶۴۳۱
		کلاچای	۸۵۷۳	۵	کلاچای	۸۵۷۳
		سیاهکل	۶۶۶۴	۶	سیاهکل	۶۶۶۴
غرب سپیدرود	۱	رشت	۱۰۹۴۹۱	۱	رشت	۱۴۳۵۵۷
	۲	بندر انزلی	۳۱۲۴۹	۲	بندر انزلی	۴۱۸۷۵
	۳	صومعه سرا	۱۰۲۶۱	۳	قومن	۹۲۲۶
	۴	قومن	۶۶۹۲	۴	صومعه سرا	۸۴۳۹
		بندر کياتهر	۶۶۶۳	۵	بندر کياتهر	۲۸۱۷۱
		ماسال	۸۲۸۱	۶	ماسال	۸۲۸۱
		لشت نشا	۶۳۳۱	۷	لشت نشا	۶۳۳۱
کوهستانی غرب	۱	آستارا	۸۴۲۵	۱	آستارا	۱۰۵۳۷
	۲	هشتپر	۳۳۵۴	۲	هشتپر	۵۸۶۷

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۱۷

از ناکارآمدی سیاست تبدیل روستا به شهر می باشد. شهر رودبار به سقوط خود در نظام کوهستانی جنوب ادامه می دهد.

در سال ۱۳۹۰ تقریباً روند سال ۱۳۸۵ ادامه می یابد و افزوده شدن شهر چاف و چمخاله در شرق و لولمان در غرب نمی تواند تغییری در ساختار نظام شهری ناحیه ای پدید آورد. روند مشاهده شده در سال ۱۳۹۵ کماکان ادامه روندهای پیشین در نظام شهری استان است. در این میان تنها شهر لوندویل است که جهش محسوسی در نظام ناحیه کوهستانی غرب داراست.

تحلیل نظام شهری استان و روند تبدیل روستا به شهر طی شش دهه اخیر برحسب چهار ناحیه عمده استان گیلان نشان می دهد که افزوده شدن شهرهای جدید به نظام شهری استان در سطح ناحیه ای و خصوصاً پس از سرشماری ۱۳۷۵ عملاً

ناحیه شرق، خمام، کوچصفهان، خشکبیجار، سنگر، شفت و ماسوله در انتهای نظام شهری ناحیه غرب و رضوانشهر و پره سر در انتهای نظام شهری ناحیه کوهستانی غرب شکل می گیرند.

در سرشماری سال ۱۳۷۵ به تدریج شهرهای بسیار کوچکی ظهور می یابند که سبب نامتوازن شدن نظام شهری خصوصاً در ناحیه غرب سپیدرود می شود. در سرشماری سال ۱۳۸۵ افزایش شمار شهرها در نظام شهری هر چهار ناحیه رخ می دهد که اغلب این شهرها در رده های انتهایی نظام شهری ناحیه خود قرار می گیرند. بیشترین عدم تعادل در ناحیه غرب سپیدرود وجود دارد و افزوده شدن شمار شهرها در این ناحیه به تعدیل نظام شهری منجر نمی شود. برخلاف دوره های قبل، اغلب شهرهایی که در این دوره به نظام شهری افزوده شده اند به شدت با جمعیت متناظر با رتبه خود فاصله دارند که نشان

جدول ۵: جمعیت شهرهای استان برحسب نواحی کوهستانی جنوب و شرق سپیدرود پس از انقلاب اسلامی

ناحیه	رتبه	۱۳۶۵		۱۳۷۵		۱۳۸۵		۱۳۹۵		
		نام شهر	جمعیت	جمعیت مدلی	نام شهر	جمعیت	جمعیت مدلی	نام شهر	جمعیت	جمعیت مدلی
کوهستانی جنوب	۱	رودبار	۱۴۸۳۴	۱۴۸۳۴	منتجیل	۱۴۶۲۹	۱۴۶۲۹	منتجیل	۱۵۶۳۰	۱۵۶۳۰
	۲	منتجیل	۱۱۱۰۷	۷۴۱۷	لوشان	۱۳۸۱۶	۷۳۱۵	لوشان	۱۳۷۴۶	۷۸۱۵
	۳	لوشان	۹۰۵۶	۴۹۴۵	رودبار	۱۱۹۰۳	۴۸۷۶	رستم آباد	۱۳۰۳۲	۵۲۱۰
	۴				رستم آباد	۹۹۷۷	۳۶۵۷	رودبار	۱۰۵۰۴	۳۹۰۸
	۵				جیرنده	۲۹۱۴	۲۹۲۶	جیرنده	۲۳۲۰	۳۱۲۶
	۶				توتکاین		۱۶۷۱	ذیلان	۱۷۲۹	۲۶۰۵
	۷				برهسر		۱۶۵۹	برهسر	۱۶۱۲	۲۲۳۲
	۸				ذیلان		۱۴۵۵	توتکاین	۱۵۱۰	۱۹۵۴
شرق سپیدرود	۱	لنگرود	۴۵۹۱۰	۴۵۹۱۰	لنگرود	۵۶۶۲۰	۵۶۶۲۰	لاهیجان	۱۰۱۰۷۳	۱۰۱۰۷۳
	۲	لاهیجان	۴۳۹۴۱	۲۳۹۵۵	لاهیجان	۵۳۱۲۲	۲۸۳۱۰	لنگرود	۷۹۴۴۵	۵۰۵۳۷
	۳	آستانه	۲۵۰۲۹	۱۵۲۰۳	رودسر	۳۴۲۰۸	۱۸۸۷۳	آستانه	۴۴۹۴۱	۳۳۶۹۱
	۴	رودسر	۲۴۶۰۰	۱۱۴۷۸	آستانه	۳۳۴۵۸	۱۴۱۵۵	رودسر	۳۷۹۹۸	۲۵۲۶۸
	۵	کالچای	۱۳۶۲۵	۹۱۸۲	املش	۱۴۲۶۰	۱۱۳۲۴	سیاهکل	۱۹۹۲۴	۲۰۲۱۵
	۶	چایکسر	۱۰۲۴۴	۷۶۵۲	کالچای	۱۳۹۲۴	۹۴۳۷	املش	۱۵۴۴۴	۱۶۸۴۶
	۷	املش	۹۴۸۸	۶۵۵۹	سیاهکل	۱۳۵۶۲	۸۰۸۹	کالچای	۱۳۳۷۹	۱۴۴۲۹
	۸	سیاهکل	۸۷۵۱	۵۷۳۹	چایکسر	۱۰۶۴۶	۷۰۷۸	رحیم آباد	۱۰۵۷۱	۱۲۶۳۴
	۹	رحیم آباد	۶۱۷۳	۵۱۰۱	رحیم آباد	۸۱۲۷	۶۳۹۱	چاف	۸۸۴۰	۱۱۳۲۰
	۱۰	واچارگاه	۵۸۹۲	۴۵۹۱	ثلمان	۶۲۴۰	۵۶۶۲	چایکسر	۸۲۲۴	۱۰۱۰۷
	۱۱	کومله	۵۰۳۸	۲۶۴۴۵	واچارگاه	۶۲۰۷	۵۱۴۷	کومله	۶۴۵۷	۹۱۸۸
	۱۲				کومله	۵۷۱۹	۴۷۱۸	رودبنه	۵۱۰۲	۸۴۲۳
	۱۳				واچارگاه		۲۹۷۷	واچارگاه	۴۵۳۷	۷۷۷۵
	۱۴				اطاقور		۱۵۴۲	رودبنه	۳۴۴۱	۷۳۲۰
	۱۵				راتکوه		۹۶۴	راتکوه	۲۱۵۴	۶۷۳۸
	۱۶				اطاقور			اطاقور	۱۹۳۸	۶۳۱۷

مدیریت شهری

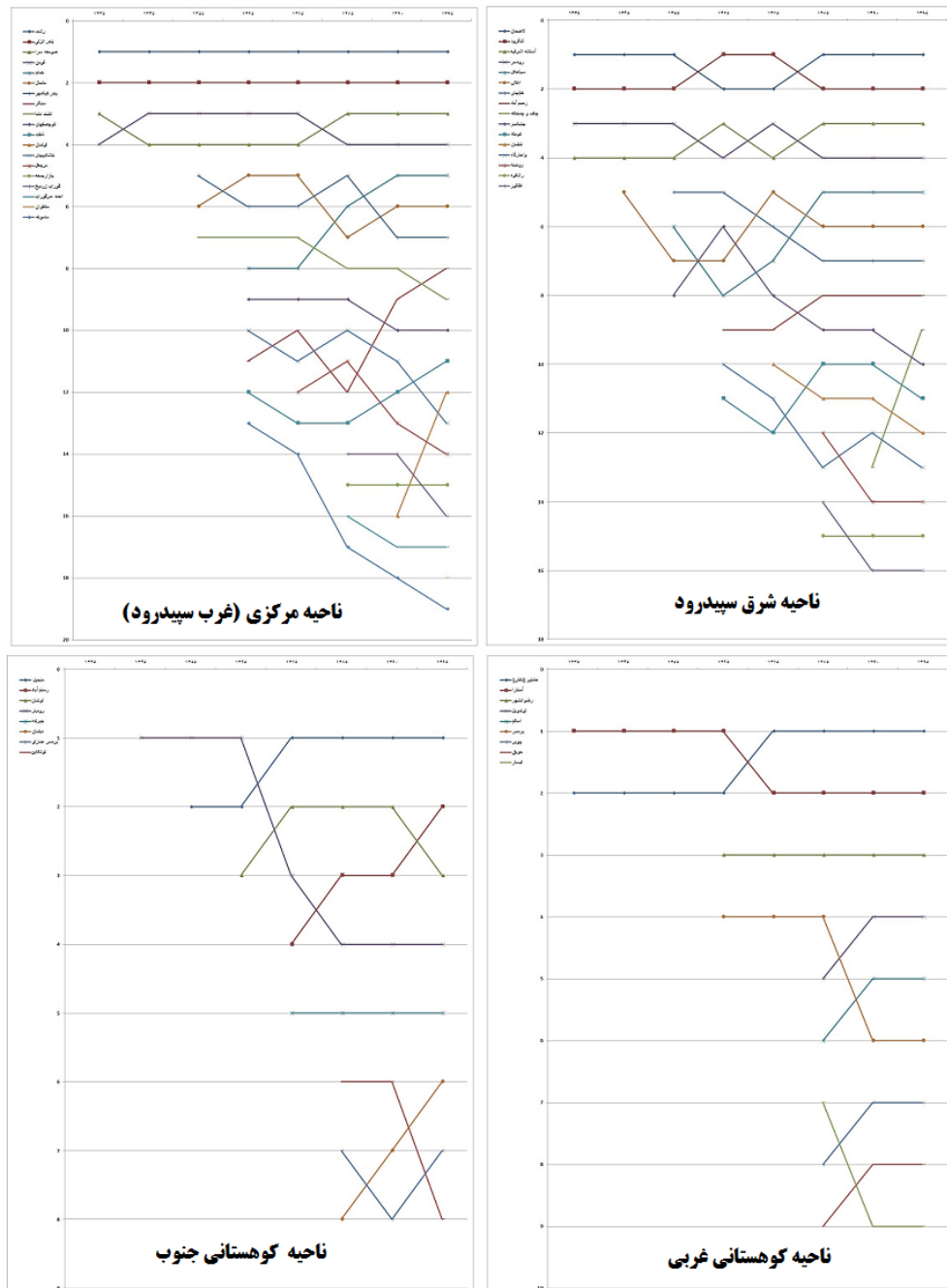
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

بیشترین نسبت پیدایش شهرها در ناحیه کوهستانی جنوب (از صفر به ۸ شهر) و پس از آن در غرب سپیدرود (۴,۷۵ برابر) رخ داده است. مطالعه تغییرات رتبه-اندازه نظام شهری ناحیه شرق سپیدرود نشان می‌دهد که چهار شهر اول این ناحیه که جزء شهرهای قدیمی استان محسوب می‌شوند، همواره جایگاه خود را در بالای نظام شهری حفظ نموده‌اند. تمامی شهرهای جدید این ناحیه که در دوهه اخیر به نظام شهری افزوده شده‌اند در رده انتهایی نظام جای می‌گیرند و تنها شهر چاف و چمخاله در این نظام در حال رشد سریع می‌باشد. البته طبق مطالعات میدانی به عمل آمده دلیل رشد ناگهانی این شهر را می‌توان به دو علت نسبت داد: اول اینکه این شهر به عنوان یک شهر ساحلی محسوب می‌شود که به عنوان یک مرکز

نتوانسته به تغییری در نظام شهری ناحیه‌ای منجر شود و شهرهای جدید پدید آمده صرفاً به انتهای جدول نظام شهری موجود افزوده شده‌اند. این شهرها نه تنها تغییری در نظام رتبه-اندازه شهرها در سطح ناحیه‌ای ایجاد نکرده‌اند؛ بلکه صرفاً جابجایی اندکی میان رتبه‌های خود طی دو دهه اخیر داشته‌اند که ناچیز جلوه‌گر می‌نماید. مطالعه الگوی پراکنش شهرها در فضای جغرافیایی استان گیلان نشان می‌دهد بیشترین تعداد شهرها در منطقه غرب سپیدرود استقرار یافته‌اند درحالی‌که کمترین تعداد شهرها، در منطقه کوهستانی جنوب شکل گرفته‌اند. بیشترین تحول در تعداد جمعیت شهرها طی شش دهه اخیر، در ناحیه غرب سپیدرود (از ۴ شهر به ۱۹ شهر) و کمترین تعداد در نوار ساحلی غربی (از ۲ شهر به ۹ شهر) صورت گرفته است؛ با این همه

شهری خارج شده‌اند). بر این اساس روشن است که شهرهای نوظهور نتوانسته‌اند در نظام شهری این ناحیه رشد خوبی داشته باشند. وضعیت ناحیه غرب سپیدرود نیز مشابه ناحیه شرق سپیدرود می‌باشد. در این ناحیه فوق برتری شهر رشت و برتری شهر بندر انزلی سبب شده که این

گردشگری و جاذب جمعیت بیرونی برای ساخت و ساز خانه‌های دوم عمل می‌کند. دومین امر به نحوه بازتعریف این سکونتگاه به عنوان شهر می‌داند که شامل مجموعه‌ای از روستاهای جزیره‌ای مستقل است (شامل ۱۴ روستای متفاوت که البته در طرح هادی جدید شهر، بسیاری از این روستاها از محدوده

شکل ۳: تغییرات رتبه-اندازه شهرهای استان گیلان در نظام‌های شهری ناحیه‌ای استان

اصلی ناحیه (آستارا و هشتر) همواره در رده بالای جدول قرار داشته‌اند. شهر رضوانشهر در این نظام دارای ثبات جمعیتی بوده است اما شهر پره‌سر که هم زمان با رضوانشهر به عنوان شهر شناخته شده است، طی یک دهه اخیر افول چشمگیری داشته است. در سطح سوم شهرهای اسالم و لوندویل در ۵ سال اخیر دارای رشد بوده‌اند. در سطح آخر نیز شهرهای چوبر، حویق و لیسار قرار دارند؛ جایی که شهر لیسار همواره با تنزل رتبه رو به رو بوده است. از آنجایی که این سه شهر به همراه دو شهر اسالم و لوندویل در یک دهه اخیر به نظام شهری افزوده شده‌اند، هنوز قضاوت در مورد کارآمدی آنها در نظام اسکان زود به نظر می‌رسد.

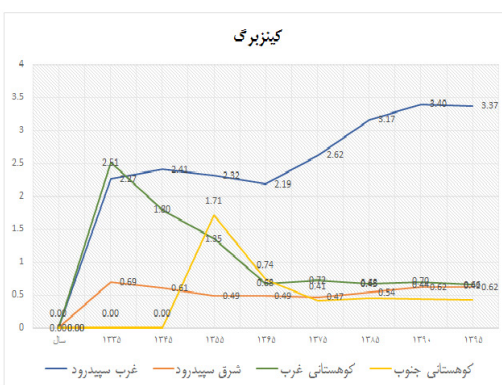
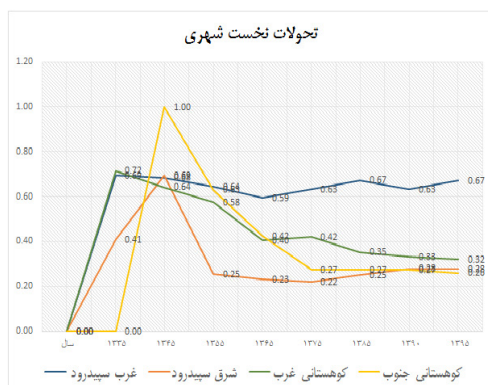
تغییرات شاخص نخست‌شهری در نواحی چهارگانه

مطالعه تغییرات شاخص نخست‌شهری طی دوره‌های مختلف سرشماری در نواحی چهارگانه استان نشان می‌دهد که منطقه غرب سپیدرود ابتدا با نخست‌شهری روبرو بوده ولی به تدریج کاهش یافته‌است؛ اما از سال ۱۳۷۵ مجدداً روند نخست‌شهری شتاب گرفته‌است. بدین‌سان می‌توان گفت افزوده شدن شهرهای کوچک به نظام شهری ناحیه غرب سپیدرود، ابتدا تاثیر مثبتی داشته ولی پس از آن و با رشد شدید شهر رشت، تاثیر خاصی بر نظام شهری ناحیه نداشته‌است. در ناحیه شرق

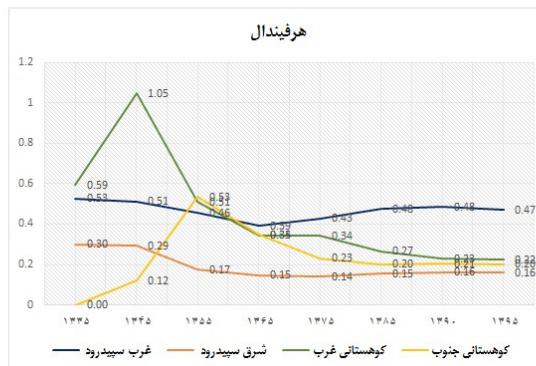
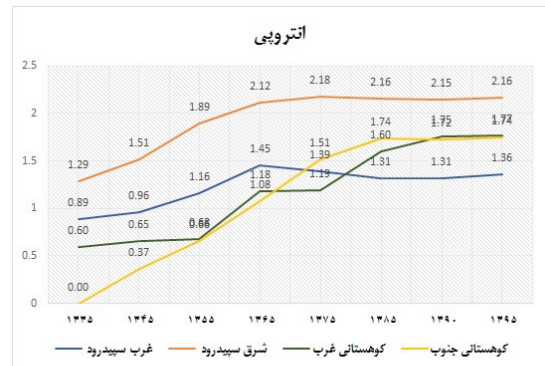
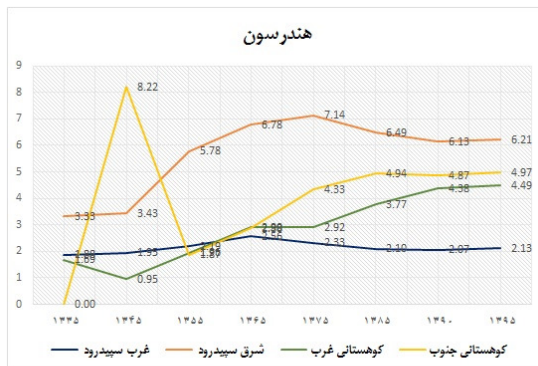
دو شهر همواره در رده بالای نظام شهری قرار گیرند. به جز لشت‌نشا، سایر شهرهایی که قبل از انقلاب به نظام شهری این ناحیه افزوده شده‌اند، در دوره‌های بعدی تغییرات رتبه چندانی نداشته‌اند. سایر شهرهایی که بعد از انقلاب اسلامی به نظام شهری ناحیه افزوده شده‌اند همواره در نیمه پایینی جدول قرار داشته‌اند.

مطالعه روند تغییرات جایگاه شهرهای ناحیه کوهستانی جنوب، نشان می‌دهد که سه شهر جدیدتر ناحیه همواره در رده‌های آخر قرار دارند. شهر جیرنده در تمام دوره‌های اخیر ثبات رتبه خود را حفظ نموده است. نکته حایز اهمیت این است که شهر رودبار که به عنوان شهر مرکز ناحیه شناخته می‌شود تا سال ۱۳۶۵ دارای رتبه اول نظام شهری بوده است اما پس از وقوع زلزله سال ۱۳۶۹ رتبه آن همواره نزولی بوده تا اینکه در طول یک دهه اخیر به ثبات رسیده است. شهر لوشان در دوره ۱۳۷۵-۱۳۹۰ ارتقای رتبه داشته و پس از آن مجدداً نزول کرده است. اگرچه اغلب شهرهای این ناحیه جدید محسوب می‌شوند اما به جز شهر رستم‌آباد، سایر شهرهای افزوده شده طی دو دهه اخیر به نظام شهری این ناحیه تغییر محسوسی در رتبه-اندازه نداشته‌اند.

نظام شهری ناحیه کوهستانی غرب به روشنی به چهار سطح متمایز تقسیم می‌شود که دو شهر

شکل ۴: تغییرات شاخص های نخست شهری و گینزبرگ طی دوره های سرشماری در نواحی چهارگانه استان

شکل ۵: روند تغییر شاخص‌های عدم تمرکز در چهار ناحیه استان گیلان طی دوره‌های سرشماری

دوره‌ها حفظ نموده‌اند. در منطقه کوهستانی غرب تا قبل از انقلاب اسلامی تنها دو شهر وجود داشتند که روند رو به تعادلی را دنبال کرده‌اند. با این حال پس از انقلاب اسلامی و از سال ۱۳۶۵ با افزوده شدن سایر شهرها به نظام شهری این ناحیه شاخص چهار شهر به شدت کاهش یافته و رو به تعادل می‌رود؛ لیکن این روند به صورت تناوبی بوده و مدام کاهش و افزایش نشان می‌دهد. روند شاخص چهار شهر برای ناحیه کوهستانی جنوب تا سال ۱۳۷۵ رو به تعادل بوده ولی در سال ۱۳۸۵ افزایش می‌یابد و پس از آن مجدداً رو به کاهش می‌رود. تبدیل روستا به شهر در نواحی کوهستانی جنوب و کوهستانی غرب توانسته بر بهبود نظام شهری موثر واقع شود.

تغییرات شاخص‌های تمرکز و پراکندگی در نواحی استان

تغییرات شاخص‌های تمرکز و پراکندگی در استان نشان می‌دهد شاخص هرfindal در چهار دهه اول از دوره مورد بررسی روند کاهشی و از دهه ۱۳۷۵

سپیدرود روندی درست خلاف جهت ناحیه غرب مشاهده می‌شود؛ به طوری که این ناحیه ابتدا با نخست‌شهری روبرو بوده که پس از انقلاب و افزوده شدن شهرهای جدید کاهش می‌یابد؛ با این همه این شاخص طی یک دهه اخیر مجدداً با افزایش روبرو است. بیشترین تغییرات را می‌توان در ناحیه کوهستانی غرب مشاهده کرد، شاخص نخست‌شهری از ۰٫۷۱ به ۰٫۳۲ کاهش یافته که نشان از تاثیر مثبت تبدیل روستا به شهر در این ناحیه دارد. در ناحیه کوهستانی جنوب نیز می‌توان روندی مشابه با ناحیه کوهستانی غرب مشاهده نمود. لذا می‌توان اثرات تبدیل روستا به شهر را بر روی تغییرات نظام شهری نواحی سه‌گانه مثبت تلقی نمود، اما این امر در ناحیه غرب سپیدرود اثر چندانی نداشته‌است.

بررسی شاخص چهار شهر (گینزبرگ) در نواحی چهارگانه استان نشان می‌دهد دو ناحیه غرب و شرق سپیدرود در تمامی دوره‌های سرشماری دارای چهار شهر اصلی بوده‌اند که تقریباً رتبه خود را در تمامی

به تدریج روند افزایشی پیدا کرده است اما طی دهه اخیر این شاخص روند کاهشی داشته است. شاخص هندرسون تا سال ۱۳۶۵ روند افزایشی داشته و پس از آن روند کاهشی-افزایش تدریجی نشان می‌دهد. میزان انتروپی نیز از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۵۵ افزایش و پس از یک دوره کاهش مجدداً روند افزایشی داراست. با این حال این افزایش به نحوی بسیار کند پیش می‌رود.

بررسی شاخص‌های هرفیندال و هندرسون در ناحیه غرب سپیدرود نشان می‌دهد که میزان تمرکز در این ناحیه از اولین سرشماری تا سال ۱۳۶۵ رو به کاهش بوده است ولی پس از آن افزایش یافته است. در ناحیه شرق سپیدرود روند کاهش تمرکز تا سال ۱۳۷۵ ادامه می‌یابد ولی پس از آن به سمت تمرکز پیش می‌رود. در نوار ساحلی شرقی-غربی که دو منطقه غرب و شرق سپیدرود را به هم پیوند می‌دهد، فاصله میان شهرهای بزرگ و کوچک بسیار اندک است که نشان از تراکم بالای سکونتگاه‌ها در پهنه فضایی این دو ناحیه است. در ناحیه کوهستانی غرب، تمرکز جمعیت در نقاط شهری تا سال ۱۳۴۵ افزایشی و پس از آن کاهشی است.

در ناحیه کوهستانی جنوب نیز تا سال ۱۳۶۵ روند نوسانی مشاهده می‌شود ولی از سال ۱۳۶۵ میزان تمرکز کاهش می‌یابد. تحلیل تغییرات انتروپی به عنوان شاخص تبیین‌کننده میزان تعادل نظام شهری نشان می‌دهد که در ناحیه غرب سپیدرود روند تعادلی توزیع جمعیت تا سال ۱۳۶۵ روبه بهبود بوده و پس از آن کاهش می‌یابد. در ناحیه شرق سپیدرود مشابه شاخص‌های عدم تمرکز روند افزایش تعادل تا سال ۱۳۷۵ دنبال شده ولی پس از آن نوسانات جزئی در آن مشاهده می‌شود. در ناحیه کوهستانی غرب میزان انتروپی همواره روندی افزایش داشته است که نشان از حرکت به سوی تعادل بیشتر در نظام شهری این ناحیه دارد.

در ناحیه کوهستانی جنوب نیز میزان تعادل تا سال ۱۳۸۵ همواره افزایشی بوده و پس از آن نوسان

اندکی وجود دارد. می‌توان گفت در این ناحیه نیز نظام شهری به سوی تعادل بیشتر حرکت کرده است. جمع‌بندی ویژگی‌های بیان شده در خصوص نظام شهری نواحی چهارگانه نشان می‌دهد که افزوده شدن شمار شهرها طی شش دهه اخیر توانسته به بهبود نظام شهری سه ناحیه اصلی استان کمک کند ولی این امر نتوانسته است بر روی ناحیه غرب سپیدرود تاثیر خاصی بگذارد. تسلط نخست‌شهری در این ناحیه سبب شده که افزوده شدن شهرهای جدید به نظام شهری منجر به تغییر محسوسی در کل ساختار نظام ناحیه نشود. در حالیکه در نواحی فاقد شهر (ناحیه کوهستانی جنوبی) یا شهرهای با جمعیت کم (ناحیه کوهستانی غرب) افزوده شدن شهرهای جدید در طول زمان به تغییرات مطلوبی در نظام شهری منجر شده است.

نتیجه‌گیری

مطالعه نظام شهری استان گیلان، در قالب چهار ناحیه متمایز نشان می‌دهد که در نواحی با شهرهای قدیمی و تسلط نخست‌شهری، سیاست تبدیل روستا به شهر ناکارآمدتر از نواحی فاقد شهرهای قدیمی بوده است. از نظر فضایی افزوده شدن شهرهای کوچک به نظام شهری ناحیه غرب سپیدرود ابتدا تاثیر مثبتی بر آن داشته ولی پس از آن اثری معکوس گذاشته است. ناحیه شرق سپیدرود ابتدائاً با نخست‌شهری روبرو بوده که پس از انقلاب و با افزوده شدن شهرهای جدید مقدار آن کاهش یافته است؛ اما طی یک دهه اخیر مجدداً با افزایش نخست‌شهری روبرو بوده است. بهترین تغییرات را می‌توان در ناحیه کوهستانی غرب مشاهده کرد که در آن شاخص نخست‌شهری از ۰,۷۱ به ۰,۳۲ کاهش یافته و نشان از تاثیرات مثبت تبدیل روستا به شهر در این ناحیه دارد. در ناحیه کوهستانی جنوب نیز می‌توان روندی کماکان مشابه ناحیه کوهستانی غرب مشاهده نمود.

برآیند بررسی‌ها حاکی از آن است که در هر چهار ناحیه استان، سکونتگاه‌هایی که پس از انقلاب

اسلامی به شهر تبدیل شده‌اند، دارای تغییرات زیادی در رتبه خود در جایگاه شهری بوده‌اند و تنها شمار معدودی از این شهرها موفق به ارتقای رتبه یا حفظ جایگاه خود شده‌اند. این امر خصوصاً در رابطه با شهرهایی که طی دو دهه اخیر به نظام شهری افزوده شده‌اند بسیار ملموس است. گرچه تغییرات رتبه میان این دسته از شهرها بسیار زیاد بوده است اما چنین تغییری منجر به خروج آنها از جایگاه خود و ارتقای به رده‌های بالای نظام شهری ناحیه نشده است. بر این اساس تبدیل سکونتگاه‌های روستایی به شهر در استان گیلان تنها به ایجاد شهرهای کوچک در رده انتهایی نظام شهری منجر شده است. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که دیدگاه ما (Ma, 2002) مبنی بر اینکه هریک از سطوح فضایی، برتری‌ها و ناکارآمدی‌های مربوط به خود را دارد، در نظام شهری ناحیه‌ای استان گیلان نیز صادق است و مشابه با پژوهش‌های واندردلان (1998)، مانتا و همکاران (2013)، چاکرابورتی و چاکما (2014) و گوین و داس (2015) تفاوت‌های زیادی در نظام شهری نواحی مختلف وجود دارد. در مقایسه با پژوهش یوسفی و همکاران (1393) که معتقدند شهرهای واقع در مجاورت کلانشهرها توانسته‌اند از طبقه شهرهای کوچک عبور کرده و به طبقه شهرهای متوسط و بزرگ ارتقا یابند، یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد، هیچ‌کدام از شهرهایی که به نظام شهری افزوده شده‌اند، نتوانسته‌اند از طبقه شهرهای کوچک خارج شوند. در حالی که زنگنه و همکاران (1392) به نقش مثبت تبدیل سکونتگاه‌های روستایی به شهر بر نظام شهری استان خراسان رضوی اشاره می‌کنند؛ در این پژوهش روشن شد که تبدیل سکونتگاه‌های روستایی به شهر، نتوانسته تاثیر مثبتی بر کل نظام شهری استان بگذارد؛ اما در سطوح ناحیه‌ای اثرات متفاوتی برای نظام شهری نواحی مختلف استان داشته است.

با این تفاسیر می‌توان گفت اثر تبدیل روستا به شهر بر روی نظام شهری نواحی سه‌گانه مثبت بوده،

اما در ناحیه غرب سپیدرود اثر چندانی نداشته‌است؛ با این حال بزرگسری فوق‌العاده شهر رشت سبب شده تا در هنگام تفسیر نتایج در سطح استانی تاثیرات تبدیل روستا به شهر نامطلوب جلوه کند. با این استدلال می‌توان گفت در نواحی دارای نظام شهری قدیمی و خصوصاً با تسلط نخست‌شهری، ضروری است به‌جای سیاست تبدیل روستا به شهر به سیاست‌های دیگری روی آورد که سیاست توسعه شهرهای میانی را می‌توان به‌عنوان یکی از این سیاست‌ها مطرح نمود.

فهرست منابع

۱. آمار، تیمور، (۱۳۸۶)، «جمعیت و شهرنشینی در استان گیلان، یک بررسی جغرافیایی»، فصلنامه چشم‌انداز جغرافیایی، سال ۲، شماره ۵، صص ۲۲-۵.
۲. احمدی پور، زهرا، جعفرزاده حسن و میرزایی، محمدرضا، (۱۳۹۳)، «تحلیل کارکردی تقسیمات کشوری در اجرای برنامه‌های آمایش سرزمین با تاکید بر ایران»، برنامه‌ریزی منطقه‌ای، شماره ۱۴، صص ۱-۱۲.
۳. امیرانتخابی، شهرام، (۱۳۹۴)، «پیامدهای تبدیل روستاها به شهر در ناحیه فومنات»، جغرافیا، شماره ۴۶، صص ۲۳۵-۲۵۱.
۴. پور رمضان، عیسی و مهدوی، رضا، (۱۳۹۱)، «تحلیل سازمان فضایی فعالیت‌ها در استان گیلان»، چشم‌انداز جغرافیایی، شماره ۲۰، صص ۱۰۰-۱۱۷.
۵. تقوایی، مسعود و مبارکی، امید، (۱۳۹۱)، «تحلیل سیستم‌های شهری کلان منطقه آذربایجان طی سال‌های ۱۳۳۵ الی ۱۳۸۵»، مجله جغرافیا، سال ۱۰، شماره ۳۵، صص ۱۹۴-۱۷۱.
۶. حکمت‌نیا، حسن و موسوی، میرنجف، (۱۳۸۵)، «کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای»، یزد، انتشارات نوین، چاپ اول.
۷. داداش‌پور، هاشم و رفیعیان، مجتبی، (۱۳۸۹)، «تحلیلی بر سازمان یابی فضایی سیستم شهرهای نواحی ساحلی جنوب ایران»، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، دوره ۸، شماره ۱۴، صص ۹۷-۱۳۱.

۸. زبردست، اسفندیار، (۱۳۸۶)، «بررسی تحولات نخست‌شهری در ایران»، هنرهای زیبا، شماره ۲۹، صص ۲۹-۳۸.
۹. زنگنه، یعقوب، سمیعی‌پور، داود و حمیدیان، علیرضا، (۱۳۹۲)، «تبدیل روستا به شهر و نقش آن در توسعه منطقه‌ای و تحولات نظام شهری (مطالعه موردی، استان خراسان رضوی)»، مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، شماره ۱۳، صص ۱۷-۳۶.
۱۰. زنگنه شهرکی، سعید، (۱۳۹۲)، «فرایند تبدیل نقاط روستایی به شهر در مقیاس ملی و پیدایش پدیده خام‌شهرها»، پژوهش‌های روستایی، دوره ۴، شماره ۳، صص ۵۲۵-۵۵۷.
۱۱. زیاری، کرامت‌اله، (۱۳۷۸)، «اصول و روش‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای»، یزد، انتشارات دانشگاه یزد، چاپ اول.
۱۲. زیاری کرامت اله و رمضان زاده رقیه، (۱۳۹۲)، «روستا شهر و نقش آن در تعادل بخشی ناحیه‌ای (مطالعه موردی، شهرستان بروجرد)»، چشم‌انداز جغرافیایی، دوره ۸، شماره ۲۴، صص ۱۷-۳۷.
۱۳. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گیلان، (۱۳۹۶)، «تهیه و بازنگری برنامه آمایش استان گیلان»، رشت.
۱۴. سعیدی، عباس، (۱۳۸۷)، «ناحیه»، در دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، به سرپرستی عباس سعیدی، تهران، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، چاپ اول، ص ۷۹۷.
۱۵. شیخ اعظمی، علی، (۱۳۹۳)، «نقش شبکه شهری در توسعه منطقه‌ای، نمونه موردی استان مازندران»، فصلنامه ساختار و کارکرد شهری، دوره ۲، شماره ۸، صص ۳۵-۶۱.
۱۶. صراف، مظفر، (۱۳۷۷)، «مبانی برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای»، تهران، مرکز مدارک اقتصادی-اجتماعی و انتشارات سازمان برنامه و بودجه، چاپ اول.
۱۷. عزیزی، محمد مهدی، زبردست، اسفندیار و برنافر، مهدی (۱۳۹۷)، «تحلیلی بر عوامل و اثرات تبدیل روستا به شهر بر نظام شهری استان گیلان
۱۸. عظیمی، ناصر، (۱۳۹۱)، «نظریه نظام آسیایی و یک مطالعه موردی در ایران»، تهران، نشر ژرف، چاپ اول.
۱۹. کریمی بهرام، بدری سید علی، سلمان محمد (۱۳۹۳)، «بررسی نگرش مردم محلی به سیاست تبدیل روستا به شهر بر حسب محل سکونت (مطالعه موردی: بخش دیلمان، شهرستان سیاهکل)»، دوره ۱۳ (۳۷)، صص ۱۹۳-۲۱۲.
۲۰. مرصوصی، نفیسه، حکمت، حسن، پورمحمدی، محمد و رحمانپور، علی اکبر (۱۳۸۸)، «تحلیل توسعه ناحیه‌ای با تاکید بر تقویت سازمان فضایی شهرها، مطالعه موردی: شهرهای کوچک ناحیه مرند»، جغرافیا، سال ۷، شماره ۲۲، صص ۱۴۵-۱۵۷.
۲۱. منزوی، مهشید و دلیر، اسماعیل، (۱۳۸۹)، «اصول توسعه و عمران منطقه‌ای»، تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی واحد تربیت معلم.
۲۲. مهندسین مشاور نقش جهان پارس، (۱۳۹۱)، «طرح مجموعه شهری رشت، جلد اول، تعیین و تدقیق محدوده و جایگاه مجموعه شهری»، رشت، اداره کل راه و شهرسازی استان گیلان.
۲۳. وزارت مسکن و شهرسازی، (۱۳۸۸)، «طرح کالبدی منطقه شمال»، تهران.
۲۴. یوسفی، اسماعیل، وارثی، حمیدرضا، تقوایی، مسعود و بیک محمدی، حسن، (۱۳۹۳)، «تحلیلی بر روند جایگاه شهرهای کوچک در نظام شهری در دوره ۱۳۳۵-۱۳۸۵ با استفاده از مدل Balance Sheet»، نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال ۸ (۱)، صص ۳۵-۵۶.
25. Alberta Health & Wellness, Health Surveillance Branch, 2003, Calculating Small Area Analysis: Definition of Sub-regional Geographic Units in Alberta Geographic Methodology Series No. 5, Edmonton, Alberta.
26. Buser, M. & Farthing, S., 2011, Spatial Planning as an Integrative Mechanism: A Study of Sub-regional Plan-

- ning in South Hampshire, England *Planning Practice & Research*, vol. 26(3), pp. 307-324.
27. Chakraborty, S. and Chakma, N., 2014, Trend of Urbanisation and Growth of Small Towns in Bardhaman District, West Bengal, India, *Scientific Annals of Alexandru Ioan Cuza University of Iasi - Geography series*, Vol 60 (1), pp. 200-209.
28. Guin, D. and Das, D. N., 2015, Spatial Perspectives of the New Census Towns, 2011. A Case Study of West Bengal, *Environment and Urbanization Asia*, No. 6(2), pp. 109-124.
29. Knight, J., 1994, Town Making in Rural Japan. An Example from Wakayama, *Journal of Rural Studies*, Vol. 10, No. 3, pp. 249 – 261.
30. Ma, L. J. C., 2002, Urban Transformation in China, 1949-2000. A Review and Research Agenda, *Environment and Planning*, No. 34, pp.1545-1569.
31. Manta, R., Borah, J. and Borah, J., 2013, Growth of Small Towns in the Surroundings of Guwahati City, Assam, India, *International Journal of Scientific & Engineering Research*, Vol. 4, pp. 1135-1150.
32. Mc Cann, E. & Ward K., 2011, "Introduction", In *Mobile Urbanism*, ed. Mc Cann, E., Ward, K, Minneapolis: Minnesota University Press.
33. Mitra, A. & Kumar, R., 2015, New Patterns in Indian Urbanization. Emergence of Census Towns, *Environment and Urbanization Asia*, No. 6(1), Pp. 18-27.
34. Owusu, G., 2005, The role of district capitals in regional development Linking small towns, rural-urban linkages and decentralization in Ghana, *IDPR*, Vol. 27, pp. 59-90.
35. Pacione, M. 2003, *Urban Geography, A Global Perspective*, 2ed edition, Routledge, London.
36. Purohit, B.C., 2008, Health and Human Development at Sub-state Level in India, *the Journal of Socio-Economics*, No. 37, PP. 2248-2260.
37. Sartipipour, M., 2012, the Nature of Big Villages and Small Towns: towards Creating Ideal Small Settlements, *Journal of Geography and Regional Planning* Vol. 5(14), pp. 369-374.
38. Short. R. 1996, *urban order*, Blackwell, London.
39. Tacoli, C., 2003, the Links between Urban and Rural Development, *Environment and Urbanization*, No. 15, pp. 3-12.
40. UNCHC, 2009, *Small Town and Its Position in Third World*, New York.
41. Van der Laan, L., 1998, *Changing Urban Systems: an Empirical Analysis at Two Spatial Levels*, *Regional Studies*, Vol. 32(3), pp. 235-247.
42. Van Leeuwen, E., 2008, *Towns Today. Contemporary Functions of Small and Medium-Sized Towns in the Rural Economy*, Ph.D. diss., Vrije Universiteit, Amsterdam.
43. Wu, F., 2016, *Emerging Chinese Cities: Implications for Global Urban Studies*, *the Professional Geographer*, No. 68(2), Pp. 338-348.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

■ ۲۶ ■

بازشناسی مولفه های مالکیت بر اساس مبانی تئوری برخاسته از زمینه؛ به منظور تبیین جایگاه مفهوم مالکیت در حوزه ی ساخت و ساز

زهرآ بهپور - گروه معماری، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران
حمید رضا شعاعی - گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهرود، ایران.
مسعود نبی میبیدی* - گروه معماری، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران.

Recognition of Ownership Components based on Grounded theory; in order to explain the position of the concept of ownership in construction field.

Abstract

The human and his relationship with his environment and other human beings has always been the subject of the minds of architects and researchers and to this day, various theories and discussions of the important and influential components of humanity and its relation to society have been raised. Ownership is a fundamental concept in this area; a concept that is very complex, dense, vague and difficult. Therefore, the purpose of this study is to explain what and why it is, because this understanding has a practical aspect to create the human space, and a person has to have a decent location to satisfy his inner needs. Therefore, the grounded theory field has been chosen to comprehensively and deepen the problem, explaining the components of the concept of ownership, its quantitative and qualitative characteristics. Finally, by presenting a diagram of the role of ownership in human life, it can be stated that ownership can be found in different ways, resulting in different productivity, which is consistent with the concepts of "territory" "And" privacy "in construction.

Keywords: The concept of ownership, Property components, Need of man, Grounded theory.

چکیده

انسان و ارتباط او با محیط اطرافش و سایر انسان ها همواره ذهن معماران و پژوهشگران را به خود مشغول داشته است و تا به امروز نظریه ها و بحث های متنوعی از مولفه های مهم و تأثیرگذار بر انسان و ارتباطش با اجتماع مطرح شده است. مالکیت مفهوم اساسی در این حوزه محسوب می شود؛ مفهومی که بسیار پیچیده، مترکم، مبهم و دشوار می باشد. بنابراین در پژوهش حاضر هدف این است که چستی و چرایی آن تحلیل و تبیین شود زیرا که این فهم و شناخت برای خلق فضای زندگی انسان جنبه ی کاربردی دارد و انسان برای برآورده کردن نیازهای درونی خود باید موقعیت مکانی مناسبی داشته باشد. پس روش تئوری برخاسته از زمینه انتخاب شده است تا با جامعیت و عمقی که به مسئله می دهد تبیین مولفه های مفهوم مالکیت و ویژگی های کمی و کیفی آن انجام شود. در انتها با ارائه ی دیاگرامی از نقش مالکیت در زندگی انسان می توان عنوان نمود مالکیت می تواند اشکال مختلفی پیدا کند که در نتیجه بهره وری متفاوتی را رقم زند که این بهره وری مقارن با مفاهیم «حریم»، «قلمرو» و «خلوت» در ساخت و ساز می باشد.

واژه های کلیدی: مفهوم مالکیت، مولفه های مالکیت، نیاز انسان، تئوری برخاسته از زمینه.

* نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس: ۰۹۱۳۱۵۳۶۴۴۸، رایانامه: nabimeybodi@yazd.ac.ir

تحقیقات این نوشتار مستخرج از مطالعات رساله ی دکتری معماری نویسنده ی اول با عنوان تبیین رابطه ی اصول مالکیت و معیارهای ساخت و ساز خانه «مبتنی بر تحلیل خانه های شهر یزد در سه دوره: قاجاریه، پهلوی و جمهوری اسلامی» می باشد، که در دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد - گروه معماری تدوین شده است.

هر سکونتگاه مجموعه‌ای فرهنگی - کالبدی است که براساس نیازها، فعالیت‌ها و رفتار ساکنین آن شکل گرفته است و از زمانی که به انسان و تعامل او با سایر انسان‌ها در محیط توجه شده؛ مفاهیمی چون مالکیت و روابط اجتماعی نیز مورد توجه طراحان قرار گرفته است. با این وجود تئوری موثری در مورد محیط ساخته شده و تأمین نیازهای انسان در این راستا تدوین نشده و باعث شده انسان ریشه‌های روحی و روانی خویش را فراموش کند و به سازگاری تحمیلی با محیط برسد. انسان موجودی بالقوه اجتماعی و نیازمند برقراری ارتباط با دیگر هم‌نوعان خود است و مالکیت سازوکار تنظیم مرز فرد و دیگران و به نوعی برقرارکننده تعادل در روابط میان افراد است. مالکیت در معانی متفاوت و در دامنه‌ی وسیعی از مفاهیم به کار می‌رود و در فرهنگ‌های مختلف با معیارهای متفاوتی سنجیده می‌شود. تاکنون تحقیقات زیادی در زمینه‌ی مالکیت انجام شده است. این مفهوم پایه و اساس برقراری ارتباطات اجتماعی و یکی از ارکان اصلی تأمین-کننده‌ی سلامت اجتماعی افراد جامعه است. در نتیجه تحت تأثیر مجموعه‌ی وسیعی از متغیرها می‌باشد و از شخصی تا شخص دیگر و از فرهنگی به فرهنگ دیگر متفاوت می‌گردد.

آنچه در اینجا مورد پرسش قرار می‌گیرد این است که «مالکیت چیست؟»، «درک مفهوم مالکیت براساس چه مولفه‌هایی در ساخت‌وساز فراهم می‌گردد؟» و «در دیدگاه‌ها و تعاریف مختلف چه وجوه مشترکی درباره مالکیت وجود دارد؟». یافتن پاسخ این پرسش‌ها مستلزم شناخت بیشتر این مفهوم و آگاهی از مولفه‌های آن می‌باشد که در ادامه با معرفی روش تئوری برخاسته از زمینه و انجام فرآیند پژوهش این هدف محقق می‌گردد.

۲. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کیفی است که بر مبنای رویکرد استقرایی و به روش «تئوری برخاسته از

زمینه‌ی ۱» به منظور شناخت مفهوم مالکیت صورت گرفته است. این روش در پی آن است که فارغ از ارائه‌ی باورها و تصورها، اجازه دهد نظریه از میان داده‌ها به تکوین برسد (گروت و وانگ، ۱۳۹۰: ۱۸۰). نظریه‌ی زمینه‌ای را نخستین بار در سال ۱۹۶۷ دو جامعه‌شناس به نام‌های بارنی جی. گلیسر^۲ و آنسلم ال. استراوس^۳ در پاسخ به مشکل بیماران در حال مرگ و در رشته‌ی جامعه‌شناسی مطرح کردند^۴. این دو برای گردآوری و تحلیل داده‌های کیفی به ساخت شیوه‌ای نظام‌مند پرداختند که «نظریه‌ی زمینه‌ای» نام گرفت و آن را در کتاب کشف نظریه‌ی زمینه‌ای^۵ یک روش تحقیق معرفی کردند. نظریه‌ی زمینه‌ای در مکتب کنش متقابل نمادین بنیان دارد که به مشاهده‌ی مشارکتی و معانی ذهنی افراد وابسته است. در این مکتب، افراد به صورت هدفمند، در مورد موضوع‌های مورد مطالعه‌ی خود کنش و واکنش نشان می‌دهند. این کنش و واکنش به نوع معنایی که موضوعات برای آن‌ها به همراه دارد بستگی می‌یابد (ایمان و محمدیان، ۱۳۸۵: ۳۵). استراوس و گلیسر ابداع‌کنندگان روش نظریه‌ی زمینه‌ای شناخته می‌شوند، اما بعدها به دلیل اختلافات نظری از هم جدا شدند و روایت‌های مختلفی از نظریه‌ی زمینه‌ای را بیان کردند. در حال حاضر سه روایت متفاوت از نظریه‌ی زمینه‌ای مطرح است: سبک استراوس و گلیسر (۱۹۷۶)، استراوس و کوربین (۱۹۹۸) و گلیسر (۱۹۷۸، ۱۹۹۲). تفاوت عمده‌ی میان این روایت‌ها را می‌توان در پایه‌ی تکنیک تحلیلی و روش استقرایی - قیاسی استراوس و کوربین (۱۹۹۸) کدگذاری ماهوی و روش استقرایی گلیسر (۱۹۹۲، ۱۹۷۸) در نظریه‌پردازی دانست. تفاوت عمده‌ی این دو روایت در جدول ۱ ارائه شده است (ایمان و محمدیان، ۱۳۸۵: ۳۷).

از همین رو با توجه به هدف و سوالات پژوهش نظریه‌ی استراوس و کوربین (۱۹۹۸) استفاده می‌گردد؛ که شامل سه مرحله و کدگذاری می‌باشد. مرحله‌ی اول «کدگذاری آزاد» می‌باشد

جدول ۱ روایت متفاوت از نظریه‌ی زمینه‌ای؛ (مأخذ: ایمان و محمدیان، ۱۳۸۵)

ویژگی سبکی	گلیسر (۱۹۷۸، ۱۹۹۲)	استراوس و کوربین (۱۹۹۸)
وجود تئوری‌های پیش فرض	-	استفاده از بیانیه‌ی نظری
رویکرد استقرایی/قیاسی	استقرایی	استقرایی/قیاسی
استفاده از ادبیات موضوعی پیش از ساخت نظریه	-	دارد
تمرکز تکنیکی	روش خلاقانه	دیدگاه رویکرد خطی در تکنیک
سطح جزئیات ۶	حوزه‌ی مطالعه ۷	پدیده یا چالش مورد مطالعه
کدگذاری باز/محوری/گزینشی	کدگذاری باز/محوری	کدگذاری باز/محوری/گزینشی

که در سه ساحت انجام شده است. در ساحت اول به مرتبه شناخت عادی و معمولی پرداخته شده و مرجع آن لغت‌نامه‌ها و فرهنگ‌نامه‌های معتبر می‌باشند. طبیعی است که این نوع شناخت، جنبه عام و معمولی دارد و اولین نوع جست‌وجویی است که هر شخص برای یافتن معنای یک کلمه انجام می‌دهد. ساحت دوم؛ جنبه تخصصی دارد و در حیطه معماری است. به عبارت دیگر در این ساحت، پژوهش از مواجهه عام با معنای لغوی «مالکیت» به سطح بالاتر و وجه عمیق‌تری می‌رود تا اشارات و تعبیر و کدهایی در باب موضوع در برخی نظریه‌های معماری بیاید و از معماران نظریه‌پرداز بزرگ که شیوه‌ی نگاه‌شان به پدیده‌های معماری برای موضوع این پژوهش مثمر ثمر است؛ استفاده و در کنار آن‌ها، دیدگاه‌ها و مقاله‌های دیگر که واجد نکات خاص بوده‌اند نیز ارائه گردیده است. در ساحت سوم به «فرهنگ» مکتوب و ادبیات (شعر، داستان)، فیلم و عکس پرداخته می‌شود؛ که توجه و پرداختن به ساحت یاد شده، ایجاد کننده‌ی ایده خاص در پژوهش حاضر است و در واقع می‌کوشد نوعی گرایش میانه رشته‌ای و تطبیقی را در منابع کدهای مستخرجه، بین ادبیات شعری مکتوب، فیلم و عکس، به بهانه موضوع برقرار کند. در واقع در این ساحت، گنجینه «ادبیات شعری» ایران و فیلم به عنوان منبع کمکی مناسب در نظر گرفته می‌شود و از آن‌ها برای تبیین وجوه و حدود

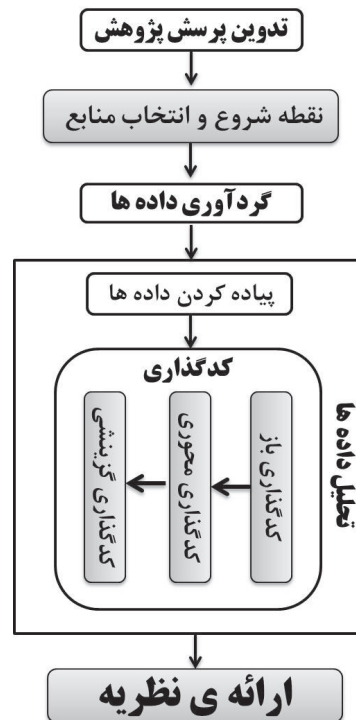
پنهان‌تر، معانی عمیق‌تر و مفاهیم ظریف‌تر مالکیت، به ویژه در پس‌زمینه فرهنگ اصیل ایران، استفاده می‌گردد. در مرحله‌ی دوم برای نظم دادن به این کدهای متفرق از «کدگذاری محوری ۹» بهره گرفته و در انتها و مرحله‌ی سوم با روش «کدگذاری گزینشی ۱۰» جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از کلیه‌ی مطالب انجام شده است (Strauss, A. & Corbin, ۱۹۹۸). در این مرحله جمع کلیه مطالب به زبان دیگرام ارائه شده است. لازم به ذکر است که این مراحل در هر یک از قسمت‌های تحقیق پیگیری و نتیجه در همان بخش ارائه شده است. در انتها به تعریف مالکیت و مشخص کردن مولفه‌های آن پرداخته می‌شود.

۱-۲ دلایل توجیه و روایی استفاده از «فرهنگ» مکتوب و ادبیات (شعر، داستان)، فیلم و عکس در ساحت سوم

دلایل توجیه و روایی استفاده از منبع ادبیات شعری ایران و سینما به شرح زیر می‌باشد:

۱- بنیان هستی‌شناسی و معنی‌شناسی مشترک: با وجود شاخه‌های متعدد هنر؛ از جمله شعر، معماری، نگارگری و خوشنویسی و سینما - مبانی، روح و نهاد ایده‌ها و فرهنگ زیباشناسی حاکم بر همه این هنرها، یکی باشد و در واقع علی‌رغم تعدد این شاخه‌ها، به لحاظ محتوا، مبانی پایدار و مشترک خود را ظاهر می‌نمایند (رحیمیان، ۱۳۹۳: ۳۲).

۲- وجود مشترکات در ایده‌های معماری، شعر

شکل ۱ مراحل انجام پژوهش (مأخذ: نگارنده)

به آثار شاعرانی که مردمان را توصیف می کنند، مراجعه کنیم، درست مانند این است که با مجموعه نقد معماری، که خود مردم بیان کرده اند، مواجه می شویم. شاعران بازنمود روان جمعی و آوای روح جمعی مردم هستند.» (آنتونیادس، ۱۳۸۱: ۱۸۴). به بیان دیگر ادبیات شعری نماینده پرداخت شده ی آرمان های جامعه و تجلی ایده ها و ارزش های آنان است.

۴- «کلامی» بودن شعر و نقش «آشکارسازی» آن: وجه مهم دیگری که گنجینه شعر ایران را برای پیشبرد در باب یک مفهوم و یا یک پدیده معماری ارزشمند جلوه می دهد عبارت از ماهیت کلامی و استفاده از زبان رسمی در شعر است؛ که آن را دارای گویایی بیشتر و عام تری می کند. معماری بواسطه انتزاعی بودن خود، به نوعی «صامت» تر است و بواسطه دلالت غیرمستقیم، استخراج معانی آن دشوارتر است در حالی که در شعر به هر حال می توان به دلالت کلمات توسل جست و برای کشف لایه های معانی از آن ها بهره برد. در گذشته، کار معمار و شاعر یکدیگر را تکمیل می کردند، شاعر شعرش را در معماری سه بعدی می دید و معمار سخنانش را در شعر بطور کلامی آشکار می یافت و پیوستگی فرهنگی، مجموعه ای کامل را می ساخت که نوشتن «گزارش توجیهی طرح» برای آثار معماری را ایجاب نمی کرد. اما امروزه ما در سرگردانی گنجینه ای عظیم، اما سر به مهر به نام میراث معماری اسلامی ایرانی هستیم که غالباً کلیات آن را ممکن است دریابیم اما در حسرتیم که ایده های پشتوانه و تعبیر ذهنی را که منتهی به چنین پاسخ های تجسمی شده اند را درک کنیم. در چنین شرایطی، هنرهای کلامی ادبی و به ویژه اوج آن شعر، حکم یک «شاهد» و «مترجم» و «آشکارساز» را ایفا می کند و به رازگویی و افشای اسرار فخیم و سر به مهر ایرانی، در حیطه ذهنیات و مضامین، کمک شایان می نماید.

۵- معماری و سینما عناصر مکمل و هویت بخش فضا و مکان: معماری و سینما مجموعه ای از هنر و

و سینما: بدون شک معماری، شعر و سینما، به نوعی بیانگر ایده های هستی-شناسانه و ارزش های بنیادین جامعه هستند. بویژه اگر یکی از بهترین تعاریف معماری را به یاد آوریم که «معماری ایده ها و ارزش هایی را به وسیله سیستمی از علائم سه بعدی بیان می کند» (فلامکی، ۱۳۹۱: ۱۳۰) بهتر در خواهیم یافت که معماری نیز همچون شعر و ادبیات عرفانی و سینما، در صدد بیان ایده ها و ارزش ها است. وقتی زمینه و منبع واحد و پایداری از ایده ها و ارزش ها در جامعه موجود باشد، پرتویی از این زمینه واحد در معماری ظاهر می شود، پرتو دیگری در شعر و شعاع های دیگری در سایر هنرها و بدین ترتیب انتظار معنی دار بودن بررسی تطبیقی این عرصه ها از جمله معماری و شعر و سینما حول یک محور تعریف شده افزایش می یابد.

۳- ادبیات شعری به عنوان نظریه مردمی مستمر: در این زمینه نقل قولی از آنتونیادس، نویسنده کتاب «بوطبقای معماری» مفید است: «زمانی که

فنونی هستند که به کمک داستان توانای معمار و فیلم‌ساز در هم آمیخته‌اند. معماری و سینما هر دو به ایجاد فضا و روح زندگی می‌پردازند و در فرآیند ادراک فضا، هر دو هنر به اصول مشترکی پایبندند. جهان معماری و دنیای سینما از عناصر بنیادی مشترکی همچون صحنه، فضا، نور، حرکت و دید برخوردارند. در این میان فضاهای شهری و بناهای معماری به عنوان مکان یک رویداد فیلم از اهمیت زیادی برخوردارند و معرف موقعیت زمانی، فرهنگی، تاریخی، اجتماعی و... هستند (رحیمیان، ۱۳۹۳: ۱۱).

۳. پیشینه پژوهش - عوامل و دیدگاه‌ها پیرامون موضوع مالکیت

مالکیت مفهومی پیچیده، مترکام، مبهم، دشوار و پرتنین است؛ در واقع نهادی در تقاطع تاریخ، اقتصاد، سیاست و اخلاق می‌باشد. با ملاحظه‌ی تاریخ اندیشه‌ها می‌توان دید، از ابتدا توجه بشر را به خود جلب کرده است. مالکیت از زبان عربی به فارسی راه پیدا کرده و مصدر جعلی است و بعضاً ملکیت هم گفته می‌شود. در فقه اسلامی از واژه‌ی ملکیت استفاده می‌شود (پیلوار، ۱۳۹۳: ۳۱). در فرهنگ‌های معتبر فارسی مالکیت؛ «حقی است که انسان نسبت به شیء دارد و می‌تواند هر گونه تصرفی در آن بکند به جز آنچه که مورد استثنای قانون است.» (معین، ۱۳۷۱). جعفری لنگرودی معادل فارسی این کلمه را «دارش» پیشنهاد کرده است (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۰: ۱۶۴).

مالکیت از دیرباز مورد مطالعه‌ی فلسفی قرار گرفته است. صرف نظر از ادیان آسمانی که خود حاوی فلسفه‌ای برای مالکیت بوده‌اند، فلاسفه به بررسی این مفهوم پرداخته‌اند. دلیل قدمت این است که در تمام جوامع ولو بدوی، نظامی برای نحوه‌ی استفاده و نحوه‌ی دسترسی افراد بر اموال وجود داشته است. بدینسان با ضمیمه‌ی این مسأله، به حس شگفتی انسان که منشأ فلسفه است، بدین نتیجه می‌رسیم که اگرچه عنوان فلسفه‌ی حق

مالکیت قدیمی نیست، ولی اندیشه‌های مربوط به آن به اعصار کهن می‌رسد. افلاطون، کانت، هگل و لاک فیلسوفانی بوده‌اند که به مالکیت پرداخته‌اند و نظریاتشان، نفوذ عمیقی در حقوق داشته است (پیلوار، ۱۳۹۳: ۳۳).

کانت که او را بزرگترین فیلسوف غرب می‌دانند، در کتاب فلسفه‌ی حقوق خود، مالکیت را نسبت به یک شخص به شخص دیگر تلقی نموده و آن را در واقع حق فرد بر افراد دیگر می‌داند نه حق فرد بر یک شیء (کانت، ۱۳۸۰، ۱۰۴). در حقوق روم که ریشه‌ی حقوق فرانسه را تشکیل می‌دهد، برخلاف امروز، نسبت به مالکیت نگاهی عینی وجود داشته است. بدین معنا که در نظر آنان، مالکیت یک حق فردی نبوده بلکه به گفته‌ی زناتی، «کیفیتی» بوده که به موجب آن یک مال به شخصی تعلق داشته است. برخلاف دیدگاه حقوق فردی که مالکیت را از دید شخصی می‌بیند و در آن مالکیت، حق و قدرت انحصاری اعطایی توسط قانون به یک شخص، راجع به یک مال است (Zenati, ۲۰۰۸: ۲۵۹).

در کامن‌لا و مشخصاً حقوق انگلیس و آمریکا، مالکیت حقی بسیار مهم تلقی می‌گردد. مثلاً یکی از نویسندگان می‌گوید: اگر قانون مدنی فرانسه مصوب ۱۸۰۴م، قانون مالکیت تلقی می‌شود، در آمریکا قانون اساسی، قانون مالکیت است (Dietze, ۱۹۷۱: ۲۹-۳۴). برخی حقوقدانان بزرگ از جمله جرمی والدرون معتقدند که مالکیت، چیزی جز رابطه‌ی انسان‌ها با یکدیگر نیست. زیرا مال نمی‌تواند طرف حق یا تکلیف قرار گیرد (Waldron, ۲۰۰۲: ۱۶۰-۲۶۷). دیدگاه دیگری نیز نسبت به مالکیت وجود دارد که مالکیت را به عنوان مجموعه‌ای از روابط اجتماعی می‌داند؛ این دیدگاه را نخستین بار فلیکس کوهن، در سال ۱۹۵۴ م. به کار برده است. در این دیدگاه دیگر مالک کسی نیست که حقی مستبدانه بر مالی داشته باشد و در گوشه‌ای بنشیند و حکمروایی کند، بلکه وارد اجتماع می‌شود و در کنار حقوق مختلف، تعهدات زیادی را تحمل می‌کند و مثل معروف: «هر

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

کس بامش بیش، برفش بیش تر»، بر او صدق خواهد کرد (پیلوار، ۱۳۹۳: ۶۳).

مالکیت در اسلام به مالکیت «واقعی» و «اعتباری» تقسیم می‌شود. مراد از مالکیت واقعی این است که تمام جهان و هر آنچه در اوست متعلق به خداوند است و آیات بسیاری این نوع مالکیت را نشان می‌دهد. از سخن برخی علما چنین بر می‌آید که مالکیت اعتباری انسان هم در مرتبه‌ی پایین‌تر مالکیت خداوند است (گر جی، ۱۳۷۵: ۳۰۴-۳۰۳). بر همین اساس هیچ ایرادی ندارد که در یک زمان هم انسان، مالک مالی باشد، هم خداوند متعال. زیرا این دو نوع مالکیت از یک جنس نیستند تا ایراد شود که محال است یک مال در یک زمان، دو مالک داشته باشد. در روایات اسلامی، ارزش مالکیت فردی مشروع، همپای اهمیت جان انسان است. مثلاً فقهای شیعه و سنی، از جمله اهداف پنجگانه‌ی شریعت را در کنار حمایت از نفس، عقل، دین و نسل، حمایت از مال بیان کرده‌اند و در فقه، قواعد و احکام متعدد برای حمایت از مالکیت وضع شده است. در سنت اسلام و مطابق تعالیم کتاب و سنت، مالکیت نه تنها مطلق نیست، بلکه حقی است محصور در اخلاق و انسانیت. بر همین اساس هم آزادی افراد به این معنا نیست که دیگر افراد جامعه حقی در مالکیت آنان نداشته باشند (پیلوار، ۱۳۹۳: ۳۰۹).

برای بازشناسی ویژگی‌های اساسی موضوع مالکیت در ایران، دو مجموعه نوشتار اصلی قلمداد می‌شود. این دو عبارت‌اند از: اول، سرفصلی از کتاب «شکل‌گیری معماری در تجارب ایران و غرب» که در نوشتار هشتم - سیر معماری ایران، آورده شده و دوم، «قانون مدنی ایران»، که مستقیماً به مالکیت در کشور می‌پردازد و چگونگی‌های کمی و کیفی آن را تعیین می‌کند. اولین منبع، به شکلی گسترده و مستند سیر تحول مالکیت در ایران دوران اسلامی را باز می‌شناساند و در طول این بررسی از جمله نشان داده می‌شود که مقوله مالکیت در کشورهای اسلامی از گستردگی و ژرفای خاصی برخوردار است

چنان‌که در قسمتی که به «انفال»، به «فی» و به «مفتوح العنوه» اختصاص یافته، نکاتی یادآور می‌شوند که برای شهرها و برای مدیریت اقتصادی سرزمین‌های کشور، از دیدگاه معماران و شهرسازان، بسیار سرنوشت‌ساز به شمار می‌آیند.

در جایی دیگر از همین صفحات، به این نکته پرداخته می‌شود که، سوای «مالکیت مالک حقیقی»، در اسلام، «پنج نوع مالکیت مقرر است». ^۱ به ترتیب زیر: ۱- مالکیت اختصاصی و انفرادی اشخاص، ۲- مالکیت اختصاصی امام و سلطان وقت، ۳- مالکیت مشترک اشخاص بر وجه اشاعه، ۴- مالکیت جنس یا عنوان بر وجوه آن در فرد یا افراد و بر وجه بدلیت، ۵- مالکیت جنس یا جهت بر وجه اشاعه. ^۲ (فلامکی، ۱۳۸۵: ۲۷۵-۹۱). دومین منبعی که برای بازشناسی موضوع مالکیت در ایران معرفی می‌شود، مجموعه نکاتی هستند که در بخش‌هایی از قانون مدنی ایران عنوان شده‌اند. «کتاب اول»، در بیان اموال و مالکیت به طور کلی - از قانون مدنی ایران، مشخصه‌های اصلی مربوط به شرایط تملیک و استمرار و نیز فسخ مالکیت غیرمنقول را عنوان می‌دارد. در این کتاب، در «اموالی که مالک خاص ندارد» (از ماده ۲۳ تا ۲۸). در باب دوم، «در حقوق مختلفه که برای اشخاص نسبت به اموال حاصل می‌شود»، در سه زمینه‌ی: مالکیت (اعم از عین یا منفعت)، حق انتفاع و حق ارتفاق به ملک غیر (از ماده ۳۰ تا ۵۴ در زمینه انتفاع و از ماده‌ی ۵۵ تا ۹۱) در وقف، در حق انتفاع از مباحات (ماده ۹۲) و در زمینه‌ی «ارتفاق نسبت به ملک غیر» (از ماده‌ی ۹۳ تا ۱۰۸) ضابطه‌هایی دقیق به میان آورده می‌شود. در مبحث دوم همین فصل، آن‌جا که، «در احکام و آثار املاک فنی مربوط با ملک مجاور» گفته می‌شود، بسیار دقیق می‌نماید و بسیاری از نکات فنی مربوط به مالکیت را، برای مستحذاتی که در دهه‌های پایانی سده‌ی سیزدهم و آغازین سده‌ی چهاردهم هجری خورشیدی رایج بوده‌اند، می‌شکافند (منصور، ۱۳۹۵).

با مطالعه زمینه‌ی تاریخی مالکیت روشن می‌شود؛

۴. یافته‌های پژوهش

۴-۱ کدگذاری آزاد

برای شروع پژوهش ابتدا باید مرجع «ساحت»هایی که اطلاعات و کدهای اولیه از آنها استخراج می‌شوند، مشخص گردد. مرجع ساحت اول - لغت‌نامه‌ها و فرهنگ‌نامه‌های معتبر می‌باشند که در این رساله از فرهنگ فارسی عمید، فرهنگ فارسی معین، فرهنگ فارسی دهخدا، Oxford Advanced Learner,s Dictionary, The American Heritage Dictionary, Longman Advanced American Dictionary, لغت‌نامه فارسی قاموس، کتب معتبر لسان‌العرب، مجمع‌البحرین، النهایه و قاموس‌المحیط، قرآن و علم حقوق استفاده شده است. در این حالت معانی لغوی و به اصطلاح منطقی «شرح‌الاسم»های ارائه شده برای «مالکیت» استخراج می‌شوند.

در ساحت دوم که جنبه تخصصی دارد؛ در باب موضوع از برخی کتب معماری همچون «آفرینش نظریه‌ی معماری - نقش علوم رفتاری در طراحی محیط»، جان لنگ (۱۳۹۰)، «شکل‌گیری معماری در تجارب ایران و غرب»، محمدمنصور فلامکی (۱۳۹۱)، «حریم‌گذاری بر ثروت‌های فرهنگی ایران»، محمدمنصور فلامکی (۱۳۹۲)، «تئوری شکل خوب شهر»، کوین لینچ (۱۳۷۶)، «محیط و رفتار اجتماعی - خلوت، فضای شخصی، قلمرو، ازدحام»، ایرومن آلتمن (۱۳۹۰) و پژوهش‌های مرتبط با ضوابط و مقررات معماری و شهرسازی («تدوین قانون جامع طراحی ساختار یکپارچه توسعه و عمران کشور»، مجید احسن (۱۳۸۲)، «پژوهش و تدوین قانون جامع شهرسازی و معماری ایران»، سیدرضا هاشمی (۱۳۸۶)، «مطالعه در ضوابط معماری و ساختمانی مورد عمل در کشورهای پیشرفته و انطباق آنها با شرایط ایران و تدوین مقررات ملی ایران»، کیانوش ذاکر حقیقی (۱۳۸۶)) و همچنین مقاله‌ی «قلمروهای تفاهمی - بررسی موردی: ایجاد تلابیش در ماسوله»، فلامکی، محمد منصور (۱۳۹۳)؛ استفاده

حمایت از مالکیت یکی از قدیمی‌ترین مصادیق قواعد حقوقی چه در قوانین غیر دینی و چه در قوانین دینی بوده است. قوانینی نظیر «قانون حمورابی»، «منشور کوروش کبیر»، «ده فرمان موسی (ع)» و مانند آنها در دوران باستان و قوانینی نظیر «منشور کبیر (ماگنا کارتا)» منعقد شده در سال ۱۲۱۵ میلادی در انگلیس (در پی شورش اشراف علیه جان، پادشاه انگلیس)، اعلامیه حقوق بشر و شهروند فرانسه، پیرو انقلاب کبیر فرانسه که در بند ۱۷ صریحا مالکیت را حقی مقدس نامید، نمونه‌هایی از این ادعا هستند. منشور سازمان ملل متحد مصوب ۱۹۴۸ نیز در ماده ۱۷، لزوم دفاع از مالکیت افراد را به عنوان حقی مهم به رسمیت شناخته است. همچنین است مواد ۱۵ و ۱۸ اعلامیه‌ی اسلامی حقوق بشر مصوب ۱۹۹۰ میلادی. دیدگاه‌ها و پژوهش‌هایی که در زمینه‌ی مالکیت انجام شده و این که ساختار مهمی از قانون مدنی بر مالکیت نهاده شده است، ارزش موضوع مالکیت را بیان می‌کند؛ ولی آنچه در تحقیقات پیشین نادیده گرفته شده؛ شناخت مفهوم مالکیت است که تبیین نشده و از ریشه‌ها و مبانی آن سخنی گفته نشده و آن چه گفتنی است به زبان حقوق و در چارچوب قانون است. با توجه به مطالبی که آورده شد؛ تفاسیر گوناگون از مالکیت وجود دارد. معمارها، قوم‌نگارها، مورخین، انسان‌شناس‌های اجتماعی و دیگران دیدگاه‌های خاصی را برای این متغیر بیان نموده‌اند. همچنین با توجه به بررسی‌هایی که در این راستا انجام شده؛ مفهوم مالکیت و مولفه‌های آن در ساخت‌وساز بیان نشده و آنچه گفته شده به زبان حقوق و در قالب قوانین و مقررات می‌باشد و وجه تمایز تحقیق حاضر و در واقع نوآوری آن بیان، مولفه‌های مالکیت در فضای ساخته شده است تا در ادامه پژوهش و مقالات بعدی بتوان به چگونگی رابطه‌ی مالکیت و ساخت‌وساز پرداخت که در این راستا؛ با توجه به گستردگی مالکیت از منابع مختلف برای استخراج کدها استفاده شده است که در ادامه به آن پرداخته می‌گردد.

گردیده است.

در ساحت سوم از «نیم‌میلیون بیت شعر از شعرای قرون سوم تا اواسط قرن ۱۲ هجری»، فیلم «قلبم را در وطنم دفن کن» به کارگردانی: ایموسیمونر، «کتاب ابن خلدون» - جلد یک و دو، «سفرنامه شاردن»، «هفت پیکر نظامی» و... بهره گرفته شده است. در رابطه با دلیل انتخاب بازه‌ی زمانی شعرها می‌توان عنوان نمود: ۱- در طی این دوره‌ی زمانی هزار ساله، به لحاظ سبک‌شناسی، تمامی سبک‌های اصلی مشتمل بر: «سبک خراسانی، سبک سلجوقی، سبک عراقی، سبک هندی» به کمال رسیده‌اند. بزرگترین و نام‌آورترین شعرای ایرانی در همین دوره ظهور کرده و آثار جاودان از خود بر جا نهاده‌اند و خلاصه آنچه هویت شعر ایرانی به لحاظ محتوا و قالب است در این دوره طولانی ساخته و پرداخته شده است.

۲- از آنجا که در قسمتی از پژوهش به نوعی بررسی تطبیقی و میان‌رشته‌ای بین معماری و ادبیات شعری - با محوریت «مالکیت» پرداخته می‌شود، ضرورت دارد؛ دوره‌ای از ادبیات شعری را برگزید که مقارن و موازی با دوره اصالت و هویت‌مندی معماری ایرانی باشد. به عنوان یک اصل مسلم تاریخی می‌توان گفت معماری اسلامی ایران، از قرون سوم تا دوازدهم هجری دوران اوج و خلوص و شکوه خود را طی کرده و در زنجیره‌ای مستحکم و بی‌گسست، بالغ‌ترین نمونه‌های محتوا و فرم را در معماری فرهنگ‌گرای ایرانی به ظهور رسانیده است. بدین ترتیب دوره‌ی انتخاب شده برای بررسی ادبیات شعری، مقارن با دوره‌ی حیات معماری اسلامی ایران است، تا بررسی تطبیقی مبتنی بر یک مطابقت تاریخی معنادار نیز باشد.

۳- ضروری است که هر تحقیقی محدوده‌ی خاص و معینی را تعریف و در حیطه‌ی آن به عمل پردازد و اساساً در بر گرفتن تمام بازه‌های زمانی و یا موضوعی، ضرورت و گاه امکان ندارد. ۴- نکته بسیار مهمی که در اینجا لازم به ذکر است این است که

مفاهیم و ایده‌های انتزاع شده مربوط به «مالکیت» از دل اشعار دوره مورد نظر، لزوماً وابسته و متعلق به این دوره نیستند. زیرا که اشعار به تبع سراینندگان، مربوط به زمان معین هستند، اما مفاهیم منتزعی که از دل آن‌ها بیرون کشیده و به صورت کانسپت‌های کلی در می‌آیند، به واسطه‌ی انتزاعی بودن ضرورتاً اختصاص به همان زمان ندارد. بدین لحاظ، این بخش از تحقیق، به دنبال همین مفاهیم و ایده‌ها و کانسپت‌های انتزاعی در باب موضوع پژوهش از دل اشعار خواهد بود، تا بتوان به معمار امروز برای «درک» و «شناخت» مفهوم مساعدتی بنماید. مفاهیم بلند و عمیق در ادبیات، در دوره اخیر، مورد غفلت و فراموشی‌اند، زیرا که بدرستی انتزاع و استخراج نشده‌اند و بدین‌سان این بررسی، همانند نوعی استخراج گوهر از معادن گرانبهاست تا انتقال سرمایه‌های فکری و مضامین و تعبیر ذهنی ارزشمند و فهم‌های عمیق از موضوع ممکن گردد.

نتیجه‌ی کدگذاری آزاد در سه ساحت مذکور استخراج «۶۹۱» کد در باب مالکیت است، که بدون شمارش کدهایی که چند بار تکرار شده‌اند، به «۲۸۴» کد می‌رسد که حاوی وجوه، حدود معنایی، مفاهیم و یا تعبیری از مالکیت‌اند. حال بسامد محتوایی کدهایی که از هر ساحت مستخرج شده‌اند انجام می‌شود. در ساحت اول که به کدگذاری عمومی لغت‌نامه‌های انگلیسی، فارسی و عربی اختصاص دارد، «۲۳۹» کد استخراج شده است که در بین آن‌ها کدهای نزدیک به مضامین «مالکیت حقیقی خداوند و امانت بودن آن در نزد انسان»، «حفظ حقوق فردی و اجتماعی»، «دارندگی»، «قدرت» و «مالکیت صفتی خاص» بیشتر از بقیه تکرار شده‌اند. در ساحت دوم که تئوری‌ها و نظریه‌های معماری را بررسی و کدگذاری انجام شد به «۱۵۹» کد دست یافته شد که از میان آن‌ها کدهایی که از مالکیت تعبیری چون «خلوت»، «حریم» و «قلمرو» دارند بیش از بقیه تکرار شده‌اند. در ساحت سوم که به کدگذاری آزاد ادبیات منظوم فارسی، داستان، شعر و

تمامی کدهای منتج از کدگذاری آزاد، براساس دو مقوله‌ی «مثبت» و «منفی» دسته‌بندی می‌شوند. کدهایی که بیانگر نگرش مثبت به مالکیت‌اند و آن‌هایی که نگرش منفی به مالکیت را نشان می‌دهند. لازم به ذکر است در این دسته‌بندی‌ها مواردی وجود دارند که قابلیت جایگیری در هر دو گروه را دارا هستند. این «کدها» که نه حامل بار منفی از مالکیت و نه مثبت، در واقع وجهی از آن را که هم در نگاه بدبینانه و هم خوش‌بینانه مالکیت ظاهر می‌شود، بیان می‌کنند. چنین کدهایی در هر دو دسته مشترکاً وجود دارند (Strauss, A. & Corbin, J. ۲۰۱۰). (کدهایی که بیانگر نگرش منفی به مالکیت‌اند: اخلاق انحصار طلبی و تأثیر آن بر مالکیت، ایجاد هرج و مرج و ظلم بدون حمایت قانون و عدالت از مالکیت، تصرف سبب تحقق مالکیت، مالکیت ایجاد کننده‌ی حصار اطراف مال، زیاده‌خواهی و تعرض و ... / کدهایی که بیانگر نگرش مثبت به مالکیت‌اند: صاحب بودن، قدرت تصرف داشتن، مالک بودن، قابل تملک بودن، بتوان آن را فروخت و یا نگهداری کرد، تعلق داشتن، خداوند، دارا بودن و ... / کدهای مشترک در هر دو نگرش: ناشناخته بودن مفهوم مالکیت، تأثیر بینش بر منزلت و جایگاه مالکیت، تأثیر بینش در معاهده و قرارداد و ...).

۲-۲-۴ کدگذاری محوری براساس سه مقوله «حکمت مالکیت»، «نحوه ظهور مالکیت» و «نتیجه مالکیت»

در این مرحله به دسته‌بندی کدهایی پرداخته می‌شود که تحت عنوان «نگرش مثبت» قرار گرفته‌اند. این تقسیم‌بندی براساس سه مقوله‌ی «حکمت»، «نحوه ظهور» و «نتیجه» مالکیت صورت می‌گیرد. در مورد تفاوت معنای «حکمت» و «نتیجه» مالکیت، باید بیان نمود که وقتی سخن از «حکمت» به میان می‌آید، منظور ویژگی‌هایی است که بطور خودآگاه و به عنوان مقصود و هدف از مالکیت مطرح است و در واقع طراح در قالب آن‌ها،

فیلم اختصاص دارد «۲۹۳» کد استخراج گردید؛ که از میان آن‌ها، کدهایی بیش از همه تکرار شده‌اند؛ «وجود معنایی و مفهومی» آن را مد نظر داشته‌اند (مالک شدن، تغییر روش زندگی، تغییر دادن بینش، تجاوز به حریم، نوشتن قوانین و فراهم نشدن آرامش به وسیله‌ی آن و مشکل دار بودن زندگی، قرار گرفتن انسان در زاویه عدم و محصور شدن و ...). با مرور کدهای به دست آمده؛ در این قسمت می‌توان تنوع نسبی بار معنایی و متفاوت مالکیت را مشاهده نمود. ضمن این بررسی با توجه به قسمت «ساز مخالف» نتیجه می‌شود که «مالکیت» برحسب نوع و زاویه نگرش می‌تواند با دیدی مثبت، خوشبینانه و براساس قابلیت‌ها و ارزش‌های آن نگرینسته شود و هم با دیدی منفی، بدبینانه و مبتنی بر محدودیت‌ها و تحمیل‌های حاصل از آن مورد نظر قرار گیرد. این نوع نگرش به ویژه، ضمن تحلیل مالکیت در بخش‌های ادبیات، فیلم و نظریات معماری (ساحت‌های دوم و سوم) به خوبی احساس می‌شود و این ایده را ایجاد می‌کند که در قسمت کدگذاری محوری؛ بتوان نوعی دسته‌بندی و محورسازی را براساس این دو نوع نگرش برپا نمود.

۲-۴ کدگذاری محوری

در «کدگذاری محوری» دسته‌بندی «کدهای» مستخرج از «کدگذاری آزاد» انجام شده است. اکنون باید کثرت و پراکندگی کدهای حاصله را به طرز معنی‌داری به انتظام در آورد تا به سمت جمع‌بندی نهایی پیش رفت. به همین منظور با یافتن «خوبشاوندی» و «رابطه‌ای» مابین کدها، آن‌ها را دسته‌بندی کرده تا به داستان ماهیت و چیستی مالکیت نزدیک شد. با انتخاب دسته‌های مفهومی بین کدها، ریشه‌های معنی‌داری تشکیل داده تا با کنار هم قراردادن آن‌ها به درک و فهم مفهوم مالکیت دست یافته شود (Strauss, A. & Corbin, J. ۲۰۱۰).

۱-۲-۴ کدگذاری محوری براساس دو مقوله‌ی مثبت و منفی

مصلحت و فایده‌ای را جست‌وجو می‌کند. در حالی که منظور از «نتیجه» مالکیت پیامدهای خودبه-خودی حاصل از مالکیت است، اعم از اینکه این پیامدها مورد نظر بوده یا نبوده باشند (Strauss, A. & Corbin, J. ۲۰۱۰). کدهای مربوط به حکمت مالکیت: صاحب بودن، حس مالکیت همراه با دفاع و ... کدهای مربوط به نحوه‌ی ظهور مالکیت: مالکیت صفت خداوند، مالکیت و تقوای الهی داشتن (مرتکب حرام نشدن)، انسان مباشر خدا بر زمین، نیازهای انسانی، نیاز به امنیت فیزیکی و ... کدهای مربوط به نتیجه‌ی مالکیت: قدرت تصرف داشتن، توانگری، مقام، قدرت و سلطه، حق ویژه بر مکان و ...

۲-۴-۳ کدگذاری محوری براساس ده دسته‌بندی مفهومی

در سومین مرحله‌ی کدگذاری محوری، کدهایی که در پی بیان وجه مثبتی از مالکیت هستند، براساس «ده دسته‌بندی مفهومی» تقسیم‌بندی می‌شوند؛ که یکی «جوهر» و مبین نهاد آن است و نه تای دیگر وجود مستقل ندارد، بلکه همچون حالت و ویژگی‌ای است که در نهاد چیزی ظاهر می‌شود. این ده دسته، به این شرح است: جوهر (نهاد، جسمیت)، کم (جنبه‌های مادی و قابل اندازه-گیری و کم و بیش)، کیف (حالات و ویژگی‌های محسوس و ملموس)، آین (وجوه مکانی)، متی (وجوه زمانی)، وضع (وضعیت پدیده به چیزهای مجاور)، جده یا ملک (تعلق یا مالکیت)، فعل (وجه تأثیرگذاری)، اضافه (نسبت پدیده به امر دیگر و یا صفت تفضیل) (Strauss, A. & Corbin, J. ۲۰۱۰).

(کدهای مربوط به مقولات جوهر: مکان و فضا/ کدهای مربوط به مقولات کم: مرز، حدود، حدواندازه، دارایی، انتقال زمین از طریق فروش و ... کدهای مربوط به مقولات کیف: فرایندی پویا و انعطاف‌پذیر، امنیت روانی و اخلاقی، بسیط بودن و آزادی، پناه و ... کدهای مربوط به مقولات آین: خلوت، فضای شخصی، قلمرو، حریم، در خانه بودن، تجربه مکانی و ... کدهای مربوط به مقولات

متی: تأثیر زمان بر محصوریت، مدت زمان استفاده تأثیرگذار بر ماهیت قلمرو، عامل زمان تأثیرگذار بر درک مفهوم مالکیت، رابطه محصوریت با شب و روز و ... کدهای مربوط به مقولات وضع: کنترل چشم‌انداز، دفاع موجود زنده از قلمرو، حفاظت از ملک، زمین موجودیتی ماندگار، تملک زمین توسط انسان و ... کدهای مربوط به مقولات ملک: مالک بودن، تعلق داشتن، متصرف، خداوند، مالکیت حقیقی خداوند، مالکیت صفت خداوند و ... کدهای مربوط به مقولات اضافه: حضور روحی، اهمیت اموال و مالکیت در زندگی مدنی، اهمیت حریم‌گذاری، کامل‌ترین حق عینی نسبت به مال، رابطه‌ای قانونی، مهم‌ترین حق افراد در جامعه و ... کدهای مربوط به مقولات فعل: مالکیت خصوصی و عمومی، مالکیت اموال منقول و غیر منقول، فرایندی برای دور شدن یا نزدیک شدن به دیگران، حریم امری بازدارنده و اقدامی پیش‌گیر و مانع، حریم عافیت و ... کدهای مربوط به مقولات انفعال: شراکت در مالکیت، اعمال قانون یا جبران خسارت، قوانین غیر دینی و قوانین دینی، حرمت داشتن مالکیت در اسلام، ارزش مالکیت همپای ارزش جان در اسلام، خلوت مطلوب و ...

بر طبق نظر ارسطو و سایر منطق‌دانان، تمامی ویژگی‌های ماهیتی یک پدیده در این ده مقوله منحصرند و هر چند افرادی توانسته‌اند با ادغام برخی از آن‌ها در یکدیگر تعداد دسته‌بندی را کمتر کنند، اما کسی نتوانسته بر این دسته‌بندی چیزی بیفزاید. بدین ترتیب، اگر برای هر پدیده، این ده دسته مورد بررسی قرار گیرد و مفاهیم و ویژگی‌های مربوط به هر مقوله استنتاج شود، در واقع تبیین منطق آن پدیده انجام خواهد شد (استراوس، ۱۳۹۴: ۴۵). بنابراین در مورد «مالکیت» نیز با مشخص نمودن دسته‌ها و مفاهیم ویژگی‌های دهگانه، می‌توان به شناخت مفهوم - که هدف این پژوهش است؛ دست یافت. این دسته‌بندی‌ها به واسطه‌ی انتظام‌بخشی کدها، زمینه را برای جمع‌بندی آن‌ها

مالکیت

برایندگاه
(یک جور تعادل و میانگی)

- ملک تملک شده و آزاد
- احترام بر حریم و تعرض به آن
- تغییر تحرک انسان از تمسح معنوی به مادی
- پیدایش محدودیت‌ها و الزام‌ها
- دزدی و حق مقدس
- معنوی بودن پیش و مادی بودن پیش
- گشایش درون تنگی
- آرامش و هیجان
- تضاد درون و بیرون
- آزادی و محصوریت
- کیفیت و کمیت
- صفت و قدرت
- محیط و مکان
- تیره‌های درون و بیرون
- فرآیندی جهت دور شدن و نزدیک شدن به دیگران
- مالکیت خصوصی و عمومی
- مالکیت اموال منقول و غیر منقول

نماد

- حریم
- قلمرو
- جدایی
- حصار
- پناه

میانجی‌گر
یا واسطه‌گر
(مفصل)

- فرآیندی مستلزم درون‌داد و برون‌داد
- فروختن و وقف کردن مال
- رابطه‌ی قانونی و اعتقادی
- ناشناخته بودن مفهوم مالکیت و مالک شدن
- حریم ملک و حریم شخصی
- قوانین ضمنی و قوانین مکتوب
- مالک بودن انسان و مالک بودن خداوند
- خلوت معماری و خلوت روحی
- حق فردی و حق اجتماعی
- مالکیت انسان بر خود و مالکیت انسان بر شئ
- عرضه عمومی و خصوصی
- فرآیندی انتطاف‌پذیر و پیدایش محدودیت‌ها و الزام‌ها
- مهم‌ترین حق افراد در جامعه و عدم حمایت از مالکیت در جامعه
- حریم محدودهای غیرقابل رویت و نشان‌دادن حریم با ابزارها
- کار مشأ مالک شدن و مالک شدن از طریق ارت
- ممنوعیت و برانگیختگی
- آزادی و نقد

تحدیدگر
(محدودکننده)

- فضا
- حصار
- قلمرو
- حریم
- عرف و اعتقاد
- قوانین
- خلوت
- حصار
- اجتماعی بودن حق مالکیت
- ناشناخته بودن حق مالکیت
- عوامل جغرافیایی و فرهنگی
- عامل زمان
- عامل ادراکی و روانی
- عوامل کالبدی
- مرتبیه و جایگاه مالکیت
- هنجارها
- عرضه‌ها

مرز

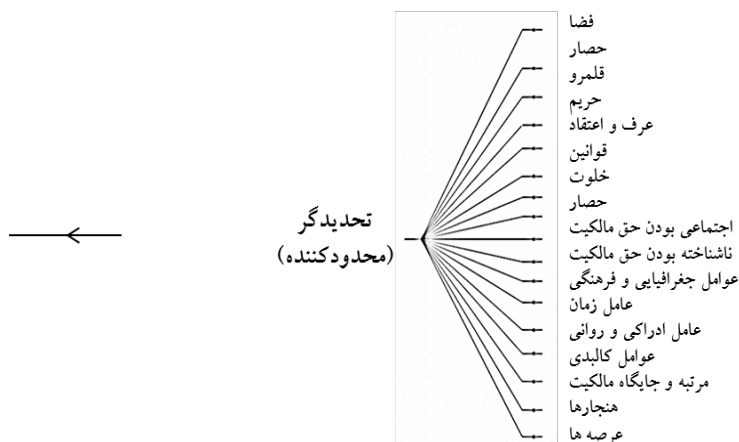
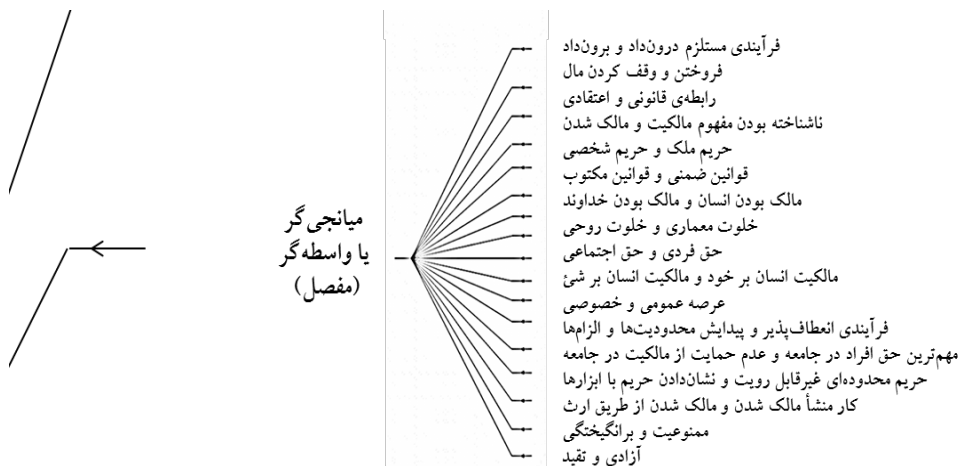
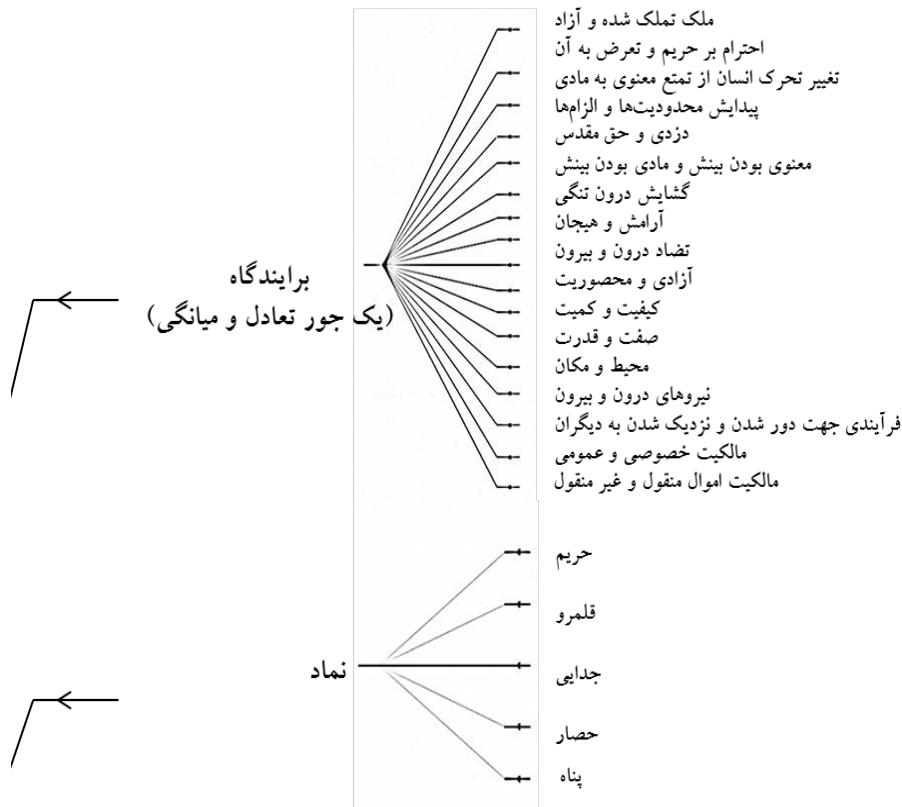
- فضای عمومی و نیمه عمومی شهری
- فضای عمومی و خصوصی یک گروه
- فضای شخصی و جمعی
- مرز قلمرو با قلمرو دیگر
- مرز میان افراد
- فضای داخلی و خارجی
- امنیت و نامنی
- خلوت و ازدحام
- سکون و حرکت

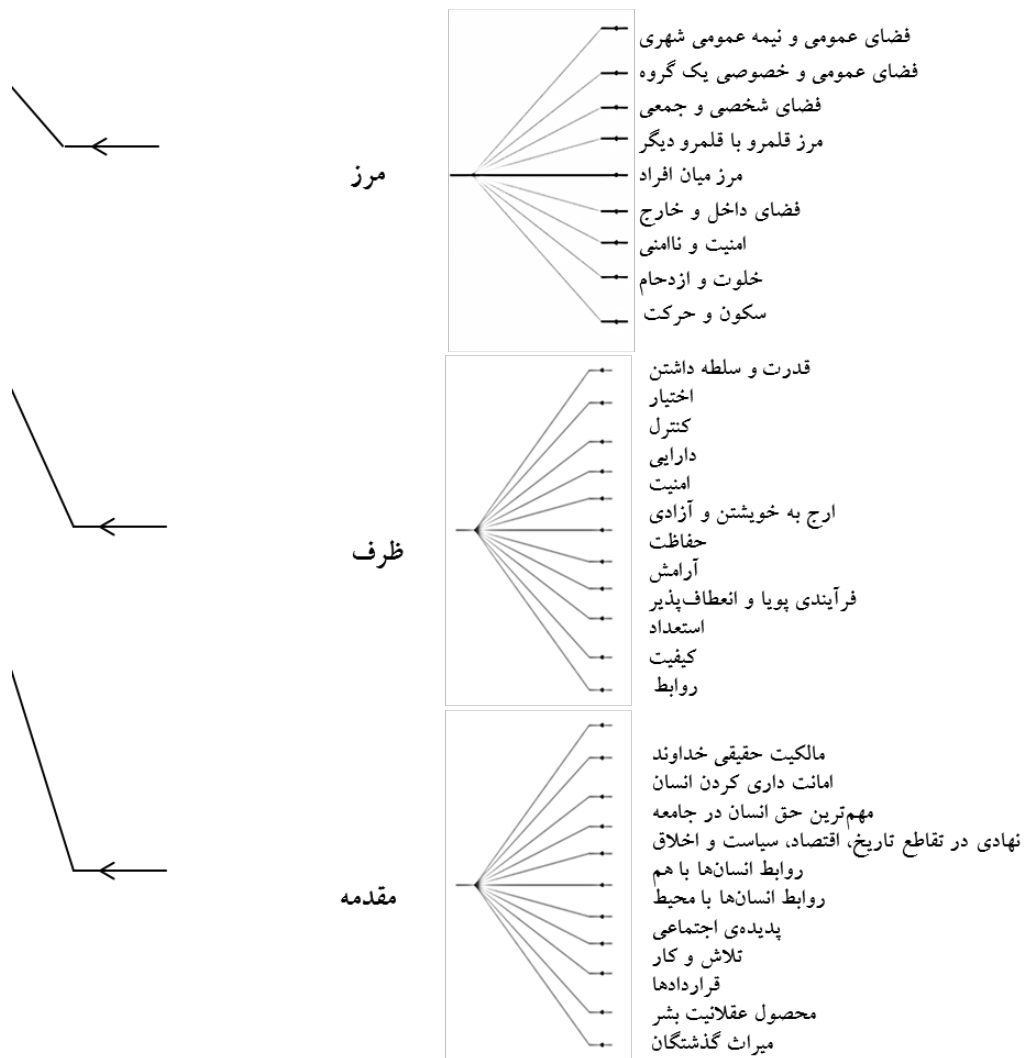
ظرف

- قدرت و سلطه داشتن
- اختیار
- کنترل
- دارایی
- امنیت
- ارجح به خویشتن و آزادی
- حفاظت
- آرامش
- فرآیندی پویا و انتطاف‌پذیر
- استعداد
- کیفیت
- روابط

مقدمه

- مالکیت حقیقی خداوند
- امانت داری کردن انسان
- مهم‌ترین حق انسان در جامعه
- روابط انسان‌ها با هم
- روابط انسان‌ها با محیط
- پدیدمی اجتماعی
- تلاش و کار
- قراردادها
- محصول عقلانیت بشر
- میراث گذشتگان

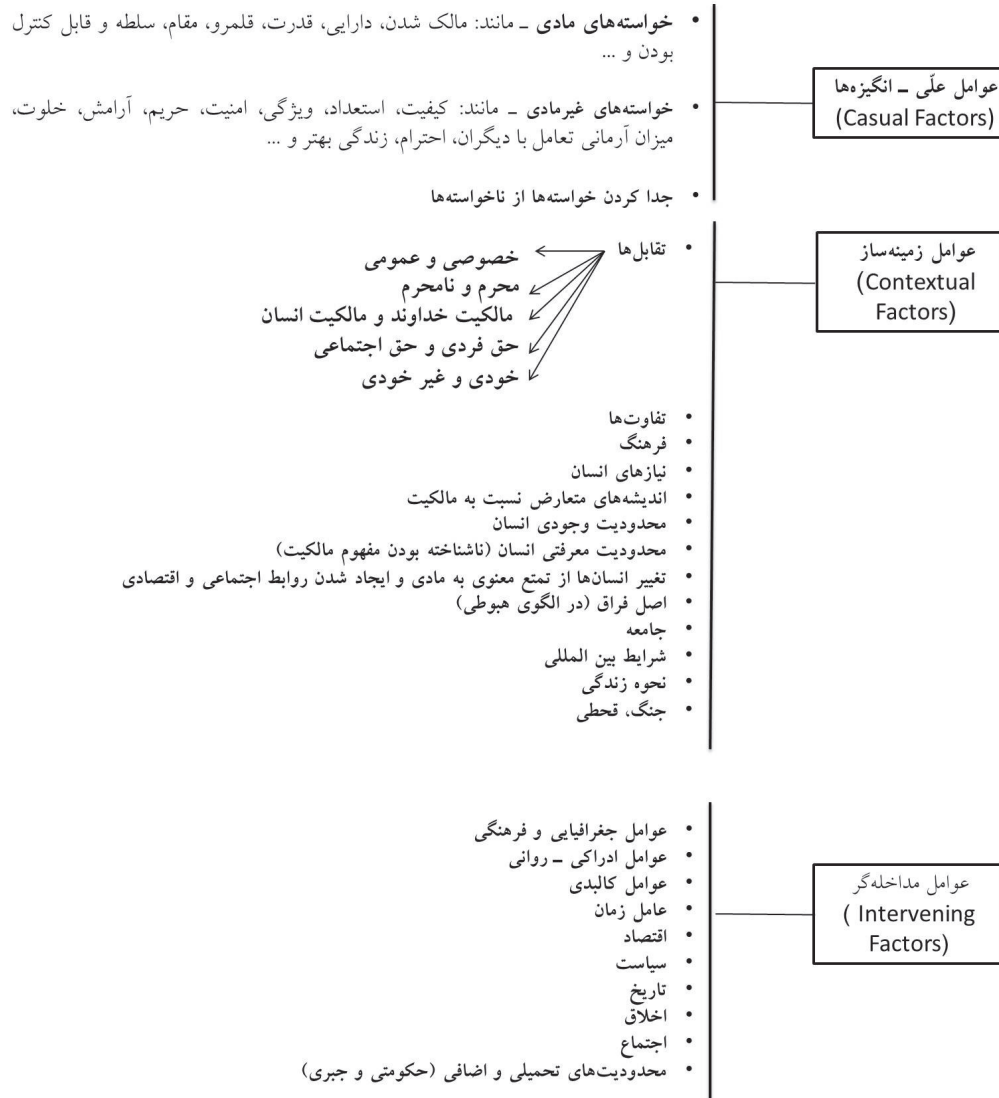
شکل ۲ کدگذاری گزینشی: مرحله اول - جایگاه یا نقش‌های مالکیت (مأخذ: نگارنده)

در مرحله بعدی کدگذاری گزینشی فراهم می‌کنند. ۳-۴ کدگذاری گزینشی کدگذاری گزینشی؛ مرحله‌ی اصلی نظریه‌پردازی می‌باشد و براساس دو مرحله قبل که به عنوان مراحل مقدماتی و زمینه‌ساز برای تئوری‌پردازی است؛ انجام می‌شود. نخست - به طرح و ساخت یک دیگرام جامع که نقش و کاربرد بنیادی مالکیت را در زندگی انسان نشان می‌دهد، اقدام گردید (جایگاه و نقش‌های مالکیت شامل موارد ذیل است: کدهای مربوط به جایگاه برآیندگاه مالکیت/ کدهای مربوط به جایگاه میانجی‌گر یا واسطه‌گری مالکیت/ کدهای مربوط به جایگاه تحدیدگر مالکیت/ کدهای مربوط

به جایگاه مرز مالکیت/ کدهای مربوط به جایگاه ظرف مالکیت/ کدهای مربوط به جایگاه مقدمه مالکیت؛ که در قالب شکل ۱ و نمودارهایی نشان داده شده است.)

سپس - به ارائه‌ی پارادایم‌علیت که از اساسی‌ترین الگوهای فهم هر پدیده، برای «مفهوم مالکیت» است؛ پرداخته می‌شود. بدین ترتیب هدف اصلی پژوهش که در طی مراحل قبل به طور تفکیکی و تشریحی ویژگی‌های کمی و کیفی و مفاهیم کلیدی خود را می‌یابد؛ در این مرحله ستون فقراتی پیدا می‌کند که فهم و شناخت مخاطب را انسجام و

شکل گیری پارادایم علیت در باب مالکیت

شکل ۳ کدگذاری گزینشی: مرحله دوم - شکل گیری پارادایم علیت در باب مالکیت [مأخذ: نگارندگان]

وحدت می‌بخشد (شکل ۳).
۴-۴ جمع بندی و نتیجه گیری
 در این پژوهش به منظور دریافت چپستی مفهوم مالکیت و وجوه مشترک مابین دیدگاه‌ها و تعاریف متفاوت از مالکیت؛ به مدد روش «تئوری برخاسته از زمینه»، کدهایی از مالکیت ارائه گردید که حاوی وجوه و حدود آن و مبین ویژگی‌های مختلف مالکیت‌اند. در تمام طول مسیر «مالکیت» به صورت مجرد و منتزع از زمان و مکان مد نظر بوده است. سپس دسته‌بندی‌هایی تدوین شد و در انتها دانسته شد که هفت مفهوم، معنی کلی، نقش و جایگاه و یا صورت ظهور برای مالکیت وجود دارد که هر یک دارای اجزاء و وابستگان مفهومی متعدد است. این عناوین مشخص می‌کند که مالکیت در چه مقام‌هایی ظاهر می‌شود و در قالب چه «نقش‌ها» و به «مثابه» چه پدیده‌هایی ظهور می‌یابد، کاربرد و فایده‌ی خود را در چه قالبی ایفا می‌نماید. به چه عواملی وابسته است و بر چه عواملی تأثیر می‌گذارد.

با توجه به جمع‌بندی انجام شده و در پاسخ به سوالات پژوهش؛ «مالکیت را می‌توان مقوله‌ای دانست که واجد ساختگی و پرداختگی انسان بوده و این ساختگی و پرداختگی بنا بر نیاز و علاقه‌ی انسان به محصولی موسوم به «وضع» منتهی می‌شود که امکان تحرک اجتماعی - فرهنگی را فراهم می‌آورد و به واسطه‌ی نگرش متفاوت جامعه و زمان و مکان گوناگون می‌تواند اشکال مختلفی پیدا کند؛ که در نتیجه «بهره‌وری» متفاوتی را رقم می‌زند که این بهره‌وری مقارن با مفاهیمی است که تحت عنوان «حریم»، «قلمرو» و «خلوت» شناخته می‌شوند.» بنابراین براساس تعریف فوق می‌توان مولفه‌های این مفهوم را که در ساخت‌وساز تأثیر دارند استنباط کرد. این مولفه‌ها عبارتند از: قلمرو (قلمرو دفاعی، قلمرو تفاهمی و قلمرو بصری)، خلوت (خلوت جمعی و خلوت فردی)، حریم، حصار، همسایگی، همجواری، هم‌نشینی و فضای شخصی. بنابراین مالکیت با داشتن طبعی پویا، جست‌وجوگر و خواستار رفاه ایجاد کننده‌ی کیفیت‌هایی در ساخت‌وساز است که منجر به حس مالکیت در انسان شده و به این علت که مبانی معرفت-شناسی و بینش انسان‌ها در متفاوت است حس مالکیت هم تغییر کرده؛ در نتیجه بر شکل‌گیری بنا و ساخت‌وساز و کالبدی که با کاربر رابطه برقرار می‌کند تأثیر گذاشته و بدیهی است دارای تفاسیر متفاوت بوده و از مقیاس‌ها و تقسیم‌بندی‌های متمایز برخوردار می‌باشد. پس شناخت صحیح کیفیت‌هایی که موجب ارتباط مالکیت حسی و محیط پیرامون می‌شود؛ در درک شکل مصنوع ساخت‌وساز بسیار کمک‌رسان است. قابل ذکر است این پژوهش ادامه دارد و برای رسیدن به هدف رساله لازم است مفهوم ساخت‌وساز نیز به روش «تئوری برخاسته از زمینه» تعریف گردد و با استخراج مولفه‌های این مفهوم، با روش نحو فضا و تحلیل ساخت‌وساز خانه‌های سه دوره‌ی قاجاریه، پهلوی و جمهوری اسلامی به تبیین رابطه‌ی مالکیت و ساخت‌وساز پرداخته شود تا بتوان چگونگی رابطه

بین مولفه‌ها را کشف نمود.

یادداشت‌ها

۱- Grounded Theory

۲- Glaser

۳- Strauss

۴- گلیسر و استروس از مکاتب اندیشه‌ی متفاوتی برخاسته‌اند که برآیند آن یک همکاری قوی و مکمل بین آن‌ها بود. به طوری که گلاسر به شدت از روش‌شناسی (کمی و استقرایی) لازارسفلد متأثر بود. استروس نیز تحت تأثیر آثار «تعامل‌گرایی» و «عمل-گرایی» مکتب شیگاگو و متفکران این مکتب یعنی پازک، توماس، دیویی، مید، هیوز و بلومر بود. در این دوران رویکردهای تجربی، حاکم بر عرصه‌ی معرفتی و روش‌شناسی بوده و تحقیقات جامعه‌شناسی نیز متأثر از چنین رویکردهایی بوده‌اند.

۵- The Discovery of Grounded Theory

۶- Level of detail

۷- Area of study

۸- Open Coding

۹- Axial Coding

۱۰- Selective Coding

منابع

کتاب

- آلمن، ایروین (۱۳۹۰). محیط و رفتار اجتماعی - خلوت، فضای شخصی، قلمرو، ازدحام. دانشگاه شهید بهشتی، چاپ دوم.
- آنتونیادس، آنتونی سی (۱۳۸۱)، بوطیقای معماری (آفرینش در معماری)، جلد اول (راهبردهای نامحسوس به سوی خلاقیت معماری)، ترجمه: احمدرضا ای، انتشارات سروش، تهران.
- آیتی، عبدالمحمد (۱۳۸۲)، گزیده هفت پیکر، انتشارات علمی و فرهنگی.
- ابن خلدون، عبدالرحمن (۱۳۳۶)، مقدمه ابن خلدون، ترجمه: محمد پروین گنابادی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.

- احسن، مجید (۱۳۸۲)، تدوین قانون جامع طراحی ساختار یکپارچه توسعه و عمران کشور (مرحله دوم)، مرکز تحقیقات معماری و شهرسازی وزارت مسکن و شهرسازی.
- پیلوار، رحیم (۱۳۹۳)، فلسفه حق مالکیت، انتشارات شرکت سهامی انتشار.
- تفسیرالمیزان (۱۳۶۲)، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۹۰)، فلسفه حقوق مدنی، جلد اول، عناصر عمومی عقود، جلد دوم، اصول عامه اذن و اذنیات، انتشارات کتابخانه گنج دانش، تهران.
- جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۸۰)، حقوق اموال، کتابخانه گنج دانش، چاپ پنجم.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷)، لغت نامه دهخدا، تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- ذاکر حقیقی، کیانوش (۱۳۸۶)، مطالعه در ضوابط معماری و ساختمانی مورد عمل در کشورهای پیشرفته و انطباق آن‌ها با شرایط ایران و تدوین مقررات ملی ایران، مرکز تحقیقات معماری و شهرسازی وزارت مسکن و شهرسازی.
- رحیمیان، م (۱۳۹۳)، سینما: معماری در حرکت، تهران انتشارات سروش.
- سبحانی، جعفر (۱۳۸۸)، سیمای اقتصاد اسلامی، قم، مؤسسه امام صادق علیه السلام.
- عمید، حسن (۱۳۹۲)، فرهنگ فارسی عمید، نشر: امیرکبیر.
- فلامکی، محمد منصور (۱۳۹۲)، حریم‌گذاری بر ثروت‌های فرهنگی ایران، تهران: فضا.
- فلامکی، محمد منصور (۱۳۹۱)، شکل‌گیری معماری در تجارب ایران و غرب، تهران: فضا.
- قاموس، دیکشنری آنلاین انگلیسی به فارسی - قرآن کریم
- قرائتی، محسن (۱۳۸۸)، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۴) حقوق مدنی، جلد ۲، تهران، نشر میزان.
- گرجی، ابوالقاسم (۱۳۷۵)، مقالات حقوقی، جلد دوم، انتشارات دانشگاه تهران.
- گروت، لیندا و وانگ، دیوید (۱۳۹۴)، روش‌های تحقیق در معماری، ترجمه علیرضا عینی‌فر، انتشارات دانشگاه تهران
- لنگ، جان (۱۳۹۰)، آفرینش نظریه معماری - نقش علوم رفتاری در طراحی محیط، ترجمه: دکتر علیرضا عینی‌فر، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ پنجم
- لینچ، کوین (۱۳۷۶)، تئوری شکل خوب شهر، ترجمه سید حسین بحرینی، انتشارات دانشگاه تهران
- لوح فشرده درج ۴، کتابخانه الکترونیک شعر فارسی، حاوی ۲۳۶ جلد کتاب نظم و نثر ادبی از ۱۴۳ شاعر و نویسنده: ابوسعید ابوالخیر، انوری ابیوردی، اوحدی مراغه‌ای، باباطاهر، حافظ شیرازی، فرخی سیستانی، ناصر خسرو، وحشی بافقی، رباعیات خیام، شاهنامه فردوسی، کلیات شمس تبریزی، عطار نیشابوری، منطق الطیر عطار، هفت اورنگ جامی و
- مایس، پی‌یرفون (۱۳۹۲)، نگاهی به مبانی معماری - از فرم تا مکان، ترجمه: دکتر سیمون آیوازیان، انتشارات دانشگاه تهران
- مدنی، سید جلال الدین (۱۳۹۳)، حقوق مدنی، تهران، انتشارات پایدار
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۹)، آشنایی با قرآن، ج ۶، صدرا، سوم.
- معین، محمد (۱۳۷۱)، فرهنگ فارسی، جلد ۱، تهران، انتشارات امیرکبیر
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۳)، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- هاشمی، سیدرضا (۱۳۸۶)، پژوهش و تدوین قانون جامع شهرسازی و معماری ایران، پژوهشکده توسعه کالبدی، مرکز تحقیقات وزارت مسکن و شهرسازی.
- هال، ادوارد ت (۱۳۹۰)، بعد پنهان، ترجمه: دکتر منوچهر طبیبیان، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ سوم.

- The American Heritage (Online dictionary).
- Dietze, Gottfried (1971), In defence of property, Johns Hopkins Press Ltd, London.
- Strauss, A. & Corbin, J (2010), Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory, 2nd ed. Sage Publication, Thousand Oaks, CA, USA.
- WordNet Princeton university (Online dictionary).
- Waldron, Jeremy (2002), The right to private property, oxford, Reprinted.
- Zenati, Castaing (2008), Frederic et Revet, Thierry: Les biens, 3 edition.

مقاله

- ایمان، محمدتقی و منیژه محمدیان (۱۳۸۷)، روش‌شناسی علوم انسانی (حوزه و دانشگاه)، ش ۵۶، ص ۳۱-۵۴.
- فلامکی، محمد منصور و پورعلی، مصطفی (۱۳۹۳)، قلمروهای تفاهمی - بررسی موردی: ایجاد تیارپیش در ماسوله، فصلنامه مطالعات معماری ایران، شماره ۶ - پاییز و زمستان.
- فیلم

-Bury My Heart at Wounded Knee, 1980, Director: Yves Simureau, Based on the Book By:Dee Alexander Brown.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

■ ۴۴ ■

روابط مولفه های اثرگذار بر قیمت مسکن و مولفه های کیفیت فضایی مسکن

نسیم قلیچ خانی - دانشجو کارشناسی ارشد، مهندسی معماری، گرایش مسکن، دانشگاه علم و صنعت ایران، ایران.

سید عباس یزدانفر* - دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، ایران.

سید باقر حسینی - دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، ایران.

سعید نوروزیان ملکی - استادیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی ایران، ایران.

The Relationship between Effective Components on Housing Prices and Quality Components of Housing

Abstract:

Today, the high cost of housing and the lack of quality have become a concern for many communities and families. The purpose of this study is to move towards the proper housing with a good quality and optimal price.

The research method is a hybrid. The information gathering section was used through library-field studies and then we continued with Delphi technique. The statistical population of this study was the faculty members and experts in urban planning and architecture of Beheshti University and university of science and technology of Iran. We used their information through a questionnaire.

According to the results of the research, the factors affecting the quality of housing and its price are divided into four general categories of physical, economic, social and managerial, the most important of them in the field of housing economics are: design, materials, technology, land prices, inflation, supply and demand, and... The most important component of housing quality are: form, relationship with nature, context, access and.... And their relationship analysis show that the following components have the strongest relationship with the specified weight: (Design - building form (8.8)), (design - interior functions (7.5)), (design - relationship with nature (7.4)), (construction cost - building form (7.2)), (design - context of project (7)), (Technology - form of building (7)), (land price - service diversity (6.6)), (ownership type and building form (6.6)), (design-passages and accesses (6.4))

Key words: Housing prices, quality of housing, the relationship between economic factors and the quality of housing

چکیده

امروزه قیمت بالای مسکن و نداشتن کیفیت مناسب دغدغه بسیاری از جوامع و خانواده‌ها شده است. هدف این تحقیق حرکت در جهت تقرب به ساختار مسکن با کیفیت مناسب و قیمت بهینه می‌باشد. روش تحقیق ترکیبی است، بخش گردآوری اطلاعات از طریق مطالعات کتابخانه‌ای- میدانی و در ادامه روش پیمایشی و تکنیک دلفی مورد استفاده قرار گرفته است. جامعه آماری مورد مطالعه اساتید شهرسازی و معماری دانشگاه بهشتی و علم و صنعت ایران تعیین شده است.

با توجه به نتایج حاصل از پژوهش، عواملی که بر کیفیت مسکن و قیمت آن اثرگذار هستند به چهار دسته کلی کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و مدیریتی، تقسیم می‌شوند که بهترین آنها در حوزه اقتصاد مسکن: طراحی، مصالح، تکنولوژی، قیمت زمین، عرضه و تقاضا و .. هستند و مهمترین مؤلفه‌های کیفیتی مسکن، فرم، ارتباط با طبیعت، بستر طرح، دسترسی‌ها و .. میباشند. بررسی میزان رابطه آنها نشان میدهد زوج مؤلفه‌های زیر با وزن مشخص شده قوی‌ترین رابطه را دارند:

(طراحی- فرم ساختمان(۸,۸))، (طراحی- عملکرد فضای داخلی(۷,۵))، (طراحی- ارتباط با طبیعت (۷,۴))، (هزینه ساخت - فرم ساختمان (۷,۲))، (طراحی- بستر طرح(۷))، (تکنولوژی - فرم ساختمان(۷))، (قیمت زمین- تنوع کاربری و خدمات (۶,۶))، (نوع مالکیت و فرم ساختمان (۶,۶))، (طراحی- معابر و دسترسی‌ها(۶,۴))
لغات کلیدی: قیمت مسکن، کیفیت فضایی مسکن، رابطه عوامل اقتصادی و کیفیتی مسکن

مقدمه

اهداف و خواسته‌های اصلی خانوارهاست. مسکن کالایی بادوام است که در طی زمان مورد استفاده قرار می‌گیرد و علاوه بر ارزش مصرفی، از جنبه‌ی سرمایه‌ای نیز دارای اهمیت بوده و به‌عنوان پس‌انداز خانوار تلقی می‌شود. موقعیت مسکن می‌تواند در ایجاد یا دسترسی به فرصت‌های شغلی مؤثر واقع شود.

ویژگی‌های فرا بخشی و کلیدی مسکن از دیدگاه اقتصادی به‌گونه‌ای است که حدود ۱۲ درصد اشتغال کل کشور از طریق مسکن تأمین می‌شود و حدود ۵۰ درصد از سرمایه‌گذاری ثابت از طریق این بخش صورت می‌گیرد. همچنین پس‌انداز خانوارها عموماً از طریق مسکن انجام می‌گردد.

(علی‌الحسابی و حسینی، ۱۳۹۰)

مبانی نظری:

۱. بعد اقتصادی مسکن:

مقدمه

وضعیت مسکن در هر جامعه‌ای، ارتباط مستقیم با اوضاع اقتصادی و اجتماعی آن داشته و منتزاع از آن نیست. بنابراین برای بررسی و تحلیل وضعیت مسکن در هر کشور، بایستی ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آن مورد توجه قرار گیرد (داود پور و ابراهیم‌زاده، ۱۳۹۵) تحولات اقتصادی کشور و تأثیرپذیری بخش مسکن از آن باعث گردیده مسکن به‌عنوان یک معضل همه‌جاگیر البته با شدت و ضعف متفاوت دامن‌گیر اکثر قریب به اتفاق اقشار جامعه شود و زمینه بحران رو به تزاید لاینحلی را فراهم سازد (وارثی و موسوی ۱۳۸۹)

اقتصاد پایدار

به جنبه اقتصادی " توسعه" اطلاق می‌شود که امکانات مادی برای رشد و تعالی انسان فراهم‌شده باشد. اقتصاد پایدار عمدتاً به‌عنوان شرایط رفاه اقتصادی که در طی زمان کاهش نمی‌یابد، تفسیر می‌گردد. لذا موقعیتی را پایدار گویند که مطلوبیت جامعه در طی زمان کاهش نیابد و مدیریت منابع طبیعی به‌گونه‌ای انجام شود که فرصت‌های تولید

مسکن به‌عنوان اساسی‌ترین نیاز انسان از ابتدا مورد توجه ویژه بوده است، که به‌عنوان یک مکان فیزیکی و سرپناه، نیاز اولیه و اساسی هر خانواده به حساب می‌آید. نیاز به مسکن با افزایش جمعیت شهرها و تراکم بالای آن باعث بروز مشکلات عدیده‌ای در شهرها گشته است. قیمت بالای مسکن با توجه به قدرت خرید محدود مردم و نداشتن کیفیت فضایی مناسب دغدغه بسیاری از خانواده‌ها شده است، امروزه پدیده بی‌مسکنی یا بد مسکنی به‌طور نسبی در همه‌ی دنیا وجود دارد. مشکل مسکن ارزان قیمت همیشه به علت عدم توجه به کیفیت چه از نظر مصالح یا الگوی اقلیمی و فرهنگی مناسب متناسب با بازخورد جامعه باعث بروز مشکلاتی در سطح جامعه و مردم می‌شود. و هدف این تحقیق حرکت در جهت تقرب به ساختار کالبدی مسکن با کیفیت مناسب و قیمت بهینه می‌باشد.

- ضرورت توجه به کیفیت فضایی مسکن:

مسکن اولین فضایی است که تجربه روابط انسانی در آن آزموده و چارچوبی فیزیکی است که در آن منابع اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی فرد آمیخته می‌شود. عدم دسترسی به مسکن مناسب می‌تواند سبب بروز یا افزایش اختلالات روانی و مشکلات گوناگون شود. (علی‌الحسابی و حسینی، ۱۳۹۰) پناهگاه یک نیاز اساسی و مبرم برای ساکنان است اما مسکن بیش از یک پناهگاه است، هدف اصلی مسکن ایجاد محیطی سازگار و منطبق بر روش زندگی انسان است، به بیان دیگر علاوه بر تأمین نیازهای شخصی ساکنان از قبیل: خواب، خوراک، استراحت، حفاظت در برابر شرایط جوی و خلاصه محافظت در مقابل طبیعت، باید نیازهای کیفی و نیازهای اجتماعی آن‌ها را نیز برآورده نماید (پوردییمی، ۱۳۹۱)

- ضرورت توجه به ابعاد اقتصادی مسکن:

از لحاظ اقتصادی، مسکن در ثبات و بهزیستی خانواده نقش اساسی دارد و مالکیت آن از جمله

و رشد اقتصادی برای آینده همچنان پایدار باقی بماند. اسپننگبرگ پایداری اقتصادی را ایجاد و حفظ درآمدی دائمی و باثبات برای افراد جامعه بدون کاهش و زوال سرمایه‌ها و ذخایر می‌داند. وی معتقد است که اقتصاد زمانی پایدار است که به پایداری سیستم‌های طبیعی، اجتماعی و انسانی آسیب وارد ننماید (سلطانیان و فیض‌آبادی، ۱۳۹۵)

اقتصاد و مسکن

ساختمان محصولی است که قابلیت جابه‌جایی نداشته و بالقوه امکان تملک دارد؛ همچنین تنها یک کالای مصرفی محسوب نمی‌شود، بلکه ارزش سرمایه‌ای نیز دارد. بررسی‌های آماری در این زمینه نشان می‌دهد که در کلیه کشورها ساختمان یکی از بزرگ‌ترین بخش‌ها در فعالیت‌های اقتصادی محسوب شده و در کشورهای در حال توسعه پس از کشاورزی، بیشترین سهم فعالیت‌های اقتصادی را به خود اختصاص می‌دهد، هرچند در کشورهای پیشرفته نیز بخش ساختمان بعد از صنعت قرار می‌گیرد. سهم ساختمان از تولید ناخالص داخلی از ۲ تا ۱۰ درصد در کشورهای مختلف جهان متفاوت است. در ایران نیز بخش ساختمان در سال‌های گذشته دارای بالاترین سهم از تولید ناخالص ملی بوده است و حدود ۸ درصد درآمد خالص ملی را به خود اختصاص داده است. ساختمان‌سازی هم در اقتصاد کلان و هم در اقتصاد خرد نقش عمده‌ای ایفا می‌کند. (گلابچی، ۱۳۹۲)

قیمت مسکن

قیمت و هزینه مسکن و یارانه‌های این بخش از موضوعات مهم در قالب ابعاد اقتصادی هستند. (عزیزی ۱۳۸۳) نوسانات گسترده قیمت مسکن به‌ویژه در شهرهای بزرگ را می‌توان بارزترین خصیصه این بخش دانست. توجه به تأثیرات نوسان قیمت مسکن بر رفاه خانوار و بخش حقیقی اقتصاد، اهمیت بررسی این موضوع را نمایان می‌سازد. (موسوی و درودیان، ۱۳۹۴) بازار مسکن ایران طی ۱۵ سال گذشته یکی از پر نوسان‌ترین بخش‌های

اقتصاد کشور بوده است، به طوری که در برخی از سال‌ها نرخ‌های رشد قیمت مسکن بالاتر از ۵۰ درصد و طی سال‌های دیگر بدون رشد یا دارای رشد منفی بوده است. با توجه به اینکه کنترل نوسانات قیمت مسکن مستلزم شناخت عوامل مؤثر بر آن می‌باشد بنابراین ضرورت دارد که مهم‌ترین عوامل مؤثر در قیمت مسکن مورد بررسی قرار گیرند. (عسگری و الماسی ۱۳۹۰)

عوامل مؤثر بر تعیین سطح قیمت مسکن

عوامل مؤثر بر تعیین سطح قیمت مسکن را می‌توان در دو قالب عوامل درون بخشی و برون بخشی بازار مسکن دسته‌بندی کرد. (موسوی و درودیان، ۱۳۹۴) مسکن یک کالای چندبعدی است و قیمت هر واحد مسکونی تابعی از متغیرهای مختلفی مانند اندازه زمین، زیربنا، تعداد اتاق و غیره می‌باشد (وارثی و موسوی ۱۳۸۹) در ادامه به بررسی عوامل مؤثر بر قیمت مسکن در چهار دسته کالبدی، اقتصادی، اجتماعی می‌پردازیم

پیشینه

موسوی و درودیان در سال ۱۳۹۴ در تحقیقی، معنادار بودن تأثیر منفی بازدهی بازارهای جایگزین و تأثیر مثبت هزینه ساخت را بر قیمت مسکن نشان دادند و همچنین ارتباط قوی قیمت زمین و قیمت مسکن را مطرح کردند و گفتند برای کنترل نوسانات بازار مسکن باید به تقویت روند عرضه به‌عنوان عامل مهم درون بخشی پرداخت. ابوالحسنی و همکارانش در سال ۱۳۹۵ اثر تکانه پولی و نفتی را بر تولید و تورم مسکن بررسی کردند و نتایج نشان داد نرخ رشد حجم پول یا نقدینگی باعث افزایش تورم و تولید (عرضه) در بخش مسکن می‌شود.

در سال ۱۳۹۱ دانشپور و حسینی به تحقیقاتی در مورد عوامل کالبدی در کاهش قیمت مسکن پرداختند، آنها عامل عمده اثرگذار بر قیمت مسکن را تعادل در عرضه و تقاضا بیان کردند به‌این ترتیب راهکارهایی که بتواند از طریق سرعت بخشیدن به فرآیند ساخت تولید و عرضه مسکن و یا جلوگیری از

افزایش تقاضا، فاصله میان عرضه و تقاضا را محدود کند، از سیاست‌های موفق در کاهش قیمت مسکن محسوب می‌شود در این مقاله راهکارهای کالبدی از جمله انبوه‌سازی، استفاده از تکنولوژی‌های نوین، پیش‌ساخته سازی، افزایش عمر مفید ساختمان، طراحی مدولار و اصلاح الگوی مسکن بیان می‌شوند. مهدیان پور و صارمی در سال ۱۳۹۶ در مقاله‌ای به بررسی شاخص‌های کمی اقتصادی مسکن، ساختار جمعیتی، قیمت مسکن و مسکن موردنیاز برای شهر تهران پرداختند و بیان کردند شاخص‌های مسکن در بخش شاخص‌های کمی بهبود و در بخش اقتصادی تنزل داشته است و در آینده شهر تهران، حداقل رشد جمعیت و حداکثر قیمت مسکن را خواهیم داشت.

در سال ۱۳۹۳ کلاهچی و همکارانش درباره اثر موقعیت مکانی مسکن و قیمت آن به بررسی مسکن محله فاطمی تهران پرداختند و نشان دادن دسترسی به معابر اصلی و سرفلی تجاری (زیرساخت‌ها) ارتباط معناداری با قیمت مسکن دارند. علی‌الحسابی و حسینی در سال ۱۳۹۰ در مقاله‌ای بیان کردند استفاده از مصالح بومی و طراحی منعطف همان‌طور که در مسکن بومی دیده می‌شوند می‌توانند پایداری اقتصادی ایجاد نماید. عسگری و الماسی در سال ۱۳۸۸ به بررسی عوامل مؤثر بر قیمت مسکن در مناطق شهری پرداختند و مطرح کردند که قیمت زمین، هزینه‌های ساخت، سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، قیمت نفت و وام‌های بانکی مهمترین عوامل در تعیین نوسانات قیمت مسکن به شمار می‌روند.

در سال ۲۰۱۷ فیلیپ چریان (Cherian) و همکارانش به بررسی مسکن مقرون‌به‌صرفه و پایدار پرداختند و بیان کردند استفاده از پنل‌های گچ مسلح شده GFRG که بازیافت شده هستند یک راه‌حل نوآورانه برای ساخت مسکن انبوه با زمان ساخت کم و در نتیجه مقرون‌به‌صرفه است. در همان سال نایام (nayam) و همکارانش در بررسی مسکن

مقرون‌به‌صرفه مطرح می‌کنند، استفاده از تکنولوژی ساخت خارج از سایت کارایی بالایی در مسکن مقرون‌به‌صرفه دارد. جانگ (zhang) و همکارانش در سال ۲۰۱۶ به بررسی نقش نابرابری سطح درآمد در مسکن به‌صرفه پرداختند و بیان کردند، نابرابری سطح درآمد یکی از عوامل مهم افزایش قیمت مسکن نسبت به درآمد (PIR) و افزایش تعداد آپارتمان‌های خالی است. در سال ۲۰۱۵ چین و شی (chen & shi) سیاست‌های مسکن مقرون‌به‌صرفه در چین را مورد ارزیابی قرار دادند و نشان دادند ترویج رشد اقتصادی از طریق تخصیص کارآمد منابع مرتبط با مسکن برای کنترل قیمت مسکن اهمیت زیادی دارد. در همان سال کاپلان و نکاتارامن (Gopalan & Venkatataman) به بررسی سیاست‌های مسکن مقرون‌به‌صرفه در هند پرداختند و مؤلفه‌های سیاست‌گذاری دولت، مشارکت دولتی، یارانه و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی را در مسکن مقاوم به‌صرفه دارای اهمیت دیدند. در سال ۲۰۱۲ چنگ (Cheng) در مقاله‌ای با عنوان یک مدل مطالعاتی و خانه‌های مسکونی فولادی مقرون‌به‌صرفه در چین بیان می‌کند با استفاده از تکنولوژی ساخت فولادی و طراحی منعطف و بازیافت مصالح می‌توان در عین کاهش قیمت مسکن مصرف انرژی کمتری نیز داشت.

۲. کیفیت فضایی مسکن:

در این مرحله به بررسی عوامل کیفیتی مسکن می‌پردازیم. رشد سریع شهرنشینی در دهه‌های اخیر و بی‌توجهی به ابعاد کیفی زندگی انسان، پیامدهای نامطلوب بر سطح سلامت فردی و اجتماعی شهرها به دنبال داشته است. همچنین باعث چرخه‌ی نامطلوبی از عدم تعادل‌های اجتماعی اقتصادی و زیست‌محیطی و در مجموع نزول کیفیت زندگی شهری شده است (ابراهیم‌زاده و قادرمرزی، ۱۳۹۴) بخش مسکن را می‌توان یکی از مهم‌ترین بخش‌های توسعه در یک جامعه دانست. (عزیزی، ۱۳۸۳). در واقع مسکن یک

جمع‌بندی مؤلفه‌های مؤثر بر قیمت مسکن (منبع: نگارنده)

کابندی	اقتصادی	اجتماعی	مدیریتی
مصالح (۱۵) (۱۳) (۲۴) (۲۵)	عرضه و تقاضا (۵) (۱۲) (۱۲) (۱۹) (۱۴) (۲)	ساختار جمعیتی (۱۱) (۱۴) (۹) (۱۹) (۲۲)	سیاست‌گذاری‌های دولتی (۳۱) (۲۸)
تکنولوژی (۵) (۱۰) (۲۴)	قیمت زمین (۱۲) (۱۱) (۱۴) (۱۸)	قشر استفاده کننده (۶) (۲۲)	نهاد سرمایه‌گذاری (۱۱) (۲۱) (۱۲) (۲۸)
مساحت (۱۸)	سطح درآمد (۳۶) (۱۲)	مهاجرت (۱۰) (۱۶) (۵)	نوع مالکیت (۱۱) (۹)
تراکم (۱۰) (۱۱)	نیروی انسانی (۱۳) (۵) (۱۰)	الگوی مسکن (۱۰) (۱۱) (۶)	خصوصیات بازار مسکن (۱۹) (۵)
محدوده مکانی (۴) (۱۲) (۱۰)	تسهیلات بانکی مسکن (۱۱) (۱۴) (۱۲)	ترجیحات متقاضیان (۱۸)	تخصیص نادرست منابع (۳۴)
زیرساخت (۴) (۱۰)	زمان ساخت (۲۵)		
طراحی (۲۴) (۵) (۱۳)	نسبت هزینه مسکن به درآمد خانوار (۵) (۱۱)		
عمر مفید ساختمان (۵)	تورم (۲)		
انبوه‌سازی (۵) (۱۴)	نقدینگی (۲)		
تعمیر و نگهداری (۵) (۳۷)	هزینه ساخت (۱۸) (۱۲)		
فضای باز (۱۳) (۲۸)	بازارهای جایگزین (۵) (۱۴) (۱۸) (۲)		
سبزینگی (۲۴)	اشتغال (۱۲) (۱۱) (۱۴)		
نما (۱۰)	مصرف انرژی (۲۴)		

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۴۹

شده است. بالاترین هدف توسعه و مدیریت شهری، بهبود کیفیت زندگی و خوشبختی شهروندان است؛ حال آنکه کیفیت زندگی مفهومی چندبعدی است و جنبه‌های مختلفی را دربرمی‌گیرد (۲۰۰۶، Dajian & peter) کیفیت زندگی افراد وابستگی زیادی به پایداری محیط داشته و در صورت پایداری بودن محیط، کیفیت زندگی افراد هم بهبود خواهد یافت. به گونه‌ای که پاکبوم معتقد است اصطلاح کیفیت زندگی به وضعیت محیطی که مردم در آن زندگی می‌کنند، مثل آلودگی و کیفیت مسکن و همچنین به برخی صفات و ویژگی‌های خود مردم مانند سلامت و دسترسی اشاره دارد. (ابراهیم‌زاده و قادرمرزی، ۱۳۹۴)

مؤلفه‌های سازنده کیفیت فضای مسکونی

محققین فراوانی در سال‌های متمادی در حوزه کیفیت مسکونی تحقیق کرده‌اند که از جمله آن‌ها می‌توان به لینچ، کولمن، جیکوبز، راجرسون، کارمونا، گودی و... اشاره کرد. (زهرا صدریان، ۱۳۹۲)

پیشینه

زهرا صدریان و همکارانش در سال ۱۳۹۴ در

جزء اساسی از کیفیت زندگی و همچنین توسعه پایدار می‌باشد (ابراهیم‌زاده و قادرمرزی، ۱۳۹۴)

کیفیت و مفهوم آن

واژه کیفیت در لاتین (Qual) به معنی چیزی و چه و Quality به مفهوم چگونگی آمده و Qol از منظر واژگانی به معنی چگونگی زندگی و دربرگیرنده تفاوت‌های آن است که برای هر فرد، ویژه و یگانه و متفاوت با دیگران است معنای لغوی این واژه در فرهنگ لغت زبان فارسی عمید «چگونگی، جونی، صفت و حالت چیزی» بیان گردیده است. (اخوان تپه سر و حسینی، ۱۳۹۳)

کیفیت زندگی

کیفیت زندگی مفهومی پیچیده و چندبعدی است که تحت تأثیر مؤلفه‌هایی چون زمان و مکان، ارزش‌های فردی و اجتماع قرار دارد و از این رو معانی گوناگونی برای افراد و گروه‌های مختلف بر آن مترتب است. موضوع کیفیت زندگی از آغاز دهه‌ی ۱۹۹۰ به بعد، در ادبیات نظری و توسعه، اهمیت فوق‌العاده‌ای یافته است و مبنای تمایز و دسته‌بندی‌های نوین کشورها در سال‌های اخیر

بررسی عوامل مؤثر بر کیفیت زندگی مسکن قشر کم‌درآمد نشان دادند عملکرد فضای داخلی، فرم ساختمان، ارتباط با طبیعت و امنیت مهم‌ترین عوامل مؤثر بر کیفیت مسکن هستند. ابراهیم‌زاده و قادرمرزی در سال ۱۳۹۴ به تحلیل کیفیت مسکن محلات شهری پرداختند آن‌ها با بررسی شاخص تراکمی، ریزدانگی، زیست‌محیطی و تسهیلات نشان دادند تنها ۲۷.۳ درصد از محلات شهر دهگلان در وضعیت مطلوب قرار دارند. خوبشان و نعمتی مهر در سال ۱۳۹۲ در پژوهشی به بررسی کیفیت محیط مسکونی در برنامه مسکن مهر پرداختند نتایج نشان می‌دهد از میان نشانگرهای عینی کیفیت، نبود فعالیت‌های مرتبط با رفاه عمومی، گذران فراغت، خدمات و تراکم بالای جمعیت ای نبود کاربری‌های روزانه فضای سبز مهم‌ترین مؤلفه‌ها هستند و از میان نشانگرهای ذهنی امنیت و دسترسی به خدمات بیشترین و اقتصاد کمترین اهمیت را دارند. سیف‌الدینی و همکارانش در سال ۱۳۹۲ تحلیل شکاف جغرافیای کیفیتی مسکن در مناطق شهری شهر تهران پرداختند و بیان کردند محلات مختلف به دلایل مختلفی مانند توزیع نابرابر درآمد، وجود بافت تاریخی و غیره مسکن استاندارد با سطح کیفیت متفاوت دارند. گلکار در سال ۱۳۸۰ در مقاله‌ای با عنوان مؤلفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری مؤلفه‌های کیفیتی را در سه گروه عملکردی، زیبایی‌شناختی و زیست‌محیطی دسته‌بندی کرد و مؤلفه‌های زیادی را در هر دسته قرارداد که شماری از آن‌ها ایمنی، امنیت، کیفیت محیط کالبدی، آسایش اقلیمی و... هستند.

لینچ در سال ۱۹۸۱ سرزندگی، معنا، سازگاری، دسترسی، کنترل و نظارت را به‌عنوان پنج معیار کیفیت زندگی شهری نام برد. جیکوب در سال ۱۹۶۱ در کتاب (مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکا) مهم‌ترین معیارهای یک طراحی شهری خوب را کاربری‌های مختلط، توجه به عنصر خیابان، نفوذپذیری، انعطاف‌پذیری و اختلاط اجتماعی بیان

کرد وی همچنین در سال ۱۹۸۷ در مقاله به‌سوی یک مانیفست طراحی شهری سرزندگی را به‌عنوان نخستین مؤلفه کیفیت طراحی دانست. ساوت ورت در سال ۱۹۸۹ طی بررسی برنامه طراحی شهری ۴۰ شهر در ایالت آمریکا نشان داد کیفیت ساختار و خوانایی بیشترین فراوانی را میان مؤلفه‌های کیفیتی دارند.

برایان گودی در سال ۱۹۹۳ در مقاله (دو آقا در ورونا: کیفیت‌های طراحی شهری) مؤلفه‌های کیفی را به ترتیب زیر نام برد: سرزندگی، هارمونی با بستر طرح، تنوع، مقیاس انسانی، نفوذپذیری، امکان شخصی‌سازی فضا، خوانایی، انعطاف‌پذیری، امکان تحول سنجیده و کنترل شده و غنا. هاتن و هانتز در سال ۱۹۹۴ در کتاب (شهر پایدار) کیفیت طراحی شهری را متأثر از تنوع، تمرکز، دموکراسی، نفوذپذیری، امنیت، مقیاس مناسب، انعطاف‌پذیری و اقتصاد دانست. بنتلی در کتاب محیط‌های پاسخده عناصر خوانایی انعطاف‌پذیری تنوع نفوذپذیری سازگاری بصری غنا و شخصی‌سازی را به‌عنوان مؤلفه‌های کیفی نام برد.

ایبم و امل Iben & Ample در سال ۲۰۱۳ در تحقیقی به بررسی رضایت از زندگی در خانه‌های عمومی در مناطق شهری پرداختند نتایج نشان داد اجزای واحد مسکونی خدمات زیرساختی از جمله تنوع کاربری‌ها و خدمات، سطح درآمد، مصالح، مساحت، واحد مسکونی ارتباط با طبیعت و فرم ساختمان از مولفه‌های مهم کیفیت فضای زندگی هستند.

در ادامه به جمع‌بندی جمع‌بندی مولفه‌های مؤثر بر قیمت مسکن بر اساس تحقیقات انجام شده می‌پردازیم:

در این مرحله از پژوهش با استخراج کردن مؤلفه‌های مهم اثرگذار بر قیمت مسکن و مؤلفه‌های مهم کیفیت فضای مسکونی به بررسی رابطه میان آن‌ها می‌پردازیم تا بتوانیم راهکارهای مناسب برای طراحی مجتمع مسکونی باقیمت مناسب و کیفیت

مؤلفه‌های مؤثر بر قیمت مسکن

مؤلفه‌های کیفیت	زیر مؤلفه‌ها		
کالبدی	زمین و تراکم	ریچارد راجرز و همکاران ۱۹۹۹	
	فرم ساختمان	پانترو و کارمونا ۱۹۹۷	
	ارتباط با طبیعت	نلسن ۱۹۹۴-پانترو و کارمونا ۱۹۹۷	
	کیفیت ساخت	حسینی ۱۳۹۳	
	کارکرد و مقیاس انسانی فضاها	مایکل ساوت ورت ۱۹۸۹- گرین ۱۹۹۲- برایان گودی ۱۹۹۳- نلسن ۱۹۹۴	
	سلسله مراتب	نقی زاده ۱۳۸۴- راجر ترانسیک ۱۹۸۶	
	همجواری محیط	پانترو و کارمونا ۱۹۹۷	
	دید و منظر	مایکل ساوت ورت ۱۹۸۹- راجرسون ۱۹۸۸	
	بستر طرح	ریچارد راجرز و همکاران ۱۹۹۹	
	تنوع کاربری ها و خدمات	یان بنتلی ۱۹۸۹- کلمن، گرین ۱۹۹۲- نلسن ۱۹۹۴- راجرسون ۱۹۸۸	
	اقلیم	گلکار ۱۳۸۰- راجرسون ۱۹۸۸- پانترو و کارمونا ۱۹۹۷- گرین ۱۹۹۲	
	نفوذپذیری	پانترو و کارمونا ۱۹۹۷- یان بنتلی ۱۹۸۹- برایان گودی ۱۹۹۳	
	کارکرد فضای داخلی	شیروانی ۱۹۸۱- گلکار ۱۳۸۰- هیگینز ۲۰۱۱	
	مصالح	کارمونا ۱۹۹۷	
	دوام و ایمنی	گرین ۱۹۹۲- لنگ ۱۹۹۴- هیگینز ۲۰۱۱- هاتن وهانتر ۱۹۹۴	
	اقتصادی	انعطاف پذیری	یان بنتلی ۱۹۸۹- برایان گودی ۱۹۹۳
معابر و دسترسی ها		گرین ۱۹۹۲- پانترو و کارمونا ۱۹۹۷- هیگینز ۲۰۱۱	
خوانایی		مایکل ساوت ورت ۱۹۸۹- پانترو و کارمونا ۱۹۹۷- برایان گودی ۱۹۹۳- لینچ ۱۹۸۱	
مخصوصیت		راجر ترانسیک ۱۹۸۶	
اقتصاد		هاتن وهانتر ۱۹۹۴- راجرسون ۱۹۸۸-	
اجتماعی		سرزندگی	لینچ ۱۹۸۱- برایان گودی ۱۹۹۳- گرین - کلمن ۱۹۸۷- جیکوبز ۱۹۶۱
		امنیت	گرین ۱۹۹۲- لنگ ۱۹۹۴- هیگینز ۲۰۱۱- هاتن وهانتر ۱۹۹۴
		آرامش	مایکل ساوت ورت ۱۹۸۹- نقی زاده ۱۳۸۴
		برابری و تعادل	مایکل ساوت ورت ۱۹۸۹- نقی زاده ۱۳۸۴
		محرمیت	الکساندر ۲۰۰۹- نقی زاده ۱۳۸۴
	حس مکان و تعلق خاطر	مایکل ساوت ورت ۱۹۸۹- لنگ ۱۹۹۴	
	زندگی جمعی	آلن جیکوبز ۱۹۸۷	

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۵۱

کاربردی ضروری به نظر می‌رسید. در این راستا روش دلفی به‌عنوان روشی که می‌تواند با جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل نظرات کارشناسان سؤالات پژوهش را به‌خوبی پاسخگو باشد مورد توجه و انتخاب قرار گرفت. بر این اساس ۱۵ نفر از متخصصین رشته معماری و شهرسازی با مدرک تحصیلی دکترا به روش نمونه‌گیری غیر احتمالی هدف‌دار انتخاب شد و در دو مرحله مورد سؤال قرار گرفتند. در هر مرحله برای تحلیل داده‌ها از طیف لیکرت (بازه خیلی کم تا خیلی زیاد) استفاده شد سپس امتیازهای داده‌شده در نرم‌افزار SPSS مورد ارزیابی

مطلوب فضایی را پیشنهاد کنیم در این میان مؤلفه‌های کالبدی به نظر اثرگذارترین نقش را بر اقتصاد و کیفیت مسکن ایفا می‌کنند.

روش پژوهش

در ابتدا با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه باز با متخصصین مؤلفه‌های مؤثر بر قیمت مسکن و کیفیت فضایی آن استخراج‌شده و بر اساس فراوانی در ساختار نظام‌مندی قرار گرفتند. سپس از آنجاکه با توجه به ماهیت گسترده موضوع استفاده از نظرات کارشناسان و متخصصین در این زمینه برای تحلیل و دستیابی به نتیجه صحیح و

قرار گرفت.

مطرح می‌شود.

۱. طراحی و فرم ساختمان: یک فرم ساختمانی مطلوب با استانداردهای لازم قطعاً حاصل یک طراحی صحیح می‌باشد. به‌عنوان راهکار می‌توان به طراحی مدولار و منعطف اشاره کرد

۲. طراحی و عملکرد فضای داخلی: لازمه حل عملکردهای صحیح فضای داخلی طراحی دقیق با توجه به استانداردها و اصول کیفی فضایی است.

۳. طراحی و ارتباط با طبیعت: ارتباط با طبیعت از مؤلفه‌های اثرگذار در کیفیت فضای مسکونی است که زندگی شهری به شکل زیادی از آن چشم‌پوشی می‌کنند. قطعاً یک طراحی صحیح، هماهنگی مناسب بین توده و فضا و جهت‌گیری مناسب و غیره می‌تواند این نیاز را تا حد زیادی برطرف کند.

راهکارها نمونه‌هایی از نتایج اقتصادی و کیفی ارتباط با طبیعت از طریق طراحی (وجود فضاهای باز، حیاط‌های عمومی و خصوصی، تراس و بام سبز، طراحی و بستر طرح: هماهنگ بودن طراحی و بستر طرح قطعاً از عوامل مهم اقتصادی و اثرگذار بر کیفیت فضای مسکونی خواهد بود.

۵. تکنولوژی و فرم ساختمان: جذابیت و کارایی مناسب فرم ساختمان نیاز به تکنیک‌های ساخت مناسب و هماهنگ با تمام شرایط طراحی می‌باشد

۶. طراحی و معابر و دسترسی: وجود دسترسی‌ها و معابر مناسب در مناطق مسکونی از مؤلفه‌های مهم در کیفیت زندگی و مسائل اقتصادی هستند که حاصل طراحی صحیح شهری و معماری در محدوده سایت می‌باشد

در مرحله اول، مؤلفه‌های حاصل از مطالعات حوزه اقتصاد پس از کسب امتیاز در تکنیک دلفی، ارزیابی شده، میانگین و انحراف معیار مؤلفه‌های موجود در چهار دسته کالبدی اقتصادی اجتماعی و مدیریتی محاسبه شد. سپس بر اساس میزان امتیازی کسب‌شده اولویت‌بندی در هر دست انجام شد و مهم‌ترین مؤلفه‌ها برگزیده شد که به شرح جدول زیر است.

در مرحله دوم مؤلفه‌های کیفی بر اساس فراوانی‌شان و نظریات صاحب‌نظران، مؤلفه‌های زیر به‌عنوان مهم‌ترین مؤلفه‌های کیفیتی مسکن موردبررسی قرار می‌گیرد

در مرحله اول ۱۲ مؤلفه‌ی مهم مؤثر بر قیمت مسکن شناسایی شدند (جدول ۲)، در گام بعد ۶ مؤلفه‌ی مهم مؤثر بر کیفیت فضایی مسکن شناسایی شدند (جدول ۴) و در نهایت میزان رابطه میان هر زوج مؤلفه‌ی (اقتصادی - کیفیتی) در پرسشنامه دیگر توسط متخصصین مورد ارزیابی قرار گرفت و جداول زیر زوج مؤلفه‌های با امتیاز بالا و مهم از دیدگاه صاحب‌نظران معرفی شده است.

نتایج و راهکارهای طراحی

همان‌طور که در جدول بالا مشاهده می‌شود زوج مؤلفه‌های مطرح‌شده، از میان ۷۲ زوج مرحله نهایی پژوهش هستند که می‌بایست برای طراحی مجتمع مسکونی باکیفیت و قیمت مناسب در نظر گرفته شود. در ادامه راهکارهایی جهت پیاده‌سازی این مؤلفه‌ها پیشنهادشده و نتایج اقتصادی و کیفیتشان

اولویت‌بندی مهم‌ترین مؤلفه‌های اثرگذار بر قیمت مسکن، بر اساس نتایج پرسشنامه متخصصین (منبع: نگارنده)

اولویت	کالبدی	اقتصادی	مدیریتی
اولویت ۱	محدوده مکانی	قیمت زمین	سیاست‌گذاری‌های دولتی
اولویت ۲	مصالح	هزینه ساخت	نوع مالکیت
اولویت ۳	تکنولوژی	تورم	
اولویت ۴	طراحی	عرضه و تقاضا	
اولویت ۵		نقدینگی	

تعاریف و توضیحات مهم‌ترین مؤلفه‌های اثرگذار بر قیمت مسکن

مؤلفه‌های اقتصادی	تعاریف و توضیحات
محدوده مکانی	در سطح یک شهر، قیمت زمین و مسکن از یک منطقه به منطقه دیگر، بر اساس مشخصات محلی و اجتماعی-اقتصادی، متفاوت است. خیرالدین و امیدیه بهره‌مند، (۱۳۹۵) چنین تفاوت‌هایی به پویایی‌های اقتصادی و سطح درآمد منطقه بستگی دارد. (عسگری و الماسی، ۱۳۹۰)
مصالح	این شاخص بیانگر بهای مصالح ساختمانی است که یکی از عوامل اصلی در تغییرات بهای ساختمان و واحد مسکونی به شمار می‌رود. (عزیزی، ۱۳۸۳)
تکنولوژی	فقدان الگوی ساخت مرتبط با نیازها و امکانات روز و عدم توجه کافی به روش‌های نوین ساخت‌وساز، مشکلات عدیده‌ای را برای این بخش به همراه داشته است که سرعت ساخت پایین، مصرف بالای انرژی و منابع در زمان ساخت و بهره‌برداری، بازگشت کند سرمایه، سنگین بودن سازه، کیفیت و طول عمر پایین و صرفه اقتصادی پایین از جمله این مشکلات است.
طراحی	مؤلفه طراحی در اقتصاد مسکن دارای اهمیت زیادی است - طراحی مدوله: سیستم مدولار برای طراحی و ساخت ساختمان و مجموعه اجزا و عناصر تشکیل‌دهنده آن به‌خصوص در تولید صنعتی و در انبوه‌سازی، همچنین به‌منظور سهولت در اجرا، کنترل و کاهش هزینه‌ها و بهینه نمودن عملکردها به کار گرفته می‌شود. انعطاف‌پذیری: انعطاف‌پذیری شامل قابلیت الحاق و توسعه، چندکارگی و تغییر است. به‌طور کلی فضای طراحی شده با رویکرد انعطاف‌پذیری را می‌توان طراحی دانست که قابلیت تطبیق با نیازهای مختلف مخاطب خود را دارد. (قربانی عموقین، مریم، ۱۳۹۱)
قیمت زمین	قیمت زمین مهم‌ترین عامل تعیین رفتار قیمت مسکن شناخته می‌شود (عسگری و الماسی، ۱۳۹۰) عامل زمین نقش کلیدی در موفقیت یا شکست برنامه‌ها و طرح‌های توسعه شهری دارد، به‌طوری‌که سهم عمده‌ای از توفیق در تأمین مسکن، زیرساخت‌ها، تجهیزات و به‌طور کلی توسعه مطلوب شهری بستگی تام به تأمین به‌موقع و کافی زمین دارد. (عزیزی، ۱۳۸۳)
هزینه ساخت	در الگوهای مختلف مسکن، به‌طور کلی دو عامل قیمت زمین و هزینه مصالح و خدمات ساختمانی، هزینه ساخت ساختمان‌های مسکونی را تشکیل می‌دهند (مه‌دی‌یان پور و صارمی ۱۳۹۶)
تورم	در شرایط تورمی متوسط شاخص قیمت مصالح و خدمات ساختمانی افزایش می‌یابد. همچنین نرخ دستمزد نیروهای شاغل در این بخش بالا می‌رود. بنابراین هزینه تمام‌شده واحد مسکونی برای سازندگان افزایش می‌یابد. (دانشپور و حسینی ۱۳۹۱)
عرضه و تقاضا	یکی از دلایل ایجاد بحران در قیمت مسکن، تفاوت زیاد بین میزان عرضه و تقاضا در بازار مسکن است (دانشپور و حسینی ۱۳۹۱)
نقدینگی	وجود حباب در بازار مسکن را می‌توان با نقدینگی بالا (مجموع پول و شبه پول در سیستم مالی) مربوط دانست. (دانشپور و حسینی ۱۳۹۱) افزایش نرخ رشد حجم پول باعث افزایش موقت تولید و تورم در بخش مسکن و غیر مسکن شده است. (ابوالحسنی و دیگران ۱۳۹۵) مالکیت مسکن جوابگوی همگان نیست اما صرف‌نظر از سطح درآمد، به دلیل ویژگی‌های آن، مالکیت یک‌خانه، نسبت به اجاره‌نشینی ترجیح داده می‌شود. (Cacdac Warnock & E. Warnock، ۲۰۰۸)
سیاست‌گذاری‌های دولتی	دولت نقش مهمی در سروسامان دادن به وضعیت مسکن افراد فقیر دارد (Cacdac Warnock & E. Warnock، ۲۰۰۸) دولت می‌تواند رفتار بازار مسکن را از حیث نوسانات قیمت از طریق تصمیمات کلان راهبردی و در کنار آن مدیریت اقتضایی متغیرهای اقتصادی، اصلاح و کنترل کند. (نویخت و رفیعی، ۱۳۹۲)
نوع مالکیت	شاخص نحوه تصرف واحد مسکونی برحسب مالکیت و یا اجاره‌ای، از جمله شاخص‌های پایه در شناخت بخش مسکن است. (عزیزی، ۱۳۸۳) ترنز یکی از محققینی است که در خصوص سکونت‌گاه‌های غیررسمی مطالعات زیادی انجام داده است، در تجزیه و تحلیل مسکن سه خصیصه اساسی را مورد بحث قرار می‌دهد: (۱) مفهوم فیزیکی مسکن (۲) مکان قرار گرفتن مسکن (۳) نحوه تصرف. (صارمی و ابراهیم پور، ۱۳۹۱)

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

■ ۵۳ ■

اولویت‌بندی مهم‌ترین مؤلفه‌های اثرگذار بر کیفیت مسکن (منبع: نگارنده)

اولویت	عملکردی	فرمی	زیست‌محیطی
اولویت ۱	کارکرد فضای داخلی	فرم ساختمان	ارتباط با طبیعت
اولویت ۲	تنوع کاربری‌ها و خدمات		بستر طرح
اولویت ۳	معايير و دسترسى‌ها		

مؤلفه‌های سازنده کیفیت فضاهای مسکونی	نتایج و راهکارها
فرم ساختمان	فرم ساختمان‌ها بعد ظاهری ساختمان‌ها می‌بایست به‌عنوان یکی از کیفیت‌های مهم طراحی موردسنجش قرار گیرد. (Ibem & 2013) شاید اولین طرح‌واره‌ای که از یک محله یا مجموعه مسکونی در ذهن جان می‌گیرد فرم ساختمان‌ها آن باشد طبق پژوهش پانتر و کرمونا کیفیت فرم یکی از کیفیت‌های پوشش داده شد در سیاست‌های طراحی شهری است که عوامل مانند، مقیاس، ارتفاع، حجم، اندازه، تیپ خانه‌ها را دربرمی‌گیرد. (Punter & carmona, 1997)
ارتباط با طبیعت	فراهم بودن امکان ارتباط با طبیعت امر مهمی است که می‌تواند به‌عنوان یکی از معیارهای مهم کیفیت مسکن مطرح شود. علاوه بر نیاز انسان به تماس با طبیعت، هماهنگی محیط مصنوع و از جمله مسکن با طبیعت (محیط، عناصر، سیما و مناظر، مصالح و ...) ضرورتی انکارناپذیر است. (Ibem & 2013)
بستر طرح	راحتی انسان در مواجهه با عوارض طبیعی زمین شامل توپوگرافی، جنس خاک، حریم سیلاب، پوشش گیاهی شرایط محیطی شرط برقراری آسایش در یک محله مسکونی است (رضایی، ۱۳۹۵)
تنوع کاربری‌ها و خدمات	یان بنتلی و همکارانش در کتاب «محیط‌های پاسخ‌ده» هفت معیار کیفی طراحی شهری مطلوب را معرفی می‌کنند که عامل «تنوع عملکرد» در میان آن‌ها به چشم می‌خورد عاملی که هاتن و هانترو و نلسن در سال ۱۹۹۴ به آن اشاره کرده‌اند، لزوم داشتن کاربری‌های مختلط و منفی دانستن جداره‌های شهری بی‌جان (بدون مغازه‌های خرده‌فروشی) به‌عنوان یکی از کیفیت‌های طراحی مورد تأکید پانتر و کرمونا نیز بوده است (گلکار، ۱۳۸۰)
کارکرد فضای داخلی فضای داخلی	خانه عامل مهمی است که بدون شک بر کیفیت سکونت افراد مؤثر است عاملی که در پژوهش هیگینز و همکارانش پیرامون کیفیت سکونت شهرهای انگلستان مورد تأکید قرار گرفته است در یک اثر تحقیقاتی از حمید شیروانی در سال ۱۹۸۱، کیفیت‌های محیطی به سه دسته قابل‌طبقه‌بندی بود سازگاری جلوه‌های خارجی و مباحث معمارانه، دسته سوم شامل مقیاس، سبک معماری نوع بام‌ها، پله‌ها، مصالح، جزئیات نما و... می‌باشد. سطح سرانه زیربنا الگوی ساخت، دسترسی به خدمات مسکونی، تراکم خانوار در واحده تعداد واحدها و تعداد نفر در اتاق و... از جمله عواملی است که در طراحی واحدهای مسکونی باید مدنظر قرار گیرد (Azizi, 2006). همچنین ابعاد نشیمن، اتاق‌ها، آشپزخانه، انباری، تعداد اتاق‌ها و سرویس‌های بهداشتی نیز می‌بایست موردتوجه قرار گیرد. (Ibem & 2013)
معیار و دسترسی‌ها	"دسترسی" یکی از هفده مؤلفه اصلی کیفیت فضای شهری معرفی شده توسط ساوت ورث است که کیفیت‌هایی نظیر دسترسی پیاده‌ها، رفت‌وآمد و توقفگاه سواره، فضاهای باز قابل‌دسترس، کاهش تراکم ترافیک، دسترسی برای همه، تفکیک سواره و پیاده و... را شامل می‌شود. (Southworth, 1989) طبق مطالعات هیگینز و کامپارنا پیرامون کیفیت سکونت در شهرهای انگلستان، «حمل‌ونقل» یکی از ۱۰ عامل مؤثر بر کیفیت بوده است. پانتر و کرمونا نیز به تأثیر جریان حرکت پیاده و سواره بر کیفیت طراحی شهری تأکید می‌کنند. (زهرآ صدریان، ۱۳۹۲)

زوج مرتب‌های مستخرج از دلفی مرحله سوم - دسته کالبدی (منبع: نگارنده)

مؤلفه‌های مؤثر بر قیمت مسکن	میانگین	انحراف معیار
طراحی - فرم ساختمان	۸.۸	۰.۶۳۲
طراحی - کارکرد فضای داخلی	۷.۵	۲.۷۹۹
طراحی - ارتباط با طبیعت	۷.۴	۱.۸۳۸
طراحی - بستر طرح	۷	۱.۸۸۸
تکنولوژی - فرم ساختمان	۷	۱.۶۳۳
طراحی - معابر و دسترسی‌ها	۶.۴	۱.۶۴۷

زوج مرتب‌های مستخرج از دلفی مرحله سوم - دسته اقتصادی و مدیریتی (منبع: نگارنده)

مؤلفه‌های مؤثر بر قیمت مسکن	میانگین	انحراف معیار
هزینه ساخت - فرم ساختمان	۷.۲	۱.۹۸۹
قیمت زمین - تنوع کاربری‌ها و خدمات	۶.۶	۲.۰۶۶

مؤلفه‌های مؤثر بر قیمت مسکن	میانگین	انحراف معیار
مدیریتی	۶۶	۲.۲۷۱
نوع مالکیت- فرم ساختمان		

مهم‌ترین زوج مؤلفه‌های اقتصادی - کیفیتی، مستخرج از دلفی مرحله سوم (منبع: نگارنده)

زوج مرتب	زوج مرتب	زوج مرتب	زوج مرتب
(مؤلفه اقتصادی - مؤلفه کیفیتی)	(مؤلفه اقتصادی - مؤلفه کیفیتی)	(مؤلفه اقتصادی - مؤلفه کیفیتی)	(مؤلفه اقتصادی - مؤلفه کیفیتی)
مدیریتی	اقتصادی	راهکارها	کالبدی
(نوع مالکیت- فرم ساختمان)	(هزینه ساخت - فرم ساختمان) (قیمت زمین- تنوع کاربری و خدمات)	(تکنولوژی - فرم ساختمان) (طراحی- فرم ساختمان) (طراحی- ارتباط با طبیعت) (طراحی- بستر طرح) (طراحی- عملکرد فضای داخلی) (طراحی- معابر و دسترسی‌ها)	

نمونه‌هایی از نتایج اقتصادی و کیفی	راهکارها
<p>نتایج اقتصادی:</p> <ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از پرت مصالح - بالا بردن سرعت اجرا - ایجاد عناصر تکراری در نتیجه سهولت اجرا و کاهش هزینه . <p>نتایج کیفیتی:</p> <ul style="list-style-type: none"> - تناسبات در نما فرم و پلان . - قابلیت ایجاد ریتم در نما و فرم - قابلیت ایجاد سیالیت در فرم و نما. - کیفیت بالای اجرا در نتیجه کیفیت بالای فضای مسکونی 	طراحی مدولار
<p>نتایج اقتصادی:</p> <ul style="list-style-type: none"> - همگام شدن کامل خانه متناسب با رشد خانواده در زمان نیاز و با توجه به توان مالی - قابلیت سازگاری با نیازهای قشرهای مختلف . - امکان انجام قسمتی از پروژه در آینده . - قابلیت کاهش مساحت فضاها به حداقل مساحت . - استفاده چند منظوره از یک فضا . - قابلیت تعمیر و نگهداری آسان و کم هزینه . <p>نتایج کیفیتی:</p> <ul style="list-style-type: none"> - هماهنگی پروژه با نیازهای افراد . - قابلیت سازگاری با سبک‌های مختلف زندگی . - ایجاد سیالیت و پویایی در فضا . - ایجاد حس تعلق به دلیل همگام شدن پروژه با نیازهای هر شخص . - پویایی و تنوع در فرم . - جذابیت‌های بصری . - تغییرپذیری نما و فرم و پلان . 	طراحی منعطف

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

راهکارها	نمونه‌هایی از نتایج اقتصادی و کیفی
طراحی بر اساس استانداردهای مخصوص هر عملکرد و با توجه به نیاز استفاده‌کنندگان .	<p>نتایج اقتصادی:</p> <ul style="list-style-type: none"> - استفاده مفید از فضا و کاهش پرت مساحت . - قرارگیری فضاهای خیس در مجاورت هم در نتیجه کاهش هزینه تأسیسات . <p>نتایج کیفیتی:</p> <ul style="list-style-type: none"> - استقلال فضایی . - تفکیک مناسب فضاهای عمومی و خصوصی . - ایجاد حریم شخصی برای هر فرد . - هماهنگی ابعاد فضاها و مبلمان در آن‌ها . - وجود محصوریت . - ایجاد آسایش و آرامش

راهکارها	نمونه‌هایی از نتایج اقتصادی و کیفی
ارتباط با طبیعت از طریق طراحی (وجود فضاهای باز، حیاط‌های عمومی و خصوصی، تراس و بام سبز و ...)	<p>نتایج اقتصادی:</p> <ul style="list-style-type: none"> - کمک به کاهش مصرف انرژی . - خنک نگه‌داشتن بام‌ها در تابستان و گرم نگه‌داشتن آن‌ها در زمستان . <p>نتایج کیفیتی:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ارتقاء زیبایی‌شناسی . - ارتقاء کیفیت فضای روانی برای ساکنین . - ایجاد در رشد خلاقیت در کودکان . - ارتقاء جذابیت بصری . - ایجاد آرامش . - افزایش تعاملات اجتماعی بین همسایه‌ها .

راهکارها	نمونه‌هایی از نتایج اقتصادی و کیفی
هماهنگی طراحی و بستر طرح	<p>نتایج اقتصادی:</p> <ul style="list-style-type: none"> - خاک‌برداری و خاک‌ریزی متعادل . - سهولت اجرا . - بالا رفتن عمر مفید ساختمان . - استفاده از شرایط زیست‌محیطی طبیعی سایت . - کاهش مصرف انرژی <p>نتایج کیفیتی:</p> <ul style="list-style-type: none"> - برقراری آسایش محیطی در محدوده زندگی . - قابلیت توسعه منابع زیرساختی . - ایجاد رابطه قوی با طبیعت . - تقویت حس تعلق و حس مکان . - تقویت هویت فضایی .

راهکارها	نمونه‌هایی از نتایج اقتصادی و کیفی
	<p>نتایج اقتصادی:</p> <ul style="list-style-type: none"> - استفاده از تکنولوژی‌های نوین و سازگار با شرایط ساختمان . - بالا بردن کیفیت ساخت . - افزایش عمر مفید ساختمان . - کاهش هزینه‌های تأسیساتی و اجرایی . - جلوگیری از هدر رفتن مصالح . <p>نتایج کیفیتی:</p> <ul style="list-style-type: none"> - بالا رفتن کیفیت فضایی . - ایجاد جذابیت‌های بصری . - قابلیت ایجاد رابطه قوی‌تر با طبیعت .

راهکارها	نمونه‌هایی از نتایج اقتصادی و کیفی
استفاده از بافت شهری موجود که دارای زیرساخت و معابر و دسترسی مناسب هستند .	<p>نتایج اقتصادی:</p> <ul style="list-style-type: none"> - وجود دسترسی و معابر مناسب در منطقه باعث قوی شدن زیرساخت‌ها و در نتیجه رشد اقتصادی منطقه می‌شود . - رشد حمل‌ونقل عمومی در منطقه و اثرگذاری آن بر ارزش زمین‌های ناحیه . - اثرگذاری معابر و دسترسی بر قیمت زمین و در نتیجه مسکن در منطقه . <p>نتایج کیفیتی:</p> <ul style="list-style-type: none"> - سهولت ارتباط ساکنین با نقاط مختلف شهر . - دسترسی‌های آسان و بدون ترافیک . - وجود سیستم حمل‌ونقل عمومی قوی .
- در صورت عدم وجود دسترسی‌های مناسب، طراحی آن‌ها بر اساس ضوابط صحیح شهری و نیاز شهروندان	

راهکارها	نمونه‌هایی از نتایج اقتصادی و کیفی
- طراحی مدولار .	<p>نتایج اقتصادی و نتایج کیفیتی:</p> <ul style="list-style-type: none"> - به تعادل رسیدن زیبایی‌شناسی فرم ساختمان با هزینه‌های ساخت .
- طراحی بر اساس ابعاد استاندارد فضایی .	
- طراحی متناسب با عملکرد ساختمان .	
- رعایت ضوابط سازه‌ای شامل دهانه‌ها ارتفاع کنسول و غیره .	
- انتخاب مصالح مناسب . حفظ زیبایی بصری تنوع خوانایی و موارد دیگر در عین توجه به هزینه‌های ساخت .	

راهکارها	نمونه‌هایی از نتایج اقتصادی و کیفی
استفاده از بافت شهری موجود که دارای زیرساخت و تنوع کاربری مناسب هستند	<p>نتایج اقتصادی:</p> <ul style="list-style-type: none"> - عدم احتیاج به هزینه مجدد جهت رفع نیاز ساکنان . - ایجاد اشتغال در منطقه . - عدم نیاز به وسیله نقلیه برای تأمین نیازهای روزمره ساکنین . - وارد کردن نقدینگی در محل با استفاده از کاربری‌های متنوع . - استقبال مردم برای سکونت در ناحیه . <p>نتایج کیفیتی:</p> <ul style="list-style-type: none"> - دسترسی مناسب برای تأمین نیازهای روزانه . - افزایش آسایش ساکنین . - نزدیکی کاربری‌های مختلف از جمله آموزشی درمانی برای رفع نیاز ساکنین.

۴. خیرالدین، رضا و مسعود امیدی بهره مند، ۱۳۹۵، بررسی و تحلیل چگونگی تأثیر ابرپروژه های شهری بر قیمت مسکن در عمق محلات شهری مجاور (مطالعه موردی: بزرگراه طبقاتی صدر)، فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری، شماره ۱۷

۵. دانشپور، سید عبدالهادی و ساسان حسینی، ۱۳۹۱، جایگاه عوامل کالبدی در کاهش قیمت مسکن، معماری و شهر سازی آرمان شهر، شماره ۹

۶. رضایی خبوشان، رضا، مرجان نعمتی مهر، ۱۳۹۲، سنجش کیفیت محیط مسکونی در برنامه مسکن مهر بر اساس نشانگر های کیفیت زندگی (مورد پژوهش مسکن مهر شهر جدید پردیس)، مجله صفا

۷. سلطانیان، یاسمین، محمود فیض آبادی، ۱۳۹۵، بررسی مولفه پایداری اقتصادی در طراحی معماری ساختمان های بلند مرتبه در کشور های در حال توسعه (مطالعه موردی چهار ساختمان اداری بلند مرتبه در حوزه خاور میانه)، مجموعه مقالات سومین کنگره بین المللی افق های جدید در معماری و شهر سازی

۸. سیف الدینی، فرانک، کرامت الله زیاری، آزاده عظیمی، ۱۳۹۲، تحلیل شکاف جغرافیایی کیفیت مسکن در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران، فصلنامه بین المللی انجمن جغرافیایی ایران، سال یازدهم، شماره

۷. هزینه‌های ساخت و فرم ساختمان: فرم ساختمان از عوامل مؤثر بر هزینه‌های ساخت می‌باشد که با تعدیل عوامل اجرایی و طراحی می‌توان در عین حفظ جذابیت و کیفیت فرمی هزینه‌های ساخت را نیز کنترل کرد.

۸. قیمت زمین و تنوع کاربری‌ها: قوی‌تر شدن زیرساخت‌ها و وجود کاربری‌های مختلف در منطقه اشتیاق برای زندگی در آن ناحیه بالا رفته در نتیجه ارزش منطقه و قیمت زمین افزایش پیدا می‌کند.

منابع:

۱. ابراهیم زاده، عیسی، جمیل قادر مرزی، ۱۳۹۴، تحلیل بر کیفیت مسکن محلات شهری راهکاری جهت بهبود کیفیت زندگی شهروندان (مطالعه موردی: محلات شهر دهگلان) جغرافیا و توسعه، شماره ۴۰

۲. ابوالحسنی، اصغر، ایلناز ابراهیمی، محمدحسین پور کاظمی و ابراهیم بهرامی نیا، ۱۳۹۵، اثر تکانه های پولی و تکانه های نفتی بر تولید و تورم بخش مسکن در اقتصاد ایران: رویکرد تعادل عمومی پویای تصادفی نیوکینزی، فصلنامه پژوهش های رشد و توسعه اقتصادی، سال هفتم، شماره ۲۵

۳. اخوان تپه سری، فاخره، سید باقر حسینی، ۱۳۹۳، ضرورت ارتقاء کیفیت زندگی در مسکن اقشار کم درآمد، مجموعه مقالات اولین کنگره بین المللی افق های جدید در معماری و شهر سازی

۱۸. موسوی، میر حسین و حسین درودیان، ۱۳۹۴، تحلیل عوامل موثر بر قیمت مسکن در شهر تهران، فصلنامه مدل سازی اقتصادی، سال نهم، شماره ۳، ۱۹. مهدیان پور، جواد و حمید رضا صارمی، ۱۳۹۶، بررسی شاخص های کمی، اقتصادی مسکن و پیش بینی ساختار جمعیت، قیمت مسکن و مسکن مورد نیاز تا افق ۱۴۱۰ برای شهر تهران، فصلنامه مطالعات مدیریت شهری، سال نهم، شماره ۳۲
۲۰. نشاط، اکبر، مجید نیکنایی و محمد حسین شریف زادگان، ۱۳۹۲، پیشبینی مسکن گروه های کم درآمد با تحلیل طرف عرضه و تقاضا (مطالعه ی موردی: شهر دامغان)، پژوهش های جغرافیای انسانی، دوره ۴۵، شماره ۳
۲۱. نوبخت، محمدباقر و محمدحسین رفیعی، ۱۳۹۲، نگاه راهبردی به متغیرهای مؤثر بر قیمت مسکن: شناسایی فاصله زمانی اثرگذاری متغیرهای اقتصادی بر قیمت مسکن در ایران، فصلنامه راهبرد، سال ۲۲، شماره ۶۷
۲۲. نیکزاد، علی، ۱۳۹۶، برآورد نیاز مسکن اقشار کم درآمد در ۲۵ سال آینده، مدیریت شهری، شماره ۴۸
۲۳. وارثی، حمیدرضا و میر نجف موسوی، ۱۳۸۹، بررسی عوامل مؤثر بر قیمت مسکن با استفاده از مدل هدانیک قیمت (مورد مطالعه: منطقه ۳ شهر یزد)، فصلنامه جغرافیا و مطالعات محیطی، شماره ۳
24. CHENG, Xin, Xianzhong ZHAO, Yiyi CHEN, Zhenyu Lib, 2012, A model study on affordable steel residential housing in China, *Frontiers of Structural and Civil Engineering*
25. Cherian, Philip, Shinto Paul, S. R. Gouri Krishna, Devdas Menon, 2017, Mass Housing Using GFRG Panels: A Sustainable, Rapid and Affordable Solution, *Journal of The Institution of Engineers (India): Series A*
26. Dajian & peter, (2006,2010) World Expo and Urban Life Quality in Shanghai in Terms of Sustainable Development *Chinese Journal of Population, Resources*
۹. صارمی، حمیدرضا و مریم ابراهیم پور، ۱۳۹۱، بررسی شاخص های مسکن ایران و جهان (مطالعه موردی: ایران، انگلیس و فرانسه)، هویت شهر، سال ششم، شماره ۱۰
۱۰. عبده کلاهچی، محسن، محسن رفیعیان نجف آبادی، مصطفی دهقانی و سید حسین میرزاده ۱۳۹۳، تحلیل عوامل مؤثر بر قیمت مسکن با استفاده از مدل تحلیل رگرسیون گام به گام (مطالعه موردی: محله فاطمی تهران)، فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری، شماره ۷
۱۱. عزیز، محمد مهدی، ۱۳۸۲، جایگاه شاخص های مسکن در فرایند برنامه ریزی مسکن، نشریه هنر های زیبا، شماره ۱۱
۱۲. عسگری، حشمت الله و اسحاق الماسی، ۱۳۸۸، بررسی عوامل مؤثر بر قیمت مسکن در مناطق شهری کشور به روش داده های تابویی (طی سال های ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۵)، پژوهشنامه اقتصادی، سال ۱۱، شماره ۲
۱۳. علی الحسابی، مهران و سید باقر حسینی و فاطمه نسبی، ۱۳۹۰، بررسی توسعه پایدار از دیدگاه اقتصادی و محیطی با تمرکز بر جایگاه مسکن (نمونه موردی: مسکن بافت قدیم شهر بوشهر)، *مجله اقتصاد و توسعه منطقه ای*، شماره ۱
۱۴. قالیباف، محمد باقر، ۱۳۹۰، نگاه راهبردی به مسکن و شهرسازی در کشور، نگارستان حامد
۱۵. قربانی عموقین، مریم، ۱۳۹۱، راهکارهای ایجاد فناوری در طراحی مسکن ارزان قیمت با استفاده از مصالح بومی و تأثیر آن در تکنولوژی جدید ساخت، اولین همایش ملی اندیشه ها و فناوریهای نو در معماری، تبریز، انجمن مهندسان معمار تبریز
۱۶. گلابچی، محمود، ۱۳۸۵، ضرورت بهره گیری از فناوری های نوین ساختمانی، دومین سمینار ساخت وساز در پایتخت
۱۷. گلکار، کوروش، ۱۳۸۰، مولفه های سازنده کیفیت طراحی شهری، *مجله صفا*، شماره ۳۲

and Environment

27. Gianfratea, Valentina , Chiara Piccardob , Danila Longoa , Andrea Giachettab, 2016, Rethinking social housing: Behavioural patterns and technological innovations, Sustainable Cities and Society

28. Gopalan, Kalpana , Madalasa Venkataraman, 2015, Affordable housing: Policy and practice in India, IIMB Management Review

29. Ibem ,Eziyi O., Dolapo Amole, 2013, Subjective life satisfaction in public housing in urban areas of Ogun State, Nigeria , cities

30. Jacobs, A., Appleyard, D., 1987 , toward an urban design manifesto, JAPA

31. Nanyama, Nihar , Anil Sawhney , Prateek Arun Gupta, 2017, Evaluating Offsite Technologies for Affordable Housing, Procedia Engineering 196 (2017) 135 – 143

32. Punter.J.V, carmona,M. ,1997, The Design Dimention of Planning:Theory , content and Best Practice foe Design policies. London: E & FN Spon

33. Sadrian, Zahra Yazdanfar. , S.A , Hosseini. S.B, Norouzian-Maleki. S., 2015, An evaluation of factors affecting the quality of life in low-income housing environments , international journal of architectural engineering & urban planning

34. Shi ,Wei ,Jie Chen b ,Hongwei Wang, 2015, Affordable housing policy in China: New developments and new challenges, Journal of Habitat International

35. Southworth, M, 1989,Theory and Practice of Urban Design, town planning review

36. Zhang, Chuanchuan , Shen Jia , Rudai Yang, 2016, Housing affordability and housing vacancy in China: The role of income inequality, Journal of Housing Economics

ترجمه منابع فارسی

1. Abdeh Kolahchi, Mohsen, Mohsen Rafieyan Najafabadi, Mostafa Dehghani and Seyyed Hossein Mirzadeh 1393, Analysis of Factors Affecting Housing

Price Using Stepwise Regression Analysis Model (Case Study: Fatemi District of Tehran), Journal of Urban Economics and Management, No. 7

2. Abolhassani, Asghar, Ilnaz Ebrahimi, Mohammad Hossein Pourkazemi and Ebrahim Bahraminia, 2016, The effect of monetary shocks and oil shocks on production and inflation of housing sector in Iranian economy: New Keynesian dynamic Stochastic General equilibrium approach, journal of Economic growth and development Ressearch, No. 25

3. Akhavan Tapeh Sari, Farkhereh, Seyyed Bagher Hosseini, 2014, The Necessity of Improving the Quality of Life in Housing in Low-income Groups, Proceedings of the First International Congress of New Horizons in Architecture and Urbanism

4. Alalehsabi, Mehran and Seyed Bagher Hosseini and Fatemeh Nasabi, 2011, A Study of Sustainable Development from an Economic and Environmental Perspective with a Focus on Housing Status (Case Study: Housing in the Old texture of Bushehr), Journal of Economic and Regional Development, No. 1

5. Asgari, Heshmatollah and Ishaq Almasi, 2009, Investigating the Factors Affecting Housing Prices in Urban Areas Using Panel Data (1991-1996), Economic Research, No.2

6. Azizi, Mohammad Mehdi, 2003, Position of Indicators of Housing in the Process of Housing Planning, Journal of Honar-Ha-ye-Ziba, No. 11

7. Daneshpour, Seyyed Abdolhadi and Sasan Hosseini, 2012, The Place of Physical Factors in the Reduction of Housing Prices, Architecture and Township, Journal of Armanshahr, No. 9

8. Ebrahimzadeh, Issa, Jamil Ghader Marzi, 2015, An Analysis of the Quality of Urban neighborhood Housing A Way to Improve the Quality of Life of Citizens (Case Study: Dahgalan) Geography and Development Iranian

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

- Journal, No. 40
9. Ghalibaf, Mohammad Baqer, 2011, Strategic View of Housing and Urban Planning in the Country, Hamed Negarestan
 10. Ghorbani of Amoughin, Maryam, 2012, Techniques for creating technology in affordable housing design by using indigenous materials and their impact on new construction technology, The first national conference of ideas and technologies in architecture, Tabriz, Association of Architects of Tabriz
 11. Golabchi, Mahmoud, 2006, The necessity of using modern building technologies, the second construction seminar in the capital of pardis university of Tehran
 12. Golkar, kourosh , 2001, Components of Urban Design Quality, Journal of Soffeh, No. 32
 13. Kheyreddin, Reza and Masoud Omid Bahrehmand , 2016, An Investigation and Analysis of the Impact of Urban Mega-projects on Housing Prices in Depth of Adjacent Neighbors (Case Study: Sadr Highway), Journal of Urban Economics and Management, No. 17
 14. Mahdinpour, Javad and Hamid Reza Saremi, 2017, Investigating the quantitative, economic indicators and predicting of population structure, housing required and housing prices up to the horizon of 2031 for Tehran, Quarterly journal Urban Management , No. 32
 15. Moosavi, Mir Hossein and Hossein Dorodian, 1394, Analysis of Factors Affecting Housing Prices in Tehran, Quarterly Journal of Economic Modeling, No. 3
 16. Neshat, Akbar, Majid Niknaie and Mohammad Hussein Sharifzadegan, 2013, Prediction of housing for low income groups by analyzing the supply and demand side (case study: Damghan city), Human geography research Quarterly , Number 3
 17. Nikzad, Ali, 1396, Estimating the Need for Housing for Low-income Groups in the Next 25 Years, Urban Management, No. 48
 18. Nobakht, Mohammad Bagher and Mohammad Hossein Rafiei, 2013, A Strategic Look at the Variables Affecting Housing Prices: Identifying the Impact Time of the Economic Variables on Housing Prices in Iran, Rahbord Journal, No. 67
 19. Rezayi Khaboshan, Reza, Marjan Nemat Mehr, 2013, Measurement of the quality of residential environment in Mehr housing program based on quality of life indicators (Case Study of Sepah Housing in New City of Pardis), Soffeh Magazine
 20. Saremi, Hamid Reza and Maryam Ebrahimpour, 2012, Investigating the Indicators of housing of Iran and the World (Case Study: Iran, England and France), Journal of HoviatShahr, No. 10
 21. Seifeddini, Farank, Kermatollah Ziari, Azadeh Azimi, 2013, Analysis of the geographical gap in the quality of housing in the 22 areas of Tehran, International Journal of Geographical Society of Iran, No.39
 22. Soltanian, Yasmin, Mahmood Feizabadi, 2016, Analysis of the Sustainability in Architectural Design of High-rise office Buildings in Developing Countries (Case Study of four high-rise office buildings in the Middle East), Proceedings of the Third International Horizons Congress New in architecture and urbanization
 23. Varesi, Hamid Reza and Mir Najaf Mousavi, 2010, Investigating of Effective factors on Housing Prices by Using the Price-Hedonic Model (Case Study: District 3 of Yazd), Journal of Geography and Environmental Studies, No. 3

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

■ ۶۲ ■

بررسی اصل درون گرایی در مسکن ایرانی بر اساس نظریه نحو فضا (مطالعه موردی: خانه های سنتی اقلیم گرم و خشک)

امیررضا شیخ بهایی* - دانشجو کارشناسی ارشد معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

چکیده

اصول معنوی حاکم بر معماری سنتی ایران، ریشه های عمیقی در فرهنگ و اندیشه های این مرز و بوم دارند. درون گرایی به عنوان یکی از اصول معماری اسلامی، در ساماندهی اندام های مختلف بنا به ویژه در خانه های سنتی، مورد توجه بوده است. این پژوهش با موضوع بررسی اصل درون گرایی در مسکن ایرانی بر آن است تا چگونگی بهره گیری از این اصل را در معماری سنتی ایران بررسی کند. در راستای دستیابی به این هدف، از تکنیک نحو فضا بهره برده شده است. این مطالعه بر روی ۳۵ نمونه از خانه های سنتی در ۷ شهر ایران که دارای اقلیم گرم و خشک می باشد انجام پذیرفت. روش به کار رفته، روش تفسیری-تاریخی با تکنیک تحلیل محتوا و از نرم افزارهای راینو (افزونه گرسهاپر) و UCL DepthmapX جهت تحلیل های کمی استفاده شده است. نتایج گواه آن می باشند که معماران سنتی ما، با بهره گیری از چیدمان فضایی مناسب موجب پدید آمدن ساختاری برای خانه های سنتی می شدند که علاوه بر برطرف ساختن نیازهای مادی و فیزیکی کاربران، نیازهای معنوی یک مسکن درون گرا با رعایت سلسله مراتب فضایی، حریم های خصوصی و فضاهای مرکزگرا برطرف می ساختند.

واژگان کلیدی: خانه های سنتی، درون گرایی، نحو فضا، اقلیم گرم و خشک

Study of the principle of Introversion in Iranian housing based on the space syntax method

Abstract

The spiritual principles governing traditional Iranian architecture have deep roots in the culture and thoughts of this border. Introversion has been considered as one of the principles of Islamic architecture in the organization of various organs, especially in traditional houses. This research investigates the principle of introversion in Iranian housing in order to study how to use this principle in traditional Iranian architecture. In order to achieve this goal, space syntax techniques have been used. This study was carried out on 35 samples of traditional houses in 7 Iranian cities with a arid and warm climate. The method that used in this research is an interpretive-historical method with the technic of analysis content. We used the Rhino software (Grasshopper Plugin) and UCL DepthmapX for quantitative analysis. The results show that our traditional architects, using the appropriate spatial layout, created a structure for traditional houses, which, in addition to meeting the physical needs of users, have the spiritual needs of an intrusive housing with respect to the space hierarchy, privacy, and center-centered spaces.

Keywords: Traditional houses, Introversion, Space syntax, Arid & Warm climate

تحت عنوان معماری اسلامی بنا نهاد (پیوسته گر و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۲).

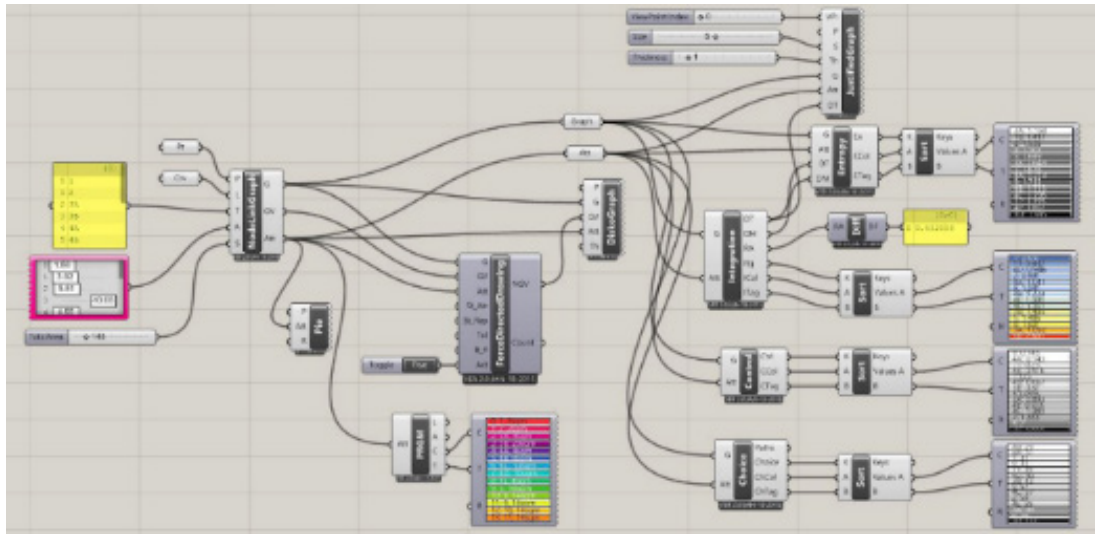
با هدف شناخت مولفه‌ها و ویژگی‌های مختلف مسکن درون‌گرا و تاثیراتی که روابط و چیدمان فضایی خانه‌های سنتی بر این ویژگی‌ها می‌گذارند، این پژوهش صورت گرفته است. سوالات اصلی پژوهش به این شکل است: ۱- خانه‌های سنتی ایران چگونه اصل درون‌گرایی را رعایت کرده‌اند؟ ۲- وجوه تفاوت و اشتراک الگوهای روابط فضایی در خانه‌های درون‌گرا ایران چگونه بوده است؟ برای دستیابی به اهداف و پاسخ سوالات پژوهش، استفاده از نظریه‌های نوین معماری بر روی مؤلفه‌های درون‌گرایی در خانه‌های سنتی اقلیم گرم و خشک ایران به کمک نرم‌افزار رایانه‌ای اساس این مطالعه را شکل می‌دهد. در میان سامانه‌های منطقی پژوهش معماری-شهرسازی نظریه‌ی نحو فضا بیش از نظریه‌های دیگر در ادبیات معماری و شهرسازی معاصر مورد توجه واقع گردیده است (گروت و وانگ، ۱۳۹۲، ۳۰۷). با استفاده از روش نحو فضا و نظریه پیکره‌بندی فضا، بازشناسی ابعاد مختلف نقش پیکره فضایی بر روابط حاکم بر فضا امکان‌پذیر است (معماریان، ۱۳۸۷). روش نحو فضا نظریه‌ای است که نگاهی نو به فضا و مکان در شهر و خانه‌ها دارد و برای توصیف انگیزش‌های رفتارهای اجتماعی و فرهنگی درون شهر و فضاهای خانه به کار برده می‌شود و از تحلیل آن می‌توان به الگوی مناسب ارتباطات فضایی دست یافت (Hillier and Wineman et al, ۱۹۸۴, Hillier, ۲۰۰۶, Dawson, ۲۰۰۲, Hillier, ۲۰۰۳).

روش‌شناسی

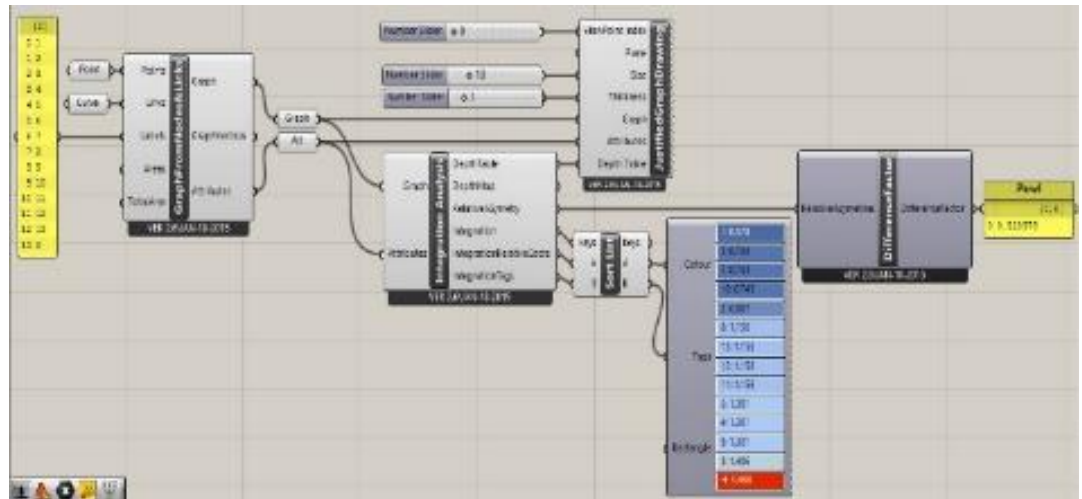
این پژوهش از روش تحقیق ترکیبی از روش‌های تفسیری- تاریخی و شبیه‌سازی است. روش جمع‌آوری داده‌ها شامل مطالعه اسنادی، برداشت میدانی و استفاده از نقشه‌ها و مدارک معتبر می‌باشد. شبیه‌سازی نقشه‌های خانه‌ها با استفاده از ترسیمات کامپیوتری و به وسیله‌ی نرم‌افزار تخصصی

خانه به عنوان یکی از اصیل‌ترین موضوع‌های معماری بشر همواره مورد توجه و اهتمام او بوده است. خانه که از ابتدای حضور انسان بر کره خاکی همراه وی بوده، دارای هویتی آشنا است؛ به گونه‌ای که بنای خانه فارغ از فرهنگ، زمان و مکان قابل تشخیص و درک است (کریمی، ۱۳۹۳: ۳۹). تأمین مسکن یکی از از مهم‌ترین مسائل در معیشت بشر به شمار می‌رود که در این باره تأمین نیازهای مادی و معنوی انسان، مهم‌ترین عملکرد آن محسوب می‌شود. معیارهای مسکن مطلوب تنها به این محدود نمی‌شود که سرپناه و حافظ انسان در برابر شرایط نامساعد جوی و گزند حیوانات و احتمالاً آسیب‌های هم‌نوعانش باشد و یا قیمت مناسبی داشته و تأمین آن برای هرکس مقدور باشد (نقی‌زاده، ۱۳۹۱: ۴۰). بلکه آنچه که خانه را "خانه" می‌نماید، کیفیات و اصولی هستی‌شناسانه، پایدار و ماندگار در خانه است (کریمی، ۱۳۹۳: ۴۰). طرح خانه مسلمان می‌بایست به صورتی باشد که امکان انجام الگوهای رفتاری شریعت را در هماهنگی با ارزش‌ها و عقاید اسلامی ساکنین فراهم سازد. دین جامع اسلام می‌تواند مجموعه‌ای از اصول اساسی را به عنوان راهنما و چهارچوب برای طراحی و معماری مسکن در اختیار ما قرار دهد (حمزه‌نژاد و صدریان، ۱۳۹۳: ۵۸).

اصول معنوی حاکم بر معماری سنتی ایران، ریشه‌های عمیقی در فرهنگ و اندیشه‌های این مرز و بوم دارند. معماری ایران پس از اسلام از حیث طراحی، دارای ظرافت و دقت بی‌نظیری است که در این میان اصول و جهان بینی اسلامی، تأثیرات غیر قابل‌کتمان در هویت و شکل‌دهی به آن داشته است. با ورود اسلام به مرزهای ایران، جهان بینی معمار سنتی تحت تأثیر این شیوه تفکر قرار گرفت. به این ترتیب این شیوه تفکر هم از بعد نظری و هم در حوزه آثار، معماری ایرانی را تحت شعاع خود قرار داد و سبک جدیدی در معماری ایرانی

تصویر (۱)، الگوریتم عمومی نحو فضا در افزونه گرسهپار؛ (نگارنده)

تصویر (۲)، مراحل استخراج اطلاعات مربوط به هم پیوندی و ضریب افتراق در افزونه گرسهپار؛ (نگارنده)

انتخاب نمونه‌ها (۳۵ نمونه) از ۷ شهر اقلیم گرم و خشک به صورت خوشه‌ای هدفمند است، که با توجه به گونه‌های خانه‌های موجود در اقلیم گرم و خشک ایران، متناسب با هدف تحقیق انتخاب شده‌اند.

در این نرم‌افزار ابتدا ارتباطات ریزفضاها در هر خانه در محیط اسپیس سینتکس مدل‌سازی شده و سپس توسط برنامه‌نویسی، پارامترهای تحلیل نحو فضا از آن استخراج شده است (زارعی، یگانه، ۱۳۹۷).

مراحل مدل‌سازی و الگوریتم‌نویسی در نرم‌افزار

چیدمان و نحو فضا یعنی پلاگین اسپیس سینتکس در نرم‌افزار گرسهپار و نرم‌افزار دپث‌مپ می‌باشد. با روش تفسیری- تاریخی و با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا، خانه‌ها مطالعه و محتوای آن‌ها بررسی شده است (Yeganeh, ۲۰۱۳). با استفاده از ابزارهای شبیه‌سازی و نرم‌افزاری، داده‌ها تولید و روابط بین متغیرها بررسی شده‌اند. داده‌های بدست آمده از تحلیل‌های نرم‌افزاری با روش استدلال منطقی تحلیل و طبقه‌بندی و مقایسه تطبیقی شده‌اند (زارعی، یگانه، ۱۳۹۷، ۸۴). روش

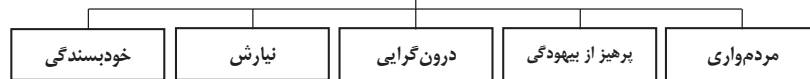
نمودار (۱)، ساختار و فرآیند پژوهش؛ (نگارنده)

بکار رفته در شکل زیر نمایش داده شده است. برای بررسی تحلیلی و گرافیکی نقشه‌ها، نرم‌افزار دپت‌مپ استفاده شده است. در این نرم‌افزار با ساده‌سازی نقشه‌های خانه‌ها و باز گذاشتن قسمت‌هایی که با یکدیگر دارای ارتباط می‌باشند، به صورت گرافیکی پارامترهای مورد بررسی در هر نقطه از فضای نقشه ارائه شده است. نتایج حاصل از اسپیس سینتکس با نتایج حاصل از دمت‌مپ مورد مقایسه تحلیلی قرار گرفته‌اند.

درون‌گرایی

اصل درون‌گرایی یکی از اصول معماری اسلامی است که در ساماندهی اندام‌های مختلف بنا به ویژه در خانه‌های سنتی، بسیار مورد توجه بوده

است. این امر برگرفته از اهمیت زندگی خانوادگی و حرمت آن و نیز عزت نفس ایرانیان بوده که منجر به شکل‌گیری الگوی درون‌گرا در معماری این مرز و بوم شده است. معماران ایرانی با سازماندهی اندام‌های ساختمان در گرداگرد یک یا چند میانسرا، ساختمان را از جهان بیرون جدا می‌کردند و تنها با یک هشتی این دو را به یکدیگر پیوند می‌دادند (پیرنیا، ۱۳۸۳: ۳۵). واژه درون‌گرایی قبل از اینکه رنگ معماری به خود بگیرد از دیدگاه اخلاقی و عرفانی نیز دربرگیرنده معانی و مفاهیمی می‌باشد. تودار بودن، گرایش به حالات درونی و پرهیز از نشان دادن آن حالات به صورت تظاهر، بعضی از این معانی می‌باشد. بحث نپرداختن به

نمودار (۲)، اصول پنج‌گانه معماری ایرانی - اسلامی؛ ماخذ: پیرنیا، ۱۳۸۳

می‌توان سرشار از مفاهیمی دانست که بر اساس فرهنگ، عقاید و اندیشه ایرانی - اسلامی معنا می‌یابد. یکی از مفاهیمی که از فرهنگ اسلامی و باورهای دینی ریشه گرفته و به عرصه معماری سنتی ایران راه یافته موضوع درون‌گرایی است (مهدوی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۲، ۱). حفظ حریم و شأنیت موجب شد تا معماران ایرانی خانه‌ها را بر مبنای این باور دینی طراحی و احداث نمایند و تقسیم‌بندی فضاها که در معماری سنتی ایران و تقسیم‌مراتب فضایی نام گرفت، راهکاری مناسب در جهت رعایت الگوی درون‌گرایی، اصل محرمیت و متضمن حریمی قدسی گردد (کریمیان و عطارزاده، ۱۳۹۰، ۶۱).

سلسله مراتب فضایی

وجود سلسله مراتب فضایی از جمله اصولی است که بیش‌ترین تأثیر را در شکل‌گیری محرمیت فضایی در ساختار معماری و شهرسازی سنتی ایران دارد. در لغت نامه جغرافیا، سلسله مراتب عبارت است از هرگونه نظامی متشکل از عوارض و پدیده‌ها که به صورت یک طبقه‌بندی یا رتبه‌بندی ذکر شود. این مفهوم در معماری خانه با تعبیر سلسله مراتب حضور و محرمیت شناخته می‌شود (وثیق و همکاران، ۱۳۸۸، ۵۶) و به واسطه رعایت این اصل حوزه‌ها و قلمروهای مختلف فضایی از عمومی تا خصوصی (عمومی، نیمه عمومی، نیمه خصوصی و خصوصی) در محیط زندگی شکل می‌گیرد. سلسله مراتب یکی از اصول حاکم بر مجموعه‌ها و اجزاء پدیده‌هایی است که یا به طور طبیعی در جهان هستی به عنوان یکی کل وجود دارند و یا توسط انسان طراحی و ایجاد می‌شوند و با

ظاهر و در عوض کار بر روی درون و حالات درونی، از طرف بعضی از کارآشنایان به مباحث معماری، به داخل این عرصه نیز کشیده شده است تا جایی که معماری ایران را از این نظر که در نمای بیرون آن و در گذرهای پرپیچ و خم چیزی جز خشت و گل دیده نمی‌شود ولی در داخل دنیایی از پرکاری و زیبایی دارد، درون‌گرا نامیده‌اند (معماریان، ۱۳۹۱، ۱۲).

درون‌گرایی مفهومی است که به صورت یک اصل در معماری ایران وجود داشته است و با حضوری آشکار به صورت‌های متنوع قابل درک و مشاهده است. باید یکی از ویژگی‌های غیرقابل انکار آثار معماری و انبیه گذشته همانند خانه، مسجد، مدرسه، کاروانسرا، حمام و غیره را خصوصیت درون‌گرایانه آنان دانست، که ریشه عمیق در مبانی و اصول اندیشه‌ای اجتماعی و فرهنگی این سرزمین دارد. استیرن در توصیف می‌پردازد و اشاره به مفاهیم روانی و احساس نیاز انسان به سر (همیشه در درون چیزی بودن) ساختار شهر ایرانی به مفهوم پناهی در همه جا حتی در مقیاس شهری دارد (معماریان، ۱۳۸۴).

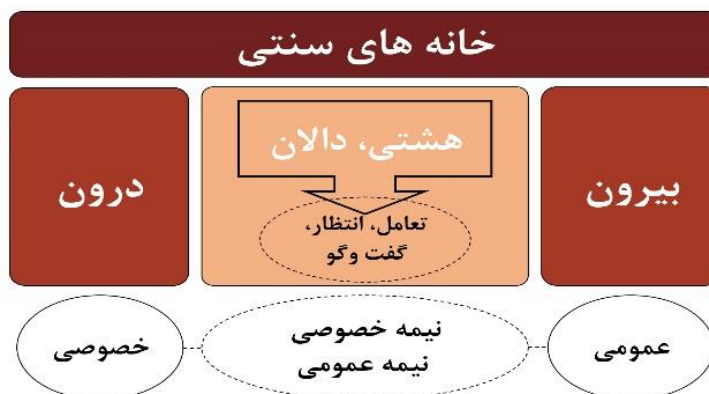
در مباحث معمارانه، واژه‌ی درون‌گرایی به منزله‌ی توجه هرچه بیش‌تر به درون فضا و سادگی و بی‌آلایشی در بیرون توصیف شده است؛ به طوری که این تفکر در طراحی و ساخت بناها در قالب استفاده از آرایه‌های فاخر و زیبا در بخش داخلی خانه در مقابل جلوه‌ی ساده و بدون تزیین بیرون آن، نمود یافته است. دین اسلام نیز با تأکید بر موضوع محرمیت و حریم خانواده در خانه‌های مسلمانان، آن را مایه آرامش فرد تبیین می‌کند (نقره‌کار، ۱۳۸۷، ۵۰۲).

توجه به آنکه اصولاً هستی موجودات در کائنات تابع سلسله مراتبی متقن و تعریف شده است، لذا نقش غیرقابل انکار آن در تعریف اجزاء کل یک مجموعه و هویت بخشی به آنها قابل ذکر است. در بخش‌های مختلف مرتبط با فرهنگ اسلامی همانند بسیاری از مکاتب به ویژه آن دسته که سه قلمرو عمده مادی (جسمانی)، روانی (نفسانی) و معنوی (روحانی) برای زندگی انسان قائل هستند، اصل سلسله مراتب از اهمیت خاصی برخوردار است. در جهان بینی اسلامی و به خصوص در عرفان اسلامی طی مدارج و منازل گوناگون در یک سلسله مراتب خاص شناخته می‌گردد و هر منزل و هر فضا و هر حریمی با ویژگی‌های خاص خود به عده ای خاص تعلق دارد که تا تحصیل شایستگی‌ها و بایستگی‌های لازم امکان وصول به آن و هم چنین عبور از آن برای رسیدن به منزل بالاتر میسر نیست (نقی‌زاده، ۱۳۷۹).

اصل سلسله مراتب یعنی ساماندهی و ترکیب فضاها و عناصر بر اساس برخی از خصوصیات کالبدی یا کارکردی آن‌ها که موجب پدید آمدن سلسله مراتبی در نحوه ی قرارگیری، استفاده یا مشاهده عناصر شود و در قسمت‌های مختلف بنا که نقطه شروع آن فضای ورودی است رعایت شده باشد. از کارکردهای فضای ورودی اتصال فضاهای درونی

مجموعه به فضای بیرون است. کلیه فعالیت‌ها از جمله تغییر مسیر، توقف، انتظار، ورود، تقسیم و تعیین جهت مسیر، حرکت ورود به فضای داخلی نیز هر کدام از اجزاء متناسب با خصوصیات خود بر اساس اصل سلسله مراتب در جهت حفظ حریمیت باعث شده است که بین اجزاء یا جزء فضاها نیز این اصول رعایت شود تا کارکرد فضاهای ورودی به بهترین شکل ممکن صورت پذیرد (مهدوی‌نژاد و ناگهانی، ۱۳۹۰).

داراب دیبا از سلسله مراتب به نوعی ابهام ترکیبات پیچیده نام برده و آن را چنین تشریح می‌کند: "در لابه‌لای بدنه‌ی بناهای معماری ایران، فضا هیچ‌گاه با قاطعیت مشخص نمی‌شود و ابهام ترکیبات پیچیده آن به دلیل غنا بخشیدن به منظره‌ای است که نمی‌توان آن را در قالب محدود و تمامیت یافته تفسیر کرد. این فضا حامل پیام از پدیده‌ای است که پدیده دیگری را در درون خود دارد و حرکت به سوی آن، حرکتی به سوی بخش دیگر فضا است با کلیت و جامعیت گسترده. در بیان اصل سلسله مراتب و مفهوم پرده‌های وصل دهنده (Sequence) یکی از خصوصیات معماری ایران برقراری تداوم مکانی می‌باشد. پرده‌های فضایی، شروع و مقدمات آشکار ویژه‌ای را مشخص می‌نماید و اوج آن زمانی است که احوالات درون‌گرایانه به دلیل پشت سر

نمودار (۲)، اصول پنج‌گانه معماری ایرانی-اسلامی؛ ماخذ: پیرنیا، ۱۳۸۳

مولفه های اصل درونگرایی در معماری

نمودار (۴)، مولفه های اصل درون گرایی؛ (نگارنده)

در آن به آرامش برسد. محرمیت در معماری با جدا کردن فضاهای درونی از بیرونی اتفاق می افتد. این تفکیک و تملک یافتن بر فضا و یا به نوعی آرامش ایجاد شده از آن توسط محرمیت ایجاد می گردد (هاشمی زرج آباد و همکاران، ۱۳۹۴، ۱۲۹).

اسلام این نکته را که حریم خصوصی هر فرد باید از تجاوز مصون باشد؛ به رسمیت می شناسد. از این رو حریم خصوصی خانه در بسیاری آیات مورد اشاره قرار گرفته است. به عنوان مثال می فرماید: "ای کسانی که ایمان آورده اید، در خانه هایی غیر از خانه خود وارد نشوید تا اجازه بگیریید و بر اهل آن سلام کنید. این برای شما بهتر است. شاید متذکر شوید (آیه ۲۷ سوره نور)". از این رو محل و نقشه خانه مسلمان باید به گونه ای باشد که حریم خصوصی افراد خانه در برابر بیگانگان حفظ شود. در معماری خانه های سنتی ایرانی نه تنها درون هیچ خانه ای از بیرون قابل دید نیست، بلکه ورودی بسیاری از خانه ها به نحوی ساخته شده است که اگر در خانه نیز باز بماند حیاط درون خانه به هیچ وجه مشاهده نمی شود و همواره فضایی به عنوان پیش ورودی (هشتی) در طراحی خانه ها در نظر گرفته شده است. این فضا در کنار دالان و پله های دسترسی حیاط، سلسله مراتب ورود را شکل داده و به این ترتیب محرمیت فضای درون خانه تامین می کنند (حمزه نژاد و صدریان، ۱۳۹۳، ۶۷).

گذاشتن مسیر و زمان به دریافت کاملی از یک حس باطنی در این عبور فضایی رسیده باشد. مقدمات، در مسیر تحول فضا به فضای عبور از مکان های شکل دهنده کل بنا مربوط می شود که فضای مرکزی جوهر و هسته اصلی آن است. این آمادگی متاثر از حرکت، زمان، نور و تنوع حجمی حاصل، ایجاد می شود" (دیبیا، ۱۳۷۳، ۱۰۳)

محرمیت

یکی از مهمترین اصولی که در معماری سنتی ایران زمین بالاخص پس از اسلام مورد توجه قرار گرفته است، اصل محرمیت می باشد که به بهترین وجه در تمامی بناها از بناهای عظیم و بزرگ عمومی تا خانه های مسکونی و از فضاهای عمومی شهری تا فضاهای نیمه عمومی و خصوصی تر به کار گرفته شده است. می توان گفت اصل محرمیت در شهرسازی و معماری اسلامی از کلان ترین فضاهای شهری تا ریزترین فضاهای معماری را مورد تاثیر خویش قرار داده است (سیفیان و محمودی، ۱۳۸۶، ۴). منظور از محرمیت در فضای معماری و شهرسازی، کالبد دادن به فضا به گونه ای است که دارای حریم از دو جنبه کالبدی و معنایی باشد. حریم داشتن در حوزه کالبد فضایی بیش تر متمرکز بر اصولی است که امنیت فضا را شکل خواهد داد و در حیطة معنایی ویژگی هایی است که حرمت و ارزش را برای فضای معماری به ارمغان آورد به گونه ای که فرد

مرکزیت

مفهوم مرکزیت به این معنا است که خداوند مرکز زمانی - مکانی و منشا همه مفاهیم موجود است. این مفهوم در تفکر اسلامی ریشه در اصل توحید دارد. مفهوم وحدت به عنوان تجلی تفکر توحیدی مسلمین، از جمله مقولاتی است که در علوم و فنون و هنرهای مختلف، همواره مورد توجه مسلمین بوده است. در همین زمینه، میراث عظیم هنری چه از میان رفته و «بورکهارت معتقد است که مورد غفلت قرار گرفته باشد و چه مجدداً قابل کشف باشد، هنری سنتی است. هنر سنتی نه به مثابه یک شی بلکه به عنوان یک روش که مهارت فنی را با شهودی معنوی که از توحید سرچشمه می گیرد، در هم می آمیزد» (نقی زاده به نقل از بورکهارت، ۱۳۷۹، ۱۱). بنابراین نمایش وحدت در ساختار بنا به شیوه‌های مختلفی نمود می یابد که یکی از آنها، ساخت حیاط مرکزی در خانه است. در این حالت با استقرار حیاط در بخش میانی خانه و چینش سایر فضاها در اطراف آن، به نوعی بر مفهوم سیر از کثرت به وحدت در ارتباط با تفکر توحیدی اشاره می نماید (پیوسته گر و همکاران، ۱۳۹۶، ۵۷).

خلوت

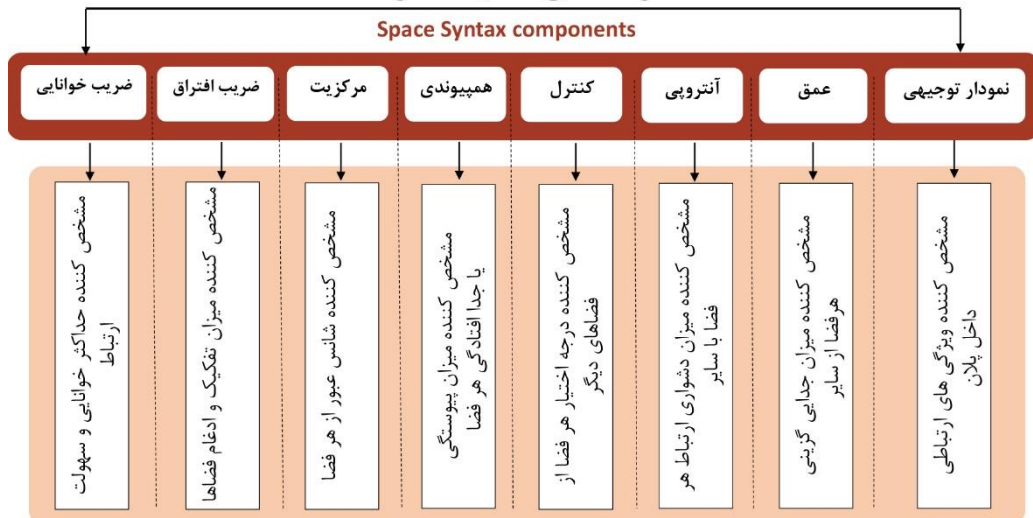
حفظ حریم خصوصی افراد ساکن در خانه یکی از مهم ترین مسائل مورد توجه در مکتب اسلامی به شمار می رود. خداوند نیز در قرآن کریم به رعایت خلوت دیگران تأکید فراوان کرده است که از آن جمله می توان به آیات ۵۸ و ۵۹ سوره نور اشاره نمود: "ای کسانی که ایمان آورده اید بدانید که بندگان ملکی شما و اطفال شما که هنوز به وقت احتلام و زمان بلوغ نرسیده اند باید شبانه روزی سه مرتبه از شما اجازه ورود بخواهند: یک بار پیش از نماز صبح و دیگر هنگام ظهر که جامه ها را از تن برمی گیرید و دیگر پس از نماز خفتن، که این سه وقت هنگام عورت و خلوت شماست و بعد از این سه بار اجازه، دیگر باکی بر شما و آنها نیست که بی دستور با بندگان و

اطفال خود گرد یکدیگر جمع شوید و هر ساعت در کارها به شما مراجعه کنند. و هنگامی که اطفال شما به سن بلوغ رسند باید اجازه بگیرند، همان گونه که اشخاصی که پیش از آنان بودند اجازه می گرفتند؛ اینچنین خداوند آیاتش را برای شما بیان می کند، و خدا دانا و حکیم است" (سوره نور، آیات ۵۸ و ۵۹). بر همین اساس تأمین خلوت افراد در خانه و به ویژه حفظ حریم خصوصی پدر و مادر و تأکید بر تفکیک فضای مخصوص آنها از دیگر اتاق ها (به ویژه کودکان) به عنوان یکی از مهمترین دغدغه های معماران و سازندگان در معماری سنتی ایران به شمار می رفته است. در همین راستا ایجاد فضاهایی چون صندوقخانه ها، بالاخانه ها، اتاق های گوشواره و فضاهایی از این قبیل به منظور تأمین نیاز به خلوت ساکنان به ویژه پدر و مادر، از جمله راهکارهای عملی است که معمار سنتی به منظور ایجاد خلوت فضایی در خانه به کار می گرفته است (پیوسته گر و همکاران، ۱۳۹۶، ۵۷).

نظریه نحو فضا

در میان سامانه های منطقی پژوهش معماری - شهرسازی، نظریه نحو فضا، بیش از نظریه های دیگر در ادبیات معماری و شهرسازی معاصر مورد توجه واقع گردیده است (گروت و وانگ، ۱۳۹۲، ۳۰۷). این توجه، عمدتاً به دلیل عینی و ملموس بودن نظریه و در دسترس بودن منابع و نرم افزارهای آن و برخورد باز بنیان گزاران آن با منابع اولیه پژوهش است. پدیدآورندگان این روش، به آثار هنری در کل و بناهای معماری به طور خاص، دیدی اجتماعی دارند. آنها معتقدند که سازنده ی بنا هرچند که یک شکل واحد را به وجود می آورد، برای رسیدن به این شکل واحد، فضاهایی را در کنار هم انتظام داده است. بنا به مثابه خلق فضاها به وسیله اجزا و عناصر است. این فضاها در جهت کارکردهای خاص، برای مردم یا مصرف کنندگان شکل می گیرند. هر فضا نوعی ارتباط خاص میان مصرف کننده و فضای مورد نظر به وجود می آورد. در اینجا انتظام

مولفه های تکنیک نحو فضا

نمودار (۵)، مولفه های تکنیک نحو فضا؛ (نگارنده)

مفهوم واحدی از فضای معماری و روابط اجتماعی منتهی می شود. این مفهوم واحد، شکل دهنده به پایه و پیش فرض اولیه موضوع است که فضا خصیصه ذاتی فعالیت بشری است نه بستری برای آن. پایه دوم نظریه، پیکره بندی فضایی و نقش متمایز آن در شکل دهی به فعالیت های انسانی است. به بیان ساده تر، ویژگی های پیکره بندی فضا، در مقابل ویژگی های فیزیکی فضا، نقش پررنگ و پر اهمیت تری در شکل دهی به فعالیت های انسانی دارند (Vaghaun, ۲۰۰۸, ۲۰۰۷).

تجزیه و تحلیل داده ها و نتیجه گیری

در جدول شماره ۱ اطلاعات مربوط به شاخص ها و مولفه های مرتبط با نظریه نحو فضا از جمله : عمق، هم پیوندی، کنترل، مرکزیت، آنتروپی، ضرب افتراق و ضرب خوانایی، در جدول شماره ۲ گراف های مربوط به عمق خانه ها و در جدول شماره ۳ نمودارهای توجیهی، که از طریق نرم افزارهای معرفی شده در بخش روش شناسی برای هر یک از خانه های پژوهش، آنالیز، استخراج و آورده شده است.

خانه های کاشان به طور میانگین دارای ۷,۲ عمق

فضاها به معنای ارتباطات درونی فضاها است که به وسیلهی مصرف کننده آن استفاده می شود؛ بنابراین، می توان با شناخت ارتباطات فضایی، روابط اجتماعی مصرف کنندگان آن ها را باز شناخت. در نحو فضا، این فعالیت ها و روابط در درجهی اول اهمیت اند تا فرم یا شکل کلی فضا (معماریان، ۱۳۸۴، ۴۰۳).

به یک تعبیر، ویژگی های بصری و حرکتی انسان در فضای معماری است که شکل دهنده فضای معماری و همزمان سازنده و شکل دهنده به روابط اجتماعی است. پایه اول نظریه که عبارتست از فضا به مثابه خصیصه ذاتی فعالیت انسانی، از این نگرش سرچشمه می گیرد. در مقابل این نگرش، فضا به عنوان بستری برای فعالیت قرار دارد. برای توضیح بیشتر باید گفت، در نگرش این نظریه فضا و فعالیت انسانی دو ماهیت مستقل و متفاوت نیستند. بلکه یک ماهیت واحد هستند که دو جلوه ظهور متفاوت پیدا می کنند. این ماهیت واحد مستتر در انسان و ویژگی های حرکتی و بصری اوست. در واقع جوهر شکل گیری فضا و روابط انسانی، هر دو انسان و ویژگی های حرکتی و بصری اوست. لذا محوریت دادن به این ویژگی های انسانی، در واقع به پیدایش

جدول (۱)، اطلاعات استخراج شده برای هریک از خانه‌ها براساس تکنیک نحوفضا؛ (نگارنده)

شهر	نام خانه	تعداد کل فضاها	بیش ترین عمق	تعداد فضاهای بیش ترین عمق	عمق بیش ترین تراکم فضایی	تعداد فضاهای بیش ترین تراکم	شاخص آنتروپی	شاخص هم‌پوندی	شاخص کنترل	شاخص مرکزیت	ضریب افتراق	ضریب خوانایی
اصفهان	اعرابی	۲۴	۷	۱	۴	۷	۲,۲۴	۱,۰۶	۰,۹۹۶	۱۲۴,۰۰	۰,۶۹	۰,۸۵
	شیخ هرنیدی	۲۳	۶	۲	۴	۱۰	۱,۸۴	۱,۲۷	۰,۹۹۷	۸۷,۷۸	۰,۶۴	۰,۹۰
	صیفری	۲۰	۷	۲	۵	۹	۱,۹۶	۱,۱۲	۰,۹۹۹	۷۸,۵۰	۰,۵۶	۰,۹۳
	طوسی زاده	۲۳	۷	۱	۴	۹	۲,۰۰	۱,۲۰	۰,۹۹۸	۱۰۴,۵۶	۰,۵۸	۰,۹۰
	کریمی	۲۷	۸	۲	۵	۷	۲,۲۹	۱,۱۱	۰,۹۹۷	۱۵۱,۴۴	۰,۶۹	۰,۸۶
کاشان	آل یاسین	۴۷	۹	۶	۸	۱۱	۲,۳۳	۱,۱۲	۰,۹۹۸	۲۹۳,۵۱	۰,۶۶	۰,۹۳
	جهان آرایبی	۳۷	۸	۱	۵	۱۲	۲,۱۷	۱,۲۱	۰,۹۹۷	۲۵۹,۹۱	۰,۶۶	۰,۹۴
	حسینی	۴۰	۷	۱	۵	۱۹	۲,۰۰	۱,۴۲	۰,۹۹۸	۲۶۴,۰۵	۰,۶۱	۰,۹۵
	دستمالچی	۲۱	۵	۱	۳	۱۲	۱,۵۰	۱,۷۹	۰,۹۹۵	۸۷,۷۶	۰,۴۴	۰,۹۶
	صالح	۲۹	۷	۲	۵	۱۰	۲,۱۷	۱,۱۶	۰,۹۹۸	۱۴۷,۰۰	۰,۷۱	۰,۹۶
کرمان	بانگ توکلی	۴۰	۸	۴	۶	۱۵	۲,۱۳	۱,۳۳	۰,۹۹۵	۲۴۸,۸۵	۰,۵۷	۰,۹۰
	سجادی	۳۱	۷	۲	۵	۱۳	۱,۸۶	۱,۴۸	۰,۹۹۷	۱۲۸,۶۱	۰,۴۸	۰,۹۷
	صفارزاده	۱۹	۵	۳	۴	۹	۱,۶۴	۱,۴۸	۰,۹۹۷	۷۰,۴۷	۰,۵۷	۰,۹۶
	غفاری	۲۰	۶	۱	۴	۸	۱,۸۷	۱,۲۴	۰,۹۹۷	۹۶,۸۰	۰,۶۶	۰,۹۵
	موحدی	۳۳	۷	۱	۴	۱۸	۱,۷۹	۱,۶۲	۰,۹۹۷	۱۴۰,۲۱	۰,۴۶	۰,۹۷
	ارجمندی	۱۳	۴	۲	۳	۶	۱,۴۶	۱,۶۱	۰,۹۹۵	۵۰,۲۳	۰,۵۹	۰,۹۴
رفسنجان	امینیان	۴۶	۶	۳	۴	۲۲	۱,۶۰	۱,۷۸	۰,۹۹۷	۱۹۱,۳۹	۰,۵۳	۰,۹۶
	هاشمی	۲۰	۶	۲	۵	۶	۲,۰۱	۰,۹۸	۰,۹۹۷	۸۲,۳۰	۰,۷۵	۰,۸۳
	سلطان علی	۳۲	۹	۱	۳	۷	۲,۶۸	۰,۸۵	۰,۹۹۷	۱۹۴,۳۷	۰,۷۱	۰,۷۹
	شهریاری	۲۸	۷	۳	۶	۱۱	۲,۵۸	۰,۷۴	۰,۹۹۷	۱۴۷,۶۴	۰,۹۰	۰,۴۹
	اسدی	۲۴	۵	۱	۳	۱۳	۱,۵۱	۱,۸۲	۰,۹۹۶	۱۲۲,۰۰	۰,۴۶	۰,۹۵
بشرویه	پناهی	۲۲	۷	۲	۵	۹	۱,۹۶	۱,۱۴	۰,۹۹۸	۸۷,۵۴	۰,۵۷	۰,۹۵
	عطایی	۲۲	۶	۲	۴	۱۱	۱,۷۷	۱,۲۸	۰,۹۹۶	۸۹,۰۹	۰,۵۶	۰,۹۴
	مستوفی	۳۳	۶	۱	۴	۱۴	۱,۸۲	۱,۳۵	۰,۹۹۷	۱۶۷,۴۸	۰,۶۵	۰,۹۲
	ملاحمدتقی	۱۴	۵	۳	۴	۷	۱,۶۱	۱,۲۲	۰,۹۹۷	۴۷,۲۸	۰,۵۲	۰,۹۲
	آراسته	۱۵	۵	۴	۴	۶	۱,۷۵	۱,۲۹	۰,۹۹۸	۷۴,۰۶	۰,۵۳	۰,۹۴
بیرجند	اعتمادی نیا	۱۹	۵	۲	۴	۱۰	۱,۴۵	۱,۷۶	۰,۹۹۶	۸۳,۶۳	۰,۴۳	۰,۹۷
	پردلی	۱۴	۵	۵	۵	۵	۱,۸۱	۱,۱۷	۰,۹۹۶	۵۵,۱۴	۰,۶۱	۰,۹۳
	غفاری	۱۹	۵	۱	۳	۹	۱,۶۵	۱,۳۹	۰,۹۹۷	۷۹,۴۲	۰,۵۴	۰,۹۵
	لاله	۲۱	۸	۱	۵	۶	۲,۲۸	۱,۰۰	۰,۹۹۷	۱۳۸,۴۲	۰,۶۹	۰,۹۲
یزد	اخوان	۴۲	۸	۵	۵	۱۷	۲,۲۷	۱,۲۲	۰,۹۹۷	۲۴۸,۶۶	۰,۶۰	۰,۹۳
	بی بی رقیه	۱۹	۵	۲	۴	۹	۱,۸۲	۱,۳۳	۰,۹۹۷	۷۱,۶۳	۰,۵۴	۰,۹۵
	رسمانیان	۳۹	۶	۸	۵	۱۴	۱,۹۹	۱,۲۰	۰,۹۹۸	۲۵۷,۳۰	۰,۷۳	۰,۹۶
	گلشن	۷۷	۱۰	۱۰	۹	۱۴	۲,۷۱	۱,۰۷	۰,۹۹۶	۹۲۹,۵۴	۰,۷۳	۰,۶۸
	لازی‌ها	۴۳	۶	۳	۴	۲۳	۱,۵۹	۱,۸۱	۰,۹۹۷	۱۷۴,۰۶	۰,۵۱	۰,۹۱

می‌باشند که بیش‌ترین میزان آن در بین نمونه‌ها است. خانه‌های کاشان دارای بیشترین سلسله مراتب فضایی، محرمیت و خلوت نسبت به سایر نمونه‌ها دارا است. البته خانه‌های اصفهان و یزد نیز با میانگین عمق ۷ بسیار نزدیک به کاشان می‌باشند و شهرهای بیرجند و بشرویه با میزان ۵٫۶ و ۵٫۸ به ترتیب دارای کم‌ترین مقدار در بین نمونه‌ها است. بیش‌ترین تراکم فضایی خانه‌های مورد بررسی در عمق‌های ۴ تا ۵٫۴ قرار گرفته‌اند که ۳۵ تا ۴۷ درصد فضاهای کل خانه را به خود اختصاص می‌دهند. افزایش عمق فضایی علاوه بر جداسازی و تفکیک، به افزایش درجه محرمیت فضایی نیز منجر می‌شود و بدان معنی است که عمق بیش‌تر مجموعه فضا، موجب افزایش سلسله مراتب فضایی و کاهش میزان دسترسی و نفوذ به برخی فضاها می‌گردد.

در نمونه‌های بررسی شده، یزد و رفسنجان دارای بیش‌ترین مقدار آنتروپی است و این مطلب نشان‌گر آن می‌باشد که ارتباط در بین فضاهای خانه‌های این دو شهر راحت‌تر از سایر نمونه‌ها است و خانه‌های بشرویه با کمترین مقدار آنتروپی دارای ارتباط بین فضایی سخت‌تری می‌باشند. جدول هم‌پیوندی مشخص‌کننده میزان خصوصی یا عمومی بودن فضاهای یک خانه است. به این صورت که هر قدر مقدار آن بیش‌تر باشد نشان‌دهنده عمومی‌تر بودن فضاهای یک خانه است که فضاهای خانه‌های شهر کرمان با بیش‌ترین مقدار در بین نمونه‌های مورد بررسی دارای ویژگی عمومی‌تری نسبت به سایر دارند و خانه‌های شهر اصفهان با کمترین مقدار خصوصی‌تر می‌باشند. قابل ذکر است تفاوت‌های موجود که مورد بررسی قرار می‌گیرند به صورت نسبی می‌باشند و تفاوت‌های موجود بسیار اندک است. خانه‌های رفسنجان با بیش‌ترین مقدار ضریب افتراق دارای بیش‌ترین تفکیک فضاهای درون خانه نسبت به سایر نمونه‌ها می‌باشند.

شاخص مرکزیت در خانه‌های شهر یزد دارای بیش‌ترین مقدار و خانه‌های بیرجند دارای کمترین مقدار بین نمونه‌های بررسی شده است. این بدین معنا است که فضاهای خانه‌های شهر یزد دارای شانس عبور بیش‌تری نسبت به سایر نمونه‌ها دارند و این عدد اغلب برای حیاط خانه‌های بررسی شده بیش‌تر از سایر فضاها است.

عمق قرارگیری هر یک از فضاها بر اساس گراف‌های بدست آمده در جدول (۲) قابل تشخیص است. در گراف‌های توجیهی ریزفضاهای قرار گرفته در عمق بیشتر به معنای دسترسی سخت‌تر به آن ریزفضا و گذر از فضاهای با عمق پایین‌تر برای رسیدن به ریزفضای مورد نظر می‌باشد. وجود فضاها در عمق‌های متفاوت به معنای وجود کاربری‌ها در عمق‌های مناسب به منظور دستیابی به فضا با توجه به کاربردهای متفاوت خصوصی و عمومی بودن آن و سلسله مراتب مناسب می‌باشد. تعداد لایه‌ها در هر یک از گراف‌ها بیانگر میزان تعدد سلسله مراتب و لایه‌ای بودن طرح خانه است.

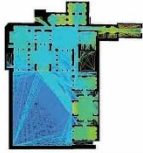
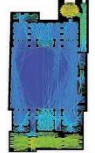

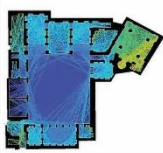
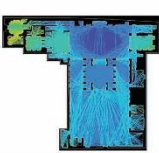
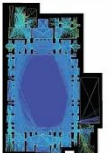
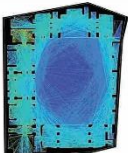
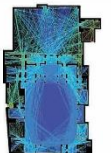
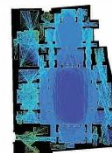
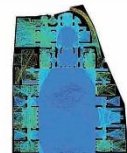
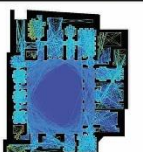
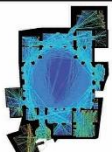
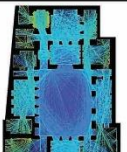
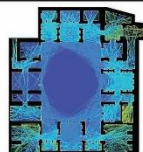
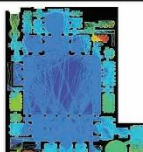
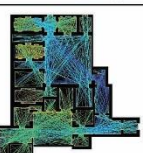
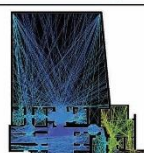
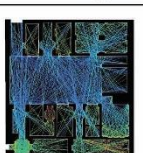
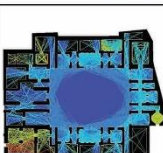
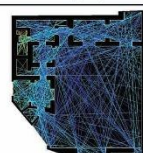
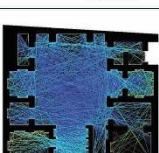

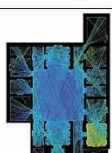
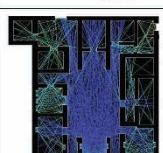

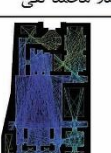
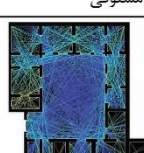
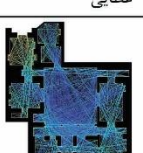
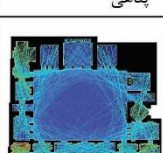
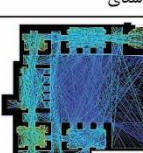
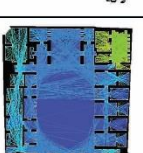

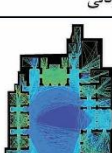
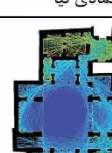
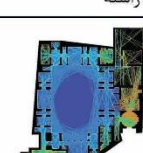
میزان تفکیک یا ادغام فضایی خانه‌ها، توسط ضریب افتراق (Difference Factor) مورد بررسی قرار گرفت. این ضریب که بین ۰ و ۱ متغیر است، هر قدر اندازه آن بیش‌تر باشد فضاهای خانه دارای بیش‌ترین تفکیک و کم بودن آن نشان از ادغام بیش‌تر فضاها دارد. ضریب افتراق خانه‌های شهر رفسنجان به طور میانگین ۰٫۶۹ می‌باشد که در بین نمونه‌ها بیش‌ترین مقدار و فضاهای آن از تفکیک بیش‌تری نسبت به سایر برخوردار است. این عدد برای تمامی نمونه‌ها به طور میانگین بیش از ۰٫۵ می‌باشد که دال بر تفکیک پذیر بودن فضاهای داخلی آن‌ها است.

درون‌گرایی به عنوان یکی از اصول معماری اسلامی، در ساماندهی اندام‌های مختلف بنا به ویژه در خانه‌های سنتی، مورد توجه بوده است. با توجه به مواردی که در بالا اشاره شد، معماران سنتی ما، با بهره‌گیری از چیدمان فضایی مناسب موجب پدید

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

جدول (۲)، گراف های عمق خانه های بررسی شده در نرم افزار دپت مپ؛ (نگارنده)

					اصفهان
کریمی	طوسی زاده	صیبری	شیخ هرندی	اعرابی	
					کاشان
صالح	دستمالچی	حسینی	جهان آرای	ال یاسین	
					کرمان
موحدی	غفاری	صفارزاده	سجادی	بانگ توکلی	
					رفسنجان
شهریاری	سلطان علی خان	هاشمی	امینیان	ارجمندی	
					بشرویه
ملا محمد تقی	مستوفی	عطایی	پناهی	اسدی	
					بیرجند
لاله	غفاری	پردلی	اعتمادی نیا	آراسته	
					بیرجند
لاری ها	گلشن	رسمانیان	بی بی رقیه	اخوان	

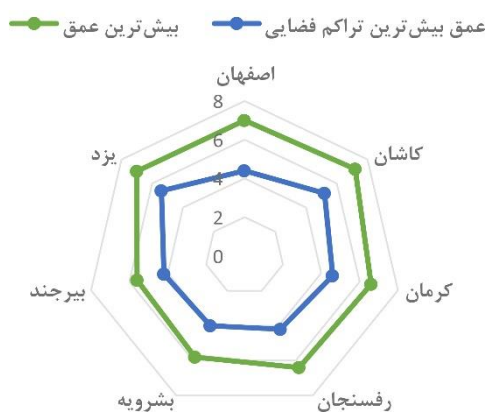
آمدن ساختاری برای خانه های سنتی می شدند که علاوه بر برطرف ساختن نیازهای مادی و فیزیکی کاربران، نیازهای معنوی یک مسکن درون گرا با رعایت سلسله مراتب فضایی، حریم های خصوصی

جدول (۳)، نمودار توجیهی خانه های بررسی شده؛ (نگارنده)

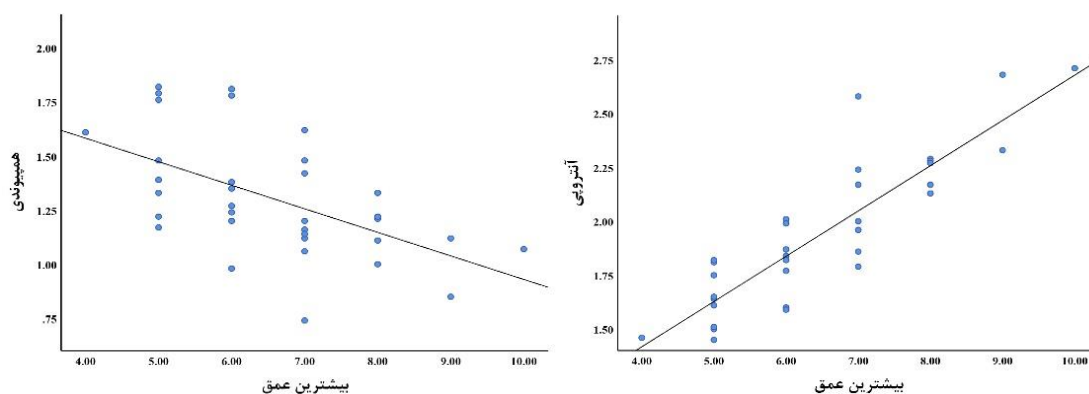
					اصفهان
کریمی	طوسی زاده	صیرفی	شیخ هرندی	اعرابی	
					کاشان
صالح	دستمالچی	حسینی	جهان آرای	آل یاسین	
					کرمان
موحدی	غفاری	صفارزاده	سجادی	بانگ توکلی	
					رفسنجان
شهریاری	سلطان علی خان	هاشمی	امینیان	ارجمندی	
					بشرویه
ملا محمد تقی	مستوفی	عطایی	پناهی	اسدی	
					بیرجند
لاله	غفاری	پردلی	اعتمادی نیا	آراسته	
					یزد
لاری ها	گلشن	رسمانیان	بی بی رقیه	اخوان	

جدول (۴)، میانگین اطلاعات بررسی شده برای هریک از شهرها؛ (نگارنده)

شهر	تعداد کل فضاها	بیش-ترین عمق	تعداد فضاهای بیش-ترین عمق	عمق بیش-ترین تراکم فضایی	تعداد فضاهای بیش-ترین تراکم	شاخص آنتروپی	شاخص هم‌پیوندی	شاخص کنترل	شاخص مرکزیت	ضریب افتراق	ضریب خرابایی
اصفهان	۲۳،۴	۷،۰	۱،۶	۴،۴	۸،۴	۲،۰۰	۱،۱۵	-۰،۹۹۷	۱۰۹،۲۵	-۰،۶۳	۰،۸۸
کاشان	۳۴،۸	۷،۲	۲،۲	۵،۲	۱۲،۸	۲،۰۳	۱،۳۴	-۰،۹۹۷	۲۱۰،۴۴	-۰،۶۱	۰،۹۵
کرمان	۲۸،۶	۶،۶	۲،۲	۴،۶	۱۲،۶	۱،۸۵	۱،۴۳	-۰،۹۹۶	۱۳۷،۰۰	-۰،۵۵	۰،۹۵
رفسنجان	۲۷،۸	۶،۴	۲،۲	۴،۲	۱۰،۴	۲،۰۶	۱،۱۹	-۰،۹۹۶	۱۳۳،۱۸	-۰،۶۹	۰،۸۰
بشرویه	۲۳،۰	۵،۸	۱،۸	۴،۰	۱۰،۸	۱،۷۳	۱،۳۸	-۰،۹۹۶	۱۰۲،۶۷	-۰،۵۵	۰،۹۳
بیرجند	۱۷،۶	۵،۶	۲،۶	۴،۲	۷،۲	۱،۷۸	۱،۳۴	-۰،۹۹۶	۸۶،۱۳	-۰،۵۶	۰،۹۴
یزد	۴۴،۰	۷،۰	۵،۶	۵،۴	۱۵،۴	۲،۰۷	۱،۳۲	-۰،۹۹۷	۳۳۶،۲۳	-۰،۶۲	۰،۸۸

نمودار (۶)، مقایسه میانگین بیشترین عمق و عمق بیشترین تراکم فضایی در شهرهای مورد بررسی؛ (نگارنده)

نمودارهای (۷و۸)، رابطه همبستگی بین بیشترین عمق با شاخص های هم پیوندی و آنتروپی؛ (نگارنده)

و فضاهای مرکزگرا برطرف می‌ساختند.

منابع

- ۱- قرآن کریم (۱۳۷۴)، ترجمه ناصر مکارم شیرازی، دارالقرآن کریم، دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، تهران و قم
- ۲- پیرنیا، محمدکریم (۱۳۸۳)، «سبک شناسی معماری ایرانی»، انتشارات سروش دانش، تهران
- ۳- پیوسته‌گر، یعقوب؛ حیدری، علی اکبر و اسلامی، مطهره (۱۳۹۶)، «بازشناسی اصول پنجگانه استاد پیرنیا در معماری خانه های سنتی ایران و تحلیل آن با استناد به منابع اعتقادی اسلامی مطالعه موردی: خانه‌های شهر یزد»، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، سال ۷، شماره ۲۷
- ۴- تقوایی، ویدا (۱۳۸۶)، «نظام فضایی پنهان معماری ایران و ساختار آن»، هنرهای زیبا، شماره ۳۰
- ۵- حمزه‌نژاد، مهدی و صدریان، زهرا (۱۳۹۳)، «اصول طراحی خانه از منظر اسلامی و الگوهای کاربردی معاصر»، پژوهش‌های معماری اسلامی، سال اول، شماره ۴
- ۶- دیبا، داراب (۱۳۷۳)، «مفاهیم و اصول بنیادی ایران، معماری و فرهنگ»، شماره ۱۵
- ۷- دیبا، داراب (۱۳۷۸)، «الهام و برداشت از مفاهیم بنیادی معماری ایران»، معماری و فرهنگ، سال ۱، شماره ۱
- ۸- زارعی، سعیده و یگانه، منصور (۱۳۹۷)، «تحلیل نقش هم‌پیوندی فضاها در روابط اجتماعی خانه‌های سنتی کاشان»، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۵۲، صص ۸۱-۹۱.
- ۹- سیفیان، محمدکاظم و محمودی، محمدرضا (۱۳۸۶)، «محرمیت در معماری سنتی ایران»، هویت شهر، سال اول، شماره ۱
- ۱۰- کریمی، علی (۱۳۹۳)، «حقیقت خانه، رهیافتی به شناخت قدر و منزلت شایسته خانه، رواق نظر؛ ده مقاله در معماری»، موسسه تالیف، ترجمه و نشر آثار هنری متن، تهران

- ۱۱- کریمیان، حسن و عطارزاده، عبدالکریم (۱۳۹۰)، «سلسله مراتب فضایی و حرمت و محرمیت در خانه‌سازی جهان اسلام»، مجموعه مقالات برگزیده اولین همایش معماری و شهرسازی اسلامی، تبریز، دانشگاه هنر اسلامی
- ۱۲- گروت، لیندا؛ وانگ، دیوید (۱۳۹۲)، «روش‌های تحقیق در معماری». [مترجم] علیرضا عینی‌فر. تهران: مؤسسه‌ی انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۳- مهدوی‌نژاد، محمدجواد و ناگهانی، نوشین (۱۳۹۰)، «تاثیر سواد بصری بر درک زیبایی در آثار معماری»، معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، سال چهارم، شماره ۷
- ۱۴- مهدوی‌نژاد، محمدجواد، منصورپور، مجید و قیدرلو، کمیل (۱۳۹۲)، «محرمیت در الگوی مسکن بومی و به کارگیری آن در معماری معاصر»، قابل دسترس در:

<http://zibasazi.ir/fa/commentarticle/item/5148> [۲۱/۵/۹۴]

- ۱۵- معماریان، غلامحسین (۱۳۹۱)، «آشنایی با معماری مسکونی ایران (گونه‌شناسی درون‌گرا)»، تهران، سروش دانش
- ۱۶- معماریان، غلامحسین (۱۳۸۴)، «سیری در مبانی نظری معماری»، تهران، سروش دانش
- ۱۷- مرکز اسناد سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری کشور
- ۱۸- نقره‌کار، عبدالحمید (۱۳۸۷)، «درآمدی بر هویت اسلامی در معماری و شهرسازی»، وزارت مسکن و شهرسازی، تهران
- ۱۹- نقی‌زاده، محمد (۱۳۷۹)، «صفات شهر اسلامی از نگاه قرآن کریم، صحیفه مبین»، سال ۲، شماره ۵
- ۲۰- نقی‌زاده، محمد (۱۳۹۱)، «تاملی در شناخت مبانی مسکن اسلامی ایرانی»، فصلنامه هنر، شماره ۱۷۰
- ۲۱- وثیق، بهزاد؛ پشتوتنی زاده، آزاده و بمانیان، محمدرضا (۱۳۸۸)، «مکان و مسکن در منظر

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

اسلام»، پژوهش‌های میان رشته‌ای قرآن کریم،
سال ۱، شماره ۳

۲۲- هاشمی زرج‌آباد، حسن، تقوی، عابد و
مسعودی، ذبیح‌ا... (۱۳۹۴)، «درون‌گرایی و بازتاب
اصل محرمیت در معماری ایرانی-اسلامی نمونه
پژوهش میدانی: خانه‌های تاریخی بیرجند»،
مطالعات فرهنگی-اجتماعی خراسان، شماره ۳۴

23- Vaughan, L(2007), The spatial syntax of urban
segregation, Progress in Planning, No 67, pp 205-294.

24- Yeganeh , Mansour, 2013. Reflection Religious Beliefs
in the image of Islamic Cites, Transformation of Muslim
World in the 21st Century.

25- Hillier, B, Hanson, J, 1984. The Social Logic of Space.
Bartlett School of Architecture and Planning University
College London: Cambridge University Press.

26- Hillier, B(1999). The hidden geometry of deformed
grids: or, why space syntax work, when it looks as though
it shouldn't. Environment and Planning B:Planning and
Design, 26, 169-191.

27- Hillier, B, The architectures of seeing and going: Or,
are cities shaped by bodies or minds? And is there a syntax
of spatial cognition? Proceedings. 4th International Space
Syntax Symposium London, 2003.

28- Wineman, J, Peponis, J. & Conroy Dalton, R.,
Exploring, Engaging, Understanding in museums. In
Holscher, ch. Conroy Dalton, R. & Turner, A. (Eds),
Space Syntax and Spatial Cognition, Proceeding of the
workshop held in Bremen. Germany, 2006.

29- <http://www.rhino3d.com/>

30- <http://www.grasshopper3d.com/>

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

■ ۷۸ ■

بررسی رابطه‌ی تأمین نیازهای برتر با تعالی منابع انسانی در شهرداری زاهدان

نورمحمد یعقوبی* - استاد گروه مدیریت دانشگاه سیستان و بلوچستان، سیستان و بلوچستان، ایران.

عبدالباسط مرادزاده - عضو هیأت علمی گروه مدیریت دانشگاه ولایت ایرانشهر، سیستان و بلوچستان، ایران.

چکیده

در عصر حاضر، مهم‌ترین دارائی سازمان‌ها برای موفقیت در عرصه‌های رقابت، نیروی انسانی شناخته شده است. در تمامی فرایندهای مدیریت منابع انسانی، شناخت نیازهای کارکنان و پاسخگویی مؤثر به آنها، تأثیر بسیار زیادی بر ارتقای بهره‌وری کارکنان و به تبع آن سازمان دارد. در این میان، نوع‌شناسی نیازهای کارکنان در سازمان و چگونگی ارضای آنها بسیار با اهمیت است. پژوهش حاضر به مطالعه «رابطه تأمین نیازهای برتر با تعالی منابع انسانی» در کارکنان شهرداری زاهدان پرداخته است. دوره زمانی انجام مطالعه سال ۱۳۹۳ و جامعه آماری پژوهش برابر با ۲۰۳۲ نفر بوده‌اند. به منظور گردآوری داده‌ها از دو پرسشنامه تعالی منابع انسانی و پرسشنامه تأمین نیازهای برتر استفاده شده است. برای تعیین روایی، از روایی محتوا و برای آزمون پایایی از آلفای کرونباخ برای کلیه مؤلفه‌ها استفاده شد که در همه آنها بالاتر از مقدار ۰/۷ به دست آمد. روش نمونه‌گیری، از نوع خوشه‌ای - طبقه‌ای و حجم نمونه ۳۲۴ نفر برآورد شده است. داده‌های جمع‌آوری شده از طریق پرسشنامه، از روش الگویابی معادلات ساختاری با کمک نرم‌افزار LISREL ۸٫۸ مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. نتایج حاصل از آزمون فرضیات، وجود رابطه مثبت بین تأمین نیازهای برتر با تعالی منابع انسانی را تأیید می‌کند.

واژگان کلیدی: نیازهای برتر، تعالی منابع انسانی، کارکنان، الگویابی معادلات ساختاری

Explore the relationship between human resource needs with superior excellence in the municipality of Zahedan

Abstract

At present, the most important organizational asset for success in the areas of competitiveness, staffing known. All human resource management processes, identify needs and respond effectively to their staff, improve staff productivity and consequently a major impact on the organization. The typology of the needs of employees in the organization and how to satisfy them is very important. This study "superior relationship with God needs human resources" in Zahedan is the municipal staff. The period of the study in 1393 and were the statistical population of 2032 people. In order to collect the data, the questionnaire was superior excellence of human resources and inventory needs. To determine the validity, content validity and reliability test, Cronbach's alpha was used for all the components, all of which were higher than 7/0. Sampling, cluster - stratified sample of 324 people is estimated. Data collected through questionnaires, the structural equation modeling using LISREL 8.8 software have been analyzed. The results of the research, positive relationship between the needs of human resource excellence confirms the Premier.

Keywords: Top needs, excellence in human resources, personnel, structural equation modeling

مقدمه

در دنیای پر رقابت امروز، منابع انسانی مولد، مهم‌ترین سرمایه سازمان تلقی می‌گردد که می‌تواند موجبات تغییر و تحول در سایر عوامل سازمانی و نتایج اساسی را فراهم آورد. به منظور تأمین پیش‌نیازهای سازمانی و ساختاری و در پی آن ارتقاء بهره‌وری نیروی انسانی در سازمان، نقش نظام‌های بهبود و تعالی سازمانی کاملاً شناخته شده است. در بسیاری از سازمان‌های ایرانی، ناکارآمدی برخی نظام‌های فعلی، نه تنها بهبود سازمان را موجب نمی‌گردند، بلکه باعث بدتر شدن شاخص‌های عملکردی، رضایت و در نتیجه بهره‌وری کارکنان می‌شوند (واعظی و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۷۴). در همین زمینه، یکی از عواملی که بر میزان و شرایط بهره‌وری کارکنان در سازمان تأثیرات به‌سزایی دارد نوع و روش‌های تأمین نیازهای کارکنان در سازمان است. رسیدن به اهداف سازمان بستگی به توانایی و انگیزه کارکنان در انجام وظایف دارد. نیروی انسانی درخواست‌ها و نیازمندی‌هایی دارد، پس آگاهی از نیازهای کارکنان در یک سازمان می‌تواند به تصمیم‌گیرندگان آن سازمان کمک کند تا کارکنان‌شان را به سوی برانگیختگی بیشتر سوق دهند و به این ترتیب کمک شایانی ابتدا به سازمان و بعد به افراد آن سازمان نمایند (آرمسترانگ، ۱۳۸۱).

عمده‌ی تحقیقاتی که در رابطه با تأمین نیازها و ارتباط آنها با سایر متغیرها در سازمان‌های ایرانی انجام شده است، معطوف بررسی نیازهای سطح پائین و به تعبیری نیازهای مادی بوده است. به همین دلیل و با توجه به نقشی که تأمین نیازهای برتر (که دارای شرایط روانی، معنوی و انگیزشی هستند) در رشد و تعالی منابع انسانی دارند، در این پژوهش تلاش شده است تا تأثیر تأمین نیازهای برتر بر تعالی منابع انسانی مورد بررسی قرار گیرد. از این رو، مسأله‌ی اصلی تحقیق حاضر، بررسی تأثیر تأمین نیازهای برتر بر تعالی کارکنان شهرداری

زاهدان می‌باشد. شهرداری‌ها نهادهایی هستند که اکثریت افراد جامعه تحت تأثیر فعالیت‌های آنها بوده، حوزه‌ی خدمات‌دهی‌شان طیف وسیعی از وظایف خدماتی، اجتماعی، فرهنگی و... را در بر می‌گیرد. اگر چه مردم با سایر سازمان‌ها نیز سروکار داشته و روزانه خدمات دریافت می‌کنند، اما فعالیت‌های شهرداری‌ها هر روز زندگی مردم را تحت تأثیر قرار داده، ضمن اینکه این فعالیت‌ها طیف بسیار وسیعی از افراد مستقر در شهرها را نیز شامل شده و کیفیت رضایتمندی شهروندان را جهت‌دهی می‌کند. با عنایت به اهمیتی که ذکر شد، نقش کارکنان و نهادهایی با شرایط مذکور بسیار اساسی بوده و کیفیت فعالیت‌های آنها، همچنین زمینه‌هایی که بر فعالیت آنها اثرگذار هستند دارای اهمیت به‌سزایی است. در سازمان‌هایی با این ویژگی‌ها، کارکنان باید از جهت تأمین نیازها آسودگی خاطر داشته و علاوه بر تأمین نیازهای فیزیولوژیک و مادی، نیازهای سطوح عالی‌تر (که بیشتر جنبه روانی و انگیزشی دارند) به خوبی پاسخ داده شده تا نقش‌های خود را حتی در مواقعی به‌طور فراطیفه‌ای نیز انجام دهند، که این امر نیازمند رسیدن مجموعه‌ی سازمان به سطح مطلوبی از تعالی می‌باشد. بر این اساس، هدف اصلی پژوهشگران از انجام این تحقیق، پاسخگوئی به این سؤال است که آیا تأمین نیازهای برتر در سازمان‌هایی با ماهیت وظایف عمومی می‌تواند منجر به ارتقاء سطح تعالی در کارکنان و به تبع آن مجموعه سازمان شود؟ برای پاسخگوئی به این سؤال، ضمن مرور ادبیات نظری مفاهیم مورد بررسی، چگونگی تأثیر تأمین نیازهای برتر بر تعالی منابع انسانی، برگرفته از داده‌های واقعی محیط سازمانی، مورد تحلیل و ارزیابی قرار گیرد.

ادبیات نظری پژوهش

تعریف و ماهیت نیازها

از آن‌جا که برای انجام هر گونه فعالیت و حرکتی، چه شخصی و چه نهادی، انگیزه‌ای عامل است و برای هر انگیزه‌ای نیازی محرک شناخته می‌شود،

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

ضروری است برای هدایت و هماهنگی فعالیت‌ها و حرکات به سمت اهداف سازمانی، ابتدا نیازهای نیروی انسانی شناسایی شوند (حمیدی‌زاده، ۱۳۷۷، ص ۲۵۰). واژه نیاز ابتدا در مباحث روانشناسی در اوایل دهه ۱۹۳۰ به کار گرفته شد و منظور از آن متغیر انگیزنده‌ای بود که باعث رفتاری خاص در فرد می‌شد (الوانی ۱۳۷۹، ص ۱۳۹). در تعریف دیگری که از نیازها شده آن را عبارت از تمایلات نسبتاً ثابتی در افراد دانسته‌اند که می‌تواند رفتار آنان را در جهتی خاص موجب گردد (کرونباخ، ۱۹۵۴، ص ۹۹). موری نیز می‌گوید: نیاز عبارت است از نیرویی که از ذهنیات و ادراک آدمی سرچشمه می‌گیرد و اندیشه و عمل را چنان تنظیم می‌کند که فرد به انجام رفتاری می‌پردازد تا وضع نامطلوبی را در جهتی معین تغییر دهد و حالت نارضایی را به رضایت و ارضای نیاز تبدیل کند (هال و لیندزی، ۱۹۶۷، ص ۱۷۲).

احساس نیازها یگانه عامل انگیزش رفتار به شمار می‌رود (مصباح یزدی، ۱۳۷۶، ص ۱۳۱). انسان‌ها با نیازها متولد می‌شوند و از این رو است که در بینش اسلامی، سراسر وجود انسان، قرین نیاز است و تنها خداوند قادر متعال، بی‌نیاز است (فاطر/۱۵). خداوند انسان را نیازمند آفریده است تا همیشه به تلاش و تکاپو در پی جبران کاستی‌ها و ارضای نیازهای خود باشد و مسیر تکامل را ببیماید. اینکه انسان چه رفتاری را ابتدا باید انجام دهد و چه کاری را به بعد موکول کند، به ماهیت و نوع نیاز بستگی دارد (مصباح یزدی، ۱۳۷۶، ص ۱۳۱).

طبقه‌بندی نیازها

مطالعات موری (۱۹۳۸) اولین تلاش رسمی برای ساختن نظریه‌ای نسبتاً جامع در حیطه نیازهای انسان بود. موری و همکارانش فهرست جامعی از نیازهای انسان تهیه کردند. او این کار را با تمایز بین دو مجموعه از نیازها آغاز کرد. نیازهای اولیه که جنبه فیزیولوژیک دارد و نیازهای ثانویه که جنبه روانشناختی دارد. پس از موری، نظریه مزلو (۱۹۸۷)

در تاریخ روانشناسی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. مزلو نیازهای انسان را به صورت سلسله‌مراتبی در پنج طبقه شامل بر نیازهای زیستی، ایمنی، عشق و محبت، عزت نفس (احترام) و خودشکوفایی (خودپایی) بر می‌شمارد. نظریه مزلو از نظریه‌های محتوایی در مورد انگیزش به شمار می‌آید. نظریه‌های محتوایی چپستی رفتارهای برانگیخته را شرح می‌دهد و به طور عمده با آنچه در درون فرد یا محیطش می‌گذرد و به رفتار فرد نیرو می‌بخشد سرو کار دارد؛ به عبارت دیگر این نظریه‌ها به مدیر نسبت به نیازهای کارکنانش بینش می‌دهد و به او کمک می‌کند تا بداند کارکنان به چه چیزهایی به عنوان پاداش کار یا ارضا کننده ارزش می‌دهند (رضائیان، ۱۳۷۹، ص ۱۰۴). با دقت در دو نظریه مذکور و همچنین بررسی‌های به عمل آمده، مشخص می‌شود که این دسته بندی از سلسله مراتب نیازهای انسان در قرآن کریم مورد توجه قرار گرفته و تحت عنوان نیازهای حیات، امنیت، محبت، کرامت و کمال مطرح شده است (سلطانی، ۱۳۹۲).

بنابراین وجود انسانی در گردونه کشاکش بعد مادی از یک سو و بعد معنوی از سوی دیگر قرار دارد؛ به عبارت دیگر نیازهای دنیوی و اخروی باعث شده است ترکیبی از آرزوها، خواست‌ها، اهداف و نیازهای به ظاهر متعارض و متضاد در وجود او ظهور و بروز پیدا کند (نصری، ۱۳۷۶). طبق نظریه اصالت نیازهای معنوی، هر چند نیازهای مادی انسان از نظر زمانی زودتر جوانه می‌زند و خود را نشان می‌دهد بتدریج نیازهای معنوی که در سرشت نهفته است می‌شکند به طوری که در مراحل رشد و کمال، انسان نیازهای مادی خویش را فدای نیازهای معنوی می‌کند. لذت‌های معنوی انسان، هم اصیل و هم نیرومندتر از لذت‌ها و جاذبه‌های مادی اوست (مطهری، ۱۳۸۴). طرح کرامت و حریت انسان در هرم نیازهای معنوی مبتنی بر آموزه‌های دینی، فراتر از تلقی روانشناسان از مفاهیمی چون "حرمت به خود" و "احترام به خود" است. در این مفهوم ارزش‌مداری انسان بر

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

اساس ارزش‌های الهی از قبیل ایمان، تقوا، عزت نفس، کرامت و حریت در نظر گرفته شده است. از نظر قرآن کرامت انسان از سوی خدا اعطا شده است (اسرا/۷۰). انسان به‌طور فطری به آزادی و کرامت نفس گرایش دارد و از رذالت‌ها و پستی‌ها گریزان است. بزرگترین رسالت پیامبران و ائمه معصومین (ع) در تربیت انسان، پرورش شخصیت آزاده و کریم است. اسلام در همه امور بر حفظ "کرامت"، "حریت" و "عزت نفس" انسان تأکید می‌کند و اجازه نمی‌دهد که حرمت، کرامت و عزت انسان به خواری و دنائت نفس تبدیل شود (شجاعی، ۱۳۸۶، ص ۱۰۹). قرآن کریم در آیات زیادی، عوامل تأمین کننده "نیاز به کرامت و منزلت" را بر می‌شمارد و به مسلمین و مؤمنان گوشزد می‌کند تا در راستای ارتقای آزادی و حریت و به دست آوردن احترام، کرامت و عزت نفس بر عواملی از قبیل تواضع و قار (نحل/۱۲۵)، مشورت با دیگران (شورا/۳۸)، پرهیز از گناه (اعراف/۲۰۱)، صبر و استقامت (بقره/۱۵۳) و (بقره/۱۵۴)، علم (مجادله/۱۱)، عفت (نور/۳۰)، کرامت (حجرات/۱۳)، نیکوکاری (الرحمان/۶۰)، عدل و انصاف (نحل/۹۰) تأکید بورزند. در برخی روایات به آثار و پیامدهای تأمین نیاز به کرامت و حریت و نقش آن به بهداشت روان اشاره شده است؛ مانند "هر که کرامت نفس داشته باشد، دنیا در چشمش کوچک است" (آمدی، ۱۳۷۳: ج ۵، ص ۴۵۱). هر کس کرامت نفس داشته باشد، هرگز آن را با ارتکاب گناه و نافرمانی، پست و مرهون نمی‌سازد (محمدی ری‌شهری، ۱۳۷۲: ج ۱۰، ص ۱۴۷).

از جمله دیگر نیازهای فطری انسان کرنش در مقابل موجودی بی‌نهایت کامل است. انسان اگر در موجودی کمال فوق‌العاده‌ای را ببیند به‌طور فطری در مقابل او خضوع می‌کند. در مراتب بالای آن، خضوع کردن جز در برابر پروردگار، آدمی را اشیاع نمی‌کند. نیاز به تسلیم در برابر خداوند، متعالی‌ترین‌ها در بین نیازهای معنوی است و در سلسله مراتب نیازها تمامی نیازهای دیگر، معنا و مکان خود را

با مراجعه به این نیاز به دست می‌آورند. بنابراین، همه تلاش‌های بشر باید برای تأمین این نیاز باشد. از نظر اسلام، انسان‌ها مانند معادن طلا و نقره هستند (نهج البلاغه، خطبه ۱) و پیامبران برای استخراج این معادن آمده‌اند. در اعماق ضمیر ما دریایی از ذخایر معنوی نهفته است که باید به آن دسترسی پیدا کرد؛ تنها در این صورت است که به خودشکوفایی می‌رسیم. بُعد معنوی خودشکوفایی، از دیگر ابعاد آن بسیار وسیع‌تر است. تا زمانی که نیازهای معنوی ما ارضا نشده است، میل و طلب در سراسر وجود ما باعث اضطراب و تنش می‌شود. تنها زمانی اطمینان، آرامش و رضایت خاطر در وجود ما جریان دارد که به اصل و مبدأ خویش یعنی خدا باز گردیم و در سلک بندگان شایسته او در آییم (شجاعی، ۱۳۸۶، ص ۱۱۱). این دسته از نیازهای متعالی انسانی، که به نیازهای سطح بالا، عالی و عمدتاً معنوی، اشعار دارد از جایگاه و پایگاه ویژه‌ای در آیات کلام‌الله مجید برخوردار است. مهم‌ترین عوامل تأمین کننده "نیاز به کمال" از دیدگاه قرآن، عبارت است از: جهاد و شهادت (فتح/۲۹)، توکل (هود/۱۲۳)، ایمان به هدف (انفال/۱۰)، اخلاص (حجر/۳۹)، تزکیه نفس (۹)، عزت نفس (آل عمران/۱۳۹)، عبادت و معنویت (طه/۱۴). بنابراین مهم است تلاش شود انسان‌ها در تمامی عرصه‌ها بویژه در سازمان‌ها بدرستی هدایت، و مبتنی بر آموزه‌های دینی تربیت شوند و به نیازهای مادی و معنوی آن‌ها با توجه به اهمیت، نقش و وزن هر کدام در اداره زندگی و سازندگی انسان‌ها توجه شود (نصری، ۱۳۷۶).

در ادامه، نوع‌شناسی نظریه‌های نیازهای انسانی مرور می‌شود: (جدول ۱)

ترجیح نیازهای معنوی

معنویت در محیط کار از مفاهیم جدیدی است که در سالین اخیر در ادبیات مدیریت و کار در غرب ظهور کرده است و حتی از آن به عنوان پارادایمی جدید نیز یاد می‌شود. ورود مفاهیمی همچون اخلاق،

حقیقت، باور به خدا یا نیرویی برتر، درستکاری، وجدان، رادمردی و گذشت، اعتماد، بخشش، مهربانی، احساسات، ملاحظه، معناجویی در کار، همبستگی با همکاران، تشویق همکاران، احساس صلح، هماهنگی، نوع دوستی، و... حکایت از ظهور پارادایم جدیدی دارد که به پارادایم معنویت، موسوم است. از آنجا که معنویت در زمینه‌های گوناگونی به کار می‌رود، تعریف آن مشکل است. موضوع معنویت، دل‌مشغولی دیرپای بشر است، اما بررسی نقادانه و تطبیقی معنویت در زمینه‌های جهانی، پدیده نوظهوری است. بسیاری از ادیان، واژه دقیقی برای رساندن مفهوم معنویت ندارند؛ با وجود این، امروزه مفهوم معنویت عمومیت یافته است. در این جا به برخی از

تعریف‌های معنویت اشاره می‌شود: در تعریفی «معنویت، انرژی، معنا، هدف و آگاهی در زندگی است» (۱۹۹۹، کاوانگ).

معنویت، جستجوی مداوم برای یافتن معنا و هدف زندگی است؛ درک عمیق و ژرف ارزش زندگی، وسعت عالم، نیروهای طبیعی موجود و نظام باورهای شخصی (می، ۱۹۹۰).

غالب نظریه نیازهای مادی بر این اصل استوار است که نیازهای مادی نسبت به نیازهای معنوی از اولویت و تقدم برخوردار، و اساساً خاستگاه و سرچشمه نیازهای معنوی، نیازهای مادی است. به همین دلیل، نیازهای معنوی از نظر شکل، کیفیت و ماهیت نیز تابع نیازهای مادی است. نقطه مقابل این

جدول ۱. نوع‌شناسی نظریه‌های نیازهای انسانی (سلطانی، ۱۳۹۲، صص ۱۸-۱۶)

ردیف	الگو/صاحب‌نظر	انواع نیاز	مؤلفه‌ها
۱	فروید (۱۹۷۰)	نیازهای خودآگاه	غذا، آب، هوا و مسائل جنسی
		نیازهای ناخودآگاه	پرخاشگری
۲	موری (۱۹۳۸)	نیازهای اولیه	خواری طلبی، پیشرفت، پیوندجویی، پرخاشگری، خودمختاری، مقابله، خوشتیابی، دنباله‌روی، سلطه‌گری
		نیازهای ثانویه	نمایش، آسیب‌گریزی، تحقیرگریزی، مهرورزی، نظم‌بازی، طرد، شناخت حسی، میل جنسی، مهرطلبی، فهم
۳	مازلو (۱۹۸۷)	فیزیولوژیک	غذا، آب، هوا، مسائل جنسی، مسکن و...
		ایمنی	ایمنی در برابر طوفان، سیل، آتشفشان، زلزله، انواع و اقسام بیماری‌های غیرقابل درمان و...
		عشق و محبت	نیازهای اجتماعی، قدر و منزلت، استقلال، نیاز به محبت
		احترام و منزلت	نیاز به احترام و شخصیت، نیاز به ارتقا و ترفیع، نیاز به موقعیت‌های اجتماعی
۴	فریدریک هرزبرگ (۱۹۸۷)	خودشکوفایی	علم و دانایی، خیراخلاقی، جمال و زیبایی، خودیابی
		نیازهای سطح پایین (نگهدارنده)	غذا، لباس، منزل و نیز نیاز به پول
۵	جان اتکینسن و دیوید مک‌کلند (۱۹۷۵)	نیازهای سطح بالا (انگیزاننده)	توانایی کسب موفقیت و توانایی نیاز به رشد روانی، نیاز به اجرای وظیفه‌ای دشوار، کسب حیثیت و مورد شناسایی قرار گرفتن
		نیاز به کسب موفقیت	خطرپذیری، نتیجه‌گرایی، کارهای مبارزه‌جویانه
۶	آلدرفر (۱۹۷۲)	نیاز به قدرت	کنترل دیگران، عرضه پیشنهاد، ابراز عقیده، متقاعدسازی
		نیاز به وابستگی	روابط دوستی نزدیک و روابط عاطفی با دیگران
۷	گری دسلر (۱۹۸۷)	نیاز زیستی	مرتبط با سلامت فیزیکی
		نیاز وابستگی (تعلق)	نیاز روابط رضایت‌بخش با دیگران
۸	فیتچت ^۱ ، بورتون ^۲ و سیوان (۱۹۷۹)	نیاز رشد	شناخت توانایی بالقوه و رسیدن به شایستگی افراد
		سطح پایین‌تر	نیازهای فیزیولوژیکی و ایمنی
۹	کونینگ و ویبر (۱۹۹۷)	سطح بالاتر	نیازهای اجتماعی، قدر و منزلت، استقلال و خودشکفتگی
		نیازهای باورمذهبی ^۴	نیاز به درک حضور خداوند، برخورداری از هدف و معنا در زندگی، ترس از مرگ نداشتن
۹	کونینگ و ویبر (۱۹۹۷)	نیازهای رفتارمذهبی ^۵	نیاز به دعا و نیایش، اجرای مناسک و عبادات
		نیازهای حمایت اجتماعی مذهبی ^۶	نیاز به شرکت در مراسم مذهبی
۹	کونینگ و ویبر (۱۹۹۷)	نیازهای مربوط به خود	نیاز به داشتن معنا و هدف، احساس سودمندی، بینش و معرفت، امید، حمایت در کنار آمدن با نداشتن و تغییر تعدیل وابستگی به دیگران، تحمل اوضاع سخت شرف و حیثیت، ابراز احساسات، خوشبختی، ارتباط با گذشته

	پذیرش و تحمل مرگ نزدیکان		
	نیاز به معاشرت با دیگران، محبت و خدمت به دیگران، گذشت و چشم‌پوشی از خطای دیگران، تحمل مرگ و جدایی دوستان	نیازهای مربوط به دیگران	
	نیاز به یقین داشتن به وجود خدا نیاز به اعتقاد به اینکه خدا در کنار ماست، درک حضور خداوند، درک محبت غیرمشروط خدا، دعا در پیشگاه خدا در حق خود و دیگران، خواندن کتاب مقدس و عمل به آن، عبادت	نیازهای مربوط به خدا	
۱۰	(کونینگ، ۱۹۹۴)	نیازهای معنوی	نیاز به هدف، معنا و امید در زندگی، فراتر رفتن از اوضاع، تحمل نداشتن، مشغول شدن به رفتارهای مذهبی، احساس خودارزشمندی، دوستی غیرمشروط، احساس اینکه خدا در کنار ماست، عشق ورزیدن و خدمت به دیگران، سیاست‌گذار بودن، بخشیدن، آماده شدن برای مرگ و مردن
۱۱	مکارم شیرازی (۱۳۷۲)	انگیزه‌های پنداری	پندارها و خیالات و شعارهای بی‌محتوا
		انگیزه‌های مادی	از یک واقعیت عینی مایه می‌گیرد.
۱۲	مصباح یزدی (۱۳۷۶)	انگیزه‌های معنوی	عشق به الله و سعادت جاویدان و آرامش عمیق روح و وجدان
		غرایز	کشش‌های درونی مربوط به نیازهای حیاتی
		عواطف	میل‌هایی است که در رابطه با انسان دیگر پدید می‌آید.
		انفعالات یا کشش‌های منفی	نفرت و خشم و کینه و امثال آن
		احساسات	احساس تعجب، استحسان، تجلیل، عشق احساس پرستش و...
		جاذبه‌های مادی	غذا، مسکن، پوشاک و نیازهای جنسی.
۱۳	مطهری (۱۳۷۸)	جاذبه‌های معنوی	علم و دانایی، خیر اخلاقی، جمال و زیبایی، تقدیس و پرستش
		نیازهای فطری	علاقه انسان به تحقیق و کاوش علمی، علاقه به جمال و زیبایی، علاقه به تشکیل خانواده و تولید مثل
		نیازهای غیر فطری	مخالفت با کمال، زیبایی، رهبانیت، ترک حلال، ازدواج و..
		نیازهای اولیه	به سه دسته نیازهای جسمی، روحی و اجتماعی تقسیم می‌شوند.
		نیازهای ثانویه	نیاز به انواع آلات و وسایل زندگی که در هر عصر و زمانی فرق می‌کند؛ مثل نیاز به قانون.

نظریه، نظریه اصالت نیازهای معنوی است. طبق این نظریه هر چند در انسان نیازهای مادی از نظر زمانی زودتر جوانه می‌زند و خود را نشان می‌دهد بتدریج نیازهای معنوی که در سرشت نهفته است می‌شکفتد به‌طوری که در سنین رشد و کمال، انسان نیازهای مادی خویش را فدای نیازهای معنوی می‌کند. لذت‌های معنوی در انسان، هم اصیل است و هم نیرومندتر از لذت‌ها و جاذبه‌های مادی (مطهری، ۱۳۸۴).

تعالی منابع انسانی

امروزه سرمایه انسانی یکی از مهم‌ترین دارائی‌های سازمان‌هاست (دومینگوئیز، ۲۰۱۱، ص ۲۸۰). سازمان‌ها بدون داشتن نظام‌های دقیق طراحی شده و هماهنگ با یکدیگر نمی‌توانند به فعالیت‌های خود دوام بخشند و به اهداف بلندمدت از پیش طراحی شده دست یابند. مدیران در صورتی که بخواهند نظام‌های سازمانی را طراحی نمایند باید از دیدگاهی نظام‌مند نسبت به سازمان و عوامل مؤثر بر آن برخوردار باشند. یکی از مهم‌ترین نظام‌های هر سازمان یا شرکت، نظام مدیریت منابع انسانی آن است که تأثیر زیادی روی عملکرد

سازمان دارد (سانچز و سوریانو، ۲۰۱۱، ص ۷). یکی از فعالیت‌های محوری مدیریت منابع انسانی، کاربرد مدل‌های تعالی در سازمان‌هاست. تعالی منابع انسانی را می‌توان رشد و ارتقاء سطح یک سازمان در تمامی ابعاد آن دانست که شامل نیروی انسانی نیز می‌شود. یکی از مدل‌های ارائه شده برای بهبود کیفیت در سازمان‌ها، الگوی تعالی بنیاد مدیریت کیفیت اروپا (European foundation for Quality Management) است. مدل تعالی بنیاد مدیریت کیفیت اروپا توسط اصلاحات آموزشی که در مدل‌های قدیمی‌تر تعالی سازمانی مانند TQM صورت گرفت، ایجاد گردیده است (موک، ۲۰۰۳، ص ۳۴۸). مدل تعالی در سال ۱۹۹۱ به عنوان مدل تعالی کسب و کار معرفی گردید که در آن چارچوبی برای قضاوت و خود ارزیابی سازمانی و نهایتاً دریافت پاداش کیفیت اروپایی ارائه و این اقدام در سال ۱۹۹۲ عملی گردید. این مدل نشان‌دهنده مزایای پایداری است که یک سازمان متعالی باید به آن‌ها دست یابد. سازمان‌ها بدون توجه به نوع فعالیت، اندازه و ساختار و یا میزان بلوغ سازمانی، به منظور کسب موفقیت در

دستیابی به آرمان و اهداف راهبردی خود نیاز به استقرار سیستم‌های مدیریتی مناسب دارند. مدل تعالی ابزاری جهت کمک به سازمان‌ها برای اطمینان از تحقق استقرار سیستم مدیریتی مناسب، از طریق سنجش میزان قرار گرفتن در مسیر برتری پایدار است و به آن‌ها کمک می‌کند تا فاصله‌ها را شناسایی و راه‌حل‌ها را با انگیزه بیشتر تعیین کنند. این مدل، یک چارچوب غیر تجویزی است که شامل توانمندسازها و نتایج می‌باشد. توانمندسازها شرح می‌دهند که چگونه نتایج در سازمان حاصل می‌شوند و نتایج شرح می‌دهند که چه نتایجی حاصل شده و یا در حال ایجاد هستند (کاستکا، ۲۰۰۳، ص ۱۴۹). در ادامه، ابعاد تعالی منابع انسانی بر مبنای مدل مذکور تشریح می‌گردد:

رهبری

رهبران متعالی آرمان و مأموریت را ایجاد و دستیابی به آن را تسهیل می‌کنند. آن‌ها ارزش‌ها و سیستم‌های مورد نیاز برای موفقیت پایدار سازمان را ایجاد و از طریق اعمال و رفتار خود آن‌ها را به اجرا در می‌آورند. در شرایط تحول، ثبات در اهداف خود دارند و هر کجا که ضروری باشد قادرند تا جهت‌گیری سازمان را تغییر داده و دیگران را به پیروی از آن ترغیب کنند. تعهد رهبری در زمینه کیفیت باید مشهود، دایمی و قابل‌ارایه در تمام سطوح مدیریت باشد (دیین، ۱۹۹۴، ص ۳۹۲).

خطمشی و استراتژی

سازمان‌های متعالی مأموریت و آرمان خود را از طریق ایجاد استراتژی متمرکز بر منافع ذینفعان و با در نظر گرفتن بازار و بخشی که در آن فعالیت می‌کنند، پیاده می‌نمایند. خطمشی، برنامه، اهداف و فرآیندها به منظور تحقق استراتژی ایجاد و جاری می‌شوند. خطمشی و استراتژی باید از طریق توسعه فرایندهای کلیدی، خطمشی و کارکنان، مدیریت مناسب و از طریق مشارکت، عملی شود (وین، ۱۹۹۸، ص ۴۹۱).

مدیریت دانش و تأمین سرمایه فکری

سازمان‌های متعالی تمامی توان بالقوه کارکنان خود را در سطوح فردی، تیمی و سازمانی مدیریت کرده، توسعه داده و به کار می‌گیرند. آن‌ها عدالت و برابری را ترویج داده، کارکنان را در امور مشارکت داده و آن‌ها را توانمند می‌کنند. به‌گونه‌ای از کارکنان خود مراقبت نموده، با آنان ارتباط برقرار کرده، مورد تقدیر قرار داده و به آن‌ها پاداش می‌دهند که انگیزش و تعهد برای به‌کارگیری مهارت‌ها و دانش آن‌ها در جهت منافع سازمانی به وجود می‌آید. فعالیت‌های اساسی در زمینه کارکنان شامل انتخاب مناسب، تشویق و توسعه حرفه‌ای (فلاین، ۲۰۰۱، ص ۶۱۷)، ایجاد برنامه‌های آموزشی (گتوود، ۱۹۹۷، ص ۴۱) و تعهد به مشارکت در زمینه کیفیت و ایجاد یک سیستم ارتباطی مناسب (زینک، ۱۹۹۵، ص ۵۴۷) است.

توسعه منابع انسانی

در TQM تأکید مدیران بیشتر بر بهبود کیفیت است تا حفظ شرایط فعلی، رهبران موفق بهبود مستمر کیفیت، به جای اینکه بگویند "اگر خراب نیست نیازی به تعمیر ندارد می‌گویند اگر می‌توانید بهبودش دهید". اما این بهبود کیفیت از چه طریق امکان‌پذیر است؟ به راحتی می‌توان ادعا کرد که پیروزی یک سازمان در فرآیند بهبود را میزان انگیزه و مهارت نیروی کار آن رقم می‌زند و موفقیت این نیروی کاری جز با ایجاد زمینه‌ای مناسب برای فراگیری و آموزش و مهارت‌های جدید به دست نمی‌آید. به عبارت دیگر موفقیت در اجرای برنامه‌های مدیریت کیفیت فراگیر ممکن نیست، مگر از طریق توانمندسازی کارکنان. اتحادیه تولیدکنندگان برای بهره‌وری و ابتکار در گزارشی اعلام کرده است «سازمان‌هایی که توانمندسازی کارکنان را به عنوان بخشی از مدیریت کیفیت فراگیر خود قلمداد می‌کنند دارای بهره‌وری دو برابر نسبت به شرکت‌هایی هستند که افزایش تولید یا بهبود خدمات را گزارش می‌دهند». توانمندسازی درکی است از این که من که هستیم؛ چگونه به مدیریت

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

بالا تر مربوط می‌شوم؛ چگونه به کارکنان هم سطح خود مربوط هستم؛ چگونه روش‌های قدیمی‌ام را تغییر دهم و از من چه انتظاری می‌رود (جعفری و همکاران، ۱۳۷۹).

روابط کار و کارکنان

یکی از جنبه‌های اساسی رشد و ارتقای بهره‌وری نیروی انسانی در سازمان، بهبود مؤلفه‌های روابط کار و کارکنان در سازمان است. هر اندازه توجه بیشتری معطوف بهبود روابط کاری در سازمان گردد، زمینه‌های بیشتری برای تعالی منابع انسانی فراهم می‌گردد.

بهداشت و ایمنی

با توجه به اهمیت ایمنی و سلامت، کارفرمایان همواره از طرف افراد جامعه، کارگران و کارمندان و گروه‌ها و اتحادیه‌های کارگری به منظور پذیرفتن مسئولیت بیشتر در مورد ایمنی و سلامت کارکنان تحت فشار بوده‌اند. این فشارها باعث شده تا دولت‌ها به ایجاد قوانین پوشش‌دهنده ایمنی و سلامت اقدام کنند که به دلیل عدم توجه کافی و وجود مشکلات بنیادی در اغلب موارد منجر به پیچیدگی فرایند تولید و عدم شمول برخی افراد در بعضی زمینه‌ها می‌شوند. به علاوه این مشکل بوسیله تلاش‌های غیر موثر و بدون برنامه بعضی از دولت‌ها، اتحادیه‌ها و شرکت‌ها حادث می‌شود (استون، ۲۰۰۴، ص ۶۴۶).

رضایت کارکنان

سازمان‌های سرآمد به طور فراگیر نتایج برجسته مرتبط با منابع انسانی خود را اندازه‌گیری نموده و به آن‌ها دست می‌یابند.

نتایج عملکرد

بازخور مجموعه روش‌هایی است که با استفاده از آن فرد متوجه می‌شود تا چه اندازه در رفتار خود و در کاری که سعی در انجام آن داشته موفق و مؤثر بوده است. بازخور، ابزار کارآمدی در یادگیری محسوب شده و افراد را در پیشگیری از خطاها یاری می‌دهد (جیلی، ۲۰۰۱، ص ۱۳۴).

پیشینه پژوهش

شجاعی (۱۳۸۶) در پژوهشی با عنوان "نظریه نیازهای معنوی از دیدگاه اسلام و تناظر آن با سلسله مراتب نیازهای مازلو" به این نتیجه رسید که نیازهای معنوی انسان را متناظر با نیازهای مازلو در پنج طبقه می‌توان جای داد. نیازهای وجود، نیازهای ایمنی‌جویی معنوی، نیاز محبت و دوستی با خدا، نیاز کرامت نفس، نیاز خودشکوفایی معنوی و تقرب به خدا. به اعتقاد وی از نظر اسلام، این مجموعه را راهبردهای مناسبی برای مهار و هدایت نیازهای زیستی و عاطفی-روانی می‌توان به حساب آورد.

احمدوند و همکاران (۱۳۸۶) پژوهشی با عنوان "شناسایی نیازهای کارکنان ناجا و تعیین اهمیت و اولویت آن‌ها" انجام دادند. نتایج یک هرم معکوس را نشان داد؛ از این رو بیشترین درصد کارکنان اولویت نیازشان در سطح نیازهای رده بالا (خودشکوفایی، احترام، اجتماعی) و درصد کمی از کارکنان اولویت نیازشان در سطح نیازهای رده پایین (ایمنی و فیزیولوژیکی) بود؛ یعنی، کارکنان نیازهای رده پایین خود را ارضاء کرده و به نیازهای سطح بالاتر نیز اجازه ظهور و پیدایی داده بودند. به عبارت دیگر می‌توان گفت نیازهای فیزیولوژیکی و ایمنی به صورت نسبی در کارکنان ناجا ارضاء شده بود، فلذا از توجه کمی برخوردار بودند، در حالی که نیازهای اجتماعی، احترام و بخصوص خودشکوفایی به احتمال قوی به این خاطر که به خوبی ارضاء نشده بود، توجه درصد زیادی از کارکنان را به خود اختصاص داده بود و رفتار آن‌ها تحت‌الشعاع فعالیت‌های اجتماعی، کسب احترام و خودشکوفایی بود.

در پژوهشی دیگر نتیجه‌گیری شده است ارضای نیاز به استقلال، نقش تعیین‌کننده‌ای در تنظیم رفتار افراد در زمینه‌های مختلف کاری دارد (لیم و وانگ، ۲۰۰۹). همچنین محققان در مطالعه‌ای در چین، راجع به الگوهای انگیزشی مردان و زنان و موفقیت آنان به این نتیجه رسیدند که انگیزش مردان و زنان متفاوت و متأثر از نیازهای مرتبط با وجود، ارتباط و رشد است. در واقع بیان شد که

و کارایی، افزایش قابلیت رقابت سازمان، نوآوری در محصول و خدمات، حفظ، جذب و اشاعه دانش و در نهایت چالاکی سازمان دانست.

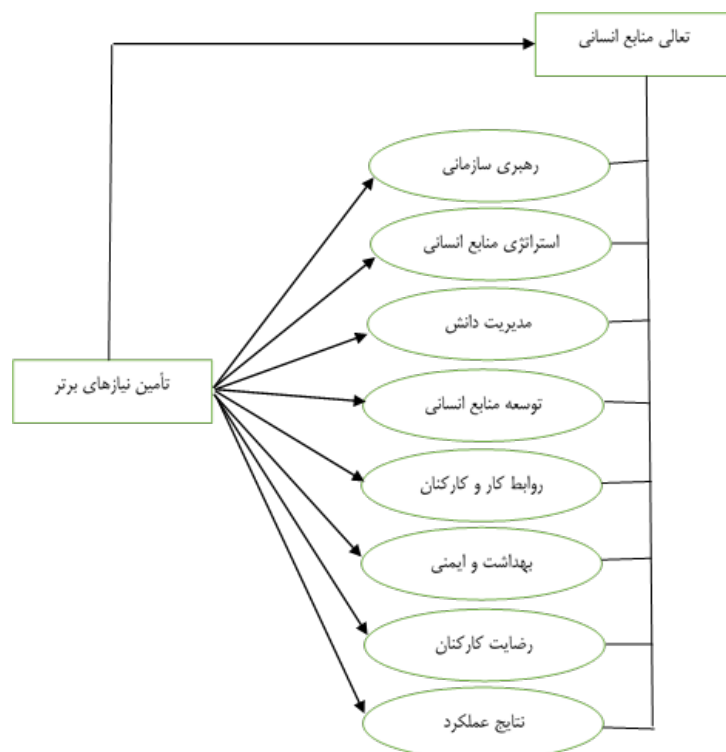
رضایت، ناشی از رفع نیازهایی است که افراد به آن‌ها مشتاق‌اند و رفع آن‌ها برای افراد ضروری است (سونگ و همکاران، ۲۰۰۷).

پژوهشی نیز در ارتباط با تأثیر اجرای مدل تعالی سازمانی بر بهره‌وری نیروی انسانی توسط واعظی (۱۳۸۹) انجام شده است. این پژوهش تنها یکی از عوامل موثر بر بهره‌وری نیروی انسانی را مورد بررسی قرار داده و به این نتیجه دست یافته که بین اجرای مدل تعالی سازمانی و افزایش بهره‌وری نیروی انسانی در شرکت پالایش نفت تهران رابطه مثبت وجود دارد. با توجه به نقش مهم نیروی انسانی در پیشبرد اهداف شرکت، مدیریت ارشد شرکت پالایش نفت تهران توجه خود را به استقرار مطلوب نظام‌های کیفی در جهت بهبود بهره‌وری ایشان معطوف گردانیده است. لذا از بهمن ماه ۱۳۸۳ تا زمان انجام پژوهش با استقرار مدل تعالی سازمانی، به نتایج مطلوبی دست یافته‌اند که مهم‌ترین آن‌ها را می‌توان ایجاد ارزش افزوده بیشتر، بهبود اثربخشی

فرضیه‌های تحقیق

فرضیه اصلی:

- تأمین نیازهای برتر با تعالی منابع انسانی رابطه معنی‌داری دارد.
- فرضیه‌های فرعی:
- تأمین نیازهای برتر با رهبری سازمانی رابطه معنی‌داری دارد.
- تأمین نیازهای برتر با استراتژی منابع انسانی رابطه معنی‌داری دارد.
- تأمین نیازهای برتر با مدیریت دانش و تأمین سرمایه فکری رابطه معنی‌داری دارد.
- تأمین نیازهای برتر با توسعه منابع انسانی رابطه معنی‌داری دارد.
- تأمین نیازهای برتر با روابط کار و کارکنان رابطه

نمودار ۱. مدل مفهومی پژوهش

معنی‌داری دارد.

• تأمین نیازهای برتر با بهداشت و ایمنی رابطه معنی‌داری دارد.

• تأمین نیازهای برتر با رضایت کارکنان رابطه معنی‌داری دارد.

• تأمین نیازهای برتر با نتایج عملکرد رابطه معنی‌داری دارد.

مدل مفهومی پژوهش

روش تحقیق

این پژوهش از نظر هدف کاربردی، از نظر نحوه گردآوری اطلاعات، توصیفی-پیمایشی و از نظر قطعیت اطلاعات از نوع قطعی است. جامعه آماری این پژوهش کارکنان شهرداری زاهدان هستند که تعداد آن‌ها برابر با ۲۰۳۲ نفر می‌باشد. جهت تعیین حجم نمونه از جدول کرجسی و مورگان (۱۹۷۰) استفاده شده و بدین ترتیب نمونه‌ای به حجم ۳۲۳ نفر انتخاب شدند. روش نمونه‌گیری از نوع خوشه‌ای - طبقه‌ای بوده است. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه بسته با طیف لیکرت ۵ تایی است. به منظور گردآوری داده‌ها از دو پرسشنامه تعالی منابع انسانی و پرسشنامه تأمین نیازهای برتر استفاده شده است و به روش مراجعه مستقیم توزیع و گردآوری شد که تعداد ۳۲۳ پرسشنامه معتبر مورد سنجش قرار گرفت. برای تعیین روایی، از

روایی محتوا و برای آزمون پایایی از آلفای کرونباخ برای کلیه مؤلفه‌ها استفاده شد که در همه آن‌ها بالاتر از مقدار ۰/۷ بود. نتایج آزمون آلفای کرونباخ در جدول شماره (۲) ارائه شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

توصیف متغیرهای تحقیق

با توجه به جدول شماره (۳) و با تأکید بر اینکه تفاوت اندکی بین نما، میانه و میانگین وجود دارد و از آنجائی که میزان قدر مطلق خطای استاندارد کجی و کشیدگی کمتر از ۰/۵ است، می‌توان مطرح نمود که توزیع متغیرهای تحقیق، مفروضه نرمال بودن را داراست و می‌توان از آزمون‌های پارامتری استفاده نمود.

آمار استنباطی

بررسی وضعیت متغیرهای تحقیق

• فرضیات آزمون میانگین یک جامعه

• H₀: میانگین متغیرهای تحقیق برابر است.

H₁: میانگین متغیرهای تحقیق دارای تفاوت معناداری است.

جدول شماره (۴) نتیجه آزمون را ارائه می‌دهد. از آنجا که عدد معناداری کمتر از ۰/۰۵ بوده و حد بالا و پایین نیز هر دو مثبت می‌باشند، لذا می‌توان نتیجه گرفت که میانگین متغیرهای تحقیق بالاتر از ۳ بوده و این عدد معنادار است، در نتیجه فرض صفر

جدول شماره ۲. ضریب آلفای کرونباخ متغیرهای تحقیق

متغیر	ردیف	مؤلفه	تعداد سؤالات	آلفای کرونباخ
تعالی منابع انسانی	۱	تأمین نیازهای برتر	۱۲	۰/۹۰۱
	۲	رهبری سازمان	۴	۰/۹۰۷
	۳	استراتژی منابع انسانی	۴	۰/۹۰۴
	۴	مدیریت دانش و تأمین سرمایه فکری	۴	۰/۹۱۹
	۵	توسعه منابع انسانی	۶	۰/۹۳۳
	۶	روابط کار و کارکنان	۵	۰/۹۳۶
	۷	بهداشت و ایمنی	۴	۰/۹۳۰
	۸	رضایت کارکنان	۳	۰/۹۰۳
	۹	نتایج عملکرد	۵	۰/۹۲۷

جدول شماره ۳. شاخص‌های آماری مرتبط با متغیرهای تحقیق

شاخص‌های توزیع			شاخص‌های پراکنندگی			شاخص‌های گرایش مرکزی			متغیر
خطای استاندارد کشیدگی	خطای استاندارد کجی	خطای معیار	انحراف معیار	واریانس	دامنه تغییرات	میانگین	میانه	نما	
۰/۲۷۰	۰/۱۳۵	۰/۰۳۸	۰/۶۹۳	۰/۴۸۱	۳/۵۰	۳/۴۶	۳/۴۱	۳	تأمین نیازهای برتر
۰/۲۷۰	۰/۱۳۵	۰/۰۴۳	۰/۷۸۴	۰/۶۱۶	۴	۳/۱۲	۳	۳	تعالی منابع انسانی
۰/۲۷۰	۰/۱۳۵	۰/۰۴۸	۰/۸۷۵	۰/۷۶۶	۴	۳/۲۴	۳	۳	رهبری سازمان
۰/۲۷۰	۰/۱۳۵	۰/۰۴۷	۰/۸۴۹	۰/۷۲۱	۴	۳/۱۹	۳	۳	استراتژی منابع انسانی
۰/۲۷۰	۰/۱۳۵	۰/۰۴۸	۰/۸۶۸	۰/۷۵۴	۴	۳/۱۲	۳	۳	مدیریت دانش
۰/۲۷۰	۰/۱۳۵	۰/۰۴۸	۰/۸۶۵	۰/۷۵	۴	۳/۰۹	۳	۳	توسعه منابع انسانی
۰/۲۷۰	۰/۱۳۵	۰/۰۴۹	۰/۸۹۳	۰/۷۹۹	۴	۳/۱۱	۳	۳	روابط کار و کارکنان
۰/۲۷۰	۰/۱۳۵	۰/۰۵۲	۰/۹۴۷	۰/۸۹۷	۴	۳/۰۸	۳	۳	بهداشت و ایمنی
۰/۲۷۰	۰/۱۳۵	۰/۰۵۰	۰/۹۰۲	۰/۸۱۵	۴	۳/۰۵	۳	۳	رضایت کارکنان
۰/۲۷۰	۰/۱۳۵	۰/۰۴۸	۰/۸۷۸	۰/۷۷۳	۴	۳/۱۰	۳	۳	نتایج عملکرد

جدول شماره ۴. نتایج آزمون میانگین یک جامعه متغیرهای تحقیق

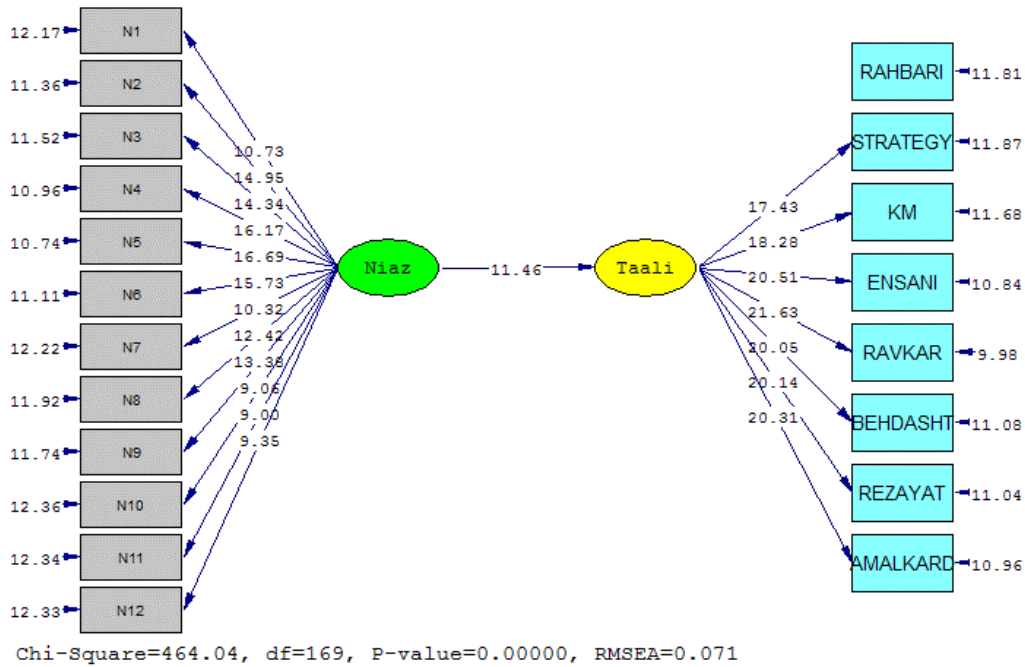
ارزش آزمون = ۳						متغیر
درجه اطمینان ۹۵٪		اختلاف میانگین	ضریب معناداری	درجه آزادی	T	
حد بالا	حد پایین					
۰/۵۳۷۵	۰/۳۸۵۹	۰/۴۶۱۷	۰/۰۰۰	۳۲۳	۱۱/۹۸۰	تأمین نیازهای برتر
۰/۲۱۳۳	۰/۰۴۱۸	۰/۱۲۷۵	۰/۰۰۴	۳۲۳	۲/۹۲۶	تعالی منابع انسانی
۰/۳۴۲۲	۰/۱۵۰۸	۰/۲۴۶۵	۰/۰۰۰	۳۲۳	۵/۰۶۹	رهبری سازمان
۰/۲۹۱۰	۰/۱۰۵۴	۰/۱۹۸۲	۰/۰۰۰	۳۲۳	۴/۲۰۲	استراتژی منابع انسانی
۰/۲۲۳۰	۰/۰۳۳۲	۰/۱۲۸۰	۰/۰۰۸	۳۲۳	۲/۶۵۴	مدیریت دانش
۰/۱۹۲۷	۰/۰۰۳۴	۰/۰۹۸۰	۰/۰۴۲	۳۲۳	۲/۰۳۸	توسعه منابع انسانی
۰/۲۱۲۵	۰/۰۱۷۱	۰/۱۱۴۸	۰/۰۲۱	۳۲۳	۲/۳۱۳	روابط کار و کارکنان
۰/۱۸۷۵	۰/۰۱۹۶	۰/۰۸۳۹	۰/۱۱۲	۳۲۳	۱/۵۹۵	بهداشت و ایمنی
۰/۱۵۳۴	۰/۰۴۳۹	۰/۰۵۴۷	۰/۲۷۶	۳۲۳	۰/۰۹۱	رضایت کارکنان
۰/۲۰۰۱	۰/۰۰۷۹	۰/۱۰۴۰	۰/۰۳۴	۳۲۳	۲/۱۳۰	نتایج عملکرد

تأیید نمی‌شود. بنابراین میانگین متغیرهای تحقیق بالاتر از متوسط بوده و وضعیت مناسبی دارند. به جز متغیرهای «بهداشت و ایمنی» و «رضایت کارکنان» که برای آن‌ها عدد معنی‌داری بیشتر از مقدار ۰/۰۵ شده است که میانگین این متغیرها در حد متوسط است.

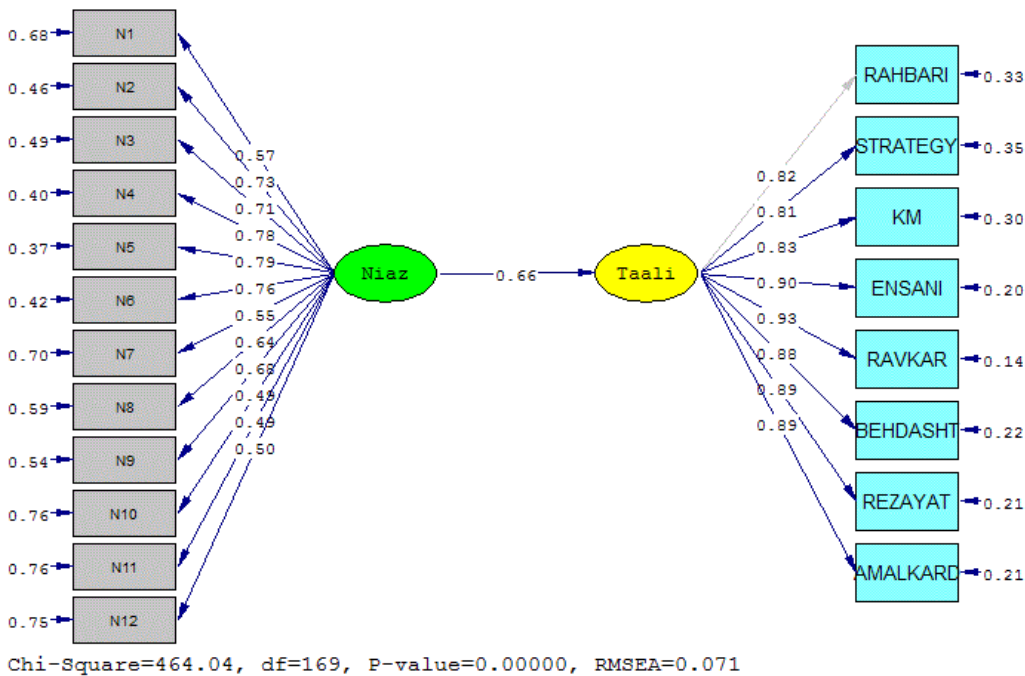
آزمون فرضیه‌های تحقیق

یکی از قوی‌ترین و مناسب‌ترین روش‌های تجزیه و تحلیل در تحقیقات علوم رفتاری، تجزیه و تحلیل چندمتغیره است. زیرا ماهیت این گونه موضوعات چند متغیره بوده و نمی‌توان آن‌ها را با شیوه دو

این رو، در این تحقیق برای تأیید یا رد فرضیات از

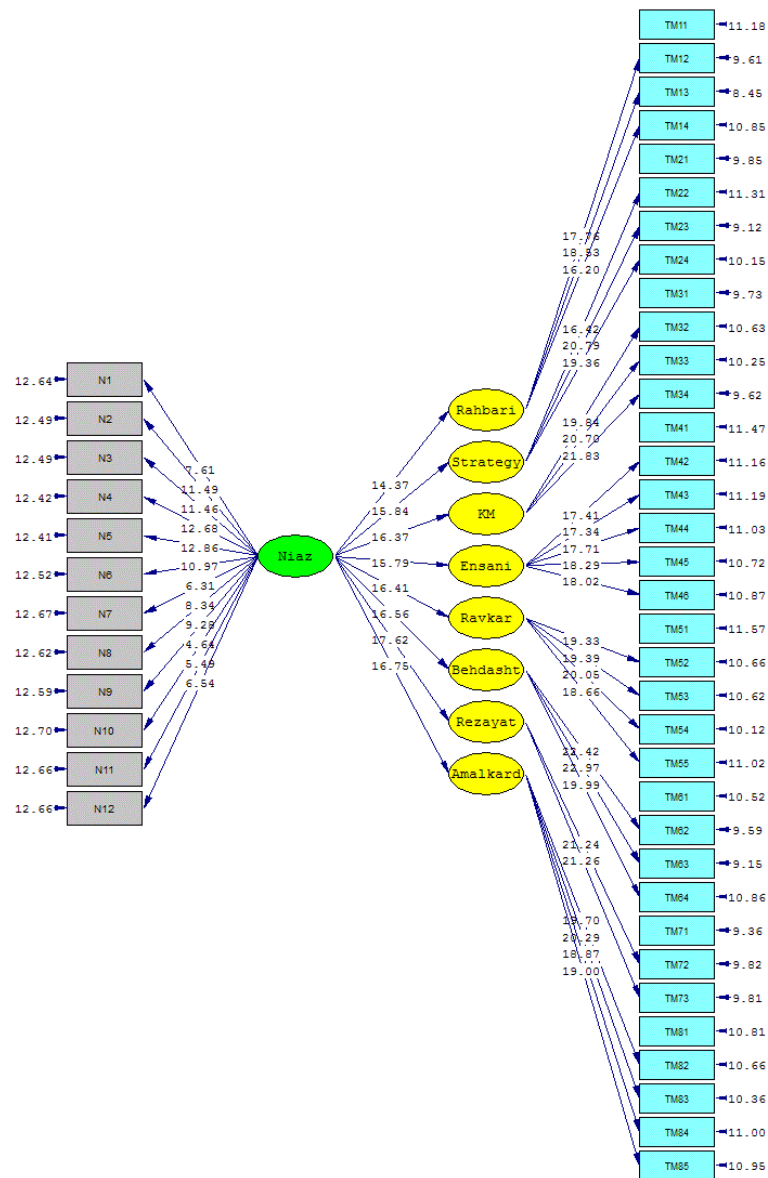
تصویر شماره ۱. خروجی آزمون رابطه علی میان متغیرها با استفاده از نرم افزار لیزرل در حالت معنی داری

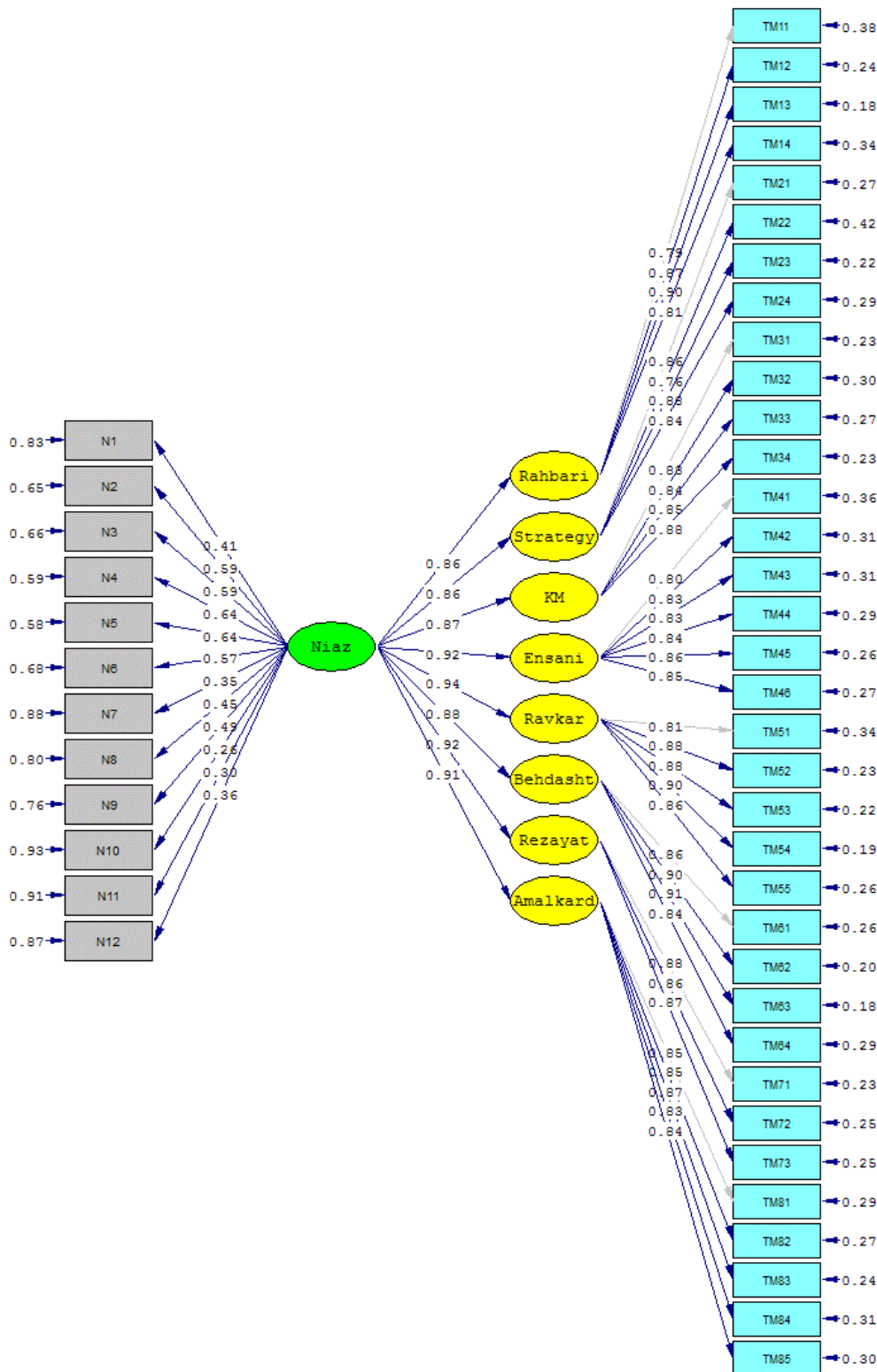
تصویر شماره ۲. خروجی آزمون رابطه علی میان متغیرها با استفاده از نرم افزار لیزرل در حالت تخمین استاندارد

$$X^2 = 04/464 \quad df = 169 \quad RMSEA = 071/0 \quad GFI = 94/0 \quad AGFI = 93/0$$

در سطح آزمون آلفا (Cronbach's Alpha) و در سطح آلفا معکوس (Cronbach's Alpha Reverse) اگر مقدار X^2 بر روی درجه آزادی (df) کوچکتر از ۳، RMSEA کوچکتر از ۰/۱ و نیز GFI و AGFI بزرگتر از ۹۰٪ باشند، می‌توان نتیجه گرفت که مدل اجرا شده برازش مناسبی دارد. ضریب استاندارد (R) روابط موجود نیز در صورتی که ارزش t، از ۱/۹۶ بزرگتر یا از ۱/۹۶- کوچکتر باشد، روش الگویابی معادلات ساختاری با کمک نرم‌افزار

تصویر شماره ۳. خروجی آزمون رابطه علی میان متغیرها با استفاده از نرم‌افزار لیزرل در حالت تخمین استاندارد

Chi-Square=2600.03, df=1026, P-value=0.00000, RMSEA=0.084

جدول شماره ۵. توضیح اصطلاحات مدل تحقیق

اصطلاحات	توضیح
Niaz	تأمین نیازهای برتر
Taali	تعالی منابع انسانی

جدول شماره ۶. نتایج اجرای الگویابی معادلات ساختاری فرضیه اصلی تحقیق

روابط متغیرهای تحقیق	ارزش t	ضریب استاندارد (R)	نتیجه
تأمین نیازهای برتر - تعالی منابع انسانی	۱۱/۴۶	۰/۶۶	تایید
$\chi^2 = 464/04 = 169 = df$ $RMSEA = 0/071$ $GFI = 0/94$ $AGFI = 0/93$			

جدول شماره (۷): توضیح اصطلاحات مدل تحقیق

اصطلاحات	توضیح
Niaz	تأمین نیازهای برتر
Rahbari	رهبری سازمان
Strategy	استراتژی منابع انسانی
KM	مدیریت دانش
Enساني	توسعه منابع انسانی
Ravkar	روابط کار و کارکنان
Behdasht	بهداشت و ایمنی
Rezayat	رضایت کارکنان
Amalkard	نتایج عملکرد

جدول شماره ۸. نتایج اجرای الگویابی معادلات ساختاری فرضیه‌های فرعی تحقیق

روابط متغیرهای تحقیق	ارزش t	ضریب استاندارد (R)	نتیجه
تأمین نیازهای برتر - رهبری سازمان	۱۴/۳۷	۰/۸۶	تایید
تأمین نیازهای برتر - استراتژی منابع انسانی	۱۵/۸۴	۰/۸۶	تایید
تأمین نیازهای برتر - مدیریت دانش و تأمین سرمایه فکری	۱۶/۳۷	۰/۸۷	تایید
تأمین نیازهای برتر - توسعه منابع انسانی	۱۵/۷۹	۰/۹۲	تایید
تأمین نیازهای برتر - روابط کار و کارکنان	۱۶/۴۱	۰/۹۴	تایید
تأمین نیازهای برتر - بهداشت و ایمنی	۱۶/۵۶	۰/۸۸	تایید
تأمین نیازهای برتر - رضایت کارکنان	۱۷/۶۲	۰/۹۲	تایید
تأمین نیازهای برتر - نتایج عملکرد	۱۶/۷۵	۰/۹۱	تایید
$\chi^2 = 360/03$ $df = 1026$ $RMSEA = 0/084$ $GFI = 0/92$ $AGFI = 0/91$			

اگر مقدار بر روی درجه آزادی (df) کوچک‌تر از ۳، RMSEA کوچک‌تر از ۰/۱ و نیز GFI و AGFI بزرگ‌تر از ۹۰٪ باشند، می‌توان نتیجه گرفت که مدل اجرا شده برازش مناسبی دارد. ضریب استاندارد (R) روابط موجود نیز در صورتی که ارزش t از $1/96$ بزرگتر یا از $-1/96$ کوچک‌تر باشد، در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنی‌دار خواهد بود. همان‌طور که در جدول شماره (۸) مشاهده می‌شود، اعتبار و برازندگی مناسب مدل تأیید می‌شود، چرا که مقدار کای دو، مقدار RMSEA و نسبت کای دو به درجه آزادی، مناسب و مقدار GFI و AGFI نیز بالای ۹۰ درصد است.

بحث و نتیجه‌گیری

علیرغم اینکه افزایش بهره‌وری نیروی انسانی در سازمان‌ها و تعالی سازمانی موضوعی پیچیده و متأثر از عوامل گوناگون است، این پژوهش تنها یکی از عوامل موثر بر بهره‌وری نیروی انسانی را مورد بررسی قرار داده و به این نتیجه دست یافته که بین تأمین نیازهای برتر و تعالی سازمانی در شهرداری زاهدان رابطه مثبت معناداری وجود دارد. دانشمندان در تبیین نظریات خود از جنبه‌های گوناگون به انسان و نیازهایش نگریسته‌اند. وجوه اشتراک اغلب این نظریه‌ها تأکید بر نیازهای زیستی روانی است. برخی دیگر از دانشمندان در خلال نظریه‌های خود علاوه بر نیازهای زیستی و روانی صرف، به نیازهای معنوی نیز اشاره کرده‌اند. تشخیص نیازهای معنوی انسان از نیازهای مادی از جمله رفتاری است که مستقیماً با ابعاد مختلف وجود او سر و کار دارد. در محدوده نیازهای انسانی، نیازهای معنوی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و بستر و زمینه اصلی تمامی سطوح و طبقات نیازها را شامل می‌شود؛ به عبارت دیگر با این نگرش، نیازهای معنوی را نباید در عرض سایر نیازها به شمار آورد، بلکه در طول و بستر ساز

سایر نیازها به شمار می‌رود. در بررسی و تحلیل فرضیات فرعی پژوهش، نتایج بیانگر معناداری همه فرضیات مذکور بود. بدین مفهوم که تأمین نیازهای برتر با استراتژی منابع انسانی، مدیریت دانش و تأمین سرمایه فکری، توسعه منابع انسانی، روابط کار و کارکنان، بهداشت و ایمنی، رضایت کارکنان و نتایج عملکرد رابطه مثبت معنادار دارد. به منظور بالا بردن توان کارکنان و بالغ ساختن ایشان در حوزه‌های کاری مرتبط، باید آن‌ها را در فرآیند آموزش‌های رسمی، غیر رسمی، تخصصی و حرفه‌ای وارد نمود. متناسب کردن شرح شغل و شرایط احراز شغل برای هر یک از کارکنان، احساس ارزشمند بودن وظایف کاری آنان و در نتیجه حمایت سازمانی از ایشان می‌تواند در بهبود بهره‌وری نیروی انسانی موثر باشد. مدیران سازمان علاوه بر در نظر گرفتن شرایط بهداشتی برای کارکنان، باید نسبت به رعایت مسائل ارگونومیک اهتمام ورزند.

لذا پیشنهاد می‌شود که برای ارضاء نیازهای رده بالای کارکنان از طریق واگذاری مشاغل با معنا، انگیزشی و غیر روتین، متناسب با توان، استعداد و علاقه افراد، آزادی عمل در کار، مشارکت در تصمیم‌گیری و زمینه‌سازی برای رشد و ترقی خلاقیت و نوآوری اقدام گردد. همچنین از طریق رعایت عدالت سازمانی در ارتقاء و پاداش، رشد بر اساس تلاش‌های فردی، ایجاد تناسب بین عملکرد و سیستم پاداش، زمینه‌سازی برای حرمت و منزلت قائل شدن برای شغل افراد فراهم گردد. به پژوهشگران توصیه می‌شود که در مورد افزایش بهره‌وری نیروی انسانی در شرکت‌های خصوصی و دولتی، مطالعات و تحقیقات تطبیقی انجام دهند. همچنین توصیه می‌شود به مطالعه و پندگیری از الگوهای کشورهای موفق دنیا در زمینه پیاده‌سازی مدل تعالی سازمانی بپردازند تا بتوانند با آگاهی بیشتر در زمینه اجرا، رفع کاستی‌ها و بهبود مستمر آن اقدام نمایند.

1. Armstrong, M. (2003), the strategic management of

- human resources, translation Mohammad A'arabi and Davoud Izadi, the Cultural Research Bureau.
2. Amadi, Abdulvahed (1995). Ghorarolhekm and Dorarolhekm, with the introduction and correction Mir Jalaleddin Hosseini. Tehran University Press.
 3. Alvani, SM (2001), research in the field of organizational problems and lack of need satisfaction, staff motivation and articles on the basis of organizational behavior, management training center for government, Tehran.
 4. Ahmadvand, Ali Mohammed, an Sadeghi, Mansour Rezaei, Ali (2008), identify needs and determine the priority of police staff, police Journal of Human Development, Issue 10.
 5. Cavanagh, G.F. (1999). Spirituality for managers: Context and Critique. Journal of Organization Change Management, Vol. 12. No. 3. Pp 99 – 186.
 6. Dean, J.W. and Bowen, D.E., (1994) "Management theory and total quality: improving research and practice through theory development", Academy of Management Review, Vol. 19, No. 3, pp.392-418.
 7. Dominguez, A.A. (2011). The Impact of Human Resource Disclosure on Corporate Image, Journal of Human Resource Costing & Accounting, Vol. 15, No.4, pp.279 - 298.
 8. Ja'fari, M., et al (2001), strategic and cultural tools of TQM, Tehran: aezh.
 9. Hmidyzadeh, MR (1999), "needs, productivity and development", Tehran: Public Administration Training Centre.
 10. Mohammadi Reyshahri, M. (1994), Mizanalhekmah. Qom: Maktab ALALAM al islami.
 11. Mesbah Yazdi, MT (1998), Ethics in the Quran. (C) 2. Qom, Imam Khomeini Education and Research Institute.
 12. Nasri, A. (1998), ideas. Tehran: The Institute of Islamic Thought and Culture.
 13. Motahari, M. (2006), Collected Works. C 3. Tehran, Sadra.
 14. Vaezi. Reza & Vosoughi, Fatemeh (2011), the model of organizational excellence and improving the productivity of human resources for research in Tehran Oil Refining Company, Journal of Industrial Management Issue 19, pages 73 to 96.
 15. Cronbach, L. J. (1954). Educational Psychology, New York: Harcourt, brace & co. P.99. Eysenck, H. J. & Arnold, W. & Meili, R. (1972) Encyclopedia of Psychology, vol. 2, (London: Search press), P.309.
 16. Flynn, B.B. and Saladin, B. (2001) "Further evidence on the validity of the theoretical models underlying the Baldrige criteria", Journal of Operations Management, Vol. 19, pp.617-652.
 17. Gatewood, R.D. and Riordan, C.M, (1997) "The development and test of a model of total quality: organizational practices, TQ principles, employee attitudes and customer satisfaction", Journal of Quality Management, Vol. 2, No. 1, pp.41-65.
 18. Hall C. S. & Lindzey, G. (1967). Theories of Personality, New York: John Wildy & Sons, Inc. P.172.
 19. Jelley, R.B. and Goffin, R.D., (2001) "Can performance-feedback accuracy be improved? Effects of rater priming and rating-scale format on rating accuracy", Journal of Applied Psychology, Vol. 86, No.1, pp.134-144.
 20. Lim, C & .Wang, J. (2009) .Perceived autonomy support, behavioral regulations in physical education and physical activity intention. .Psychology of Sport and Exercise 60-52 :(1)10.
 21. Mok, K-h., (2003) "Decentralization and mercerization of education in Singapore: a case study of the school excellence model", Journal of Educational Administration, Vol. 41, No. 4, pp.348-366.
 22. Myers, J. E. (1990). Wellness throughout the Lifespan, Guidepost.

23. Winn, B.A. and Cameron, K.S.,(1998) "Organizational quality: an examination of the Baldrige National Quality Framework", *Research in Higher Education*, Vol. 39, No. 5,pp.491-512.
24. P. Castka, C.J. Bamber and J.M. Sharp,(2003) "Measuring teamwork culture: the use of a modified EFQM model", *Journal of Management Development*, Vol. 22, No. 2,pp.149-170.
25. Rezaeian, Ali (2001), *organizational behavior management*. Tehran: samt.
26. Sánchez, A.M. & Soriano, D.R. (2011). *Human Resource Management and Corporate Entrepreneurship*, *International Journal of Manpower*, Vol. 32, No.1, pp.6-13.
27. Soltani, M. (2014), Introduction to identify the needs of the Quran by emphasizing the spiritual needs of the hierarchy of needs, the *Journal of Management*, Vol. 21, No. 1, pp. 34-9.
28. Shojae, Mohammad Sadiq (2008), the theory of the spiritual needs of Islam and its correspondence with Maslow's needs hierarchy. *Islamic Studies and Psychology*, Q 1, No. 1: 88 to 116.
29. Song, L. & ,et al. (2007) .Revisiting Motivation Preference within the Chinese Context: An Empirical Study.*Chinese Management Studies*. 41-25-(1)1.
30. Stone-Romero E. F, Stone D. L., Salas E.:(2004) "The influence of culture on role conceptions and role behaviors in organizations"; *Applied Psychology: An International Review*,Vol. 52.
31. Zink, Z.L. and Schmidt, A., (1995)"Measuring universities against the European Quality Award criteria", *Total Quality Management*, Vol. 6 Nos5/6,pp.547-562.

تحلیل اثر زیرساخت های سبز شهری بر ارتقاء شاخص های اجتماعی و اقتصادی کیفیت زندگی

مریم نوروزی* - دانشجوی کارشناسی ارشد، معماری منظر، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

Analysis of the Effect of Green Urban Infrastructure on the Improvement of Social and Economic Indicators of Quality of Life

Abstract

The subject of this paper is to investigate the effect of different types of green spaces on social and economic influences on survival indexes. The questionnaires data collected in this paper are filled in by the researchers of architecture and landscape. Investigating the relationship between landscape functions, landscape distance from residential environments and landscape elements economic and social factors affecting the improvement of habitability in cities is an approach to achieve social and economic sustainability of green spaces and cities themselves. Knowing the factors affecting habitability in cities is one of the most important components in this regard. The research method is descriptive-analytical and survey. The data collection method is a descriptive and inferential statistics questionnaire and analysis technique. The statistical population of the engineers and experts is about quality of space and quality of life and the number of samples is 80 people. Data analysis is done through SPSS software. The results show that the type of green space structure, the issue of green space and the type of green space have a direct impact on the change of the indicators of habitability in cities. In general, parks located far from cities and industrial parks have little effect on changing the social and economic sustainability indicators in cities. In contrast to green spaces that are far from diverse environments, functional and green spaces with commercial and recreational performance have the greatest impact on social and economic viability indicators.

Keywords: Infrastructure, Green infrastructure, Urban viability, Social viability, Economic viability

چکیده

موضوع مقاله بررسی و تحلیل میزان تاثیرگذاری گونه بندی مختلف فضاهای سبز بر عوامل تاثیر گذار اجتماعی و اقتصادی از شاخص های زیست پذیری می باشد. جمع آوری داده های مورد مطالعه در این مقاله از طریق پرسشنامه هایی است توسط پژوهشگران علم معماری و منظر پر شده است. بررسی ارتباط میان عملکرد های منظر، فاصله منظر از محیط های مسکونی و عناصر تشکیل دهنده منظر بر عوامل اقتصادی و اجتماعی تاثیر آن بر بهبود زیست پذیری در شهرها رهیافتی برای دستیابی به پایداری اجتماعی و اقتصادی فضاهای سبز و خود شهرها می باشد. شناخت عوامل موثر بر زیست پذیری در شهرها یکی از مهمترین مولفه ها در این خصوص می باشد. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و پیمایشی می باشد. روش گرد آوری داده ها از طریق پرسشنامه و تکنیک تحلیل، تحلیل های اماری توصیفی و استنباطی می باشد. جامعه آماری مهندسين و متخصصين مربوط به کیفیت فضا و کیفیت زندگی و تعداد نمونه ها ۸۰ نفر می باشد. آنالیز داده ها از طریق نرم افزار Spss صورت پذیرفته است.

نتایج نشان می دهد که نوع ساختار فضای سبز، موضوع فضای سبز و نوع فضای سبز تاثیر مستقیمی در تغییر شاخص های زیست پذیری در شهرها دارد. به طور کلی پارک هایی که با فاصله از شهرها واقع شده اند و پارک های صنعتی تاثیر کمی در تغییر شاخص های زیست پذیری اجتماعی و اقتصادی در شهرها را دارند. در مقابل فضاهای سبزی که در فاصله ای کم از محیط هایی با کاربری های متنوع قرار دارند همچنین از نظر عملکردی فضاهای سبز با عملکرد تجاری و تفرجگاهی بیشترین تاثیر را در شاخص های زیست پذیری اجتماعی و اقتصادی دارند.

واژگان کلیدی: زیرساخت، زیرساخت سبز، شبکه سبز، زیست پذیری شهری، عوامل اجتماعی، عوامل اقتصادی

در نتیجه شهرسازی منظرگرا میتواند عاملی جهت شکل گیری هردو هدف باشد یعنی هم نیازهای درونی شهروندان را تامین کند هم بر بهبودی فضای شهرها و پیشرفت آن تاثیر بگذارد. بر اساس کنوانسیون برنامه ریزی منظر در اتحادیه اروپا که در سال ۲۰۰۰ به تصویب رسید، «منظر» به عنوان حوزه و یا منطقه ای تعریف میشود که حاصل ادراک مردم محلی و یا بازدیدکنندگان آن بوده و ویژگی های آن نتیجه کنش و برهم کنش عوامل طبیعی و فرهنگی (انسانی) است. چنین تعریفی بیانگر این ایده است که مناظر تحت تاثیر نیروهای طبیعی و انسانی در طول زمان توسعه می یابند. همچنین بر منظر به عنوان شکل دهنده ای یک کلیت دربرگیرنده اجزای فرهنگی و طبیعی در کنار یکدیگر تاکید میورزد. (Dé-jeant-pons, ۲۰۰۶) دستیابی به درک صحیح از تعاملات موجود در طبیعت نیازمند نگاه سیستمی به طبیعت و روابط کلی مابین اجزا و شناخت آن ها به مانند یک کل پیچیده است. بررسی تقلیل گرایانه و تجزیه کلیت سیستم به اجزا و بررسی ویژگی های هر یک به طور مجزا نمی تواند به درکی صحیح از فرآیندهای موجود در طبیعت بیانجامد (مثنوی و سلطانی فرد، ۱۳۸۵). با توجه به اینکه منظر و قرارگیری آن در شهرها یک امر تک بعدی نیست و عوامل انسانی، مدیریتی و طبیعی به طور همزمان در حال تاثیرگذاری بر یکدیگر هستند. سوالی که مطرح است، این است که هر یک از عوامل اجتماعی و اقتصادی به چه میزان بر زیست پذیرتر شدن شهرها تاثیر دارد؟

۲- مبانی نظری تاثیر فضای سبز شهری در ارتقا شاخص های زیست پذیری

به منظور مطالعه مبانی نظری و ادبیات موضوع پیکره بندی فضا و روابط اجتماعی، لازم است مقوله هایی چون زیست پذیری در شهرها و زیرساخت های شهری مورد بررسی قرار گیرند تا در نهایت زیرساخت سبز، تشکیل شبکه سبز شهری

شهر به عنوان یکی از بسترهای حضور انسان، زمینه های بسیاری را طلب میکند تا واجد خصیصه "شهر بودن" شود. یکی از خصوصیات اساسی شهر، حضور یک جای مردم و خدمات شهری به منظور ایجاد یک مرکز پر جنب و جوش و تلاش است. (کالن، ۱۳۸۲) زیرساخت قابلیت کار کردن به عنوان ماده اولیه طراحی و یا ایجاد یک هویت محلی در ارتباط ملموس با منطقه را دارد و می تواند با یک شفافیت فرمی طراحی شده که اهمیت آن را برای جامعه نشان می دهد، و درعین حال لایه های جدیدی از نشانه های شهری، فضاها و پیوستگی ها را به وجود آورد (Strang, ۱۹۹۶). منظر شهری در ارتباط با عوامل متعددی تعریف پذیر است؛ از یک سو جنس فعالیت های شهری که توسط شهروندان انجام می پذیرد، نیاز به ایجاد فضاها شهری را دو چندان کرده است و از سوی دیگر، چگونگی تعریف و طراحی فضاها شهری است که کاربران را به حضور در چنین فضاهاهی تشویق میکند. این دو جریان، در چرایی و چگونگی شکل گیری و تقویت فضاها شهری پویا تاثیرگذار است. (محمودی، ۱۳۹۲)

منظر محصول و پیامد شکل دهی محیط توسط مردم، در جهت منطبق سازی آن با نیازهایشان، در زمان و مکان مشخص است. معنای منظر، چه روستایی یا شهری باشد و چه محلی یا منطقه ای، سه مؤلفه را در بر می گیرد: اول، محیطی که تغییر شکل داده می شود یعنی بستر طبیعی؛ دوم، عامل انسانی، ارزش های فرهنگی مشترک و عوامل تعیین کننده اجتماعی- اقتصادی و سیاسی که هدایت کننده این شکل دهی هستند؛ و سوم، محصول و نتیجه فرآیند شکل دهی یعنی خود منظر. در عین حال، محصول و فرآیند تولید محصول با هم تحول و رشد پیدا می کنند و یکی دیگری را شکل می دهد به این ترتیب ارزش ها و معانی مشترکی که موجب شکل گیری منظر هستند، خود توسط همین منظر

و اهمیت آن در عوامل تاثیر گذار در زیست پذیری شهرها مشخص شود. در ادامه موارد ذکر شده دقیق تر مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

۱-۲ زیرساخت های شهری

امروز منظور از زیرساخت مجموعه ای از سیستم ها، فعالیت های شکل دهنده به جوامع و اقتصادهای مدرن تعریف می شود و معمولاً برای نامیدن هر منبع و شبکه انسان ساز مهم و در مقیاس کلان به کار می رود. (Williams, 2012). زیرساخت ها شبکه ای از سیستم ها و جریان های مستقل، انسان ساز هستند که در تولید و توزیع جریان مداوم کالاها و خدمات عمل میکنند و بدون آنها جوامع معاصر، به ویژه جوامع شهری، نمیتوانند ادامه حیات دهند. (آل هاشمی و دیگران، ۱۳۹۴) زیرساخت به عنوان امکانات و خدمات لازم برای فعالیت جامعه شناخته شده و در دو بخش عمده زیرساخت های سخت و زیرساخت های نرم تعریف میشوند. زیرساخت سخت به صورت کلی به امکانات و خدمات مربوط به بخشهای حمل و نقل، تاسیسات و دیگر شبکه

های فیزیکی اشاره دارد و زیرساخت نرم در برگیرنده نظام های سازمانی و روابط دخیل در ساختار جوامع میباشد. با وجود آنکه زیرساخت های سبز عموماً در دسته ی زیرساخت های سخت مورد مطالعه قرار میگیرند، به سبب تأثیرات عمیق بر کیفیت زندگی افراد، در بخش زیرساخت نرم نیز حائز اهمیت هستند. (واعظ توکلی و تدین، ۱۳۹۴) زیرساخت قابلیت کار کردن به عنوان ماده اولیه طراحی و یا ایجاد یک هویت محلی در ارتباط ملموس با منطقه را دارد و می تواند با یک شفافیت فرمی طراحی شده که اهمیت آن را برای جامعه نشان می دهد، و درعین حال لایه های جدیدی از نشانه های شهری، فضاها و پیوستگی ها را به وجود آورد. (Strang, 1996)

زیرساخت های شهری به طور کلی به سه بخش، زیرساخت سبز، زیرساخت خاکستری و زیرساخت های آبی قابل تقسیم هستند که در ادامه مختصراً این زیرساخت ها مورد بررسی قرار میگیرند. (نمودار ۱)

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۹۹

نمودار ۱. انواع زیرساخت های شهری، ماخذ: نگارنده

و برای ساکنان شهرمزایای زیادی از جمله جذب آلاینده ها، آزادسازی اکسیژن، تلطیف نمودن هوا، آب و خاک، تعادل بخشی به محیط طبیعی شهر، جلوگیری از آلودگی های صوتی و همچنین جلوگیری از یکنواختی بیش از حد فضاهای سبز شهری دارد. (GUPTA, ۲۰۱۲)

زیرساخت سبز مزایای بسیاری در زمینه محیط زیست، اقتصاد و سلامت انسان همراه دارد که بسیاری از آنها با هم در ارتباط هستند.

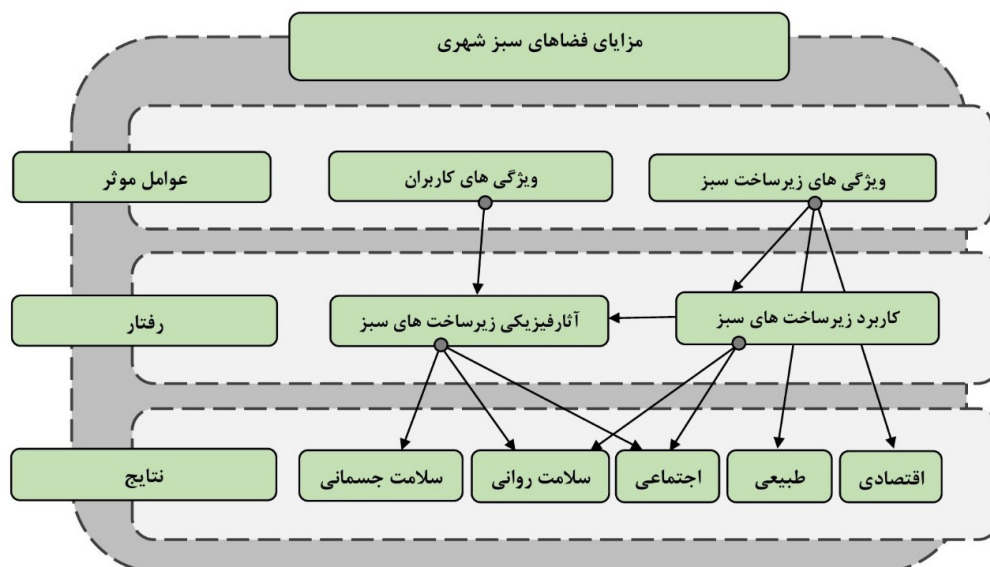
مزایای زیرساخت های سبز به صورت خاص در مناطق شهری و حومه ای که فضای سبز در آنها محدود است و آسیب های زیست محیطی گسترده تر است، برجسته می شود. مزایای زیرساخت های سبز شامل موارد زیر است:

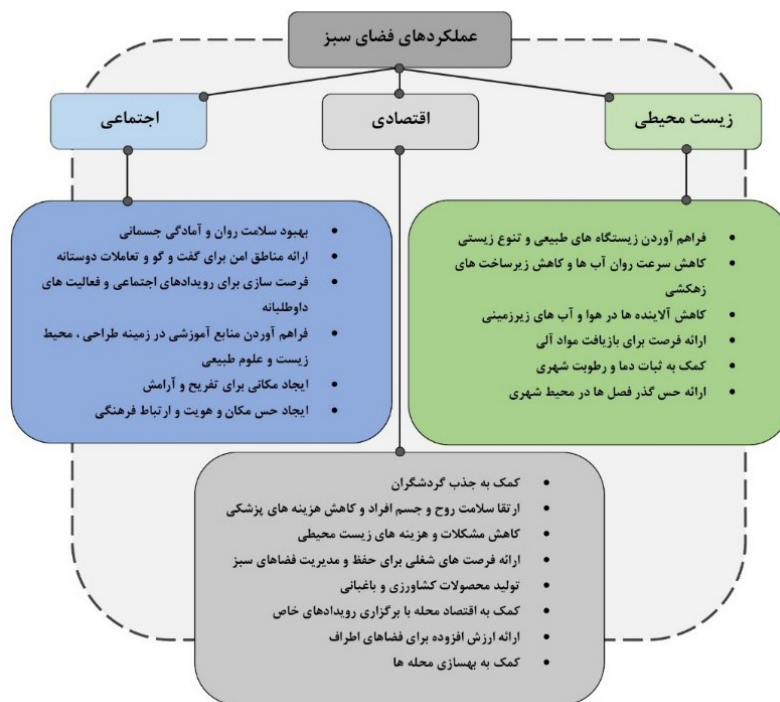
۱. کاهش حجم روان آب ها و تاخیر در جریان آنها
۲. بهبود سطح آب های زیرزمینی
۳. کاهش آلودگی آب های سطحی
۴. کاهش سرریز فاضلاب
۵. افزایش جذب کربن
۶. کاهش جزایر گرمایی شهری و کاهش تقاضای انرژی

در رویکرد منفعت گرا و عملکردگرا برای طراحی زیرساخت های شهری، عمدتاً زیرساخت ها آبی (آب)، خاکستری (ساخت شهری) و سبز (طبیعی یا مصنوع) برای شهرها به طور جداگانه و در دوره های مختلف زمانی طراحی شده و یا به طور ناسازگاری برنامه ریزی شده و مورد استفاده قرار می گیرند. گاهی زیرساخت سبز پس از زمانی طولانی از نخستین زیرساخت خاکستری و آبی ساخته می شود و خیلی مواقع زیرساخت خاکستری، ظرفیت های زیست محیطی را در حین ساخت وساز از بین می برد (Khansefid, ۲۰۱۳&۲۰۱۴)

۲-۲ زیرساخت سبز، مزایا و انتظارات

فضای سبز شهری بخشی از فضاهای باز شهری است که عرصه های طبیعی یا اغلب مصنوعی آن زیر پوشش درختان، درختچه ها، بوته ها، گل ها، چمن ها و سایر گیاهانی است که بر اساس نظارت و مدیریت انسان، با در نظر گرفتن ضوابط، قوانین و تخصص های مرتبط آن برای بهبود شرایط زیستی، زیستگاهی و رفاهی شهروندان، حفظ، نگهداری و یا احداث میشود. (خان سفید، ۱۳۹۰) فضاهای سبز شهری به عنوان ریه های شهری شناخته میشوند

نمودار ۳. عملکرد فضاهای سبز شهری، ماخذ: نگارنده

۲-۳ شبکه سبز شهری

وجود یک شبکه منسجم با وحدت شکلی، کارکردی و معنایی، متضمن کیفیت فضاهای شهر و فهم و ادراک بهتر از آنهاست. پیوستگی از اصول مهم در ساختار شبکه های سبز است؛ چراکه هم به لحاظ ساختاری و هم از جهت عملکردی بر پایداری فضاهای سبز و در پی آن پایداری و انسجام فضایی شهرها، بهبود شرایط زیست اقلیمی، ایجاد اکوسیستم های فعال طبیعی در محیط های شهری، ارتقای کیفیت زندگی شهری و افزایش زیست پذیری شهرها اثرگذار است. (خان سفید، ۱۳۸۷)

مسائل پروژه های زیرساخت حمل و نقل در مکان ها و مراحل مختلف، با در نظر گرفتن جنبه های اکولوژیکی و ویژگی های منظر، متعدد و پیچیده هستند و تعاملاتی در سطوح مختلف بین عناصر منظر، شامل اجزای زیست محیطی (لکه، دالان، ماتریس)، وجود دارد. نوع، تعداد، اندازه، محل و

۷. بهبود کیفیت هوا

۸. افزایش محیط طبیعی و فضاهای تفریحی

۹. بهبود سلامت انسانی

۱۰. افزایش ارزش زمین (EPA, ۲۰۱۲)

از لحاظ عملکردی نیز فضاهای سبز قابلیت تقسیم بندی به سه بخش اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی را دارند که عملکرد اجتماعی آن سابقه ای طولانی دارد. از قرن نوزدهم و همزمان با انقلاب صنعتی اروپا، گسترش شهرها و به تبع آن افزایش جمعیت در شهرها، نیاز به فضاهای سبز بیش از پیش مورد توجه قرار گرفت. وجود فضاهای سبز به طور همزمان هم بر سلامت جسمی و هم سلامت روحی شهروندان با توجه به تامین فضای تعاملات، فعالیت های جسمانی و هوای تازه و ... تاثیرگذار بود. برای بسیاری از شهروندان، فضاهای سبز شهری اولین مکان هایی هستند که از طریق آن میتوانند به طبیعت دسترسی پیدا می کنند. (Swanwick, et al, ۲۰۰۳).

محدوده، شکل، لبه های سخت یا نرم لکه های اکولوژیک و تعامل آنها با محیط اطراف در ارزش گذاری و ارزیابی برنامه های زیرساخت بسیار مهم است. در ارزیابی دالان ها، نوع، عرض، تعداد، نزدیکی، الگوها، لبه ها و تعامل با زمینه باید در جزئیات مطالعه شود. تقاطع ماتریس، گره، اتصال، پراکندگی و الگوهای موزاییکی در میان مهمترین معیارها برای بررسی پروژه های زیرساخت با رویکرد اکولوژی منظر هستند. (خان سفید، ۱۳۹۵) (تصویر شماره ۱)

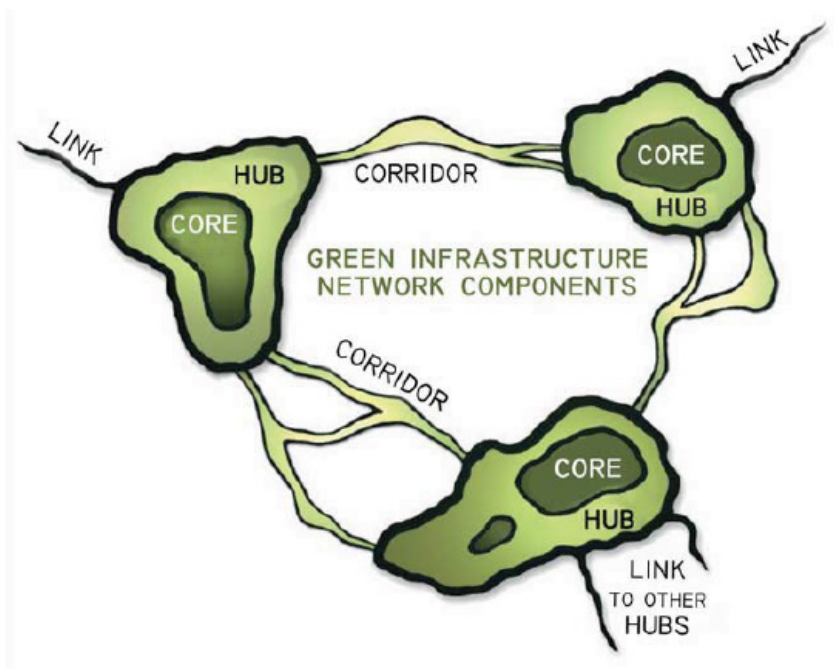
دالان ها و لکه های سبز تنها عناصری برای پیوست قسمت های مختلف با یکدیگر نیستند بلکه عناصری هست که علاوه بر کارکرد اصلی خود کارکردهای فرعی همچون عملکردهای اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی و ... هستند. این سه جز در یک ترکیب مفصلی، اجزای تشکیل دهنده ماتریس سبز هستند و از جنبه کارکردی و معنایی نیز اجزا می توانند کانون تمرکز، نقطه عطف و مقصد باشند. (صابونچی و دیگران، ۱۳۹۷)

با توجه به توابع مختلفی که فضاهای سبز ممکن

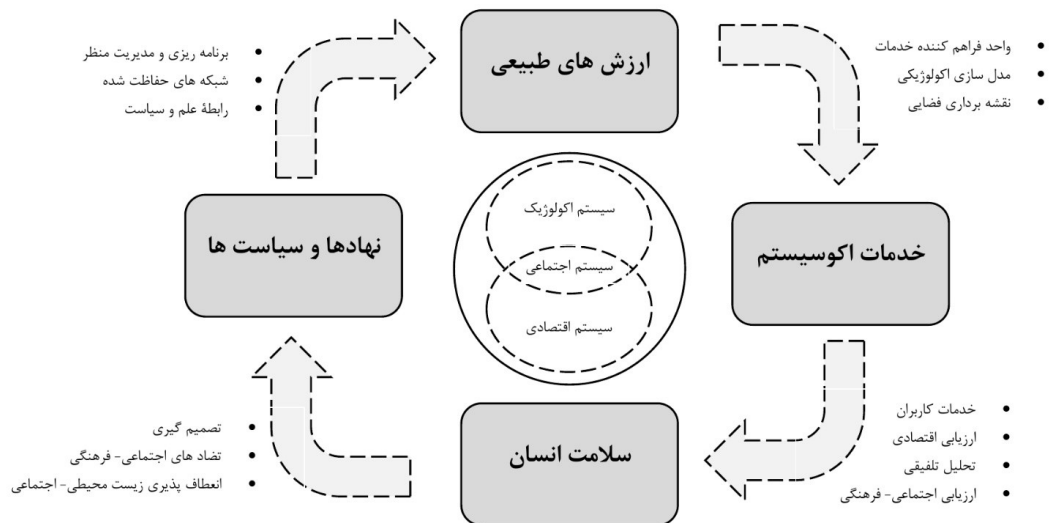
است ارائه دهند، محققان متعددی پیشنهاد کرده اند که فضاهای سبز را در یک سیستم شبکه ای به سیستم منفصل برنامه ریزی کنند، زیرا ممکن است عملکردهای مختلف در یک منطقه همزمان وجود نداشته باشند اما جدا از هم در فضاهای متفاوت وجود داشته باشند. (Barker, ۱۹۹۷; Hough, ۲۰۰۴; Barber ۲۰۰۵) مزایای متنوع فضاهای سبز هنگامی که در یک شبکه جامع متصل می شوند، می توانند تقویت شوند که مناطق مهم حوزه های طبیعی، زیست محیطی، منظره ای، اجتماعی و فرهنگی را به هم پیوند می دهد. (Ahern, ۱۹۹۱)

۲-۴ تاثیر زیرساخت سبز بر عوامل اجتماعی

فضاهای سبز میتوانند فضاهایی را برای تعامل و ارتباطات اجتماعی فراهم کند. مطالعه سالیوان و همکاران (۲۰۰۴) در شیکاگو نشان میدهد که درصد حضور درختان و فضای سبز در یک محیط میتواند بر عملکرد فضاهای باز و میزان مشارکت های اجتماعی و نسبت فعالیت های اجتماعی و غیراجتماعی که در آنها شکل میگیرد، تاثیرگذار باشد. کولی و همکاران (۱۹۹۷) دریافتند که حضور

تصویر ۱. نحوه ارتباط عناصر تشکیل دهنده شبکه سبز شهری

نمودار ۴. ارتباط بین سیستم اکولوژیک، اقتصادی و اجتماعی، بر گرفته از: Social-Ecological Research Lab

et al., ۲۰۰۷; Bentsen et al., ۲۰۰۹) عملکرد های اجتماعی فضای سبز به طور کلی در تصویر زیر قابل مشاهده است.

۲-۵ تاثیر زیرساخت سبز بر عوامل اقتصادی

مزایای زیرساخت های سبز را میتوان از نگاه دیگر بررسی کرد. اجتناب از هزینه های زهکشی آب و کاهش مصرف انرژی و کاهش مراقبت های بهداشتی و افزایش فعالیت های بدنی از جمله این مزایاست. که در آمریکا بررسی این مزایا دارای مدل سازی های پیچیده ایست که مزایای درختان موجود در خیابان ها و اکوسیستم های جنگلی را بررسی میکند. ارزش افزوده خانه های مشرف به فضاهای سبز و یا نزدیک به آنها از جمله مزایای مستقیم زیرساخت های سبز شهری بر عوامل اقتصادی است. (Anthon et al., ۲۰۰۵; Kong and colleagues, ۲۰۰۶; Moranchio, ۲۰۰۳; Powe et al., ۱۹۹۷; Tyrväinen & Miettinen, ۲۰۰۰) طبق تحقیقات انجام شده در فنلاند قیمت خانه هایی که به جنگل دید دارند ۴/۹ درصد بیشتر از خانه های دیگر است. (Tyrväinen & Miettinen, ۲۰۰۰) میزان این افزایش در کشور هلند این میزان به ۸ درصد میرسد. (Luttik, ۲۰۰۰) در سال ۱۸۶۰ مزایای

مداوم درختان سبب استفاده بیشتر همه افراد، پیرو جوان، همچنین گروه های پیرو جوان همراه هم میشوند. کو و همکاران (۱۹۹۸) دریافتند که سطوح پوشش گیاهی بر استفاده از فضاهای مشترک و قدرت اجتماعات محله تاثیر مثبتی دارد. مس و دیگران (۲۰۰۹) دریافتند که بعد از تطبیق ویژگی های اجتماعی- اقتصادی و جمعیتی، فضای سبز کم بر ایجاد حس تنهایی در افراد و عدم دریافت حمایت اجتماعی آنها تاثیرگذار است. همچنین فضای سبز بر احساس امنیت اجتماعی در محیط زندگی مردم تاثیرگذار است و سبب افزایش احساسات امنیت اجتماعی در آنها میشود، به جز در مناطق قوی شهری، که در آن فضاهای سبز محصور با کاهش احساسات امنیت اجتماعی مرتبط هستند. علاوه بر ارائه مکان های ملاقات، فضای سبز می تواند حس اجتماعی را ارتقا دهد. علاوه بر آن فضای سبز با فراهم کردن فضاهای ملاقات میتواند تعاملات اجتماعی را افزایش دهد. با افزایش احساسات پیوند احساسی به یک همسایگی (Prezza et al., ۲۰۰۱) فضای سبز شهری نیز می تواند نقش مهمی در فراهم کردن یک محیط مناسب برای آموزش در فضای باز و یادگیری در فضای باز ایفا کند (Bell

پارک مرکزی نیویورک نیز مورد توجه اولمستد قرار گرفت. (Olmsted and Kimball, ۱۹۷۰)

به طور کلی مزایای اقتصادی را که می تواند به طور مستقیم به سرمایه گذاری در ارتقاء زیرساخت سبز و مدیریت آن پیوند داده شود قابل تقسیم به چهار بخش است که خود تحت تاثیر عوامل کلی دیگری است که در جدول زیر قابل مشاهده است.

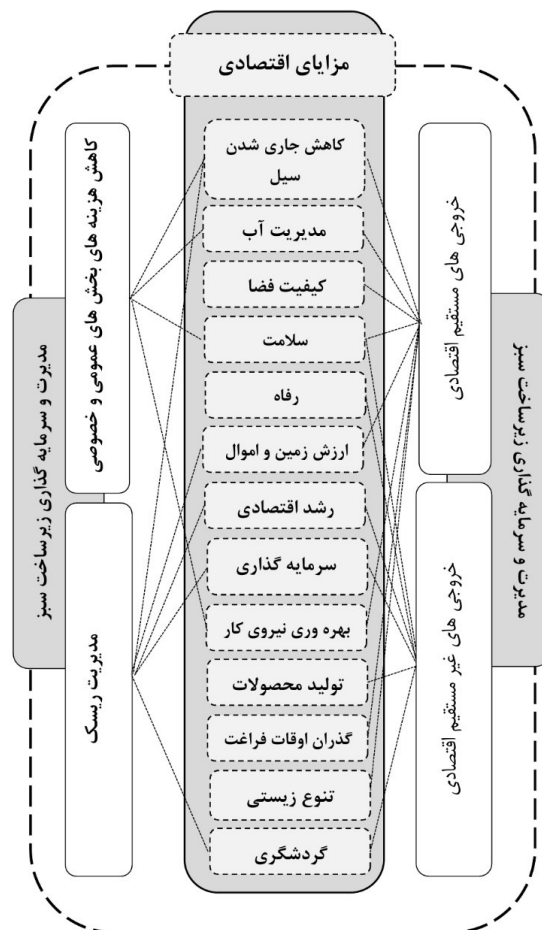
۳- روش پژوهش

روش تحقیق توصیفی- تحلیلی و جمع آوری آمار از طریق پیمایشی می باشد. روش جمع آوری داده ها از طریق پرسشنامه و تکنیک تحلیل آمارهای استفاده شده در پژوهش، توصیفی و استنباطی می باشد. برای دستیابی به شاخصه های مورد بررسی در پژوهش،

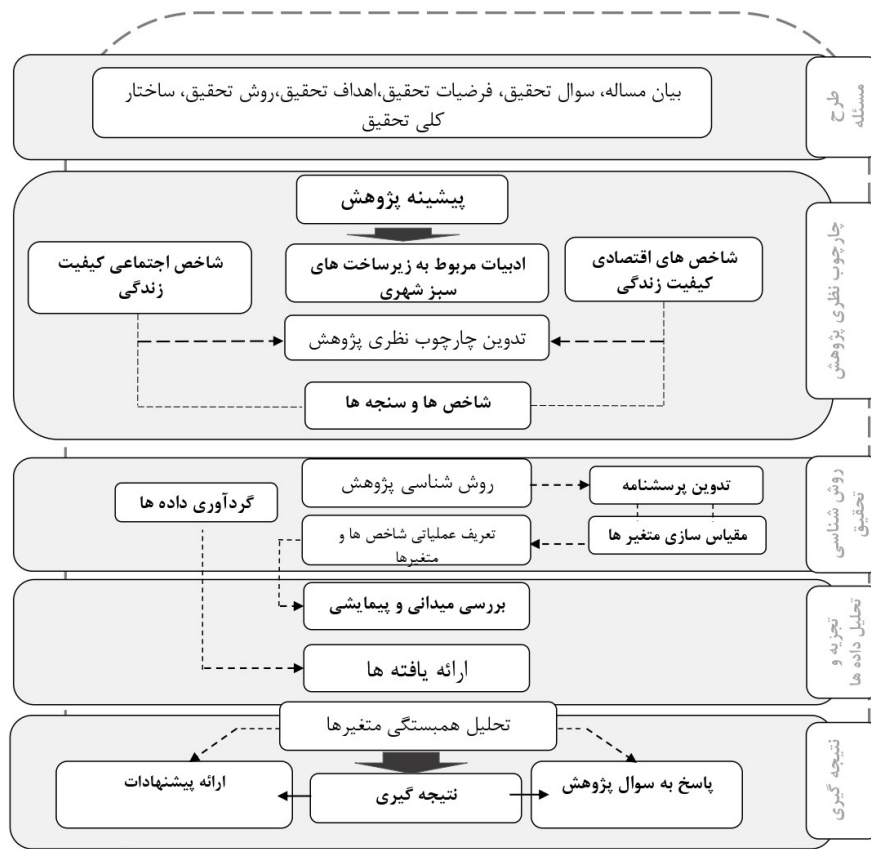
در حوزه تقسیم بندی گونه های مختلف فضای سبز و شاخص های مورد بررسی درباره عوامل تاثیر گذار در زیست پذیری شهرها، از مقالات و پژوهش های پیشین استفاده شده و شاخص ها استخراج شده اند. جامعه آماری مهندسين و متخصصين مربوط به کیفیت فضا و کیفیت زندگی و تعداد نمونه ها ۸۰ نفر می باشد. آنالیز داده ها نیز با استفاده از نرم افزار Spss صورت پذیرفته است.

طبق آنالیز کرلیشن داده ها در جدول ۱، ضرایب همبستگی همگی مثبت هستند بر اساس ضرایب همبستگی به دست آمده در انواع فضای سبز عوامل اجتماعی و اقتصادی به میزان ۰,۵۳ بر یکدیگر تاثیرگذارند. در عوامل اجتماعی نیز عملکرد و نوع فضای سبز به میزان ۰,۶۴ بر یکدیگر تاثیر میگذارند. ضریب همبستگی عوامل اقتصادی در انواع فضای سبز بر عوامل اجتماعی در حوزه های عملکردی فضای سبز ۰,۴۳، بر عوامل اقتصادی در حوزه های عملکردی فضای سبز ۰,۶۴، بر فاصله از محدوده مسکونی به میزان ۰,۶۱ و عوامل اجتماعی و اقتصادی عملکردهای مختلف در فضاهای سبز هرکدام به میزان ۰,۵۲ و ۰,۵۸ تاثیرگذار است. عوامل اجتماعی حوزه های عملکردی فضای سبز به ترتیب ۰,۳، ۰,۵۶، ۰,۴۲، ۰,۶۳، ۰,۵۳، بر عوامل اقتصادی و اقتصادی تاثیرگذار بر فاصله از فضاهای سبز و بر عوامل اجتماعی و اقتصادی عملکردهای فضای سبز تاثیرگذار است.

عوامل اقتصادی تاثیرگذار بر عملکردهای مختلف فضای سبز به ترتیب بیشترین و کمترین میزان تاثیرگذاری را در بین مولفه ها بر عوامل اقتصادی موثر بر فاصله از محدوده سبز و عوامل اجتماعی عملکردهای فضای سبز با ضرایب تاثیرگذاری ۰,۹۱ و ۰,۱۷ دارد. عوامل اجتماعی تاثیر پذیر از فاصله فضاهای سبز ضرایب تاثیرگذاری بین ۰,۵-۴,۵ بر عوامل اقتصادی فاصله از این فضاها و عوامل اجتماعی و اقتصادی عملکردهای فضاهای سبز دارد.

نمودار ۵. ارتباط عوامل اقتصادی کلان تاثیر گذار بر منظر و مولفه های آنها، ماخذ: نگارنده

نمودار ۶. نمودار روش تحقیق، ماخذ: نگارنده

عوامل اقتصادی تاثیر پذیر از این فاصله نیز به میزان ۰,۳۴ و ۰,۵۹ بر عوامل اقتصادی و اجتماعی تاثیر پذیر از نوع عملکردهای فضای سبز تاثیر گذار است.

بر اساس جدول ۲، بیشترین میزان تاثیر گذاری را نوع فضای سبز و پس از آن نوع عملکرد فضای سبز بر عوامل اجتماعی دارد. کمترین میزان تاثیر گذاری با ضریب تاثیر ۰,۵۹ مربوط به تاثیر حوزه عملکرد بر عوامل اجتماعی و فاصله از فضای سبز بر عوامل اقتصادی میشود.

با توجه به آنالیز داده ها، میانگین میزان تاثیر گذاری عوامل تشکیل دهنده فضای سبز شهری بر شاخص های زیست پذیری در جدول بالا نمایش داده شده است که بر اساس بررسی ها تاثیر گذار ترین عامل در پیاده محور شدن شهرها وجود پارک های تفرجگاهی و ورزشی است. پس از آن محله ای بودن پارک ها قابلیت بیشترین تاثیر گذاری را در پیاده محور کردن شهرها دارد. میانگین ضریب همبستگی ۰,۸۳ سبب میشود که پارک های محله ای بیشترین میزان تاثیر را در تعاملات اجتماعی افراد دارا باشند. بر اساس نوع فضای سبز، لکه ها و دالان های شهری موثرترین عامل در سرزندگی و شادابی بر اساس نوع فضای سبز هستند. محله ای بودن و قرارگیری فضای سبز در محیط همسایگی پارک ها سبب ایجاد حس تعلق خاطر و هویت بیشتری بین افراد یک شهر میشود. در عوامل اقتصادی تاثیر گذار بر زیست پذیری در شهرها دالان ها و لکه ها بیشترین ارزش افزوده را در شهرها ایجاد میکنند و دور بودن یک فضای سبز از شهرها که تنها از طریق استفاده از وسایل نقلیه و با صرف زمان قابل

جدول ۱. ضریب همبستگی عوامل اجتماعی و اقتصادی تأثیرپذیر از گونه بندی فضای سبز، ماخذ:

نگارنده

Correlations

		نوع فضای سبز- عوامل اجتماعی	نوع فضای سبز-عوامل اقتصادی	حوزه عمکرد فضای سبز- عوامل اجتماعی	حوزه عمکرد فضای سبز- عوامل اقتصادی	فاصله فضای سبز از محدوده- عوامل اجتماعی	فاصله فضای سبز از محدوده- عوامل اقتصادی	عملکرد فضای سبز- عوامل اجتماعی	عملکرد فضای سبز- عوامل اقتصادی
نوع فضای سبز- عوامل اجتماعی	Pearson Correlation	1	.532**	.490**	.369*	.364*	.357*	.642**	.531**
	Sig. (2-tailed)		.000	.001	.019	.021	.024	.000	.000
نوع فضای سبز-عوامل اقتصادی	Pearson Correlation	.532**	1	.437**	.642**	.205	.618**	.524**	.582**
	Sig. (2-tailed)	.000		.005	.000	.205	.000	.001	.000
حوزه عمکرد فضای سبز- عوامل اجتماعی	Pearson Correlation	.490**	.437**	1	.307	.569**	.421**	.634**	.533**
	Sig. (2-tailed)	.001	.005		.054	.000	.007	.000	.000
حوزه عمکرد فضای سبز- عوامل اقتصادی	Pearson Correlation	.369*	.642**	.307	1	.337*	.918**	.170	.497**
	Sig. (2-tailed)	.019	.000	.054		.034	.000	.300	.001
فاصله فضای سبز از محدوده- عوامل اجتماعی	Pearson Correlation	.364*	.205	.569**	.337*	1	.541**	.461**	.468**
	Sig. (2-tailed)	.021	.205	.000	.034		.000	.003	.002
فاصله فضای سبز از محدوده- عوامل اقتصادی	Pearson Correlation	.357*	.618**	.421**	.918**	.541**	1	.343*	.595**
	Sig. (2-tailed)	.024	.000	.007	.000	.000		.033	.000
عملکرد فضای سبز- عوامل اجتماعی	Pearson Correlation	.642**	.524**	.634**	.170	.461**	.343*	1	.554**
	Sig. (2-tailed)	.000	.001	.000	.300	.003	.033		.000
عملکرد فضای سبز- عوامل اقتصادی	Pearson Correlation	.531**	.582**	.533**	.497**	.468**	.595**	.554**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	.001	.002	.000	.000	

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

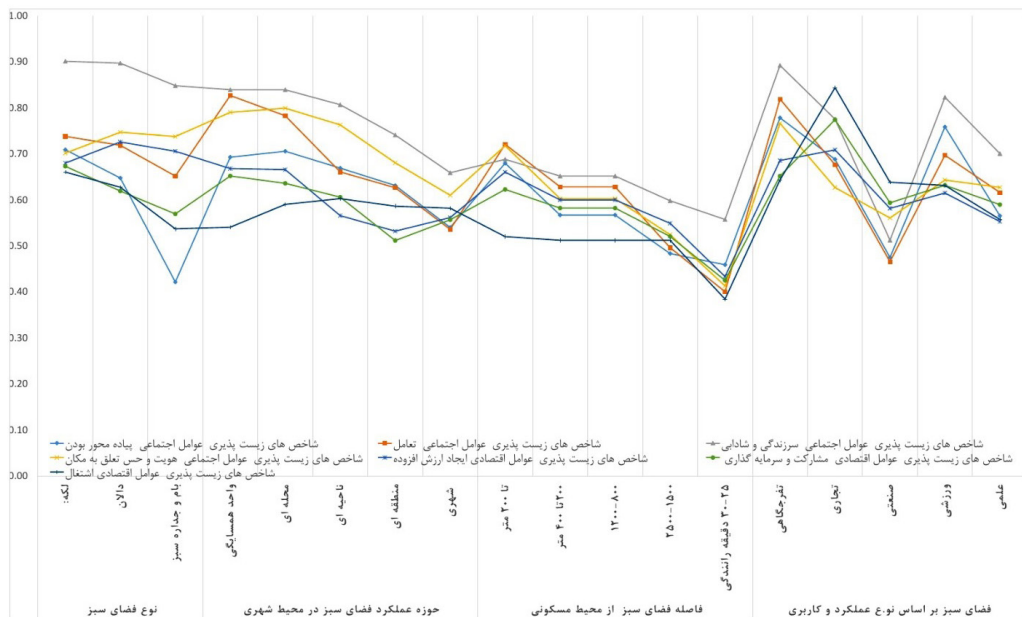
دسترسی هستند کمترین میزان تأثیرگذاری را در ایجاد ارزش افزوده برای محیط های شهری دارا میباشند. فضاهای تجاری با میانگین ضریب همبستگی ۰٫۷۷، بیشترین تأثیر را در جلب مشارکت های مردمی و ایجاد اشتغال برای افراد داراست. سایر آنالیز داده ها در جدول ۳ قابل مشاهده است. با توجه به نمودار ۷، بیشترین میزان تأثیرگذاری فضاهای سبز؛ بر اساس اکثر انواع گونه بندی، به سرزندگی و شادابی شهرها تعلق میگیرد اما فاصله های کوتاه فضاهای مسکونی از فضاهای سبز بیشترین تأثیر را بر حس تعلق به مکان و تعاملات اجتماعی دارد. پارک های صنعتی و تجاری نیز تأثیر کمتری در حس سرزندگی دارد و بیشتر بر عوامل اقتصادی تأثیرگذار است. همانگونه که در نمودار ۷ گراف در بخش فاصله فضای سبز از محیط مسکونی دیده میشود در بخش فاصله بین ۲۵ تا ۳۰ دقیقه

جدول ۲. آمار توصیفی، ماخذ: نگارنده

	Minimum	Maximum	Mean
نوع فضای سبز- عوامل اجتماعی	.42	.98	.73
نوع فضای سبز-عوامل اقتصادی	.13	.95	.64
حوزه عملکرد فضای سبز- عوامل اجتماعی	.30	.99	.71
حوزه عملکرد فضای سبز- عوامل اقتصادی	.01	.99	.59
فاصله فضای سبز از محدوده- عوامل اجتماعی	.21	.89	.59
فاصله فضای سبز از محدوده- عوامل اقتصادی	.01	.99	.54
عملکرد فضای سبز- عوامل اجتماعی	.21	.99	.67
عملکرد فضای سبز- عوامل اقتصادی	.27	.99	.65
Valid N (listwise)			

جدول ۳. میانگین ضرایب تاثیرگذاری. ماخذ: نگارنده

	شاخص های زیست پذیری	شاخص های زیست پذیری						
		عوامل اجتماعی				عوامل اقتصادی		
گونه بندی فضای سبز	شاخص ها	پیاده محور بودن	تعامل	سرزندگی و شادابی	هویت و حس تعلق به مکان	ایجاد ارزش افزوده	مشارکت و سرمایه گذاری	اشتغال
نوع فضای سبز	لکه	0.71	0.74	0.90	0.70	0.68	0.67	0.66
	دالان	0.65	0.72	0.90	0.75	0.73	0.62	0.63
	بام و جداره سبز	0.42	0.65	0.85	0.74	0.71	0.57	0.54
حوزه عملکرد فضای سبز در محیط شهری	واحد همسایگی	0.69	0.83	0.84	0.79	0.67	0.65	0.54
	محل ای	0.71	0.78	0.84	0.80	0.67	0.64	0.59
	ناحیه ای	0.67	0.66	0.81	0.76	0.57	0.61	0.60
	منطقه ای	0.63	0.63	0.74	0.68	0.53	0.51	0.59
فاصله فضای سبز از محیط مسکونی	شهری	0.54	0.54	0.66	0.61	0.56	0.56	0.58
	تا ۲۰۰ متر	0.68	0.72	0.69	0.72	0.66	0.62	0.52
	۲۰۰ تا ۴۰۰ متر	0.57	0.63	0.65	0.60	0.60	0.58	0.51
	۸۰۰ تا ۱۲۰۰ متر	0.57	0.63	0.65	0.60	0.60	0.58	0.51
	۱۵۰۰ تا ۲۵۰۰ متر	0.48	0.50	0.60	0.52	0.55	0.52	0.51
فضای سبز بر اساس نوع عملکرد و کاربری	۲۰ تا ۳۵ دقیقه رانندگی	0.46	0.40	0.56	0.41	0.43	0.43	0.38
	تفرجگاهی	0.78	0.82	0.89	0.77	0.69	0.65	0.64
	تجاری	0.69	0.68	0.78	0.63	0.71	0.77	0.84
	صنعتی	0.48	0.47	0.51	0.56	0.58	0.59	0.64
	ورزشی	0.76	0.70	0.82	0.64	0.62	0.63	0.63
علمی	0.57	0.62	0.70	0.63	0.55	0.59	0.56	

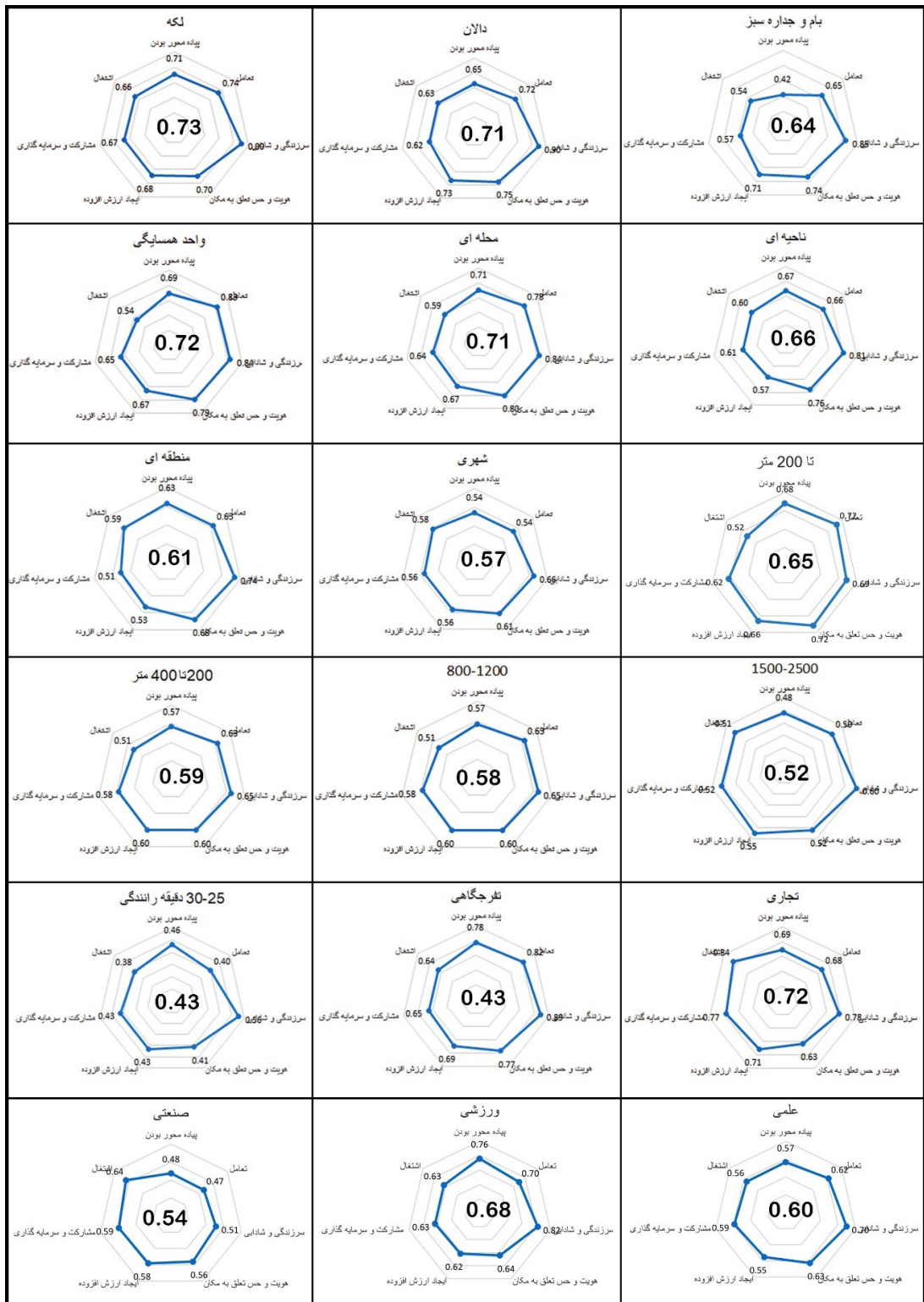

نمودار ۷. نمودار خطی مقایسه‌ای عوامل زیست‌پذیری اقتصادی و اجتماعی بر گونه‌بندی فضای سبز. ماخذ: نگارنده

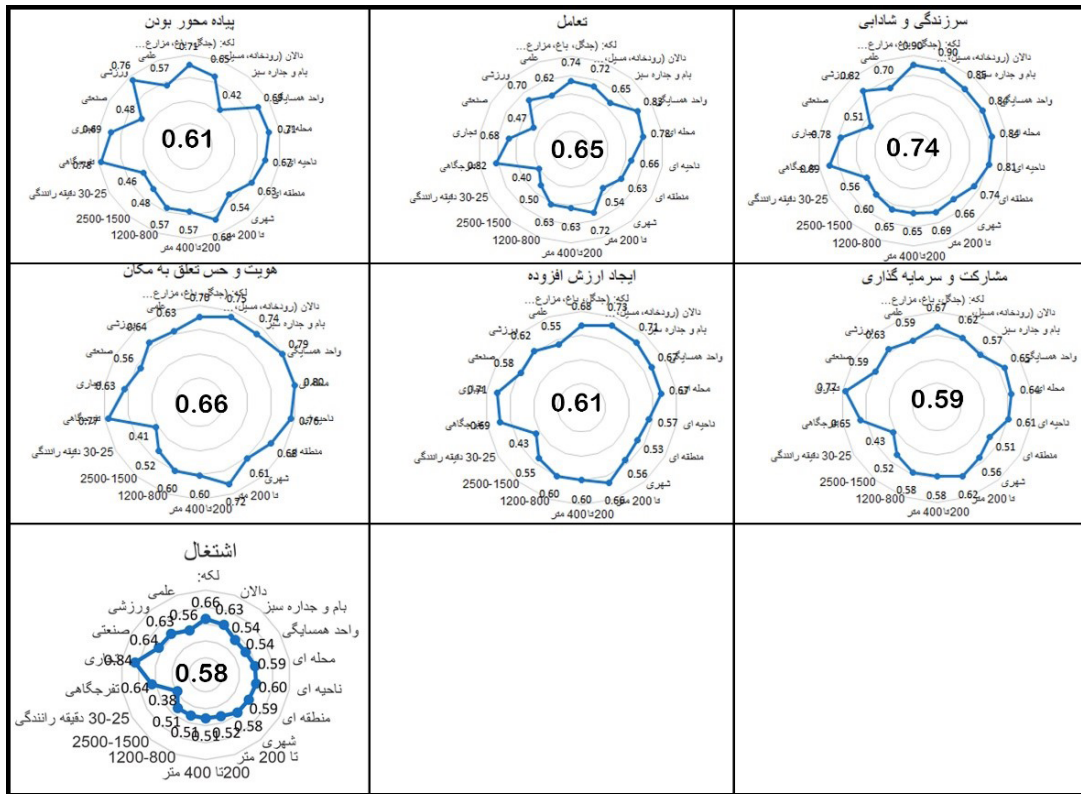
صورت جداگانه بیان شده و ضریب تاثیرپذیری فضای سبز بر روی آن مشخص شده است. به نظر می‌رسد که کاربری فضاهای سبز تاثیر بسزایی در پیاده‌سازی پارک می‌تواند در کاهش استفاده از وسایل نقلیه و در نتیجه کاهش آلودگی شهرها تاثیر داشته باشد. پارک‌ها با عملکرد ورزشی و تفرجگاهی بیشترین نقش را در این عامل دارند. تنها تغییر شاخص در میزان تاثیر گذاری گونه‌بندی فضای سبز در تعامل میان افراد مربوط به پارک‌های تفرجگاهی است که عموماً به صورت خانوادگی و دوستانه مورد استفاده قرار گرفته و تعامل اصل جلدانشدنی از آن است. در فضاهای سبز صنعتی با توجه به عملکردی که دارند تعامل کمتر صورت می‌گیرد اما در باقی شاخص‌ها تغییر خاصی در نمودار مشاهده نمی‌شود. بیشترین میزان تاثیر گذاری در نمودار مربوط به سرزندگی و شادابی مربوط به پارک‌های تفرجگاهی با شاخص تاثیر گذاری ۰.۸۹ است و به طور کلی عملکرد فضای سبز نقش تعیین‌کننده‌ای در سرزندگی و شادابی دارد اما باقی عوامل تقریباً تاثیر نسبتاً

راندگی گراف در تمامی دچار افت ناگهانی می‌شود به طور کلی فضاهای سبزی که با فاصله از محیط شهری و مسکونی قرار گرفته‌اند و دسترسی به آنها به آسانی امکان‌پذیر نیست تاثیر کمی در شاخص‌های زیست‌پذیری شهرها دارد. بام و جداره سبز نیز در پیاده‌سازی محور کردن شهرها و تعاملات اجتماعی تاثیر نسبتاً کمتری نسبت به سایر عوامل دارد و نمودار گراف در آن نقطه دچار افت می‌گردد. میانگین تاثیر گذاری گونه‌های فضای سبز بر عوامل اجتماعی و اقتصادی تاثیر گذار بر زیست‌پذیری در شهرها در جدول ۴ نمایش داده شده است. لکه‌ها بیشترین میزان تاثیر گذاری بر عوامل اجتماعی و اقتصادی را دارند و قرارگیری فضای سبز در واحد همسایگی و قرارگیری فضای سبز در محیط‌های تجاری در جایگاه‌های بعدی هستند. فضاهای سبز دور از شهرها با قابلیت دسترسی با وسایل نقلیه کمترین میزان تاثیر گذاری اجتماعی را دارند. میزان پراکندگی عوامل اجتماعی در هر یک از عوامل به طور جداگانه از نمودارهای زیر قابل بررسی هستند. در جدول ۵ نیز هر شاخص اجتماعی و اقتصادی به

جدول ۴. نمودارهای رادار تاثیرپذیری گونه های فضای سبز از عوامل اجتماعی و اقتصادی، ماخذ: نگارنده

جدول ۵. نمودارهای رادار تأثیرپذیری عوامل اجتماعی و اقتصادی از گونه‌های مختلف فضای سبز، ماخذ: نگارنده

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۱۱۰

این مقاله نیاز به توجه همزمان و نگرش چندجانبه به عناصر تشکیل دهنده منظر و عناصر اجتماعی و اقتصادی تأثیر گذار و تأثیر پذیر از آن را مورد بررسی قرار داد. با توجه به گسترش روز افزون شهرها و افزایش جمعیت، وجود یک دید جزء نگر به عوامل تشکیل دهنده منظر در کنار یک دید کل نگر به پایداری شهرها و حفظ معنا و کارکرد در کنار هم، در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی کمک بسیاری خواهد کرد. عدم توجه به عوامل ذهنی در کنار عوامل عینی در طراحی منظر سبب گشته است که بسیاری از فضاهای سبز در شهرها مورد استقبال عموم مردم قرار نگیرند و این خود عاملی است که سبب کاهش امنیت در فضاهای سبز شده است و فضاهای سبز را به مناطقی متروک تبدیل کند. به منظور مشخص کردن میزان ارتباط میان اجزاء هر یک از عناصر تشکیل دهنده در ارتباط با یکدیگر مورد سنجش قرار گرفتند. به طور کلی عوامل

یکنواختی بر آن دارند. در ایجاد حس هویت و تعلق خاطر به فضا، فاصله از فضاهای سبز و قرارگیری آن در نزدیکی محیط زندگی افراد تأثیر زیادی بر آن میگذارد. اما به طور کلی نوع عملکردهای فضای سبز جز پارک‌ها با رویکرد تفرجگاهی تأثیر کم تر و یکنواختی بر آن دارند. جز فضاهای سبز دور از شهرها، نمودار تغییر شاخصی را در تأثیرگذاری گونه بندی‌ها بر ایجاد ارزش افزوده نشان نمیدهد و جلب مشارکت عموم و سرمایه‌گذاری بیشترین تأثیرپذیری را از فضاهای سبز با عملکرد تجاری دارد و در قسمت‌های دیگر نمودار یکنواخت است. اشتغال کمترین میزان تأثیرپذیری از فضای سبز را دارد اما در آن، پارک‌های تجاری خود دارای ضریب موثر قابل توجه ۰.۸۴ است. در عوامل اقتصادی و مرتبط با اشتغال از نظر عملکردی، پارک‌های تجاری و تفرجگاهی نیز دارای ضریب موثر مطلوبی هستند.

۴- نتیجه‌گیری

و برنامه ریزی آن زیرساخت منظرین مفهومی نو در تعریف زیرساخت های شهری قرن بیست و یک، باغ نظر شماره ۴۳

پریور، پرستو و یآوری، احمدرضو ستوده، احد؛ ۱۳۸۷، تحلیل تغییرات زمانی و توزیع مکانی فضاهای سبز شهری تهران در مقیاس سیمای سرزمین

خان سفید، مهدی؛ ۱۳۸۷، بررسی الگوهای پراکنش فضاهای سبز شهری با رویکرد اکولوژی منظر شهری و رابطه آن با پایداری شهری. مجموعه مقالات همایش ملی فضای سبز و معماری منظر، (۲۷) : ۱۵۵- ۱۴۷

خان سفید، مهدی؛ ۱۳۹۰، اصول برنامه ریزی فضای سبز شهری، چاپ اول، تهران، انتشارات سازمان امور شهرداری ها و دهداری های کشور
خان سفید، مهدی؛ ۱۳۹۵، زیرساخت به عنوان منظر، مجله منظر، شماره ۳۶

سلیمانی مهرنجانی محمد و تولایی، سیمین و رفیعیان، مجتبی و زنگانه، احمد؛ ۱۳۹۵، زیست پذیری شهری: مفهوم، اصول، ابعاد و شاخص ها، پژوهش های جغرافیای برنامه ریزی شهری، دوره ۴، شماره ۱

صابونچی، پرچهر و ابرقویی فرد، حمیده و متدین، حشمت اله؛ ۱۳۹۷، شبکه ههای سبز منظرین؛ نقش مفصل بندی در یکپارچگی فضاهای سبز در منظر شهرهای معاصر ایران

علی زاده، د. صالحی فرد، م. ۱۳۸۷. تحلیلی بر ابعاد اجتماعی و روانشناختی فضاهای سبز در شهرها (با رویکرد مدیریت شهری)، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۱

عیسی لو، علی اصغر و همکاران؛ ۱۳۹۳. انگاره زیست پذیری رهیافتی نوین جهت ارتقای کیفیت زندگی در جوامع روستایی (مطالعه موردی: شهرستان قم، بخش کهک)، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۴۶، صص ۱۲۰- ۱۰۷.

کالن، گوردون، ۱۳۸۲، گزیده منظر شهری، ترجمه

محیطی، اجتماعی و اقتصادی در میزان ارتباط با یکدیگر دارای همپوشانی و ارتباط میباشند. یکی از دلایل اصلی بی کیفیت بودن فضاهای سبز شهری عدم توجه به عملکرد آن در مقیاس خرد و کلان و نبودن ارتباط مناسب میان اجزای آن با ساختار های ذهنی شهروندان است. کنش های میان عوامل اجتماعی، اقتصادی و محیط طبیعی و تاثیر گذاری معنادار یکپارچه سازی عوامل اکولوژیک منظر با عوامل اجتماعی و اقتصادی تاثیر گذار بر آن؛ که در این مقاله مورد بحث و بررسی قرار گرفت، در مقیاس های مختلف فضای سبز علاوه بر تاثیر ذهنی بر شهروندان، در بهبودی زیست پذیری شهرها و ارتقا آن نیز تاثیر گذار خواهد بود. توجه همزمان به عوامل اجتماعی و اقتصادی در طراحی محیطی و زیرساخت های سبز امری ضروری است که موجب آن، پایداری محیطی شهرها افزایش یافته، منابع حفظ شده و فضاهای سبز شهری کارآمدتر خواهند بود. در نتیجه ضروری به نظر میرسد که در برنامه ریزی و مدیریت شهری یک دید همه جانبه جهت ایجاد زیرساخت های سبز در نظر گرفته شود تا شهرها به محیط بهتری برای ساکنان خود تبدیل شوند.

فهرست منابع

آل هاشمی، آیدا و منصور، امیر و براتی، ناصر؛ ۱۳۹۴، زیرساخت شهری و لزوم تغییر نگاه در تعریف

Coley, R.L., Kuo, F.E., Sullivan, W.C. 1997. Where does community grow The social context created by nature in Urban Public Housing. *Environment and Behaviour* 29: 468-494.

Dejeant-Pons, M., (2006). The European Landscape Convention. *Landscape Research*, 31 (4): 363-384.

EPA,2012; available from : https://cfpub.epa.gov/nepdes/home.cfm?program_id=298

Faiz, Asif,Faiz, Aysha. Wang, Wei. Bennet, Christopher .(2012) Sustainable rural roads for livelihoods and livability, *Journal Procedia-Social and Behavioral Sciences*, No. 53, pp 1-8

Hough RL, Breward N, Young SD, Crout NMJ, Tye AM, Moir AM, Thornton I (2004) Assessing potential risk of heavy metal exposure from consumption of home-produced vegetables by urban populations. *Environ Health Perspect* 112:215-221. doi:10.1289/ehp.5589

Kong, F, Yin, H., Nakagoshi N. 2006. Using GIS and landscape metrics in the hedonic price modeling of the amenity value of urban green space: A case study in Jinan City, China. *Landscape and Urban Planning* 79: 240-252.

Kuo, F.E., Sullivan, W.C., Wiley, A. 1998. Fertile ground for community: inner-city neighbourhood common spaces. *American Journal of Community Psychology* 26, 823-851.

Khansefid, M. (2013). Applying Landscape Ecological/ Urbanist Approaches to Urban Infrastructure Design and Delivery A Case of EastLink in Melbourne, Australia. *International Federation of Landscape Architects (IFLA) 50th World Congress*, Auckland, New Zealand, 302-310.

Khansefid, M. (2014). Integrating Landscape Ecology and Urbanism in Transportation Corridors Design and Delivery: An Australian Case Study. *Landscape Research Record*, No. 02, Council of Educators in Landscape Architecture (CELA), Maryland, USA, 213-221.

Larice, Michael.(2005)Great Neiborhoods: The Livability

منوچهر طبیبیان، تهران، انتشارات دانشگاه تهران
محمودی، محمد مهدی و اسلامی، لیدا، ۱۳۹۲،
طراحی پایدار در مناظر شهری، دو فصل نامه
اندیشه معماری

مخزومی، جلا، ۱۳۹۴، اکولوژی منظر و طراحی
اکولوژیک منظر، مجله منظر شماره ۳۲

مثنوی، محمدرضا و سلطانی فرد، هادی؛ ۱۳۸۵،
منظر پیچیده و پیچیدگی منظر، بررسی نقش
پیچیدگی در پایداری سیستم های اکولوژیک. مجله
علوم محیطی، ۴ (۲) : ۱۰۰ - ۸۵ .

واعظ توکلی، امیرافشار. تدین، بهاره؛ ۱۳۹۴،
زیرساخت های سبز شهری، ضرورتی اجتناب ناپذیر
در تحقق مفهوم مکان پایدار

Ahren B (1991) Regulatory peptides in the thyroid gland -
a review on their localization and function

Anthon, S., Thorsen, B.J., Helles, F. 2005. Urban-fringe
afforestation projects and taxable hedonic values. *Urban
Forestry & Urban Greening* 3: 79-91.

Bedimo-Rung, A. L., Gustat, J., Tompkins, B.J., Rice, J.,
Thomson, J. 2006. Development of a direct observation
instrument to measure environmental characteristics of
parks for physical activity. *Journal of Physical Activity and
Health*, 3, suppl 1: 176-189.

Bentsen, P., Mygind, E., Randrup, T.B. 2009. Towards
an understanding of udeskole: education outside the
classroom in a Danish context. *Education* 3-13, 37: 29-
44.

Bell, S., Montarzino, A., Travlou, P. 2007. Mapping
research priorities for green and public urban space in the
UK. *Urban Forestry & Urban Greening* 6: 103-115.

Barber, A. (2005) Green future - a study of the
management of multifunctional urban green spaces in
England, England, Green Space Forum Ltd.

Barker, G.M.A., 1997. A Framework for the Future: Green
Networks With Multiple Uses in and Around Towns and
Cities. English Nature, Peterborough, UK.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۱۱۲

and morphology of High density neighborhoods in Urban North America, Doctor of Philosophy in City and Regional Planning, UNIVERSITY OF CALIFORNIA, BERKELEY, Professor Michael Southworth

Lau leby jasmine & Hashim, Ahmad Hariza (2010), Liveability dimensions and attributes: their relative importance to the eyes of neighbourhood residents, *Journal of Construction in Developing Countries*

Luttik, J. 2000. The value of trees, water and open space as reflected by house prices in the Netherlands. *Landscape and Urban Planning* 48, 161-167.

Morancho, A.B. 2003. A hedonic valuation of urban green areas. *Landscape and Urban Planning* 66: 35-41.

Maas, J., Van Dillen, S.M.E., Verheij, R.A., Groenewegen, P.P. 2009a. Social contacts as a possible mechanism behind the relation between green space and health. *Health & Place* 15: 586-595.

Olmsted, F.L. Jr., Kimball, T. 1970. (originally published 1920). Frederick Law Olmsted: Landscape Architect 1822-1903, Central Park as a Work of Art and as a Great Municipal Enterprise 1853-1895, Vol. 2. Benjamin Blom, New York.

Prezza, M., Amici, M., Roberti, T., Tedeschi, G. 2001. Sense of community referred to the whole town: its relations with neighboring, loneliness, life satisfaction, and area of residence. *Journal of Community Psychology* 29: 29-52.

Powe, N.A., Garrod, G.D., Brunson, C.F., Willis, K.G. 1997. Using a geographic information system to estimate a hedonic price model of the benefits of woodland access. *Forestry* 70: 139-149.

Southworth, M. (2003), *Measuring the Livable City, Built Environment*.

Swanwick, G., Dunnett, N. and Woolley, H. (2003) Nature, role and value of green space in towns and cities: an overview, *Built Environment*, 29 (2): 94-156.

Sullivan, W.C., Kuo, F.E., Depooter, S.F. 2004. The Fruit of Urban Nature: Vital Neighborhood Spaces. *Environment and Behavior* 36: 678-700.

Strang, G. L. (1996). Infrastructure as Landscape, *Landscape as Infrastructure*. *Places*, 10(3): 8-15.

Tyrväinen, L., Miettinen, A. 2000. Property prices and urban forest amenities. *Journal of Environmental Economics and Management* 39: 203-223.

Williams, R. (2012). Paper presented at the Landscape Infrastructure "Systems & Strategies for Contemporary Urbanization" Piper Auditorium, Gund Hall, 48 Quincy Street. Cambridge, MA. Available from: <http://architect.com/lian/live-blog-rosalind-Williams-infrastructure-of-lived-experience>. Accessed 2014/09/04.

Wheeler, S.M. (2001). *Livable communities: Creating safe and livable neighborhoods, towns and regions in California (Working Paper 2001-2004)*. Berkeley: Institute of Urban and Regional Development, University of California. <http://www-iurld.ced.berkeley.edu/pub/WP-2001-04.PDF> (accessed 8 July 2006).

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۱۱۳

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

■ ۱۱۴ ■

کاهش معضلات زیست‌محیطی در بافت‌های ارگانیک و قدیمی با رویکرد شهر هوشمند (مرور ادبیات و ساخت چهارچوب مطالعات میدانی با استفاده از تکنیک تحلیل شبکه ای (ANP))

شادی شکری یزدان آباد* - کارشناس شهرسازی دانشگاه فردوسی مشهد و دانشجو ارشد برنامه ریزی شهری دانشگاه علم و

صنعت ایران، تهران، ایران

مصطفی بهزادفر - استادیار طراحی شهری دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران

Reducing environmental problems in organic and old tissues with a smart city approach (reviewing literature and building a framework for field studies Using the Analytical Network Process (ANP))

Abstract

Urban population is rising constantly. This process has caused a lot of problems in the cities, which has affected all aspects of the city. The results are greenhouse gas emissions, climate change, air pollution and many other environmental problems. Also, the capacity of cities in developing countries and organic and traditional tissues is not proportional to the volume imposed on them, and the way of deal with these problems are confined to these tissues is also largely based on physical methods that do not have the necessary efficiency. One of the suggested approaches to solving the environmental problems of cities is smart city. In this research, index related to the smart city and then the solutions that each of these index are facing in environmental problems are stated. Therefore, in this research, index related to the smart city and then the strategies that each of these indicators are facing in environmental problems have been expressed. In order to evaluate and prioritize the indicators, the indexes were firstly categorized according to Albain (2015) dimensions, and then, using ANP, the priority and importance of each of the indicators was explained. Finally, smart city indicators that can be effective in reducing environmental problems and a theoretical framework are explained.

Key words: environmental problems, ancient texture, study framework, smart city, Smart City, Network Analysis Technique (ANP)

چکیده

جمعیت شهرنشین همواره در حال افزایش است. بر اساس پیش‌بینی‌های انجام‌شده این رویه افزایش قابل توجهی نیز خواهد یافت. این روند باعث بروز مشکلات زیادی در شهرها شده است که تمامی ابعاد اقتصادی، اجتماعی و حتی زیست‌محیطی شهر را نیز تحت تأثیر قرار داده است. نتایج آن مواردی نظیر انتشار گازهای گلخانه‌ای، تغییرات اقلیمی، آلودگی هوا و بسیاری از مشکلات دیگر زیست‌محیطی می‌باشد. همچنین ظرفیت شهرهای کشورهای در حال توسعه و یا بافت‌های ارگانیک و سنتی، متناسب با حجم تحمیل‌شده بر آن‌ها نیست و نحوه مواجهه با این مشکلات در این بافت‌ها نیز عمدتاً با روش‌های سنتی و کالبدی است که کارایی لازم را ندارند. برنامه ریزان شهری سعی در حل مشکل زیست‌محیطی در بافت‌های ارگانیک و قدیمی دارند تا اثرات نامطلوب محیطی را به حداقل رسانده و کیفیت زندگی را ارتقا بخشند. یکی از رویکردهای پیشنهادی برای حل مشکل زیست‌محیطی شهرها، هوشمندی است. پژوهش حاضر به دنبال حل مشکلات ناشی از آلودگی‌های زیست‌محیطی از طریق راهکارهای شهر هوشمند دارد. لذا در این پژوهش شاخص‌های مرتبط با شهر هوشمند و سپس راهکارهایی که هر یک از این شاخص‌ها در مواجهه با مشکلات زیست‌محیطی دارند بیان شده است. به منظور ارزیابی و اولویت بندی شاخص‌های ارائه شده ابتدا شاخص‌ها بر اساس ابعاد Albain (۲۰۱۵) دسته بندی شده، سپس با استفاده از تکنیک تحلیل شبکه ای (ANP) میزان اولویت و اهمیت هر یک از شاخص‌ها تبیین شده است. در نهایت شاخص‌های شهر هوشمند که می‌تواند در کاهش مشکلات زیست‌محیطی مؤثر واقع شود و یک چهارچوب نظری در این زمینه تبیین شده است.

واژگان کلیدی: معضلات زیست‌محیطی، بافت کهن باره، چهارچوب مطالعاتی، شهر هوشمند، تکنیک تحلیل شبکه ای (ANP)

شاخص‌ها، براساس ابعادی که Albain برای شهر هوشمند بیان می‌کند، مورد دسته‌بندی قرار گرفته است. میزان اهمیت شاخص‌ها بر اساس تکنیک ANP تبیین شده است. بعلاوه به عنوان چهارچوب مطالعاتی بیان گردیده است که هر یک از این شاخص‌ها به چه صورت می‌تواند بر کاهش معضلات زیست‌محیطی مؤثر باشد و می‌توان از آن برای مطالعات و راهکارهایی زیست‌محیطی بهره گرفت.

۲- پیشینه تحقیق:

در ارتباط با مفهوم شهر هوشمند و تأثیرات آن تاکنون پژوهش‌هایی در هر دو بخش خارجی و داخلی نظیر موارد زیر انجام گردیده است. بهزادفر در سال ۱۳۸۰ در پژوهشی به بررسی ضرورت‌ها و موانع ایجاد شهر هوشمند در ایران پرداخته است. در تحقیق دیگری فریادی در سال ۱۳۸۶ به تحلیل تأثیر ارتباطات راه دور بر شهرها و محلات شهری در فرآیند جهانی‌شدن پرداخته است. همچنین کیانی در سال ۱۳۹۰ شهر هوشمند ضرورت هزاره سوم در تعاملات یکپارچه شهرداری الکترونیک را مورد کوش قرار داده است. کمانداری و همکاران در سال ۱۳۹۴، شاخص‌های شهر هوشمند را در مناطق چهارگانه شهر کرمان ارزیابی نموده‌اند. در سال ۱۳۹۵ مولایی و همکاران نیز به بررسی تبیین و واکاوی چگونگی هوشمندسازی شهرها در بستر مؤلفه‌ها و عوامل کلیدی اثرگذار پرداخته‌اند. در پژوهش دیگری سجادی و آقایی نیز در سال ۱۳۹۵ به ارزیابی مؤلفه‌های شهروند هوشمند در فضاهای شهری با رویکرد انتقادی بر نظریه رشد شهر هوشمند شهری در محله ولنجک تهران پرداخته است. پوراحمد و همکاران نیز در سال ۱۳۹۶ ضرورت‌ها و الزامات شهر تهران برای هوشمندی را تبیین نموده است و در سال ۱۳۹۷ نیز مفهوم و ویژگی‌های شهر هوشمند را مورد بررسی قرار داده است. همچنین هادی بیگلو و همکاران نیز در سال ۱۳۹۷ به بررسی تحقق پذیری حکمروایی

در طی قرون متمادی، همواره شهرها دچار تحول شده است. در گذشته شکل‌گیری شهرها مبتنی بر برنامه‌ریزی دقیق و مدون نبوده و محله‌های شهری به صورت خودجوش و تحت تأثیر عوامل طبیعی و محیطی شکل می‌گرفته‌اند. رفته‌رفته به دنبال مشکلات پیش‌آمده و افزایش جمعیت شهرنشین، برنامه‌ریزی شهری شکل گرفته که از یک طرف در حل مشکلات از خود کارایی نشان داده است و از طرفی نیز به ایجاد باهمستان‌هایی جدید پرداخته است. جمعیت شهرنشین در حال رشد مشکلاتی نیز به همراه داشته است. در شهرهای ارگانیک و سنتی (با معابر باریک و کم‌عرض، بافت فشرده، ساکنینی که به تغییر بافت تمایل چندانی ندارند و غیره) این مشکلات نمود بیشتری یافته است و دغدغه اصلی تری برای مدیران و برنامه‌ریزان شهری می‌باشد. اثرات آلودگی محیط‌زیست باعث بروز انواع مختلف بیماری‌های جسمی و روانی می‌شود. با توجه به کارآمد نبودن روش‌های صرفاً ساخت‌افزایی در برخورد با این مشکل، یکی از راه‌حل‌هایی که در دهه‌های اخیر برای مواجهه با مسئله رشد سریع شهرها در نظر گرفته شده است، هوشمندسازی شهری می‌باشد که نطفه آن به ۵ قرن قبل باز می‌گردد. لذا پژوهش پیش رو با توجه به دشوار بودن مداخلات فیزیکی در بافت‌های قدیمی و ارگانیک شهر به منظور حل معضلات زیست‌محیطی ناشی از روند رو به رشد جمعیت شهرنشین به ارائه راهکارهایی از طریق شهر هوشمند می‌پردازد. در پژوهش‌هایی که تا کنون انجام شده است به معرفی ویژگی‌های شهر هوشمند و سایر مولفه‌های آن پرداخته شده است، لیکن آنچه در این پژوهش انجام شده است تا کنون در هیچ‌جا مآخذی نیامده است. بنابراین در سیر این پژوهش با معرفی ویژگی‌های شهر هوشمند از دیدگاه نظریه پردازان متفاوت، شاخص‌های شهر هوشمند استخراج گردیده است. سپس هر یک از

خوب شهری با تاکید بر هوشمند سازی مکان پرداخته اند.

در پژوهش‌های خارجی نیز آلبرت (۲۰۰۷) معتقد است جوامع هوشمند بر اساس اطلاعات بزرگراه‌ها، شبکه‌های پهن باند‌ها و برنامه‌هایی که اجازه تبادل اطلاعات را می‌دهند؛ ساخته می‌شوند و دارای چهار عنصر اصلی می‌باشند. در همین امتداد افراد دیگری نظیر گیفینجر و همکاران در سال ۲۰۰۷ نیز در بررسی شهر هوشمند به دسته‌بندی انواع خدمات و عملکردها اشاره کرده است. کاراجلیو نیز در سال ۲۰۰۹ شش محور اصلی در یک شهر هوشمند را تبیین می‌کند. هریسون در سال ۲۰۱۰ مبانی را برای شهرهای هوشمند ارائه می‌دهد. همچنین آناستازیا در سال ۲۰۱۱ مفهوم شهرهای هوشمند را بسط داده است. چورابی در سال ۲۰۱۲ یک چهارچوب یکپارچه برای شهرهای هوشمند را ارائه می‌دهد. لی و لی نیز در سال ۲۰۱۴ به توسعه و اعتبار سنجی گونه شناسی شهروند محور برای خدمات شهر هوشمند پرداخته است. کارمر و همکاران (۲۰۱۸) نیز به بررسی راهکارهایی که منجر به دگرگونی چهارچوب شهر هوشمند می‌شود پرداخته است. نیک و همکاران (۲۰۱۸) نیز در پژوهشی به گسترش شبکه حمل‌ونقل عمومی هوشمند و تعاملات آن را مدنظر قرار داده است. با توجه به مطالب گفته شده به نظر می‌رسد که

در زمینه شهر هوشمند و تاثیرات آن بر کاهش معضلات زیست محیطی کمتر پرداخته شده است، لذا پژوهش پیش رو سعی در ارائه چهارچوبی از ویژگی‌های شهر هوشمند که بر کاهش آلودگی زیست محیطی موثر است، دارد.

۳- فرضیات و سوالات:

فرضیه پژوهش پیش رو بر این مبنا است که با استفاده از رویکرد هوشمندی، میتوان معضلات زیست محیطی بافت‌های ارگانیک و کهن باره را بهبود بخشید.

سوال اصلی پژوهش این است که چگونه با استفاده از رویکرد هوشمندی، میتوان معضلات زیست محیطی بافت‌های ارگانیک و کهن باره را بهبود بخشید؟

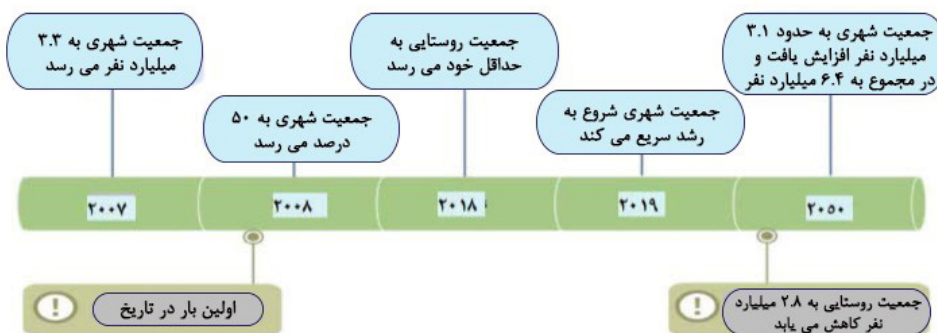
۴- روش تحقیق:

پژوهش پیش رو از نوع کاربردی است با رویکردی کیفی به بررسی ویژگی‌های شهر هوشمند از دیدگاه نظریه‌پردازان متفاوت پرداخته است. سپس از شیوه تحلیل محتوا برای دستیابی به داده‌ها و تحلیل آن‌ها به منظور تبیین اهداف مطالعات استفاده شده است. شاخص‌های شهر هوشمند از دیدگاه نظریه‌پردازان متفاوت استخراج شده است. شاخص‌های مستخرج از مبانی نظری و دیدگاه نظریه‌پردازان ابتدا در قالب دسته بندی Albain به شش دسته کلی: اقتصاد هوشمند، شهروند

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۱۱۷

تصویر ۱: روند شهرنشینی از سال ۲۰۵۰ تا ۲۰۰۷؛ منبع: پور احمد و دیگران، ۱۳۹۶، ۸.

هوشمند، دولت هوشمند، پویایی و تحرک هوشمند، محیط هوشمند و زندگی هوشمند تقسیم شده و هر شاخص زیر مجموعه یکی از موارد فوق قرار گرفته است. تحلیل میزان اثرگذاری هر یک از شاخص ها با استفاده از تکنیک تحلیل شبکه ای anp انجام شده است. جهت اولویت بندی و میزان اثرگذاری شاخص ها در تکنیک anp از نرم افزار Super Decisions استفاده شده است. در نهایت نیز نحوه تأثیر هر یک از شاخص ها بر کاهش معضلات زیست محیطی مورد تشریح قرار گرفته است و در انتها نیز چهارچوب نظری از مرور ادبیات در زمینه ی شاخص هایی از شهر هوشمند که بر کاهش معضلات زیست محیطی مؤثر است تهیه شده است.

۵- مبانی نظری:

۵-۱ تحول شهرنشینی:

جمعیت شهرنشین در دنیای امروز در تمامی شهرهای جهان خصوصاً در کشورهای در حال توسعه همواره در حال افزایش است. بنا به گزارش مرکز آمار ایران نیز جمعیت شهرنشین سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۹۰، قریب به ۵ میلیون و ۵۰۰ هزار نفر افزایش یافته است.

۵-۲ محیط زیست و اهمیت آن:

«محیط در فارسی به معنای احاطه کننده و دربرگیرنده بوده است و معادل انگلیسی آن Enviroment (محیط تغییر و ناپایدار) می باشد» (شیعه، ۱۳۷۲، ۱۰-۱۷ به نقل از بیات و دیگران، ۱۳۹۰، ۶۴). «در زندگی موجودات، داشتن محیطی سالم و استفاده از هوا، خاک و آب غیر آلوده حق طبیعی هر موجودی می باشد. « (Kumar, ۱۹۹۲, ۴۹) به نقل از بیات و دیگران، ۱۳۹۰، ۶۴-۶۵). افزایش جمعیت به نوبه خود سبب افزایش مشکلات زیست محیطی می شود.

۵-۳ مسائل زیست محیطی با تأکید بر عوامل

ایجاد آلودگی:

«ایران در دهه های گذشته از سویی متأثر از

پدیده شهرنشینی شتابان و از سوی دیگر، به دلیل برخورداری از منابع فراوان انرژی، رشد فزاینده ای در مصرف انرژی تجربه کرده است. این دو عامل، به همراه پایین بودن سطح تکنولوژی دوست دار محیط زیست، کشور را با مسائل زیست محیطی روبه رو کرده است» (فطرس، معبودی، ۱۳۸۹، ۳).
• به وجود هر نوع ذره ای در هوا که سلامت انسان و سایر موجودات زنده را به خطر بیندازد، آلودگی هوا گفته می شود.

• «آلودگی آب زمانی اتفاق می افتد که یک بدنه آبی در اثر اضافه شدن مقدار زیاد مواد تحت تأثیر قرار گیرد.» (ملک سیاه چشم، ۱۳۸۸، ۲). اهمیت سلامت آب به دلیل فرا گرفتن بیش از ۲/۳ بدن انسان است.

• «سروصدا عبارت است از صوت یا مجموعه ای از امواج صوتی که خارج از هرگونه نظم و هارمونی تولید شوند.» (صارمی، رضایپور، ۱۳۹۲، ۳۱۳-۳۱۴).
• هرگونه تغییر در ذرات تشکیل دهنده خاک، آلوده بر روی خاک نیز باعث کم شدن پوشش گیاهی و بروز بیماری های پوستی و نظایر آن می گردد.

• در نظر نداشتن شاخص ها و استانداردهایی که یک منبع روشنایی باید داشته باشد بر محیط زیست اثر می گذارد. ممکن است آلودگی نوری مرتبط با زمان، مکان و یا شدت نور باشد

• دفع نامناسب زباله سبب می شود تا شیرابه های حاصل از آن بانفوذ به خاک و آب، باعث آلودگی آن ها شده و با انتشار گازهای آلاینده و بوی نامطبوع، هوای محیط را نیز به مخاطره اندازد.

• افزایش جمعیت شهرنشین موجب افزایش مصرف سوخت و افزایش مصرف انرژی می شود که این موضوع نیز تأثیر مستقیمی بر آلودگی هوا و صوتی و هدر رفت انرژی دارد.

• ازدیاد جمعیت و شهرنشینی بیش از حد با کاهش سرانه فضای سبز و محیط زیست سالم ارتباط

نزدیکی دارد. چراکه کم شدن سرانه فضای سبز و افزایش آلودگی‌های هوا، موجب انتشار بیشتر گازهای آلاینده و گرم‌تر شدن هوا می‌شود.

• یکی از اساسی‌ترین مشکلات در سالهای اخیر مشکلات ناشی از گرم شدن کره زمین است؛ که عواقب آن نه تنها شهرنشینان بلکه کل کره زمین را تحت تأثیر قرار خواهد داد.

• در نتیجه انواع آلودگی‌های زیست‌محیطی و همچنین گرم شدن بیش از حد، حیات جانداران به مخاطره افتاده و در این میان جاندارانی که ظرفیت مقاومتی کمتری دارند، حیات خود را از دست می‌دهند.

۴-۵ آلودگی زیست‌محیطی در بافت‌های قدیمی:

بافت‌های کهن و ارگانیک به‌ویژه در ایران با مسائل و مشکلات زیست‌محیطی زیادی روبه‌رو هستند. اکنون با توجه به تعاریف رسمی از بافت کهن تا حدودی به این معضلات توجه شده است اما یادآوری می‌شود که در ایران، به‌ویژه در دهه‌های اخیر پرداختن به بافت یادشده با توجه به تعریف از فرسودگی شروع شده است. این بدان معنی است که فرسودگی با کهن بارگی مترادف تصور می‌شود. «آنچه که تا به حال به صورت رسمی در مورد تعیین محدوده‌ی بافت‌های فرسوده شهری ایران مطرح شده، مصوبه شورای عالی شهرسازی و معماری است که بر مبنای سه شاخص ریزدانه‌نگی بافت، نفوذناپذیری و ناپایداری سازه‌های بناها است» (مهندسین مشاوران، ۱۳۸۴ به نقل از زبردست و همکاران، ۱۳۹۱، ۲۸). با این وجود پژوهش‌های انجام‌شده در این زمینه حاکی از این امر است که علاوه بر شاخص‌های فوق، سایر عوامل اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی و غیره نیز بر فرسودگی تأثیرگذارند. علاوه بر موارد فوق بافت‌هایی نیز وجود دارد که فرسوده نیستند، اما در گذشته‌های دور به صورت ارگانیک و خودجوش شکل گرفته‌اند و دارای ارزش‌های منحصر به خود نیز می‌باشند. بافت‌های ارگانیک بیشتر در

معرض آلودگی‌های زیست‌محیطی قرار داشته‌اند چراکه عرض کم معابر از طرفی باعث افزایش تردد و ترافیک شده و از طرفی نیز جریان هوا به‌سادگی در آن اتفاق نمی‌افتد، نیاز به رفت‌وآمدهای گسترده از محل سکونت به محل کار و عدم امکان جایگزینی فعالیت‌های اشتغال‌زا به دلیل نیاز به مداخلات گسترده در این زمینه نیز باعث افزایش آلودگی‌های زیست‌محیطی می‌گردد. وجود قطعات ریزدانه و سخت بودن تجمیع آن به دلیل مخالفت ساکنان نیز، بر سخت‌تر شدن جریان هوا تأثیرگذار است. اثرات آلودگی محیط‌زیست باعث بروز انواع مختلف بیماری‌های جسمی و روانی می‌شود. بنابر موضوعات گفته‌شده بررسی معضلات زیست‌محیطی در بافت‌های قدیمی و ارگانیک و ارائه راه‌حل‌های مناسب، دارای اولویت است. روشن است که مداخله صرفاً کالبدی در بافت‌های گفته‌شده ناکارآمد است بنابراین یکی از راه‌حلهای پیش رو برای حل این معضل استفاده از رویکرد شهر هوشمند می‌باشد که در زیر توضیح داده شده است.

۵-۵ شهر هوشمند:

«شهر الکترونیک، شهری ۲۴ ساعته است که امور شهری در تمام شبانه‌روز در آن جریان دارد. شهروندان می‌توانند از طریق اینترنت، در هر زمان و هر مکان به اطلاعات و خدمات آموزشی، تفریحی، تجاری، اداری، بهداشتی و غیره مورد نیاز خود دسترسی پیدا کنند» (کیانی، ۱۳۹۰، ۴۵).

۵-۶ شاخص‌های شهر هوشمند:

در این بخش به بررسی ویژگی‌های شهر هوشمند و خانه هوشمند که یکی از اجزای مهم شهر می‌باشند، بر اساس آرا نظریه‌پردازان مختلف، پرداخته شده است.

۶- تحلیل اولویت و میزان اثرگذاری شاخص‌ها بر اساس روش ANP:

«روش‌های ارزیابی چندمعیاره کاربرد وسیعی در همه علوم از جمله در شهرسازی پیدا کرده‌اند. روش فرآیند تحلیل شبکه ای ANP ارتباطات

در این بخش جهت تحلیل اولویت و میزان اثرگذاری شاخص های فوق، از دسته بندی آلبین و همکاران در سال ۲۰۱۵ در زمینه ابعاد شهر هوشمند و جنبه های مرتبط با زندگی شهری به اقتباس از لومباردی و همکاران که شامل شش بعد (اقتصاد هوشمند، شهروند هوشمند، دولت هوشمند، پویایی و تحرک هوشمند، محیط هوشمند و زندگی هوشمند) است، استفاده شده است و شاخص های مستخرج از مبانی نظری و دیدگاه نظریه پردازان، ذیل شش بعد نامبرده شده جای گرفته است.

مرحله ۲: تعیین وزن هر یک از شاخص نسبت

پیچیده بین و میان عناصر تصمیم را از طریق جایگزینی ساختار سلسله مراتبی با ساختار شبکه ای در نظر میگیرد. به همین دلیل در سالهای اخیر استفاده از ANP به جای AHP را اغلب زمینه ها افزایش پیدا کرده است. (زبردست، ۱۳۸۸، ۷۹) در این بخش از پژوهش برای سنجش اولویت و میزان اهمیت شاخص های شهر هوشمند از روش فرایند تحلیل شبکه ای ANP استفاده شده است که شامل مراحل زیر می باشد:

مرحله ۱: شناسایی معیارها و زیر معیارها و ارائه مدل شبکه ای آنها:

جدول شماره ۱: شاخص های شهر هوشمند بر اساس آراء نظریه پردازان؛ منبع: نگارندگان

سال	نویسنده	موضوع	شاخص	توضیحات
۱۳۸۰	بهز آدفر	شهر هوشمند	کار از راه دور	انجام کار از یک موقعیت دور از محل اصلی؛ نیاز به اضافه کردن دفتر کار خانگی
			خرید از راه دور	استفاده از فروشگاه جدید به کمک تکنولوژی اطلاعات
			آموزش از راه دور	شکل گیری کلاس ها و آزمایشگاه ها و دانشگاه های مجازی
			بانکنداری الکترونیکی	انجام کارهای بانکی بدون نیاز به حضور در بانک با اتصال به home page
۲۰۰۲	کمینیوس ^{۱۴} (مولایی و همکاران، ۱۳۹۵)	شهر هوشمند به عنوان محیطهای یادگیری و نوآوری	سرزمینهایی با ظرفیت بالای یادگیری و نوآوری	ارتباط بین خلاقیت مردم، نهادها و مؤسسات تولید دانش و همچنین زیرساختهای دیجیتال برای مدیریت ارتباطات و دانش
۲۰۰۶	لاهی و همکاران ^{۱۵} (کمانداری، رحیم رهنما، ۱۳۹۴)	شهر هوشمند	مشارکت الکترونیک در مدیریت و برنامه ریزی شهری	تهیه سند راهبردی شهر الکترونیک جهت اجرا زیرساخت های شهر الکترونیک و مشارکت اجتماعی شهروندان در مدیریت شهری
۱۳۸۶	فریادی	شهر هوشمند	اتصال بین کار و زندگی سامانه سلامت هدایت ترافیک دسترسی به خدمات رشد و تقویت صنایع پاک اختلاط کاربری افزایش اوقات فراغت کاهش مصرف انرژی کاهش فضای اداری	بازسازی اتصال بین کار و سکونت دسترسی به اطلاعات مربوط به سلامتی ومراکز بهداشتی برنامه ریزی جادهای و هدایت ترافیک با سیستم آنلاین امکان خرید در خانه، شغل یابی، پیام گذاری در خانه رشد و تقویت صنایع پاک و وابسته به دانش به جای صنایع سنگین ترکیب استفادههای مختلف مسکونی، تجاری، فراغت و غیره زمان کمتر برای کار، استقرار بیشتر در خانه، زمان بیشتر برای رشد تحصیلی و فرهنگی کم شدن تردد و صنایع سنگین و کربن و کاهش مصرف انرژی اتصال بیشتر خانه و محل کار باعث کاهش فضای اداری و خدماتی
۲۰۰۷	گفینجر و همکاران ^{۱۶} (Kumar et al ۲۰۱۸)	شهر هوشمند	انواع خدمات پیشنهادی و مدل های تحویل خدمات	شش دسته بندی برای شهر: خدمات، مردم، حکومت داری، تحرک، محیط زیست، زندگی
۲۰۰۷	گفینجر و همکاران ^{۱۷} (مولایی و همکاران، ۱۳۹۵)	شهر هوشمند	عملکرد عالی و دارا بودن رویکردی آینده نگر	ترکیب هوشمندی، مشارکت و فعالیت شهروندانی خودکفا، آگاه و مستقل در رابطه با اقتصاد، مردم، زمامداری، تحرک پذیری، محیط زیست و زندگی شهروندان
۲۰۰۷	انجمن جوامع هوشمند مولایی و همکاران، (۱۳۹۵)	مبنای برتری در اطلاعات و فن آوری ارتباطات	زیرساختهای پهنای باند نیروی کار دانش بنیان نوآوری	ارزیابی ظرفیت محلی در خصوص ارتباطات دیجیتالی مبنایی برای اندازه گیری ظرفیت جمعیت واجد شرایط برای فعالیت های دانش بنیان ارزیابی میزان توانایی جوامع در ایجاد محیط های نوآورانه
			دموکراسی دیجیتالی بازار یابی	غلبه بر شکاف های دیجیتالی و حصول اطمینان از امکان دسترسی برابر همه اقشار جامعه به پهنای باند جذابیت جوامع و میزان رقابت آنها با سایر شهرها
۲۰۰۷	آلبرت ^{۱۸} (مولایی و همکاران، ۱۳۹۵)	۳ عنصر جوامع هوشمند	مردم / کاربران زیرساخت های فنی چهارچوب های نهادی	جوامع هوشمند: شامل رهبر پروژه، مدیران آگاه و کاربران بال انگیزه به کار گیری زیرساخت شبکه ای مکانیسم های نهادی با هدف تولید دانش و همکاری اجتماعی
			برنامه های کاربردی	عملکردهای جوامع تحت پوشش برنامه های مرتبط با نظارت، کار آفرینی، آموزش و مراقبت های بهداشتی
۲۰۰۹	کارالیو و همکاران ^{۱۹}	شهر هوشمند	شش محور اصلی در یک شهر	زیرساخت شبکه ای، تأکید بر تجارت، شمول اجتماعی ساکنین شهری مختلف در خدمات عمومی،

			هور احمد و ديگران، (۱۳۹۶)	هوشمند	صنایع خلاق و با تکنولوژی بالا، توجه به نقش سرمایه‌های اجتماعی در توسعه شهری، پایداری اجتماعی و زیست‌محیطی
۲۰۱۰	هرسون و همکاران (مولایی و همکاران، ۱۳۹۵)	شهر هوشمند		شهری مجهز به تجهیزات لازم	بهره بردن از حسگرها، ابزار اندازه‌گیری، دستگاه‌های شخصی، تجهیزات، دوربین‌ها، گوشی‌های هوشمند، تجهیزات پزشکی نصب‌شده برای استفاده در مواقع اضطراری
۲۰۱۱	اناستازیا ^{۲۱} (پور احمد و ديگران، ۱۳۹۶)	مفهوم شهر هوشمند به سمت توسعه جوامع		پتانسیل‌ها و ابزار کلیدی	پیشرفت‌های شبکه باند پهن، دسترسی به منابع اطلاعات و همچنین طیف وسیعی از ابزارها برای اتصال در سطح ملی و جهانی
۱۳۹۰	کیانی	شهر هوشمند		سیستم حمل‌ونقل هوشمند	کنترل ترافیک شهری و جاده‌ای با استفاده از فناوری
				شهروند الکترونیک	استاندارد آموزشی شهروند الکترونیک
				شهرداری الکترونیک	ارائه خدمات سازمانی به‌صورت آسان، سریع، قابل دسترسی و آیین به شهروندان با بهره‌گیری از فناوری اطلاعات، خدمات
۱۳۹۰	انوشه	خانه هوشمند		کنترل هوشمند گرمایش و سرمایش	ایجاد هوای مطبوع، گزاشی از دمای ساختمان و هشدار اتلاف انرژی و تنظیم دما قبل از ورود به ساختمان.
				سیستم‌های حفاظتی و امنیتی و کنترل تردد	شنیدن صداهای داخل ساختمان از راه دور و ارسال پیام در صورت بروز هرگونه حادثه به صاحب‌خانه
				کنترل هوشمند روشنایی	روشن و خاموش شدن خودکار چراغ‌ها
				کنترل نور طبیعی	امکان باز یا بسته شدن پرده‌ها به‌صورت خودکار
				سیستم‌های هوشمند صوتی و تصویری	سیستم‌های صوتی و تصویری، باز و بسته کردن پرده‌های نمایش، کنترل روشنایی در هنگام اجرا
				سیستم‌های اعلام حریق	اعلام حریق، روشنایی و تهویه رهاورها، مسیرهای خروج فعال شده، تماس با مراکز مربوطه و دادن آدرس به آن
				سیستم آبیاری باغچه و غذایی به حیوانات خانگی	دادن آب و غذا در ساعات مشخصی به گیاهان و حیوانات خانگی و آبیاری زمین‌های کشاورزی، باغ‌ها و گلخانه‌ها
۲۰۱۲	چواری و همکاران ^{۲۲} (پور احمد و ديگران، ۱۳۹۶)	شهرهای هوشمند		ابتکار شهرهای هوشمند	اشاره به ۸ عامل: مدیریت و سازمان / فناوری / حکمروایی / سیاست / مردم و جوامع / اقتصاد / زیرساخت‌ها / محیط طبیعی
۲۰۱۳	چانگ و همکاران ^{۲۳} (Kumar et al., ۲۰۱۸)	شهر هوشمند		چهارچوب محاسبه بیزنس	چهارچوب محاسبه بیزنس جهت کمک به کسب‌وکارها و ارائه‌دهندگان خدمات
۲۰۱۴	لی و لی ^{۲۴} (Kumar et al., ۲۰۱۸)	شهر هوشمند		انواع خدمات پیشنهادی و مدل‌های تحویل خدمات	۲۲۸ دسته‌بندی از سرویس‌های شهر هوشمند را در ۱۱ گروه (مدیریت، محیط‌زیست، بهداشت عمومی، حمل‌ونقل، پیشگیری از جرم و فاجعه، آموزش و پرورش، توزیع، امکانات مدیریت، فرهنگ، تور و ورزش، محیط کار، متفرقه)
۲۰۱۵	هیبتا ^{۲۵} (پور احمد و ديگران، ۱۳۹۶)	شهر هوشمند		خصوصیات متنوع مسائل و موضوعات	پایداری، کیفیت زندگی، جنبه‌های شهری و هوشمندی جامعه، اقتصاد، محیط و حکمروایی
				زیرساخت‌های موردنیاز	زیرساخت‌های فیزیکی، زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات
۱۳۹۵	سجادی، آقایی	شهروند هوشمند		شهروند هوشمند شامل متغیرهای مستقل و وابسته	مستقل: وضعیت اقتصادی، سطح تحصیلات، سن، مدت اقامت در محله وابسته: اجتماعی محوری، رفتار مدنی، علم‌گرایی، مدارای اجتماعی، مسئولیت‌پذیری، اعتماد، قانون مداری، مشارکت اجتماعی، نوع دوستی، طبیعت دوستی، شهر دوستی
۲۰۱۷	لی و همکاران ^{۲۶} (Kumar et al., ۲۰۱۸)	شهر هوشمند		پذیرش تکنولوژی و مشارکت شهروندان در توسعه شهر هوشمند	مشارکت شهروندان در روند برنامه‌ریزی از طریق سایت‌های مختلف اجتماعی، جلسات اجتماعی و غیره
				حفاظت از محیط‌زیست و کاهش تلفات طبیعی	شرایط جوی ناسامده به‌علاوه شرایط آب و هوایی و شرایط شدید قابل پیش‌بینی
۱۳۹۶	پورا احمد و ديگران	اهداف شهر هوشمند		زندگی هوشمند	بهبود کیفیت زندگی ساکنین (Hall, 2000)، بهبود بخش بهداشت و درمان (washburn et al., ۲۰۱۰)، بهبود امنیت عمومی (witters, 2012)
				محیط هوشمند	کاهش انتشار کربن (Angoso, 2009) پیاده‌سازی شیوه‌های پیشرفته مدیریت زباله، (Maloney, 2011) افزایش کارایی ذخیره آب (wenkatesen ۲۰۱۰) و انرژی (stancic, ۲۰۰۹)
				تحرك هوشمند	کاهش تراکم ترافیک (Mulligan, 2010)، توانمندسازی سیستم حمل‌ونقل هوشمند (Chenritzo et al, 2009)
				اقتصاد هوشمند	افزایش نرخ اشتغال، تعریف مدل‌های کسب‌وکار جدید برای جذب شرکت‌ها به‌منظور رشد اقتصاد پایدار (Doobs et al, 2012)
				حکمروایی هوشمند	فراهم کردن خدمات دولت الکترونیک شفاف و کارآمد (Chourabi, 2012)
۱۳۹۶	پور احمد و ديگران	اهداف و عناصر اصلی شهرهای هوشمند.		مردم هوشمند (سرمایه انسانی و اجتماعی)	میزان مشروعیت/ میل به یادگیری مادام‌العمر/ کثرت اجتماعی و قومی/ انعطاف‌پذیری/ خلاقیت/ بین‌المللی بودن / تفکر باز / مشارکت در زندگی اجتماعی
				اقتصاد هوشمند (رقابت‌پذیری)	روحیه نوآورانه / کارآفرینی / تصویر اقتصادی و علامت تجاری / بهره‌وری / انعطاف‌پذیری بازار کار / شمول بین‌المللی / توانایی تحول/دگرگونی
				تحرك هوشمند (حمل‌ونقل و فناوری ارتباطات و اطلاعات)	دسترسی محلی/ دسترسی بین‌المللی / دسترسی به زیرساخت‌های فناوری ارتباطات و اطلاعات / سیستم حمل‌ونقل پایدار، آیین و نوآورانه
				حکمروایی هوشمند (مشارکت)	مشارکت در تصمیم‌گیری/ خدمات اجتماعی و عمومی / حکومت‌داری شفاف / حکمرانی شفاف / دیدگاه استراتژی سیاسی
				زندگی هوشمند (کیفیت زندگی)	امکانات فرهنگی/ شرایط بهداشتی و سلامت فردی/ کیفیت مسکن و تسهیلات آموزشی و جذابیت‌های توریستی/ انسجام اجتماعی
				محیط هوشمند (منابع طبیعی)	پتانسیل‌های طبیعی/ الودگی / حفاظت محیطی/ مدیریت منابع پایدار
۲۰۱۸	کامر و همکاران ^{۲۷}	تفهم‌برداری ذهنی برای تبدیل شهر هوشمند و طراحی خدمات هوشمند.		زیرساخت ICT خدمات هوشمند	سخت‌افزار و نرم‌افزار / اراندازی مختلف سنسورها / خدمات شهری آنلاین امنیت عمومی و کاهش جرائم / منبع تغذیه / سیستم حمل‌ونقل / امکانات سلامت / امکانات تحصیل هوشمند / خدمات گردشگری / آیش‌گیری و کنترل فاجعه
				بازسازی اقتصادی و فعالیت‌های تجاری و بیزنس	تشکیل خوشه صنعتی / استخدام تولید / زون اقتصادی خاص/ پیش‌بینی آسیب‌های صنعتی
				خوشه صنعتی - تجاری و حفاظت محیط‌زیست	تکنولوژی خانه‌های سبز/ سنسورهای حساس به بو و الودگی/ استفاده از وسایل الکترونیک/ سیستم باز یافت خودکار
				برنامه‌ریزی دولت و طراحی سیاست	طرح جامع برای استفاده از زمین و منابع / بهبود عملکرد شهرداری
۲۰۱۸	نیک و همکاران ^{۲۸}	شبکه حمل‌ونقل عمومی هوشمند		انوبوس‌های الکترونیک	طریقیت ذخیره انرژی بالا و نیروگاه خورشیدی برای هر ایستگاه و دریافت انرژی از ایستگاه های انوبوس.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

جدول شماره ۲: ابعاد یک شهر هوشمند و جنبه های مرتبط با زندگی شهری؛ منبع: نگارندگان

Dimension of a smart city	Related aspect of urban life
smart economy	industry
smart people	education
smart governance	e-democracy
smart mobility	logistics & infrastructures
smart environment	efficiency & sustainability
smart living	security & quality

می آید که نشان دهنده اولویت هر شاخص است. لازم به ذکر است به دلیل حجم عملیات گسترده و تعداد زیاد شاخص ها، تنها خروجی نهایی مدل ارائه می گردد.

مرحله ۴: تحلیل یافته های حاصل از مدل:

نتایج حاصل از فرآیند تحلیل شبکه ای نشان می دهد در بین شاخص ها بهبود کیفیت زندگی دارای بالاترین اولویت می باشد (۰,۱۱۴)، سپس رویکردی آینده نگر (۰,۰۸۴) که لازمه داشتن شهر هوشمند نیز است، شرایط بهداشتی و سلامت فردی (۰,۰۸۳)، استفاده از پتانسیل های طبیعی (۰,۰۷۵)، دموکراسی هوشمند (۰,۰۷۱) که لازمه دسترسی برابر همه افراد است. و داشتن زیرساخت های هوشمند (۰,۰۵۷)، زیرساخت فنی (۰,۰۴۹) و سپس تجهیزات و ابزارهای اندازه گیری هوشمند (۰,۰۴۴) به عنوان شاخص هایی هستند که بیشترین اثرگذاری را برای هوشمندی شهری ایفا می کنند.

۷- یافته های پژوهش:

چهارچوب رویکرد هوشمند در مسیر راهکار یابی مشکلات زیست محیطی در بافت های کهن باره: این بخش از پژوهش پیش رو که در واقع بسط و وصل

به یکدیگر:

با توجه به ارتباط میان شاخص ها، مقایسات زوجی بر اساس مقیاس ۹ کمیته انجام شده و پس از تعیین ضریب اهمیت شاخص ها نسبت به یکدیگر، ماتریس های مقایسات زوجی در نرم افزار Super Decisions وارد می شوند

مرحله ۳: تعیین اولویت و میزان اهمیت هر

یک از شاخص ها نسبت به یکدیگر:

پس از انجام مقایسات زوجی، سوپر ماتریس ناموزون و موزون و در نهایت سوپر ماتریس حد به دست

جدول شماره ۳: تبیین شاخص ها و ابعاد شهر هوشمند؛ منبع: نگارندگان

اقتصاد هوشمند	کار از راه دور / خدمات از راه دور / اختلاط کاربری / صنایع پاک / آزاد شدن زمین / آزاد شدن زمان (اوقات فراغت)
شهروند هوشمند	رویکردی آینده نگر / نوآوری / نیروی کار دانش بنیان
دولت هوشمند	دموکراسی هوشمند / چهارچوب نهادی
پویایی و تحرک هوشمند	تجهیزات و ابزارهای اندازه گیری هوشمند / سیستم موقعیت یاب / هدایت ترافیک و برنامه ریزی جاده ای آنلاین / اتوبوس الکتریکی / زیرساخت هوشمند و ICT / زیرساخت های پهنا باند / زیرساخت های فنی /
محیط هوشمند	استفاده از پتانسیل های طبیعی / خانه سبز / سیستم پیشرفته مدیریت زباله / سیستم خودکار بازیافت / سیستم آبیاری باغچه / پیش بینی شرایط آب و هوایی / بررسی میزان املاح موجود در آب و خاک
زنگی هوشمند	بهبود کیفیت زندگی / شرایط بهداشتی و سلامت فردی / کنترل سرمایه و گرمایش / کنترل روشنایی هوشمند / سنسورهای حساس به بو

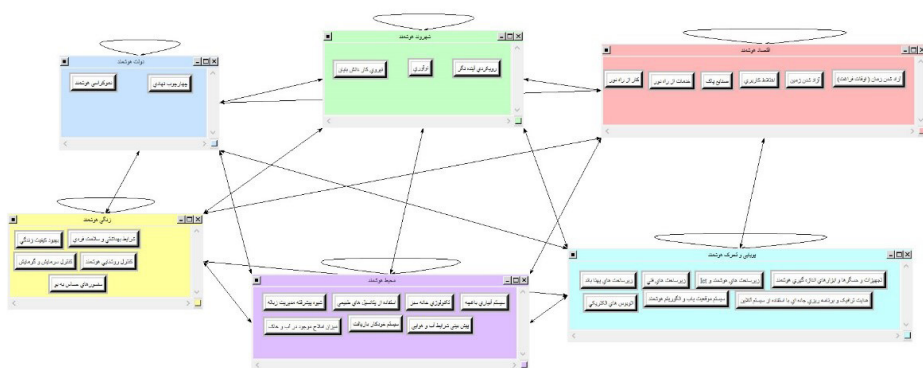
جدول شماره ۴: ضریب اهمیت شاخص های شهر هوشمند؛ منبع: نگارندگان

بعد	شاخص	ضریب اهمیت (وزن)	بعد	شاخص	ضریب اهمیت (وزن)
اقتصاد هوشمند	کار از راه دور	۰.۰۳۶	زندگی هوشمند	بهبود کیفیت زندگی	۰.۱۱۴
	خدمات از راه دور	۰.۰۲۵		شرایط بهداشتی و سلامت فردی	۰.۰۸۳
	اختلاط کاربری	۰.۰۳۴		کنترل سرمایه‌ش و گرمایش	۰.۰۰۷
	صنایع پاک	۰.۰۲۷		کنترل روشنایی هوشمند	۰.۰۰۴
	آزاد شدن زمین	۰.۰۲۷		سنسورهای حساس به بو	۰.۰۰۵
	آزاد شدن زمان (اوقات فراغت)	۰.۰۱۶			
محیط هوشمند	استفاده از پتانسیل های طبیعی	۰.۰۷۵	پویایی و تحرک هوشمند	تجهیزات و ابزارهای اندازه گیری هوشمند	۰.۰۴۴
	خانه سبز	۰.۰۲۲		سیستم موقعیت یاب	۰.۰۱۱
	سیستم پیشرفته مدیریت زباله	۰.۰۱۳		هدایت ترافیک و برنامه ریزی جاده ای آنلاین	۰.۰۱۱
	سیستم خودکار بازیافت	۰.۰۱۷		اتوپوس الکترونیکی	۰.۰۰۶
	سیستم آبیاری باغچه	۰.۰۰۶		زیرساخت هوشمند و ICT	۰.۰۵۷
	پیش بینی شرایط آب و هوایی	۰.۰۱۰		زیرساخت های پهنا باند	۰.۰۳۵
	بررسی میزان املاح موجود در آب و خاک	۰.۰۰۵		زیرساخت های فنی	۰.۰۴۹
شهروند هوشمند	رویکردی آینده نگر	۰.۰۸۴	دولت هوشمند	دموکراسی هوشمند	۰.۰۷۱
	نوآوری	۰.۰۱۹		چهارچوب نهادی	۰.۰۴۳
	نیروی کار دانش بنیان	۰.۰۳۴			

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۱۲۳

تصویر شماره ۲: فرآیند تحلیل شبکه ای ANP شاخص ها شهر هوشمند؛ منبع: نگارندگان

کردن موارد گفته شده می باشد، در پی چهارچوب سازی به منظور حل معضلات زیست محیطی با تکیه بر راهکارهایی شهر هوشمند در بافت های قدیمی و ارگانیک شهرها می باشد. در جدول زیر چهارچوب رویکرد شهر هوشمند و نحوه مواجهه با مشکلات زیست محیطی در قلمروهای کهن باره عرضه می شود. این چهارچوب متضمن شاخص های راهبردی و تأثیر آن برای رفع آلودگی است.

۸- نتیجه گیری:

جدول شماره ۵: تاثیرات شاخص شهر هوشمند بر کاهش آلودگی های محیط زیستی؛ منبع: نگارندگان

بعد	شاخص	ضریب اهمیت (وزن)	تأثیرات راهکارهای شهر هوشمند در کاهش آلودگی های زیست محیطی
زندگی هوشمند	بهبود کیفیت زندگی	۰.۱۱۴	کاهش آلودگی آب و هوا و حتی خاک
شهروند هوشمند	رویکردی آینده نگر	۰.۰۸۴	متضمن مفهوم استفاده از منابع موجود بدون به خطر انداختن آنها برای نسل آینده
زندگی هوشمند	شرایط بهداشتی و سلامت فردی	۰.۰۸۳	آلودگی کمتر آب و هوا و خاک و دفع مناسب زباله
محیط هوشمند	استفاده از پتانسیل های طبیعی	۰.۰۷۵	افزایش سرانه فضای سبز که خود باعث کاهش آلودگی هوا و آب و خاک و جلوگیری از گرم تر شدن کره زمین نیز می شود
دولت هوشمند	دموکراسی هوشمند	۰.۰۷۱	دسترسی برابر همه افراد به خدمات آنلاین و بهره بردن از مزایای کار و خدمات از راه دور
پویایی و تحرک هوشمند	زیرساخت هوشمند و Ict	۰.۰۵۷	کاهش اتلاف انرژی و جلوگیری از گرم تر شدن زمین
پویایی و تحرک هوشمند	زیرساخت های فنی	۰.۰۴۹	استفاده از زیرساخت های فنی موجب کاهش آلودگی خاک و آلودگی هوا و حتی دفع مناسب زباله و فاضلاب می شود که این موارد نیز بر آلودگی هوا تأثیرگذار است.
پویایی و تحرک هوشمند	تجهیزات و ابزارهای اندازه گیری هوشمند	۰.۰۴۴	کاهش آلودگی های نوری به سبب استفاده از حسگرها و آلودگی هوا و خاک / کاهش آلودگی و مصرف انرژی به دلیل استفاده از سنسورهای حساس
اقتصاد هوشمند	کار از راه دور	۰.۰۳۶	کاهش نیاز به تردد و ترافیک، کاهش آلودگی هوا و آلودگی صوتی، کاهش مصرف انرژی و سوخت های فسیلی، جلوگیری از گرم شدن بیش از حد هوا و جلوگیری از کاهش تنوع زیستی
اقتصاد هوشمند	خدمات از راه دور	۰.۰۳۵	کاهش نیاز به تردد و ترافیک، کاهش آلودگی هوا و آلودگی صوتی، کاهش مصرف انرژی و سوخت های فسیلی، جلوگیری از گرم شدن بیش از حد هوا و جلوگیری از کاهش تنوع زیستی
پویایی و تحرک هوشمند	زیرساخت های پهنا باند	۰.۰۳۵	دسترسی راحت تر به اینترنت و خدمات آنلاین که موجبات کار و خدمات از راه دور را فراهم می کند، کاهش نیاز به تردد و ترافیک، کاهش آلودگی هوا و آلودگی صوتی، کاهش مصرف انرژی و سوخت های فسیلی، جلوگیری از گرم شدن بیش از حد هوا و جلوگیری از کاهش تنوع زیستی
اقتصاد هوشمند	اختلاط کاربری	۰.۰۳۴	اختلاط کاربری های مسکونی، تجاری، خدماتی و ... که باعث نیاز کمتر به فضا می شود و در نتیجه آزاد شدن فضا و افزایش میزان فضای سبز
شهروند هوشمند	نیروی کار دانش بنیان	۰.۰۳۴	افزایش آگاهی در زمینه ی مشارکت ، کاهش نیاز به تردد و ترافیک، کاهش آلودگی هوا و آلودگی صوتی، کاهش مصرف انرژی و سوخت های فسیلی، جلوگیری از گرم شدن بیش از حد هوا و جلوگیری از کاهش تنوع زیستی
دولت هوشمند	چهارچوب نهادی	۰.۰۳۳	بستری برای تولید فن آوری و نوآوری و ارتقا آموخته ها که خود باعث ابداع روش های جدید در برنامه حفاظت از محیط زیست و کاهش آلودگی و... می شود
اقتصاد هوشمند	صنایع پاک	۰.۰۲۷	کاهش آلودگی هوا و صوت و کاهش مصرف انرژی و جلوگیری از گرم تر شدن هوا و امکان تنوع گونه های زیستی

اقتصاد هوشمند	آزاد شدن زمین	۰،۰۲۷	نیاز به فضای کمتر برای خدمات و در نتیجه وجود فضای بیشتر برای فضای سبز و در نتیجه کاهش آلودگی هوا و خاک
محیط هوشمند	خانه سبز	۰،۰۲۲	افزایش سرانه فضای سبز و کاهش آلودگی هوا و آب و خاک، همچنین جلوگیری از گرم‌تر شدن کره زمین و تنوع گونه‌های زیستی
شهروند هوشمند	نوآوری	۰،۰۱۹	نوآوری در خلق روش‌های جدید به منظور حفاظت از محیط‌زیست و تنوع زیستی و همزیستی مسالمت‌آمیز
محیط هوشمند	سیستم خودکار بازیافت	۰،۰۱۷	سهولت دفع زباله و فاضلاب و کاهش آلودگی هوا
اقتصاد هوشمند	آزاد شدن زمان (اوقات فراغت)	۰،۰۱۶	زمان کمتر برای کار، استقرار بیشتر در خانه، زمان بیشتر برای افزایش آگاهی شهروندان در جهت اهمیت محیط‌زیست و روش‌های حفاظت از آن
محیط هوشمند	سیستم پیشرفته مدیریت زباله	۰،۰۱۳	کاهش آلودگی خاک و آب به دلیل جمع نشدن زباله‌ها بر روی خاک و عدم انتشار شیرابه آن
پویایی و تحرک هوشمند	سیستم موقعیت یاب	۰،۰۱۱	نشان دادن مسیر مناسب برای جلوگیری از اتلاف مصرف انرژی و همچنین استفاده از خدمات تاکسی آنلاین و در نتیجه کاهش آلودگی هوا و صوت، جلوگیری از گرم شدن بیش‌ازحد هوا
پویایی و تحرک هوشمند	هدایت ترافیک و برنامه ریزی جاده ای آنلاین	۰،۰۱۱	کاهش ترافیک، در نتیجه ترافیک کمتر و کاهش آلودگی هوا و صوت و کاهش مصرف انرژی و گرم شدن دمای زمین و افزایش تنوع گونه‌های زیستی
محیط هوشمند	پیش بینی شرایط آب و هوایی	۰،۰۱۰	جلوگیری از هدر رفت انرژی و کاهش آلودگی هوا و آب‌و‌خاک، تنوع گونه‌های زیستی
زندگی هوشمند	کنترل سرمایش و گرمایش	۰،۰۰۷	اتلاف کمتر انرژی و آلودگی کمتر هوا در نتیجه کمتر شدن سوخت‌های فسیلی و کاستن از گرم شدن هوا و تنوع زیستی
پویایی و تحرک هوشمند	اتوبوس الکتریکی	۰،۰۰۶	دریافت انرژی ذخیره‌شده با استفاده از سلول‌های خورشیدی در ایستگاه اتوبوس، افزایش حمل‌ونقل عمومی، کاهش آلودگی هوا و کاهش مصرف انرژی و آلودگی صوتی و جلوگیری از گرم‌تر شدن کره زمین و انقراض تنوع‌های زیستی
محیط هوشمند	سیستم آبیاری باغچه	۰،۰۰۶	جلوگیری از هدر رفت آب و انرژی، کاهش آلودگی و جلوگیری از آلودگی خاک
زندگی هوشمند	سنسورهای حساس به بو	۰،۰۰۵	کاهش آلودگی هوا
محیط هوشمند	بررسی میزان املاح موجود در آب و خاک	۰،۰۰۵	پیشگیری از آلودگی بیشتر
زندگی هوشمند	کنترل روشنایی هوشمند	۰،۰۰۴	جلوگیری از هدر رفت انرژی و کاهش آلودگی‌های نوری و جلوگیری از گرم شدن دما و انقراض تنوع‌های زیستی

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۱۲۵

را نداشته، در این راستا راهکارهایی نظیر استفاده از رویکردهای شهر هوشمند مطرح می‌شود، با این حال برخی در استفاده از فناوری‌های نوین و جدید، به خاطر اینکه بافت از حساسیت خاصی برخوردار است، تردید دارند. اما بررسی پژوهش بوسیله این نویسندگان نشان می‌دهد: برای حل این مسائل استفاده از فناوری نوین و هوشمندی به عنوان یک رویکرد مطرح می‌شود. بنابراین می‌توان از رویکرد هوشمندی که رویکردی پیشرفته و جدید می‌باشد، در بافت کهن و ارگانیک که بسیار مقدس

می‌باشد نیز سود جست. این مسیر با بررسی ادبیات شاخص‌هایی را مشخص نموده است که ویژگی رویکردی و راهبردی دارد. منظور از ویژگی رویکردی آن است که با رویکرد هوشمندی به موضوع می‌پردازد و منظور از راهبردی آن است که هریک از شاخص‌ها نوعی راهکار در شرایط خاص، حساس و بحرانی محسوب می‌شوند. شاخص‌ها در غالب دسته بندی ابعاد شهر هوشمند از دیدگاه آلبین گنجانده شده است. در این پژوهش میزان الویت و اهمیت شاخص‌ها شهر هوشمند که می‌تواند

communication studies» Netcom. Publisher Netcom Association, 26.

[4]Anoushepour, Amir (2011), «Knowing smart homes and examining their role in the electronic city»National Conference on Electronic City - Islamic Azad University, Hamedan, Dec. 24, 2 and 3

[5]Bayat, Nasser, Rastegar, Ebrahim, Azizi, Fatemeh (2011), «Environmental Protection and Management of Rural Soil Resources in Iran»Regional Planning Quarterly, First Year, No. 2,Summer 2011: 64-65.

[6]Behzadfar, Mostafa (2001), «Necessities and Obstacles to Create a Smart City in Iran»Fine Arts, No. 15, Autumn 2003: 18-20

[7]Caragliu, A. (2009),Smart Cities in Europe»3rd Central European Conference in Regional Science – CERS. A13, L90, O18, R12, Sector: Science and Technology, Slovakia,47-48

[8]Chourabi, H. Taewoo, N. Shawn, W. J. Ramon, G.G. SehlMellouli, K. N. Theresa, A. P. & Hans J. S. Jan. 5, (2012),« Understanding smart Cities: An integrative framework» 2012 45th Hawaii International Conference on System Sciences. CTG. University at Albany. Available from: https://www.ctg.albany.edu/publications/journals/hicss_2012_smartcities

[9]Chang, V, Walters, R.J, Wills, G, 2013,« The development that leads to the cloud computing business framework» Int. J. Inf. Manag. 33 (3),Elsevier, International Journal of Information Management 524–538

[10]Faryadi, Shahrzad (2007), «Analysis of the Impact of Telecommunications on Urban Cities and Towns in the Process of Globalization» 1st International Conference on Electronic City: 2 and 3

[11]Giffinger, R, Fertner, C, Kramar, H, Kalasek, R, Pichler-Milanovi, N, & Meijers, E. (2007)» Smart Cities: Ranking of European Medium-Sized Cities, Centre of Regional Science (SRF)» Vienna University of Technol-

بر کاهش معضلات زیست محیطی موثر باشد با استفاده از تکنیک تحلیل یکپارچه (ANP) مشخص گردیده است. همچنین میزان اولویت و اهمیت شاخص هایی نظیر بهبود کیفیت زندگی، داشتن رویکردی آینده نگر، شرایط بهداشتی و سلامت فردی، استفاده از پتانسیل های طبیعی، دموکراسی هوشمند که دسترسی برابر برای همه افراد را به وجود می آورد و استفاده از زیرساخت های مناسب، که با استفاده از تحلیل شبکه ای به دست آمد، به مراتب بیشتر از سایر شاخص ها است، که نشان دهنده اهمیت بیشتر آنها است. در این پژوهش برای هر یک از شاخص های نام برده شده به ترتیب اولویت راهکارهایی که شهر هوشمند برای کاهش معضلات زیست محیطی دارد مشخص شده است. لازم است ذکر شود که اغلب شاخص ها سرانجام باعث کاهش اتلاف انرژی و ذخیره انرژی، کاهش نیاز به تردد، کاهش آلودگی آب و خاک، هوا و نور، حفظ گونه های زیستی، افزایش سرانه فضای سبز و کمک به جلوگیری از گرم تر شدن کره زمین، اختلاط کاربری ها، آزاد شدن زمین و صرفه جویی در زمان، ابداع روش های جدید و مشارکت و دسترسی برابر همه افراد به خدمات می شود، که این موارد نیز در کاهش معضلات زیست محیطی تاثیر به سزایی دارد. سرانجام پژوهش نیز شاخص های وزن دار نامبرده شده در جهت کاهش معضلات زیست محیطی، میتواند چهارچوبی باشد که مورد استفاده پژوهش های بعدی نیز قرار گیرد.

منابع:

[1]Albert, S. (2006),«Smarten Up: A Guide to Creating a Smart Community» Trafford Publishing, Be the first to review of smarten up, Amazon

[2]Albain,Vito,Berardi, Umberto, Maria Dangelico, Rosa (2015),«Smart cities: definitions, dimensions, and performance» Journal of Urban Technology

[3]Anastasia, Stratigea. (2012),« The concept of smart cities;Towards community development? Networks and

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۱۲۶

ogy. Vienna, Austria

[12]HABITAT III. (2015),» SMART CITIES. United Nations« Conference on Housing and Sustainable Urban Development

[13]Hadi Baglou, Hossein, Sardar, Rahim, Noori, Ali (2018), »Explaining the Good Realmness of a City with Emphasis on Intelligence of Place; Case Study in Tehran

City« Urban Management Publication, No. 52, Autumn

[14]Harrison, C. Eckman, B. Hamilton, R. Hartswick, P. Kalagnanam, J. Paraszczak, J. & Williams, P. (2010),» Foundations for Smarter Cities« IBM Journal of Research and Development, Vol. 54:4

[15]Intelligent Community Forum (2007). »Intelligent community awards« Nonprofit organization think tank, New York, NY, United States, Accessible on: www.intelligentcommunity.org

[16]Kiani, Akbar (2011), »The Smart City Third Millennium Essentials in the Integrated Interactions of the Municipality of Electronics (Conceptual Model - Executive with Emphasis on the Cities of Iran)« Geographical Quarterly, Amaniye Environment, No. 14: 45-48

[17]Komandari, Mohsen, Rahim Rahnama, Mohammad (1394), »Evaluation of Smart City Indicators in Quaternary Areas of Kerman« Journal of Geographic Space, Vol. 17, No. 58, Summer 1396: 209 -226.

[18] Kumar, H.D (1992),» Modern Concepts of Ecology«Vikas publishing House PVT LTD, Published by Vikas Publishing, (New Delhi, India)

[19]Kumar, Harish, Kumar Singh, Manoj, Gupta, M.P, Madaan, Jitendra (2018),»Technological Forecasting & Social Change« Contents lists available at ScienceDirect, Elsevier, New Delhi, India: 1-2-3-6

[20]Lahti, P, Jonna, K, Pekka, H (2006), »Electronic and mobile participation in city planning and management experience from INTEL CITIES-an integrate project of the sixth framework programme of the European union cas-

es Helsinki« tampere, Garoaber/ Reykjavik and frankfurt

[21]Lee, J. Lee, H)2014(»Developing and validating a citizen-centric typology for smart city services« Gov. Inf. Q. 31, S93-S105, Center for Work Science, Yonsei University, NMH 412, 50 Yonsei-ro, Seodaemun-gu, Seoul 120-749, Republic of Korea

[22]Li, C.S. Darema, F. Chang, V) 2017(»Distributed behavior model orchestration in cognitive internet of things solution« Enterp. Inf. Syst. 1-21

[23]Niak, M. Bhaskar, Kumar, Praveen, Majhi somanath, (2018), »Smart public transportation network expansion and its interaction with the grid« ELSEVIER, EEE Department, IIT-Guwahati, Assam, India

[24]Malek siyah cheshm, Zahra (2009), »Water Pollution and Its Consequences«Third Conference and Exhibition of Environmental Engineering, Tehran, October 2009: 3

[25]Molaei, Mohammad Mehdi, Shah Hosseini, Golareh, Dabbachchi, Samaneh (1395), »Explaining how to intelligent cities in the context of key components and factors« Naghshe jahan , No. 3-6, Fall 1395: 78-81

[26]Panahi, Hossein, Mohammadzadeh, Parviz, Akbari, Akram (1393), »The Relationship Between Energy Demand and Transportation of Urban Households and Environmental Pollution through Greenhouse Gas Emissions in Iran's Provinces« Journal of Geography and Planning, Vol. 18, No. 50 , Winter 1393: 34

[27]Pour Ahmad, Ahmad, Ziari, Keramatollah, Hataminezhad, Hossein, Parsa Shahram (1397), »Explaining the Concept and Features of the Smart City« Baghnazar, 15th, No 58, April-1397: 4-5, 13, and 17

[28]Pourahmad, Ahmad, Ziari, Keramatollah, Hatami Nejad, Hossein, Parsa, Shahram (1396), »Smart City, Explaining the Essentials and Requirements of Tehran City for Intelligence« Journal of Research in New Attitudes in Human Geography, Year 10, Number 2, Spring 1397: 8

[29]Phatras, Mohammad Hassan, Moavood, Reza (2010),

»The Relation Between Energy Consumption, Urban Population and Environmental Pollution in Iran, 1350-1385« Journal of Energy Economics Studies, seventh year, No. 27, Winter 2010: 1- 17

[30]Sajjadi, Jila, Aghaei, Parviz (1395), »Evaluation of Intelligent Citizen Elements in Urban Spaces With a Critical Approach to Urban Urban City Development (Case: Velenjaq Neighborhood, District 1 in Tehran)« Journal of Urban Management Studies, Eighth, Number Twenty And fifth, spring: 42

[31]Saremi, Mahnaz, Rezapour, Tara (2013), »Effects of Non- Audible from Environmental Pollution« Journal of Kerman University of Medical Sciences. Vol. 20, No. 3: 313-314.

[32]Sharan, Consultant Engineers (2005), »Guide to Identification and Intervention in Worried Texts« Fan Art Ideas. Ministry of Housing and Urban Development, Tehran.

[33]Sharifand, Esfandiar (2009), »Application of Network Analysis Process (ANP) in Urban and Regional Planning« Journal of Fine Arts, Architecture and Urban Development, No. 41, Spring 2010: 79-90.

[34]Shieh, Ismail (1993), »Environmental Considerations in the Technology Development of Cities« Journal of Environmental Economics, Volume 5, Number 1, Tehran: 10-17

[35]Zarbast, Esfandiar, Khalili, Ahmad, Dehghani, Mostafa (1392), »Application of Factor Analysis Method in Identifying Urbanized Tissues« Journal of Fine Arts, Architecture and Urban Development, Vol. 18, No. 2, Summer 2013: 28, 41

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۵۴ بهار ۹۸

No.54 Spring 2019

۱۲۸

شناسایی منشا اصلی ادعاها در پروژه‌های شهری (مطالعه موردی: پروژه‌های DBF مترو کلانشهر تهران)

هادی تلخابی - دانشجوی دکتری رشته مدیریت پروژه و ساخت، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

احسان اله اشتهااردیان* - دانشیار گروه مدیریت پروژه و ساخت، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

علی محقر - استاد گروه مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

مجید پرچمی جلال - استادیار گروه مدیریت پروژه و ساخت، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

محمد حسین صبحیه - دانشیار گروه مدیریت پروژه و ساخت، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

چکیده

ادعاها به ویژگی‌های ذاتی در پروژه‌ها و به ویژه پروژه‌های شهری تبدیل شده‌اند که اثرات منفی بر زمان و هزینه اجرای پروژه می‌گذارد. برای حل این مشکل، می‌توان با شناسایی علل ریشه‌ای ادعا (منشا) و کاهش تاثیر آنها بر علل مستقیم ادعا (علت)، تا حد زیادی از وقوع ادعا در پروژه جلوگیری کرد. در همین راستا در یک تحقیق دو مرحله‌ای ابتدا ادعاهای قراردادهای DBF در پروژه‌های متروی شهری کلانشهر تهران، جمع‌آوری گردید و منشا و علت ادعاها تفکیک شد. در مرحله دوم با روش دلفی ابتدا رابطه بین منشا و علت ادعاها (تاثیر منشاهای بر هر علت) تعیین گردید و بر اساس آن مهم‌ترین منشا هر علت ادعا مشخص شد. بر اساس نتایج تحقیق، نگاه به منشاهای باید از طریق اهمیت تاثیر آن بر هر علت ادعا باشد و نگاه جداگانه به منشا ادعا اهمیت هر منشا را بخوبی نشان نخواهد داد؛ چرا که یک منشا برای یک علت ممکن است بسیار مهم و برای دیگری اصلاً دارای اهمیت نباشد؛ لذا با این نگاه بهتر می‌توان اهمیت هر منشا و تاثیر آن را بر هر علت ادعا شناخت تا بتوان استراتژی‌های بهتری برای مقابله و پیشگیری قبل از وقوع ادعا در پروژه اتخاذ نمود. نتایج تحقیق، تغییرات مدیریتی در کارفرما (شهرداری تهران) و انتخاب نامناسب سیستم انجام پروژه را از مهمترین منشاهای ادعا در پروژه‌های شهری نشان می‌دهد.

واژگان کلیدی: پروژه‌های مترو شهری، قراردادهای DBF، علت ادعا، منشا ادعا

Identify source of claims in urban projects (Case Study: Tehran Metro DBF Projects)

Abstract

Claims have become inherent features in projects and in particular urban projects that have a negative impact on the time and cost of project implementation. To solve this problem, it is possible to prevent the occurrence of a claim in a project by identifying the root causes of the claim (source) and reducing its impact on the direct causes of the claim (cause). In this regard, in a two-stage study, first claims of DBF contracts in Tehran metro projects were collected, and the source and cause of the claims were separated and distributed through the questionnaire among the experts, and the most important of each one was identified. In the second stage, using the Delphi method, the relationship between the source and the cause of the claims (the effect of the origins on each cause) was identified and distributed through the questionnaire among experts and based on that the most important source of each cause of the claim was identified. The research findings indicate that the look at the sources should be due to the importance of its impact on any cause of the claim, and a separate look at the source of the claim will not show the importance of each source and with this look it's better to know their significance so that better strategies can be put in place to prevent them. The results of the research show that managerial changes in the employer (Tehran municipality) and inappropriate selection of the project delivery system are one of the most important sources of claims in urban projects.

Key words: Urban metro projects, DBF contracts, Cause of claim, Source of claim

۱- مقدمه

در اکثر پروژه‌ها (و مخصوصاً پروژه‌های شهری) با روش‌های اجرای مختلف، امکان بروز ادعاهایی از سوی طرفین، مخصوصاً پیمانکاران وجود دارد؛ چراکه وجود عوامل و ذینفعان مختلف اعم از سازمان شهرداری و مردم و سایر معارضین در پروژه‌های شهری (برخلاف پروژه‌های غیرشهری) امری اجتناب‌ناپذیر است که سبب افزایش احتمال بروز توقف و تاخیر در اجرای پروژه خواهد شد. از سوی دیگر پروژه‌های ساخت ذاتاً ادعا برانگیز می‌باشند، لذا ادعا مقوله مهمی در مدیریت اینگونه پروژه‌ها بوده است.

افزایش ادعاها در پروژه‌های ساخت با حصول اهداف و معیارهای اصلی سه‌گانه مدیریت پروژه شامل زمان و هزینه و کیفیت رابطه معکوس داشته است؛ و منبع اصلی هزینه و زمان سرریز مرتبط با ادعا هستند (الانرواجو و آناوهه، ۲۰۱۴). پژوهش‌های مختلف دیگری بیان داشتند که عملکرد ضعیف پروژه‌ها می‌تواند در نتیجه ادعاها و اختلافات باشد. از طرفی با نگاهی به پرونده‌های ارجاعی به دادگاه‌ها و نیز پروژه‌های جاری کشور می‌توان دریافت که معضل ادعا به وفور یافت می‌شود که سبب تاثیر بر عملکرد پروژه‌ها (مخصوصاً هزینه) شده است. این معضل اخیراً با عقد قراردادهایی در پروژه‌های با روش طرح و ساخت و تامین مالی در برخی پروژه‌های مترو کلان‌شهر تهران به وفور دیده می‌شود. روش طرح و ساخت و تامین مالی یکی از روش‌های انجام پروژه که در سال‌های اخیر و با توجه به نیاز کارفرمایان به تامین مالی پروژه‌ها و سرعت در اجرا (مخصوصاً برای بهره برداری سریعتر در پروژه‌های شهری)، علاقه به کاهش ریسک‌های خود و نیز کاهش هزینه تمام شده مورد توجه قرار گرفته است. رشد روز افزون استفاده از این روش انجام در پروژه‌های مترو کلانشهر تهران به دلیل نیاز به توسعه مترو در کشور، اهمیت آن‌ها را دوچندان کرده است. از یک طرف با توجه به اینکه

اجرای پروژه‌ها به روش طرح و ساخت در کشور و استان‌های آن از جمله استان تهران سابقه‌ای کم دارد و طرفین پیمان آشنایی کمی با آن دارند، و از طرف دیگر به دلیل ناشناخته‌های فراوان و نیز وجود ارکان مختلف، بروز ادعاها و اختلافات بین این عوامل امری اجتناب‌ناپذیر خواهد بود؛ لذا با توجه به اجرای چندین پروژه بزرگ طرح و ساخت و تامین مالی برای ساخت مترو کلانشهر تهران به ارزش بیش از ۴۰ هزار میلیارد ریال، در این تحقیق، بررسی علل و منشا (علل ریشه‌ای) ادعاها در این پروژه‌ها مد نظر بوده است تا با شناخت انواع منشا و علل آنها بتوان به شناسایی و اتخاذ روشهای پیشگیری از بروز آنها در جهت جلوگیری از وقوع اختلاف و به تبع آن توقف و شکست پروژه‌های شهری کمک کرد.

در راستای کاهش و جلوگیری از بروز ادعاها تحقیق‌های فراوانی صورت پذیرفته است، منتها آن‌ها کاهش نیافته‌اند. دلیل این امر احتمالاً نیاز به نگاه عمیق و ریشه‌ای‌تر به موضوع ادعا است.

۲- ادبیات موضوع

۲-۱- ادعا

استفاده از لغت ادعا باعث ایجاد یک نوع برخورد احساسی می‌شود که معمولاً با اتهام و تلافی همراه است که عواقب این ادعاها در بسیاری از موارد به صورت بهم‌خوردن روابط، مراجعه به داور یا دادرسی قضایی با تمام تاخیرات و هزینه‌هایش است (ویدوگاه و اندکاگری، ۱۹۹۷). بر همین اساس بسیاری از ذینفعان پروژه‌ها ادعا را از مخرب‌ترین و ناخوشایندترین اتفاقات در پروژه‌های ساخت می‌دانند (هو و لیو، ۲۰۰۴).

ادعا در مراجع مختلف تعاریف متفاوتی داشته است. تعدادی از این تعاریف در جدول ۱ آورده شده است. ادعا یک عدم توافق حاصل از گسترش اختلاف است. وقتی ادعا نمی‌تواند با توافق دو جانبه حل شود، تبدیل به تضاد می‌شود که باید با داور، دادخواهی و یا سایر روش جایگزین حل اختلاف

جدول ۱. تعاریف ادعا

تعریف	مرجع
درخواست، تقاضا، یا مطالبه حقوق فروشنده در برابر خریدار و یا بالعکس، برای بررسی، جبران خسارت و یا پرداخت تحت شرایط قرارداد و قانون (پی ام آی، ۲۰۰۷).	استاندارد مدیریت پروژه
تقاضا برای جبران پولی یا خسارت که در جریان اجرای قرارداد یا در اثر آن پیش آمده است (قربانی، ۱۳۸۴).	انجمن معماران ایالات متحده امریکا (AIA)
مطالبه پیمانکار برای پرداخت اضافی، مطالبه خسارت در مقابل نقض پیمان، تمدید زمان اجرای کار و یا خواسته دیگر که به اعتقاد وی بر اساس پیمان استحقاق آنرا دارد (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، ۱۳۸۳).	فرهنگ واژگان نظام فنی و اجرایی کشور
حق پیمانکار برای تمدید مدت تکمیل و یا دریافت مبالغ بیشتر طبق هر یک از شرایط قرارداد یا به گونه‌ای دیگر در ارتباط با پیمان (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، ۱۳۸۴).	نشریه EPC package84

جدول ۲. طبقه بندی تحقیقات انجام شده پیرامون علل ادعا در پروژه‌های عمرانی

ردیف	نویسنده	کشور	هدف	روش تحقیق و ابزار
۱	(زالندین، ۲۰۰۶)	امارات	شناسایی ۳۶ نوع علل ایجاد آن‌ها	جمع آوری داده از ۴۲۱ ادعا مربوط به پروژه‌های مختلف ساخت از طریق پرسشنامه
۲	(کوماراسوامی، ۱۹۹۷)	هند کنگ	شناسایی ۱۰ دلیل ایجاد ادعا	بر اساس داده‌ها جمع آوری شده از ۶۱ پروژه و ۴۶ پاسخ به پرسشنامه در پروژه‌های ساخت
۳	(سپیل و همکاران، ۱۹۹۴)	کانادا	شناسایی ۴ دسته علل ایجاد ادعا	شناسایی ادعاها و علل آن‌ها از روی ۳۴ پروژه ساخت در غرب کانادا
۴	(هادیکوزومو و توپگای، ۲۰۱۵)	بوتان	شناسایی ۵ علل اصلی ایجاد ادعا	بر اساس تجزیه و تحلیل ادعاها ۲۵ مورد پروژه ساخت
۵	(المحسین، ۲۰۱۲)	عمان	شناسایی ۲۶ علل ادعا از طریق ۳ عامل پروژه و ۵ نوع ادعا	بر اساس داده‌ها جمع آوری شده از اطلاعات ۴۵ پروژه‌ی ساخت
۶	(مهبانی و گرگ، ۲۰۱۴)	کلرادو- امریکا	شناسایی وقوع علل ایجاد ادعا	بر اساس تجزیه و تحلیل ادعاها ۱۰۰ پرونده‌های حمل و نقل کلرادو
۷	(آجرجیس و هارتمن، ۱۹۹۴)	امریکا شمالی	شناسایی ۱۰ علل ایجاد ادعا	بر اساس نظر نویسندگان و ادبیات موضوع در پروژه‌های صنعت ساخت
۸	(میشیش و السایق، ۲۰۱۶)	امارات	شناسایی ۱۶ علل ایجاد ادعا	بر اساس ارسال ۵۱ پرسشنامه به متخصصان ساخت با تجربه در دعاوی پروژه ساخت و ساز جاده
۹	(سیانینما و همکاران، ۲۰۱۲)	زامبیا	شناسایی ۲۰ علت ایجاد ادعا در فازهای پروژه	بر اساس داده‌های جمع آوری شده از طریق پرسشنامه به خیرگان در صنعت ساخت
۱۰	(ایشامی و همکاران، ۲۰۰۹)	نوار غزه	شناسایی ۴۱ علت ایجاد ادعای پیمانکاری و دسته بندی در ۴ گروه اصلی	بر اساس داده‌های ۱۰۰ شرکت فعال در صنعت ساخت
۱۱	(بکاری و همکاران، ۲۰۱۵)	ملازی	شناسایی ۱۶ علت ادعا پیمانکاری و رتبه بندی ۵ علت برتر در جهت شناسایی مشکلات مدیریت ادعا	بر اساس داده‌های جمع آوری شده از طریق پرسشنامه به ۱۵۵ پیمانکار و ۴۹ مشاور در شرکت‌های صنعت سازی آسان
۱۲	(محمد و همکاران، ۲۰۱۴)	مصر	طبقه بندی علل ادعا به ۲ دسته و شناسایی ۳۱ علت ادعا و رتبه بندی و ارزیابی ۸ علت برتر	بر اساس داده‌های جمع آوری شده از طریق ۱۰۲ پرسش نامه در پروژه‌های صنعت ساخت
۱۳	(الابرواجو و آناوه، ۲۰۱۴)	نجره	شناسایی ۵۸ دلیل ادعاها و ۳ ادعای اصلی	بر اساس داده‌های جمع آوری شده از طریق ۱۰۰ پرسشنامه ارسالی به خیرگان در صنعت ساخت از طریق نمونه گیری آسان
۱۴	(فاروخی و همکاران، ۲۰۱۴)	پاکستان	شناسایی ۳۱ علل اختلافات در ۴ گروه اصلی	بر اساس داده‌ها جمع آوری شده از طریق ۴۵ پرسشنامه در صنعت ساخت
۱۵	(پرچی جلال و فرشاد، ۱۳۹۵)	ایران	کالبدشکافی منشأ دعاوی قراردادهای همسان خدمات مشاوره ایران و فیدیک	بر اساس داده‌ها جمع آوری شده از طریق پرسشنامه

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۱۳۱

مندرج در قرارداد حل و فصل شود (اچاریا و لی، ۲۰۰۶).

در یک تعریف جامع، ادعا مطالبه‌ی زمان و هزینه‌ی مازاد بر قرارداد است که بر اساس چهارچوب مفاد قرارداد یا قوانین و ضوابط بالادستی قرارداد مورد درخواست قرار می‌گیرد (تلخابی و همکاران، ۱۳۹۵).

اولین قدم برای غلبه بر مشکل ادعا، شناسایی آن است. درک این وقایع برای پیش‌بینی ادعاهای آینده و برای به حداقل رساندن تاثیر آن‌ها در پروژه‌های مشابه آتی، توسط اتخاذ راهکارهایی مفید می‌باشد. (مورا و تیکسیرا، ۲۰۰۷).

ادعاها در قراردادهای پیمانکاری به علل مختلفی ایجاد می‌شود. شناسایی علل وقوع ادعاها لازمه پیش‌گیری از بروز آن‌هاست. کوماراسوامی (۱۹۹۷) علل ایجاد ادعاها را به دو بخش علل مستقیم و ریشه‌ای تقسیم کرد و علل مستقیم را آن‌هایی تعریف کرد که بلافاصله آشکار می‌شوند و این علل را از علل ریشه‌ای جدا کرد. نمونه‌ای از یک علت مستقیم، تغییرات توسط کارفرما و نمونه‌ای از یک علت ریشه‌ای عدم وجود اطلاعات برای کارفرما برای تصمیم‌گیری‌های مناسب است (کوماراسوامی، ۱۹۹۷).

در راستای شناسایی علل ادعاها، مطالعات گوناگونی در کشورهای مختلف انجام شده است که خلاصه آن‌ها در جدول ۲ نشان داده شده است.

در جدول ۳ علل ایجاد ادعاها گردآوری شده است. با بررسی ادبیات موضوع ذکر شده مشخص می‌شود که این تفاوت علی رغم تاکید کوماراسوامی (۱۹۹۷) بر علل مستقیم و ریشه‌ای در بین تحقیقات محققین مشاهده نمی‌شود و آنها این دو را تفکیک ننموده‌اند. همچنین در حوزه ادعاهای پروژه‌های شهری با روش DBF، با توجه به اهمیت روزافزون آن‌ها مخصوصاً در شرایط حال حاضر ایران تحقیقاتی مشاهده نمی‌گردد.

۲-۲- پروژه‌های طرح و ساخت و تامین مالی

(DBF)

پروژه‌های مورد مطالعه این تحقیق پروژه‌های طرح و ساخت و تامین مالی می‌باشد.

روش طرح و ساخت یکی از سیستم‌های انجام پروژه است که طبق آن، طراحی (تمام یا بخشی از طراحی پایه و طراحی تفصیلی)، تامین مصالح و تجهیزات و خدمات فنی مربوط به آنها، ساخت، نصب، راه‌اندازی، آزمایش‌های کارایی و سایر خدمات جنبی مربوط به آنها، به صورت توأم توسط یک پیمانکار طرح و ساخت انجام می‌شود (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، ۱۳۸۴). در این پروژه‌ها کارفرما با انتقال بخش اعظمی از مسئولیتها و ریسکهای پروژه به پیمانکار از مسئولیت‌های خود کاسته و به مسئولیت‌های پیمانکار می‌افزاید.

مطابق بند ح تبصره ۴ قانون بودجه سال ۱۳۸۲ کل کشور، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور موظف است که سیستم اجرای پروژه‌های بخش دولتی را مگر در موارد خاص، سیستم طرح و ساخت معین کند و چون اکثر پروژه‌های بزرگ شهری دولتی می‌باشند، لذا طبق قانون گفته شده می‌بایست با این روش اجرا شوند، زیرا که با کاربرد روش طرح و ساخت، قطعیت زمان و هزینه اتمام پروژه بیشتر بوده و با توجه به حساس بودن این دو مقوله در پروژه‌های شهری، به نظر می‌رسد این روش مناسب پروژه‌های شهری باشد.

تامین مالی نیز در فضای پروژه‌ها با استفاده از روش طرح و ساخت به دو صورت تامین مالی پروژه‌ای و سازمانی صورت می‌پذیرد. در تامین مالی سازمانی، تامین مالی پروژه به صورت وام (Debt Financing) و از طریق طراح سازنده انجام می‌شود. معمولاً چنانچه وام‌دهنده منابع مالی را مستقیماً برای کارفرما و به تعهد کارفرما تامین نماید به اعتبار خریدار (Buyer's Credit) و چنانچه منابع مالی را برای طراح سازنده و با تعهد وی تامین کند به اعتبار تامین کننده (Supplier's Credit) گفته می‌شود. ممکن است منابع مالی مستقیماً توسط

طراح سازنده تامین شود. در تامین مالی پروژه‌ای، تامین مالی پروژه به عهده تامین‌کننده است که بازپرداخت آن، یا از محل فروش محصول پروژه (Buy-Back)، و یا از طریق بهره برداری از پروژه (BOT) انجام می‌شود (اکرمی، ۱۳۹۲).

لازم به ذکر است که حوزه پروژه‌های این تحقیق، پروژه‌های DBF و به اعتبار خریدار با توجه به ضرورت موضوع مترو به عنوان عنصر ارتباطی و اهمیت موضوع عملکرد زمانی و هزینه‌ای پروژه و مبلغ بالای قرارداد و وجود ادعاهای فراوان در آن از جمله ناشناخته‌های زیرزمینی می‌باشد. توضیح اینکه در این پروژه‌ها پیمانکار و فاینانسور می‌بایست طی مشارکتی مدنی با هم همکاری نمایند. کارفرما طی قراردادی با مشارکت پیمانکار و فاینانسور مسئولیت طراحی و ساخت را به پیمانکار و مسئولیت تامین مالی را به فاینانسور می‌دهد و خود بر اساس صوت وضعیت‌های تایید شده از فاینانسور هزینه پروژه را دریافت و به پیمانکار پرداخت می‌نماید و بر اساس مدتی تعیین شده پس از شروع پروژه متعهد می‌شود که هزینه فاینانسور را با سودهای پیش بینی شده و هزینه تامین مالی به فاینانسور پرداخت نماید.

۲-۳- شناسایی خلا تحقیق

همانطور که ملاحظه می‌شود برای اجرای پروژه‌های شهری جهت مدیریت بهتر شهر از روش‌های مختلف انجام این پروژه‌ها استفاده می‌شود. با توجه به کمبود منابع مالی مدیریت شهری و توقع سرعت بالا در اجرای پروژه‌ها، روش طرح و ساخت و تامین مالی (DBF) در کلانشهرها بسیار مورد توجه قرار گرفته است. عدم آگاهی مجموعه مدیریت شهری و پیمانکاران از این روش‌های اجرای پروژه‌ها سبب بروز ادعاهای بسیاری شده است که به ادعاهای قبلی پروژه‌های ساخت افزوده است. البته افزایش تعداد علت‌های ادعا به این ترتیب کار را سخت تر نیز می‌کند؛ لذا کالبدشکافی و شناسایی منشا اصلی ادعاها جهت مدیریت ادعاها بسیار مهم

می‌باشد. بنابراین در این تحقیق هدف یافتن هر منشا ادعا با توجه به علت‌های ادعا ایجاد شده از بوده است و پروژه‌های مورد مطالعه نیز، پروژه‌های شهری با تمرکز بر پروژه‌های اجرا شده به روش DBF بوده که اخیراً این نوع پروژه‌ها در شهرها بسیار رایج شده است.

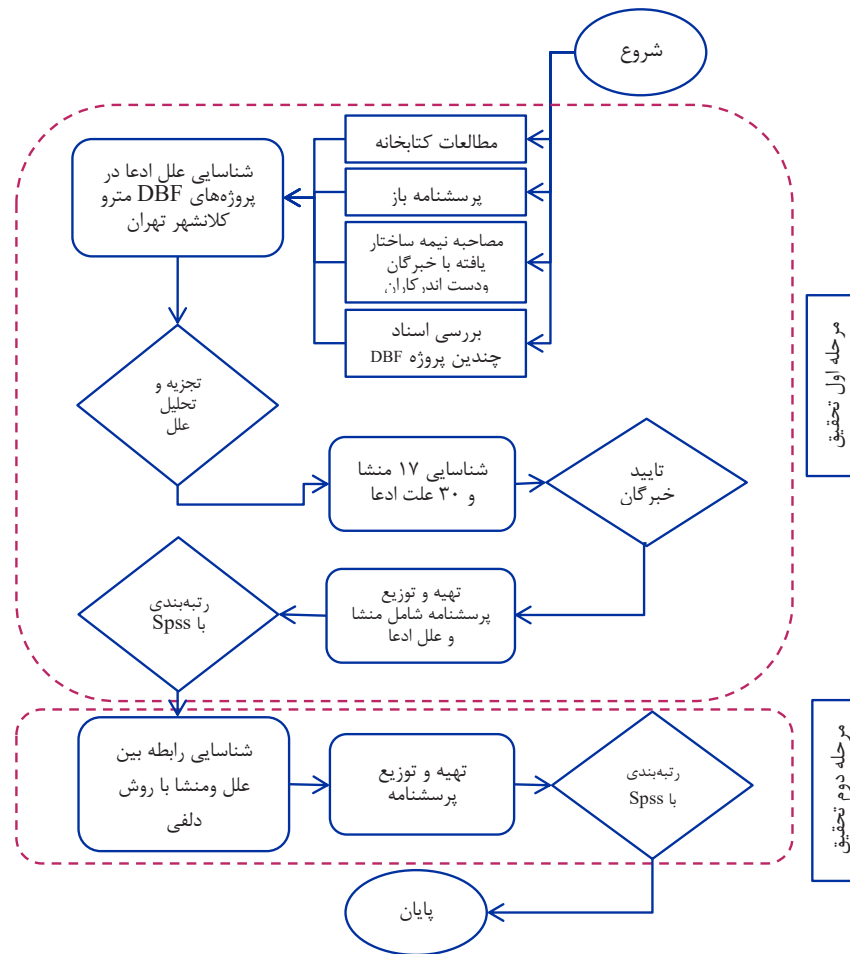
۳- روش‌شناسی پژوهش

۳-۱- روش تحقیق

ساختار کلی این تحقیق مطابق شکل ۱ بوده که شامل دو مرحله اصلی می‌باشد. در مرحله اول تحقیق، محققان در پی یافتن ادعاهای کنسرسیوم پیمانکار و فاینانسور در پروژه‌های DBF مترو کلانشهر تهران بوده‌اند و با استفاده از مطالعات وسیع کتابخانه‌ای و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با خبرگان مرتبط و نیز بررسی اسناد و مدارک مربوط به ادعاهای واقعی چندین پروژه DBF متروی شهری، علل ادعاها را شناسایی نموده‌اند. سپس با بررسی بررسی و تحلیل آنها، ۳۰ علت و ۱۷ منشا ادعا یافت شد. سپس در قالب پرسشنامه، احتمال وقوع و شدت تاثیر اجزای آن پس از تایید خبرگان از روایی آن، به منظور شناسایی و رتبه‌بندی مهم‌ترین منشا و علت‌های ادعا مورد تحلیل آماری قرار گرفته است.

در مرحله دوم تحقیق و پس از شناسایی علت و منشا ادعا، در راستای شناسایی رابطه بین علت و منشا ادعاها، پرسشنامه مربوطه با استفاده از روش دلفی میان ۵ نفر از خبرگان مرتبط توزیع گشت و پس از سه باز توزیع و گرفتن بازخوردها، روابط پیش‌نیازی منشا‌های هر علت ادعا مشخص گردید. سپس در قالب پرسشنامه، احتمال وقوع و شدت تاثیر هر منشا ادعا بر علت آن پس از تایید خبرگان از روایی آن، به منظور شناسایی و رتبه‌بندی مهم‌ترین آنها مورد تحلیل آماری قرار گرفته است.

در این راستا در هر دو مرحله تحقیق پرسشنامه مربوطه بین ۳۴ نفر از این خبرگان واجد شرایط

شکل ۱. ساختار کلی تحقیق

پروژه سازمان‌های کارفرما و مشاور کارفرما و مشارکت پیمانکار و فاینانسور و سایر عواملی که در بحث ادعاها در پروژه‌های DBF صاحب‌نظر و دارای حداقل ۵ سال تجربه کافی می‌باشند.

روش ارزیابی و رتبه‌بندی مهم‌ترین علل و منشا ادعا و رابطه میان آنها

به منظور رتبه‌بندی علت و منشا ادعا و نیز رابطه میان آنها، از روش آنالیز خطرپذیری، استفاده شد. به این ترتیب برای هر علت یا منشا یا بسته، احتمال وقوع و شدت تأثیر در مقیاس لیکرت سنجش شد و از ضرب آنها شاخص اهمیت هر علت یا منشا مطابق رابطه ۱ جهت رتبه‌بندی نهایی به دست آمد.

خبرگی جامعه آماری توزیع شد که ۳۱ عدد از آنها بازگشت و به وسیله نرم‌افزار SPSS مورد تحلیل آماری قرار گرفت.

۳-۲- جامعه آماری و نمونه آماری

جامعه آماری این تحقیق شرکت‌های بزرگ فعال در پروژه‌های DBF مترو کشور بوده‌اند که با توجه به آمار سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور بالغ بر ۸ شرکت می‌باشند، اما با توجه به محدودیت دسترسی به خبرگان مرتبط، نمونه مناسب با استفاده از نمونه‌گیری غیرتصادفی به دست آمد که از این بین خبرگانی مدنظر بوده‌اند که شرایط خبرگی را دارا بوده‌اند. شرایط خبرگی عبارت است از کارشناسان کنترل پروژه و پیمان رسیدگی، قراردادهای مدیران شرکت‌ها، مدیران

$$RII_j = \frac{\sum_{i=1}^n F_i \times E_i}{X}$$

رابطه ۱. فرمول تعیین شاخص اهمیت هر علت یا منشا یا بسته ادعا

در این رابطه RII نشان دهنده شاخص اهمیت هر علت یا منشا یا رابطه بین آنها، F_i نشان دهنده احتمال وقوع از ۱ تا ۵، E_i نشان دهنده شدت تأثیر از ۱ تا ۵، X نشان دهنده نمونه آماری شامل تعداد تکمیل کنندگان پرسشنامه (۳۱ نفر) و J نشان دهنده تعداد سؤالها (از ۱ تا ۱۷ برای منشا، از ۱ تا ۳۰ برای علت و برای رابطه منشا و علت ادعاها بر اساس جدول ۷) می باشد. ضمناً به منظور بررسی روایی پرسشنامه، از نظرات خبرگان استفاده شده است و مورد تأیید ایشان قرار گرفته است.

به منظور بررسی پایایی حاصل از داده‌های تحقیق پس از اخذ داده‌های حاصل از پرسشنامه، از روش همسانی درونی استفاده شد. نتایج حاصل از این بررسی نشان داد که ضریب آلفای کرونباخ در منشا علل و رابطه آنها از ۰/۷ بیشتر است. از این رو پرسشنامه مورد استفاده از پایایی تحقیقی لازم برخوردار می باشد.

۴- مطالعه موردی: پروژه‌های طرح و ساخت و تامین مالی DBF متروی کلان‌شهر تهران
همانطور که گفته شد پروژه‌های مورد مطالعه این تحقیق پروژه‌های DBF متروی کلان‌شهر تهران می باشد. این پروژه‌ها شامل بخش‌هایی از شمال، مرکز و جنوب خط ۳، بخش‌هایی از شمال خط ۴ و بخش‌هایی از شمال خط ۶ شامل تونل اصلی، ایستگاه‌ها، هواکش و زهکش مربوطه می باشد که

جمعاً مبلغ قرارداد آن‌ها به ارزش حدود ۴۰ هزار میلیارد ریال است. پروژه‌های خط ۳ و خط ۴ در سال ۸۸ شروع شده و تقریباً تکمیل گردیده‌اند و پروژه خط ۶ نیز سال ۹۴ شروع و در پیشرفت ۸۰ درصد قرار دارد.

قرارداد این پروژه‌ها نیز فیما بین مشارکت پیمانکار و تامین کننده مالی با کارفرما بر اساس قرارداد نشریه EPC Package ۸۴ که برای قراردادهای طرح و ساخت غیر صنعتی توسط سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور منتشر شده است می باشد. ضمناً روش پرداخت نیز به صورت فهرست بهایی - ونه مقطوع - و با استفاده از فهرست بهای منتشره توسط سازمان مدیریت می باشد.

۵- یافته‌های پژوهش

محققان این تحقیق در راستای تحقیق کوماراسوامی (۱۹۹۷) علل مستقیم و ریشه ای ادعا را تفکیک نموده‌اند و علل ریشه ای ادعا را "منشأ بروز ادعا" و علل مستقیم ادعا را "علت ایجاد ادعا" تعریف کرده‌اند و لذا منشأ را پیشیناز ایجاد علت ادعا می دانند. در ضمن منشأ بروز ادعا بر خلاف علت ایجاد ادعا نمی تواند به عنوان یک دلیل برای هر طرف برای اثبات حق خود مطرح شود. به عنوان مثال ضعف فنی و تجربه کم کارفرما به عنوان یک منشأ بروز ادعا بوده که سبب ایجاد اشتباه و نقص در اسناد قرارداد به عنوان یک علت ایجاد ادعا می شود و بودجه بندی ضعیف کارفرما قبل از ایجاد پروژه را نمی توان دلیل اثبات ان ادعا نامید و می بایست اسنادی دال بر عدم پرداخت بموقع مطالبات را به عنوان دلیل ارایه نمود. در جدول ۴ تفاوت‌های منشأ و علت ایجاد ادعا آورده شده است.

جدول ۴. تفاوت‌های منشأ بروز ادعا و علت ایجاد ادعا

منشأ بروز ادعا	علل ایجاد ادعا
پیش نیاز علت ایجاد ادعا	پس نیاز منشأ و پیش نیاز ایجاد نوع خواسته ادعا
قبل یا در طول چرخه‌ی حیات پروژه	در طول چرخه‌ی حیات پروژه (مخصوصاً در دوره‌ی اجرا)
امکان محاسبه‌ی میزان ادعا وجود ندارد	امکان محاسبه‌ی میزان ادعا وجود دارد

جدول ۵. منشأ بروز ادعاها در پروژه‌های DBF

ردیف	کد	منشأ بروز ادعاها	تاریخ وقوع	تاریخ ثبت	تاریخ تصویب	ردیف
۱	So01	ضعف فنی و عدم تجربه در امکان‌سنجی و تعریف پروژه	۴،۲۴	۳،۹۴	۱۶،۶۸	۱
۲	So02	انتخاب نامناسب سیستم انجام پروژه	۳،۹۷	۳،۴۷	۱۳،۹۱	۵
۳	So03	عدم تسلط به اسناد قرارداد و مبانی حقوقی آن	۳،۶۲	۳،۱۵	۱۱،۹۷	۸
۴	So04	قرارداد نامناسب (عدم رعایت اصول قرارداد)	۴،۲۹	۳،۸۲	۱۶،۶۲	۲
۵	So05	عدم تخصیص بودجه برای بازپرداخت مبلغ فاینانس و تملک اراضی	۳،۰۳	۳،۲۶	۱۰،۰۶	۱۲
۶	So06	عدم برگزاری جلسات شفاف‌سازی قرارداد با مناقصه‌گر	۳،۴۱	۴،۲۱	۱۴،۴۴	۴
۷	So07	ضعف فنی و عدم تجربه در مدیریت پروژه	۳،۹۱	۳،۰۶	۱۲،۱۸	۷
۸	So08	تاخیر در تصمیم‌سازی برای کارهای مختلف	۲،۹۴	۳،۰۹	۹،۰۶	۱۴
۹	So09	تغییرات مدیریتی (کارفرما و نظارت و مدیریت پروژه)	۲،۷۶	۲،۹۴	۸،۲۴	۱۷
۱۰	So10	فقدان ارتباط دوستانه و تعامل و اعتماد	۳،۷۶	۳،۴۷	۱۳،۴۷	۶
۱۱	So11	دخالت بیش از حد کارفرما و مشاور او در پروژه	۳	۳،۱۸	۹،۹۷	۱۳
۱۲	So12	وجود بوروکراسی در سازمان کارفرما	۳،۵۹	۲،۴۴	۸،۹۴	۱۵
۱۳	So13	صدور دستور کارهای متعدد و متفاوت	۳،۸۸	۳،۹۱	۱۵،۳۲	۳
۱۴	So14	وجود بخشنامه‌ها و ابین نامه‌های ناقص دولتی	۳،۴۷	۳،۲۱	۱۱	۱۰
۱۵	So15	تعیین چارچوب زمانی و هزینه‌ای غیرواقعی به سبب فشار بالادستی	۳،۲۶	۳،۲۱	۱۰،۷۶	۱۱
۱۶	So16	تعمیل در برگزاری مناقصه و انتخاب پیمانکار به سبب فشار بالادستی	۳،۰۳	۲،۷۱	۸،۳۸	۱۶
۱۷	So17	مسائل سیاسی و اقتصادی و محیطی غیرقابل پیش‌بینی	۳،۰۶	۳،۴۷	۱۱،۱۲	۹

۵-۱- مهم‌ترین منشاهای بروز ادعا و ارزیابی و رتبه‌بندی مهم‌ترین آنها

۱۷ منشأ بروز ادعا بر اساس ادعای مشارکت پیمانکار طرح و ساخت و فاینانسور دسته‌بندی شده‌اند و احتمال وقوع و شدت تاثیر و شاخص اهمیت هر کدام بر اساس داده‌های جمع‌آوری شده توسط پرسشنامه مطابق جدول ۵، بررسی و تعیین شده است.

۵-۲- مهم‌ترین علل ایجاد ادعا و ارزیابی و رتبه‌بندی مهم‌ترین آنها

۳۰ علت تقسیم شده است و احتمال وقوع و شدت تاثیر و شاخص اهمیت هر کدام بر اساس داده‌های جمع‌آوری شده توسط پرسشنامه مطابق جدول ۵، بررسی و تعیین شده است. بعد از شناسایی علل و منشأ ادعاها، برای تعیین اینکه کدام منشأ یا منشأها بر هر علت ادعا تاثیر می‌گذارند، از روش دلفی استفاده شده است. لذا از ۵ نفر از خبرگان در سه مرحله رابطه بین آنها نظر سنجی گردید و ایشان رابطه آنها را مطابق شکل

جدول ۶. علل ایجاد ادعاها

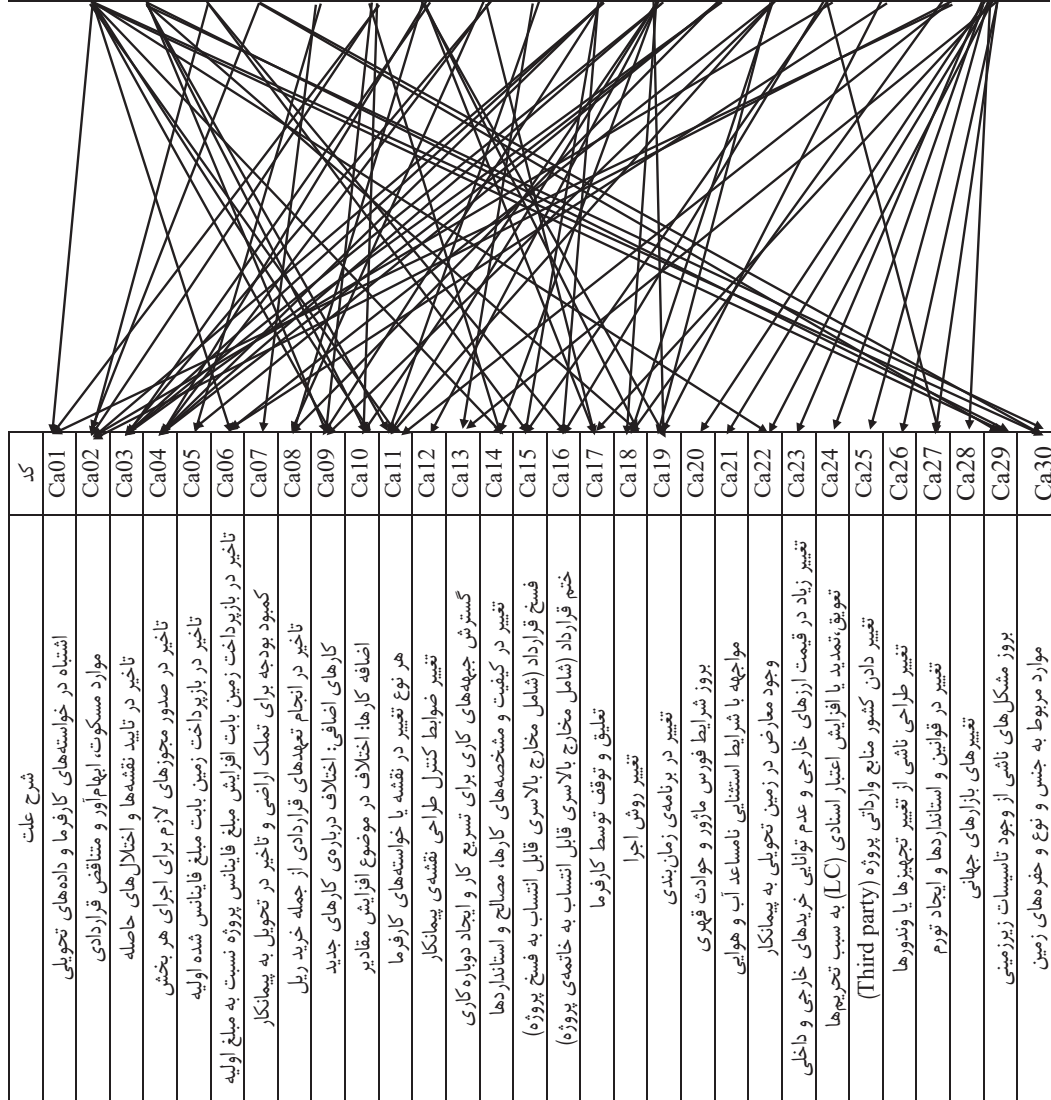
ردیف	کد	علل ایجاد ادعاها	احتمال وقوع	شدت تأثیر	اهمیت شاخص	رتبه
۱	Ca01	اشتباه در خواسته‌های کارفرما و داده‌های تحویلی	۴	۳,۹۴	۱۶,۱۳	۳
۲	Ca02	موارد مسکوت، ابهام‌آور و متناقض قراردادی	۴,۱۷	۴,۳۱	۱۸,۳۳	۲
۳	Ca03	تاخیر در تایید نقشه‌ها و اختلال‌های حاصله	۲,۳۹	۲,۷۳	۷,۵۱	۲۴
۴	Ca04	تاخیر در صدور مجوزهای لازم برای اجرای هر بخش	۳,۶۷	۳,۲۵	۱۴,۱۲	۷
۵	Ca05	تاخیر در بازپرداخت زمین بابت مبلغ فاینانس شده اولیه	۳,۲۷	۳,۵۹	۱۵,۷۴	۵
۶	Ca06	تاخیر در بازپرداخت زمین بابت افزایش مبلغ فاینانس پروژه نسبت به مبلغ اولیه	۳,۷۶	۳,۷۱	۱۴,۰۶	۸
۷	Ca07	کمبود بودجه برای تملک اراضی و تاخیر در تحویل به پیمانکار	۳,۴۷	۳,۲۹	۱۱,۸۸	۱۳
۸	Ca08	تاخیر در انجام تمهیدهای قراردادی از جمله خرید ریل	۲,۷۵	۲,۷۰	۸,۶۸	۲۲
۹	Ca09	کارهای اضافی؛ اختلاف درباره‌ی کارهای جدید	۴,۳۹	۴,۳۹	۲۰,۱۹	۱
۱۰	Ca10	اضافه کارها؛ اختلاف در موضوع افزایش مقادیر	۳,۱	۳,۹	۱۴,۵۰	۶
۱۱	Ca11	هر نوع تغییر در نقشه یا خواسته‌های کارفرما	۳,۷۳	۴,۱	۱۵,۹۲	۴
۱۲	Ca12	تغییر ضوابط کنترل طراحی نقشه‌ی پیمانکار	۳,۱۵	۲,۷۵	۸,۹۸	۲۱
۱۳	Ca13	گسترش جبهه‌های کاری برای تسریع کار	۳,۷۶	۳,۵۰	۱۳,۵۹	۹
۱۴	Ca14	تغییر در کیفیت و مشخصه‌های کارها، مصالح	۳,۱۲	۳,۱۴	۱۰,۲۵	۱۶
۱۵	Ca15	فسخ قرارداد (مخارج بالاسری قابل انتساب به فسخ)	۲,۶۲	۲,۶۰	۷,۲۶	۲۵
۱۶	Ca16	ختم قرارداد (مخارج بالاسری قابل انتساب به خاتمه) پروژه)	۲,۴۷	۲,۴۵	۶,۳۵	۲۷
۱۷	Ca17	تعلیق و توقف توسط کارفرما	۳,۱۹	۳,۵۲	۱۱,۳۱	۱۵
۱۸	Ca18	تغییر روش اجرا	۳	۳,۰۹	۹,۵۶	۱۷
۱۹	Ca19	تغییر در برنامه‌ی زمان‌بندی	۳,۱	۲,۸۰	۹,۲۵	۱۹
۲۰	Ca20	بروز شرایط فورس مازور و حوادث قهری	۲,۲۵	۲,۲۱	۵,۶۵	۳۰
۲۱	Ca21	مواجهه با شرایط استثنایی نامساعد آب و هوایی	۳,۵۳	۲,۶۴	۹,۶۵	۱۸
۲۲	Ca22	وجود معارض در زمین تحویلی به پیمانکار	۳,۵۹	۳,۲۴	۱۱,۸۲	۱۴
۲۳	Ca23	تغییر زیاد در قیمت ارزهای خارجی و عدم توانایی خریدهای خارجی و داخلی و تورم ناشی از آن.	۳,۶۲	۳,۴۱	۱۲,۶۲	۱۱
۲۴	Ca24	تعمیق، یا افزایش اعتبار اسنادی (LC) به سبب تحریم‌ها	۲,۲۴	۲,۱۶	۶,۳۶	۲۸
۲۵	Ca25	تغییر دادن کشور منابع وارداتی پروژه (Third party)	۲,۱۶	۲,۳۰	۶,۱۹	۲۹
۲۶	Ca26	تغییر طراحی ناشی از تغییر تجهیزات یا وندورها	۲,۷۶	۲,۶۵	۷,۶۶	۲۳
۲۷	Ca27	تغییر در قوانین و استانداردها و ایجاد تورم (بارانه‌ها و ...) بخشنامه‌های صادره) و تورم ناشی از آن.	۳,۵۱	۲,۸۵	۹,۰۳	۲۰
۲۸	Ca28	تغییرهای بازارهای جهانی مانند تغییر قیمت نفت و مس، آلومینیم، فولاد و سایر فلزهای و تورم ناشی از آن	۲,۴۴	۲,۵۷	۶,۸۹	۲۶
۲۹	Ca29	بروز مشکل‌های ناشی از وجود تاسیسات زیرزمینی	۳,۷	۳,۳۳	۱۳,۰۲	۱۰
۳۰	Ca30	موارد مربوط به جنس و نوع و حفره‌های زمین	۳,۲۴	۳,۶۸	۱۲,۱۲	۱۲

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

■ ۱۳۸ ■

کد	شرح منشا
So01	ضعف فنی و عدم تجربه در امکان‌سنجی و تعریف پروژه
So02	انتخاب نامناسب سیستم انجام پروژه
So03	عدم تسلط به اسناد قرارداد و مانی حقوقی آن
So04	قرارداد نامناسب (عدم رعایت اصول قرارداد)
So05	عدم تخصیص بودجه برای بازپرداخت مبلغ فاینانس و تمکک اراضی
So06	عدم برگزاری جلسات شفاف‌سازی قرارداد با مناقصه‌گر
So07	ضعف فنی و عدم تجربه در مدیریت پروژه
So08	تاخیر در تصمیم‌سازی برای کارهای مختلف
So09	تغییرات مدیریتی (کارفرما و نظارت و مدیریت پروژه)
So10	فقدان ارتباط دوستانه و تعامل و اعتماد
So11	دخالل بیش از حد کارفرما و مشاور او در پروژه
So12	وجود بوروکراسی در سازمان کارفرما
So13	صدور دستور کارهای متعدد و متفاوت
So14	وجود بخشنامه‌ها و ابین نامه‌های ناقص دولتی
So15	تعیین چارچوب زمانی و هزینه‌ای غیرواقعی به سبب فشار بالادستی
So16	تعمیل در برگزاری مناقصه و انتخاب پیمانکار به سبب فشار بالادستی
So17	مسائل سیاسی و اقتصادی و محیطی غیرقابل پیش‌بینی

شکل ۲. روابط پیش‌نیازی منشاهای هر علت ادعا

جدول ۷. رابطه بین منشا و علت ادعا

کد	شرح علت و منشا	تایید نقش	تایید نقش	تایید نقش	رتبه
Ca01 اشتباه در خواسته‌های کارفرما و داده‌های تحویلی					
So01	ضعف فنی و عدم تجربه در امکان‌سنجی و تعریف پروژه	۴,۳۱	۴,۰۴	۱۶,۵۶	۱
So03	عدم تسلط به اسناد قرارداد و مبانی حقوقی آن	۴,۱۸	۳,۷۱	۱۶,۵۳	۲
So06	عدم برگزاری جلسات شفاف‌سازی قرارداد با مناقصه‌گر	۳,۱۱	۴,۲۲	۱۴,۵۴	۳
So16	تعمیل در برگزاری مناقصه و انتخاب پیمانکار	۳,۲۴	۲,۶۰	۸,۵۱	۴
Ca02 موارد مسکوت، ابهام‌آور و متناقض قراردادی					
So03	عدم تسلط به اسناد قرارداد و مبانی حقوقی آن	۴,۱۹	۳,۷۱	۱۶,۵۳	۱
So04	قرارداد نامناسب (عدم رعایت اصول قرارداد)	۳,۵۰	۳,۲۲	۱۲	۴
So06	عدم برگزاری جلسات شفاف‌سازی قرارداد با مناقصه‌گر	۳,۴۵	۴,۱۰	۱۴,۶۰	۲
So10	فقدان ارتباط دوستانه و تعامل و اعتماد	۳,۶۰	۳,۵۱	۱۳,۶۵	۳
So14	وجود بخشنامه‌ها و ابین نامه‌های ناقص دولتی	۳,۶۵	۳,۳۰	۱۱,۲۹	۵
So16	تعمیل در برگزاری مناقصه و انتخاب پیمانکار	۳,۱۹	۲,۶۱	۸,۳۸	۶
Ca03 تاخیر در تایید نقشه‌ها و اختلال‌های حاصله					
So07	ضعف فنی و عدم تجربه در مدیریت پروژه	۴	۳,۳	۱۳,۲	۱
So08	تاخیر در تصمیم‌سازی برای کارهای مختلف	۳,۲۸	۳,۵۴	۱۳,۱۶	۲
So10	فقدان ارتباط دوستانه و تعامل و اعتماد	۲,۹۴	۳,۰۹	۹,۰۶	۴
So11	دخالت بیش از حد کارفرما و مشاور او در پروژه	۳,۱	۳,۲۸	۹,۸۷	۳
So12	وجود بوروکراسی در سازمان کارفرما	۳,۵۹	۲,۵۴	۸,۹۷	۵
Ca04 تاخیر در صدور مجوزهای لازم برای اجرای هر بخش					
So07	ضعف فنی و عدم تجربه در مدیریت پروژه	۳,۸۰	۳,۳	۱۳,۰۵	۲
So08	تاخیر در تصمیم‌سازی برای کارهای مختلف	۳,۴۸	۳,۶۶	۱۳,۳۸	۱
So10	فقدان ارتباط دوستانه و تعامل و اعتماد	۲,۹۴	۳,۰۹	۹,۰۶	۴
So11	دخالت بیش از حد کارفرما و مشاور او در پروژه	۳,۱۲	۳,۲۸	۹,۸۸	۳
So12	وجود بوروکراسی در سازمان کارفرما	۳,۵۹	۲,۵۴	۸,۹۷	۵
Ca05 تاخیر در بازپرداخت زمین بابت مبلغ فاینانس شده اولیه					
So05	عدم تخصیص بودجه برای بازپرداخت مبلغ فاینانس و تملک اراضی	۳,۰۴	۳,۷۹	۱۶,۷	۱
So12	وجود بوروکراسی در سازمان کارفرما	۳,۶۲	۳	۹,۱	۲
Ca06 تاخیر در بازپرداخت زمین بابت افزایش مبلغ فاینانس پروژه نسبت به مبلغ اولیه					
So01	ضعف فنی و عدم تجربه در امکان‌سنجی و تعریف پروژه	۴,۱۵	۳,۸۸	۱۶,۵۷	۱
So13	صدور دستور کارهای متعدد و متفاوت	۳,۸۸	۳,۷۹	۱۵,۴۱	۲
So15	تعیین چارچوب زمانی و هزینه ای غیرواقعی	۳,۸۶	۳,۴۷	۱۳,۵۷	۳
Ca07 کمبود بودجه برای تملک اراضی و تاخیر در تحویل به پیمانکار					
So05	عدم تخصیص بودجه برای بازپرداخت مبلغ فاینانس و تملک اراضی	۳۳,۴	۳,۷۵	۱۶,۷۲	۱
Ca08 تاخیر در انجام تعهدهای قراردادی از جمله خرید ریل					
So07	ضعف فنی و عدم تجربه در مدیریت پروژه	۳,۹۴	۳,۱۶	۱۲,۲۸	۲

۱	۱۴,۵۴	۴,۲۱	۳,۴۱	تاخیر در تصمیم‌سازی برای کارهای مختلف	So08
۳	۹,۱۳	۲,۵۴	۳,۶۶	وجود بوروکراسی در سازمان کارفرما	So12
کارهای اضافی: اختلاف درباره‌ی کارهای جدید					Ca09
۲	۱۵,۳۶	۳,۸۱	۳,۹۸	ضعف فنی و عدم تجربه در امکان‌سنجی و تعریف پروژه	So01
۱	۱۶,۷۴	۳,۹۸	۴,۲۵	انتخاب نامناسب سیستم انجام پروژه	So02
۴	۱۴,۵۶	۴,۳۳	۳,۴۲	عدم برگزاری جلسات شفاف‌سازی قرارداد با مناقصه‌گر	So06
۵	۱۳,۶۰	۳,۵۶	۳,۸۰	دخالت بیش از حد کارفرما و مشاور او در پروژه	So11
۳	۱۵,۴۲	۳,۹۷	۳,۹۸	صدور دستور کارهای متعدد و متفاوت	So13
اضافه کارها: اختلاف در موضوع افزایش مقادیر					Ca10
۲	۱۵,۳۶	۳,۸۱	۳,۹۸	ضعف فنی و عدم تجربه در امکان‌سنجی و تعریف پروژه	So01
۱	۱۶,۷۴	۳,۹۸	۴,۲۵	انتخاب نامناسب سیستم انجام پروژه	So02
۳	۱۴,۵۶	۴,۳۳	۳,۴۲	عدم برگزاری جلسات شفاف‌سازی قرارداد با مناقصه‌گر	So06
۴	۱۳,۶۰	۳,۵۶	۳,۸۰	دخالت بیش از حد کارفرما و مشاور او در پروژه	So11
هر نوع تغییر در نقشه یا خواسته‌های کارفرما					Ca11
۴	۱۴,۴۴	۴,۲۱	۳,۴۱	ضعف فنی و عدم تجربه در امکان‌سنجی و تعریف پروژه	So01
۱	۱۶,۸۷	۴,۰۶	۴,۲۸	انتخاب نامناسب سیستم انجام پروژه	So02
۲	۱۵,۴۹	۳,۷۷	۴,۱۵	تغییرات مدیریتی (کارفرما و نظارت و مدیریت پروژه)	So09
۵	۱۰	۳,۳	۳,۱	دخالت بیش از حد کارفرما و مشاور او در پروژه	So11
۳	۱۵,۴۳	۴	۳,۷۸	صدور دستور کارهای متعدد و متفاوت	So13
۶	۸,۴۸	۲,۸۱	۳,۱۳	تعجیل در برگزاری مناقصه و انتخاب پیمانکار	So16
تغییر ضوابط کنترل طراحی نقشه‌ی پیمانکار					Ca12
۱	۱۰,۰۲	۳	۳,۴	دخالت بیش از حد کارفرما و مشاور او در پروژه	So11
گسترش جبهه‌های کاری برای تسریع کار و ایجاد دوباره‌کاری					Ca13
۱	۱۵,۴۷	۳,۹۷	۳,۹۸	تغییرات مدیریتی (کارفرما و نظارت و مدیریت پروژه)	So09
۲	۱۴,۶۴	۴,۲۸	۳,۵۱	مسایل سیاسی و اقتصادی و محیطی غیرقابل پیش‌بینی	So17
تغییر در کیفیت و مشخصه‌های کارها، مصالح و استانداردها					Ca14
۱	۱۶,۲۸	۳,۶۶	۴,۱۴	ضعف فنی و عدم تجربه در امکان‌سنجی و تعریف پروژه	So01
۲	۱۴,۶۶	۴,۶۱	۳,۶۱	عدم برگزاری جلسات شفاف‌سازی قرارداد با مناقصه‌گر	So06
۳	۱۰,۱۹	۳,۳۸	۳,۵	دخالت بیش از حد کارفرما و مشاور او در پروژه	So11
فسخ قرارداد (شامل مخارج بالاسری قابل انتساب به فسخ پروژه)					Ca15
۱	۱۶,۵۵	۳,۶۶	۴,۳۹	عدم تسلط به اسناد قرارداد و مبانی حقوقی آن	So03
۲	۱۳,۵۷	۳,۵۷	۳,۷۹	فقدان ارتباط دوستانه و تعامل و اعتماد	So10
۳	۱۱,۰۴	۳,۲۹	۳,۴۷	وجود بخشنامه‌ها و ابین‌نامه‌های ناقص دولتی	So14
ختم قرارداد (شامل مخارج بالاسری قابل انتساب به خاتمه‌ی پروژه)					Ca16
۱	۱۶,۵۵	۳,۶۶	۴,۳۹	عدم تسلط به اسناد قرارداد و مبانی حقوقی آن	So03
۲	۱۳,۵۷	۳,۵۷	۳,۷۹	فقدان ارتباط دوستانه و تعامل و اعتماد	So10
۳	۱۱,۰۴	۳,۲۹	۳,۴۷	وجود بخشنامه‌ها و ابین‌نامه‌های ناقص دولتی	So14
تعلیق و توقف توسط کارفرما					Ca17
۲	۱۲,۲۲	۳,۲۶	۳,۷۷	ضعف فنی و عدم تجربه در مدیریت پروژه	So07
۱	۱۴	۳,۵۷	۴,۰۵	تاخیر در تصمیم‌سازی برای کارهای مختلف	So08
۳	۱۱,۲۲	۳,۵۷	۳,۰۶	مسایل سیاسی و اقتصادی و محیطی غیرقابل پیش‌بینی	So17

تغییر روش اجرا				Ca18
۱	۱۶,۶۳	۳,۸۸	۴,۲۹	So02 انتخاب نامناسب سیستم انجام پروژه
۳	۱۲,۲۰	۳,۰۶	۳,۹۳	So07 ضعف فنی و عدم تجربه در مدیریت پروژه
۴	۱۰,۰۴	۳,۱۸	۳,۲	So11 دخالت بیش از حد کارفرما و مشاور او در پروژه
۲	۱۵,۳۲	۳,۸۱	۳,۹۸	So13 صدور دستور کارهای متعدد و متفاوت
۵	۸,۳۸	۲,۶۱	۳,۱۳	So16 تعجیل در برگزاری مناقصه و انتخاب پیمانکار
تغییر در برنامه‌ی زمان‌بندی				Ca19
۳	۱۲,۲۸	۳,۱۶	۳,۹۱	So07 ضعف فنی و عدم تجربه در مدیریت پروژه
۴	۱۰,۱۴	۳,۲۸	۳,۱	So11 دخالت بیش از حد کارفرما و مشاور او در پروژه
۲	۱۵,۴۲	۳,۹۱	۳,۷۸	So13 صدور دستور کارهای متعدد و متفاوت
۱	۱۶,۶۵	۳,۹۰	۴,۲۰	So15 تعیین چارچوب زمانی و هزینه ای غیرواقعی
بروز شرایط فورس مازور و حوادث قهری				Ca20
۱	۸,۰۴	۲,۷۴	۲,۶۶	So17 مسایل سیاسی و اقتصادی و محیطی غیرقابل پیش‌بینی
مواجهه با شرایط استثنایی نامساعد آب و هوایی				Ca21
۱	۸,۰۴	۲,۷۴	۲,۶۶	So17 مسایل سیاسی و اقتصادی و محیطی غیرقابل پیش‌بینی
وجود معارض در زمین تحویلی به پیمانکار				Ca22
۲	۱۳,۹۹	۳,۶۷	۳,۸۷	So01 ضعف فنی و عدم تجربه در امکان‌سنجی و تعریف پروژه
۱	۱۶,۷۸	۳,۹۴	۴,۱۴	So17 مسایل سیاسی و اقتصادی و محیطی غیرقابل پیش‌بینی
تغییر زیاد در قیمت ارزهای خارجی و عدم توانایی خریدهای خارجی و داخلی				Ca23
۱	۱۶,۷۸	۳,۹۴	۴,۱۴	So17 مسایل سیاسی و اقتصادی و محیطی غیرقابل پیش‌بینی
تعویق، تمدید یا افزایش اعتبار اسنادی (LC) به سبب تحریم‌ها				Ca24
۱	۱۶,۷۸	۳,۹۴	۴,۱۴	So17 مسایل سیاسی و اقتصادی و محیطی غیرقابل پیش‌بینی
تغییر دادن کشور منابع وارداتی پروژه (Third party)				Ca25
۱	۱۶,۷۸	۳,۹۴	۴,۱۴	So17 مسایل سیاسی و اقتصادی و محیطی غیرقابل پیش‌بینی
تغییر طراحی ناشی از تغییر تجهیزات یا وندورها				Ca26
۱	۱۶,۷۸	۳,۹۴	۴,۱۴	So17 مسایل سیاسی و اقتصادی و محیطی غیرقابل پیش‌بینی
تغییر در قوانین و استانداردها و ایجاد تورم				Ca27
۲	۱۵,۳۲	۳,۹۱	۳,۸۸	So14 وجود بخشنامه‌ها و ابین نامه‌های ناقص دولتی
۱	۱۶,۷۸	۳,۹۴	۴,۱۴	So17 مسایل سیاسی و اقتصادی و محیطی غیرقابل پیش‌بینی
تغییرهای بازارهای جهانی				Ca28
۱	۱۶,۷۸	۳,۹۴	۴,۱۴	So17 مسایل سیاسی و اقتصادی و محیطی غیرقابل پیش‌بینی
بروز مشکل‌های ناشی از وجود تاسیسات زیرزمینی				Ca29
۲	۱۵,۳۲	۳,۹۱	۳,۸۸	So01 ضعف فنی و عدم تجربه در امکان‌سنجی و تعریف پروژه
۱	۱۶,۵۸	۳,۸۴	۴,۲۴	So02 انتخاب نامناسب سیستم انجام پروژه
۳	۱۲	۳,۱۷	۳,۶۲	So04 قرارداد نامناسب (عدم رعایت اصول قرارداد)
موارد مربوط به جنس و نوع و حفره‌های زمین				Ca30
۲	۱۵,۳۲	۳,۹۱	۳,۸۸	So01 ضعف فنی و عدم تجربه در امکان‌سنجی و تعریف پروژه
۱	۱۶,۵۸	۳,۸۴	۴,۲۴	So02 انتخاب نامناسب سیستم انجام پروژه
۳	۱۲	۳,۱۷	۳,۶۲	So04 قرارداد نامناسب (عدم رعایت اصول قرارداد)

۲ ترسیم نموده اند. نهایتاً بعد از سه مرحله رفت و برگشت نظرات، رابطه پیش‌نیاز منشاها را هر علت ادعا مطابق شکل شماره ۲ مورد توافق خبرگان قرار گرفت؛ سپس پرسشنامه حاوی احتمال وقوع و شدت تاثیر هر منشا بر علت مربوطه برای تعیین اولویت‌بندی مهمترین منشاها هر علت مطابق جدول ۷ بین خبرگان و دست‌اندرکاران مربوطه توزیع گشت و بر اساس آن مهمترین منشاها هر علت ادعا مشخص گردید.

۶- بحث

در این تحقیق ابتدا مهمترین منشا و علت ادعاها در پروژه‌های DBF به‌طور مستقل و بدون در نظر گرفتن رابطه فی‌مابین آنها مطابق جدول‌های ۵ و ۶ بررسی گردید و سپس با در نظر گرفتن رابطه بین منشا و علت مجدداً مهمترین منشاها هر بروز ادعا بر اساس جدول ۷ بررسی گردید.

لازم به ذکر است با توجه به اینکه رابطه بین منشا و علت به صورت یکطرفه و از منشاها به علت می‌باشد؛ لذا این رابطه‌ها تاثیری بر روی اهمیت و رتبه‌بندی علت ادعا نخواهد داشت و صرفاً ممکن است بر روی اهمیت و رتبه‌بندی منشا ادعاها تاثیرگذار باشد؛ لذا صرفاً به مقایسه بین منشاها ادعا به صورت مستقل و نیز با در نظر رابطه آنها با هر علت بسنده شده است. با مقایسه خروجی جداول ۵ و ۷ در رابطه با مهمترین منشاها هر بروز ادعا نتایج قابل توجهی مشاهده گردید که در ادامه بیان می‌گردد.

هر چند که اکثر منشاها ادعا که مطابق جدول ۵ رتبه‌بندی گردیده‌اند در جدول شماره ۷ نیز همان امتیاز را کسب نموده‌اند، ولی با مقایسه دقیق بین منشاها انحرافات در بین تعدادی از منشاها مشاهده می‌شود که مهمترین آنها تحت موارد ذیل توضیح داده می‌شود:

۱. منشاهاهایی که مطابق جدول ۵ نسبت به سایر منشاها رتبه و امتیاز پایین‌تری را دارا بوده‌اند در جدول ۷ به عنوان منشاها زیرمجموعه یک علت، امتیاز و رتبه بالاتری را کسب نموده‌اند.

به‌طور مثال منشا ۲ با عنوان "انتخاب نامناسب سیستم انجام پروژه" در جدول ۵ با رتبه ۵ پایینتر از منشاها شماره ۱ تا ۴ قرار گرفته است؛ منتها وقتی با نگاه رابطه بین هر منشا و علت خود رتبه‌بندی شده، در علل ۲۹، ۱۸، ۹، ۱۰، ۱۱ و ۳۰ از منشاها ۱ تا ۴ امتیاز بیشتری کسب نموده است. دلیل این مورد را می‌توان در اهمیت بیشتر انتخاب سیستم انجام پروژه مناسب در بروز ادعاها مربوط به تغییر در محدوده و مقادیر کار و نقشه‌ها دانست. چرا که برای پروژه‌های زیرزمینی با توجه به وجود ناشناخته‌ها، انتخاب روش طرح و ساخت مناسب نمی‌باشد و انتقال ریسک ناشناخته‌ها به پیمانکار - هر چند با یک قرارداد فهرست‌بهای - سبب وجود تعارض در نوع قرارداد و مسئولیت‌های واگذار شده تحت یک قرارداد طرح و ساخت می‌گردد که بالتبع سبب ایجاد ادعاها فراوان خواهد گردید.

یا در رابطه با منشا ۵ با عنوان "عدم تخصیص بودجه برای بازپرداخت مبلغ فاینانس و تملک اراضی" که دارای رتبه ۱۲ در جدول ۵ گردیده است، منتها وقتی با نگاه رابطه بین هر منشا و علت خود رتبه‌بندی شده، در علل ۵ و ۷ از منشاها ۱ تا ۱۱ موجود در جدول ۵ دارای امتیاز بیشتری گردیده است. دلیل این مورد را می‌توان در اهمیت بیشتر بازپرداخت مبلغ تعهد شده به فاینانسور مالی دانست؛ چرا که در صورت عدم بازپرداخت مبلغ تعهد شده به فاینانسور، او توانایی تامین مالی خود را از دست خواهد داد و بالتبع باعث تاخیر در پرداخت به پیمانکار می‌گردد که موجب بروز ادعاها فراوان فاینانسور و پیمانکار در پروژه خواهد گردید.

منشا مهم دیگر منشا ۹ با عنوان "تغییرات مدیریتی (کارفرما و نظارت و مدیریت پروژه)" است که دارای رتبه ۱۷ در جدول ۵ گردیده است، منتها وقتی با نگاه رابطه بین هر منشا و علت خود رتبه‌بندی شده، در علل ۹ و ۱۱ از سایر منشاها بالاتر قرار گرفته و دارای امتیاز بیشتری گردیده است. دلیل این مورد را می‌توان در اهمیت تغییرات مدیریتی

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

کارفرما و مخصوصا تغییرات در شهرداری تهران و تاثیر آن بر تغییرات ایجاد شده در پروژه دانست. لازم به ذکر است در منشاهای شماره ۸، ۱۵ و ۱۷ نیز همچنین مغایرت‌هایی بین رتبه‌بندی منشا در جدول شماره ۵ و ۷ مشاهده می‌شود.

۲. یک منشا برای یک علت دارای امتیاز و رتبه بالایی گردیده است، در صورتی که برای علت دیگر رتبه و امتیاز پایین تری کسب نموده است.

به طور مثال منشا ۸ با عنوان "تاخیر در تصمیم‌سازی برای کارهای مختلف" به عنوان پیش نیاز علت ۳ با امتیاز ۱۳، ۱۶، رتبه دوم و به عنوان پیش نیاز علت ۸ با امتیاز ۱۴، ۵۴، رتبه اول را کسب نموده است که حاکی از آن است هر منشا بسته به علت خود دارای اهمیت خاص خود می‌باشد.

۳. یک منشا هر چند در جدول ۵ دارای امتیاز پایینی بوده است ولی در رابطه بین علت خود امتیاز بالاتری را کسب نموده است؛ به طور مثال منشا ۱۷ با عنوان "مسایل سیاسی و اقتصادی و محیطی غیرقابل پیش‌بینی" هر چند در جدول ۵ با امتیاز ۱۱، ۱۲ رتبه ۹ را کسب کرده است، ولی به عنوان پیش نیاز علت‌های ۲۲ تا ۲۷ امتیاز حدود ۱۶ را کسب نموده است که به دلیل اهمیت بالای این دلیل در وقوع علت‌های گفته شده است.

۷- نتیجه گیری

با توجه به اهمیت استراتژیک زمان و هزینه در پروژه‌های شهری به دلیل وجود قشر مردم و سایر ذینفعان شهری و نیز عدم وجود تامین مالی در سازمان‌های کارفرمایی، اجرای پروژه‌های شهری به روش طرح و ساخت و تامین مالی به دلیل دارا بودن مزایایی از قبیل کاهش زمان و هزینه اجراء در سالیان اخیر در کلانشهر تهران برای اجرای پروژه مترو شهری رایج شده است، منتها به سبب سابقه کم اجرای این روش، مشکلاتی در روند اجرای آن به وجود آمده است که سبب بروز ادعاهای مالی و زمانی فراوان پیمانکاران آن شده است و همین امر

سبب ایجاد اختلاف و به تبع آن رکورد یا توقف پروژه‌هایی شده است که با توجه به ماهیت شهری بودن آن اجرای هر چه سریعتر آنها امری لازم و ضروری می‌باشد. لذا در این مقاله سعی شد با شناخت ادعاها بتوان از بروز آن در پروژه‌های آتی جلوگیری کرد؛ منتها در راستای کاهش و جلوگیری از بروز ادعاها تحقیق‌های فراوانی صورت پذیرفته است، منتها آن‌ها هنوز رایج هستند. دلیل این امر احتمالا نیاز به نگاه عمیق و ریشه‌ای‌تر به موضوع ادعا است. در این راستا در این تحقیق علل مستقیم و ریشه‌ای ادعاها شناسایی گردید و مورد تجزیه تحلیل قرار گرفت

با بررسی علت‌های ادعا با توجه به جدول ۶، از مهمترین علل مستقیم ادعاها در پروژه‌های DBF شهری می‌توان به "کارهای اضافی"، "اشتباه در خواسته‌های کارفرما و داده‌های تحویلی" و "موارد مسکوت، ابهام‌آور و متناقض قراردادی" اشاره نمود. دلایلی از جمله "وجود معارض" و نیز "بروز مشکل‌های ناشی از وجود تاسیسات زیرزمینی" که مختص پروژه‌های شهری می‌باشند نیز از دلایل ادعای مهم مشخص گردیده است. از طرفی علت "تاخیر در بازپرداخت زمین بابت مبلغ فاینانس شده اولیه" نیز که مختص پروژه‌های تامین مالی می‌باشد به عنوان علت مهم ادعا در این پروژه‌ها شناخته شده است.

با توجه به جدول ۵، با نگاه جداگانه به علل ریشه‌ای ادعاها، مهمترین آنها در پروژه‌های DBF شهری "ضعف فنی و عدم تجربه در امکان‌سنجی و تعریف پروژه"، "قرارداد نامناسب (عدم رعایت اصول قرارداد)" و "صدور دستور کارهای متعدد" می‌باشند. منتها در ادامه تحقیق روابط پیش‌نیازی منشاهای هر علت ادعا مشخص شد و بر اساس آن منشاهای هر علت ادعا تعیین گردید. با تجزیه و تحلیل نتایج تحقیق (نگاه جداگانه به منشاهای مقایسه با نگاه پیش‌نیازی منشاهای بر هر علت ادعا) مشخص شد نگاه به منشاهای باید از طریق اهمیت

agement. International Journal of Project Management, 8(4), 222-228.

6. Enshassi A, Choudhry R, El-Ghandour S. 2009. Contractors' perception towards causes of claims in construction projects. Int J Constr Manage. 9: 79-92.

7. farooqui, R. U, Azhar, S., & Umer, M. (2014). Key causes of disputes in the Pakistani construction industry-Assessment of trends from the viewpoint of contractors. In 50th Annual International Conference of the Associated Schools of Construction, Held at Westin, Washington, DC, March (pp. 26-28).

8. Ghorbani, A.(2005) The Study of the Major Causes and Origins of the Financial Claims of Contractors and The Solution to Control them in Civil Projects of Iran. M.Sc. Thesis, Amirkabir University. Tehran.

9. Hadikusumo, B. H., & Tobgay, S. (2015). Construction claim types and causes for a large-scale hydropower project in Bhutan. Journal of Construction in Developing Countries, 20(1), 49

10. Hassanein, A. A., & El Nembr, W. (2008). Claims management in the Egyptian industrial construction sector: a contractor's perspective. Engineering, Construction and Architectural Management, 15(5), 456-469.

11. Ho, S. and Liu, L. (2004). Analytical model for analyzing construction claims and opportunistic bidding. Journal of Construction Engineering and Management, 130(1): 94-104

12. Jergeas, G. F., & Hartman, F. T. (1994). Contractors' construction-claims avoidance. Journal of Construction Engineering and Management, 120(3), 553-560.

13. Kumaraswamy, M. M. (1997). Conflicts, claims and disputes in construction. Engineering, Construc-

تاثیر آن بر هر علت ادعا باشد و نگاه جداگانه به منشا ادعا اهمیت هر منشا را بخوبی نشان نخواهد داد، چرا که یک منشا برای یک علت ممکن است بسیار مهم و برای دیگری اصلا دارای اهمیت نباشد و با این نگاه بهتر می‌توان اهمیت آنها را شناخت تا بتوان استراتژی‌های بهتری برای مقابله و پیشگیری قبل از وقوع در پروژه اتخاذ نمود. لذا در این تحقیق منشاهایی از جمله تغییرات مدیریتی و انتخاب نامناسب سیستم انجام پروژه که مطابق جدول ۵ دارای منشاهای با اهمیتی نبودند، با نگاه رابطه‌ای و پیش‌نیازی هر منشا بر هر علت ادعا، مشخص شد که در برخی علت‌ها دارای اهمیت بیشتری از سایر منشاها هستند که این نشان دهنده نقش مهم بررسی جداگانه منشاهای هر علت ادعا می‌باشد. در انتها به عنوان پیشنهاد برای تحقیقات آتی موضوع روابط علی معلولی میان ادعاهای پروژه‌ها مورد تحقیق بیشتر قرار گیرد و مدل علی معلولی ناشی از ادعاهای هر نوع پروژه خاص توسعه داده شود.

۸- فهرست منابع و مآخذ

1. Acharya, N. & Lee, Y. (2006). Conflicting Factors in Construction Korean Perspective. Engineering, Construction and Architectural Management. 13 (6): 543-566

2. Akrami, S. (2013). review the design, Build and financing system (EPCF / DBF) and its application in the development of the oil industry. Tarbiat Modares University, Master Thesis.

3. Al Mohsin, M. (2012). Claim analysis of construction projects in Oman. International Journal on Advanced Science, Engineering and Information Technology, 2(2), 186-191.

4. Bakhary, N. A., Adnan, H., & Ibrahim, A. (2015). A study of construction claim management problems in malaysia. Procedia Economics and Finance, 23, 63-70.

5. Bu-Bshait, K., & Manzanera, I. (1990). Claim man-

- tion and Architectural Management, 4(2), 95-111.
14. Mehany, M. S. H. M. & Grigg, N (2014). Causes of road and bridge construction claims: analysis of Colorado Department of Transportation projects. *Journal of Legal Affairs and Dispute Resolution in Engineering and Construction*, 7(2), 04514006.
 15. Mishmish, M., & El-Sayegh, S. M. (2016). Causes of claims in road construction projects in the UAE. *International Journal of Construction Management*, 1-8.
 16. Mohamed, H. H., Ibrahim, A. H., & Soliman, A. A. (2014). Reducing construction disputes through effective claims management. *American Journal of Civil Engineering and Architecture*, 2(6), 186-196.
 17. Olanrewaju, A., & J. Anavhe, P. (2014). Perceived claim sources in the Nigerian construction industry. *Built Environment Project and Asset Management*, 4(3), 281-295.
 18. Parchami Jalal, Majid, Farshad, Sanaz. (2017). the dissolution of the source of Iran's Consultative Cases and Fiduciary Claims. *Structural and Construction Engineering Journal*, 5 (Special Issue 3), 16-36.
 19. PMI, Construction Extension to The PMBOK, 2nd Ed., 2007
 20. Semple, Ch & Hartman, F & jergeas, G. (1994) Construction claims and dispute. cause and cost/ time overruns *Journal of Construction Engineering and Management*. Vol.120, No. 4,
 21. Sibanyama, G., Muya, M., & Kaliba, C. (2012). An overview of construction claims: a case study of the Zambian construction industry. *International Journal of Construction Management*, 12(1), 65-81.
 22. Talkhabi, H., Parchami Jalal, M., & Golabchi, M. (2014). Analysis of the Causes of Contractor's Claims in the DB Contracts of Underground Projects in Iran. *Tuunellig and underground space engineering*, 3(1), 17-33.
 23. The Organization For Management and Planning. (2005). *Criteria for Implementation of the DB Method (EPC Package 84)*.
 24. The Organization For Management and Planning. (2005). *Iran Dictionary of Technical & Administrative Terms*
 25. Vidogah, W. & Ndekugri, I. (1997). Improving Management of Claim Contractor's Perspective. *Journal of Management in Engineering*. 13 (5): 37-44
 26. Zaneldin Essam, K. (2006). Construction Claim in United Arab Emirates Type, Causes and frequency. *International journal of Project Management*. 24 (5): 453-459

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۱۴۶

غربالگری عوامل سرزندگی محیطی در فضاهای باز مجموعه مسکونی شهر تهران با استفاده از تکنیک فازی

مهرداد شهبازی - دانشجوی دکتری معماری، گروه معماری، واحد بروجرد، دانشگاه آزاد اسلامی، بروجرد، ایران.

منصور یگانه* - استادیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

محمد رضا بمانیان - استاد دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

چکیده

سرزندگی از جمله کیفیت‌های مطلوب زندگی قلمداد می‌گردد که در همبستگی شهروندان نقش بسزایی دارد. جهت رسیدن به این مهم بایستی به شناخت جامع از ابعاد و عوامل سرزندگی محیطی در فضاهای باز مجموعه مسکونی پرداخت. لذا هدف این پژوهش شناسایی میزان اهمیت اثر هر یک از عوامل سرزندگی محیطی در فضاهای باز مجموعه مسکونی شهر تهران می‌باشد، بدین جهت با استخراج متغیرهای مورد بررسی از طریق مصاحبه، پرسشنامه‌هایی در میان ساکنین مجتمع‌های مورد مطالعه توزیع گردید. سپس به منظور ارزیابی عوامل سرزندگی محیطی از منطق فازی و نرم‌افزار Matlab استفاده شد و در نهایت متغیرهایی که تأثیر «کم» و «خیلی کم» در سرزندگی محیطی داشتند، حذف گردیدند و بدین ترتیب عوامل مؤثر در سرزندگی محیطی فضاهای باز مجموعه مسکونی شناسایی شدند. نتایج حاکی از آن است که بعد اجتماعی - فرهنگی مؤثرترین بعد بر سرزندگی محیطی فضاهای باز مجموعه مسکونی شهر تهران هستند؛ همچنین سرزندگی در ابعاد مختلف فضای باز، تقریباً در هیچ‌یک از مجتمع‌های مورد بازدید، مورد توجه و بهره‌برداری قرار نگرفته است. تنها مجتمع آتی‌ساز B با توجه به همه ابعاد سرزندگی، پاسخگوی گروهی از نیازهای خانواده‌ها در فضای باز می‌باشد و مؤلفه‌های مربوط به فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی، در مجتمع‌های آ.اس.پ و آتی‌ساز B در محدوده فضای باز مورد توجه قرار گرفته است.

کلیدواژه‌ها: غربالگری، سرزندگی محیطی، فضاهای باز، مجموعه مسکونی، تکنیک فازی

Screening of environmental vitality factors in open spaces of residential complexes in Tehran city using fuzzy technique

Abstract

Vitality is considered as one of the desirable qualities of life, which plays a vital role in the solidarity of citizens. In order to achieve this, we must make a comprehensive understanding of the dimensions of environmental vitality factors in the open spaces of residential complexes. The purpose of this study is to identify the importance of the effect of each environmental vitality factors in the open spaces of residential complexes. The variables were extracted by interviews. Finally questionnaires were distributed among residents of studied complexes. Then, fuzzy logic and Matlab software were used to evaluate the environmental vitality factors, the variables that had "low" and "very low" effects in different environmental vitality were eliminated, and thus, the factors affecting the environmental vitality in Open spaces of residential complex were identified. The results indicate that the socio-cultural dimension is the most effective dimensions on environmental vitality in open spaces of residential complexes. Also, vitality in different dimensions of open space has not been considered in all of the visited complexes. Only Atisaz B complex meets the needs of residents in open space and components of cultural and social activities are addressed in open spaces of ASP and Atisaz B complexes.

Keywords: Screening, environmental vitality, open spaces, residential complex, fuzzy technique

* نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس: ۰۹۱۲۴۸۸۹۵۵۳، رایانامه: yeganeh@modares.ac.ir

مقاله حاضر مستخرج از رساله دکتری معماری با عنوان «سرزندگی محیطی فضاهای باز مجموعه مسکونی، نمونه موردی شهر تهران» است که در دانشگاه آزاد اسلامی واحد بروجرد، توسط نگارنده اول با راهنمایی دکتر منصور یگانه و مشاوره دکتر محمد رضا بمانیان انجام شده است.

مقدمه

به دنبال تغییر در شرایط و عوامل مؤثر بر گسترش و توسعه شهری در دوران اخیر، مجتمع‌های مسکونی به‌عنوان بخشی از واحد تقسیمات سلسله‌مراتب شهری، جایگاه ویژه‌ای در شکل‌گیری شهرها داشته‌اند؛ زیرا کمبود مسکن (به‌ویژه در کلان‌شهرها) در برخی از مناطق شهری در قالب هسته‌های پرتراکم شهری (تمرکز غیرمتمرکز) بیش‌ازپیش احساس می‌شود (فلاح منشادی و همکاران، ۱۳۹۱: ۴۶). در این راستا، از جمله راهبردهای اساسی برای جوابگویی به نیازهای روزافزون شهروندان برای تأمین مسکن، برنامه‌ریزی مجتمع‌های مسکونی است که با گذشت زمان بر تعداد آن‌ها در سطح شهر افزوده شده است ولیکن پیامدهایی که داشته است از دو جنبه جسمی و روانی زندگی انسان‌ها را به چالش کشیده است (عینی‌فر و قاضی‌زاده، ۱۳۸۹: ۳۶). علت این امر این است که روند توسعه شهرها به شکلی است که نه‌تنها مناطق مسکونی به‌گونه‌ای آشفته و لجام‌گسیخته با خطر از دست دادن هویت و شخصیت مواجه‌اند، بلکه پایه بی‌نظمی، بی‌منطقی، یکنواختی و استفاده بدون اندیشه از الگوهای مدرن، بدون توجه به الگوهای بومی در حال شکل‌گیری و گسترش هستند. این عامل باعث شده است که مجتمع‌های مسکونی بی‌هدف و بی‌روحو ساخته شود که نیازهای انسانی و کیفیت زندگی در آن‌ها در نظر گرفته نمی‌شود و یکی از نیازهای اصلی انسان‌ها که نیاز به زندگی در فضایی سرزنده است در این مجتمع‌ها نادیده گرفته شود (عزیزی، ۱۳۸۵: ۳۵).

سرزندگی به‌عنوان یکی از جنبه‌های کیفیت زندگی، مفهومی است که مناطق شهری موفق را از مناطقی که فاقد این مفهوم هستند متمایز می‌کند، همچنین میزان سرزندگی محیطی، ویژگی‌های کلی اقلیمی، اقتصادی، اجتماعی، ارتباطی محیط یک ناحیه را نشان می‌دهد و می‌تواند به‌عنوان ابزاری قدرتمند برای نظارت بر

برنامه‌ریزی بکار گرفته شود. یکی از راه‌هایی که می‌توان در ایجاد سرزندگی مؤثر باشد، سرزندگی فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی است؛ زیرا اولین مکان‌هایی که انسان چپستی و معنای زندگی را در آن می‌آموزد، مناطق سکونتی است و در صورتی که تعامل، توازن میان ابعاد مختلف فضاهای باز برقرار شود، امکان حضور فعال افراد برای مشارکت در فعالیت‌های مختلف در این فضاها را فراهم می‌شود و در نتیجه سرزندگی محیطی ایجاد خواهد شد (پوراحمد و زارعی، ۱۳۹۴: ۲). یکی از مناطقی که به‌شدت نیازمند بررسی میزان سرزندگی محیطی است مجتمع‌های مسکونی شهر تهران می‌باشد زیرا فضاهای باز مجموعه مسکونی در شهر تهران، بدون در نظر گرفتن و عدم رعایت سرانه نسبت فضای باز به فضاهای ساخته‌شده در تعدادی از مجموعه مسکونی شهر، طراحی و اجرا شده و تداخل و تفکیک فضاها و فعالیت‌ها در مقیاس‌ها و سطوح مختلفی نیز با مشکلات عدیده‌ای روبه‌رو هستند. در واقع فضاهای باز در مجموعه مسکونی تهران حتی با بیش از ۷۵ درصد فضای باز به‌واسطه عدم برنامه‌ریزی مناسب و عدم توجه به نیازهای متنوع ساکنین در کنار کیفیت پایین طراحی و اجرا، تأثیر کمی در بهبود کیفیت زندگی ساکنین مجموعه مسکونی هم در مقیاس خصوصی و هم در مقیاس اجتماعی دارند (احمدی، ۱۳۸۴: ۵۲).

در نتیجه مقاله حاضر، با استعانت از اصول تکنیک فازی، کوشیده است به این سؤال پاسخ دهد اثر هر یک از عوامل سرزندگی محیطی در فضاهای باز مجموعه‌های مسکونی شهر تهران به چه میزان است؟ فرضیه حاکم بر این مبنا است که متغیرهای مؤثر بر سرزندگی محیطی در فضاهای باز مجموعه مسکونی شهر تهران از تأثیرگذاری همسانی برخوردار هستند.

باتوجه به اینکه، ایجاد سرزندگی محیطی در مجموعه مسکونی نتیجه شناسایی و تعریف کامل نیازمندی‌های واقعی است و از طرفی، شناسایی

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۱۴۸

تمامی عوامل تأثیرگذار امری بسیار پیچیده و مستلزم پیش‌بینی و برآورد است، مفاهیم استفاده شده جهت تحلیل سرزندگی محیطی فضاهاى باز مجموعه مسکونی از مطالعه مقالات در این حوزه و آرای تخصصی کارشناسان جمع‌آوری شده است. با توجه به اینکه این مفاهیم بیشتر به صورت کیفی هستند، جهت نزدیک کردن این مفاهیم به حوزه معماری و همچنین رسیدن به یک اشباع نظری در حوزه مفهوم سرزندگی محیطی فضاهاى باز مجموعه مسکونی و تشخیص عوامل تأثیرگذار از تکنیک فازی استفاده گردید و فضاهاى باز مجموعه مسکونی بزرگ‌مقیاس شهر تهران در نه منطقه مورد بازديد ميدانى قرار گرفت. نهایتاً با استفاده از تکنیک فازی میزان اثر هر یک از عوامل مورد ارزیابی قرار گرفت و عواملی که دارای تأثیر «خیلی کم» و «کم» داشتند حذف گردید.

مبانی نظری

سرزندگی محیطی:

سرزندگی محیطی به مفهوم تنوع فعالیت‌ها در عرصه همگانی و سازگاری با فضا در چارچوب نظامی از قرارگاه‌های رفتاری می‌بخشد. (گلکار، ۱۳۷۹: ۳۸). چنانچه از طبقه‌بندی فعالیت‌های یان گل استفاده کنیم، می‌توانیم محیط‌هایی را سرزنده بنامیم که در آن فعالیت‌های اختیاری و اجتماعی در دامنه نسبتاً گسترده‌ای از زمان جریان دارد (Gehl, ۱۹۹۶: ۷۵). سرزندگی محیطی به یک سیستم که سلامت فیزیکی، اجتماعی و ذهنی و رشد شخصی همه ساکنان آن را فراهم کند، مربوط می‌شود. سرزندگی محیطی توانایی رفع مشکلات و همچنین توانایی پیشرفت کردن و رونق یافتن و در حقیقت تغییرات پیوسته و مداوم و متناوب را دارد (فلاح منشادی، ۱۳۹۱: ۵۰).

بعد فضایی سرزندگی محیطی:

بعد فضایی سرزندگی محیطی، با در نظر گرفتن معیارهای فضایی در طراحی محیط می‌توان انتظار خلق محیطی پاسخ‌ده و مردم‌پسند داشت (عباس

زادگان و سربندی فراهانی، ۱۳۹۱: ۵). با توجه به این تعریف، معیارهای ارزیابی سرزندگی فضایی در محیط به قرار زیر است:

۱. نفوذپذیری: هرچه میزان برخورداری بلوک از شبکه دسترسی بیشتر باشد، میزان نفوذپذیری بیشتر است.

۲. تنوع: به مجموعه‌ای از کارکردهایی که مکان عرضه می‌کند اطلاق می‌شود.

۳. خوانایی الگوهای فعالیت: سهولت به ذهن سپردن سازمان فضایی هر مکان به وسیله مردم.

۴. انعطاف‌پذیری: مکان‌هایی که بتوانند برای منظوره‌های متنوعی به کار آیند و حق انتخاب بیشتری را به کاربران عرضه می‌کنند (بنتلی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۷).

۵. گوناگونی: مکان‌های قابل دسترسی و نفوذپذیر زمانی ارزشمند تلقی می‌گردد که بتوانند تنوعی از تجربیات را عرضه بدارند.

۶. سلسله‌مراتب: بسیاری از جنبه‌های طرح نیازمند تسلط بصری است. در ترکیب‌های پیچیده‌تر به کارگیری سلسله‌مراتب برای برقراری نظم اجزا با کل ضروری است (سایمون، ۱۳۸۷: ۲۰۲).

۷. تناسب بصری: میزان یا اندازه‌ای که فرم و ظرفیت فضاها با الگوی رفتاری مردم همخوان باشد و مردم تمایل به برقراری ارتباط یا شرکت در تعامل داشته باشند (لینچ، ۱۳۹۲: ۱۱۸-۱۱۹).

۸. تمایز/ تشابه: به معنای تمایز از غیر و تشابه با خودی.

۹. تداوم/ تحول: به معنای پیوند با گذشته و عدم انقطاع در عین نوآوری و خلاقیت با توجه به شرایط زمانه. (فروغی، ۱۳۹۰: ۱-۳).

بعد اجتماعی - فرهنگی سرزندگی محیطی

فضاهای سکونتی مانند هر پدیده‌ای در جهان، دارای فرم و محتوا هستند. محتوا مفهومی است که در یک پدیده نهفته است و خصلتی دوگانه دارد؛ عینی و ذهنی. درواقع مجموعه‌های مسکونی در کنار وجود کالبدی خود، از منظری ذهنی نیز

برخورد دارند که با کیفیت بصری منسوب به آن‌ها گره خورده است (راو دراد و محمودی، ۱۳۹۴: ۵۴). با توجه به این تعریف، معیارهای ارزیابی سرزندگی موارد زیر هستند:

۱. زمینه اجتماعی و فرهنگی: برای اینکه محیطی از نظر معنایی مناسب باشد لازم است با ارزش‌ها، باورها و نظام‌های نمادی مشترک مردم که با آن‌ها به محیط خود معنی می‌دهند، هماهنگ باشد (راپاپورت، ۱۳۹۱: ۵۰).

۲. غنای حسی: تنوع تجربیات حسی که موجب لذت استفاده‌کنندگان شود. عناصر برای اینکه بتوانند در بهبود غنای حسی نقش ایفا کنند، باید قابل‌رویت باشند.

۳. دلپذیری: افزایش میزان دلپذیری از فضا از طریق تجربه شخصی ناشی از پرداختن به جزئیات در سیمای بصری و افزایش حس تعلق و تعاملات اجتماعی.

۴. تعلق: ناشی از طراحی‌هایی است که باعث می‌شود مردم نسبت به مکان‌هایی که کار و زندگی می‌کنند، احساس تعلق کنند و اثری از خود در آنجا بر جای بگذارند (بنتلی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۷).

۵. نظارت افراد در حین استفاده از مکان‌ها باید توانایی خلق و اداره دسترسی به فضاها را داشته باشند (الکساندر، ۱۳۸۶: ۱۱۰-۱۱۱).

بعد کالبدی سرزندگی محیطی

سرزندگی کالبدی به معنای صفات و خصوصیتی است که جسم بنا را از غیر متمایز کرده و شباهتش را با خودی آشکار می‌کند. این صفات باید به گونه‌ای باشند که جسم بنا در عین حفظ تداوم زمانی، در حال تحول و تکامل باشد و نهایتاً به پیدایش یک کل منجر شود. (میرمقتدایی، ۱۳۸۳: ۲۹). به گفته کوین لینچ اگر بناست طراحی محیط ساخته شده مفید واقع گردد باید قادر باشد از راه اعتلای کیفیت محیط کالبدی، به اعتلای کیفیت زندگی انسان یاری رساند (گلکار، ۱۳۷۹: ۴۳).

معیارهای ارزیابی بعد کالبدی سرزندگی در محیط عبارت‌اند از:

۱. زمینه کالبدی: دل‌پذیرترین فضاها دارای پیوستگی است که به وسیله بناها به وجود آمده‌اند (یزدانی و مروتی، ۱۳۹۲: ۷-۱).

۲. خوانایی: خوانایی کیفیتی است که زمینه قابل‌درک شدن یک مکان را فراهم می‌آورد (لینچ، ۱۳۹۲: ۱۷۸).

۳. ماندگاری: یعنی آنچه قدرت حیات و زندگی در او وجود دارد و زنده خواهد ماند (الکساندر، ۱۳۸۶: ۱۱۰-۱۱۱).

۴. نما: لینچ در کتاب سیمای شهر تحلیل تصویر ذهنی را مهم معرفی می‌کند (پاکزاد، ۱۳۸۹: ۱۰۸).

بعد عملکردی - اقتصادی سرزندگی محیطی

از خصوصیات بسیار مهم سرزندگی محیطی در فضاهای عمومی، تنوع عملکردهای متنوع در کنار یکدیگر است (پاکزاد، ۱۳۸۹: ۱۰۸). از نظر ویلیامز افرادی با خصوصیات مشابه نظیر طبقه اقتصادی، سبک زندگی، درآمد مالی و تحصیلات در تداوم زمانی حضور فرد در مکان نقش بسزایی دارد. کارایی عاملی دیگر در سرزندگی محیطی است. اشاره به الگوی اقتصادی زمین و هزینه‌های آن برای لحاظ این مسئله در شهرهاست که نوعی تابع سود - هزینه را در مقوله مکان‌یابی کاربری‌ها لحاظ می‌کند. (پورمحمد و نژادستاری، ۱۳۹۰: ۹۳).

بعد ارتباطی سرزندگی محیطی

شبکه ارتباطی، اثر زندگی بخشی در کالبد سکونتگاه‌ها دارد، لیکن دیده می‌شود. شبکه ارتباطی از دو جنبه اصلی (به عنوان رکنی از سیستم حمل‌ونقل و به‌عنوان فضایی جهت ارتباطات و برخوردهای رودررو)، نه تنها منزلتی نیافته است، بلکه در زمان حاضر جایگاه چنان ناچیز دارد (رفیعیان و دیگران، ۱۳۹۰: ۴۲). جهت افزایش سرزندگی محیطی در این مکان‌ها باید معیارهایی زیر باید مدنظر قرار گیرد:

۱. دسترسی: توانایی برای دستیابی به فعالیت‌ها، منابع، خدمات، اطلاعات مکان‌ها یا اشخاص مختلف، شامل کمیت و تنوع عناصر قابل دسترس (لینچ ۱۳۹۲: ۱۱۸-۱۱۹).
۲. سرعت و حرکت: در طراحی فضا باید تناسبات لبه‌ها، ویژگی‌های ریتم‌دار یا خطی فضا را طوری تنظیم کرد که سرعت حرکت و ادراک فضا را تحت تأثیر قرار دهد (قریب، ۱۳۸۳: ۱۸).
۳. ارتباط: شبکه‌های پیاده که نقش کلیدی در دسترسی مناسب به مقصد را بازی می‌کنند.
۴. انعطاف‌پذیری: در صورت دارا بودن عرض مناسب، سطح هموار، چشم‌انداز مناسب در مجموعه مسکونی می‌تواند یک محیط مطابق با نیازهای انسانی ایجاد نمود (Tzonis, ۲۰۰۶: ۱-۱۴).
۵. راحتی: ایمنی و عدم تأخیر افراد پیاده را سبب می‌شود.
۶. شادی‌بخش بودن: سبب علاقه‌مندی ساکنین از طریق تنظیف کردن و برچیدن عوامل تهدید کننده می‌شود (پاکزاد، ۱۳۹۰: ۲۹۰).

بعد اقلیمی سرزندگی محیطی

کیفیت محیط‌زیست مترادف با نیازهای اساسی بشر شناخته شده است. یک رابطه نزدیک بین سرزندگی و محیط‌زیست وجود دارد (Lee & Moudon, ۲۰۰۴: ۱۴۹) زندگی افراد کاملاً تحت تأثیر محیط فیزیکی خود است. آلاینده‌ها و مواد خطرناک تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر سلامت افراد دارد. همچنین کیفیت زیست‌محیطی ارزش زیادی برای زیبایی و سلامت مکانی که مردم زندگی می‌کنند قائل است. ویژگی‌های محیط‌زیست در مهارت، نوع دل‌بستگی و تمایلات مردم بسیار مؤثر است (Zhou, ۲۰۱۲: ۱۴۷) از نظر پورمحمدی مطلوبیت معیاری است که در آن حفظ عوامل طبیعی، چشم‌اندازها و فضاهای بکر مورد تأکید قرار می‌گیرد که در این راستا بر اهمیت فضاهای سبز شهری نیز افزوده می‌شود (Dayi et al, ۲۰۱۴: ۷۱۷).

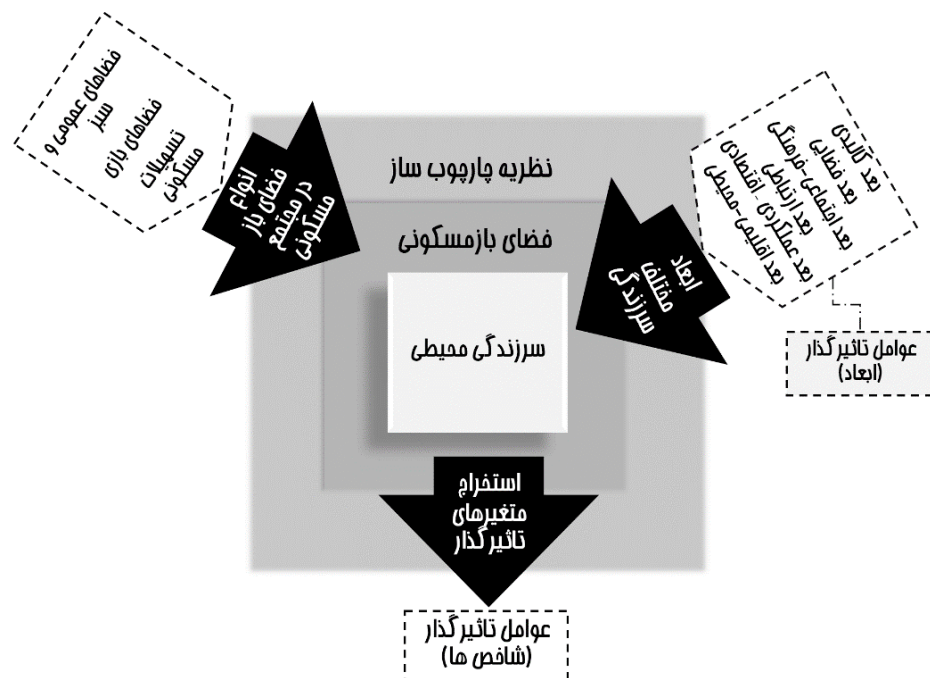
فضای باز

فضای باز غالباً جزو فضاهای عمومی و نیمه عمومی

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۱۵۱

نمودار ۱- مدل مفهومی تحقیق

محسوب می‌شود و تنها بالکن و حیاط خصوصی فضای باز در عین حال خصوصی می‌باشند. فضای باز مهم‌ترین عرصه شکل‌گیری تعاملات اجتماعی به شمار می‌روند. (Madanipour, ۲۰۰۳: ۹۷) برای هیچ‌کس بودن در یک فضای بسته و مصنوعی برای یک مدت طولانی امکان‌پذیر نیست. امروز از فضاهای باز در مجموعه مسکونی انتظار می‌رود تا خلأهای ناشی از نبود حیاط را در زندگی ساکنین پر نماید. (Francis, ۲۰۰۳: ۳۰ - ۳۳)

فضای باز مسکونی

فضای باز مسکونی مفهوم جدیدی است که ماحصل زندگی جمعی و مجتمع‌نشینی امروزی جایگزین حیاط‌های خصوصی شده است. گرچه از لحاظ ماهوی و شکلی تفاوت‌های بسیاری بین این دو وجود دارد، اما از نظر عملکردی انتظار می‌رود، کاربری مشابه داشته باشند (آل هاشمی، ۱۳۹۱: ۸). هرچند این تفاوت‌های ماهوی بر عملکرد آن سایه انداخته و در نتیجه آن در بسیاری از مجموعه مسکونی موجود به محل‌گذر و یا توقف خودرو نزول یافته است (بهزادفر و قاضی‌زاده، ۱۳۹۰: ۱۷).

پیشینه تحقیق

بُنایتو و همکارانش در مقاله «کیفیت محیطی درک شده در شهرهای با تراکم با متوسط و کم در ایتالیا»، رضایت و سرزندگی را وابسته به جنبه‌های کالبدی (ظاهر توده و فضا، کارایی محیط و حضور طبیعت)، جنبه‌های اجتماعی (مردم و تعاملات اجتماعی)، جنبه‌های عملکردی (خدمات عمومی، خدمات تفریحی، خدمات تجاری، خدمات حمل‌ونقل)، جنبه‌های زمین‌های (سلامتی و بهداشت و نگهداری) می‌دانند. او و همکارانش یازده معیار در چهار گروه شامل سه واحد در ارتباط با جنبه‌های فضایی (فضای برنامه‌ریزی، طراحی شده، چیدمان و دسترسی فضا، مناطق سبز) یک واحد متوجه جنبه‌های انسانی (مردم و روابط اجتماعی)، چهار واحد مربوط جنبه‌های عملکردی (بیمه، خدمات تفریحی، اقتصادی و حمل‌ونقل)، سه واحد در ارتباط

با جنبه‌های زمین‌های (نحوه زندگی، بهداشت محیط و نگهداری) را در نظر گرفتند (Bonaiuto et al., ۲۰۰۶: ۴)

دایی و دیگران در مقاله «کیفیت فضای در فضای باز: یک مطالعه حوزه در یک جامعه مسکونی شهری در مرکز مرکزی چین» در مورد یک بعد از سرزندگی به مطالعه می‌پردازد. راحتی حرارتی در فضای باز و استفاده از فضای در یک مجموعه مسکونی در ووهان، مرکزی چین، از طریق نظارت بر شرایط محیطی، مصاحبه با ساکنان و ضبط فعالیت‌های ساکنان، ارائه شده است. یک استراتژی طراحی جایگزین برای بررسی شرایط محیطی و نرخ بهره در نظر گرفته شده است. نتایج نشان می‌دهد که راحتی حرارتی مهم‌ترین عامل در کیفیت فضای باز است. عوامل دیگر مهم عبارت‌اند از: کیفیت هوا، محیط صوتی، قابلیت اطمینان و راحتی (Dayi et al., ۲۰۱۴: ۵).

ژنگ و همکاران در سال ۲۰۱۴ در مقاله‌ای با عنوان ارزیابی خصوصیات فضاهای سرزنده با هدف مطالعه مقبولیت شرایط مسکونی و همچنین ارزیابی سرزندگی، شکل و موقعیت شهری صورت پذیرفت و شش شاخص مانند کمیت امکانات، راحتی، جابه‌جایی، دسترسی فضاها، امنیت مسکونی، سلامت محیطی و چشم‌انداز با پرسشنامه و روش تجزیه تحلیل فضایی GIS صورت پذیرفت و به این نتیجه رسیدند که هرچه در محیط‌های مسکونی از مراکز مجموعه مسکونی به فضای باز مجموعه مسکونی حرکت کنیم سرزندگی کمتر و مهم‌ترین عامل وجود جاذبه‌های چشم‌انداز مناسب و دسترسی می‌باشد (Zhang et al., ۲۰۰۹: ۲۰۷) گل‌رخ دانشگر مقدم و همکاران در سال ۱۳۹۰ در مقاله‌ای با عنوان تحلیل اجتماع‌پذیری محیط کالبدی متأثر از ادراک طبیعت در محیط انسان‌ساخت با هدف ارزیابی نقش ادراک طبیعت و عناصر طبیعی در محیط انسان‌ساخت را بر اجتماع‌پذیری محیط‌های کالبدی زندگی روزمره

به این نتیجه رسیدند که ادراک طبیعت در محیط انسان‌ساخت اثر معناداری بر اجتماع‌پذیری فضاهای کالبدی دارد (دانشگر مقدم، ۱۳۹۰: ۲۵).

جلیلی و همکاران در سال ۱۳۹۲ در مقاله‌ای با عنوان فضای باز مجموعه‌های مسکونی و پاسخ‌دهی محیطی، مطالعه تطبیقی سه مجموعه مسکونی در شهر همدان با هدف تحلیل تأثیر ویژگی‌های طراحی کالبدی فضاهای باز مجموعه‌های مسکونی بر میزان پاسخ‌دهی محیط انجام شد و به این نتیجه رسیدند که تفاوت معناداری میان معیار قابلیت انعطاف‌پذیری طرح در سه گونه مورد مطالعه وجود ندارد، ولی معیار کیفیت جلوه بصری طرح، تفاوت معنی‌داری در بین طرح‌ها مشاهده می‌شود (جلیلی و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۶).

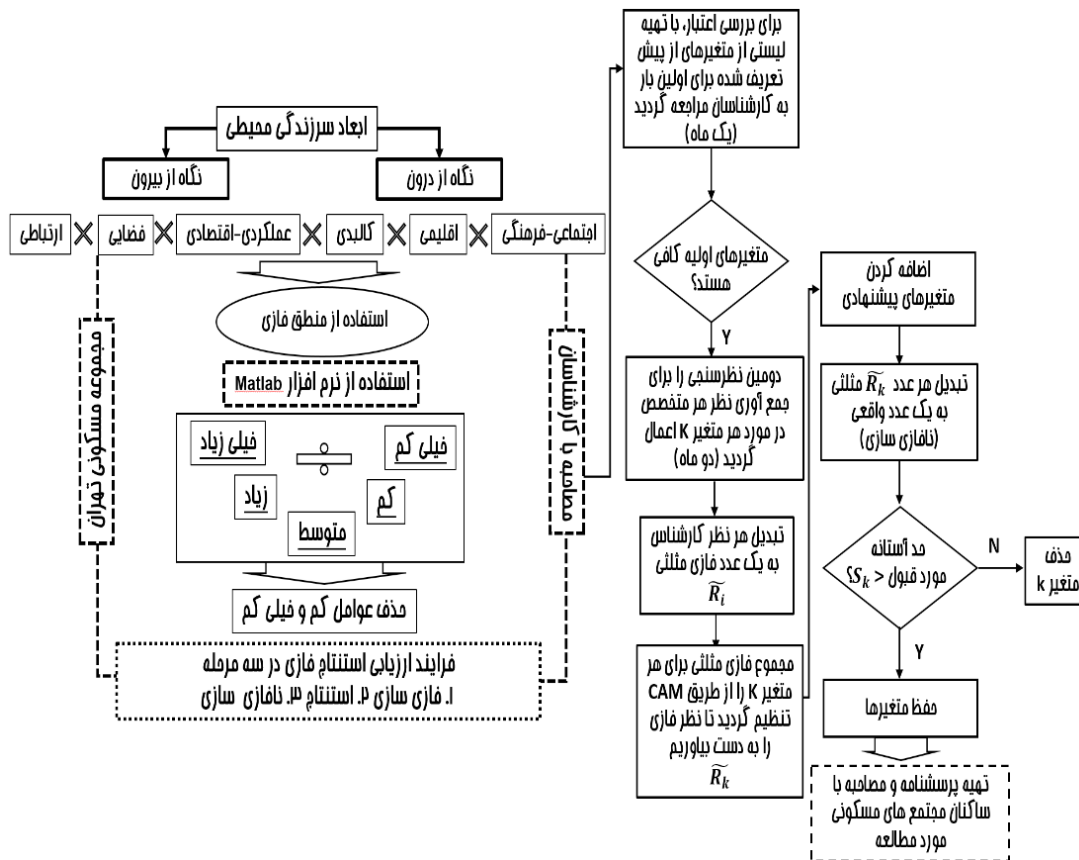
روش تحقیق

روش تحقیق پژوهش مذکور از نظر هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی-تحلیلی می‌باشد. نخست، جهت تدوین پرسشنامه، با کارشناسان مصاحبه گردید. انتخاب حلقه صاحب‌نظران بخش بسیار مهمی از روش دلفی است. آگاهی این گروه، از موضوع مورد نظر، تضمین خوبی برای کیفیت بالای نتایج دلفی است؛ بنابراین حلقه اعضای دلفی در یک پژوهش، بر اساس تخصص انتخاب می‌شوند نه بر اساس فرآیند انتخاب تصادفی. در نتیجه پژوهشگران ابتدا لیست چهارده نفره‌ای از اساتید دانشگاهی را انتخاب نمودند که شناخت و دید وسیعی در حوزه سرزندگی داشته و دارای مقالات علمی-پژوهشی و ISI باشند. در مرحله اول، مصاحبه‌ای نیمه ساختاریافته ترتیب داده شد. در این مصاحبه‌ها، سعی پژوهشگر بر آن بود که ابتدا رویکرد و ارتباط آن با حوزه شهرسازی و معماری را مورد کنکاش قرار داده و نگاه متخصصان به موضوع عوامل تأثیرگذار بر ارتقاء سرزندگی محیطی در فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی از نگاه آنان را شناسایی نماید. همچنین به دلیل گستردگی و فراوانی مجموعه مسکونی شهر تهران، با استفاده از روش نمونه‌گیری مطلوب

۹ مورد از مجموعه مسکونی که از نظر اساتید دارای ویژگی‌های غنی از مؤلفه‌های سرزندگی محیطی هستند، انتخاب گردید.

در دومین نظرسنجی، برای جمع‌آوری نظر هر متخصص در مورد هر متغیر K اعمال گردید. اگر تغییری پیشنهاد شد به لیست اضافه شد و متغیرهای اضافی حذف گردید. در نهایت پرسشنامه مورد نظر تدوین شد. ساختار پرسشنامه شامل سؤالاتی در رابطه با سؤال اصلی پژوهش؛ یعنی بررسی میزان اثر هر یک از عوامل سرزندگی محیطی در فضاهای باز مجموعه‌های مسکونی شهر تهران و در راستای پاسخگویی به آن بود. بنا به نظر کارشناسان کدها و متغیرهای سرزندگی محیطی در شش دسته موضوعی دسته شدند. این دسته‌ها عبارت بودند از: بعد کالبدی، بعد فضایی، بعد عملکردی - اقتصادی، بعد اجتماعی - فرهنگی، بعد ارتباطی و بعد محیطی - اقلیمی. سپس متغیرهای استخراج شده، به صورت پرسش‌نامه بسته با پاسخ‌های پنج‌درجه‌ای طیف لیکرت از معرض نظر حلقه چهارده نفری متخصصان گذشت. با توجه به عوامل سرزندگی سؤالات مربوط به هر عامل امتیازاتی را شامل می‌شود که از مجموع آن‌ها به امتیاز مربوط به سرزندگی می‌رسیم که برای هر عنصر به صورت جداگانه بررسی شده است مطابق با این تحلیل به این نتیجه می‌رسیم که آیا هیچ‌یک از متغیرها بر سرزندگی در فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی مؤثر هستند یا خیر و همچنین میزان تأثیرگذاری آن‌ها به صورت کیفی مشخص می‌گردد. به منظور انجام محاسبات، نمره ۵ برای «تأثیر خیلی زیاد» و نمره ۱ برای «تأثیر خیلی کم» از سوی هر متخصص در نظر گرفته شد. به منظور به حداقل رساندن هزینه و زمان، پرسشنامه در میان نمونه تصادفی از جامعه آماری (ساکنین مجتمع‌های مورد نظر) توزیع گردید. حجم نمونه با استفاده از جدول مورگان انتخاب شد که شامل ۳۷۶ نفر می‌باشد که به تناسب جمعیت و به صورت تصادفی

نمودار ۲- فرایند روش تحقیق

اهمیت اثر به دست آمده به ارزش های زبانی (خیلی کم VL، کم L، متوسط M، زیاد H و خیلی زیاد VH) تعریف شدند. برای غربالگری عوامل در فضاهای باز مجموعه مسکونی عواملی که در طبقه های کم و خیلی کم قرار می گیرند از لیست عامل های مؤثر در سرزندگی محیطی حذف خواهند شد.

استنتاج:

مهم ترین بخش در روش استنتاج فازی ساختن پایگاه قانون است. هدف از نوشتن این قوانین تعریف گزاره های متنوع است که از ترکیب حالات مختلف تعریف شده برای هر نمایه (پایه و مکمل) به دست می آید. (پورقاسمی و همکاران، ۱۳۸۷: ۳۷۵، شکیبایی، ۱۳۸۷: ۱۴۹).

نافازی سازی (قطعی کردن)

در نه مجتمع منتخب توزیع گردید. جهت سنجش پایایی و روایی ابزار سنجش نیز از روش پیش آزمون بهره گرفته شده است.

روش دلفی فازی

منطق فازی نظریه ریاضی مرسوم برای بیان پیچیدگی مسائل غیرساختاری است. مجموعه فازی تابعی است که می تواند ارزش ممکن عدد یک مجموعه را بین دو عدد صفر و یک به منزله درجه ای از عضویت نشان دهد. به طور کلی فرایند ارزیابی استنتاج فازی شامل سه مرحله است: ۱. فازی سازی ۲. استنتاج و ۳. نافازی سازی (امینی فسخودی، ۱۳۸۴: ۳۹-۴۵).

فازی سازی

ضرورت اصلی در طراحی یک سیستم فازی، انتخاب توابع عضویت برای متغیرهای زبان-شناختی است.

جدول ۱- توابع عضویت مربوط به نمایه و اهمیت اثر برای به دست آوردن درجه عضویت

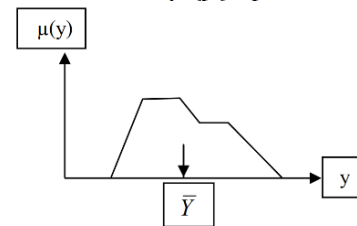
نوع تابع	تابع عضویت
خیلی کم	$\mu_{VL} = \begin{cases} 1 & 0 \leq x \leq 0,2 \\ -6,25x + 2,25 & 0,2 \leq x \leq 0,36 \end{cases}$
کم	$\mu_L = \begin{cases} 6,25x - 1,25 & 0,2 \leq x \leq 0,36 \\ -6,25x + 2,25 & 0,36 \leq x \leq 0,52 \end{cases}$
متوسط	$\mu_M = \begin{cases} 6,25x - 2,25 & 0,36 \leq x \leq 0,52 \\ -6,25x + 4,25 & 0,52 \leq x \leq 0,68 \end{cases}$
زیاد	$\mu_H = \begin{cases} 6,25x - 3,25 & 0,52 \leq x \leq 0,68 \\ -6,25x + 5,25 & 0,68 \leq x \leq 0,84 \end{cases}$
خیلی زیاد	$\mu_{VH} = \begin{cases} 6,25x - 4,25 & 0,68 \leq x \leq 0,84 \\ 1 & 0,84 \leq x \leq 1 \end{cases}$

برنامه‌ریزی کمترین مشارکت را در کیفیت زندگی ساکنین خود ایفا می‌کنند. مجتمع‌های مسکونی شهر تهران در یک تقسیم‌بندی کلی نسبت به فضای بازشان به دو دسته مجتمع‌های مسکونی با فضای باز بیش از ۶۵ درصد و کمتر از ۶۵ درصد قابل تفکیکی هستند.

مجموعه مسکونی شهر تهران بر اساس فراوانی واحدهای مسکونی به سه گروه مقیاس کوچک (کمتر از ۲۱۶ واحد)، مقیاس میانه (بین ۲۱۷ تا ۵۰۴ واحد) و مقیاس کلان (بالتر از ۵۰۵ واحد) تفکیک می‌شوند و به لحاظ نوع پراکنش بلوک‌ها در فضای باز نیز که نقش مهمی در سرزندگی محیطی مجموعه مسکونی دارد، مجموعه شهر تهران به سه گروه اصلی ۱- پراکنده ۲- نواری ۳- متمرکز قابل تفکیک‌اند. (عینی فر و قاضی‌زاده، ۱۳۸۹: ۳۷). ولی به دلیل فراوانی مجموعه مسکونی مورد مطالعه با استفاده از روش نمونه‌گیری مطلوب ۹ مورد از مجموعه مسکونی که از نظر اساتید دارای ویژگی‌های غنی از مؤلفه‌های سرزندگی محیطی هستند، انتخاب گردیدند. عدم تعریف فعالیت‌های متنوع در فضای باز و همچنین عدم مکان‌یابی مناسب فعالیت‌های پیش‌بینی شده در فضای باز، امکان حضور و استفاده ساکنان از فضای باز این مجتمع‌ها را محدود و امکان

نافازی‌سازی، واحدی است که به صورت تابع از یک مجموعه فازی به یک مقدار قطعی عمل کرده است. در این مطالعه مقدار قطعی نهایی، درواقع مرکز زیر سطح منحنی در مجموعه‌های فازی نهایی به دست آمد (امینی فسخودی، ۱۳۸۴: ۳۹-۴۵). مقدار قطعی خروجی از رابطه زیر محاسبه می‌شود که در آن y مقدار خروجی درجه عضویت خروجی y و مقدار حقیقی خروجی است.

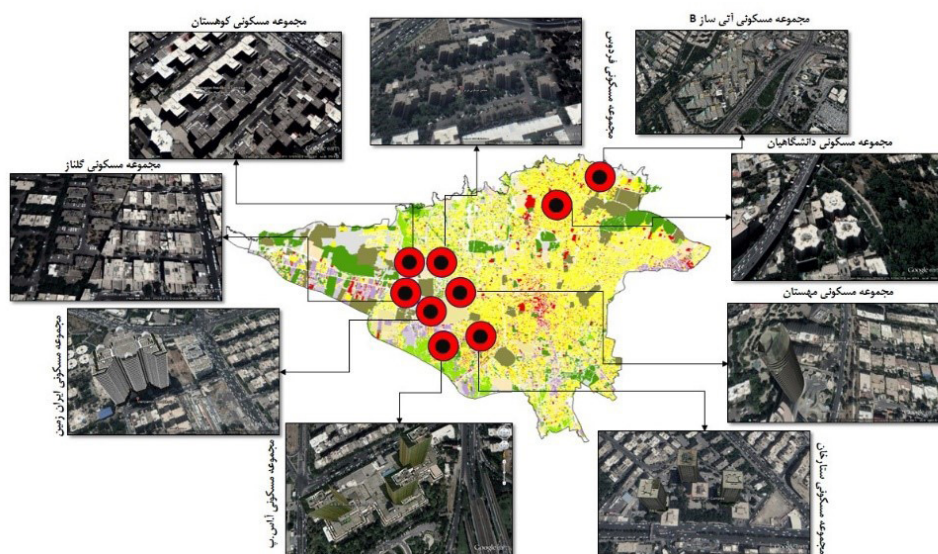
$$\bar{y} = \frac{\int y\mu(y)dy}{\int \mu(y)dy}$$

شکل ۱- روش نافازی سازی مرکز ثقل (مأخذ: منعم و همکاران، ۱۳۸۶)

محدوده مورد مطالعه

مجموعه‌های مسکونی در شهر تهران اگرچه به لحاظ کمی وضعیت فضای باز مجتمع‌های مسکونی شهر تهران وضعیت بدی ندارند ولی به لحاظ کیفی و

شکل ۲- مجموعه مسکونی مورد مطالعه در شهر تهران

جدول ۲- مجموعه مسکونی مورد مطالعه

ارتفاع	الگوی فضای باز مجموعه مسکونی	تعداد واحدها		
		< ۲۱۶	۲۱۶-۵۰۴	+۵۰۵
۶ >	نواری	گلناز	کوهستان	-
۷-۱۲	پراکنده	فردوس	-	-
	نواری	-	-	-
	متمرکز	-	دانشگاهیان	-
+۱۳	پراکنده	-	ستارخان	آتی ساز B
	متمرکز	مهستان	ایران زمین	آ.اس.ب

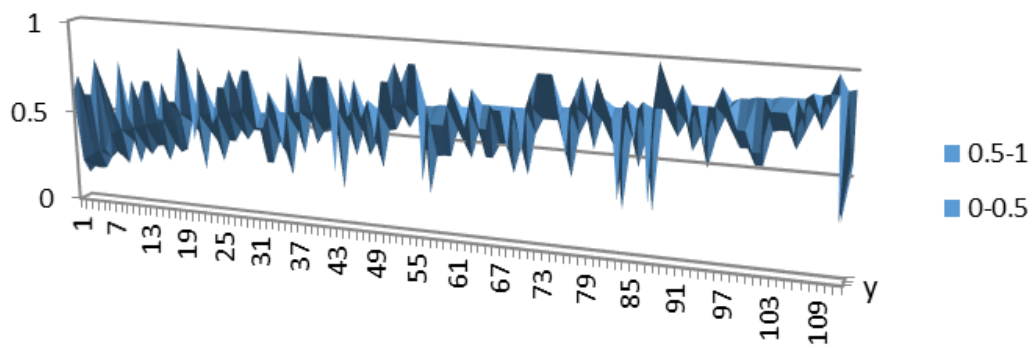
بهره‌گیری از قابلیت‌های فضای باز در مقیاس‌های مختلف زندگی و اجتماعی ساکنین را به حداقل می‌رساند.

با توجه به نمودار فوق، میزان اهمیت اثر هر یک از متغیرهای زبانی در جدول زیر نمایش داده شده است. به منظور ارزیابی مدل فازی، عوامل

سرزندگی محیطی و ویژگی‌های کیفی آن‌ها توسط کارشناسان خبره با توجه به شاخص کیفی مورد نظر تعیین شده بود، با استفاده از نرم‌افزار

در این مطالعه محاسبه اهمیت عوامل تشکیل دهنده سرزندگی محیطی با استفاده از نرم‌افزار Matlab صورت گرفت و بر اساس درجه عضویت (جدول ۳)

ت یافته‌ها

نمودار ۳- طبقه‌بندی میزان اهمیت هر یک از متغیرهای زبانی

عملکردی-اقتصادی از ۸ عامل، دو عامل در طبقه کم، چهار عامل در طبقه متوسط و دو عامل در طبقه زیاد قرار گرفته است. در بعد ارتباطی از ۷ عامل، دو عامل در طبقه متوسط و پنج عامل در طبقه زیاد قرار گرفته، در بعد محیطی-اقلیمی از ۱۴ عامل، یک عامل در طبقه خیلی کم، چهار عامل در طبقه متوسط، شش عامل در طبقه زیاد و سه عامل در طبقه خیلی زیاد قرار گرفته و در نهایت در بعد فضایی از ۴۹ عامل، دو عامل در طبقه خیلی کم، هفت عامل در طبقه کم، چهارده عامل در طبقه متوسط، بیست و دو عامل در طبقه زیاد و چهار عامل در طبقه خیلی زیاد قرار دارد. ارزیابی‌های انجام شده بیانگر این واقعیت است که ابعادی که بیشترین تأثیر «زیاد» را در سرزندگی محیطی دارند به ترتیب عبارت‌اند از: بعد فضایی، بعد اجتماعی-فرهنگی و بعد اقلیمی، بعد ارتباطی و بعد کالبدی و در نهایت بعد عملکردی-اقتصادی. ابعادی که بیشترین تأثیر «خیلی زیاد» را در سرزندگی محیطی دارند به ترتیب عبارت‌اند از: بعد اجتماعی-فرهنگی، بعد فضایی و در نهایت بعد محیطی-اقلیمی. در نمودار زیر یک نمونه ناظر سطح از مدل فازی با در نظر گرفتن تأثیر ۱۱۲ متغیر در ابعاد مختلف

محاسبه شده و به عنوان خروجی مدل فازی مورد استفاده قرار گرفت. در منطق فازی یک اثر به دو تابع عضویت با درجه عضویت‌های متفاوت متعلق می‌شود. در نهایت بیشترین درجه عضویت، تعیین کننده اهمیت اثر از نوع متغیر زبانی است. وقتی متغیر x در حال افزایش است، میزان ارزش اثر هم از صفت خیلی کم (متغیر زبانی خیلی کم) تا صفت خیلی زیاد در حال تغییر و افزایش است که این وضعیت در جدول زیر مشخص گردیده است؛ یعنی هرچه به سمت افزایش متغیر x پیش می‌رویم ارزش متغیر زبانی در هر طبقه افزایش می‌یابد که این مسئله در خروجی ماتریس به صورت طبقه‌ای مشاهده می‌شود، برای مثال در صورتی که متغیر $x=0.53$ باشد متعلق به طبقه متوسط است و اگر متغیر $x=0.67$ باشد حتی با اینکه افزایش عددی زیادی داشته است باز هم متعلق به طبقه متوسط است. روش دلفی فازی این منطق فازی این مسئله را حل می‌کند و خروجی آن بر اساس درجه عضویت معنا می‌گیرد و برای مثال در صورتی که خروجی منطق فازی $\bar{V}=0.67$ باشد آنگاه منطق فازی برای دو تابع عضویت درجه‌ای از عضویت تعیین می‌کند و بی‌اطمینانی را بهبود می‌بخشد. با بررسی جدول زیر مشاهده می‌شود که از ۱۱۲ عامل، در بعد کالبدی از ۱۴ عامل، دو عامل در طبقه کم، هفت عامل در طبقه متوسط و پنج عامل در طبقه بندی زیاد قرار گرفته، در بعد

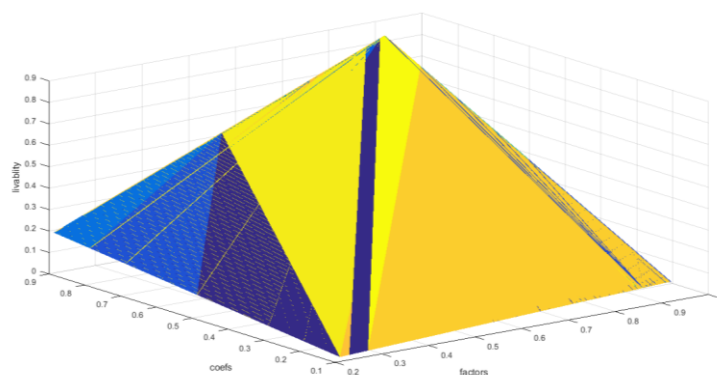
جدول ۳- درجه عضویت و طبقه نهایی عامل‌ها

منطق فازی					
عامل	درجه عضویت	طبقه	عامل	درجه عضویت	طبقه نهایی
مصلح	۰.۵۳	M	چشم‌انداز	۰.۵۷	M
نما	۰.۶۱	M	سایه و روشن و رنگ	۰.۵۵	M
کیفیت سازه بناها	۰.۵۶	M	غناى بصرى	۰.۵۳	M
پيچيدگى و تنوع ساختمان‌ها	۰.۵۷	M	پرهيز از منظرسازى‌هاى وسيع دکوراتيو	۰.۷۱	H
جذابیت و زیبایی فرم	۰.۷۱	H	کاربردی کردن و تلفیق کارکردهای عمومی در طراحی	۰.۶۹	H
عدم فرسودگی کالبدی توده	۰.۶۹	H	ایجاد یک تعادل ظریف و ترکیب متناسب در طراحی	۰.۵۹	M
تعریف بدنه‌ها و هویت جداره‌ها	۰.۵۴	M	خلاقیت	۰.۷۱	H
مساحت مجموعه مسکونی	۴۲.۰	L	شغل و درآمد افراد	۰.۵۷	M
مساحت فضای باز واحد مسکونی	۰.۷۴	H	نوع فعالیت‌ها	۰.۵۹	M
هندس مکان	۴.۰	L	چندعملکردی بودن فضا	۰.۶۹	H
تعداد طبقات مجموعه مسکونی	۰.۶۹	H	تمایز عملکردی و فعالیتی	۰.۶۶	M
تمایز در عناصر و ساختار کالبدی مجموعه مسکونی	۰.۵۸	M	کاربری تجاری	۰.۴۱	L
عدم وجود اختلاف سطح‌های شدید در فضاها	۰.۶۸	H	کاربری‌های غیرتجاری	۰.۶۰	M
گره کالبدی مکان	۰.۶۱	M	خدمات ورزشی	۰.۴۸	L
حفظ فضاهاى باز	۰.۴۵	L	گونه مالکیت	۰.۷۱	H
آزادی انتخاب	۰.۶۸	H	تمامات اجتماعی و ارتباط با دیگران	۰.۸۴	VH
گشودگی	۰.۵۲	M	همیاری و مشارکت	۰.۸۷	VH
شفافیت مرزها	۰.۵۹	M	حس وابستگی به جمع	۰.۸۵	VH
فضاهای متباین	۰.۸۲	H	فعالیت انجمن‌های آزاد	۰.۶۲	H
فضاهای مکث	۰.۷۵	H	جشن‌های فرهنگی	۰.۴۹	L
میزان محصوریت	۰.۳۷	L	فعالیت‌های اجتماعی	۰.۷۴	H
شگفتی و اکتشاف	۰.۷۲	H	حق برخورداری از فضاهای عمومی	۰.۸۴	VH
شفافیت و سیالیت سطوح	۰.۶۸	H	برگزاری مراسم و جشن‌ها	۰.۶۴	M
انطباق محور فضاها	۴۴.۰	L	فرصت اجتماعی برای کودکان و نوجوانان در فضاهاى باز	۰.۸۹	VH
تکرار و ضرباهنگ	۰.۶۱	M	متناسب بودن مکان با ویژگی‌های فرهنگی - اجتماعی افراد	۰.۷۱	H
وحدت	۰.۶۴	M	حفظ تناسبات اخلاقی و اعتقادی افراد	۰.۶۳	M
مقیاس	۰.۷۵	H	تنوع قومیت‌ها	۰.۲۸	VL
وزن	۰.۶۵	M	تقویت ارتباط شخصی	۰.۷۶	H
ریتم	۰.۷۱	H	حق برخورداری از فضاهای خصوصی	۰.۵۷	M
ترکیب	۰.۷۹	H	حضور و فعالیت‌های روزمره در مکان	۰.۷۷	H
آرایش اشکال	۰.۴۸	L	حضور و فعالیت‌های ویژه در مکان خاص	۰.۲۳	VL
نظم و خط آسمان	۰.۴۶	L	نظارت از طرف ساکنان مجموعه مسکونی	۰.۹۱	VH
تنوع محرک‌های حسی	۰.۶۷	M	حضور زنان و کودکان در محوطه	۰.۸۵	VH
ایجاد عرصه‌های عمومی و خصوصی	۰.۵۸	M	فعالیت‌های شبانه	۰.۷۴	H
ایجاد فضاهای مرکب	۰.۳۹	L	نظارت در مسیرهای پیاده	۰.۸۶	VH
حس فردیت و تعلق داشتن	۰.۷۹	H	شبکه دسترسی به فضاهای باز و بیرونی	۰.۶۸	H
حس تشخیص و مناعت طبع	۰.۵۴	M	شبکه دسترسی افراد پیاده	۰.۷۲	H
حس اعتماد و اطمینان	۰.۸۶	VH	مسیرهای دوچرخه‌سواری	۰.۵۵	M
حس همبستگی	۰.۶۸	H	فضای بازی کودکان	۰.۷۵	H
انطباق با تصاویر ذهنی	۰.۷۵	H	سهولت حرکت پیاده	۰.۸۱	H
هویت و شخصیت ویژه مکان	۰.۷۲	H	نفوذپذیری	۰.۷۵	H
قابلیت خاطره‌ساز بودن مکان	۰.۷۹	H	تسهیلات و تجهیزات	۰.۶۱	M
حساس بودن نسبت به تغییرات در فضا	۰.۲۶	VL	تعامل معماری و طراحی فضای باز و طبیعت	۰.۶۲	M
موقعیت و ابعاد فضای سبز	۰.۷۶	H	تفریح و سرگرمی	۰.۵۷	M
موقعیت و ابعاد زمین‌بازی	۰.۵۲	M	کف‌سازی	۰.۵۸	M

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

موقعیت و ابعاد مکان‌های نشستن	۰.۷۳	H	میلان	۰.۷۳	H
نیمکت‌های برای نشستن و افزایش فرصت انتخاب	۰.۵۹	M	نورپردازی	۰.۷۹	H
موقعیت و ابعاد مسیرهای سبز	۰.۶۹	H	تزئینات و پرهیز از الحاقات زائد	۰.۷۷	H
ایمنی در زمین‌بازی	۰.۳۰	L	هماهنگی با پوشش گیاهی و اقلیم محل	۰.۶۹	H
ایمنی در برابر خودروها	۰.۷۱	H	پاکیزگی و بهداشت	۰.۷۱	H
رعایت سلسله‌مراتب فضایی	۰.۷۶	H	تسهیلات رفاهی	۰.۸۹	VH
خوانایی (فعالیت‌ها، کالبدی)	۰.۸۶	VH	عدم آلودگی	۰.۷۳	H
نشانه‌ها	۰.۷۴	H	آسایش افراد در محیط در شرایط مختلف اقلیمی	۰.۸۶	VH
انعطاف‌پذیری	۰.۸۵	VH	فضای سبز و پوشش گیاهی	۰.۹۲	VH
سازگاری	۰.۸۸	VH	آب‌نما	۰.۲۷	VL
ترکیب عناصر خط	۰.۲۱	VL	تمایز در عناصر طبیعی فضای باز مجموعه مسکونی	۰.۵۲	M

نمودار ۴- تأثیر ۱۱۲ متغیر در ابعاد مختلف کالبدی، فضایی، اقتصادی، اجتماعی، ارتباطی و اقلیمی با از نرم‌افزار متلب

کالبدی، فضایی، عملکردی-اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، ارتباطی و محیطی- اقلیمی به‌عنوان متغیرهای ورودی ارائه شده است. در این نمودار می‌توان ملاحظه کرد که چگونه مقداری مختلف ورودی بر یک مقدار خروجی (سرزندگی محیطی) تأثیر می‌گذارند. به این معنا که می‌توان در یک نما می‌توان عکس‌العمل را دید. با توجه به نمودار زیر سرزندگی محیطی با روند تقریباً نامنظمی از درجه کیفی ثبت شده در ناظر سطحی همراه است. به این ترتیب با تکیه بر جدول ۴ و با توجه به تأثیر مستقیم شاخص‌های مورد بررسی در میزان سرزندگی فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی شهر تهران، نحوه پراکنش آن‌ها و همچنین فراوانی و ارتفاع مجتمع‌ها در برنامه‌ریزی و شکل فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی و با عنایت به رویکردهای بلندمرتبه‌سازی و انبوه‌سازی کلان در برنامه‌های پیش رو برای مجتمع‌سازی‌های شهری، در این پژوهش نه مجموعه مسکونی مورد بررسی قرار گرفت. به این ترتیب مجموعه‌های گلناز، فردوس، کوهستان، دانشگاهیان، ستارخان، مهستان، ایران زمین، آتی‌ساز B، آ.اس.پ مورد بازدید میدانی قرار گرفت و شاخص‌های در نظر گرفته شده در فضای باز این مجموعه‌ها مطابق با چک‌لیست تهیه‌شده بر اساس دستاورد مطالعات و مصاحبه با کارشناسان در مورد مؤلفه‌ها در فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی، با در نظر گرفتن مقیاس، سطح و نوع مؤلفه‌ها مورد بررسی و طبقه‌بندی بر مبنای امتیازدهی صفر و یکی قرار گرفت. جدول ۴ دستاوردهای پژوهش میدانی را نشان می‌دهد. سرزندگی در ابعاد مختلف فضای باز برای خانواده‌ها،

جدول ۴- دسته‌بندی مجتمع‌های مسکونی برحسب توزیع مؤلفه‌های موردبررسی

نام مجتمع مسکونی	ابعاد				
	کالبدی	فضایی	ارتباطی	عملکردی - اقتصادی	اجتماعی - فرهنگی
گلناز	■	-	-	-	-
فردوس	-	■	-	-	-
کوهستان	-	-	-	■	-
دانشگاهیان	-	-	■	-	-
ستارخان	■	■	-	-	-
مِهستان	-	-	■	-	-
ایران زمین	-	-	-	■	-
آتی‌ساز B	■	■	■	■	■
آ.اس.پ	■	-	■	■	■

تقریباً در هیچ‌یک از مجتمع‌های مورد بازدید

مورد توجه و بهره‌برداری قرار نگرفته است. تنها در مجتمع آتی‌ساز B با توجه به طراحی ویژه گروهی از توده‌های ساختمانی، تراس و بالکن‌های اختصاصی برای ساکنین ایجاد شده است که با توجه به وسعت قابل توجه، پاسخگوی گروهی از نیازهای خانواده‌ها برای فضای باز می‌باشد. همچنین ساختار پراکنده مجتمع مذکور، منجر به ایجاد تنوع فضایی و طیف متفاوتی از حریم خصوصی و عمومی در فضای باز این مجتمع شده است؛ و میزان نورگیری مستقیم آپارتمان‌ها و تهویه طبیعی بین بلوک‌ها نسبت به الگوهایی که مجتمع‌های دیگر دارند بیشتر است. مؤلفه‌های مربوط به حوزه نیازها و فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی، تنها در مجتمع‌های آ.اس.پ و آتی‌ساز B که البته پس از احساس نیاز ساکنین و با تغییر کاربری در قسمت‌هایی از پارکینگ‌ها و یا ساخت بناهایی با کیفیتی نازل، در محدوده فضای باز مورد توجه قرار گرفته است. مؤلفه‌های حوزه اقتصادی به صورت احداث مجموعه‌های تجاری در مقیاس‌های متنوعی در مجتمع‌های مورد بازدید صورت گرفته است. تقریباً در تمامی مجتمع‌های مورد بازدید ابعاد کالبدی و فضایی و محیطی - اقلیمی مورد توجه بوده است.

بحث:

فضاهای باز در مجتمع‌های مسکونی علاوه بر اینکه عرصه‌ای برای شکل‌گیری و تقویت تعاملات اجتماعی مردم است، مکان مناسبی برای تفریح، سرگرمی، ورزش و گذران اوقات فراغت اقشار گوناگون جامعه نیز می‌باشد، اما امروزه در پژوهش‌های مختلف مجموعه فضای باز در مجتمع‌های مسکونی به فضاهای بسته و محدود بالکن‌ها و یا حیاط‌های خصوصی کوچک در طبقه همکف، پارکینگ‌ها و یا فضاهای مشترک بدون برنامه محدود شده‌اند و سرزندگی فقط از چند بعد مورد توجه قرار گرفته است. از این رو به منظور بهره‌گیری مناسب از این رویکرد در مراکز سکونتی، شناخت اهمیت، جایگاه و عملکرد و عوامل مؤثر بر سرزندگی فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی در این پژوهش مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت تا از حداکثر قابلیت‌های فضاهای باز برای دست یافتن به مکانی سرزنده را برانگیزد و علاوه بر آن به منافع جمعی نیز کمک نماید، دست باید تا به نوعی فعالیت‌های خانواده در فضای باز حیاط‌های سنتی و خصوصی را احیاء کند. نهایتاً پس از انطباق این چارت نسبتاً پیچیده با وضعیت کنونی فضای باز در مجتمع‌های مسکونی بزرگ‌مقیاس شهر تهران و با تکیه بر مقایسه تحلیلی مشخص

شد که؛ در مجتمع‌های مسکونی شهر تهران تنها در مجتمع‌های مسکونی با مقیاس بزرگ فضای باز، سرزندگی محیطی مورد توجه بوده است. همچنین در مجتمع‌های مسکونی بزرگ مقیاس و مرتفع شهر تهران در میان این کاربری‌های بعد کالبدی در فضای باز بیشترین سهم را به خود اختصاص می‌دهد و حوزه فعالیت‌های اجتماعی- فرهنگی از اهمیت کمتری برخوردارند. در واقع یافته اصلی این پژوهش این است که پارامترها و شاخص‌های اجتماعی عامل مهمی در میزان سرزندگی فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی است و رویکرد تزئین‌گرا و کالبدی و صلب به فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی در شهر تهران، عدم تعریف کاربری‌ها و فعالیت‌های متنوع در فضای باز امکان حضور و استفاده ساکنان از فضای باز این مجتمع‌ها را محدود و امکان بهره‌گیری از قابلیت‌های فضای باز در مقیاس‌های مختلف زندگی خصوصی و اجتماعی ساکنین را به حداقل می‌رساند. یافته‌های به‌دست‌آمده از مطالعه حاضر، با یافته‌های مشابه مانند بابایی و همکاران (۱۳۹۴) که سرزندگی را در مجتمع‌های مسکونی مورد ارزیابی قرار داده‌اند، هم‌راستا نیست. علت این امر نیز شاید تفاوت زیاد در بین مجموعه شاخص‌های مورد ارزیابی در دو پژوهش می‌باشد؛ زیرا پژوهش حاضر همه ابعاد سرزندگی در فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی را در بر گرفته است. این در حالی است که به‌طور مثال پژوهش بابایی و همکاران (۱۳۹۴)، تنها با در نظر گرفتن بعد اقلیمی - محیطی به ارزیابی سرزندگی در فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی پرداخته است و شاخص‌های مورد بررسی در این بعد نیز کاملاً متفاوت از شاخص‌های مورد ارزیابی در این بعد در پژوهش حاضر می‌باشد.

در گام بعدی جهت بررسی میزان تأثیر هریک از متغیرهای در ابعاد مختلف به غربالگری عواملی که تأثیر «کم» و «خیلی کم» دارند پرداخته شد. در بعد کالبدی دو عامل مساحت مجموعه‌های مسکونی و هندسه مکانی در قسمت حذف قرار

می‌گیرد زیرا مساحت مجموعه‌های مسکونی تأثیری در فضای باز آن نخواهد داشت و هندسه مکانی در مقیاس کوچک‌تر در فضای باز خیلی به چشم کاربر فضایی نمی‌آید. در بعد عملکردی-اقتصادی کاربری‌های تجاری در وضعیت پایین و حذف قرار گرفته‌اند که چون در خیلی از مجتمع‌های مسکونی مراکز تجاری وجود نداشته و یا اگر هم در مجتمع بود فقط توانایی پاسخگویی به ساکنین مجتمع را دارا می‌باشد. خدمات ورزشی هم در وضعیت حذف قرار می‌گیرد که علت این امر را می‌توان استفاده پاره‌وقت از این وسایل دانست که این امر نیز در جاذب نمودن افراد تأثیر کمی دارد. در بعد اجتماعی و فرهنگی جشن‌های فرهنگی از لیست عوامل کنار گذاشته می‌شود که علت را می‌توان در عدم پیوستگی این جشن‌ها و هم‌چنین وجود فرهنگ‌های مختلف و نیز عدم برگزاری این جشن‌ها در این مجتمع‌ها دانست زیرا این جشن‌ها در سطح کلان‌تری برگزار می‌گردند. تنوع قومیت‌ها نیز در وضعیت حذف است زیرا ناخودآگاه در مجموعه‌های مسکونی قومیت‌ها و فرهنگ‌های مختلفی قرار خواهند گرفت. در این بعد حضور فعالیت‌های ویژه در مکان‌های خاص نیز هم در وضعیت حذف قرار می‌گیرد زیرا این امر باعث پیدایش توانمندی در بخشی از سایت فضای باز مجموعه‌های مسکونی می‌شود در صورتی که ما نیازمند توزیع سرزندگی محیطی به صورت یکسان در این محیط هستیم. در بعد فضایی میزان محصوریت و انطباق محور فضاها به دلیل عدم تأثیر بر روی برقرار ارتباط با ساکنین در قسمت حذف قرار می‌گیرد. آرایش اشکال و نظم و خط آسمان نیز دارای تأثیرات کمتری در عامل‌ها می‌باشند و قابلیت حذف را دارند زیرا ساکنین پس از مدتی اشکال و نظم و خط آسمان بناها برای آن‌ها عادی و تکراری است و نمی‌تواند در روزهای مختلف سال ترغیب‌کننده افراد برای حضور در فضا باشد. فضاهای مرکب بیشتر در حوزه‌های شهری مطرح می‌گردد و کمتر در فضای باز مجموعه‌های مسکونی

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

مطرح می‌شود. ایمنی در زمین‌های بازی نیز کمتر تأثیر دارد زیرا مجتمع‌های مسکونی کمی را می‌توان یافت که دارای زمین‌های بازی باشند و اگر هم دارای زمین‌های بازی باشند اقشار و گروه سنی خاصی از آن بهره می‌گیرند؛ پس تأثیرگذاری کمتری دارد. ترکیب عناصر خطی نیز از اهمیت کمتری برخوردار است چون در طراحی فضاهای باز مسکونی مجموعه‌های مسکونی تأکید بر فضاهای سکون دارای سرزندگی است. برخلاف فضاهای شهری که دارای فضاهای حرکتی القاکننده سرزندگی است. در بعد اقلیمی می‌توان به این صورت بیان نمود که عامل وجود آب‌نما در خیلی از مجتمع‌های مسکونی به علت نوع اقلیم و همچنین عدم نیاز به این عنصر در بعضی از طراحی‌ها، تأثیر کمتری دارد و در بعد ارتباطی می‌توان گفت که تمامی عامل‌های شهری در این امر تأثیرگذار خواهند بود که در جمع‌بندی به‌صورت زیر بیان می‌شود.

نتیجه‌گیری

امروزه شهرها به‌عنوان مهم‌ترین دستاورد تلاش‌های تکنولوژیکی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی انسان محسوب می‌شوند. آنچه در این بین تأمل‌برانگیز است، روابط انسان‌ها در ابعاد کمی و کیفی آن است. در پی این امر، لزوم توجه به مفهوم کیفیت و ارتقا آن در محیط‌های سکونتی در کنار توجه به مسائل کمی بیشتر احساس می‌شود زیرا نقش اساسی محیط باز، در وهله اول پاسخگویی به عملکردهاست. به عبارت دیگر، اگر محیط‌های خارج از ساختمان یا فضاهای مابین ساختمان‌ها، آگاهانه طراحی شوند قادر خواهند بود فضایی را ایجاد کنند که در آن فعالیت‌های خاص می‌توانند رخ دهند و از وقوع برخی رفتارها پشتیبانی نماید، توازن، تعادل را در جامعه ایجاد نموده و در نهایت سرزندگی را در ابعاد و ویژگی‌های مختلف محیط افزایش دهد. جهت تحقق این امر میزان تأثیر هر یک از متغیرهای مورد بررسی بر سرزندگی فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی مورد بررسی قرار گرفت که بتوان در انتها

از این عوامل در گونه‌های مختلف فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی به‌عنوان اولین و حیاتی‌ترین فضای سکونتگاهی بهره برد و کیفیت مورد نیاز فضاهای باز آن بازگرداند؛ و سرزندگی لازم به فضاهای بخشید تا هر فضا پاسخگوی نیازهای کاربران خود باشد.

با توجه به اینکه آگاهی از نیازها و مشکلات مردم و بررسی نگرش آن‌ها در میزان نقشی که می‌تواند در رفع مشکلات داشته باشند به همین جهت نخست با لیستی از متغیرهای از پیش تعریف شده که از مطالعه مقالات علمی- پژوهشی و ISI در بازه زمانی ۱۳۸۰-۱۳۹۷ به دست آمده بود، با کارشناسان مصاحبه گردید و با تأیید نهایی متغیرها و سؤالات پرسشنامه، به‌صورت تصادفی پرسشنامه‌ها بین ساکنین نه مجموعه مسکونی توزیع گردید و در نهایت جهت تجزیه و تحلیل پاسخ‌ها و جهت بررسی میزان اهمیت اثر هر یک از عوامل سرزندگی محیطی از تکنیک فازی استفاده گردید. از آنجا که در زبان فارسی می‌توانیم پنج صفت زبانی برای طبقه‌بندی هر معیار برگزینیم، معیارها در پنج طبقه طبق جدول شماره یک امتیاز گرفتند و در نهایت متغیرهایی که تأثیر «کم» و «خیلی کم» در ابعاد مختلف سرزندگی محیطی داشتند، حذف گردیدند و بدین ترتیب عوامل مؤثر در سرزندگی محیطی در فضاهای باز مجموعه مسکونی شناسایی شدند.

ارزیابی‌های انجام‌شده بیانگر این واقعیت است که ابعادی که تأثیر «زیاد» را در سرزندگی محیطی دارند به ترتیب عبارت‌اند از: بعد فضایی، بعد اجتماعی- فرهنگی و بعد محیطی- اقلیمی، بعد ارتباطی و بعد کالبدی و در نهایت بعد عملکردی- اقتصادی. ابعادی که تأثیر «خیلی زیاد» را در سرزندگی محیطی دارند به ترتیب عبارت‌اند از: بعد اجتماعی- فرهنگی، بعد فضایی و در نهایت بعد محیطی- اقلیمی. همچنین سرزندگی در ابعاد مختلف فضای باز برای خانواده‌ها، تقریباً در

سرزندگی محیطی

نمودار ۵- غربالگری عوامل مؤثر بر سرزندگی محیطی

هیچ‌یک از مجتمع‌های مورد بازدید مورد توجه بهره‌برداری قرار نگرفته است. تنها در مجتمع آتی‌ساز B با توجه به طراحی ویژه گروهی از توده‌های ساختمانی، تراس و بالکن‌های اختصاصی برای ساکنین ایجاد شده است که با توجه به وسعت قابل توجه، پاسخگوی گروهی از نیازهای خانواده‌ها برای فضای باز می‌باشد. همچنین ساختار پراکنده مجتمع مذکور، منجر به ایجاد تنوع فضایی و طیف متفاوتی از حریم خصوصی و عمومی در فضای باز این مجتمع شده است؛ و میزان نورگیری مستقیم آپارتمان‌ها و تهویه طبیعی بین بلوک‌ها نسبت به الگوهایی که مجتمع‌های دیگر دارند بیشتر است. مؤلفه‌های مربوط به حوزه نیازها و فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی، تنها در مجتمع‌های آ.اس.پ و آتی‌ساز B که البته پس از احساس نیاز ساکنین و با تغییر کاربری در قسمت‌هایی از پارکینگ‌ها و یا ساخت بناهایی با کیفیتی نازل، در محدوده فضای باز مورد توجه قرار گرفته است. مؤلفه‌های حوزه اقتصادی به صورت احداث مجموعه‌های تجاری در مقیاس‌های متنوعی در مجتمع‌های مورد بازدید صورت گرفته است. تقریباً در تمامی مجتمع‌های مورد بازدید ابعاد کالبدی و فضایی و محیطی- اقلیمی مورد توجه بوده است.

با توجه به نیاز به بازنگری و توجه ویژه به طراحی فضای باز مجتمع‌های مسکونی به‌عنوان حیاط مشترک و جمعی، در نمونه‌های مورد مطالعه به نظر می‌رسد برنامه ریزان و مدیران، جهت افزایش میزان سرزندگی توجه به بعد اجتماعی- فرهنگی را در صدر توجه خود قرار داده و کمال انسان و ارتقای زندگی را مورد هدف قرار داده و از پدیدار شدن فضاهایی صرفاً عملکرد گرا و کالبدگرا که تنها به جنبه‌ی کالبدی آن پرداخته‌شده و روح آن نادیده گرفته‌شده است جلوگیری کنند.

منابع:

۱. آل هاشمی، آیدا (۱۳۹۱)، «کاربری‌های فضای باز در مجتمع‌های مسکونی بزرگ‌مقیاس شهر تهران»،

مجله معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، شماره ۱۳، صص ۱-۱۲.

۲. الکساندر، کریستوفر (۱۳۸۶)، «معماری و راز جاودانگی، راه بی‌زمان ساختن»، ویراست دوم، ترجمه مهرداد قیومی. انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

۳. امینی فسخودی، عباس (۱۳۸۴)، «کاربرد استنتاج منطق فازی در مطالعات برنامه‌ریزی و توسعه منطقه‌ای»، مجله دانش و توسعه، شماره ۱۷، صص ۳۹-۶۱.

۴. بنتلی، ایان، الکک، آلن، مورین، پال، مک گلین، سو، اسمیت، گراهام (۱۳۹۰)، «محیط‌های پاسخ‌ده، کتاب راهنمای طراحان»، مترجم: مصطفی بهزادفر، تهران: دانشگاه علم و صنعت.

۵. بهزادفر، مصطفی، قاضی‌زاده، ندا (۱۳۹۰)، «حس رضایت از فضای باز مسکونی نمونه مورد مطالعه: مجتمع‌های مسکونی شهر تهران»، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۴۵، صص ۱۵-۲۴.

۶. پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۹)، «مبانی نظری و فرایند طراحی شهری»، چاپ چهارم، تهران، انتشارات شهیدی، تهران.

۷. پور قاسمی، حمیدرضا، مرادی، حمیدرضا؛ محمدی، مجید، مهدوی‌فر، محمدرضا (۱۳۸۷)، «تهیه نقشه حساسیت به خطر زمین‌لغزش و ارزیابی آن با استفاده از اپراتورهای فازی»، علوم و فنون کشاورزی و منابع طبیعی، سال دوازدهم، شماره ۴۶، صص ۳۷۵-۳۸۹.

۸. پورمحمد، سها، نژادستاری، سعیده؛ (۱۳۹۰)، «ضوابط مکانمند در خدمت سرزندگی فضاهای عمومی با رویکرد به فضای باز»، ماهنامه دانش نما، سال بیستم، شماره ۲۰۰-۲۰۲، صص ۲۴-۳۵.

۹. جلیلی، محمد، عینی‌فر، علیرضا، طلیسچی، غلامرضا (۱۳۹۲)، «فضای باز مجموعه‌های مسکونی و پاسخ‌دهی محیطی: مطالعه تطبیقی سه مجموعه مسکونی در شهر همدان»، نشریه هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی، دوره ۱۸، شماره ۴، صص ۵۷-۶۸.

۱۰. دانشگر مقدم، گلرخ (۱۳۹۰)، «تحلیل اجتماع‌پذیری محیط کالبدی متاثر از درک طبیعت در محیط انسان‌ساخت»، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۴۵، ۲۷-۳۸.
 ۱۱. راپاپورت، آموس (۱۳۹۱)، «معنی محیط ساخته‌شده رویکردی در ارتباط غیرکلامی»، چاپ دوم با ویرایش جدید، شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
 ۱۲. راودراد، اعظم، محمودی، بهارک (۱۳۹۴)، «تخیل تهران: مطالعه «منظر ذهنی شهر» در سینمای دهه چهل و پنجاه ایران»، فصلنامه علمی پژوهشی تحقیقات فرهنگی ایران، ۸(۴)، صص ۵۳-۹۰.
 ۱۳. رفیعیان، مجتبی، صدیقی، اسفندیار، پورمحمدی، مرضیه (۱۳۹۰)، «امکان‌سنجی ارتقا کیفیت محیط از طریق پیاده‌سازی محورهای شهری مورد: محور خیابان ارم بخش مرکزی شهر قم»، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، ۳(۱۱)، صص ۴۱-۵۶.
 ۱۴. سایمون، بل (۱۳۸۷)، «عناصر طراحی بصری در منظر»، مترجم محمدرضا مثنوی، تهران: دانشگاه تهران.
 ۱۵. شکیبایی، علیرضا (۱۳۸۷)، «برآورد کشش عرضه خدمات درمانی با استفاده از منطق فازی»، مجله توسعه و سرمایه، سال اول، شماره ۲، صص ۱۴۹-۱۸۱.
 ۱۶. عباس زادگان، مصطفی، سربندی فراهانی، معصومه (۱۳۹۱)، «کاربست بعد عملکردی طراحی شهری در ارتقای کیفیت فضاهای سبز و باز محلی»، دومین کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت محیط زیست.
 ۱۷. عزیزی، محمدمهدی (۱۳۸۵)، «محل مسکونی پایدار، مطالعه موردی نارمک»، هنرهای زیبا، شماره ۲۷، صص ۳۵-۴۶.
 ۱۸. عینی‌فر، علیرضا، قاضی‌زاده، ندا (۱۳۸۹)، «گونه‌شناسی مجتمع‌های مسکونی تهران با معیار فضای باز»، نشریه آرمان‌شهر، ۵، صص ۳۵-۴۶.
 ۱۹. فروغی، مژگان (۱۳۹۰)، «بررسی نقش مؤلفه‌های محیط کالبدی در ایجاد حس مکان برای طراحی مطلوب»، همایش ملی سازه، راه، معماری. چالوس. دانشگاه آزاد اسلامی واحد چالوس.
 ۲۰. فلاح منشادی، الهام، حبیبی، سارا، روحی، امیر (۱۳۹۱)، «پیاده‌راه‌های شهری، از ایده تا عمل؛ ارزیابی پیاده راه بازار شهر تهران»، مجله نامه معماری و شهرسازی، دوره ۵، شماره ۹، صص ۴۵-۶۳.
 ۲۱. قریب، فریدون (۱۳۸۳)، «امکان‌سنجی ایجاد مسیرهای پیاده و دوچرخه در محدوده تهران قدیم»، هنرهای زیبا، ۱۹(۱)، صص ۱۷-۲۸.
 ۲۲. گلکار، کوروش (۱۳۷۹)، «مؤلفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری»، نشریه علمی پژوهشی صفا، شماره ۳۲، صص ۳۸-۶۵.
 ۲۳. لینچ، کوین (۱۳۹۲)، «سیمای شهر»، مترجم: منوچهر مزینی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
 ۲۴. مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)، «نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰»، تهران، مرکز آمار ایران، تهران.
 ۲۵. منعم، محمدجواد، خرمی، جمشید، حیدریان، سید احمد (۱۳۸۶)، «ارزیابی عملکرد شبکه‌های آبیاری با استفاده از منطق فازی: مطالعه موردی شبکه مارون»، مجله فنی و مهندسی مدرس، صص ۳۳-۴۲.
 ۲۶. یزدانی، عنایت‌الله، مروتی، نادر (۱۳۹۲)، «جهانی‌شدن و چالش‌های فراروی هویت ملی در کشورهای درحال توسعه»، تحقیقات سیاسی و بین‌المللی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا، ۶، صص ۱-۲۳.
27. Bonaiuto, M., Bilotta, E., Bonnes, M., Carrus, G., Ceccarelli, M., Giuliani, M., Martorella, H. (2006), "Local identity moderating the role of individual differences in natural resource use: the case of water consumption", Manuscript submitted for publication to Journal of applied social psychology.

28. Dayi, L., Chaobin, Z., Jianxiang, H., Yi, J., Zhengwei, L., Qingyan, Ch. (2014), "Outdoor space quality: A field study in an urban residential community in central China", *Energy and Buildings*, (68), pp: 713–720.
29. Francis, M. (2003), "Urban open space: Designing for user needs", Island Press, Washington D.C.
30. Gehl, J. (1996), "Life between Buildings: Using Public Space", Third Edition, Copenhagen: Arkitektens Forlag.
31. Lee, Ch., Moudon, A. V. (2004), "Physical activity and environment research in the health field: Implications for urban and transportation planning practice and research", *Journal of Planning Literature*, 19(2), pp: 147–181.
32. Madanipour, A. (2003), "Public and private spaces of the city", London: Routledge Pub.
33. Tzonis, A. (2006), "Rethinking Design Methodology for Sustainable Social Quality", *Tropical Sustainable Architecture: Social and Environmental Dimensions* Oxford: Architectural Press, pp: 17-28.
34. Zhang, L. J., Z. L. Wu, K. F. Wang, Q. Liu, H. M. Zhuang, & G. Wu. (2015), Trade-off between thermal tolerance and insecticide resistance in *Plutella xylostella* *Ecol. Evol.* 5: 515–530.
35. Zhou, J. (2012), "Urban Vitality in Dutch and Chinese New Towns", A comparative study between Almere and Tongzhou, Architecture and Built Environment Press.

References:

1. Abbaszadegan, M., Sarbandi Farahani, M. (2012), "Application of Urban Design Performance Performance in Promoting the Quality of Green and Open Spaces", Second Conference on Environmental Planning and Management.
2. Al Hashmi, A. (2013), "Outdoor use in large resi-

- dential complexes in Tehran", *Armanshahr Architecture and Urban Planning Journal*, No. 13, pp. 1-12.
3. Azizi, M. M. (2006), "Sustainable residential neighborhood, Narmak case study", *Aztec Arts*, No. 27, pp. 35-46.
4. Alexander, Ch. (2007), "The Architecture and the Secret of Immortality, Making the Way", Second Edition, Translation by Mehrdad Ghiyomi. Shahid Beheshti University Press, Tehran.
5. Amini Foskhoodi, A. (2005), "Application of Fuzzy Logic Inference in Regional Planning and Development Studies", *Danesh va Tosee Journal*, No. 17, pp. 39-61.
6. Bentley, I, Alex, A., Maurin, P., McGillin, S., Smith, G. (2011), "Responsive Environments, Guidebook for Designers", Translator: Mostafa Behzadfar, Tehran: University of Science and Technology.
7. Behzadfar, M., Ghazi-zadeh, N. (2011), "The Satisfaction of the Residential Space of the Examined Example: Residential Complexes in Tehran", *Journal of Fine Arts*, No. 45, pp. 15-24.
8. Bonaiuto, M., Bilotta, E., Bonnes, M., Carrus, G., Ceccarelli, M., Giuliani, M., Martorella, H. (2006), "Local identity moderating the role of individual differences in natural resource use: the case of water consumption", Manuscript submitted for publication to *Journal of applied social psychology*.
9. Daneshgar Moghadam, G. (2011), "The Socialization of the Physical Environment Influenced by the Understanding of Nature in the Human-made Environment", *Journal of Fine Arts*, No. 45, 27-38.
10. Dayi, L., Chaobin, Z., Jianxiang, H., Yi, J., Zhengwei, L., Qingyan, Ch. (2014), "Outdoor space quality: A field study in an urban residential community in central China", *Energy and Buildings*, (68), pp: 713–720.

11. Einifar, A., Ghazizadeh, N. (2010), "Typology of residential complexes in Tehran with open space criteria", *Uranushahr* 5, pp. 35-46.
12. Fallah Mansshadi, E., Habibi, S., Roohi, A. (2012), "Urban walkways, from idea to operation; Evaluation of the pavement of the market in Tehran", *Journal of Architecture and Urban Development*, Vol. 5, No. 9, p. 45- 63.
13. Foroughi, M. (2011), "Investigating the role of physical environment components in creating a sense of place for optimal design", National Conference on Structures, Roads, Architecture. Chalous Islamic Azad University of Chalus Branch.
14. Francis, M. (2003), "Urban open space: Designing for user needs", Island Press, Washington D.C.
15. Gehl, J. (1996), "Life between Buildings: Using Public Space", Third Edition, Copenhagen: Arkitektens Forlag.
16. Gharib, F. (2004), "The feasibility of creating pedestrians and bicycles in the Old Tehran area", *fine arts*, (19), pp. 17-28.
17. Golkar, K. (2000), "The Components of Urban Quality Design", *Sufeh Scientific Journal*, No. 32, pp. 38-65.
18. Jalili, M., Einifar, A., Tilitschi, Gh. (2014), "Open Space for Residential Collections and Environmental Responses: A Comparative Study of Three Residential Complexes in Hamedan City", *Journal of Fine Arts - Architecture and Urban Development*, Vol. 18, No. 4, 57 -68.
19. Lee, Ch., Moudon, A. V. (2004), "Physical activity and environment research in the health field: Implications for urban and transportation planning practice and research", *Journal of Planning Literature*, 19(2), pp: 147-181.
20. Lynch, K. (2014), "City View", Translator: Manouchehr Mozayeni, Tehran: Tehran University Press.
21. Madanipour, A. (2003), "Public and private spaces of the city", London: Routledge Pub.
22. Monem, M. J., Khorrami, J., Heidarian, S. A. (2007), "Evaluation of the Performance of Irrigation Networks Using Fuzzy Logic: A Case Study of Maroon Network", *Modares Technical Journal*, Pages 33-42.
23. Pakzad, J. (2010), "Theoretical Foundations and Urban Design Process", Fourth Edition, Tehran, Shahidi Publishing House, Tehran.
24. Pour Ghasemi, H. R., Moradi, H. R., Mohammad, M., Mahdavi, M. R. (2008), "Preparation of Land Risk Sensitivity and its Evaluation using Fuzzy Operators", *Science and Technology of Agriculture and Natural Resources*, 12th Year, No. 46, pp. 375-389.
25. Pourmohammad, S., Nezhadstari, S. (2011), "Placental Criteria to Serve the Living Conditions of Public Spaces with an Outdoor Approach", *Zanat Newspaper*, 20th Year, No. 200-202, pp. 24-35.
26. Rafieyan, M., Seddiqi, E., Pourmohammadi, M. (2011), "The feasibility of improving the quality of the environment through the implementation of urban axis Case: Axis of Eram Street in central Qom", *Urban and Regional Studies*, 3 (11), pp. 41-56.
27. Rappaport, A. (2012), "Meaning of the built-in non-verbal communication approach", second edition with new editing, urban processing and planning company.
28. Raudorad, A., Mahmoudi, B. (2016), "Tehran's Imagination: A Study of the" Subjective View of the City "in the Cinema of the Forty-Fifteenth Iran", *Journal of Cultural Research*, Vol. 8 (4), pp. 53-90.
29. Simon, B. (2008), "Elements of Visual Design in

Landscape", Translator Mohammad Reza Masnavi, Tehran: Tehran University.

30. Shakibaei, A. (2008), "Estimating the Stretch of the Supply of Healthcare Services Using Fuzzy Logic", *Journal of Development and Capital*, Year 1, No. 2, pp. 149-181.

31. Statistics Center of Iran (2011), "Results of Population and Housing Census 2011", Tehran, Iran Statistics Center, Tehran.

32. Tzonis, A. (2006), "Rethinking Design Methodology for Sustainable Social Quality", *Tropical Sustainable Architecture: Social and Environmental Dimensions* Oxford: Architectural Press, pp: 17-28.

33. Yazdani, A., Marvoti, N. (2014), "Globalization and Challenges of National Identity in Developing Countries", *Political and International Research of Islamic Azad University of Shahreza Branch*. 6, pp. 1-23.

34. Zhang, L. J., Z. L. Wu, K. F. Wang, Q. Liu, H. M. Zhuang, & G. Wu. (2015), Trade-off between thermal tolerance and insecticide resistance in *Plutella xylostella* *Ecol. Evol.* 5: 515–530.

35. Zhou, J. (2012), "Urban Vitality in Dutch and Chinese New Towns", A comparative study between Almere and Tongzhou, *Architecture and Built Environment* Press.

تاثیر متقابل رضایتمندی سکونتی و مداخلات کالبدی خودانگیخته ساکنین

حمیدرضا عظمتی - استاد تمام گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران، ایران.
جمال الدین مهدی نژاد* - دانشیار گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران، ایران

سیده فرشته احسانی اسکویی - دانشجوی دکتری معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران، ایران.

چکیده

افراد همواره می‌کوشند تا کالبدهای سکونتی را به ایده‌آل‌های خود نزدیک کنند؛ مداخلات کالبدی، یکی از راهکارهای ساکنین در این راستاست؛ اما این اقدامات، ممکن است تبعات منفی نیز به دنبال داشته باشد. در این پژوهش، ضمن بررسی رابطه «مداخلات کالبدی خودانگیخته ساکنین» و «رضایتمندی سکونتی»، رایج‌ترین اقدامات تغییرده کالبدی و مهم‌ترین موانع اجرایی تغییرات مورد تمایل ساکنین، پیگیری خواهد شد. پژوهش فوق از نوع همبستگی است که در آن برای جمع‌آوری داده‌ها، در کنار بهره‌گیری از منابع مرتبط، پرسشنامه‌ای متناسب با اهداف پژوهش، طراحی شده و به صورت تصادفی میان ساکنین مجموعه‌های مسکونی شهر تهران توزیع گردیده است؛ به دلیل ماهیت اکتشافی، می‌توان این پژوهش را در زمره تحقیقات پیمایشی نیز قرار داد. برای بررسی ارتباطات میان متغیرها، داده‌ها به شیوه کمی و از طریق آزمون‌های همبستگی، مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. نتایج بررسی‌ها نشان داد، علیرغم اینکه پایین آمدن سطح رضایتمندی سکونتی، تمایل به انجام مداخلات کالبدی در مسکن را میان ساکنین، بالا می‌برد، ارتباط معناداری بین «سابقه انجام مداخلات کالبدی» و «رضایتمندی سکونتی» وجود ندارد؛ این وضعیت، ضرورت وجود یک معمار به عنوان مشاور در فرایند اعمال مداخلات را نشان می‌دهد.

واژگان کلیدی: رضایتمندی سکونتی، مداخلات کالبدی در مسکن، اقدامات تغییرده شکلی.

Interaction of Residential Satisfaction and Spontaneous Physical Interventions by Residents

Abstract

People always try to approach their housing ideals; spontaneous physical interventions are one of the manners, but may follow up with negative Consequences. In this study, in conjunction with investigating dependency of "Spontaneous physical interventions done by Residents" and "residential satisfaction", the most common transformation activities and also the most important operational obstacles of resident's desired changes will be discussed. This is a Correlation research. For collecting data alongside with utilizing relevant resources, proportional to the aim of the research a questionnaire was designed and randomly distributed among residents of residential complexes in Tehran. To discover associations between variables, data was analyzed in a quantitative manner through correlation tests. According to investigations, although decrease in the level of residential satisfaction will increase the tendency to do spontaneous housing intervention, correlation of "applied housing interventions" and "residential satisfaction" is not significant; this suggests attendance of an architect as an advisor in the process of interventions is urgent.

Keywords: Residential Satisfaction, Housing Interventions, Transformation Activities.

* نویسنده مسوول مکاتبات، شماره تماس: ۰۹۱۲۱۵۸۰۳۴۳، رایانامه: mahdinejad@sru.ac.ir

این مقاله در راستای رساله دکتری معماری نگارنده سوم به راهنمایی نگارندگان اول و دوم در دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی تهران در حال انجام است.

در دهه‌های اخیر، بررسی رضایتمندی سکونتی ساکنین، از مهم‌ترین موضوعات پژوهشی در رشته‌های مختلف، محسوب شده است. توجه ویژه به این موضوع چند علت عمده دارد. از نقطه نظر اول، ارزیابی ساکنین از محیط‌های سکونتی می‌تواند به عنوان یکی از مهم‌ترین معیارهای سنجش دستیابی به اهداف و ارزیابی میزان موفقیت هر طرح محسوب شود (طبی مسرور و رضایی موید، ۱۳۹۴). از نقطه نظر دوم، رضایتمندی سکونتی به عنوان یکی از شاخص‌های مهم کیفیت عمومی زندگی افراد به شمار می‌رود (Adams ۱۹۸۴) و همچنین ارزیابی‌های ذهنی افراد در مورد مسکن و محله خود، نحوه پاسخ و واکنش آنها به مسکن خود را پیش‌بینی می‌کند (Dahman ۱۹۸۵). یکی از واکنش‌های محتمل ساکنین در صورت عدم رضایت از شرایط موجود، تلاش برای تغییر شکل کالبد سکونتی است. از آنجاییکه طراحی مسکن به صورت انبوه معمولاً تنزل در کیفیت را به همراه دارد (رویا صادقی و همکاران، ۱۳۹۱)، تغییر شکل در آنها، امری بسیار شایع است؛ چراکه با وجود تعلق و وابستگی هر مسکن به کاربر و زمینه آن (زندیه و همکاران، ۱۳۹۰)، فراهم‌آورندگان مسکن، کمتر به نقش سکونت‌کننده بنا فکر می‌کنند (کامل نیا، ۱۳۹۲)؛ در نتیجه علیرغم سعی سازندگان به بررسی و فهم خواسته‌های سکنه و ایده‌آل‌های آنها، در عمل، ارتباط صحیحی میان طرح نهایی و خواسته‌های سکنه و وضعیت ساکنین وجود ندارد (Office of the Deputy Prime Minister, ۲۰۰۳). به همین سبب، بروز اقدامات خودانگیخته تغییرده کالبدی در بسیاری از مجتمع‌های مسکونی ساخته شده در تهران که به تبع شرایط اقتصادی، سیاسی و اجتماعی حاکم بر جامعه و بخش مسکن، لزوماً از تمامی معیارهای ایجاد محیط مسکونی مطلوب برخوردار نیستند (عزیزی و ملک محمد نژاد، ۱۳۸۶)، امری دور از انتظار نیست.

ارتباط بین رضایتمندی سکونتی و مداخلات تغییرشکل‌دهنده ساکنین در کشورهای دیگر بارها مورد بررسی قرار گرفته است. براساس پژوهشی که بر روی املاک اقشار کم‌درآمد در لاگوس انجام شده است، فضاهای کمتر رضایت بخش برای ساکنین، بیشتر از سایر فضاها در معرض اقدامات تغییری قرار گرفته‌اند؛ لذ می‌توان گفت، این اقدامات، با رضایتمندی سکونتی رابطه معکوسی دارد (Aduwo ۲۰۱۴). یافته‌های مطالعه مشابهی در نیجریه نیز نشان داده است که ساکنینی که از فضاهای اصلی واحد مسکونی خود مثل غذاخوری، آشپزخانه و اتاق خواب‌ها ناراضی بوده‌اند، تغییراتی در کالبد این فضاها ایجاد کرده‌اند. قابل ذکر است که میزان رضایتمندی سکونتی این افراد، پس از اعمال تغییرات مدنظر خود، افزایش پیدا کرده است (Aduwo et al. ۲۰۱۳). پژوهش دیگری بر روی مجموعه‌ای از خانه‌های قشر کم‌درآمد در کیسی نیز موید این مساله است که مداخلات کالبدی در فضاهای مسکونی، رابطه قوی با رضایتمندی سکونتی و حس تعلق دارد یا به عبارت دیگر رضایتمندی سکونتی ساکنین پس از اعمال تغییرات کالبدی ارتقا می‌یابد (Cham, ۱۹۹۲). اما مداخلات کالبدی خودانگیخته ساکنین، ممکن است در کنار پیامدهای مثبت، تبعات منفی نیز به دنبال داشته باشد. در جدول ۱، برخی پیامدهای این دست اقدامات براساس مطالعات مختلف، ذکر شده‌اند.

باتوجه به اینکه تاکنون مطالعه کافی پیرامون تبعات مثبت و منفی اقدامات تغییرده کالبدی ساکنین در مجموعه‌های مسکونی تهران صورت نگرفته، در این پژوهش، ضمن بررسی رابطه «مداخلات کالبدی خودانگیخته ساکنین» و «رضایتمندی سکونتی» در دو مرحله قبل و بعد از اعمال تغییرات کالبدی، رایج‌ترین اقدامات تغییرده کالبدی و همچنین مهم‌ترین موانع اجرایی تغییرات کالبدی مورد تمایل

جدول ۱. پیامدهای مثبت و منفی اقدام به مداخلات کالبدی در مسکن بر اساس مطالعات پیشین منبع:

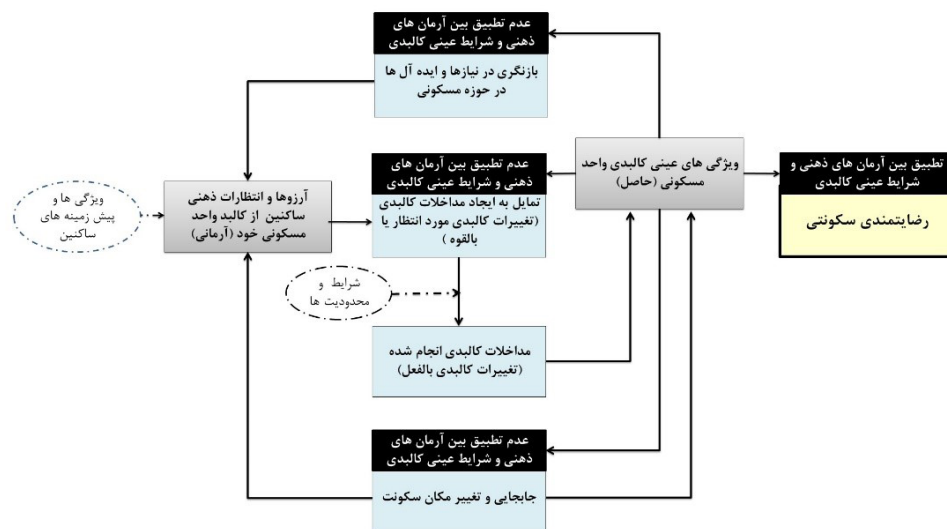
نگارنده

پیامدهای مثبت مداخلات کالبدی خودانگیخته ساکنین	پیامدهای منفی مداخلات کالبدی خودانگیخته ساکنین
اقدامات خودانگیخته تغییرده کالبدی ^۵ ساکنین در خانه‌های اجتماعی مصر، نه تنها دامنه فضاهای مفید واحدهای مسکونی را افزایش داد، بلکه فضاهای چندعملکردی پویایی برای پاسخگویی به نیازهای متغیر ساکنین ایجاد کرد (Salama 1995).	تغییرات کالبدی کنترل نشده، باعث ایجاد فشار و تنش مازاد بر روی سازه، خدمات شهری و زمین، شد و برای رفت‌وآمد پیاده/ سواره و مسیرهای حرکتی، اختلال ایجاد کرد (Shiferaw 1998).
اقدامات تغییرده کالبد، احساس غرور، اعتماد به نفس و تعلق خاطر به واحدهای مسکونی را در میان ساکنین افزایش داد (Manalang et al. 2002).	خانه‌های تغییرشکل یافته، موجب افزایش تراکم جمعیتی شد، به حدی که ساختار موجود نمی-توانست به آن پاسخگو باشد (Tipple 2000).
تغییرات کالبدی مسکن، در ارتقا ارزش مسکن و در نتیجه جذب افراد، تاثیر مثبت گذاشت (Turner et al. 2009).	تغییرات کالبدی در مسکن تغییر شکل یافته، تبعات منفی بر روی میزان آسایش، امنیت، نور، تهویه طبیعی و سایر عملکردهای خانه به دنبال داشت (Makachia 2005).

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۱۷۱

تصویر ۱. مدل نظری پژوهش منبع: نگارندگان

ساکنین، پیگیری خواهد شد. فرضیات این تحقیق بدین شرح می‌باشد:

الف) نارضایتی از شرایط کالبدی فعلی مسکن، تمایل به مداخلات کالبدی خودانگیخته را میان ساکنین افزایش می‌دهد.

ب) مداخلات کالبدی ساکنین در مسکن، منجر به ارتقاء رضایتمندی سکونتی آنها از واحدهای مسکونی خود خواهد شد.

۴- رضایتمندی سکونتی

رضایتمندی سکونتی، نوعی ارزیابی است که توسط ساکنان صورت می‌گیرد؛ نظریه «رضایتمندی سکونتی» برپایه تفاوت بین زندگی واقعی

خانواده‌ها و آرزوهای آنها در مورد شرایط مسکن و محیط اطرافشان شکل گرفته است (غیائی و همکاران ۱۳۹۲). هرگاه میزان نارضایتی سکونتی به بیش از آستانه تحمل برسد، افراد به دنبال راهکارهایی برای بهبود موقعیت نامطلوب فعلی خود می‌گردند. در این موارد، معمولا برخی اقدامات کالبدی و غیرکالبدی به منظور کم کردن فاصله شرایط فعلی با انتظارات ساکنین، دیده می‌شود. این اقدامات ممکن است به شیوه‌های مختلفی صورت گیرد؛ از جمله بازنگری در نیازها و ایده آل‌ها در حوزه مسکونی، ارتقا مطلوبیت مسکن با ایجاد تغییرات کالبدی و یا در نهایت تغییر مکان سکونت (Mohit et al. ۲۰۱۰). از این‌رو، مدل نظری این پژوهش مطابق با تصویر ۱ است.

۵- مداخلات کالبدی

تغییرات کالبدی مسکن شامل تغییر فرم اصلی و پیکربندی فضایی، اقداماتی است که ساکنین به منظور تطبیق مسکن با نیازها و انتظارات جدید خود، انجام می‌دهند (Popkin et al. ۲۰۱۲). این مداخلات به طور کلی دو حالت دارد. در حالت اول، غالبا گسترش فضایی مدنظر می‌باشد؛ لذا الحاق افقی یا عمودی فضاهای مختلف به مجموعه موجود یا اضافه کردن واحدهای ساختمانی مانند اتاق، کریدور، سایبان و دیگر موارد مشابه از این دسته مداخلات می‌باشند. در حالت دوم، هدف سازماندهی مجدد فضاهای موجود از طریق تغییر مکان، تغییر اندازه بازشوهای بین فضاها و یا حتی نمای ساختمان و موارد شبیه آن می‌باشد (Makachia, ۲۰۰۵). چم، مداخلات کالبدی را با توجه به بحث رضایتمندی سکونتی به سه دسته کلی تقسیم می‌کند: مداخلات کالبدی فعال، غیرفعال و تعدیلی. منظور از «مداخلات کالبدی فعال»، تلاش آگاهانه ساکنین در جهت نزدیکتر کردن شرایط فعلی مسکن به انتظاراتشان می‌باشد. در اینجا، هدف، ارتقاء رضایتمندی سکونتی از طریق اصلاح کاستی‌هاست. اما اگر ساکنین، کالبد را صرفا به منظور تحمل و یا

کنار آمدن غیرفعال با نواقص محیط مسکونی تغییر دهند؛ این اقدامات را «مداخلات کالبدی غیرفعال» می‌نامند که غالبا نیز موجب کاهش رضایتمندی سکونتی خواهند شد، چرا که در این موارد، تلاش ساکنین صرفا برای حفظ شرایط فعلیست، نه ارتقاء کیفیت مطلوب واحد سکونتی. منظور از «مداخلات کالبدی تعدیلی» هم تلاش ساکنین برای نگهداشتن مسکن در یک وضعیت مناسب است. به طور مثال اگر بخشی از خانه، دچار خرابی شود، اقدامات تعمیراتی ساکنین برای برگرداندن خانه به شرایط مطلوب قبلی، جزء مداخلات کالبدی تعدیلی است. در این موارد، وضعیت رضایتمندی سکونتی، تغییری نخواهد کرد (Cham ۱۹۹۲). نات و همکارانش مصادیقی برای انواع مداخلات کالبدی در مسکن ارائه داده‌اند. آنها تعمیرات خارجی، تقسیم واحد، ادغام واحدها، افزایش تعداد اتاق‌ها، کاهش تعداد اتاق‌ها، بهره‌وری از اتاق زیرشیروانی، بهره‌وری از انباری، بهره‌وری از گاراژ، بهره‌وری از فضاهای دیگر، اضافه کردن اتاق خواب، پذیرایی، آشپزخانه، اتاق خورشیدی و دیگر فضاها به ساختار موجود، استفاده از حمام پیش‌ساخته، استفاده از سرویس بهداشتی پیش ساخته داخلی، نصب تجهیزات گرمایشی مرکزی، ساختن گاراژ، سیم‌کشی دوباره، لوله‌کشی، تغییرات کف و سقف و مواردی مشابه را به عنوان انواع مداخلات کالبدی رایج در مسکن عادی مدنظر قرار داده‌اند (Nutt et al. ۱۹۷۶). جیا و همکارانش نیز برای بررسی مجتمع مسکونی منعطفی در سوئیس، تغییرات اتاق‌ها، ایجاد تنوع در واحدهای آپارتمانی، چندعملکردی کردن فضاها، تغییر ارتباط بین اتاق‌ها، تغییر کیفیت و اندازه اتاق‌ها و تغییر در فضاهای جانبی را از جمله مصادیق تغییرات کالبدی برشمرده‌اند (Jia et al. ۱۹۹۵).

۶- روش شناسی

این پژوهش از جمله تحقیقات همبستگی محسوب می‌شود که برای گردآوری داده‌ها، علاوه بر

بهره‌گیری از منابع مکتوب و اسناد، از پرسشنامه‌ای پژوهشگرساخت، استفاده شده است. به دلیل ماهیت اکتشافی، این مطالعه در زمره تحقیقات پیمایشی نیز قرار می‌گیرد. اطلاعات به دست آمده از این پیمایش، به منظور شناسایی ارتباطات بین متغیرها، به شیوه کمی و به کمک نرم افزار کامپیوتری IBM Statistics SPSS ۲۰، مورد آزمون قرار گرفتند.

۱-۶- جامعه و نمونه

از آنجایی که امکان پژوهش درباره کلیه ساکنین مجموعه‌های مسکونی تهران وجود ندارد، باید نمونه‌ای به عنوان نماینده جامعه تعیین می‌گشت. منطقه سعادت‌آباد به این دلیل که در لایه‌های محلی و همسایگی یا به عبارت دیگر، متغیرهای کنترل این پژوهش، کیفیت مناسبی دارد و جز سطوح برخوردار در بین مناطق ۲۲ گانه شهر تهران محسوب می‌شود (نعمتی و همکاران ۱۳۹۰)، به عنوان محدوده نمونه‌گیری، در نظر گرفته شد. برای تعیین حجم نمونه، بر توصیه دلور مبنی بر حجم نمونه حداقلی ۵۰ نفر برای پژوهش‌های توصیفی و ۱۰۰ نفر برای پژوهش‌های همبستگی، تکیه شد (دلور ۱۳۹۳، ۹۹) و جهت اطمینان از تعداد پرسشنامه‌های مرجوعی معتبر، ۱۱۰ پرسشنامه به صورت تصادفی در میان ساکنین مجموعه‌های مسکونی با حداقل طول عمر ۱۰ سال در منطقه سعادت‌آباد، توزیع شد تا ضمن اینکه افراد نمونه از نظر سابقه سکونت، یکسان نباشند، امکان پاسخگویی به برخی سوالات مربوط به سابقه اعمال تغییرات و مداخلات کالبدی در مسکن، وجود داشته باشد. از میان پرسشنامه‌های توزیع شده، ۱۰۱ پرسشنامه، از اعتبار مناسب، برخوردار بود و در تحلیل‌ها، مورد استفاده قرار گرفتند.

۲-۶- بررسی ابزار تحقیق (پرسشنامه پژوهشگر ساخت)

برای بررسی فرضیه‌های پژوهش، فاکتورهای کلیدی که باید در پرسشنامه مورد ارزیابی قرار می‌گرفت، تعیین گشت. این فاکتورها عبارتند از: مشخصات و

شرایط فعلی ساکنین، سابقه اقدام یا میزان تمایل به ایجاد تغییرات کالبدی و میزان رضایتمندی سکونت. به دلیل ماهیت پژوهشگرساخت ابزار، ضروری است پیش از تجزیه و تحلیل داده‌ها، قابلیت قضاوت‌پذیری یا به عبارت دیگر، درستی سوالات پرسشنامه، قابلیت اتکایی یا اعتمادپذیری (پایایی) و قابلیت اعتباری یا استنادپذیری (روایی) به اثبات رسیده باشد.

۱-۲-۶- تحلیل سوالات

هدف از تحلیل سوالات، بررسی میزان دقت و نارسایی هر سوال و نشان دادن نقاط ضعف، قوت و اعتبار این پرسشنامه است. پرسشنامه طراحی شده، دارای سه بخش اصلی شامل ۵ سوال در بخش مشخصات، ۱۶ سوال مربوط به بخش مداخلات و اقدامات تغییردهنده و ۲۲ سوال در بخش رضایتمندی است. به دلیل ساختار متفاوت این سه بخش، تحلیل سوالات نیز باید برای هر بخش، به صورت جداگانه انجام شود. با توجه به اینکه بخش اول مربوط به مشخصات پاسخ‌دهندگان و صرفاً جهت معرفی گروه مورد بررسی می‌باشد، لذا تحلیل سوال برای آن، بی‌معنی به نظر می‌رسد.

الف) تحلیل سوالات بخش مداخلات و اقدامات تغییردهنده کالبدی

مصادیق مداخلات کالبدی مورد بررسی این تحقیق، با توجه به پیشینه ادبی و همچنین مشاهدات صورت گرفته توسط نگارندگان در محدوده مورد بررسی، انتخاب شدند. میزان آلفای کرونباخ برای سوالات مربوط به مداخلات کالبدی، برابر با ۰/۷۸۹ به دست آمد. در جدول ۲، سه شاخصه «ضریب مقبولیت»، «ضریب تمییز» و «میزان آلفای کرونباخ» بعد از حذف این سوال یا هماهنگی درونی سوالات در ارتباط با این بخش از پرسشنامه ارائه شده است. به نظر می‌رسد که سوالات ۲ و ۱۲ به دلیل اینکه ضریب تمییز پایینی دارند و نرخ آلفای کرونباخ را کاهش داده‌اند، سوالات خوبی نیستند و بهتر است حذف شوند.

جدول ۲. تحلیل سوالات بخش مربوط به مداخلات کالبدی پرسشنامه منبع: نگارندگان

میزان آلفای کرونباخ بعد از حذف این سوال	ضریب تمیز	ضریب مقبولیت	سوالات
۰/۷۸۵	۰/۳۰۰	۵۸	۱ آیا نیاز یا تمایل دارید که واحد خود را با واحد همسایه ادغام کنید تا فضای بیشتری داشته باشید؟(در صورت تملک واحد همسایه و خالی بودن آن)
۰/۷۹۳	۰/۱۳۴	۶۴	۲ آیا نیاز یا تمایل دارید که واحد خود را به دو واحد یا دو بخش مستقل و مجزا تقسیم کنید؟
۰/۷۶۸	۰/۴۹۰	۶۰	۳ آیا نیاز یا تمایل دارید که با پوشاندن تراس یا حیاط خلوت، آن را به فضای داخلی خانه خود اضافه کنید؟
۰/۷۸۳	۰/۳۲۶	۶۲	۴ آیا نیاز یا تمایل دارید که با اضافه کردن پارتیشن (دیوار یا تیغه غیر سازه ای) تعداد اتاق های واحد خود را زیادتر کنید؟
۰/۷۶۰	۰/۵۷۸	۶۰	۵ آیا نیاز یا تمایل دارید که با ادغام چند فضا یک فضای خاص را بزرگتر کنید؟ (به طور مثال با برداشتن دیواری خاص، فضای اتاق خواب را به پذیرایی اضافه کنید؟)
۰/۷۷۵	۰/۴۲۱	۵۷	۶ آیا نیاز یا تمایل دارید که مکان یا اندازه فضاهای خیس مثل سرویس بهداشتی، حمام یا آشپزخانه را تغییر دهید؟
۰/۷۵۹	۰/۵۷۹	۵۸	۷ آیا نیاز یا تمایل دارید که تعداد و اندازه بازشوها (پنجره ها و درها)ی واحد خود را تغییر دهید؟
۰/۷۷۲	۰/۴۴۸	۵۵	۸ آیا نیاز یا تمایل دارید که با استفاده از شیدر یا سایه بان های متحرک، نور و میزان دید واحد خود را کنترل کنید؟
۰/۷۷۶	۰/۴۱۱	۶۱	۹ آیا نیاز یا تمایل دارید که برای ایجاد حریم شخصی، پارتیشن (دیوار سبک) جلوی ورودی واحد خود بگذارید؟
۰/۷۷۴	۰/۴۳۲	۶۲	۱۰ آیا نیاز یا تمایل دارید که آشپزخانه باز (open) خود را به آشپزخانه بسته تغییر دهید یا برعکس؟
۰/۷۵۶	۰/۶۱۲	۵۹	۱۱ آیا نیاز یا تمایل دارید که عملکرد و کارکرد فضاهای خانه خود را تغییر دهید؟
۰/۷۹۸	۰/۲۹۷	۵۴	۱۲ آیا نیاز یا تمایل دارید که نحوه چیدمان مبلمان واحد خود را تغییر دهید؟
۰/۷۷۴	۰/۴۲۵	۶۰	۱۳ آیا نیاز یا تمایل دارید که از فضاهای جانبی خانه خود مانند تراس، انباری، پارکینگ و... عملکرد متفاوتی نیز داشته باشید؟ (به طور مثال بخشی از تجهیزات آشپزخانه خود را در آنجا قرار دهید یا به عنوان اتاق کار از آنها استفاده کنید یا هر مورد مشابه دیگر؟)

دارد (James et al. ۲۰۰۹; Grillo et al. ۲۰۱۰). اما در این پژوهش، رضایتمندی سکونتی صرفاً از دیدگاه معیارهای فیزیکی و یا بعد کالبدی، مدنظر قرار گرفته است. رضایتمندی سکونتی از بعد کالبدی، برای ارزیابی پس از سکونت، اغلب در دو سطح واحد مسکونی و همسایگی (Mohit et al. ۲۰۱۰, Glaster and Hesser (۱۹۸۱)) یا سه سطح واحد مسکونی،

ب) تحلیل سوالات بخش رضایتمندی سکونتی
مفهوم رضایتمندی سکونتی، یک ساخت چندبعدی است که هم بر معیارهای اجتماعی مانند تعلق و پذیرش و هم بر محیط فیزیکی مانند در دسترس بودن خدمات اجتماعی و کیفیت مسکن تمرکز

جدول ۳. تحلیل سوالات بخش رضایتمندی سکونتی پرسشنامه منبع: نگارندگان

سوال	ضریب مقبولیت	ضریب تمییز	میزان آلفای کرونباخ بعد از حذف این سوال
۱ تا چه میزان از متراژ خانه خود رضایت دارید؟	۶۴	۰/۶۱۸	۰/۹۰۷
۲ تا چه میزان از تعداد اتاق‌های خانه خود رضایت دارید؟	۶۳	۰/۵۲۰	۰/۹۰۹
۳ تا چه میزان از آرایش فضایی (نحوه قرارگیری فضاهای مختلف کنار هم) خانه خود رضایت دارید؟	۶۱	۰/۶۰۸	۰/۹۰۷
۴ تا چه میزان از تنوع فضایی خانه خود رضایت دارید؟	۵۹	۰/۶۴۱	۰/۹۰۷
۵ تا چه میزان از موقعیت و اندازه پذیرایی خانه خود رضایت دارید؟	۶۴	۰/۶۶۱	۰/۹۰۶
۶ تا چه میزان از موقعیت و اندازه آشپزخانه خانه خود رضایت دارید؟	۶۵	۰/۵۶۸	۰/۹۰۸
۷ تا چه میزان از موقعیت و اندازه اتاق‌های خواب خانه خود رضایت دارید؟	۶۳	۰/۶۳۴	۰/۹۰۷
۸ تا چه میزان از موقعیت و اندازه سرویس بهداشتی خانه خود رضایت دارید؟	۶۵	۰/۵۳۴	۰/۹۰۹
۹ تا چه میزان از موقعیت و اندازه حمام خانه خود رضایت دارید؟	۶۷	۰/۵۰۰	۰/۹۰۹
۱۰ تا چه میزان از کیفیت خانه خود رضایت دارید؟	۶۵	۰/۷۷۷	۰/۹۰۵
۱۱ تا چه میزان از عملکرد خانه خود برای امکان چیدمان متنوع مبلمان در فضا رضایت دارید؟	۵۸	۰/۶۶۴	۰/۹۰۶
۱۲ تا چه میزان از عملکرد خانه خود برای امکان استفاده‌های مختلف از فضاها رضایت دارید؟	۵۷	۰/۶۸۸	۰/۹۰۶
۱۳ تا چه میزان از عملکرد خانه خود برای ایجاد حس شخصی‌سازی، کنترل و آزادی عمل در فضا رضایت دارید؟	۶۱	۰/۶۲۰	۰/۹۰۷
۱۴ تا چه میزان از عملکرد خانه خود برای پاسخگویی به نیازهای متفاوت ساکنین این خانه رضایت دارید؟	۶۴	۰/۲۸۸	۰/۹۴۰
۱۵ تا چه میزان از عملکرد خانه خود جهت پاسخگویی به نیازهای معلولین و افرادی با ناتوانی جسمی رضایت دارید؟	۴۹	۰/۴۸۵	۰/۹۰۹
۱۶ تا چه میزان از عملکرد خانه خود برای تطبیق با الگو و سبک زندگی خود رضایت دارید؟	۶۲	۰/۷۳۱	۰/۹۰۶
۱۷ تا چه میزان از عملکرد خانه خود در قبال تطبیق با فرهنگ رضایت دارید؟	۶۱	۰/۷۴۰	۰/۹۰۴
۱۸ تا چه میزان از عملکرد خانه خود در تامین حریمیت و حریم شخصی رضایت دارید؟	۶۳	۰/۶۳۴	۰/۹۰۷
۱۹ تا چه میزان از عملکرد خانه خود جهت تطبیق با شرایط جدید پس از تغییراتی در تعداد اعضای خانواده مانند ازدواج و زندگی زوج در کنار خانواده پیشین، فرزندآوری، اضافه شدن پدربزرگ و مادربزرگ، ماندن مهمان برای مدتی، طلاق و یا کم شدن تعداد اعضا رضایت دارید؟	۵۴	۰/۷۱۰	۰/۹۰۵
۲۰ تا چه میزان از عملکرد خانه خود جهت تطبیق با مواقع خاص مانند مهمانی، جشن، کنکور، بیماری و ... رضایت دارید؟	۵۵	۰/۶۲۳	۰/۹۰۷
۲۱ تا چه میزان از عملکرد خانه خود جهت پاسخگویی به نیازها و تمایلات متفاوت در اثر گذر زمان مانند افزایش سن ساکنین و.. رضایت دارید؟	۵۷	۰/۵۵۲	۰/۹۰۸
۲۲ به طور کلی تا چه میزان از واحد مسکونی خود راضی هستید؟	۶۳	۰/۶۸۰	۰/۹۰۷

همسایگی و محله مورد بررسی قرار می‌گیرد (غیائی و همکاران ۱۳۹۲)؛ در این مقاله، با توجه به زمینه و هدف پژوهش، تنها متغیرها و فاکتورهای کالبدی مربوط به سطح واحد مسکونی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. برای ارزیابی رضایتمندی سکونتی، علاوه بر رضایتمندی از متغیرهای کالبدی واحد مسکونی، با توجه به جهت یابی این پژوهش، توانایی مسکن در پاسخگویی به نیازهای جدیدی که با گذر زمان به وجود می‌آیند، مورد سوال قرار گرفتند. آلفای کرونباخ سوالات این بخش، ۰/۹۱۲ به دست آمد، در نتیجه این بخش از پرسشنامه از پایایی مناسبی برخوردار است؛ اما همانطور که از اطلاعات جدول ۳ برمی‌آید، سوال ۱۴ به دلیل اینکه ضریب تمییز

پایینی دارد و وجود آن، مقدار آلفای کرونباخ را کاهش می‌دهد، بهتر است حذف شود.

۶-۲-۳- شواهد روایی

برای بررسی روایی ابزار، سوالات پرسشنامه و جدول هدف محتوا توسط تعدادی از اساتید رشته معماری به تایید رسید و رابطه بین هدف و محتوا و پرسشنامه برای تایید فرضیه‌ها، بررسی شد، در نتیجه ابزار ما از نظر روایی صوری و محتوایی به اثبات رسیده است.

۷- تجزیه و تحلیل داده‌ها

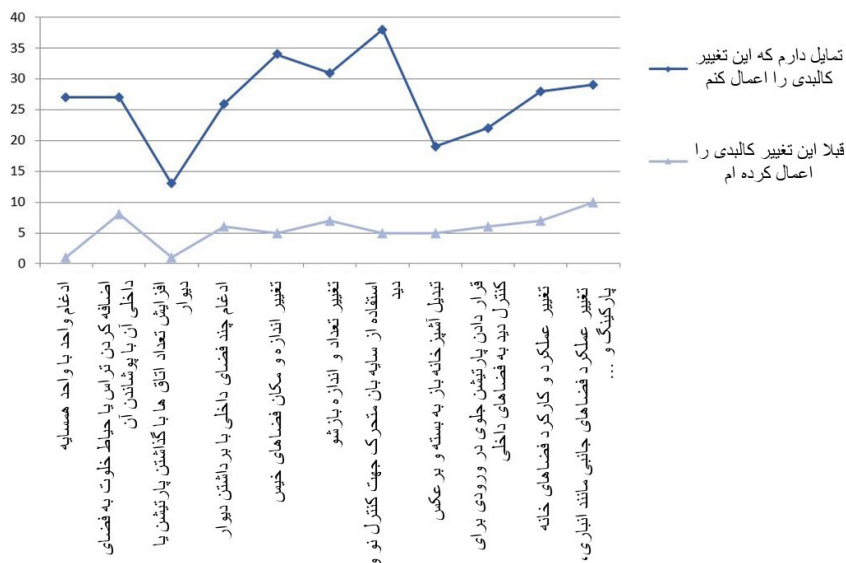
۷-۱- مشخصات جمعیت‌شناختی نمونه مورد بررسی

اطلاعات مربوط به مشخصات نمونه مورد بررسی و

پس از تحلیل سوالات و حذف سوالات نامناسب، میزان آلفای کرونباخ برای بخش دوم پرسشنامه که سوالات مربوط به مداخلات در واحد مسکونی می‌باشند، به ۰/۸۰۲ و برای بخش سوم که سوالات مربوط به رضایتمندی سکونتی می‌باشند، به ۰/۹۴۰ رسید که هر دوی این آمارها به دلیل اینکه بالاتر از ۰/۷ می‌باشند، قابل قبولند و در واقع پرسشنامه از

جدول ۴. مشخصات جمعیت‌شناختی و توصیفی نمونه منبع: نگارندگان

سوال	گزینه‌ها	درصد فراوانی	میانگین رضایتمندی سکونتی
نوع رابطه ساکنین واحد مسکونی	زندگی به صورت تنهایی	۱%	۲/۷۲
	زوج بدون فرزند	۸/۲%	۳/۱۰
	زوج به همراه فرزندان	۷۵/۳%	۳/۱۴
	خانواده گسترش یافته (زندگی به همراه یکی از بستگان)	۱۰/۳%	۳/۰۰
	سایر (زندگی به همراه دوستان و...)	۵/۲%	۲/۴۵
	مجموع	۱۰۰%	۳/۰۸
وضعیت مالکیت	شخصی	۶۵%	۳/۱۸
	اجاره‌ای یا رهن	۲۷%	۲/۸۷
	سازمانی	۶%	۲/۸۵
	سایر	۲%	۳/۰۲
	مجموع	۱۰۰%	۳/۰۸
طول دوره اقامت	کمتر از ۴ سال	۴۶%	۳/۰۲
	بین ۴ تا ۸ سال	۱۶%	۳/۲۴
	بین ۸ تا ۱۲ سال	۱۸%	۳/۱۸
	بیش از ۱۲ سال	۲۰%	۲/۹۹
	مجموع	۱۰۰%	۳/۰۸
وضعیت امکان ارتباط با معمار	بله	۱۷/۳%	۳/۱۸
	خیر	۸۲/۷%	۳/۰۶
	مجموع	۱۰۰%	۳/۰۸
قصد جابجایی یا نقل مکان	بله	۴۰%	۲/۹۰
	خیر	۶۰%	۳/۲۰
	مجموع	۱۰۰%	۳/۰۸

تصویر ۲. مقایسه تمایل به انواع مختلف رفتارهای تغییردهنده در مسکن منبع: نگارندگان

بیشترین مداخلات فیزیکی را داشتند. همچنین گروه‌هایی که بیش از ۱۲ سال در همان مسکن زندگی کرده‌اند، بیشترین تغییرات را در کالبد مسکن خود ایجاد کرده‌اند. البته بین سابقه انجام رفتار تغییردهنده و سابقه سکونت رابطه خطی مستقیمی پیدا نشد. کسانی که امکان ارتباط با معمار پروژه را داشته‌اند نیز بیشترین اقدامات تغییرری را داشته‌اند. به نظر می‌رسد، تصمیم درمورد تغییر مکان، ارتباطی با سابقه انجام مداخلات کالبدی، نداشته است. تصویر ۲، نشان‌دهنده پاسخ‌های نمونه مورد بررسی به تمایلات و سابقه انجام انواع مداخلات کالبدی است. با توجه به این نمودار، انواع مداخلات کالبدی در مسکن، به یک میزان مورد توجه قرار نگرفته‌اند.

به طوری کلی از پاسخ‌های افراد به ۱۳ سوالی که پیرامون مداخلات کالبدی پرسیده شده بود، اینگونه برمی‌آید که ۳۵۹ بار، گزینه‌های مربوط به تمایل به ایجاد مداخلات کالبدی انتخاب شده و تنها ۸۲ بار، گزینه‌های مربوط به سابقه انجام مداخلات کالبدی توسط پاسخ‌دهندگان مورد انتخاب قرار

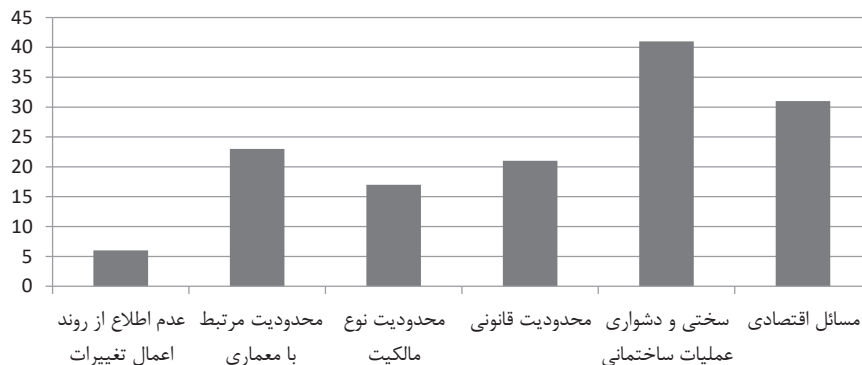
میانگین رضایتمندی سکونتی گروه‌های مختلف، در جدول ۴ آورده شده است.

میزان رضایتمندی سکونتی نمونه، ۰.۸۰۳ یا تقریباً معادل رضایتمندی متوسط می‌باشد، لذا احتمالاً تمایل به ایجاد مداخلات کالبدی فعال وجود داشته باشد. با توجه به یافته‌ها، به نظر می‌رسد، در میان پاسخ‌دهندگان، ساکنینی که تنها یا با افرادی غیر از خانواده خود زندگی می‌کنند، بیشترین اشتیاق را به انجام رفتارهای تغییردهنده نشان دادند. افرادی که مالکیت شخصی داشته، نسبت به سایر حالت‌های مالکیت تمایل بیشتری برای مداخلات کالبدی داشتند. ساکنینی که با معمار مسکن خود ارتباط داشتند نیز به ایجاد تغییرات کالبدی، علاقه بیشتری نشان دادند. از سوی دیگر، بین افرادی که قصد جابجایی داشتند و افرادی که قصد ماندن در مسکن فعلی را داشتند، از نظر تمایل به اعمال تغییرات، تفاوت قابل توجهی دیده نشد.

کمترین نرخ سابقه انجام رفتارهای تغییردهنده بین زوج‌های بدون فرزند دیده شد. ساکنین با وضعیت مالکیت غیر (شخصی، اجاره‌ای، رهنی یا سازمانی)،

تصویر ۳. فراوانی انواع متغیرهای مداخله‌گر و مانع اقدامات تغییرده کالبدی با وجود تمایل

ساکنین منبع: نگارندگان

«رضایتمندی سکونتی»، ۰/۲۰۳ (بالاتر از ۰/۰۵) و در نتیجه معنادار نشد و در واقع در نمونه مورد بررسی، بین این دو متغیر هیچ ارتباطی وجود ندارد. لازم به ذکر است که در میان پاسخ‌دهندگان تنها ۲۷ نفر یعنی چیزی حدود یک چهارم افراد، تجربه ایجاد یک تغییر فیزیکی در کالبد واحد مسکونی خود داشته‌اند.

۸- بحث و نتیجه‌گیری

حدود ۲۵ درصد از پاسخ‌دهندگان، خصوصاً افراد دارای مالکیت شخصی، ساکنینی که با معمار مسکن خود ارتباط مستقیم داشته‌اند و همچنین پاسخ‌دهندگانی که با دوستان یا سایر افراد غیر از خانواده خود زندگی می‌کنند، به ایجاد تغییرات کالبدی در واحد مسکونی خود عکس‌العمل مثبت نشان داده‌اند؛ احتمالاً دلیل این حجم از تقاضا، با وجود رضایتمندی سکونتی متوسط و علی‌الخصوص در میان طیف سکونتی ذکر شده، اختیار عمل بیشتر این افراد برای اصلاح کاستی‌ها به منظور نزدیک‌تر کردن کالبد سکونتی فعلی به آرمان‌ها و ایده‌آل‌های خود و در نتیجه به امید ارتقاء رضایتمندی سکونتی می‌باشد.

از میان انواع الگوهای مداخلات کالبدی، «استفاده از سایه‌بان متحرک جهت کنترل نور و دید»، «تغییر اندازه یا مکان فضاها، خیس» و «تغییر تعداد و اندازه بازشوها» به ترتیب، مورد تمایل‌ترین تغییرات

گرفته است؛ در بخشی از پرسشنامه سوالی با این عنوان مطرح شد که «اگر در هر یک از موارد ذکر شده، به انجام رفتار تغییرده تمایل داشته‌اید، اما این کار را انجام نداده‌اید، علت چیست؟» تصویر ۳، بازتابی از پاسخ‌های افراد به این سوال است. با توجه به نمودار، به نظر می‌رسد مهم‌ترین مانع انجام رفتارهای تغییرده، دشواری عملیات ساختمانی مربوطه است.

۷-۲- بررسی فرضیه اول: نارضایتی از شرایط کالبدی فعلی مسکن، تمایل به مداخلات کالبدی خودانگیخته را میان ساکنین افزایش می‌دهد.

برای بررسی این فرضیه، بین «تمایل به انجام مداخلات کالبدی» و «رضایتمندی سکونتی»، ضریب همبستگی پیرسون محاسبه شد و طبق آن، بین این دو متغیر، در سطح خطای کمتر از ۰/۰۵، همبستگی معکوس معناداری وجود دارد. از آنجا که $r = -0.204$ ، بنابراین می‌توان گفت نارضایتی از مسکن می‌تواند حدود ۴/۱ درصد تمایل به رفتار تغییرده در واحد مسکونی را پیش‌بینی نماید.

۷-۳- بررسی فرضیه دوم: مداخلات کالبدی ساکنین در مسکن، منجر به ارتقاء رضایتمندی سکونتی آنها از واحدهای مسکونی خود خواهد شد.

آماره آزمون همبستگی پیرسون در مورد ارتباط بین دو متغیر «سابقه انجام مداخلات کالبدی» و

کالبدی بوده‌اند؛ به نظر می‌رسد نادیده گرفته شدن مسائل حریم و محرمیت در طراحی مسکن فعلی، اصلی‌ترین علت این تمایلات می‌باشد، همچنین ضعف طراحی مناسب بازشوها به منظور نوررسانی مناسب به فضاهای داخلی، می‌تواند در این مورد دخیل بوده باشد. «تغییر عملکرد فضاهای جانبی مانند انباری، پارکینگ و...»، «اضافه کردن تراس یا حیاط خلوت به فضای داخلی با پوشاندن آن»، «تغییر عملکرد و کارکرد فضاهای خانه» و درنهایت «تغییر تعداد و اندازه بازشوها» رایج‌ترین مداخلات کالبدی بوده‌اند که ساکنین پیش از این درون کالبد فضاهای سکونتی خود آنها را اعمال کرده بودند. جنس این مداخلات مبین این می‌باشند که احتمالاً با گذر زمان و تغییر شرایط، ساکنین به منظور تطبیق دادن کالبد با نیازهای جدید خود، عملکردهای فضاها را تغییر داده‌اند. بررسی‌های همبستگی نشان داد، با اینکه میزان رضایتمندی سکونتی، با تمایل به ایجاد تغییرات کالبدی ساکنین، رابطه معکوسی دارد، اما اگر حتی ساکنین توانسته باشند، تغییرات مورد-تمایل خود را بر روی فضاهای واحد سکونتی خود اعمال کنند، لزوماً رضایتمندی سکونتی آنها ارتقا نیافته است، چرا که ارتباط مستقیمی بین «سابقه انجام مداخلات کالبدی» و «رضایتمندی سکونتی» در نمونه بررسی شده، پیدا نشد. این نتیجه متناقض، ممکن است تحت تاثیر عواملی مانند سختی و دشواری عملیات ساختمانی، هزینه‌های انجام این مداخلات، محدودیت‌های قانونی و سایر موارد مشابه باشد. همچنین تغییرات کالبدی که به درستی، آگاهانه و به صورت فعال اعمال نشده باشند، می‌تواند به ساکنین و یا همسایگان آنها آسیب برساند. از سوی دیگر، گاهی ممکن است افراد دید درست و جامعی به تمامی جوانب و پیامدهای حاصل از انجام مداخلات کالبدی مورد تمایل خود نداشته باشند. به طور مثال، احتمال دارد تغییر کالبدی ایجاد شده، مشکلات فعلی

ساکنین را حل نموده، اما خود مسائل دیگری ایجاد کند؛ به خصوص اگر واحدهای مسکونی مذکور، ظرفیت و پتانسیل پذیرش اینگونه تغییرات را نداشته باشند. اگر واحدی بیش از اندازه کوچک باشد، برداشتن تیغه بین فضاها به منظور بزرگ‌تر کردن تقسیمات داخلی، ممکن است مشکلاتی مرتبط با حریم و محرمیت فضاها به دنبال داشته باشد یا برعکس، افزایش تعداد اتاق‌ها در واحد مسکونی متوسط، ممکن است فضاهایی خفه، کوچک و بدون نور طبیعی ایجاد کند. بنابراین امکان و نحوه اعمال مداخلات کالبدی، مساله مهمی است که باید هم معماران و هم سایر متخصصان حیطه مسکن، به طور جدی‌تری به آن بپردازند تا علاوه بر کاهش تبعات منفی تصمیم‌گیری‌های اشتباه در حوزه تغییرات کالبدی، با مدیریت شرایط و بهبود الگوهای سکونتی بتوانند موجب ارتقاء رضایتمندی ساکنین شوند. در این راستا توصیه می‌شود ضمن پیگیری رویکرد انعطاف‌پذیری و تطبیق‌پذیری، هنگام اعمال تغییرات، حضور معماران در کنار ساکنین، مالکین و مدیران ساختمانی، جهت ارائه خدمات مشاوره و نظارت، ضروری دانسته شود، هرچند اعمال اکثر این تغییرات باید قدری ساده باشد که ساکنین بتوانند، پس از گرفتن مشاوره، خود به تنهایی قادر به انجام آنها باشند.

مراجع

۱. دلاور، علی (۱۳۹۳)، «روش تحقیق»، نشر ویرایش، تهران.
۲. رویا صادقی، فرشته؛ دانشگر مقدم، گلرخ و دژدار، امید (۱۳۹۱)، «بررسی رابطه طرح کالبدی در مجتمع‌های مسکونی و حس دل‌بستگی مکان در بین ساکنین (مطالعه موردی: مجتمع‌های مسکونی امام خمینی و امام رضا در همدان)»، نشریه مدیریت شهری، دوره ۱۰، شماره ۳۰، ص ۲۵۱ - ۲۶۴.
۳. زندیه، مهدی؛ اقبالی، سید رحمان و حساری، پدارم (۱۳۹۰)، «روش‌های طراحی مسکن انعطاف‌پذیر»، نشریه نقش جهان، دوره ۱، شماره ۱،

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

Ipaja, Lagos. *Covenant Journal of Research in The Built Environment (CJRBE)*, 2 (2), 134-147.

12. Cham, L.J. (1992), *Household Intervention and Residential Satisfaction in Low-Income Housing in Kissy, Freetown*. PhD diss., London Univ.

13. Dahman, D.C. (1985), *Assesments Of Neighborhood Quality in Metropolitan America*. *Urban Affairs Quarterly*, 20(4), 511-535.

14. Glaster, G.C. and Hesser, G.W. (1981), *Residential Satisfaction*. *Environment and Behavior*, 13(6), 735-758.

15. Grillo, M., Teixeira, M., & Wilson, D. (2010), *Residential satisfaction and civic engagement: Understanding the causes of community participation*. *Social Indicators Research*, 97(3), 451-466.

16. James, R., III, Carswell, A., & Sweaney, A. (2009), *Sources of discontent: Residential satisfaction of tenants from an internet ratings site*. *Environment and Behavior*, 41(1), 43-59.

17. Jia. B. (1995), *Adaptable Housing or Adaptable People? Architecture & Comportement/ Architecture & Behaviour*, 11(2), 139-162.

18. Makachia, P.A. (2005), *Influence of House form of Dweller: Initiated Transformation in Urban Housing XXXIII IAHS*, September 29-30, Pretoria, South Africa.

19. Manalang, R. T., Munemoto, J., Yoshida, T. and Espina, C. (2002), *A Study on Residents' Self built Improvements at MRB Dwelling Units in Metro Manila* *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 15(1), 177-184.

20. Mohit, M., Ibrahim, M., and Rashid, Y. (2010), *Assessment of Residential Satisfaction in Newly Designed Public Low-Cost Housing In Kuala Lumpur*. *Habitat International*, 34 (1), 18-27.

21. Nutt, Bev and et al. (1976), *Obsolescence in*

ص ۹۵ - ۱۰۵

۴. طیبی مسرور، ابوالقاسم و رضایی موید، صادق (۱۳۹۴)، «ارزیابی میزان رضایت شهروندی از کیفیت‌های سکونتی در مجتمع‌های مسکونی؛ مورد پژوهشی: مجتمع‌های مسکونی شهر همدان»، نشریه مدیریت شهری، دوره ۱۴، شماره ۴۰، ص ۶۱-۸۰.

۵. عزیز، محمد مهدی و ملک محمدنژاد، صارم (۱۳۸۶)، «بررسی تطبیقی دو الگوی مجتمع‌های مسکونی (متعارف و بلندمرتبه)»، نشریه هنرهای زیبا، دوره ۳۲، شماره ۳۲، ص ۲۷-۳۸.

۶. غیائی، محمد هادی؛ عظیمی، شراره و شهاییان، پویان (۱۳۹۲)، «سنجش میزان ارتباط رضایتمندی سکونتی با متغیرهای مسکن، واحد همسایگی و محله (مطالعه موردی: مجتمع مسکونی پزشکان فارابی)»، نشریه هویت شهر، دوره ۷، شماره ۱۵، ص ۴۷-۵۸.

۷. کامل‌نیا، حامد (۱۳۹۳)، «چارچوبی نوین برای تعامل معماری جمعی در طراحی مجموعه‌های مسکونی معاصر»، نشریه نقش جهان، دوره ۳، شماره ۲، ص ۶۳-۷۳.

۸. نعمتی، مرتضی؛ صالحی، رضا و حمیدی، غلامحسین (۱۳۹۰)، «ارزیابی و سطح بندی توسعه-یافتگی مناطق شهری برپایه تکنیک TOPSIS و GIS (مطالعه موردی: مناطق ۲۲ گانه شهر تهران)»، نشریه اندیشه جغرافیایی، دوره ۵، شماره ۱۰، ص ۱۰۳-۱۲۵.

9. Adams, J.S. (1984), *The Meaning of Housing in America*. *Anal of The Association of American Geographers*, 74 (4), 515-526.

10. Aduwo, E., Iben, E. and Opok, A. (2013), *Resident's Transformation of Dwelling Units in Public Housing Estates*. *International Journal of Education and Research*, 1(4), 1-20.

11. Alagbe, O. and E. Aduwo. (2014), *The Impact of Housing Transformation on Residents' Quality of Life: A Case Study of Low-Income Housing Estate*,

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۱۸۰

Housing: Theory and Applications, Farnborough, Hants: Saxon house.

22. Office of the Deputy Prime Minister, (2003), Sustainable communities: building for the future, <http://www.communities.gov.uk/documents/communities/>, Pp 289-146, pdf

23. Popkin, S. J., Rich, M. J., Hendey, L., Hayes, C., Parilla, J. and Galster, G. (2012), Public Housing Transformation and Crime- making the case for responsible relocation, *Cityscape*, 14(3) ,137-160.

24. Salama, A.M. (1995). *New Trends in Architectural Education: Designing the Design Studio*, Tailored Text and Unlimited Potential Publishing, Raleigh, North Carolina, USA.

25. Shiferaw, D. (1998), Self-initiated transformations of public-provided Dwellings in Addis Ababa, Ethiopia. *Cities* , 15(6) ,437-448.

26. Sirgy, M. and Cornwell, T. (2002), How neighborhood features affect quality of life. *Social Indicators Research*, 59(1) ,79-114.

27. Tipple, A.G. (2000), *Extending Themselves: Users Initiated Transformation of Government Built housing in developing countries*. Liverpool University Press: Liverpool

28. Turner, M. A., Popkin, S. J. and Rawlings, L. (2009), *Public Housing and the Legacy of Segregation*. Washington, DC: Urban Institute Press

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

■ ۱۸۱ ■

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

■ ۱۸۲ ■

نقش سراهای محله در تحقق اهداف مدیریت شهری؛ مورد مطالعه، منطقه ۷ کلان شهر تهران

سیدمهدی موسی کاظمی* - دانشیار گروه جغرافیا دانشگاه پیام نور دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
ربابه الماسی - کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، تهران، ایران

The role of neighborhood houses in realization of urban management purposes; Case Study, Region seven of metropolitan Tehran

Abstract

Since humans are social creatures, social needs are answered in public spaces. Therefore spaces that have the ability to respond to the humans cultural-social needs are essential. In recent decades, changing the way we live in societies fade collective and social activities are popular in large cities. Problems related to the neighborhood units of Tehran metropolitan, along with weakness in urban management, urban growth rapid and sustainable neighborhoods issue in Tehran caused to be established the house of the neighborhood. Neighborhood houses are one of the tools of empowerment and participation of people relying on the local management approach and implementation of the healthy city that with the establishment in Tehran neighborhoods as facilitator, improves the health of residents through public participation and intersectional collaboration.

Research question is that the homes in the neighborhood to what extent have been successful in realization urban management goals in region seven of Tehran metropolitan? Research method is analytical and based on field observations and interviews with Managers of neighborhood houses by questionnaire. The results show that Salamat (health), Elm va Zengi (science and life) and Tasnim homes has been more successful than others. It was also found that neighborhood houses in various neighborhoods in terms of function and activity levels are significantly different from each other, as well as the success of neighborhood homes in achieving the goals of urban management, due to lack of sufficient evidence have not confirmed by researchers.

Keywords: neighborhood house, community management, urban management, Tehran region 7.

چکیده

از آنجایی که انسان موجودی اجتماعی است، نیازهای اجتماعی او در فضاهای جمعی پاسخ داده می شود. لذا فضاهایی که قابلیت پاسخ گویی به نیازهای فرهنگی - اجتماعی انسان را داشته باشد امری ضروری است. در دهه های اخیر با متحول شدن شکل زندگی در جوامع مختلف، شاهد کم رنگ شدن فعالیت های جمعی و اجتماعی مردمی در کلان شهرها هستیم. رفع مشکلات مرتبط به محله های تهران و رشد سریع تهران در کنار ضعف در مدیریت شهری و نیز موضوع پایداری اجتماعی محله ها باعث شده در تهران سراهای محله ایجاد شوند. سرای محله می تواند یکی از ابزارهای توانمندسازی و جلب مشارکت مردمی با تکیه بر رویکرد محله محوری و اجرای شهر سالم باشد که با استقرار در محلات شهر تهران به عنوان تسهیل گر، سطح سلامت ساکنان محله را از طریق مشارکت همگانی و همکاری های بین بخشی ارتقا می بخشد. برای ارزیابی میزان تحقق این اهداف، این پژوهش این سوال را مطرح می کند که سراهای محله تا چه میزان در تحقق اهداف مدیریت شهری منطقه هفت کلانشهر تهران موفق بوده اند؟ روش تحقیق توصیفی - تحلیلی مبتنی بر مشاهده میدانی، مصاحبه و نظرخواهی با پرسشنامه در مورد فعالیت خانه های سراهای محله از مدیران و دبیران سراهای محله است. نتایج نشان می دهد خانه های سلامت، علم و زندگی و خانه تسنیم دارای موفقیت بیشتری نسبت به سایر خانه ها بوده اند. همچنین مشخص شد که سراهای محله در محلات مختلف از نظر کارکردی و میزان فعالیت با یکدیگر دارای تفاوت معناداری هستند، بعلاوه موفقیت سراهای محله در تحقق اهداف مدیریت شهری، به علت عدم دستیابی محقق به شواهد کافی مورد تأیید قرار نگرفت.

کلید واژه ها: سرای محله، مدیریت محله، مدیریت شهری، منطقه ۷ تهران

مقدمه

در گذشته محلات، نوعی نظام اداری بوده اند که تأمین امنیت، مسائل حقوقی و مسائل اقتصادی مثل جمع کردن مالیات ها در آنها تا حد زیادی توسط خود ساکنین و بزرگان محلات انجام می شده است. به این ترتیب مردم در اداره شهر که از تجمع محلات شکل می گرفت، مشارکت داشتند. امروزه دولت به عنوان یک نظام حاکم، بخش عمده ای از اداره شهرها و مخصوصاً کلان شهرهایی مانند تهران را در دست گرفته و جایی برای مشارکت مردم باقی نمانده است. امروزه نکته مهم در مدیریت شهری این است که نهادهایی ایجاد شود که بر اساس آنها مردم هر چه بیشتر در امور سهیم شوند (شهرداری منطقه ۷ تهران ۱۳۹۱، ص ۱۵). در دهه های اخیر متحول شدن شکل زندگی در جوامع باعث کم رنگ شدن فعالیت های جمعی و اجتماعی مردم در کلان شهرها شده است. دیگر خبری از محلات مسکونی، کوچه های باریک و میدانها و بازارهای محلی نیست. جای آنها را مجتمع های مسکونی بلند مرتبه خیابانهای عریض، اتوبان ها و مجتمع های تجاری کوچک و بزرگی گرفته اند که نه تنها زمینه رشد روابط و تعاملات اجتماعی در جامعه را فراهم نکرده اند بلکه موجبات کم رنگ شدن اجتماعات مردمی در سطح شهرها را فراهم کرده اند. امروزه بسیاری از مفاهیم فرهنگی - اجتماعی جامعه که در قالب جشن ها، نمایش های آیینی ملی و عزاداری های مذهبی در جامعه عینیت پیدا می کنند در حال فراموشی است. جز مکان های محدود در شهرها که بستری برای رویدادن این اتفاقات می باشند فضاهای دیگری مهیا نیست. بنابراین می توان مهمترین دلیل این موضوع را کمبود فضاهایی دانست که بتوانند پاسخی به این نوع از فعالیتها باشند. در راستای این کمبود سراهای محله برای رفع تأمین نیازهای فرهنگی اجتماعی محله طراحی و ایجاد شده اند. انتظار می رود این سراها بتوانند نیازهای مختلف ساکنان اطراف خود را با تخصیص فضاهایی با کیفیت مطلوب پاسخگو

باشند تا ساکنین محله ها مجبور نباشند جهت رفع نیازهای فرهنگی - اجتماعی خود با صرف هزینه بالا و زمان طولانی، به نقاط دیگر شهر بروند. همچنین قابلیت ها و ظرفیت های سرای محله با توجه به اختیاراتی که از طرف شهرداری به سرای محله واگذار شده است می تواند برخی از مشکلات مربوط به عدم حضور مردم در طرح های مشارکتی را حل نماید (مولایی ۱۳۹۰، ص ۴). مدیریت محله و سرای محله به عنوان پدیده های جدید در نظام مدیریت شهری، از ابداعات و خلاقیت های اثر بخش و ماندگار مدیران ارشد شهری است که در ابعاد فرهنگی، حقوقی و اقتصادی محله ای جای کار بسیار دارد تا پژوهشگران محله، کارشناسان، مدیران و ایده پردازان عرصه شهری در خصوص آن به تولید فکر، طرح و برنامه بپردازند (شهرداری منطقه ۷ تهران ۱۳۹۱، ص ۱۵).

ساختار مدیریت شهری تهران و سایر کلان شهرهای ایران به رغم شکل گیری شوراهای اسلامی شهر و ویژگی های یک مدیریت محلی مشارکتی مدرن و دموکراتیک را ندارند. در این نظام ارتباط ارگانیک میان شورا، شهرداری و شهروندان دیده نمی شود. این موضوع از سویی پرداختن به مباحث جدید مدیریت شهری و تغییرات بنیادی ساز و کارهای حاکم بر وضعیت موجود مدیریت شهرهای ایران به ویژه کلان شهر تهران را در کانون توجه مدیران و صاحب نظران مطالعات شهری قرار می دهد و از دیگر سو، مطالعه تجارب ارزشمند جهانی ما را از چالش های مدیریتی نیروی انسانی منابع مالی حقوقی و قانونی در جهت تحقق مطلوب یک نظام مدیریتی محله محور در ایران آگاه می سازد (فنی و صارمی ۱۳۸۷، ص ۵۴).

ایجاد سراهای محله از سال ۱۳۸۸ به صورت جدی از سوی مسئولان مورد توجه قرار گرفته است. این مکان ها می توانند در توسعه فضایی محله بسیار کارآمد باشند. با توجه به کارکردهایی که در این سراهای وجود دارد، موضوع و هدف تحقیق

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۱۸۴

حاضر ارزیابی نقش سراهای محله در تحقق اهداف مدیریت شهری است. برای تحقیق این موضوع، این سوال مطرح می شود که؛ سراهای محله تا چه میزان در تحقق اهداف مدیریت شهری منطقه ۷ موفق بوده اند؟

مبانی نظری

پیشینه تحقیق. تحقیقات انجام گرفته پیشین به چراغی می مانند که مقداری از راه را به ما نشان می دهند و راهگشای ما می باشند و کمکی مؤثر در مسیر انجام پژوهش می نمایند. در زمینه پژوهش حاضر به تحقیقات زیر می توان اشاره کرد:

فنی و همکاران (۱۳۹۳) عملکرد سرای محلات اوین، تجربش و نیاوران را در راستای توسعه مدیریت محلی از نظر ساکنان محلات و مراجعه کنندگان مورد ارزیابی قرار داده و به این نتیجه رسیده اند که هر سه سرای در سه محور اطلاع رسانی، آگاهی بخشی و مشارکت ساکنان دارای عملکرد متفاوت هستند. همچنین مدیریت محله از اصول برنامه ریزی محله محور و حکمروایی خوب شهری فاصله زیادی دارد.

شورچه و زنگنه (۱۳۹۰) در مقاله ای با عنوان «تبیین شرایط تحقق حکومت محلی در شهر تهران» به این نتیجه رسیده اند که با توجه به تاریخ اندیشه های شهرشناسی در ایران، مبانی قانونی و حقوقی در مجموعه قوانین مربوط به شهر و شهروندی و شرایط امکان تحقق حکومت محلی به مفهوم دقیق آن تا حد زیادی مطلوب نبوده که به نظر می رسد به دلایل زمینه های تاریخی ضعف در تدوین حقوق و قوانین شهرسازی و اداره امور شهر مشکلات اقتصادی، پایین بودن سرمایه اجتماعی می باشد.

مولایی (۱۳۹۰) در پایان نامه خود با عنوان "به کارگیری مصالح هوشمند در طراحی فضاهای فرهنگی - اجتماعی (سرای محله سامیان)" به این نتیجه رسیده است که انسان موجودی اجتماعی و دارای نیازهای اجتماعی می باشد که برای پاسخ به این نیاز خود محتاج به فضاهایی از جنس فضاهای

جمعی است. مواد هوشمند می توانند در جهت تشدید یا تسریع این رفتارها و کنش های اجتماعی عمل کرده و در فضاهای مختلف موجب شکل گیری کنش های بهتر شوند و در بهبود آن کمک کنند. بنابراین می توان فضاهای اجتماعی هوشمند را ظرف رفتارهای جمعی انسان تلفی کرد که می توانند به نیازهای اجتماعی - فرهنگی انسان پاسخ دهند.

مقیمی دینانی (۱۳۸۹) در پایان نامه خود با عنوان "قابلیت های توسعه محله ای در بافت های شهری جدید تهران نمونه موردی محله نارمک" به این موضوع پرداخت که با تاثیر گذاری عوامل برونزا در توسعه شهری همچون روند مدرن گرایی و حضور اتومبیل در شهرها و همچنین الگوی برنامه ریزی شهری وارداتی، نظام فضایی شهرهای کشور و به تبع آن ساختارهای محله ای آنها دچار دگرگونی اساسی شده است. نتیجه این روند محو شدن محله های شهری در میان خیابان کشی های منظم و یکنواخت و اتوبان و بلوک های شهری هم شکل بوده است.

حاجی پور (۱۳۸۵) در مقاله خود با عنوان "برنامه ریزی محله - مبنا رهیافتی کارآمد در ایجاد مدیریت شهری پایدار" به این نتیجه رسیده که تمرکز زدایی و واگذاری امور به سطوح محلی و خرد و حرکت به سمت یک نظام خودگردان برنامه ریزی و مدیریت محله ای از مشخصه های عمده در رویکرد برنامه ریزی محله مبنا است و اتخاذ رویکرد برنامه ریزی محله مبنا در مدیریت شهری نیازمند یک ساختار نهادی مردم سالار، مشارکتی و از پایین به بالا است.

عباسی شکوهی (۱۳۷۹) در پایان نامه خود تحت عنوان "شوراهای اسلامی شهر و مطالعه بررسی میزان موفقیت آنها" به این نتیجه رسید که نقش و جایگاه شوراهای در ساختار مدیریت شهری با وجود قوانین فعال دارای ابهامات زیادی است. به عبارت بهتر با عدم انجام تغییرات در قوانین مذکور تحقق مدیریت شهری واحد و افزایش مشارکت شهروندان

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

در نظام برنامه ریزی و مدیریت شهری ایران امری سخت و دشوار خواهد بود.

آبوت (۱۹۹۶) در مقاله ای با عنوان "مشارکت محله در مدیریت شهری" پیشنهاداتی در خصوص یک تئوری مختلط و عملی در چهار چوب توسعه مشارکتی و مطالعات مورد خاص در شهرهای جهان ارائه داده که در نهایت مشارکت را برای مدیریت شهر در اجتماع‌ها و محله‌های آفریقای جنوبی فراهم می‌آورد.

بوین و کول (۱۹۹۸) در مقاله‌ای با عنوان "دگرگونی، تکامل و ساختار حکومت‌های محلی - یک تحلیل تجربی از لندن" با ارائه تئوری‌ها و کارهای عملی انجام شده در مورد ساختار حکومت‌ها محلی در نواحی متروپلیتین، به تعریف حکومت‌های محلی در لندن پرداخته و مفهوم تکه تکه شدن و انواع و یکپارچه شدن و انواع آن را مورد بحث قرار داده است.

مگل (۱۹۹۸) در مقاله‌ای با عنوان "مدیریت شهری (محلی) در کشورهای در حال توسعه" ذکر این مطلب پرداخته که رشد و توسعه اقتصادی ملی و محلی از توسعه شهری و وجود مدیریت شهری کارآمد متأثر بوده و بر همین اساس درصدد بوده تفکرات رایج در مدیریت شهری کشورهای در حال توسعه را مورد نقد و بررسی قرار دهد. و به همین منظور با تعریف مدیریت شهری، سیر تحول و ویژگی‌ها آن و نیز تعریف برنامه ریزی شهری، مدیریت شهری (محلی) در شهرهای کشورهای در حال توسعه را تبیین نماید.

مفهوم محله. چند وجهی بودن مفهوم محله متخصصین علوم مختلف را بر آن داشته تا هر یک بر اساس تخصص خویش نظرات خود را ابراز دارند. در اوایل قرن بیستم پارک و برگس محله را یک واحد اجتماعی و اکولوژیکی قابل برنامه‌ریزی تعریف نمودند (Randolph ۱۹۸۴، p. ۵). همچنین کالر محله را مکانی با مرزهای فیزیکی و عادی (Keller ۱۹۶۸، p. ۸۹)، موریس و هرس محله را از اجتماع

مکان و مردم با حس مشترک در یک محدوده‌ای معرفی نمودند که به سهولت برای مردم قابل تردد باشد (Morris & Herts ۱۹۷۵، p. ۶). محله به عنوان بخشی از شهر تعریف می‌شود که دارای لبه‌های کارکردی یا فضایی هویت‌مند و ترکیب عملکردهای کوچک مقیاس باشد. یک محله شهری معمولاً متشکل از بیش از یک واحد همسایگی است (Gaffron et al ۲۰۰۵). محله یک مفهوم جغرافیایی و اجتماعی است. از نظر فیزیکی قسمتی از شهر است که بوسیله مرزهای مشخص شده است. این مرزها می‌توانند شبکه راه‌ها، خطوط ریلی، رودخانه‌ها، کانال‌ها، فضاهای باز و دارای گونه‌های یکسانی از واحدهای مسکونی باشند؛ یک مرکز تجاری یا مذهبی در مرکز آن قرار دارد؛ از نظر اجتماعی دارای ساکنینی باشد از نظر طبقه اجتماعی یا قومیت دارای تشابه باشند (Mitchell ۱۹۸۹، p. ۲۵). محله ناحیه‌ای است که آشنایی با آن باعث آسودگی خاطر می‌گردد و هر چه شما از خانه به طرف لبه‌های محله حرکت کنید آشنایی شما با مردم مکانهای دیگر کمتر می‌شود (Krupat ۱۹۸۵، p. ۱۱۲). محله بافت و برش تفکیک‌ناپذیر از شهر است و واقعیتی اجتماعی و فیزیکی است که در تمام شهرها وجود دارد. از نظر مامفورد محله با مرزهای معین و نیز جایگاه هسته‌ای آن در شهر شناخته می‌شود (Mumford ۱۹۵۴). رهنمایی محله را یک واحد جغرافیایی شهری می‌داند که آن را نه عوارض و پدیده‌های طبیعی بلکه بیشتر قابلیت آرایه‌ی خدمات شهری معین می‌نماید (رهنمایی ۱۳۶۹، ص ۱۵۰).

مدیریت محله. پیرو دستورالعمل ساماندهی مشارکت‌های اجتماعی در محلات شهر تهران، مصوب شورای اسلامی شهر تهران و به منظور افزایش مشارکت‌های مردمی در اداره امور شهر از طریق به کارگیری توانمندی‌ها و ظرفیت‌های مادی و معنوی آنان و استفاده از امکانات محلی، مدیریت محله به عنوان یک رکن اجرایی در سطح

محلّه متناسب با رکن مشورتی و نظارتی شورایی ایجاد شده است (شهرداری منطقه ۷ تهران ۱۳۹۱، ص ۱۶). امروزه تحول در مدیریت شهری و اتخاذ مدیریت نو عبارت است از اداره امور شهر به منظور رشد پایدار مناطق شهری در سطح محلی (با در نظر داشتن و تابعیت از اهداف سیاست‌های ملی اقتصادی و اجتماعی). این روش جدید مدیریت شهری با تأکید بر اجتماعات محلی را می‌توان بخش ناگسستنی تمرکز زدایی در سال‌های اخیر دانست (رضویان ۱۳۸۱، ص ۴۶). به عبارتی دیگر، مدیریت محلّه سازمانی است محلّه ای، متشکل از عناصر و اجزاء و بازیگران رسمی و غیر رسمی که دارای کارکرد در ابعاد مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، و کالبدی زندگی محلّه ای با هدف اداره، هدایت، رهبری، کنترل و نظارت و ارزشیابی همه جانبه محلّه در راستای اهداف مدیریت شهری است (شهرداری منطقه ۷ تهران ۱۳۹۱، ص ۱۶).

سرای محلّه. ساماندهی مشارکتهای اجتماعی و فرهنگی در محلات شهر تهران از سال ۱۳۸۸ شروع شد. سرای محلّه در واقع ستاد هماهنگی کننده و اجرایی پروژه محلّه سالم است که با استقرار در محلّه های شهر تهران به عنوان تسهیل گر سطح سلامت ساکنان محلّه را از طریق مشارکت همگانی و همکاریهای بین بخشی ارتقا می‌بخشد. سراهای هر محلّه روی ساختار تشکیلاتی و موفقیت پروژه شهر سالم در آن محلّه مؤثر است. در سرای محلّه، تمام گام های اجرایی پروژه شهر سالم به اجرا گذاشته می‌شود. دستورالعمل‌های اجرایی و برنامه‌های مصوب شهرداری تهران در خصوص سلامت از طریق مشارکت مردم و همکاری بین بخشی به اجرا گذاشته می‌شود (مولایی ۱۳۹۰، ص ۳۵).

در سرای محلّه، قبل از هر چیزی می‌بایستی شورای سلامت محلّه تشکیل شود. تا بتواند طی فعالیت پروژه، نقش به سزایی در هدایت سلامت محلّه داشته باشد. سراهای محلّه به عنوان اجرایی‌ترین ساختار حوزه سلامت شهرداری تهران در محلات

شناخته شده است. به همین دلیل این مرکز با اطلاع از نیازهای محلّه‌ای، ناحیه‌ای، منطقه‌ای و کلان شهری وظیفه دارد برنامه‌هایی را در حوزه‌های کارشناسی بهداشت، جسم و روان، بهداشت محیط و توانبخشی به اجرا در آورد که بر اساس سیاست‌ها، استراتژی‌ها، مأموریت‌های حوزه سلامت شهرداری تهران، برنامه ریزی و اجرائی برای پایش سلامت جسمی، روانی، محیطی، اجتماعی و معنوی است. اطلاعات کیفی و کمی و قابل بکارگیری در فعالیتهای سرای محلّه یکی از اهدافی است که می‌بایستی به شیوه‌ای کاملاً علمی طراحی و اجرا شود. در سراهای محلّه، توسعه شبکه رابطین سلامت در محلّه یکی از راهکارهای اساسی مشارکت دادن مردم در این رسالت بزرگ است. بنابراین سراهای محلّه ضمن بررسی نیازهای سلامت محلّه به عنوان یک واحد اجتماعی، انسانی و زیستی، زمینه‌های فعالیتی و مداخله‌ای را برای ارتقای سلامت محلّه، شهروندان و در نهایت شهر فراهم آورند (همان منبع).

مدیریت شهری. مدیریت و حکمروایی، ظرفیت و توان یکپارچه سازی و سازمان دهی گروه‌های ذی نفع محلی و گروه‌های اجتماعی از یک طرف و ظرفیت و توان نمایندگی آنانی که در بیرون هستند و نیز تدوین استراتژی‌های واحد و یک دست در مقابل بازار، دولت، شهرها و دیگر سطوح حکومتی از طرف دیگر است (Schwab & Kubler ۲۰۰۱، p. ۵-۷). نوع مدل مدیریت شهری منعکس کننده نگرش حاکم بر تنظیم روابط شورا و شهرداری و مهم‌تر از همه بیانگر میزان مشارکت و قدرت اجرایی است. از طرف دیگر مدل اداره شهر رابطه نزدیکی با حل یا ایجاد مسائل شهری دارد (نظریان ۱۳۹۲، ص ۱۲۵). شهر مجموعه‌ای از فعالیت‌های انسانی، فیزیکی و اجتماعی-اقتصادی است، به همین دلیل ضرورت دارد برای استفاده بهتر از مجموعه فعالیت‌ها و جلوگیری از هدر رفتن نیروها، مدیریتی علمی با استفاده از آخرین یافته‌ها، در مورد بهترین شیوه‌های برخورد با منابع انسانی،

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

محیطی و اقتصادی صورت گیرد (Werna ۱۹۹۵، p. ۳۵۴). اصطلاح مدیریت شهری به دلیل تنوع نگرش های موجود، میان رشته ای بودن و جدید بودن از لحاظ مفهومی متنوع و تا حدی مبهم است. اصولاً پیدایش و رواج اصطلاح مدیریت شهری به مفهوم جدید آن را می باید نتیجه تلاش های نظری و علمی برای غلبه بر انبوه مشکلات موجود در کلان شهرها به ویژه در نیمه دوم قرن بیستم دانست. مدیریت شهری در ایران. سابقه مدیریت شهری در ایران به روش امروزه به زمان تصویب «قانون بلدیة» در سال ۱۲۸۶ بر می گردد، اما قانون مصوب سال ۱۳۰۹ تحت عنوان جدید بلدیة در زمان پهلوی اول را باید زیر بنای نظام مدیریت شهری و شهرداری در ایران قلمداد نمود. به طور کلی تاریخچه مدیریت شهری در ایران را در دو دوره قبل از انقلاب و بعد از انقلاب اسلامی می توان بررسی نمود (حسینی و عاشورلو ۱۳۹۱، ص ۴). سیستم مدیریتی شهر در ایران قبل از انقلاب را می توان به شرح ذیل جمع بندی نمود:

- تمام تصمیمات از بالا به پایین دیکته می گردید.
- مردم اعتقادی به نظام اجتماعی و حکومتی نداشتند.
- قواعد اجتماعی تعریف نشده بود و اکثر مردم به آن وقوف نداشتند.
- قواعد در پی مدرنیزاسیون جامعه از بیرون به آن وارد و القاء می شد و در تناسب با نیازهای واقعی جامعه رشد نمی کرد.
- مردم در تعیین قوانین و ک نترل آن نقش نداشتند.
- به علت ترس از حکومت و استبداد، اطلاعات واقعی درباره وضع کشور موجود نبود
- تکنولوژی جدید، از بیرون جامعه به صورت کالا وارد شده تا به مصرف برسد بدون اینکه دانش و عوارض اجتماعی آن شناخته شود (کامروا ۱۳۷۷، ص ۸۳).

بعد از انقلاب اسلامی، نوع مدل مدیریت شهری در ایران مدل شورا - مدیر شهر است. تحلیل

الگوی مدیریتی تهران و ویژگیهای این نوع مدل در ایران به ویژه انتصابی بودن شهردار باعث وابستگی شدید عناصر مدل مدیریت شهری به ساختار کلان قدرت گردیده و این روند به نوبه خود فقدان و کمبود نهادهای مدنی و مشارکت مردمی را تشدید کرده و باعث تبدیل شدن عرصه مدیریت شهری به یک عرصه تجدید قدرت برای گروههای قدرت سیاسی در سطح ملی شده است. بنابراین مدل شورا- شهردار قوی به عنوان الگوی مناسب توصیه می شود (نظریان ۱۳۹۲، ص ۱۲۵).

روش شناسی تحقیق

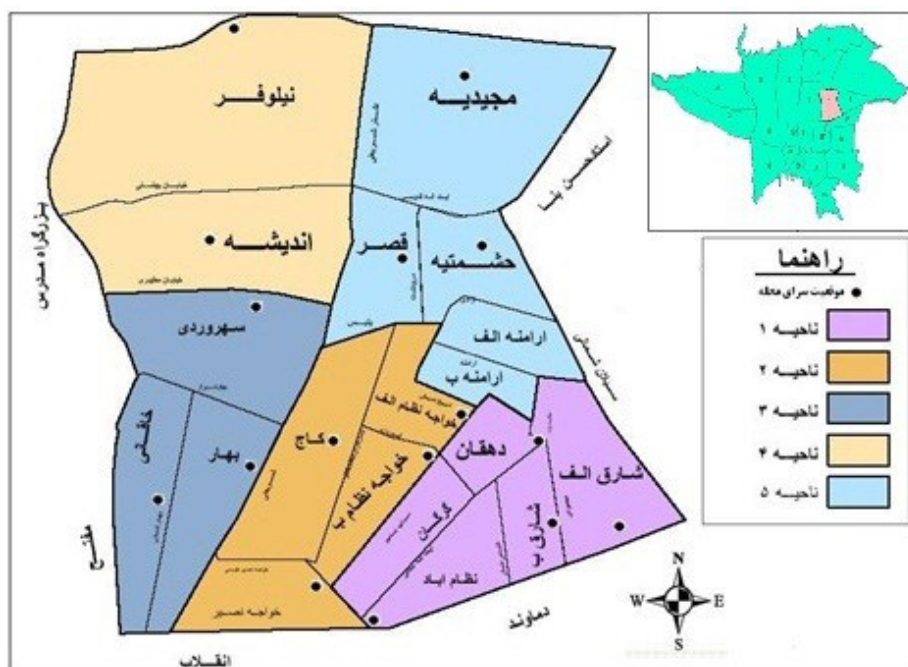
پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر شیوه انجام، توصیفی - تحلیلی بوده و بر اساس مشاهده میدانی و مصاحبه با ۳۳ نفر مدیران محله و دبیران شورایاری منطقه ۷ کلانشهر تهران انجام شده است. ابزار جمع آوری اطلاعات یک پرسشنامه ۲۱ سوالی بوده که با استفاده از مقیاس گذاری لیکرت، پنج گزینه ای طراحی شده است. برای تعیین پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ در نرم افزار SPSS استفاده شده و ضریب ۰/۹۲ بدست آمده که نشان دهنده پایایی بالا است. برای اعتبار محتوای پرسشنامه از نظر استادان، مدیران محله، و دبیران بهره گرفته شده است.

قلمرو تحقیق

قلمرو این تحقیق منطقه هفت شهرداری کلانشهر تهران است که با مساحت ۱۵۴۰ هکتار از شمال به مناطق ۳ و ۴، از جنوب به مناطق ۱۳ و ۱۴، از غرب به منطقه ۶ و از شرق به منطقه ۸ کلانشهر تهران محدود می شود. منطقه هفت، ۱/۲ درصد مساحت کل کلانشهر شهر تهران را در بر می گیرد و از لحاظ وسعت مقام پانزدهم را در بین مناطق کلانشهر تهران دارد. جمعیت ساکن منطقه هفت در سرشماری سال ۱۳۹۰، ۳۰۹۷۴۵ نفر بوده است. در طرح تفصیلی شهرداری منطقه هفت، محله یک واحد فضائی- اجتماعی همگن و هم پیوند است که بر اساس نیازها، روابط و خدمات مشترک و

جدول ۱. نام سراهای منطقه هفت شهرداری تهران به تفکیک ناحیه

ناحیه	۱	۲	۳	۴	۵
نام سرا	نظام آباد	خواجه نصیر- حقوقی	امجدیه- خاقانی	شهید قندی- نیلوفر	ارامنه شمالی
	دهقان	خواجه نظام الملک غربی	سهروردی	عباس آباد- اندیشه	ارامنه جنوبی
	شارق غربی	خواجه نظام الملک شرقی	بهار	قصر	
	گرگان	کاج		حشمتیه	
	شارق شرقی			مجیدیه- دبستان	

شکل ۱. موقعیت سراها در منطقه هفت شهرداری تهران (ماخذ: واحد آمار و GIS شهرداری تهران)

در تحقق اهداف مدیریت شهری، ۳۳ نفر از مدیران محله و دبیران شورایی در منطقه هفت با ۲۱ سوال مورد پرسش قرار گرفتند. پاسخ‌ها در طیف لیکرت و پنج گزینه ای (خیلی کم، ۱، تا خیلی زیاد، ۵) بوده‌اند. یافته‌های حاصل از پرسشنامه در ادامه آورده شده است.

ویژگی‌های پرسش‌شوندگان

جنسیت از ۳۳ نفر مصاحبه شده، ۷۸/۸ درصد مرد و ۲۱/۲ درصد زن بوده‌اند.

سابقه فعالیت، سابقه مدیریت و سابقه در سرا. جدول (۲) سابقه فعالیت مدیران محله و دبیران شورایی را نشان می‌دهد. هم‌منظور که دیده می‌

مستقیم ساکنان شکل می‌گیرد و به عنوان واحد پایه برای برنامه ریزی، طراحی و مدیریت شهری به کار می‌رود. شاخص‌های تعیین محله عبارت است از شاخص‌های جمعیتی - اجتماعی، کالبدی و شاخص‌های کارکردی. این منطقه که در قلب تهران قرار گرفته دارای ۵ ناحیه، ۱۹ محله و ۱۹ سرای محله می‌باشد. از این سراها ۱۶ سرای محله فعالیت بیشتری در منطقه دارند و محلات گرگان، نظام آباد، عباس آباد و اندیشه از محلات مشهور این منطقه هستند. (جدول ۱ و شکل ۱ را ببینید)

یافته‌های تحقیق

برای سنجش میزان موفقیت و نقش سراهای محله

جدول ۲. سابقه فعالیت مصاحبه شونده‌گان در شوراییاری، مدیریت محله و سرای محله: منابع: مطالعات میدانی، ۱۳۹۲

ردیف	نام سرا	مدت فعالیت (به ماه)		سابقه فعالیت (به ماه)	
		رئیس هیأت امنا	مدیر محله	هیأت امنا	مدیریت محله
۱	نظام آباد	۷۴	۱	۳۸	-
۲	دهقان	۴۸	۱۵	-	۱۵
۳	شارق غربی	۹۶	۱۳	۳۶	۱۳
۴	شارق شرقی	۷۲	۱۲	-	۱۴
۵	خواجه نصیر حقوقی	۹	۱۵	-	۱۵
۶	خواجه نظام الملک غربی	۱۰۸	۴۴	۴۸	۴۴
۷	کاج	۹۶	۲۴	۹۶	۲۴
۸	امجدیه خاقانی	۴۸	۲۷	-	۲۷
۹	سهروردی - باغ صبا	۷۲	۲۴	-	۵۲
۱۰	بهار	۹۶	-	۶۰	۷۲
۱۱	نیلوفر	۹۶	۲۶	-	۲۶
۱۲	عباس آباد اندیشه	-	۲۶	-	۲۶
۱۳	مجیدیه دبستان	۴۸	۴۵	-	۴۰
۱۴	ارامنه الف	۱۰۸	۴	-	۴
۱۵	ارامنه ب	۱۰۸	۱۷	-	۱۷
۱۶	قصر	۴۸	۵	۴۸	۵
۱۷	حشمتیه	۱۰۸	۲۴	-	۲۴

دبیران، نشان می‌دهد که این افراد در این مورد موافق بوده‌اند که خانه‌های موجود در سرا که کارکردهای اصلی سرا می‌باشند از اهمیت بسیار زیادی در سرا برخوردار است (جدول ۳). علی‌رغم اهمیت این خانه‌ها از نظر پرسش شونده‌گان در آزمون فوق مبنی بر موفقیت خانه‌ها و نقش آنها در تحقق اهداف مدیریت شهری، بجز خانه‌های سلامت، علم و زندگی و اسباب بازی در بقیه خانه‌ها در سطح ۹۵ درصد میزان موفقیت معنی‌دار نیست. جدول (۴)

در این جا حدث تحقیق بر این است که وجود سرای محله در محلات باعث موفقیت بیشتر مدیریت شهری می‌شود و می‌تواند به عنوان عامل مثبتی در تحقق اهداف مدیریت شهری در نظر گرفته شود. از آنجایی که سرای محله و خانه‌های آن مکانی در محله است که از طرف شهرداری در این مکان

شود، سابقه دبیران شوراییاری‌ها در فعالیت در محله نسبت به دبیران محله بیشتر می‌باشد و این به دلیل این است که طرح سرای محله و مدیر محله طرحی جدید نسبت به شوراییاری‌ها می‌باشد.

اهمیت و موفقیت خانه‌ها در تحقق اهداف مدیریت شهری

بر اساس مطالعات و مشاهده میدانی و تطبیق آن با مصاحبه‌ای که انجام شد، خانه‌های سلامت، خانه تسنیم و خانه علم و زندگی از طرف مردم با استقبال بیشتری مواجه شده و فعال‌تر از بقیه خانه‌ها می‌باشند. با توجه به یافته‌های پرسشنامه نظرخواهی از دبیران محله و دبیران شوراییاری که تا چه حد کارکردهای سرای محله (خانه‌ها) در فعالیتهای فرهنگ و اجتماعی مدیریت شهری موفق بوده است، آزمون میانگین تک نمونه‌ای برای اهمیت خانه‌ها در سراهای محله از دید دبیران و

ساماندهی شده است می‌تواند در مدیریت شهری نقش‌های اساسی داشته باشد. برای این فرضیه، در مرحله اول میزان اهمیت و موفقیت به صورت جدا نشان داده شده است و بعد برای آزمون این حدت و فرضیه از ضریب موفقیت و اهمیت خانه‌ها استفاده گردید به این صورت که میزان موفقیت و میزان اهمیت خانه‌ها در هم ضرب شده و در قالب آزمون میانگین تک نمونه‌ای مورد سنجش قرار گرفت. با توجه به داده‌های جدول (۵) و معنی‌دار نبودن آزمون در سطح ۹۵ درصد اطمینان، از نظر

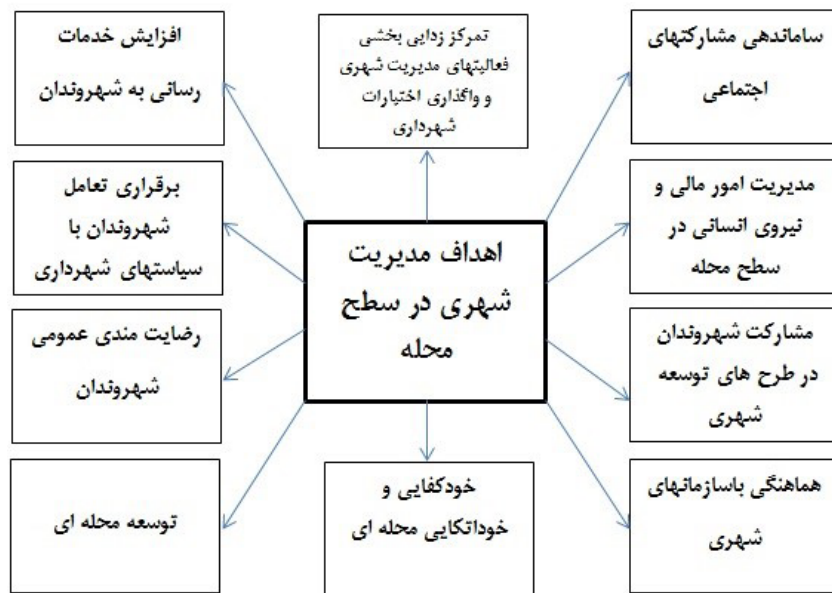
جدول ۳. توزیع پاسخ‌ها در مورد میزان اهمیت فعالیت خانه‌ها و آزمون میانگین تک نمونه‌ای در مورد آنها؛ منبع: مطالعات میدانی، ۱۳۹۲.

d.f.	Sig	T	Test value	میانگین	فراوانی نظرات					میزان اهمیت در تحقق اهداف مدیریت شهری
					خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۳۲	۱۶.۶۰۵	۳	۴,۶۱	۲۱	۱۱	۱	۰	۰	خانه سلامت
۳۲	۹.۹۴۶	۳	۴,۱۸	۱۰	۲۰	۲	۱	۰	خانه علم و زندگی
۳۲	۹.۳۸۱	۳	۴,۱۵	۱۳	۱۳	۶	۱	۰	خانه تسنیم
۳۲	۷,۹۳۴	۳	۴,۳۳	۱۶	۱۴	۱	۲	۰	خانه ورزش
۳۲	۵.۴۰۷	۳	۳,۹۴	۱۰	۱۵	۵	۲	۱	خانه کتاب
۳۲	۸.۱۹۲	۳	۴,۰۹	۱۰	۱۷	۵	۱	۰	خانه پژوهش
۳۲	۶.۲۲۰	۳	۴,۰۳	۱۲	۱۲	۸	۰	۱	خانه فرهنگ و هنر
۳۲	۵.۸۳۱	۳	۴,۰۳	۱۳	۱۱	۷	۱	۱	خانه اسباب بازی
۳۲	۴.۴۳۲	۳	۳,۸۸	۱۱	۱۳	۵	۲	۲	خانه دوام و ایمنی
۳۲	۶.۳۰۵	۳	۴,۰۶	۱۲	۱۴	۵	۱	۱	خانه رفاه و خدمات اجتماعی
۳۲	۶.۴۳۱	۳	۴,۲۱	۱۸	۸	۴	۲	۱	خانه کارآفرینی
۳۲	۷.۵۱۴	۳	۴,۱۲	۱۳	۱۲	۷	۱	۰	خانه فناوری
۳۲	۱۰,۰۰۰	۳	۴,۳۶	۱۷	۱۲	۳	۱	۰	خانه قرآن و عترت

جدول ۴. توزیع پاسخ‌ها در مورد میزان موفقیت فعالیت خانه‌ها و آزمون میانگین تک نمونه‌ای در مورد آنها؛ منبع:

مطالعات میدانی، ۱۳۹۲

df	Sig	T	Test value	میانگین	فراوانی نظرات					میزان موفقیت در تحقق اهداف مدیریت شهری
					خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۳۲	...	۴,۱۵۷	۳	۳,۵۵	۴	۱۱	۱۷	۱	۰	خانه سلامت
۳۲	۰,۰۰۲	۳,۳۳۹	۳	۳,۵۵	۵	۱۳	۱۰	۵	۰	خانه علم و زندگی
۳۲	۰,۱۴۷	۱,۴۸۶	۳	۳,۲۱	۲	۹	۱۶	۶	۰	خانه تسنیم
۳۲	۰,۵۴۵	-۰,۶۲۷	۳	۲,۸۸	۲	۹	۸	۱۱	۳	خانه ورزش
۳۲	۰,۰۱۸	-۲,۴۸۴	۳	۲,۵۲	۲	۴	۹	۱۲	۶	خانه کتاب
۳۲	۰,۱۱۹	۱,۶۰۴	۳	۳,۲۷	۳	۱۱	۱۲	۶	۱	خانه پژوهش
۳۲	۰,۸۸۴	-۰,۱۷۴	۳	۲,۹۷	۳	۹	۹	۸	۴	خانه فرهنگ و هنر
۳۲	۰,۰۰۲	۳,۴۵۴	۳	۳,۶۷	۵	۱۰	۱۳	۲	۱	خانه اسباب بازی
۳۲	۰,۴۵۴	-۰,۷۵۸	۳	۲,۸۵	۳	۵	۱۴	۶	۵	خانه دوام و ایمنی
۳۲	۰,۴۳۲	۰,۷۹۶	۳	۳,۱۵	۴	۸	۱۲	۷	۲	خانه رفاه و خدمات اجتماعی
۳۲	۰,۱۷۴	۱,۳۹۲	۳	۳,۲۷	۴	۱۲	۸	۷	۲	خانه کارآفرینی
۳۲	۰,۰۹۶	۱,۷۱۵	۳	۳,۳۰	۴	۱۰	۱۲	۶	۱	خانه فناوری
۳۲	۰,۳۶۱	۰,۹۲۶	۳	۳,۱۵	۲	۱۰	۱۳	۷	۱	خانه قرآن و عترت

شکل ۲. مدل تحقیق از اهداف مدیریت شهری در سطح محله

جدول ۵. آزمون میانگین تک نمونه ای میزان موفقیت و اهمیت خانه ها در مدیریت شهری؛ منبع: مطالعات میدانی، ۱۳۹۲

ردیف	اهمیت خانه ها X موفقیت	T	df	sig	میانگین	Test Value
۱	خانه سلامت	۱,۸۳۵	۳۲	۰,۰۷۶	۱۶,۴۲۴۲	۱۵
۲	خانه علم و زندگی	۰,۰۶۷	۳۲	۰,۹۴۷	۱۵,۰۶۰۶	۱۵
۳	خانه تسنیم	-۱,۵۹۰	۳۲	۰,۱۲۲	۱۳,۶۰۶۱	۱۵
۴	خانه ورزش	۲,۶۹۴	۳۲	۰,۰۱۱	۱۲,۴۸۴۸	۱۵
۵	خانه کتاب	-۵,۱۰۴	۳۲	۰,۰۰۰	۱۰,۱۸۱۸	۱۵
۶	خانه پژوهش	-۱,۵۷۹	۳۲	۰,۱۲۴	۱۳,۵۴۵۵	۱۵
۷	خانه فرهنگ و هنر	-۲,۲۴۸	۳۲	۰,۰۳۲	۱۲,۴۸۴۸	۱۵
۸	خانه اسباب بازی	-۰,۴۷۸	۳۲	۰,۰۶۴	۱۴,۵۱۵۲	۱۵
۹	خانه دوام و ایمنی	-۳,۲۷۰	۳۲	۰,۰۰۳	۱۱,۴۸۴۸	۱۵
۱۰	خانه رفاه و خدمات اجتماعی	-۱,۵۱۰	۳۲	۰,۰۱۴۳	۱۳,۳۳۳۳	۱۵
۱۱	خانه کارآفرینی	-۰,۴۵۹	۳۲	۰,۶۴۹	۱۴,۴۵۴۵	۱۵
۱۲	خانه فناوری	-۰,۹۳۰	۳۲	۰,۳۵۹	۱۴,۰۰۰۰	۱۵
۱۳	خانه قرآن و عترت	-۱,۳۵۷	۳۲	۰,۱۸۴	۱۳,۸۱۸۲	۱۵

پرسش‌شوندگان هیچکدام از خانه‌ها در پیشبرد اهداف مدیریت شهری موفق نبوده‌اند. در مرحله دوم برای اساس مدلی از اهداف مدیریت شهری در سطح محله (شکل ۲) و با توجه به سوالاتی که از مدیران و دبیران پرسیده شده آزمون میانگین تک نمونه ای انجام شده است. همانطور که در جدول (۶) نشان داده شده با توجه به معنی داری در سطح ۹۵ درصد اطمینان، این طرح در ساماندهی مشارکتهای اجتماعی در محله موفق بوده است. طرح مدیریت محله را موفق می‌دانند. از

جدول ۶. آزمون میانگین تک نمونه‌ای در خصوص نقش سراها در تحقق اهداف مدیریت شهری؛ منبع: مطالعات میدانی، ۱۳۹۲

Test Value	میانگین	Sig	df	T	سوالات
۳	۳,۶۷	۰,۰۰	۳۲	۵,۲۰	تا چه حد طرح ساماندهی مشارکتهای اجتماعی در محله موفق بوده است؟
۳	۳,۴۵	۰,۰۰۵	۳۲	۳,۰۰	تا چه حد سپردن بخشی از فعالیتهای مدیریت شهری به سرای محله موفق بوده است؟
۳	۳,۲۴	۰,۰۷۳	۳۲	۱,۸۵	تا چه حد سراهای محله رویکرد مدیریتی دارند؟
۳	۳,۷۳	۰,۰۰	۳۲	۴,۷۷	تا چه حد طرح مدیریت محله را موفق می دانیم؟
۳	۴,۳۶	۰,۰۰	۳۲	۱۰,۵۵	تا چه حد سراها از نظر مدیریت مالی و نیروی انسانی مشکلاتی دارند؟
۳	۳,۲۱	۰,۱۲۹	۳۲	۱,۵۶	تا چه حد سرای محله در تمرکز زدایی و واگذاری اختیارات شهرداری موفق بوده است؟
۳	۲,۹۱	۰,۶۰۹	۳۲	-۰,۵۲	تا چه حد سرای محله در خدمات شهری به محله موفق بوده است؟
۳	۳,۲۴	۰,۱۶	۳۲	۱,۴۴	تا چه حد سرای محله به عنوان یک مدیریت محله باعث برقراری تعامل شهروندان و سیاست های شهرداری شده است؟
۳	۳,۲۱	۰,۱۸۲	۳۲	۱,۳۷	تا چه حد سرای محله در فرایند تهیه و اجرای طرح ها توسعه شهری از شهروندان نظر خواهی می شود؟
۳	۳,۴۸	۰,۰۰۴	۳۲	۳,۰۸	تا چه حد رضایت مندی عمومی ساکنین محلی را از این پروژه برآورد می کنید؟
۳	۲,۳۰	۰,۰۰۱	۳۲	-۳,۷۳	تا چه حد ساخت سرای محله با سایر سازمانها هماهنگ شده است؟
۳	۲,۴۸	۰,۰۰۲	۳۲	-۳,۴۰	تا چه حد سرای محله خودکفا می باشد؟
۳	۱,۶۱	۰,۰۰	۳۲	-۱۰,۱۶	تا چه حد احداث سرای محله پیامدهایی منفی دارد؟
۳	۴,۵۸	۰,۰۰	۳۲	۱۴,۷۵	تا چه حد احداث سرای محله پیامدهای مثبت دارد؟
۳	۳,۸۲	۰,۰۰	۳۲	۴,۹۵	تا چه حد سرای محله در برطرف کردن مشکلات محله مؤثر بوده است؟
۳	۳,۲۱	۰,۱۸۲	۳۲	۱,۳۷	تا چه حد از برنامه هایی که شهرداری برای سرای محله گذاشته است، رضایت دارید؟

سرای محله خودکفا نمی باشد. از برنامه هایی که شهرداری برای سرای محله گذاشته است، رضایت اندکی دارند.

نتیجه گیری و پیشنهادها

از آنجایی که سرای محله به عنوان یک مکان برای سلامت محله و نیز به عنوان ساماندهی و کمک به مدیریت شهری می باشد، و با توجه به اینکه تعداد خانه ها در سرای محله ۱۴ خانه می باشد که ۱۳ خانه آن فعال هستند و نیز تمام فعالیتهای این خانه ها در کتابچه کوچکی آمده است ولی این فعالیتهای در کمترین سرایی اجرا می شود، و اگر هم در سرایی تعداد خانه هایی فعال باشد با مشارکت کمی روبرو می باشد، به خاطر عدم وجود اطلاع مردم از وجود سرا در محله خودشان با استقبال کمی مواجه می باشند. ولی با توجه به تحقیقات و طبق مشاهده های میدانی و آمارهایی که از مدیران

نظر مدیریتی مالی و نیروی انسانی مشکلاتی دارند. سرای محله در خدمات شهری به محله موفق بوده است. رضایت مندی عمومی ساکنین محلی را از این پروژه زیاد و خیلی زیاد برآورد می کنند. احداث سرای محله پیامدهای مثبت دارد. سرای محله در برطرف کردن مشکلات محله مؤثر بوده است. در مقابل، با توجه به نظر پرسش شوندهگان، سراهای محله رویکرد مدیریتی کمی دارند. سرای محله در تمرکز زدایی و واگذاری اختیارات شهرداری موفقیت کمی داشته است. سرای محله در خدمات شهری به محله موفق نبوده است. سرای محله به عنوان یک مدیریت محله کمتر باعث برقراری تعادل شهروندان و سیاست های شهرداری شده است. سرای محله در فرایند تهیه و اجرای طرح ها توسعه شهری کمتر از شهروندان نظر خواهی می کند. در ساخت سرای محله با سایر سازمانها هماهنگی نشده است.

محلّه به دست آمده، مشخص می شود که خانه های سلامت، علم و زندگی و خانه تسنیم دارای موفقیت بیشتری نسبت به سایر خانه ها بوده و همچنین مشخص شد که سراهای محلّه در محلات مختلف از نظر کارکردی و میزان فعالیت با یکدیگر دارای تفاوت معناداری هستند و نیز موفقیت سراهای محلّه در تحقق اهداف مدیریت شهری، به علت عدم دستیابی محقق به شواهد کافی مورد تأیید قرار نگرفت.

سراهای محلّه با وجود کارکردهای مثبتی که می توانند داشته باشند با مسائل عدیده ای روبرو هستند و به دلیل اینکه هنوز در آغاز راه قرار دارند نیاز به زمان و توجه کافی از طرف نهادهای مدیریت شهری دارند تا به موفقیت در ایفای نقش شان نزدیک تر شوند. در جهت این هدف پیشنهادهای زیر ارائه می شود:

۱. سرای محلات باید با شهرداری هماهنگی ویژه ای داشته باشد.
۲. از نظر کالبدی و مکانی بیشتر به سراهای محلّه توجه شود.
۳. ذی نفع های سراهای محلّه بیشتر مردمان محلّه از هر قشری می باشند. پس بهتر است که سرای محلّه به عنوان یک خانه ای باشد که بتواند تمام خواسته های مردم محلّه خود را برآورد کند البته با پشتیبانی مقامات بالاتر.
۴. سرای محلّه در بعد فرهنگی و اجتماعی تا حدودی رو به پیشرفت است، و بهتر است که در معاونت های دیگر این طرح جایگاهی پیدا کند و باعث متوقف شدن در دیگر حوزه های شهری نشود.
۵. کارها و فعالیتهایی که از بالا ارائه می شود از حالت گزارشی به حالت عملیاتی و کاربردی تبدیل شود، البته این کار انجام شده ولی میزانش کم می باشد.
۶. با توجه به طرح نو پا بودن، روابط بین دبیران محترم و مدیران به حد متعارف نرسیده است و خلاء قانونی دارد. بهتر است که در این زمینه نیز به

هماهنگی لازم برسد.

۷. اجرای طرح هایی به منظور مشارکت بیشتر شهروندان در اداره شهر، به منظور بستر سازی و ایجاد زمینه های مشارکت مردمی در برنامه ریزی و مدیریت شهری که از یک سو کمک می کند تا ناظران افتخاری در سطح شهر شکل گیرند و از سوی دیگر ارتباط موثری بین شهروندان و شهرداری برای انعکاس مشکلات برقرار شود.

۸. همایش ها و نشست های علمی با موضوع توسعه محلّه ای و با تأکید بر چشم انداز توسعه شهری برگزار شود.

۹. بسترهای مناسب برای سپردن کار مردم به مردم ایجاد شود.

۱۰. ضمن ارتباط مستقیم، جلسات هم اندیشی بین مسئولان شهری با ساکنان محلات به صورت منسجم و در درون محلات برگزار شود.

۱۱. نیاز محلّه کارشناسی شود و دستوری نباشد. بهتر این است که از حالت دستوری در بیاید.

۱۲. ساعت کار سرای محلّه به ترتیبی است که بیشتر مخاطبان آن را خانم ها یا کودکان تشکیل می دهند؛ باید تدبیری اندیشیده شود تا در زمانهای دیگر نیز به افراد دیگر جامعه مثل کارمندان و شاغلین خدمات دهی کند.

۱۳. قانون های کاربردی تدوین شود.

۱۴. بیشتر فعالیت سراهای محلّه در جهت پیشبرد اهداف شهرداری و فقط کمی از آن با توجه به نیاز و خواست اهالی بوده لذا اگر هدف مدیریت شهری از طرح مدیریت محلّه را حضور مردم برای برنامه ریزی محلی بدانیم لازم است در جهت این هدف حرکت شود.

۱۵. از نظر مالی و نیروی کارشناسی تقویت شوند.

۱۶. تعریف دقیق تری از خانه ها و کانون ها به عمل آید.

۱۷. برای جذب بیشتر اقشار مختلف مردم محلّه، توجه بیشتری به خانه ها از سوی سازمان های مرتبط بشود.

فهرست منابع

۱. حاجی پور، خلیل (۱۳۸۵) برنامه ریزی محله - مبنا رهیافتی کارآمد در ایجاد مدیریت شهری پایدار. نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۶، ص ۳۷-۴۶.
۲. حسینی، سیدمصطفی و عاشورلو، مهتاب (۱۳۹۱) بررسی و مقایسه تطبیقی مدیریت شهری در ایران و جهان. چهارمین همایش علمی سراسری دانشجویان جغرافیا.
۳. رضویان، محمدتقی (۱۳۸۱) مدیریت عمران شهری. انتشارات پیوند نو، چاپ اول، تهران.
۴. رهنمایی، محمدتقی (۱۳۶۹) مجموعه مباحث و روش های شهرسازی (جغرافیا). چاپ اول، وزارت مسکن و شهرسازی مرکز تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، تهران.
۵. شهرداری تهران (۱۳۹۲) معاونت برنامه ریزی و توسعه شهری، واحد آمار و GIS.
۶. شهرداری منطقه ۷ تهران (۱۳۹۱) راهکارهای مدیریت محله. چاپ اول، انتشارات ستایش حقیقت، تهران.
۷. شورچه، محمود و زنگنه، سعید (۱۳۹۰) تبیین شرایط تحقق حکومت محلی در شهر تهران. سومین کنفرانس برنامه ریزی و مدیریت شهری، مشهد.
۸. شیعه، اسماعیل (۱۳۸۸) مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی شهری. چاپ هشتم، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران.
۹. عباسی شکوهی، حمید (۱۳۷۹) شوراهای اسلامی شهر و مطالعه بررسی میزان موفقیت آنها. پایان نامه کارشناسی ارشد شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس.
۱۰. فنی، زهره و صارمی، فرید (۱۳۸۷) چالش های پیش روی نظام مدیریتی محله محور در توسعه پایدار کلان شهر تهران، نشریه صفا، سال ۱۷، پاییز و زمستان.
۱۱. فنی، زهره؛ توکلی نیا، جمیله؛ قربانی، حمید و سلطان زاده، اکبر (۱۳۹۳) ارزیابی عملکرد سرای محلات در راستای توسعه مدیریت محلی؛ نمونه موردی: سرای محلات اوین، تجریش و نیاوران.
۱۲. کامروا، محمد علی (۱۳۷۷) شهر سازی معاصر. انتشارات دانشگاه دانشگاه تهران.
۱۳. محمدیان، مهرداد (۱۳۸۱) بررسی زمینه ها و تنگناهای مشارکت اجتماعی - اقتصادی شهروندان در مدیریت شهری. پایان نامه ارشد.
۱۴. مقیمی دینانی، لیلاداد (۱۳۸۹) قابلیت های توسعه محله ای در بافت های شهری جدید تهران، نمونه موردی: محله نارمک. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام‌نور.
۱۵. مولایی، محمدمهدی (۱۳۹۰) به کارگیری مصالح هوشمند در طراحی فضاهای فرهنگی و اجتماعی؛ مطالعه موردی طراحی سرای محله سامیان. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
۱۶. نظریان، اصغر (۱۳۹۲) ضرورت بازبینی مدل مدیریت شهر تهران و انتخاب مدل برتر. نشریه مدیریت شهری و روستایی، دوره ۱۱، شماره ۳۱.

17. Abbott, John (1996) *Sharing the City: Community Participation in Urban Management*. London: Earthscan Publications Ltd.
18. Gaffron, Philine, Huismans, Gé, Skala, Franz (eds.) (2005) *ECOCITY Book I 'A better place to live'*. Hamburg, Utrecht, Vienna.
19. Keller, S. (1968) *The Urban Neighborhood*. New York: Random House.
20. Krupat, E. (1985) *People in Cities. The Urban Environment and its Effects*, Cambridge, Cambridge University Press.
21. Mitchell, G. D. (1989) *A New Dictionary of Sociology*. Routledge and Kegan Paul, LTD, London.
22. Morris, D. and Hess, K. (1975) *Neighborhood Power*. Boston. MA: Beacon Press.
23. Mumford Louise (1954) *The Neighborhood and Neighborhood Unit* 'Town Planning Review, Vol.

24.

24. Randolph, T. Hester, Jr. (1984), Planning Neighborhood Space with People. University of California, Second Edition.

25. Schwab B. and Kuhbler, D. (2001) Metropolitan governance and the "democratic deficit"; Theoretical issues and empirical findings. Paper presented at the conference Area-based initiatives in contemporary urban policy, Danish Building and Urban Research and European Urban Research Association, Copenhagen 17 - 19 May.

26. Werna, E. (1995) The management of urban development, or the ... Problems and premises of an elusive concept. Cities, 12(5), pp. 353-359

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

■ ۱۹۶ ■

تحقق حکمروایی خوب شهری با تاکید بر مفهوم عدالت فضایی و اجتماعی (نمونه موردی: شهر رشت)

مرضیه رجبی - دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.
مریم خستو* - استادیار گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.

Realizability of Good Urban Governance emphasizing the Spatial and Social Equity (Case Study: City of Rasht)

Abstract

Good urban governance means that distribution of land uses, amenities and services in different urban levels should be in a manner that citizens don't feel any Discrimination and injustice and appropriate use of urban services would be available. This research aims to investigate good urban governance through identifying the effective indicators in achieving spatial and social equity. The case study is the city of Rasht. The research method is based on documental survey types. The sample size is determined 400 people. We used correlation coefficient tests and topsis analysi in order to analyse data and prove hypotheses. Results show that there is wide different between 5 districts of Rasht in terms of using amenities and services and marjinal areas is in worst status. In conclusion, we found out that citizen's satisfaction in relation to good urban governance indicators as well as spatial and social equity is in medium rate. On the other hand, there is a meaningful relation between good urban governance and spatial and social equity in the city. At last results of SWOT analysis showed that the conservative strategies for enhancing the existing situation is the best one.

Keywords: Good urban governance, Spatial Equity, Social Equity, City of Rasht

چکیده

حکمروایی خوب شهری به این معناست که توزیع مناسب کاربری ها؛ امکانات و خدمات در سطوح مختلف شهری به گونه ای باشد که ساکنان با کمترین حس تبعیض و اعتراض نسبت به احقاق حقوق خود مواجه گردیده و استفاده صحیح از خدمات شهری به شکل مطلوب فراهم باشد. پژوهش حاضر، به منظور بررسی نقش حکمروایی خوب شهری و نیز شناسایی شاخص های تأثیرگذار آن در برقراری عدالت فضایی و اجتماعی در شهر رشت انجام شده است. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی از نوع اسنادی و پیمایشی (تعداد حجم نمونه چهارصد نفر می باشد)؛ برای تحلیل داده ها و اثبات فرضیه ها از آزمون های آماری ضریب همبستگی و روش تحلیل تاپسیس استفاده شده است. یافته ها نشان می دهد که میان مناطق مختلف شهر رشت به لحاظ برخورداری از امکانات و خدمات، تفاوت زیادی وجود دارد که در این بین مناطق حاشیه ای در بدترین وضعیت قرار دارند. نتایج پژوهش حاکی از این است که میزان رضایتمندی از شاخص های حکمروایی خوب شهری و عدالت اجتماعی و فضایی در حد متوسط می باشد؛ همچنین بین حکمروایی خوب شهری و عدالت اجتماعی و فضایی در شهر همبستگی معناداری وجود دارد. در انتها نتایج تحلیل سوات، به کارگیری راهبرد محافظه کارانه را در اولویت اول قرار می دهد.

کلیدواژه ها: حکمروایی خوب شهری، عدالت فضایی، عدالت اجتماعی، شهر رشت

۲. مبانی نظری

افزایش سریع جمعیت و گسترش شهرنشینی، مشکلات فراوانی را به خصوص در کشورهای جهان سوم ایجاد کرده است. این مشکلات عمدتاً از عدم تطابق نیازهای گسترده جمعیت شهری روزافزون با توانایی حکومت‌های ملی و مدیریت‌های شهری در پاسخگویی به آنها ناشی شده است. کمبود مسکن و گسترش اسکان غیررسمی، گسترش بخش غیررسمی اقتصاد و به تبع آن افزایش نابرابری‌های اجتماعی، کیفیت پایین خدمات شهری، دسترسی محدود اقشار فقیر به تاسیسات شهر، پایین بودن سطح بهداشت، ایمنی و امنیت شهرها و افزایش انحرافات اجتماعی، بخشی از این مشکلات به شمار می‌آیند. به علاوه، روندها و تحولات جدید همچون جهانی شدن و تسهیل روابط جهانی، چالش‌های تازه‌ای را برای مدیریت شهری پدید آورده است. رشد سریع جمعیت شهرنشین جهان از یک سو و نارسایی مدیریت شهری در پاسخگویی به نیاز شهروندان از سوی دیگر، موجب از هم گسیختگی نظام کالبدی و فضایی شهرها و در نتیجه، نظام توزیع نابرابر مراکز خدماتی و کاهش عدالت فضایی شهری شده است. حکمروایی خوب شهری درصدد است بتواند با توزیع بهینه و مناسب خدمات شهری در سطح ناحیه، محله و شهری موجب شود شهروندان با کمترین شکاف، حقوق خود را دریافت نمایند و استفاده صحیح از خدمات شهری به شکل مطلوب فراهم باشد.

شهر رشت طی چند دهه اخیر رشد زیادی داشته است، این گسترش فیزیکی تغییرات زیادی در کاربری اراضی حاشیه این شهر به وجود آورده است. در مناطق حاشیه‌ای شهر افزایش جمعیت و به تبع گسترش کالبدی شهر باعث تغییر کاربری اراضی کشاورزی به مسکونی، تجاری، صنعتی و... و به تبع آن بر هم خوردن عدالت فضایی و اجتماعی شده است. هدف اصلی این پژوهش تحقق حکمروایی شهری با تاکید بر شاخص‌های عدالت اجتماعی و

جدول ۱. معیارهای حکمروایی خوب شهری؛ ماخذ: رهنمایی و کشاورز، ۱۳۸۹

UNCHS	بانک جهانی	فریدمن	UNDP/TUGI
تمرکز زدایی منابع و اختیارات	مشارکت		مشارکت
دسترسی برابر به منابع و تصمیمات		فراگیری و همه شمولیت	برابری
شفافیت	شفافیت		شفافیت
پاسخگویی	پاسخگویی	پاسخگویی عمومی	پاسخگویی
			حاکمیت قانون
مداخله مدنی و شهروندی	حساسیت در برابر نیازهای فقرا	پاسخ دهی	پاسخ دهی
		مدیریت غیر خشن	وفاق گرایی
کارایی	مدیریت عمومی قوی، اثربخشی هزینه، مدیریت مالی صحیح		اثربخشی و کارایی
بینش استراتژیک، توسعه انسانی پایدار، پایداری، امنیت		رهبری سیاسی	بینش استراتژیک

کاهش یافته است و سازمان‌های غیر دولتی نقش نسبتاً مهمتری یافته اند. (برک پور، اسدی، ۱۳۸۷). عدالت فضایی و اجتماعی: مفهوم عدالت و برابری، یکی از بحث برانگیزترین مفاهیم در طول تاریخ اندیشه سیاسی است و درباره آن نظریه پردازی های فراوانی انجام شده است. به عبارت دیگر از زمانی که نابرابری بین انسان ها به وجود آمده، اصطلاح برابری و کوشش برای برقراری عدالت نیز شکل گرفته است. اهمیت مسئله عدالت اجتماعی، زمانی بیشتر می گردد که در فضاهای انسانی چون شهرها به کار گرفته شود. عدالت فضایی، شاخصی از عدالت اجتماعی است که مرکز اصلی برنامه ریزی تأسیسات شهری نیز محسوب می شود. عدالت فضایی، وضعیت محلات را از نظر شیوه توزیع خدمات و میزان برخورداری از شاخص های مختلف اقتصادی اجتماعی و زیربنایی بررسی می کند (تابعی و همکاران، ۱۳۹۵). عدالت اجتماعی در دهه های اخیر یکی از مهم ترین موضوعاتی است که دانشمندان علوم اجتماعی به آن توجه دارند. این مسئله ناشی از رویکرد واقع بینانه همه رشته های علوم انسانی به فرایند نابرابری در جهان می باشد. عدالت اجتماعی از جمله مفاهیمی است که در تاریخ زندگی بشر، کاربردها و برداشت های

مختلفی داشته است؛ به گونه ای که فردی از طبقه پایین اجتماعی با فردی با پایگاه اقتصادی بالا، فردی مسلمان با فردی غیرمسلمان، شهروند ساکن در منطقه مرفه نشین پایتخت برای یک فرد ساکن در روستای دور افتاده و هر یک دیدگاه متفاوتی از عدالت دارند. (حاتمی نژاد و همکاران، ۱۳۹۱). از دهه ۱۹۶۰ مفهوم و کارکرد عدالت اجتماعی، وارد ادبیات جغرافیایی شد و مسائلی نظیر رفاه اجتماعی، نابرابری های شدید، فقر، بیکاری به سرعت مورد توجه جغرافیدانان قرار گرفت. از میان جغرافیدانان و جامعه شناسانی که به طور مشخص به موضوع فضا و ارتباط آن با ساختار اجتماعی پرداخته اند، دیوید هاروی جغرافیدان و امانوئل کاستلز جامعه شناس هستند که از دو دیدگاه مختلف به موضوع پرداخته اند. دیوید هاروی مفهوم عدالت اجتماعی را در کمک به منافع همگانی، ملاک توزیع درآمدها در مکان ها، تخصیص عادلانه منابع و رفع نیازهای اساسی مردم به کار برد. منظور از توزیع فضایی توزیع عادلانه نیازهای اساسی، امکانات، تسهیلات و خدمات در میان مناطق مختلف است؛ به طوری که هیچ منطقه ای نسبت به مناطق دیگر از نظر برخورداری از مزیت های فضایی برتری نداشته و اصل دسترسی برابر رعایت شده باشد (داداش پور و

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

الوندی‌پور، ۱۳۹۵).

۳. پیشینه تحقیق

استوارت (۲۰۰۶) به مطالعه طراحی شاخص حکمروایی خوب شهری و ارزیابی آن در شهر ونکوور پرداخته و توسعه این شاخص را ترکیبی از چهار معیار عمده می‌داند که عبارتند از تعریف مفهوم، انتخاب معیار، انتخاب نمونه و ارزیابی شاخص. موریتا و زلکه (۲۰۰۷) در مقاله‌ای به ارتباط نقش قانون، حکمروایی خوب و توسعه پرداخته‌اند. نویسندگان معتقد است مدیریت موثر انسان، طبیعت و منابع مالی جهت عدالت و توسعه پایدار توسط حکمروایی خوب انجام می‌شود. نتایج به دست آمده در این مقاله این است که حکمروایی خوب و نقش قانون یک امر تدریجی بوده و یک شبه انجام نمی‌شود؛ حکمروایی خوب، ترویج دهنده، پاسخگویی، شفافیت، کارایی و نقش قانون در نهادهای عمومی در همه سطوح است. پرنگ (۲۰۰۹) در پژوهشی با نام عدالت فضایی یک افق جدید در برنامه‌ریزی برای جوامع پایدار شهر سامرویل را به صورت نظری مورد پژوهش قرار داد و در نهایت پیشنهادهای را برای سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان شهری ارائه می‌دهد تا عدالت فضایی برقرار گردد. باسست (۲۰۱۳) در پژوهشی با عنوان نقش عدالت فضایی در بازسازی فضای شهری گرونینگن هلند را مورد بررسی قرار داد. نتایج این تحقیق نشان داده که اگر کیفیت فضایی یک شهر بالا باشد، عدالت فضایی هم بدست می‌آید و عدالت فضایی راهی برای کاهش اثرات ناعادلانه در جغرافیای فرهنگی است. کیوشنگ (۲۰۱۳) در مقاله ای تحت عنوان "حاکمیت شهری خوب در جنوب شرق آسیا" بیان می‌کند که جنوب شرقی آسیا در حال تجربه رشد سریع اقتصادی و شهرنشینی است. با سیاستهای عدم تمرکز، مسئولیت از سطح ملی به دولت محلی منتقل شده و انتظار می‌رود که چنین سیاست‌هایی بر افزایش عملکرد کارآمد در مناطق شهری و حمایت از رشد اقتصادی بیشتر موثر باشد. هاوس و کلوزن (۲۰۱۳) در مقاله‌ای تحت

عنوان "رهبری خوب شهری و مشارکت جامعه موارد لازم برای حکمروایی خوب" نشان دادند که رهبری سیاسی و مشارکت در جامعه با هم می‌تواند به تصمیم موثر قانونی و سیاسی در ایجاد زمینه حکمرانی خوب شهری کمک کنند.

حاتمی‌نژاد و راستی (۱۳۸۵) در مقاله خود به بررسی مفهوم عدالت از دیدگاه جان رالز و دیوید هاروی پرداخته‌اند و تلاش نمودند تا وجوه مشترک احتمالی میان نظرات آنها را استخراج نمایند. خالدی (۱۳۹۳)، پایان نامه خود را تحت عنوان "تحلیل نقش حکمروایی خوب شهری در برقراری عدالت فضایی" به انجام رسانده؛ این پژوهش، به منظور بررسی نقش حکمروایی خوب شهری و نیز شناسایی شاخص‌های تأثیرگذار آن در برقراری عدالت فضایی در شهر پیرانشهر انجام شده است. روش تحقیق توصیفی تحلیلی و ابزار پژوهش پرسشنامه بوده است. ملک حسینی و کولایی (۱۳۹۵) در پژوهشی به بررسی حکمروایی خوب شهری اقدام کردند که نتایج نشان از آن دارد که وضوح حکمروایی شهری قدمتی طولانی و دیرینه در پهنه سرزمین دارد، جوهره حکمروایی وجود روابط متعامل بین سازمان‌ها و بخش‌های عمومی و خصوصی می‌باشد. تابعی و همکاران (۱۳۹۵)، وضعیت عدالت فضایی در توزیع خدمات شهری در سطح محلات ۱۸ گانه منطقه ۶ تهران بررسی کردند. ابتدا با استفاده از مدل ویکور توزیع خدمات در محلات منطقه ۶ تحلیل شده. سپس به منظور سنجش عملکرد مدیریت شهری از شیوه توزیع خدمات از آزمون‌های آماری در نرم افزار اس پی اس استفاده شده. نتایج حاصل از مدل ویکور نشان می‌دهد که وضعیت توزیع خدمات در سطح محلات منطقه ۶ عادلانه نیست. پریزدای و همکاران (۱۳۹۵) در مقاله ای با عنوان تحلیل نابرابری‌های فضایی توزیع خدمات شهری از منظر عدالت فضایی با استفاده از روش توصیفی تحلیلی به منظور تحلیل نحوه توزیع خدمات در سطح محله‌ها، با استفاده

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۲۰۰

نمودار ۱. مدل تحلیلی پژوهش (تدوین: نگارندگان)

از ضریب همبستگی پیرسون به این نتیجه رسیده اند که GIS مدل ویکور و تکنیک نزدیکترین همسایه ها به کمک نرم افزار خدمات شهری به طور عادلانه در سطح محلات شهر مریوان توزیع نشده است. یغفوری و همکاران (۱۳۹۶) مقاله ای را تحت عنوان " بررسی عدالت فضایی در توزیع خدمات با تاکید بر مدیریت شهری" تدوین کرده اند؛ به منظور تحلیل توزیع خدمات شهری در منطقه ۱۹ شهرداری تهران از مدل ویکور استفاده شده است که نتایج نشان می دهد خدمات در منطقه ۱۹ به طور عادلانه توزیع نشده است. حکمت نیا و همکاران (۱۳۹۶) میزان تحقق پذیری حکمروایی خوب شهری را در شهر ایلام ارزیابی کردند. در این تحقیق، از هفت شاخص مشارکت، پاسخگویی، مسئولیت پذیری، قانون محوری، عدالت، شفافیت و کارایی و برای تحلیل داده ها از آزمون

تی تک نمونه ای استفاده شده است. نواحی شهر ایلام به لحاظ این مؤلفه ها در وضعیتی نامطلوب قرار دارند.

۴. مدل مفهومی پژوهش

با توجه به مطالعات صورت گرفته، مدل تحلیلی پژوهش با جمع بندی نظرات صاحب نظران این حوزه تدوین گردید که در نمودار ۱ قابل مشاهده است.

۵. سوالات و فرضیه اصلی پژوهش

پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به سوالات زیر است:

- ۱- ارتباط عدالت فضایی و اجتماعی با حکمروایی خوب شهری و تاثیر آنها بر یکدیگر چیست؟
 - ۲- وضعیت شهر رشت به لحاظ برخورداری از عدالت فضایی و اجتماعی و شاخص های حکمروایی خوب شهری چگونه است؟
- فرضیه اصلی این پژوهش این است که: به نظر می رسد برای تحقق حکمروایی خوب شهری و

برقراری عدالت اجتماعی و فضایی در شهر رشت، راهکارهای محافظه کارانه (WO) در اولویت اول قرار دارند.

۶. روش شناسی پژوهش

روش تحقیق: در مطالعه حاضر، روش تحقیق به طور کلی توصیفی تحلیلی و از نوع اسنادی و پیمایشی است که با توجه به هدف آن که بررسی تحقق پذیری حکمروایی خوب شهری با تاکید بر عدالت فضایی و اجتماعی است می توان آن را در زمره تحقیقات کاربردی قرار داد. در این پژوهش تلاش گردید با مطالعات اسنادی و همچنین مطالعات پیمایشی (تهیه و تحلیل پرسشنامه) وضعیت شاخص های حکمروایی در محدوده شهر رشت مورد ارزیابی قرار گیرد. بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵ جمعیت این شهر ۶۷۹۹۹۵ نفر برآورد گردیده است. جهت تعیین حجم نمونه آماری پژوهش با استفاده از روش نمونه گیری کوکران تعداد ۳۸۰ نفر به عنوان نمونه آماری پژوهش انتخاب گردیده اند که جهت سهولت محاسبات ۴۰۰ نفر در نظر گرفته شده است. جهت سنجش میزان اعتبار و روایی و پایایی پرسشنامه از روش ضریب آلفای کرونباخ و نرم افزار SPSS استفاده شده است. جهت دستیابی به رابطه عدالت فضایی - اجتماعی و حکمروایی خوب شهری از روش تحلیل همبستگی استفاده شد. در تحلیل همبستگی ضریب Correlation Coefficient بین ۰ تا ۰,۲۹ نشان دهنده همبستگی ضعیف، ضریب بین ۰,۳۰ تا ۰,۶۹ نشان دهنده همبستگی متوسط و ضریب بین ۰,۷۰ تا ۱ نشان دهنده همبستگی قوی است. پس از بررسی رابطه بین متغیرها این پژوهش سعی دارد تا با شناخت وضع موجود محدوده مورد مطالعه راهکار مناسب جهت دستیابی به عدالت فضایی و اجتماعی با تاکید بر شاخص های حکمروایی خوب شهری را ارائه نماید. از این جهت روش تحلیل سوات و روش امتیازدهی QSPM انتخاب شده است که با استفاده از آن، با شناخت محدوده مورد مطالعه و تبیین عوامل داخلی و خارجی پیش روی

آن و امتیازدهی با استفاده از نظر کارشناسان و با مقایسه دودویی عوامل، راهبرد بهینه ارائه می گردد. در جدول ۲ متغیرهای مورد بررسی (سوالات پرسشنامه و نقشه های مربوطه) آورده شده است.

۷. تحلیل داده ها

۷-۱. تحلیل اسنادی

جهت تحلیل وضعیت عدالت فضایی شهر رشت پراکنش کاربری های موجود مورد بررسی قرار گرفت؛ ارقام سرانه های کاربری های موجود شهر رشت از آمار سال ۱۳۹۵ شهرداری رشت اخذ شده است.

کاربری تجاری در سطح شهر ۱۱۶,۴ هکتار وسعت دارد که عمدتاً در حاشیه معابر اصلی شکل گرفته اند. متوسط استاندارد شاخص فوق برای مناطق شهری ۵,۳ متر مربع تعیین شده (پورمحمدی، ۱۳۸۲) بیشترین میزان این شاخص در منطقه دو، ۳,۶۲ و کمترین سهم از این کاربری مربوط به منطقه ۵ در شهر می باشد.

بررسی نحوه پراکنش این کاربری نشان می دهد که پراکنش این شاخص در بین مناطق ۵ گانه شهر رشت دارای اختلاف زیادی است. منطقه ۵ به علت قرارگیری دانشگاه گیلان و با سرانه ۱۴,۷ مترمربع بیشترین سرانه را به خود اختصاص داده است و منطقه ۱ با ۰,۵ دارای کمترین سرانه می باشد.

در بین مناطق ۵ گانه شهر رشت منطقه ۳ با ۶,۶ مترمربع بیشترین و منطقه ۴ با ۰,۶۸ مترمربع کمترین سهم را از کاربری اداری به خود اختصاص داده اند. حداقل استاندارد مطلوب برای این کاربری ۲ متر مربع می باشد (پورمحمدی، ۱۳۸۲):

خدمات بهداشتی و درمانی در سطح نواحی شهری شامل خانه های بهداشت، حمام عمومی، آسایشگاه معلولین، درمانگاه ها، ساختمان پزشکان، آزمایشگاه مراکز اورژانس می شود. بهداشت و درمان شاخص مهمی است که تاثیر طولانی مدت و ماندگاری از منظر عدالت فضایی دارد. سرانه استاندارد شاخص مربوطه ۱۰,۷ متر مربع است (پورمحمدی، ۱۳۸۲)

جدول ۲. شاخص‌های سنجش عدالت در شهر رشت

ابعاد	شاخص‌ها	زیرشاخص‌ها	سوالات
اجتماعی	آزادی	- توجه به آزادی‌های فردی - مسئولیت‌پذیری - مشارکت‌پذیری	سوالات ۱ الی ۵
	فرصت‌های برابر	- اطلاعات و منابع موثق - دسترسی برابر به اطلاعات - دسترسی برابر به خدمات	سوالات ۶ الی ۹
	تفاوت و تنوع	- تفاوت در توزیع - تنوع توزیع	سوالات ۱۰ الی ۱۷
	نیاز	- توجه به اقشار مختلف	سوالات ۱۸ الی ۲۷
	منفعت عمومی	- توجه به منفعت شهر	سوالات ۲۸ الی ۳۷
	استحقاق	- حق ادعا	سوالات ۳۸ الی ۴۱
فضایی	دسترسی به خدمات	- خدمات آموزشی - مراکز خرید - مراکز بهداشتی و درمانی - حمل و نقل عمومی - دسترسی به واحد مسکونی	سوالات ۵۷ الی ۶۲
	کارایی کاربری‌ها	- حمل و نقل - فضای سبز - مراکز خرید - سرویس‌های بهداشتی	سوالات ۴۲ الی ۴۵
	توزیع فضایی خدمات	نقشه‌های توزیع فضایی فعالیت‌ها (شکل ۱ تا ۵)	
	کفایت زیرساخت‌ها	- فاضلاب شهری - پل‌سازی - خیابان‌کشی - انهار - جمع‌آوری پسماندها	سوالات ۵۱ الی ۵۴
	سازگاری کاربری‌ها	- آلودگی - مشاغل مزاحم	سوالات ۴۹-۵۰
	توزیع تراکم ساختمانی	- نسبت تعداد طبقات به عرض معايير	سوالات ۶۳
	کیفیت ابنیه	- زلزله - آتش	سوالات ۵۵-۵۶
	کیفیت معابر	- کف‌سازی - هم‌سطح‌سازی - روشنایی	سوالات ۴۶ الی ۴۸

جدول ۳. نحوه توزیع شاخص تجاری خدماتی در مناطق ۵ گانه شهر رشت

مناطق شهری	مساحت (متر مربع)	سرانه	سرانه استاندارد	کمبود سرانه (متر مربع)
منطقه ۱	۱۹۳۶۳۵	۱,۵۵		-۳,۷۵
منطقه ۲	۴۴۸۳۰۳	۳,۶۲		-۱,۶۸
منطقه ۳	۳۱۶۶۱۳	۲,۵	۵,۳	-۲,۸
منطقه ۴	۱۵۴۵۸۶	۱,۲۱		-۴,۰۹
منطقه ۵	۵۰۸۶۶	۰,۴۱		-۴,۸۹

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۲۰۳

جدول ۴. نحوه توزیع شاخص آموزشی در مناطق ۵ گانه شهر رشت

مناطق شهری	مساحت (متر مربع)	سرانه	سرانه استاندارد	کمبود سرانه (متر مربع)
منطقه ۱	۶۳۰۵۹	۰٫۵		-۳٫۵
منطقه ۲	۱۴۱۹۶	۰٫۱۱		-۳٫۸۹
منطقه ۳	۷۸۴۵۹	۰٫۶۲	۴	-۳٫۳۸
منطقه ۴	۴۴۹۹۱۱	۳٫۵۲		-۰٫۴۸
منطقه ۵	۱۸۳۸۸۰۶	۱۴٫۷		۱۰٫۷

جدول ۵. نحوه توزیع شاخص اداری در مناطق ۵ گانه شهر رشت

مناطق شهری	مساحت (متر مربع)	سرانه	سرانه استاندارد	کمبود سرانه (متر مربع)
منطقه ۱	۲۱۰۲۲۸	۱٫۶۹		۰٫۱۹
منطقه ۲	۲۲۵۲۲۴	۱٫۸۲		۰٫۳۲
منطقه ۳	۸۳۴۲۹۸	۰٫۶۶	۲	۵٫۱
منطقه ۴	۸۶۹۳۰	۰٫۶۸		-۰٫۸۲
منطقه ۵	۳۲۵۰۰۸	۲٫۶۲		۱٫۱۲

جدول ۶. نحوه توزیع شاخص بهداشتی درمانی در مناطق ۵ گانه شهر رشت

مناطق شهری	مساحت (متر مربع)	سرانه	سرانه استاندارد	کمبود سرانه (متر مربع)
منطقه ۱	۴۹۰۰۸	۰٫۳۹		-۱٫۳۱
منطقه ۲	۱۴۰۶۱۶	۱٫۱۳		-۰٫۵۷
منطقه ۳	۷۹۲۳۵	۰٫۶۲	۱٫۷	-۱٫۰۸
منطقه ۴	۸۷۰۱۰	۰٫۶۸		-۱٫۰۲
منطقه ۵	۲۳۹۶۵۵	۱٫۹۳		-۰٫۲۳

مربع می‌باشد. منطقه ۵ با ۱۱٫۷۶ مترمربع دارای بهترین شرایط در میان مناطق شهرداری است و منطقه ۱ با ۰٫۴۴ مترمربع از کمترین سرانه برخوردار می‌باشند.

در مجموع در سطح شهر رشت ۲۰ کاربری فرهنگی وجود دارد که پراکنش آنها در محدوده‌های مرکزی شهر بخصوص در میدان شهرداری و سبزه میدان بیشتر می‌باشد. مجموع مساحت این شاخص برای مناطق هری مورد مطالعه ۳۵۹۱۷ متر مربع می‌باشد که منطقه ۵ و ۴ فاقد این کاربری هستند و منطقه ۲ با ۰٫۱۹ متر مربع بیشترین سرانه را دارد.

در این شهر مجموعاً ۲۶ مکان ورزشی بصورت ورزشگاه، زمین بازی، سالن‌های ورزشی و ... وجود دارد که مجموع مساحت آن ۳۷۰۵۱۶ مترمربع می‌باشد. منطقه ۴ با ۰٫۸۵ متر مربع بیشترین و

که مجموع مساحت این شاخص برای کل مناطق رشت ۵۹۵۵۲۶ متر مربع است. تعداد کاربری‌های فوق در مجموع سطح شهر ۵۳ واحد درمانی شامل بیمارستان و ساختمان پزشکان است. پراکندگی کاربری‌های کوچک عمدتاً در محدوده‌های مرکزی بلوار امام خمینی و محدوده شمال شهر وجود دارد و فعالیت‌های بزرگ مانند بیمارستان عمدتاً در نیمه جنوبی شهر مستقر شده‌اند. منطقه یک کمترین مقدار و منطقه ۵ بیشترین سرانه را داراست.

فضای سبز به عنوان یک فیلتر طبیعی از آلودگی‌های محیطی مانند دود و صدا می‌کاهد و تضمین کننده نسبی سلامت فردی و اجتماعی شهر و آرامش محیطی است (پورمحمدی، ۱۳۸۲). فضاهای سبز موجود در شهر به صورت بوستان‌ها و بیشه‌زارها است. مجموع مساحت این شاخص ۱۹۳۳۲۸ متر

جدول ۷. نحوه توزیع شاخص پارک و فضای سبز در مناطق ۵ گانه شهر رشت

مناطق شهری	مساحت (متر مربع)	سرانه	سرانه استاندارد	کمبود سرانه (متر مربع)
منطقه ۱	۵۴۷۶۹	۰,۴۴		-۴,۰۶
منطقه ۲	۱۴۲۶۴۵	۱,۱۵		-۳,۳۵
منطقه ۳	۱۵۳۹۳۶	۱,۲۱	۴,۵	-۳,۲۹
منطقه ۴	۱۲۶۲۱۸	۰,۹۸		-۳,۵۲
منطقه ۵	۱۴۵۵۷۱۳	۱۱,۷۶		۷,۲۶

جدول ۸. نحوه توزیع شاخص فرهنگی هنری در مناطق ۵ گانه شهر رشت

مناطق شهری	مساحت (متر مربع)	سرانه	سرانه استاندارد	کمبود سرانه (متر مربع)
منطقه ۱	۶۰۰۷	۰,۰۴		-۱,۹۶
منطقه ۲	۲۴۱۶۸	۰,۱۹		-۱,۸۱
منطقه ۳	۵۷۴۲	۰,۰۴۵	۲	-۱,۹۵
منطقه ۴	.	.		-۲
منطقه ۵	.	.		-۲

جدول ۹. نحوه توزیع شاخص ورزشی در مناطق ۵ گانه شهر رشت

مناطق شهری	مساحت (متر مربع)	سرانه	سرانه استاندارد	کمبود سرانه (متر مربع)
منطقه ۱	۷۵۳۵۳	۰,۶		-۱,۹
منطقه ۲	۴۳۶۰	۰,۰۳		-۲,۴۷
منطقه ۳	۹۹۶۰۵	۰,۷۸	۲,۵	۱,۷۲
منطقه ۴	۱۰۸۱۲۲	۰,۸۵		-۱,۶۵
منطقه ۵	۸۲۳۷۶	۰,۶۶		۱,۸۴

منطقه ۲ با ۰,۰۳ متر مربع کمترین سرانه را دارا می باشند. کمترین و منطقه ۵ با ۰,۲۷ متر مربع بیشترین سرانه را به خود اختصاص داده اند.

وضعیت مناطق ۵ گانه رشت

با توجه به آمار ارائه شده در صفحات قبل در این بخش به جمع بندی وضعیت هر یک از مناطق در برخورداری از شاخص های خدمات شهری پرداخته می شود که در جدول ۱۲ تا ۱۶ قابل مشاهده است.

با توجه به آمارهای فوق و همچنین نقشه کاربری اراضی موجود نقشه توزیع خدمات در شهر رشت به تفکیک مناطق تهیه شد (شکل ۱ تا ۵) که به واسطه آنها عدالت فضایی را مورد سنجش قرار می گیرد.

سرانه استاندارد این شاخص در ایران بین ۰,۵ تا ۰,۷ متر مربع است (پورمحمدی، ۱۳۸۲). تعداد این فضاها در سطح شهر ۷۷ مکان می باشد که مجموع مساحت آنها ۹,۶ هکتار با سرانه ۰,۱۸ متر مربع است. پراکنش این کاربری عمدتاً در محدوده مرکز، بازار و اطراف بازار بوده و برخی مناطق شهر فاقد این کاربری می باشند. منطقه ۳ بهترین و منطقه ۵ در بدترین وضعیت از حیث شاخص مذهبی هستند. در حالا حاضر در شهر رشت بیش از ۲۵ پارکینگ شهری وجود دارد که حدود ۷,۴ هکتار مساحت و ۰,۱۴ متر مربع سرانه را به خود اختصاص داده است. در این بین منطقه ۴ با ۰,۰۰۵ متر مربع

جدول ۱۰. نحوه توزیع شاخص مذهبی در مناطق ۵ گانه شهر رشت

مناطق شهری	مساحت (متر مربع)	سرانه	سرانه استاندارد	کمبود سرانه (متر مربع)
منطقه ۱	۱۲۸۳۳	۰,۱		-۴
منطقه ۲	۲۴۸۴۳	۰,۲		-۰,۳
منطقه ۳	۴۸۹۳۰	۳۸/-	۰,۷-۰,۵	-۰,۱۲
منطقه ۴	۸۴۵۲	۰,۰۶		-۰,۴۴
منطقه ۵	۱۹۸۵	۰,۰۱		-۰,۴۹

جدول ۱۱. نحوه توزیع شاخص پارکینگ شهری در مناطق ۵ گانه شهر رشت

مناطق شهری	مساحت (متر مربع)	سرانه	سرانه استاندارد	کمبود سرانه (متر مربع)
منطقه ۱	۲۴۲۴	۰,۰۱۹		-۱,۴۸
منطقه ۲	۳۰۷۵۴	۰,۲۴		-۱,۲۶
منطقه ۳	۴۰۲۷	۰,۰۳	۱,۵	-۱,۴۷
منطقه ۴	۷۵۲	۰,۰۰۵		-۱,۴۹
منطقه ۵	۳۴۱۸۶	۰,۲۷		-۱,۲۳

جدول ۱۲. وضعیت شاخص های خدمات شهری در منطقه ۱ شهر رشت

ردیف	شاخص	سرانه
۱	آموزشی	۰,۶
۲	آموزش عالی	۰,۵
۳	اداری	۱,۸۲
۴	تجاری خدماتی	۱,۵۵
۵	بهداشتی درمانی	۰,۳۹
۶	فرهنگی هنری	۰,۰۴
۷	مذهبی	۰,۱
۸	ورزشی	۰,۶
۹	فضای سبز	۰,۴۴
۱۰	پارکینگ شهری	۰,۰۱۹
۱۱	تاسیسات و تجهیزات	۰,۰۸
۱۲	حمل و نقل و انبارداری	۰,۸۹

جدول ۱۳. وضعیت شاخص های خدمات شهری در منطقه ۲ شهر رشت

ردیف	شاخص	سرانه
۱	آموزشی	۰,۶۴
۲	آموزش عالی	۰,۱۱
۳	اداری	۱,۸۲
۴	تجاری خدماتی	۳,۶۲
۵	بهداشتی درمانی	۱,۱۳
۶	فرهنگی هنری	۰,۱۹
۷	مذهبی	۰,۲
۸	ورزشی	۰,۰۳
۹	فضای سبز	۱,۱۵
۱۰	پارکینگ شهری	۰,۲۴
۱۱	تاسیسات و تجهیزات	۰,۱۶
۱۲	حمل و نقل و انبارداری	۰,۲۳

جدول ۱۴. وضعیت شاخص‌های خدمات شهری در منطقه ۳ شهر رشت

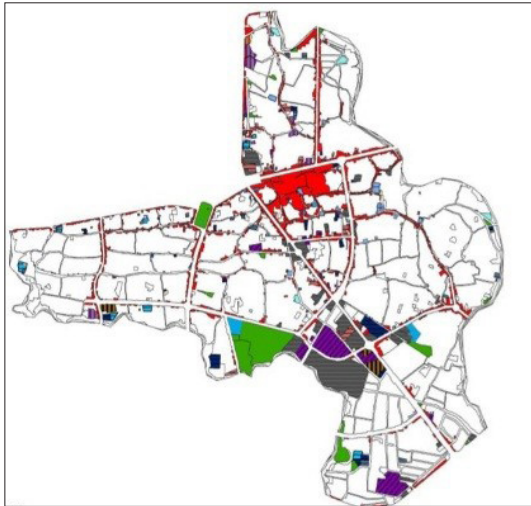
ردیف	شاخص	سرانه
۱	آموزشی	۰,۶
۲	آموزش عالی	۰,۶۲
۳	اداری	۶,۶
۴	تجاری خدماتی	۲,۵
۵	بهداشتی درمانی	۰,۶۲
۶	فرهنگی هنری	۰,۰۴۵
۷	مذهبی	۰,۳۸
۸	ورزشی	۰,۷۸
۹	فضای سبز	۱,۲۱
۱۰	پارکینگ شهری	۰,۰۳
۱۱	تاسیسات و تجهیزات	۰,۵۸
۱۲	حمل و نقل و انبارداری	۴,۴۳

جدول ۱۵. وضعیت شاخص‌های خدمات شهری در منطقه ۴ شهر رشت

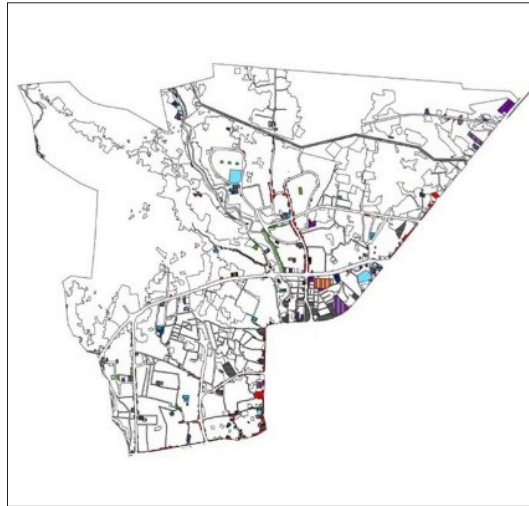
ردیف	شاخص	سرانه
۱	آموزشی	۰,۵۸
۲	آموزش عالی	۳,۵۲
۳	اداری	۰,۶۸
۴	تجاری خدماتی	۱,۲۱
۵	بهداشتی درمانی	۰,۶۸
۶	فرهنگی هنری	۰
۷	مذهبی	۰,۰۶
۸	ورزشی	۰,۸۵
۹	فضای سبز	۰,۹۸
۱۰	پارکینگ شهری	۰,۰۵
۱۱	تاسیسات و تجهیزات	۰,۳۴
۱۲	حمل و نقل و انبارداری	۰,۴۸

جدول ۱۶. وضعیت شاخص‌های خدمات شهری در منطقه ۵ شهر رشت

ردیف	شاخص	سرانه
۱	آموزشی	۰,۱۳
۲	آموزش عالی	۱۴,۷
۳	اداری	۲,۶۲
۴	تجاری خدماتی	۰,۴۱
۵	بهداشتی درمانی	۱,۹۳
۶	فرهنگی هنری	۰
۷	مذهبی	۰,۰۱
۸	ورزشی	۰,۶۶
۹	فضای سبز	۱۱,۷۶
۱۰	پارکینگ شهری	۰,۲۷
۱۱	تاسیسات و تجهیزات	۱,۰۱
۱۲	حمل و نقل و انبارداری	۵,۶۳

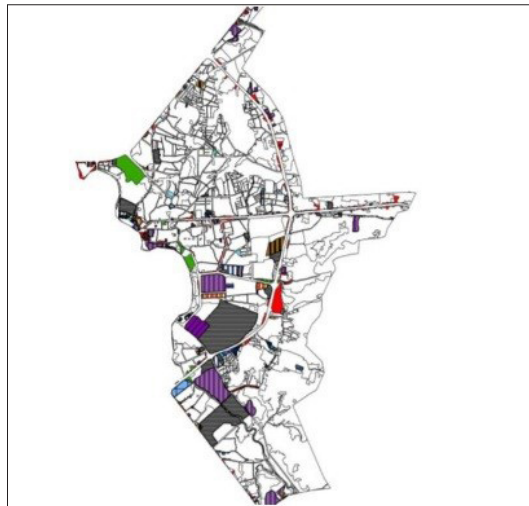
شکل ۲. نحوه توزیع خدمات در منطقه ۲ شهر رشت

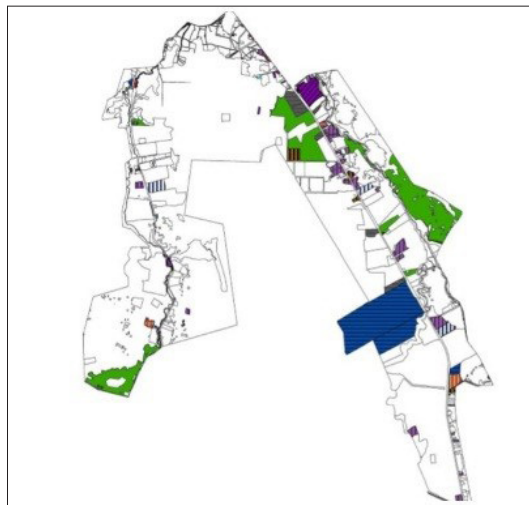
شکل ۱. نحوه توزیع خدمات در منطقه ۱ شهر رشت

شکل ۴. نحوه توزیع خدمات در منطقه ۴ شهر رشت

شکل ۳. نحوه توزیع خدمات در منطقه ۳ شهر رشت

شکل ۵. نحوه توزیع خدمات در منطقه ۵ شهر رشت

۲-۷. تحلیل پیمایشی

بخش دوم به تحلیل پرسشنامه ها (نظرات شهروندان) اختصاص یافته است. همان گونه که مشاهده می شود شهروندان از دسترسی به امکاناتی نظیر آموزشی، درمانی و... ناراضی هستند ولی دسترسی به مراکز خرید و تفریحی را به نسبت

جدول ۱۷. نحوه پاسخگویی به سوالات پژوهش

مجموع	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۴۰۰	۴۴	۷۲	۱۵۶	۹۶	۱۱۲	۱ تنوع خدمات
۴۰۰	۵۲	۶۸	۱۰۰	۱۶۰	۱۰۰	۲ دسترسی به امکانات آموزشی
۴۰۰	۴۰	۷۶	۱۰۸	۹۲	۸۴	۳ دسترسی به خدمات بهداشتی
۴۰۰	۶۰	۷۲	۷۶	۹۶	۱۰۴	۴ دسترسی به فضاهای تفریحی ورزشی
۴۰۰	۷۶	۱۳۶	۸۴	۵۶	۴۸	۵ وضعیت کفسازی
۴۰۰	۷۶	۸۴	۷۶	۸۴	۸۰	۶ همه شمولی
۴۰۰	۴۴	۵۲	۱۲۰	۱۰۰	۱۰۴	۷ نورپردازی
۴۰۰	۶۰	۴۴	۸۴	۸۴	۱۲۸	۸ آگاهی از منافع طرحها
۴۰۰	۵۶	۸۴	۴۸	۱۰۰	۱۱۲	۹ خوانایی
۴۰۰	۴۸	۶۴	۶۴	۱۰۸	۱۱۶	۱۰ پاکیزگی
۴۰۰	۶۴	۵۶	۴۸	۱۰۸	۱۲۴	۱۱ سرزندگی
۴۰۰	۸۰	۵۲	۶۰	۱۰۴	۱۰۴	۱۲ مقیاس انسانی
۴۰۰	۳۲	۴۸	۸۴	۱۰۰	۱۳۶	۱۳ دسترسی به اطلاعات طرحها
۴۰۰	۶۴	۵۶	۷۶	۹۶	۱۰۸	۱۴ مراکز خرید
۴۰۰	۴۸	۴۰	۱۱۶	۱۰۸	۸۸	۱۵ اختلاط عملکردی
۴۰۰	۲۴	۸۴	۹۲	۱۱۲	۸۸	۱۶ تراکم جمعیت
۴۰۰	۴۰	۴۴	۶۰	۱۲۸	۱۲۸	۱۷ امنیت زنان و کودکان

جدول ۱۸. بررسی رابطه عدالت اجتماعی فضایی و حکمروایی شهری

Spearman's rho		حکمروایی شهری
عدالت اجتماعی	Correlation Coefficient	۰,۷۷
	Sig. (2-tailed)	۰,۰۲۳
	N	۴۰۰
عدالت فضایی	Correlation Coefficient	۰,۷۱
	Sig. (2-tailed)	۰,۰۳۹
	N	۴۰۰

مطلوب دانسته اند. از سوی دیگر از دسترسی به اطلاعات طرح های شهری ناراضی هستند و هم چنین مواردی مثل پاکیزگی و امنیت شهر را خوب ارزیابی نمی کنند.

بحث و نتیجه گیری

جهت بررسی ارتباط و میزان همبستگی میان متغیرهای حکمروایی شهری با عدالت اجتماعی و عدالت فضایی و پاسخ به سوال دوم پژوهش از روش آزمون همبستگی اسپیرمن استفاده گردیده است: مطابق جدول ۱۸ میزان همبستگی میان حکمروایی شهری و عدالت اجتماعی در شهر رشت برابر ۰,۷۱ می باشد که نشان دهنده همبستگی قوی میان این دو متغیر است. همچنین در این شهر مقدار Sig بدست آمده ۰,۰۲۳ (کمتر از ۰,۰۵) است که معناداری این دو متغیر را تایید می نماید. در بعد عدالت فضایی ضریب همبستگی برای دو متغیر برابر ۰,۷۱ و سطح معنی داری برابر ۰,۰۳۹ بدست آمده است که نشان می دهد بین حکمروایی شهری و عدالت فضایی نیز رابطه و همبستگی مستقیم و معناداری وجود دارد. مقایسه نتایج بدست آمده برای دو متغیر عدالت اجتماعی و فضایی نشان می دهد که همبستگی حکمروایی شهری و عدالت

جدول ۱۹. عوامل داخلی محدوده مورد مطالعه

عوامل داخلی	وزن	درجه	امتیاز وزنی
۱ S: تمایل شهروندان به مشارکت و مسئولیت‌پذیری آنان	۰,۰۶۵	۳	۰,۱۹
۲ S: آگاهی از قوانین حوزه شهری و شهرداری و رعایت آنها از سوی شهروندان	۰,۰۶	۳	۰,۱۸
۳ S: شفافیت نسبی در مورد تخلفات اداری در شهر	۰,۰۶	۲,۹	۰,۱۷
۴ S: پواگذاری بخشی از وظایف شهرداری به بخش خصوصی در شهر	۰,۰۶۱	۲,۹	۰,۱۷
۵ S: مدیریت بخشی در شهر و تقسیم بندی شهر به نواحی با مدیریت مستقل	۰,۰۵۵	۲,۹	۰,۱۶
۶ S: توجه به مسائل زیست محیطی در طرح‌های توسعه شهری	۰,۰۵۵	۲,۸۵	۰,۱۵
۷ S: وجود کارشناسان و متخصصان در بدنه مدیریت شهری و شهرداری	۰,۰۵۲	۲,۸	۰,۱۴
۸ S: تسهیلات مالی به شهروندان جهت مشارکت در بهسازی و نوسازی محلات	۰,۰۵	۲,۲	۰,۱۱
۹ S: بهبود وضعیت خدمات رسانی به شهروندان طی سال‌های گذشته	۰,۰۴۹	۲,۱۱	۰,۱۰
۱ W: ضعف در قوانین موجود در مدیریت شهری و عدم پاسخگویی به نیاز شهروندان	۰,۰۵	۲,۵	۰,۱۲
۲ W: کمبود امکانات و خدمات بهداشتی درمانی در شهر از دیدگاه شهروندان	۰,۰۵۱	۲,۵۵	۰,۱۲
۳ W: رفت و آمد زیاد خودروهای حمل زباله در سطح معابر و انواع آلودگی‌های صوتی	۰,۰۴۹	۲,۶	۰,۱۳
۴ W: ضعف در هماهنگی میان سازمان‌های وابسته به مدیریت شهری	۰,۰۴۸	۲,۵	۰,۱۲
۵ W: نبود نظرخواهی از شهروندان و عدم مشارکت مطلوب آنها در فرآیند طرح‌ها	۰,۰۴۷	۲,۴۵	۰,۱۱
۶ W: ضعف در همکاری بخش دولتی و رسمی با بخش خصوصی و نهادهای مردمی	۰,۰۴۷	۲,۲۹	۰,۱۱
۷ W: عدم دسترسی مساوی به امکانات و محرومیت نسبی برخی مناطق و محلات	۰,۰۳۲	۲,۲۹	۰,۰۹
۸ W: کمبود پارکینگ در سطح محلات	۰,۰۲۸	۲,۱۸	۰,۰۶
۹ W: عدم تحقق مدیریت واحد شهری	۰,۰۲۵	۱,۹۹	۰,۰۴
۱۰ W: عدم تامین بودجه لازم شهرداری‌ها و نبود درآمدهای پایدار	۰,۰۲۳	۱,۸۸	۰,۰۴
مجموع	۱,۰۰	-	۲,۳۱

اجتماعی بیش از همبستگی حکمروایی و عدالت فضایی است. نمودار ۲ قابل مشاهده است. با توجه به ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی و توضیحات بالا و موقعیت شهر رشت می‌توان نتیجه گرفت که جهت تحقق حکمروایی خوب شهری با تاکید بر عدالت فضایی و اجتماعی در شهر استفاده از راهکارهای محافظه‌کارانه (WO) در اولویت اول قرار دارد بنابراین فرضه پژوهش تایید می‌شود. بررسی نتایج بدست آمده از مطالعات میدانی و آمار و اطلاعات بدست آمده نشان می‌دهد که در حال حاضر میان این مناطق نوعی عدم تعادل و ناهمگنی به چشم می‌خورد که نمود بارز آن در نحوه توزیع کاربری‌ها است. بر این اساس محلات مرکزی شهر رشت تا حدودی از امکانات برخوردار می‌باشند ولی با دور شدن از مناطق مرکزی می‌توان انواع اجتماعی بیشتر

بر اساس محاسباتی که در جدول عوامل داخلی (جدول ۱۹) آورده شد مجموع امتیاز نهایی عوامل داخلی شهر رشت ۲,۳۱ بدست آمده است و این به معنای برتری نقاط ضعف بر نقاط قوت می‌باشد. در واقع می‌توان گفت که در محدوده مورد مطالعه، نقاط ضعف موجود در شهر تاثیر بیشتری را نسبت به نقاط قوت بر آن دارند. پس از آنکه با انجام مطالعات میدانی و تکمیل پرسشنامه عوامل داخلی و خارجی تبیین گردید و امتیاز نهایی عوامل مشخص گردید با استفاده از ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی، موقعیت محدوده را در بعد مورد نظر مشخص شد که در

جدول ۲۰. عوامل خارجی محدودده مورد مطالعه

عوامل خارجی	وزن	درجه	امتیاز وزنی
۱ O: امکان استفاده از خدمات الکترونیک به شهروندان	۰,۰۸۴	۳,۹۵	۰,۳۳
۲ O: امکان هماهنگی و همکاری سازنده با دستگاه‌های دولتی و خدماتی در سطح شهر	۰,۰۷۵	۳,۷	۰,۲۸
۳ O: وجود بستر مناسب جهت کوچک سازی شهرداری و واگذاری امور به بخش خصوصی	۰,۰۷	۳,۵	۰,۲۵
۴ O: افزایش آگاهی مردمی و تقاضای رو به افزایش آنها جهت مشارکت	۰,۰۶۵	۳,۳	۰,۲۱
۵ O: اهمیت شهر رشت به عنوان مرکز استان	۰,۰۵۶	۳,۱	۰,۱۸
۶ O: قدرت بالای اقتصادی شهر رشت در سطح منطقه	۰,۰۵۳	۲,۹۷	۰,۱۶
۷ O: گام‌های مثبت قانونی در راستای تمرکززدایی و خصوصی سازی	۰,۰۴۲	۲,۸۶	۰,۱۲
۸ O: امکان جذب مشارکت مردمی و ارائه مسیولیت به شهروندان در طرح‌های شهری	۰,۰۴۲	۲,۹۲	۰,۱۳
۹ O: وجود محلات حاشیه نشین در شهر و گسترش روزافزون آنها	۰,۰۶۴	۲,۵۸	۰,۱۶
۱ T: مدیریت خردنگر و نبود مدیریت و نگاه بلندمدت (مدیریت سنتی)	۰,۰۵۹	۲,۲۸	۰,۱۳
۲ T: اعمال نفوذ افراد غیرمسئول و غیرمتخصص در تصمیم گیری‌های شهری	۰,۰۵۵	۲,۱۲	۰,۱۱
۳ T: ضعف قانونمندی در سطح کلان	۰,۰۵۳	۱,۹۳	۰,۱
۴ T: دسترسی نامناسب به برخی نقاط محلت و وجود فضاهای بی دفاع و گمشده	۰,۰۴۹	۱,۹۵	۰,۰۹۴
۵ T: عدم زمینه سازی برای مشارکت واقعی مردم در طرح‌ها و برنامه‌ها	۰,۰۴۸	۱,۹	۰,۰۷
۶ T: اعتماد پایین شهروندان به مدیریت شهری	۰,۰۴۶	۱,۸	۰,۰۶۴
۷ T: توسعه رانت خواری از زمین و افزایش متزاید نرخ سکونت و زیست در شهر	۰,۰۳۸	۱,۷۵	۰,۰۶۱
۸ T: اغتشاش در بافت، ناکارایی و کاهش کیفیت مطلوب زندگی در شهر	۰,۰۳۳	۱,۷	۰,۰۵۹
۹ T: ادامه رویکرد بخشی در سازمان‌های دولتی	۰,۰۳۳	۱,۶۵	۰,۰۵۴
۱۰ T: ناپایداری کلیدی بناها در برخی نقاط شهر	۰,۰۳۲	۱,۶	۰,۰۵۱
مجموع	۱,۰۰	-	۲,۶۲

جدول ۲۱. خلاصه نتایج حاصل از تبیین و امتیازدهی به

عوامل	S	W	O	T
امتیاز	۱,۳۷	۰,۹۴	۱,۶۴	۰,۹۸
مجموع	۲,۳۱		۲,۶۲	

نمودار ۲. ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی

مدیریت شهری در رشت

کمبودها را در انواع کاربری‌ها مشاهده نمود. از سوی دیگر بررسی نتایج حاصل از پرسشنامه نشان داد که اولاً حکمروایی شهری نقش مستقیم و معناداری در تحقق عدالت اجتماعی و فضایی در شهرها دارد به نحوی که با بکارگیری این رویکرد می‌توان به نوعی عدالت در فضاها و مناطق شهری دست یافت. همچنین شهروندان از وضعیت شاخص‌های حکمروایی شهری از جمله مشارکت، شفافیت، پاسخگویی، برقراری امنیت و ... ناراضی بوده و عمده آنها به عدم رعایت اعتدال در شهر و مناطق آن اشاره کرده‌اند به نحوی که بر طبق نتایج تحلیل

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

- تاپسیس میزان رضایتمندی از شاخص‌های عدالت اجتماعی و فضایی در شهر برابر ۰.۴۲، درصد و معادل متوسط رو به پایین و کم بدست آمده است. همچنین نتایج حاصل از مطالعات وضع موجود شهر نشان می‌دهد که با توجه به عوامل داخلی و خارجی پیش روی شهر رشت جهت ایجاد حکمروایی خوب شهری و دستیابی به شاخص‌های عدالت اجتماعی و فضایی در آن استفاده از راهکارهای محافظه کارانه در اولویت اول قرار دارند. برای آنکه مدیریت شهر رشت از کارآیی لازم برخوردار باشد، باید افرادی با ایده‌های جدید که محرک اقتصاد شهر و باعث بهبود کارآفرینی شهری و افزایش کیفیت زندگی شهروندان می‌باشند، در سازمان مدیریت قرار گرفته شوند. برای تحقق این امر تعامل شورای شهر و شهرداران مدیریت شهری از اهمیت زیادی برخوردار است.
- فهرست منابع
۱. برک پور، ناصر و اسدی، ایرج. (۱۳۸۷). «نظریه‌های مدیریت و حکمروایی شهری»، طرح پژوهشی، دانشگاه هنر، دانشکده معماری و شهرسازی
 ۱. پریزادی، طاهر، حسینی، فرشته، بهبودی مقدم، حسین. (۱۳۹۵)، «تحلیل نابرابری‌های فضایی توزیع خدمات شهری از منظر عدالت فضایی (مطالعه موردی: شهر مریوان)». دوره ۶، شماره ۲۱، ۹۱-۱۰۲.
 ۲. پورمحمدی، محمدرضا، ۱۳۸۲، «برنامه ریزی کاربری اراضی شهری»، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)
 ۳. تابعی نادر، موحد، علی، تولایی، سیمین و کمان رودی، موسی. (۱۳۹۵). «بررسی نقش عدالت فضایی در مدیریت شهری (محدوده مطالعه: محلات منطقه ۶ تهران)»، نشریه برنامه ریزی فضایی، شماره ۲۱، ۳۶-۲۳.
 ۴. حاتمی‌نژاد، حسین، راستی، عمران. (۱۳۸۵). «عدالت اجتماعی و عدالت فضایی؛ بررسی و مقایسه نظریات جان رالز و دیوید هاروی»، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، دوره ۳، شماره ۱ (پیاپی ۹)، ۵۲-
 ۵. حاتمی‌نژاد، حسین و همکاران. (۱۳۹۱). «شهر و عدالت اجتماعی: تحلیلی بر نابرابری‌های محله‌ای (مطالعه موردی: محله‌های قدیمی شهر میاندوآب)»، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۴، شماره ۴۰، ۶۳-۴۱.
 ۶. حکمت نیا، حسن، ملکی، محمد، موسوی، میرنجف؛ افشانی، علیرضا. (۱۳۹۶). «سنجش میزان تحقق‌پذیری حکمروایی خوب شهری در ایران (مطالعه موردی: شهر ایلام)» دوره ۴۹، شماره ۳، ۶۰۷-۶۱۹
 ۷. خالدی، عبدالله. (۱۳۹۳). «تحلیل نقش حکمروایی خوب شهری در برقراری عدالت فضایی (مورد مطالعه: شهر پیرانشهر)»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته جغرافیا، دانشگاه تربیت مدرس
 ۸. داداش پور، هاشم و الوندی پور، نینا. (۱۳۹۵). «عدالت فضایی در مقیاس شهری در ایران»، فرامطالعه چارچوب نظری مقاله‌های علمی موجود، نشریه هنرهای زیبا معماری و شهرسازی، دوره ۲۱، شماره ۳، ۶۷-۸۰.
 ۹. رهنمایی، محمدتقی، کشاورز، مهناز. (۱۳۸۹). «بررسی الگوی حکمروایی خوب و نقش دولت در مدیریت و اداره امور شهرها در ایران»، پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، دوره ۱، شماره ۱، ۵۵-۲۳.
 ۱۰. شهرداری رشت، ۱۳۹۵
 ۱۱. هزارجریبی، جعفر. (۱۳۹۰). بررسی احساس عدالت اجتماعی و عوامل موثر بر آن (مطالعه موردی شهر تهران)، جامعه‌شناسی کاربردی، دوره ۲۲، شماره ۳، ۶۲-۴۱.
 ۱۲. یغفوری، حسین، قاسم، سجاد و قاسم، نرگس. (۱۳۹۶). «بررسی عدالت فضایی در توزیع خدمات با تاکید بر مدیریت شهری»، مطالعه موردی: محلات منطقه ۱۹ تهران، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۱۲۶، ۱۱۴-۱۲۸.
 13. Bassett, Sarah Mina (2013), the role of spatial justice in the regeneration of urban spaces, NEURUS

Research, Sarah Bassett Spring, 1-25.

14. Kioe sheng yap. (2013). Good Urban Governance in Southeast Asia. SAGE Publications.

Environment and Urbanization ASIA1 (2) 131147©
2010 National Institute of Urban Affairs (NIUA).

15. Morita, Sachiko and Zaelke, (2007) Rule of law, Good Governance and Sustainable Development. Routledge, London Ec4p4EE.

16. Prange, Julia (2009), Spatial Justice: A new frontier in planning for just, sustainable communities, Tufts University

17. Stewart, K. (2006). Designing good urban governance indicators: The importance of citizen participation and its evaluation in Greater Vancouver. Cities, Vol23, No.1, 196-204.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

■ ۲۱۴ ■

توسعه گردشگری و بازساخت در مقاصد شهری (مطالعه موردی: شهر شیراز)

مهدی رمضان زاده لسبونی - دانشیار گروه جهانگردی، دانشگاه مازندران، مازندران، ایران

دکتر نازنین تبریزی - استادیار گروه جهانگردی، دانشگاه مازندران، مازندران، ایران

محمد رضا ضیمران - کارشناسی ارشد رشته مدیریت جهانگردی، گرایش برنامه‌ریزی توسعه، دانشگاه مازندران، مازندران، ایران

Tourism Development and Reconstruction in Urban Destinations (Case Study: Shiraz City)

Abstract

The findings revealed that the tourism growth within districts 1, 3, and 8 has positively impacted physical, economic, and organizational-political restructuring of those areas within the city of Shiraz, while it has no impact on socio-cultural and environmental restructuring of the city. This finding can be attributed to the way Shiraz policymakers make plans for the improvement of different aspects of the city. It seems that organizational-political restructuring can be regarded as the most influential dimension for the development of cities or countries across the world. Consequently, if necessary changes happen within policymakers' perspectives, and the employment of experts within the area of civil tourism, it can be expected that every dimension of restructuring happens within our country.

Key word: Tourism Development, Reconstruction, Urban Destinations, Shiraz City

چکیده

یکی از مباحث اساسی در جغرافیای شهری و روستایی که تغییرات را در حوزه‌های مختلف کالبدی، اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی-فرهنگی و حتی سیاسی-نهادی مدنظر قرار می‌دهد، پدیده بازساخت بوده و در ایران یکی از این کلانشهرها که فارغ از قابلیت زندگی، دارای ظرفیت بالای گردشگری نیز می‌باشد، شهر شیراز است. حال این‌که گردشگری از گذشته تاکنون به چه میزان در بازساخت شهر شیراز و زندگی ساکنین این شهر موثر بوده و یا می‌تواند در آینده اثرگذار باشد، هدف این پژوهش است. این تحقیق بر اساس هدف کاربردی و بر اساس ماهیت توصیفی است. ابزار بکار گرفته در این مطالعه، پرسشنامه است. جامعه آماری تحقیق را سرپرستان خانوار و کسبه شهر شیراز در مناطق یک، سه و هشت که دارای جاذبه‌های گردشگری هستند، تشکیل می‌دهند. نتایج نشان می‌دهد، گردشگری بر بازساخت‌های فیزیکی، اقتصادی و نهادی-سیاسی هر سه منطقه ۱، ۳ و ۸ اثرگذار بوده و بر بازساخت‌های اجتماعی-فرهنگی و زیست‌محیطی منفی داشته است.

واژه‌های کلیدی: توسعه، گردشگری شهری، بازساخت، شیراز

گردشگری شهری شامل یک صنعت است که مدیریت و بازار انواع محصولات و تجارب به افرادی که دارای طیف گسترده‌ای از انگیزه‌ها، اولویتهای و دیدگاه‌های فرهنگی و درگیر که در یک تعامل دیالتیک با جامعه میزبان هستند را نشان می‌دهد. حاصل این تعامل مجموعه‌ای از برآمد برای گردشگر، جامعه میزبان و صنعت است. گردشگری شهری تابع صفاتی همچون فرهنگی شامل جشنواره یا هنر، تاریخی، ورزشی، زندگی شبانه و خرید است که تماماً می‌توانند گردشگری شهر باشند. چنانچه دسته‌های مختلف صورت‌های شهری و خدمات در خلق آراستن بازارهای گردشگری می‌توانند به کار گرفته شوند (Ashworth & Page, ۲۰۱۱:۳). بازساخت را می‌توان به عنوان انتقال مفهوم تغییر به سوی نظم متمایز قابل توجه و پیکربندی اجتماعی، اقتصادی و زندگی سیاسی در نظر گرفت (Soja & et al, ۱۹۸۳: ۱۵۹). پدیده‌ی بازساخت شهری بازتاب تغییراتی است که متفاوت از تغییرات جزئی در گذشته، ساخت اقتصادی، اجتماعی و کالبدی شهرهای بزرگ را هدف خود قرار داده و تحت تاثیر آن ساخت جدیدی متفاوت از گذشته ایجاد می‌نماید (پاکشیر و صرافی، ۱۳۸۶، ص ۱۳). بر اساس نظر ویلیامز و مونتاناری (۱۹۹۵)، غفلت نظری و تجربی گردشگری در زمینه مطالعه اثرگذاری بازساخت بر گردشگری شگفت‌آور است، این در حالی است که صنعت گردشگری خیلی از ویژگی‌هایی که مرکز بحث بازساخت هستند را نشان می‌دهد. این ویژگی‌ها شامل "گردشگری به عنوان یک حالت محصول غالب، سازماندهی مجدد فرآیند کار در پاسخ به افزایش سطح ارزش‌ها و رقابت، یک تغییر در رژیم انباشت و همزیستی مدل‌های متنوع تولید است" (به نقل از Agarwal, ۲۰۰۲:۳۱). اهمیت مبحث بازساخت در کلانشهرهای جهان و همین‌طور شهرهای با قابلیت گردشگری بالا بیش از دیگر شهرها احساس

می‌شود، چرا که کلانشهرها درگیر مشکلات کمبود زمین، نرخ بالای بیکاری، آلودگی زیست‌محیطی و معضلات اجتماعی و فرهنگی هستند و چنانچه این‌گونه شهرها دارای پتانسیل گردشگری باشند، این‌گونه مصائب و مشکلات شهری نمود بیشتری می‌یابد. یکی از کلانشهرهای کشور ما که قابلیت بالای جذب گردشگر را دارا می‌باشد، شهر شیراز است. از آنجایی که شهر شیراز یکی از مقاصد اصلی گردشگران خارجی و داخلی کشور است و از طرفی آثار تاریخی گردشگری این شهر عموماً در مرکز و بافت قدیمی شهر واقع شده‌اند، لذا گردشگری شهری شیراز با نقاط ضعف، چالش‌ها و محدودیت‌های کالبدی، اجتماعی- فرهنگی و اقتصادی روبروست، که می‌توان به مواردی از جمله کمبود سیستم حمل‌ونقل عمومی مختص گردشگران در طول شبانه‌روز، مشکلات فرهنگی در برخورد با گردشگران به دلیل همجواری اکثریت سایت‌های گردشگری با محله‌های قدیمی شهر، خیابان‌های باریک منتهی به اماکن گردشگری و حجم ترافیک در طول روز خصوصاً در فصل شلوغ گردشگری، کمبود وجود پارکینگ در نزدیکی این اماکن، و... اشاره کرد. چنانچه در طرح جامع گردشگری استان فارس آمده است: "مقاصد گردشگری فرهنگی مستقر در شهر شیراز نیز علاوه بر بهره‌گیری از امکانات توسعه زیرساخت‌های شهری با مشکلات زیست‌محیطی شهر شیراز از جمله ترافیک شدید در دسترسی‌ها، عدم جای پارک مناسب و... همگام شده است (اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان فارس، ۱۳۸۹، ص ۱۷۸). لذا ضرورت پژوهش در زمینه اصلاح و نوزایش (بازساخت) شهری شیراز به دو دلیل آماده‌سازی زیرساخت‌های گردشگری، ساماندهی و برنامه‌ریزی پذیرش گردشگران در جهت رضایت هرچه بیشتر آن‌ها و در نهایت منتفع شدن افراد ساکن شیراز از جریان بازساخت، به‌وضوح احساس می‌شود. از این‌رو پرداختن به توسعه گردشگری

شهری شیراز با رویکرد بازساخت هدف این پژوهش است. حال سوالی که مطرح می‌شود این است که، آیا بین رشد گردشگری در شهر شیراز و بازساخت رابطه ای وجود دارد؟ و همچنین گردشگری بر کدام یک از ابعاد بازساخت (کالبدی، اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، زیست محیطی و سیاسی) تاثیر بیشتر گذاشته است؟

۲- مبانی نظری

۲-۱- بازساخت و ابعاد آن

شروع دوره بازساخت از اواخر قرن نوزدهم میلادی بود، تا یک اندازه به عنوان ابزاری برای گریز از نزاع طلبی طبقه کارگر، تولید صنعتی غیرمتمرکز داخل حلقه‌های درون صنعتی سابق و مراکز ماهواره‌ای هم چون گری، اس تی. لوئیس شرق و پُنتیاک (Soja & et al, ۱۹۸۳: ۱۹۷). بازساخت اصطلاحی است که فرآیندهای مختلف اجتماعی- اقتصادی را شامل می‌گردد. در اقتصادهای غربی، بازساخت شهرها از طریق "انباشت انعطاف پذیر" که توسط نیروی تولید و قرار دادن سرپرستی نهادی- سیاسی بر نظام جدید تجمع هدایت شده، می‌باشد. قضیه بازساخت ممکن است برای توضیح تغییرات اجتماعی قابل توجه مورد استفاده قرار گیرد

(Pacione, ۱۹۸۳, Soja & et al, ۱۹۹۲, Agarwal, ۲۰۰۲, Rafail, ۲۰۱۶) هم چنین بازساخت قادر است به معنی "تغییرات رخ داده یا در حال وقوع در یا مابین بخش‌های تشکیل دهنده اقتصادی" باشد (Pohlmann, ۱۹۹۴, Firman, ۱۹۹۸). مبحث بازساخت در اقتصادهای شهری امروزه تنها در مقیاس‌ها و جزئیات متفاوت است، به ویژه به این دلیل که مفهوم‌ها اکنون جهانی هستند و محدود به محل، ناحیه و یا کشور نمی‌شوند (White, ۱۹۹۸: ۲). روند بازساخت شهری با خود خیلی از تغییرات، در قالب مزاحمت از فعالیت‌های ساخت و ساز، یک دگرگونی در ساختار امکانات و تغییر یافتن در ساختار جمعیتی را موجب

می‌شود. فعالیت‌های افراد درگیر شده ممکن است تغییر کند. این دگرگونی ممکن است با این واقعیت که در زمان بازساخت برخی از امکانات غیرقابل دسترس هستند (به عنوان مثال بسته شدن موقتی خیابان‌ها)، وابسته باشد، یا با حقیقتی که مصالح و اجناس مغازه‌ها تغییر کرده است. علاوه بر این، این احتمال وجود دارد که دوستان نزدیک و همسایه‌ها به دیگر مناطق بروند و افراد جدید به محله مورد بازساخت قرار داده شده، وارد شوند. همه این عوامل ممکن است، گرایش و پیوستگی محله را از ساکنین مستقر تحت تاثیر قرار دهد. (Van Bekhoven & Van Kempen, ۲۰۰۳: ۸۵۸)

سوجا (۱۹۸۷)، جزئیات ذیل را در مورد مفهوم بازساخت ارائه می‌دهد: بازساخت به معنی اتصال در گرایش‌های عام و تغییر به سمت یک نظم متفاوت قابل توجه و پیکربندی زندگی اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است. بنابراین تداعی یک رشته از درهم شکستن و ساختن مجدد، ساختار شکنی و تلاش مجدد ناشی از عدم صلاحیت معین، یا نقاط ضعف در ایجاد نظم که مانع سازگاری‌های عرفی و تغییر ساختاری قابل توجه به جای، بازساخت ریشه در بحران‌ها دارد و یک کشمکش رقابتی میان قدیم و جدید، میان یک نظم جانشین شده و برنامه ریزی شده است (Soja & et al, ۱۹۸۳: ۱۷۸ به نقل از Brenner, ۲۰۰۹: ۶۲). همکاری در بازساخت شهری به صورت خودکار اتفاق نمی‌افتد. محرک‌ها و راه‌های انتخاب شده از کار با یکدیگر می‌تواند از اهمیت بالایی برای مسیر روند همکاری و تدوین دستور کار بازساخت و اجرای آن‌ها برخوردار باشد (Kokx, & Kempen, ۲۰۰۹: ۱۲۳۵). سیاست جدید در ساخت اساسی شهرها هدف گذاری شده است: نشاط اقتصادی و اجتماعی شهر به وسیله کاهش بیکاری، افزایش توانایی معیشت زندگی، امنیت عمومی و کارآفرینی در بدترین محله‌ها از شهرها بایست افزایش یابد. در داخل این به اصطلاح سیاست شهرهای بزرگ، سیاست بازساخت شهری

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

به ویژه در بازساخت محیط کالبدی مورد هدف واقع شده است (Van Bekhoven & Kempen, ۲۰۰۳: ۸۵۹).

۲-۲- گردشگری و بازساخت شهری

انگیزه‌ها برای گام نهادن در بازسازی شهری متنوع است. آن‌ها ممکن است به شکل بخشی از دستور کار دولت برای توسعه مجدد فرهنگی یا اقتصادی باشد، به عنوان وسیله‌ای برای جذب سرمایه‌گذاری و گردشگری، یا نوزایش طرح‌ها که ممکن است یک روش ابتکاری بنیادی برای بهبودهای زیست‌محیطی گسترده‌تر و توسعه‌های زیربنایی باشد (Smith, ۲۰۰۶: ۲). برخی از انواع خاص حوزه‌های گردشگری به خصوص با کوشش‌های دوباره‌سازی (توسعه مجدد)، باز زنده‌ساختن یا احیا کردن نواحی شهری همپیوند است. در چنین مواردی است که یک المان از حوزه ساخت دست بشر به‌طور طبیعی بدل به بخشی از ویژگی ذاتی مکان می‌گردد (کریگ-اسمیث و فگنس، ۱۹۹۵؛ به نقل از (Griffin, et al, ۲۰۰۸: ۴۲). بر اساس نظر لَو (۱۹۹۳)، چهار عامل شهرها را به سمت توسعه گردشگری سوق داده است: ۱. کاهش فعالیت‌های تولیدی ایجاد شده طولانی؛ ۲. نیاز به ساخت فعالیت‌های جدید اقتصادی یا پوشاندن بیکاری بالا؛ ۳. ادراک از گردشگری به عنوان یک صنعت رو به رشد؛ ۴. امید به آن که توسعه گردشگری در بازسازی و تجدید حیات هسته‌های شهری نتیجه‌بخش خواهد بود (لَو، ۱۹۹۳؛ به نقل از (Chang, et al, ۱۹۹۶: ۲۸۶). به گفته استیونسون (۱۹۹۸)، سبک‌های توسعه مجدد درونی شهرها از اواخر قرن بیستم، از مکان‌های بازار جشنواره به حوزه‌های فرهنگی به‌صورت یک طیف از استراتژی‌های گردشگری که شامل برخی از دستکاری در ساخت محیط‌زیست و تمرکز بر روی طیف وسیعی از فعالیت‌های هنری، تفریحی، اوقات فراغت و سبک زندگی و منابع و امکانات، بدل و نمایان گردید (۱۹۹۸: ۱۰۲). استراتژی‌های

بازساخت شهری اغلب بر جذب طبقه خلاق از میان دیگران، بازگشت به هسته مراکز شهر از طریق ارائه امکانات رفاهی و ایجاد محله‌های ممتاز تمرکز می‌کنند. از آن‌جا که تفریح و گردشگری به مهم‌ترین هزینه پرداختی مصرف‌کنندگان تبدیل شده، به همین دلیل تمرکز بر بازسازی شهری نیز صورت گرفته است (Heying & et al, ۲۰۰۶: ۱۰۱-۱۰۲).

۳- پیشینه تحقیق

رافایل (۲۰۱۶) در پژوهش خود با عنوان (اعتراض در شهر: بازساخت فضایی شهری و اختلاف عقیده در نیویورک، ۱۹۶۰-۲۰۰۶) اذعان دارد تغییرات قابل توجه، در جایی که اعتراضات در طول زمان در آن مکان رخ داده است در فضاهایی که سلطه سازمانی شکل گرفته و باعث ایجاد محوطه‌های خصوصی سازمانی یا بنگاهی در مجاورت یا داخل مکان‌های عمومی شده است، شدت یافتن اعتراضات در طول زمان را تجربه کرده‌اند. محیط‌زیست ساخته شده و روابط اجتماعی ایجاد شده از آن، از اختلاف عقاید قدرت تاثیر پذیرفته است. ژانگ (۲۰۱۳) در تحقیق (بازاندیشی توسعه شهری و بازساخت جهانی شدن شانگهای: نمونه مطالعاتی اثرات ناپایدار قطار سریع‌السیر در نزدیکی جوامع حاشیه روستایی جنوب غربی شانگهای) به بازاندیشی شهری و بازساخت جهانی شدن-تغییرات اجتماعی- زیست‌محیطی می‌پردازد. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد برهم خوردن یکپارچگی محیط‌زیست و قابلیت زندگی جوامع بعد از ساخت‌وساز به سبب حداقل سه جنبه از مشکل ناکارایی حکومت، نقص در قانون‌گذاری و نقص در برنامه‌ریزی است. بازاندیشی در بازساخت شهرسازی شهر مساله‌ای است که باید مابین مدرن‌سازی و حس نوستالژی مردم از گذشته رابطه برقرار کند. کراگس (۲۰۰۸) در پژوهش خود تحت عنوان (گردشگری و نوزایش شهری: یک تجزیه و تحلیل از ادراک، رفتار و تجربه در کوایز سلفورد) به

بررسی گردشگری- احیای شهری می پردازد نتایج تحقیق او نشان می دهد ویژگی‌های مربوط به محیط فیزیکی و امان‌های مقصد برای بسیاری از افراد بازدیدکننده رضایت‌بخش تلقی شدند. افراد امکانات خرید (المان‌های ثانویه)، عنصر آب (المان اصلی) و جذابیت و پاکیزگی در مقصد را دوست داشتند. اما افراد حمل‌ونقل عمومی به اسکله، قیمت مواد غذایی و نوشیدنی، رستوران با کیفیت خوب، آب‌وهوا، و علامت‌های مقصد را مطلوب ندانستند. آگاروال (۲۰۰۲) در مقاله خود با عنوان بازساخت گردشگری استراحتگاه چرخه زندگی سواحل) به بررسی چرخه زندگی باتلر - بازساخت فیزیکی پرداخته است و نتایج پژوهش حاکی است از اثبات روابط نظری مابین چرخه زندگی سواحل و بازساخت می باشد. کاهش بازدید از سواحل متأثر از نیروهای داخلی و خارجی و وضعیت‌های تشدید رقابت‌پذیری اخیر در بازار است. انحطاط یک تهدید مداوم است که ناگزیر با دوره چرخه حیات یا با یک دوره تحوّل (فاز سرمایه‌گذاری) ویژه وابسته و همپیوند است.

علی اکبری و همکاران، (۱۳۹۴) در پژوهش خود (نقش اقتصاد محلی در جریان مازاد و بازساخت نظام شبکه منطقه‌ای، مورد: استان کرمان) به این نتایج دست پیدا کرده اند: ویژگی بارز در نیم قرن اخیر، تمرکز آشکار جمعیت در مادر شهر اصلی و نخست شهر ناحیه (کرمان) با درجه برتری در نظام شهری بوده است. مرکز سلطه اقتصادی (مادر شهر ناحیه)، با سرمایه‌گذاری‌های قابل توجه و جذب مازاد اجتماعی، فعالیت و جمعیت بیشتر، روند برتری خود را تثبیت می‌کند و در انباشت ثروت و تمرکز فعالیت‌های اداری، اقتصادی و جمعیتی همچنان ادامه دارد. اگرچه برخی از شهرها به آستانه جمعیتی شهرهای میانی دست یافته‌اند، اما باید اذعان داشت که تغییرات چندان مهمی در عرصه اقتصادی اتفاق نیفتاده و گذار از این فرآیند برای

بازساخت نظام شهری به عوامل ویژه و قدرتمندی بستگی دارد که توازن و تعادل میان تولید و مازاد و جذب واقعی آن را در شبکه میسر سازد.

۴- روش و منطقه پژوهش

۴-۱- روش تحقیق

روشی که برای این پژوهش بکار برده شده، کمی است که بر اساس هدف کاربردی و ماهیت آن توصیفی- تحلیلی است. ابزار بکار گرفته در این مطالعه، پرسشنامه می‌باشد. جامعه آماری تحقیق را سرپرستان خانوار و کسبه‌های شهر شیراز در مناطق شهری که دارای جاذبه گردشگری می‌باشند، تشکیل می‌دهند. بر این اساس، مطالعه بر روی مناطق اصلی گردشگری شیراز که شامل سه منطقه از مناطق یازدگانه شهرداری شیراز می‌باشند (مناطق یک، سه و هشت) صورت پذیرفت.

روش نمونه‌گیری در این پژوهش، روش تصادفی ساده در دسترس انتخاب شده است. بر این مبنای تمام اعضای جامعه آماری مناطق دارای ظرفیت گردشگری شهری شیراز (مناطق یک، سه و هشت) از شانس برابر برای انتخاب شدن برخوردارند. نمونه‌گیری برای این پژوهش، بر مبنای آزمون کوکران انجام شده است. تعداد ۳۰۰ پرسشنامه در مناطق توزیع گردید که بر این اساس تعداد ۲۴۰ پرسشنامه مورد قبول قرار گرفت.

جهت روایی پرسشنامه، سوال‌ها از مبانی نظری استخراج گردید و با استفاده از نظرات اساتید دانشگاه در ارتباط با گردشگری و جغرافیای شهری در ارتباط با این حوزه، اصلاحات اعمال گردید. برای محاسبه یا تعیین پایایی پرسشنامه نیز، از ضریب آلفای کرونباخ که از دقت بالایی برخوردار است، استفاده شده است.

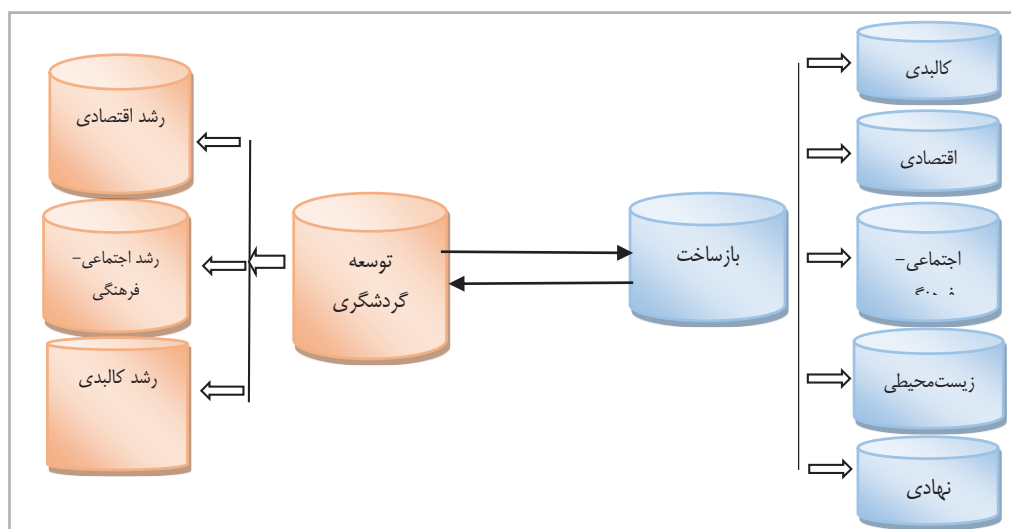
۴-۲- مدل مفهومی تحقیق

در مدل مفهومی تحقیق حاضر، مقوله رشد و توسعه گردشگری به عنوان متغیر مستقل و مقوله بازساخت به عنوان متغیر وابسته در دو سر طیف

جدول ۱: محاسبه آلفای ضریب کرونباخ از سوال‌های پرسشنامه؛

منبع: نتایج مستخرج از پرسشنامه

سطح توسعه گردشگری	بازساخت نهادی-سیاسی	بازساخت زیست‌محیطی	بازساخت اجتماعی	بازساخت اقتصادی	بازساخت فیزیکی	تعداد سوال‌ها
۹	۶	۸	۱۰	۱۰	۱۲	آلفای کرونباخ
۰,۸۲۸	۰,۷۸۰	۰,۵۳۲	۰,۷۵۷	۰,۸۲۷	۰,۷۶۹	

شکل ۱: مدل مفهومی تحقیق (منبع: نگارندگان، ۱۳۹۶)

مدل قرار گرفته‌اند.

۴) بین رشد گردشگری شیراز و بازساخت زیست‌محیطی رابطه معناداری وجود دارد.
۵) میان رشد گردشگری شیراز و بازساخت نهادی رابطه معناداری وجود دارد.

۴-۴-معرفی منطقه مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه این پژوهش، مناطق ۱، ۳ و ۸ شهر شیراز به دلیل وجود مکان‌های گردشگری تاریخی و جدید در این مناطق و حضور گردشگران در این منطقه‌ها به واسطه دارا بودن جاذبه‌های گردشگری در نظر گرفته شده است. شهر شیراز نه تنها به عنوان مرکز استان، بلکه به عنوان یکی از کلانشهرهای ایران و یکی از مراکز شهری مهم در جنوب کشور حائز اهمیت است. شکل ۲، موقعیت محدوده مطالعاتی در گستره فضایی شهر شیراز را نشان می‌دهد. بر این اساس؛ همان‌گونه که در

۴-۳-فرضیه‌های پژوهش

۴-۳-۱- فرضیه اصلی تحقیق

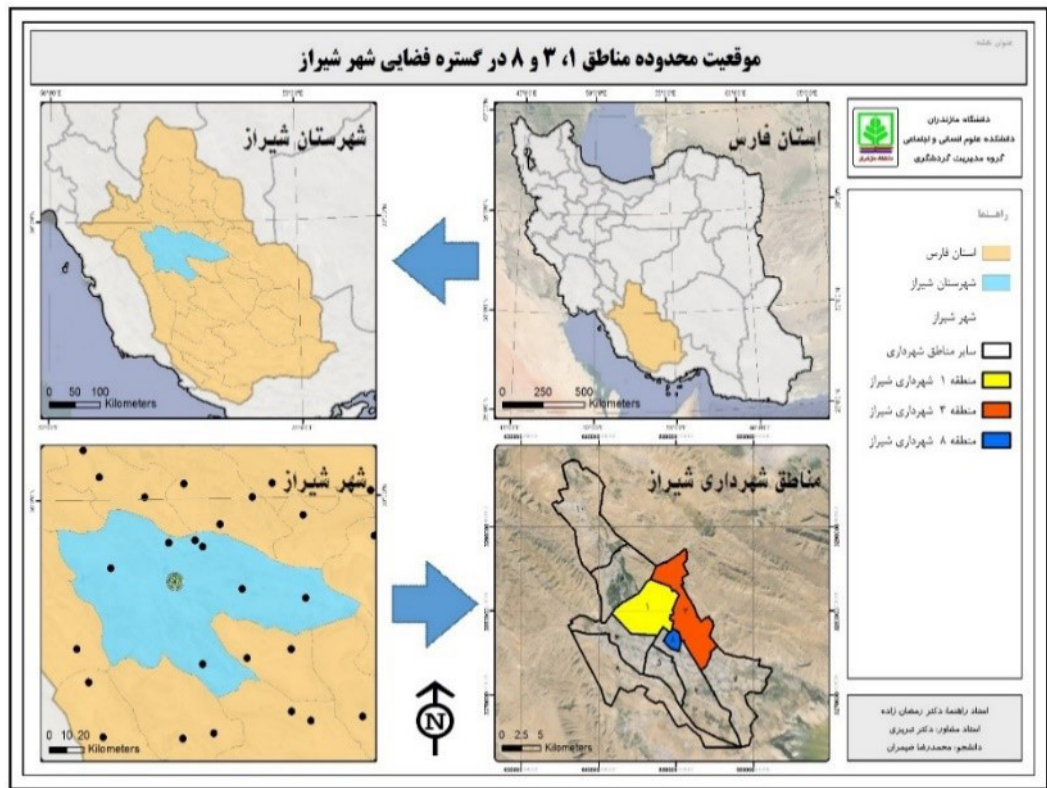
- بین گردشگری شهری و بازساخت شهر شیراز رابطه معناداری وجود دارد.

۴-۳-۲- فرضیه‌های فرعی تحقیق

۱) میان رشد گردشگری شیراز و بازساخت کالبدی (فیزیکی) رابطه معناداری وجود دارد.

۲) بین رشد گردشگری شیراز و بازساخت اقتصادی رابطه معناداری وجود دارد.

۳) میان رشد گردشگری شیراز و بازساخت اجتماعی- فرهنگی رابطه معناداری وجود دارد.

شکل ۲: موقعیت محدوده مطالعاتی در گستره فضایی شهر شیراز

فوق دیپلم، ۳۰،۱ درصد لیسانس و ۵،۴ درصد دارای مدرک کارشناسی ارشد و بالاتر بوده‌اند. در ارتباط با وضعیت تاهل نمونه آماری، آمار تعداد ۱۳۶ نفر متاهل و ۱۰۴ مجرد را نشان می‌دهد. بررسی آمار پاسخ‌دهندگان نشان می‌دهد؛ ۹۷،۹ درصد شاغل و ۲،۱ درصد بیکار بوده‌اند. دلیل میزان بالای شاغلین، توزیع بیشتر پرسشنامه‌ها میان کسبه و مغازه‌داران در محدوده‌های مکان‌های گردشگری و تفریحی سه منطقه شهری مورد مطالعه در شیراز بوده است. از میان شاغلین ۹۳،۳ درصد دارای شغل آزاد، ۵،۸ درصد سایر و ۰،۸ درصد دارای شغل دولتی بودند.

۵-۲- یافته‌های استنباطی

۵-۲-۱- اثر گردشگری بر بازساخت فیزیکی مناطق

به اذعان پاسخ‌دهندگان در ارتباط با بحث اثر گردشگری بر بازساخت فیزیکی مناطق، مولفه

تصویر به وضوح قابل مشاهده است، مناطق ۱، ۳ و ۸ شهر شیراز چسبیده به هم و در کنار یکدیگر واقع شده‌اند.

۵- تجزیه و تحلیل داده‌ها

۵-۱- یافته‌های توصیفی

بررسی نتایج استخراج شده از پرسشنامه‌ها نشان می‌دهد؛ تعداد ۱۸۹ نفر مرد و ۵۰ نفر زن پاسخ‌دهنده بوده‌اند که از این میان ۷۹ درصد را مردان و ۲۱ درصد را زنان شامل می‌شده‌اند. سن پاسخ‌دهندگان به شش رده سنی تقسیم شد که بر این اساس تعداد ۱۶ نفر ۲۰ سال و کمتر، تعداد ۸۷ نفر ۲۱ تا ۳۰ سال، تعداد ۶۹ نفر ۳۱ تا ۴۰ سال، تعداد ۳۵ نفر ۴۱ تا ۵۰ سال، تعداد ۲۵ نفر ۵۱ تا ۶۰ سال و تعداد ۶ نفر ۶۱ سال به بالا بوده‌اند. بررسی نتایج آمار نشان می‌دهد؛ ۴۳،۱ درصد از پاسخ‌دهندگان زیردیپلم و دیپلم، ۲۱،۳ درصد

جدول ۲: ادراک جامعه آماری از اثرات گردشگری بر بازساخت فیزیکی؛ منبع: نتایج مستخرج از پرسشنامه، ۱۳۹۶

رتبه	میانگین فریدمن	میانگین	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	مولفه‌ها	سطح ادراک از اثر گردشگری بر بازساخت فیزیکی
۲	۳,۷۳	۲,۵۵	۴,۷	۱۵,۷	۳۰,۵	۲۸	۲۱,۲	زیباسازی	
۳	۳,۵۵	۲,۴۶	۲,۱	۱۴,۸	۳۱,۶	۳۰,۴	۲۱,۱	شبکه ارتباطی مناسب شهری	
۵	۳,۴۴	۲,۴۰	۲,۵	۱۲,۲	۳۳,۶	۲۶,۵	۲۵,۲	ایجاد زیرساخت‌های جدید	
۶	۳,۳۲	۲,۳۵	۲,۵	۱۴,۲	۲۷,۶	۲۷,۲	۲۸,۵	مسیرهای ویژه پیاده‌روی	
۴	۳,۴۹	۲,۴۴	۳,۴	۱۳,۱	۳۰,۵	۲۹,۷	۲۳,۳	فضاسازی و ایجاد پارک	
۱	۳,۷۴	۲,۴۱	۲,۵	۸,۸	۳۷	۳۰,۷	۲۱	ترمیم و حفاظت از مکان‌های قدیمی	

جدول ۳: ادراک جامعه آماری از اثرات گردشگری بر بازساخت اقتصادی؛ منبع: نتایج مستخرج از پرسشنامه، ۱۳۹۶

رتبه	میانگین فریدمن	میانگین	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	مولفه‌ها	اثر گردشگری بر بازساخت اقتصادی
۴	۳,۲۳	۲,۱۸	۳	۸,۹	۲۶,۷	۲۵,۸	۳۵,۶	بهبود وضعیت شغلی	
۵	۳,۱۶	۲,۱۸	۳,۸	۶,۴	۲۶,۳	۳۰,۹	۳۲,۶	ایجاد و افزایش تنوع شغلی	
۶	۲,۸۳	۲,۰۱	۳	۶,۳	۱۶,۵	۳۷,۱	۳۷,۱	شغل برای زنان و جوانان	
۳	۳,۵۸	۲,۳۶	۴,۳	۱۲,۳	۲۸,۵	۲۵,۱	۲۹,۸	اشتغال در بخش تولیدات صنایع دستی	
۲	۳,۶۰	۲,۴۰	۶	۱۰,۷	۲۶,۹	۲۹,۹	۲۶,۵	کسب درآمد	
۱	۴,۵۹	۲,۹۲	۸,۵	۲۴,۶	۳۴,۳	۱۶,۱	۱۶,۵	ایجاد شغل در بخش هتل‌داری و رستوران‌داری	

گردشگری موجب ترمیم و حفاظت از مکان‌های قدیمی در سطح منطقه شهری شده است، با میانگین (۳,۷۴) در رتبه اول قرار دارد. صنایع دستی در منطقه با میانگین (۳,۹۸)، مولفه گردشگری موجب احساس غرور ساکنین بومی در منطقه با میانگین (۳,۸۸) را در رتبه بعدی مهم‌ترین مولفه‌های اثر اجتماعی- فرهنگی گردشگری دانسته‌اند.

۴-۲-۵- اثر گردشگری بر بازساخت زیست‌محیطی

مناطق

آمارهای برگرفته از پرسشنامه‌ها بیانگر این موضوع است که بیشترین اثر گردشگری بر بازساخت زیست‌محیطی، مربوط به مولفه گردشگری موجب افزایش ترافیک شهری در منطقه با میانگین (۴,۲۱) است.

۵-۲-۵- اثر گردشگری بر بازساخت

سیاسی- نهادی مناطق

نتایج نظرسنجی از ساکنین و کسبه مناطق در خصوص اثر گردشگری بر بازساخت سیاسی-

۲-۲-۵- اثر گردشگری بر بازساخت اقتصادی مناطق

۲-۲-۵- اثر گردشگری بر بازساخت اقتصادی

مناطق

نتایج آزمون فریدمن در رابطه با اثرات گردشگری بر بازساخت اقتصادی بیانگر این مدعاست که از میان سوالات، گزینه گردشگری موجب ایجاد شغل در بخش هتل‌داری و رستوران‌داری در منطقه با میانگین (۴,۵۹) در جایگاه اول قرار دارد.

۳-۲-۵- اثر گردشگری بر بازساخت اجتماعی- فرهنگی مناطق

ساکنین و کسبه در خصوص اثرات گردشگری بر بازساخت اجتماعی- فرهنگی مناطق، مولفه گردشگری موجب حفظ و احیای تولیدات

جدول ۴: ادراک جامعه آماری از اثرات گردشگری بر بازساخت اجتماعی - فرهنگی؛ منبع: نتایج مستخرج از پرسشنامه، ۱۳۹۶

رتبه	فریدمن	میانگین	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	مؤلفه‌ها	اثر گردشگری بر بازساخت اجتماعی - فرهنگی
۴	۳,۲۱	۲,۱۱	۲,۶	۵,۱	۲۸,۹	۲۸,۱	۳۵,۳	تغییرات فرهنگ بومی	
۵	۳,۱۲	۲,۰۹	۴,۳	۵,۲	۱۸,۱	۳۹,۷	۳۲,۸	از بین رفتن هویت فرهنگی	
۲	۳,۸۸	۲,۶۰	۷,۴	۱۶,۱	۲۹,۱	۲۳,۵	۲۳,۹	احساس غرور ساکنین بومی	
۱	۳,۹۸	۲,۶۰	۴,۸	۱۴,۸	۳۴,۱	۲۸,۴	۱۷,۹	حفظ و احیای تولیدات صنایع دستی	
۶	۳,۰۶	۲,۰۹	۴,۷	۷,۳	۱۹	۳۰,۲	۳۸,۸	افزایش ناهنجاری‌های اجتماعی	
۳	۳,۷۵	۲,۴۴	۵,۶	۸,۲	۳۳,۶	۳۰,۲	۲۲,۴	افزایش تعلقات مکانی و ماندگاری جمعیت	

جدول ۵: ادراک جامعه آماری از اثرات گردشگری بر بازساخت زیست محیطی؛ منبع: نتایج مستخرج از پرسشنامه، ۱۳۹۶

رتبه	فریدمن	میانگین	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	مؤلفه‌ها	اثر گردشگری بر بازساخت زیست محیطی
۱	۴,۲۱	۲,۹۷	۱۶,۵	۱۹,۵	۲۷,۵	۱۷,۸	۱۸,۶	افزایش ترافیک شهری	
۵	۳,۱۴	۲,۳۳	۳,۸	۱۰,۶	۳۱,۴	۲۳,۷	۳۰,۵	برهم خوردن آرامش شهروندان	
۴	۳,۱۸	۲,۳۶	۲,۶	۹,۴	۳۶,۳	۲۵,۲	۲۶,۵	بهبود وضعیت زیست محیطی	
۳	۳,۴۴	۲,۵۱	۳,۴	۱۲	۳۵,۹	۲۹,۵	۱۹,۲	ارتقای رفتار زیست محیطی	
۲	۳,۵۸	۲,۵۶	۴,۳	۱۵,۴	۳۴,۶	۲۳,۹	۲۱,۸	بهبود طراحی شهری	
۳	۳,۴۴	۲,۴۹	۲,۵	۱۳,۹	۳۶,۳	۲۴,۵	۲۲,۸	در دسترس بودن امکانات	

جدول ۶: ادراک جامعه آماری از اثرات گردشگری بر بازساخت سیاسی - نهادی؛ منبع: نتایج مستخرج از

پرسشنامه، ۱۳۹۶

رتبه	فریدمن	میانگین	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	مؤلفه‌ها	اثر گردشگری بر بازساخت سیاسی - نهادی
۴	۳,۲۹	۲,۲۰	۲,۱	۹,۶	۲۳	۳۶,۴	۲۸,۹	بهبود عملکرد مدیران شهری	
۲	۳,۸۲	۲,۴۲	۲,۵	۱۱,۸	۲۹,۴	۳۸,۲	۱۸,۱	افزایش آگاهی مدیران	
۶	۳,۱۰	۲,۰۶	۰,۴	۵,۹	۲۵,۱	۳۶,۸	۳۱,۸	مدیریت مطلوب مشکلات ترافیکی در شهر	
۱	۳,۹۸	۲,۴۹	۲,۵	۱۱,۸	۳۷,۶	۲۸,۳	۱۹,۸	بهبود وضعیت	
۳	۳,۶۴	۲,۳۴	۲,۹	۸,۸	۳۳,۶	۲۹	۲۵,۶	درک مدیران از اثرات و پیامدهای مطلوب	
۵	۳,۱۶	۲,۱۱	۲,۱	۴,۲	۲۶,۹	۳۶,۶	۳۰,۳	هماهنگی بین مدیران و دیگر مسوولان	

گردشگری از دیدگاه ساکنین مناطق، آزمون آنوا نشان داد ساکنین هر سه منطقه شهری شیراز در ارتباط با توسعه گردشگری نظر تقریباً یکسانی دارند. با این تفاوت که منطقه ۱ شهری شیراز با کمی اختلاف و با میانگین (۳,۵۴) در رده اول، منطقه ۸ با میانگین (۳,۴۸) در جای دوم و منطقه ۳ با میانگین (۳,۴۵) در رتبه سوم قرار دارد. بنابراین

نهادی این مطلب را نشان می‌دهد که از میان پرسش‌ها، گزینه گردشگری موجب بهبود وضعیت سرمایه‌گذاری در مناطق گردشگری شهر شیراز با میانگین (۳,۹۸) در رتبه اول قرار گرفته است.

۵-۲-۶- تفاوت میان مناطق در سطح توسعه گردشگری

در خصوص تفاوت در توسعه گردشگری یا اهمیت

جدول ۷: نتایج آزمون واریانس برای توصیف میانگین هر منطقه در توسعه گردشگری؛ منبع: نتایج مستخرج از

پرسشنامه، ۱۳۹۶

گردشگری								
منطقه	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	اطمینان در سطح ۹۵ درصد		کمترین ن	بیشترین
					حد پایین	حد بالا		
۱	۸۰	۳,۵۴۱۷	۰,۶۱۲۸۹	۰,۰۶۸۵۲	۳,۴۳۵۰	۳,۶۷۸۱	۲,۳۳	۵,۰۰
۳	۸۰	۳,۴۵۵۰	۰,۷۱۰۵۸	۰,۰۷۲۴۴	۳,۲۹۶۹	۳,۶۱۳۲	۱,۸۹	۵,۰۰
۸	۸۰	۳,۴۸۵۴	۰,۶۱۱۲۹	۰,۰۶۸۳۴	۳,۳۴۹۴	۳,۶۲۱۵	۱,۳۳	۴,۵۶
کل	۲۴۰	۳,۴۹۴۰	۰,۶۴۴۸۸	۰,۰۴۱۶۳	۳,۴۱۲۰	۳,۵۷۶۰	۱,۳۳	۵,۰۰

جدول ۸: نتایج آزمون واریانس برای ارتباط؛ منبع: نتایج مستخرج از پرسشنامه، ۱۳۹۶

گردشگری	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	آماره فیشر	سطح معناداری
بین گروهی	۰,۳۰۹	۲	۰,۱۵۵	۰,۳۷۰	۰,۶۹۱
درون گروهی	۹۹,۰۸۴	۲۳۷	۰,۴۱۸		
کل	۹۹,۳۹۳	۲۳۹			

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۲۲۴

پذیرفته، همچنین منطقه ۸ از وضعیت متوسطی برخوردار است و در نهایت منطقه ۳ از وضعیت مطلوبی در بازساخت منطقه‌ای برخوردار نیست. آزمون آنوا به تفاوت میان مناطق در بازساخت می‌پردازد. نتیجه برگرفته شده از آن، پایین بودن سطح معناداری (۰,۰۰۲) آماره فیشر نسبت به سطح خطای (۰,۰۵) را نشان می‌دهد که تفاوت تقریباً معناداری مابین بازساخت مناطق وجود دارد. برای مقایسه زوجی مابین مناطق در تاثیر گردشگری بر بازساخت مناطق از آزمون شفه بهره گرفته شد. بدین ترتیب مقایسه زوجی نشان می‌دهد که بیشترین تفاوت در بازساخت منتج از گردشگری بین مناطق ۱ و ۳ اتفاق افتاده است.

برای درک وضعیت هر یک از مولفه‌ها با توجه به فاصله‌ای بودن داده‌ها و درک تفاوت بین میانگین وضع موجود و میانه نظری از آزمون تی تک‌نمونه‌ای استفاده شده است. در جدول شماره ۱۲، از آزمون تی، نتایج نشان می‌دهد که میانگین بدست آمده برای مولفه بازساخت کالبدی برابر با (۲,۴) که در مقایسه با میانه نظری ۲,۵ میزان پایین‌تری را نمایش

می‌توان این‌گونه بیان کرد که از دید ساکنین، هر سه منطقه به لحاظ پذیرش گردشگر و برخورداری جاذبه‌ها، از ظرفیت لازم و بالایی جهت فعالیت برخوردار است.

از آزمون آنوا به بررسی تفاوت میان مناطق ۱، ۳ و ۸ شهری شیراز در توسعه گردشگری پراخته شده است. نتایج یافته‌ها حاکی از آن است که بالا بودن سطح معناداری (۰,۶۹۱) آماره فیشر نسبت به سطح خطای (۰,۰۵) مؤید این نکته است که تفاوت چندانی از بابت توسعه گردشگری در سه منطقه وجود ندارد.

۷-۲-۵- تفاوت میان مناطق در بازساخت

جهت تعیین اختلاف در بازساخت میان سه منطقه مورد مطالعه آزمون آنوا نشان داد، منطقه ۱ شهری شیراز با میانگین (۲,۵۲) از وضعیت بهتری نسبت به دیگر مناطق برخوردار است. بعد از آن منطقه ۸ یا بافت تاریخی با میانگین (۲,۴۰) و منطقه ۳ با میانگین (۲,۲۰) در مکان آخر بازساخت قرار دارد. این بدان معنی است که از دید ساکنین و کسبه بازساخت بیشتری در منطقه ۱ شهری شیراز صورت

جدول ۹: نتایج آزمون واریانس برای توصیف میانگین هر منطقه در بازساخت؛ منبع: نتایج مستخرج از پرسشنامه، ۱۳۹۶

		اطمینان در سطح ۹۵ درصد		خطای استاندارد	انحراف معیار	میانگین	بازساخت	
بیشترین	کمترین	حدّ بالا	حدّ پایین				تعداد	منطقه
۴,۲۳	۱,۲۳	۲,۶۵۷۰	۲,۴۰۲۳	۰,۰۶۳۹۸	۰,۵۷۲۳۰	۲,۵۲۹۷	۸۰	۱
۳,۵۳	۱,۰۳	۲,۳۳۸۵	۲,۰۷۰۱	۰,۰۶۷۴۲	۰,۶۰۳۰۵	۲,۲۰۴۳	۸۰	۳
۳,۸۳	۱,۴۰	۲,۵۳۲۹	۲,۲۷۶۱	۰,۰۶۴۵۲	۰,۵۷۷۰۷	۲,۴۰۴۵	۸۰	۸
۴,۲۳	۱,۰۳	۲,۴۵۵۴	۲,۳۰۳۵	۰,۰۳۸۵۵	۰,۵۹۷۱۴	۲,۳۷۹۵	۲۴۰	کل

جدول شماره ۱۰: نتایج آزمون واریانس برای ارتباط بین گروهی و درون گروهی؛ منبع: نتایج مستخرج از پرسشنامه، ۱۳۹۶

بازساخت	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	آماره فیشر	سطح معناداری
بین گروهی	۴,۳۱۰	۲	۲,۱۵۵	۶,۳۱۳	۰,۰۰۲
درون گروهی	۸۰,۹۱۲	۲۳۷	۰,۳۴۱		
کل	۹۵,۲۲۲	۲۳۹			

جدول ۱۱: نتایج آزمون شفه برای مقایسه زوجی میان مناطق؛ منبع: نتایج مستخرج از پرسشنامه، ۱۳۹۶

میانگین بدست آمده عدد (۲,۲) را در مقایسه با	متغیر وابسته: بازساخت					
	میانگین نظری (۲,۵) و سطح معناداری (۰,۰۰۰) نشان می‌دهد، این موضوع نیز بیانگر آن است که از دید ساکنین و کسبه، گردشگری در بازساخت اجتماعی- فرهنگی مناطق اثر چندانی بجای نگذاشته است. اما در ارتباط با مولفه بازساخت زیست‌محیطی میانگین ۲,۵ در قیاس با میانگین نظری (۲,۵) و با سطح معناداری (۰,۰۰۰) نشان‌دهنده این است که در اثر گردشگری، بازساخت زیست‌محیطی در مناطق تاثیر به نسبت متوسطی را پذیرفته است.	میانگین نظری (۲,۵) و سطح معناداری (۰,۰۰۰) نشان می‌دهد، این موضوع نیز بیانگر آن است که از دید ساکنین و کسبه، گردشگری در بازساخت اجتماعی- فرهنگی مناطق اثر چندانی بجای نگذاشته است. اما در ارتباط با مولفه بازساخت زیست‌محیطی میانگین ۲,۵ در قیاس با میانگین نظری (۲,۵) و با سطح معناداری (۰,۰۰۰) نشان‌دهنده این است که در اثر گردشگری، بازساخت زیست‌محیطی در مناطق تاثیر به نسبت متوسطی را پذیرفته است.	میانگین نظری (۲,۵) و سطح معناداری (۰,۰۰۰) نشان می‌دهد، این موضوع نیز بیانگر آن است که از دید ساکنین و کسبه، گردشگری در بازساخت اجتماعی- فرهنگی مناطق اثر چندانی بجای نگذاشته است. اما در ارتباط با مولفه بازساخت زیست‌محیطی میانگین ۲,۵ در قیاس با میانگین نظری (۲,۵) و با سطح معناداری (۰,۰۰۰) نشان‌دهنده این است که در اثر گردشگری، بازساخت زیست‌محیطی در مناطق تاثیر به نسبت متوسطی را پذیرفته است.	میانگین نظری (۲,۵) و سطح معناداری (۰,۰۰۰) نشان می‌دهد، این موضوع نیز بیانگر آن است که از دید ساکنین و کسبه، گردشگری در بازساخت اجتماعی- فرهنگی مناطق اثر چندانی بجای نگذاشته است. اما در ارتباط با مولفه بازساخت زیست‌محیطی میانگین ۲,۵ در قیاس با میانگین نظری (۲,۵) و با سطح معناداری (۰,۰۰۰) نشان‌دهنده این است که در اثر گردشگری، بازساخت زیست‌محیطی در مناطق تاثیر به نسبت متوسطی را پذیرفته است.	میانگین نظری (۲,۵) و سطح معناداری (۰,۰۰۰) نشان می‌دهد، این موضوع نیز بیانگر آن است که از دید ساکنین و کسبه، گردشگری در بازساخت اجتماعی- فرهنگی مناطق اثر چندانی بجای نگذاشته است. اما در ارتباط با مولفه بازساخت زیست‌محیطی میانگین ۲,۵ در قیاس با میانگین نظری (۲,۵) و با سطح معناداری (۰,۰۰۰) نشان‌دهنده این است که در اثر گردشگری، بازساخت زیست‌محیطی در مناطق تاثیر به نسبت متوسطی را پذیرفته است.	میانگین نظری (۲,۵) و سطح معناداری (۰,۰۰۰) نشان می‌دهد، این موضوع نیز بیانگر آن است که از دید ساکنین و کسبه، گردشگری در بازساخت اجتماعی- فرهنگی مناطق اثر چندانی بجای نگذاشته است. اما در ارتباط با مولفه بازساخت زیست‌محیطی میانگین ۲,۵ در قیاس با میانگین نظری (۲,۵) و با سطح معناداری (۰,۰۰۰) نشان‌دهنده این است که در اثر گردشگری، بازساخت زیست‌محیطی در مناطق تاثیر به نسبت متوسطی را پذیرفته است.
۹۵	سطح معناداری	خطای استاندارد	تفاوت میانگین	کد منطقه	کد منطقه	شفه
حدّ بالا	حدّ پایین					
۰,۵۵۳۰	۰,۰۹۷۸	۰,۰۰۲	۰,۰۹۲۳۹	۳	۱	
۰,۳۵۲۷	-۰,۱۰۲۴	۰,۴۰۱	۰,۰۹۲۳۹	۸	۸	
-۰,۰۹۷۸	-۰,۵۵۳۰	۰,۰۰۲	۰,۰۹۲۳۹	۱	۳	
۰,۰۲۷۳	-۰,۴۲۷۸	۰,۰۹۸	۰,۰۹۲۳۹	۸	۸	
۰,۱۰۲۴	-۰,۳۵۲۷	۰,۴۰۱	۰,۰۹۲۳۹	۱	۱	
۰,۴۲۷۸	-۰,۰۲۷۳	۰,۰۹۸	۰,۰۹۲۳۹	۳	۳	

* The mean difference is significant at the 0.05 level.

می‌دهد و نیز سطح معناداری محاسبه شده برای این مولفه برابر با (۰,۰۰۰) است و بیانگر این موضوع است که اکثر پاسخگویان اذعان داشته‌اند که مولفه بازساخت فیزیکی در اثر عملکرد گردشگری تاثیر کمی را پذیرفته است. میانگین بدست آمده از بازساخت اقتصادی (۲,۳) در مقایسه با میانگین نظری ۲,۵ و سطح معناداری (۰,۰۰۰) نشان می‌دهد که در این مولفه نظر عموم بر این بوده که گردشگری موجب بازساخت اقتصادی ضعیفی در مناطق شده است. در خصوص مولفه بازساخت اجتماعی- فرهنگی

میانگین بدست آمده عدد (۲,۲) را در مقایسه با میانگین نظری (۲,۵) و سطح معناداری (۰,۰۰۰) نشان می‌دهد، این موضوع نیز بیانگر آن است که از دید ساکنین و کسبه، گردشگری در بازساخت اجتماعی- فرهنگی مناطق اثر چندانی بجای نگذاشته است. اما در ارتباط با مولفه بازساخت زیست‌محیطی میانگین ۲,۵ در قیاس با میانگین نظری (۲,۵) و با سطح معناداری (۰,۰۰۰) نشان‌دهنده این است که در اثر گردشگری، بازساخت زیست‌محیطی در مناطق تاثیر به نسبت متوسطی را پذیرفته است.

جدول ۱۲: نتایج آزمون تی تک نمونه‌ای برای درک وضعیت مولفه‌های بازساخت در منطقه مورد مطالعه: منبع: نتایج

مستخرج از پرسشنامه، ۱۳۹۶

سطح اطمینان در سطح ۹۵ درصد		تفاوت بین میانگین و میانگین	سطح معناداری	قدرتی	خطای استاندارد	انحراف معیار	میانگین	مولفه‌ها
حد بالا	حد پایین							
-۰,۴۵۷	-۰,۶۷۰	-۰,۵۶۳	۰,۰۰۰	-۱۰,۴۴	۰,۰۵۴	۰,۸۳۴	۲,۴	بازساخت فیزیکی
-۰,۵۵۱	-۰,۷۷۴	-۰,۶۶۲	۰,۰۰۰	-۱۱,۷۲	۰,۰۵۶	۰,۸۷۴	۲,۳	بازساخت اقتصادی
-۰,۵۹۲	-۰,۷۷۶	-۰,۶۸۴	۰,۰۰۰	-۱۴,۵۹	۰,۰۴۶	۰,۷۲۱	۲,۳	بازساخت اجتماعی- فرهنگی
-۰,۳۶۳	-۰,۵۴۹	-۰,۶۵۶	۰,۰۰۰	-۹,۶۲	۰,۰۴۷	۰,۷۳۱	۲,۵	بازساخت زیست‌محیطی
-۰,۶۳۴	-۰,۸۲۰	-۰,۷۲۷	۰,۰۰۰	-۱۵,۴۳	۰,۰۴۷	۰,۷۳۰	۲,۲	بازساخت سیاسی- نهادی
-۰,۵۴۴	-۰,۶۹۶	-۰,۶۲۰	۰,۰۰۰	-۱۶,۰۹	۰,۰۳۸	۰,۵۹۷	۲,۳	بازساخت کلی

نشان می‌دهد میزان همبستگی میان این دو مولفه (۰,۱۸۴) است و سطح معناداری (۰,۰۰۴) محاسبه شده است. از آنجا که سطح خطای بدست آمده کمتر از ۰,۰۵ است، می‌توان این‌گونه بیان کرد که میان دو مولفه رابطه معناداری با ۹۹ درصد اطمینان وجود دارد. در نتیجه فرضیه اول اثبات می‌شود.

- فرضیه فرعی دوم

بین رشد گردشگری شیراز و بازساخت اقتصادی رابطه معناداری وجود دارد.

H۱: بین رشد گردشگری شیراز و بازساخت اقتصادی رابطه معناداری وجود دارد.

H۰: بین رشد گردشگری شیراز و بازساخت اقتصادی رابطه معناداری وجود ندارد.

نتایج نشان می‌دهد که بین دو مولفه بازساخت اقتصادی و سطح رشد و توسعه گردشگری شهر شیراز میزان همبستگی برابر با (۰/۲۶۵) است و نیز سطح معناداری محاسبه شده برابر با (۰/۰۰۰) است. از آنجا که میزان خطای بدست آمده کمتر از ۰/۰۵ است، می‌توان اذعان داشت که بین دو مولفه رابطه معناداری با ۹۹ درصد اطمینان وجود دارد، بنابراین با این نتایج فرضیه دوم تایید می‌شود.

در مورد بازساخت سیاسی- نهادی میانگین بدست آمده (۲,۲) در قیاس با میانگین نظری ۲,۵ و با سطح معناداری (۰,۰۰۰) گویای این قضیه است که گردشگری بر بازساخت سیاسی- نهادی کمترین اثرگذاری را گذاشته است. در نهایت میانگین کلی از بازساخت در همه ابعاد آن عدد (۲,۳) را نمایش می‌دهد که در مقایسه با میانگین نظری ۲,۵ و با سطح معناداری (۰,۰۰۰) این نتیجه بدست می‌آید که گردشگری تاثیر کمی بر بازساخت کلی مناطق گذاشته است.

۵-۲-۸- آزمون فرضیه‌ها

- فرضیه فرعی اول

میان رشد گردشگری شیراز و بازساخت کالبدی رابطه معناداری وجود دارد.

H۱: میان رشد گردشگری شیراز و بازساخت کالبدی رابطه معناداری وجود دارد.

H۰: میان رشد گردشگری شیراز و بازساخت کالبدی رابطه معناداری وجود ندارد.

با توجه به فاصله‌ای بودن دو مولفه بازساخت فیزیکی و سطح رشد و توسعه گردشگری در شهر شیراز از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. نتایج

جدول ۱۳: نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون برای درک رابطه بین مولفه‌های رشد و توسعه گردشگری و اثر گردشگری بر بازساخت فیزیکی؛ منبع: نتایج مستخرج از پرسشنامه، ۱۳۹۶

سطح رشد و توسعه گردشگری	بازساخت فیزیکی		
۰,۱۸۴**	۱	میزان همبستگی	بازساخت فیزیکی
۰,۰۰۴		سطح معناداری	
۲۳۹	۲۳۹	تعداد مشاهدات	
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).			

جدول ۱۴: نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون برای درک رابطه بین مولفه‌های رشد و توسعه گردشگری و اثر گردشگری بر بازساخت اقتصادی؛ منبع: نتایج مستخرج از پرسشنامه، ۱۳۹۶

سطح رشد و توسعه گردشگری	بازساخت اقتصادی		
۱	۰,۲۶۵**	میزان همبستگی	سطح رشد و توسعه گردشگری شهر شیراز
	۰,۰۰۰	سطح معناداری	
۲۴۰	۲۳۹	تعداد مشاهدات	
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).			

جدول ۱۵: نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون برای درک رابطه بین مولفه‌های رشد و توسعه گردشگری و اثر گردشگری بر بازساخت اجتماعی - فرهنگی؛ منبع: نتایج مستخرج از پرسشنامه، ۱۳۹۶

سطح رشد و توسعه گردشگری	اثر گردشگری بر بازساخت اجتماعی - فرهنگی		
۱	۰,۱۱۹	میزان همبستگی	سطح رشد و توسعه گردشگری شهر شیراز
	۰,۰۶۷	سطح معناداری	
۲۴۰	۲۳۷	تعداد مشاهدات	

- فرضیه فرعی سوم -
بین رشد گردشگری شیراز و بازساخت اجتماعی - فرهنگی رابطه معناداری وجود دارد.
H۱: بین رشد گردشگری شیراز و بازساخت اجتماعی - فرهنگی رابطه معناداری وجود دارد.
H۰: بین رشد گردشگری شیراز و بازساخت اجتماعی - فرهنگی رابطه معناداری وجود ندارد.
یافته‌های جدول ۱۵، موید این قضیه است که میان دو مولفه بازساخت اجتماعی - فرهنگی و سطح رشد و توسعه گردشگری میزان همبستگی برابر با (۰,۱۱۹) و سطح معناداری برابر با (۰,۰۶۷) است. بر این اساس و با مقدار مفروض ۰,۰۵ این نتیجه برای این فرضیه فرعی چهارم -
استنتاج می‌شود که میان این دو مولفه رابطه معناداری وجود ندارد، از این رو فرضیه سوم رد می‌گردد.
- فرضیه فرعی چهارم -
بین رشد گردشگری شیراز و بازساخت زیست‌محیطی رابطه معناداری وجود دارد.
H۱: بین رشد گردشگری شیراز و بازساخت زیست‌محیطی رابطه معناداری وجود دارد.
H۰: بین رشد گردشگری شیراز و بازساخت زیست‌محیطی رابطه معناداری وجود ندارد. بر اساس آزمون پیرسون میان مولفه‌های بازساخت زیست‌محیطی و سطح رشد و توسعه گردشگری میزان همبستگی برابر با (۰,۰۸۵) و سطح معناداری

جدول ۱۶: نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون برای درک رابطه بین مولفه‌های رشد و توسعه گردشگری اثر گردشگری بر بازساخت زیست‌محیطی؛ منبع: نتایج مستخرج از پرسشنامه، (۱۳۹۶)

سطح رشد و توسعه گردشگری	اثر گردشگری بر بازساخت زیست‌محیطی		
۱	۰,۰۸۵	میزان همبستگی	سطح رشد و توسعه گردشگری شهر شیراز
	۰,۱۸۹	سطح معناداری	
۲۴۰	۲۳۸	تعداد مشاهدات	

جدول ۱۷: نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون برای درک رابطه بین مولفه‌های رشد و توسعه گردشگری و اثر گردشگری بر بازساخت نهادی - سیاسی؛ (منبع: نتایج مستخرج از پرسشنامه، ۱۳۹۶)

سطح رشد و توسعه گردشگری	اثر گردشگری بر بازساخت نهادی		
۱	۰,۲۱۳**	میزان همبستگی	سطح رشد و توسعه گردشگری شهر شیراز
	۰,۰۰۱	سطح معناداری	
۲۴۰	۲۴۰	تعداد مشاهدات	

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

است. بر مبنای پژوهش‌های صورت گرفته مشخص شد که اگر واژه بازساخت را محدود به موضوعی خاص بدانیم، دچار خطای علمی شده‌ایم. در همین راستا؛ ما در ارتباط با پژوهش مورد نظر، سعی نمودیم به بررسی ابعاد مختلف بازساخت در شهر و ارتباط میان گردشگری و نقش آن در بازساخت شهر شیراز بپردازیم. نتایج مستخرج استنباط کردند که در هر دو مبحث گردشگری و بازساخت، منطقه ۱ شهر شیراز از وضعیت بهتری برخوردار است. این که منطقه ۱ شهری شیراز در هر دو قضیه سطح توسعه گردشگری و بازساخت در ابعاد مختلف آن از دید ساکنین و کسبه وضعیت مناسب‌تری را داراست، با مشاهدات محقق همخوانی دارد. بدین صورت که وضعیت خیابان‌ها و کوچه‌ها از بابت پاکیزگی، زیرساخت‌ها، مکان‌های تجاری و مغازه‌ها، پیاده‌روها، ایجاد پارک، متراژ منازل مسکونی و نمای آن‌ها، تفاوت فاحشی نه تنها با دو منطقه دیگر بلکه با دیگر مناطق شهر شیراز مشاهده می‌گردد. نتایج برگرفته از نظرسنجی ساکنین و مشاهدات محقق نشان می‌دهد، گردشگری بر بازساخت‌های

(۰,۱۸۹) است. با این وصف و با توجه به مقدار مفروض ۰,۰۵ میان دو مولفه رابطه معناداری وجود ندارد، در نتیجه فرضیه چهارم رد می‌گردد.

- فرضیه فرعی پنجم

بین رشد گردشگری شیراز و بازساخت سیاسی - نهادی رابطه معناداری وجود دارد.

H۱: بین رشد گردشگری شیراز و بازساخت سیاسی - نهادی رابطه معناداری وجود دارد.

H۰: بین رشد گردشگری شیراز و بازساخت سیاسی - نهادی رابطه معناداری وجود ندارد.

میان مولفه‌های بازساخت نهادی - سیاسی و رشد و توسعه گردشگری شهر شیراز در آزمون پیرسون میزان همبستگی (۰,۲۱۳) و سطح معناداری (۰,۰۰۱) است. در این رابطه با توجه به این که میزان خطای بدست آمده کمتر از ۰,۰۵ است، این نتیجه حاصل می‌شود که میان این دو مولفه با ضریب اطمینان ۹۹ درصد رابطه وجود دارد، هرچند که این رابطه ضعیف است. از این رو فرضیه پنجم ثابت می‌شود.

۶- نتیجه گیری

بازساخت در همه مقوله‌های یک جامعه رسوخ کرده

فیزیکی، اقتصادی و نهادی- سیاسی هر سه منطقه ۱، ۳ و ۸ اثرگذار بوده و بر بازساخت‌های اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی مناطق اثرگذار نبوده و در واقع اثر منفی داشته است. از دید محقق بر اساس مطالعات و یافته‌ها و نظرسنجی از مردم، موضوعی است که به نظر می‌رسد در وهله نخست به دیدگاه مسوولین و برنامه‌ریزان و برنامه‌ریزی اصولی و علمی و اقدامات در جهت ارتقای وضعیت فیزیکی، اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی مناطق و در نهایت شهر و کشور برمی‌گردد. به نظر مقوله‌ای که در بازساخت شهرها و در نهایت کشور بیشترین اثرگذاری را دارد، بازساخت نهادی- سیاسی است. بنابراین اگر در نوع نگاه مسوولین و جذب افراد متخصص در هر حوزه شهری و عملیاتی و یا گردشگری تجدید نظر صورت گیرد، آن زمان می‌توان چنین انتظار داشت که بازساخت در هر بُعد آن در یک محله یا شهر و یا در سطح کلان یک کشور به انجام خواهد رسید. در مباحثی که گذشت، با مطالعه پژوهش‌های صورت گرفته در بیشتر کشورهای توسعه‌یافته و بعضاً در حال توسعه، ملاحظه شد گردشگری زمانی می‌تواند کارگشا و کاتالیزور باشد و به رونق مناطق کمک کند، که زیرساخت‌های آن توسط مسوولین ذیربط ایجاد و احداث شود و مردم ساکن در منطقه گردشگری از منافع حاصل از آن منتفع شوند، در غیر اینصورت با عدم بهره‌مندی آحاد جامعه از گردشگری، ساکنین به ارتقای اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و فیزیکی در محل سکونتشان دست نمی‌یابند و خود بر ضد گردشگری عمل می‌نمایند، تا جایی که از روی عدم بازساخت اقتصادی دست به دزدی از گردشگران می‌زنند و یا از روی عدم آگاهی و آموزش و عدم بازساخت اجتماعی- فرهنگی، به تخریب آثار تاریخی متعلق به خود می‌پردازند.

۷- منابع

- اداره کل میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری استان فارس، (۱۳۸۹)، «طرح جامع

گردشگری استان فارس» مطالعات زیست‌محیطی، جلد چهارم، فصل دوم، ۱۷۸-۱۷۱.
 - پاکشیر، عبدالرضا و صرافی، مظفر، (۱۳۸۶)، «عوامل مؤثر بر فرآیند بازساخت کالبدی کلانشهر، مورد پژوهش محدوده شمال غرب شیراز (۱۳۸۳-۱۳۵۷)» پژوهشنامه علوم انسانی، ۵۳، ۳۶-۱۳.
 - علی‌اکبری، اسماعیل، طالشی، مصطفی و حاج‌امینی، نیره، (۱۳۹۴)، «نقش اقتصاد محلی در جریان مازاد و بازساخت نظام شبکه منطقه‌ای (مورد: استان کرمان)» فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۱۳ (۳)، ۹۲-۷۱.

- Agarwal, S. (2002). Restructuring seaside tourism the resort lifecycle. *Annals of Tourism Research*, 29 (1). 25-55.

- Ashworth, G., & Page, J. S. (2011). Urban tourism research: recent progress and paradoxes. *Tourism Management*, 32. 1-15.

- Brenner, N. (2009). Restructuring, rescaling, and the urban question. *Critical Planning*, 61-79.

- Chang, T. C., Milne, S., Fallon, D., & Pohlman, C. (1996). Urban heritage tourism, the global-local nexus. *Annals of Tourism Research*, 23 (2). 284-305.

- Craggs, R. (2008). Tourism and urban regeneration: an analysis of visitor perception, behaviour and experience at the Quays in Salford. *Management and Management Sciences Research Institute*.

- Firman, T. (1998). The restructuring of Jakarta metropolitan area a "global city" in Asia. Elsevier Science Ltd. 15 (4). 229-243.

- Griffin, T., Hayllar, B., & Edwards, D. (2008). Places and people: a precinct typology. *Annals of Tourism Research*, 35 (4). 39-59.

- Heying, C. H., Burbank, M. J., & Andranovich, G. (2006). World class: using the Olympics to shape and brand the American metropolis. *Tourism, Culture, and Regeneration*. Oxfordshire OX10 8DE. 101-

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
 Urban Management
 شماره ۵۴ بهار ۹۸
 No.54 Spring 2019

108.

- Kokx, A., & Kempen, R. V. (2009). Joining forces in urban restructuring: dealing with collaborative ideals and role conflicts in Breda, the Netherlands. *Environment and Planning A*, 41, 1234-1250.
- Pacione, M. (1992). Citizenship, partnership and the popular restructuring of U.K. urban space. *Urban Geography*, 13 (5), 405-421.
- Pohlmann, C. (1994). The restructuring of the Montreal tourism industry: A sectoral analysis. Department of Geography McGill University, Montreal.
- Rafail, P. (2016). Protest in the city: Urban spatial restructuring and dissent in New York, 1960-2006. *Urban Studies Journal Limited 2016 Reprints and Permissions: Sagepub.co.uk*, 1-17.
- Smith, M. K. (2006). Towards a cultural planning approach to regeneration. *Tourism, Culture, and Regeneration. Oxfordshire OX10 8DE*, 1-9.
- Soja, E., Morales, R., & Wolff, G. (1983). Urban restructuring: an analysis of social and spatial change in Los Angeles. *Economic Geography*, 59 (2), 195-230.
- Stevenson, D. (1998). Agendas in place: urban and cultural planning for cities and regions. Rural Social and Economic Research Centre. Central Queensland University, Rockhampton, Queensland.
- Van Bekhoven, E., & Kempen, R, V. (2003). Social effects of urban restructuring: A case study in Amsterdam and Utrecht, the Netherlands. *Housing Studies*, 18 (6), 853-875.
- White, P. (1998). Social inequalities and urban restructuring. *GeoJournal*, 46, 1-5.
- Zhang, S. (2013). Rethinking urban expansion and restructuring of globalizing Shanghai: A case study of high-speed rail's unsustainable impacts on nearby

communities in Shanghai's southwest rural fringe. University of Wyoming

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

■ ۲۳۰ ■

ارزیابی شاخص کمبود منابع آب براساس جمعیت سکونتگاه‌های شهری و روستایی و اثرات تغییرات اقلیمی - مطالعه موردی شهرستان بردسیر

رضا ایرانمنش - دانشجوی دکتری مهندسی عمران گرایش مهندسی و مدیریت منابع آب دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان،

کرمان، ایران

نوید جلال کمالی* - استادیار گروه مهندسی آب دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان، کرمان، ایران

امید طیاری - استادیار گروه مهندسی آب دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان، کرمان، ایران

Assessment of water resources deficit index based on population of urban and rural settlements and effects of climate change-Case study of Bardsir city

Abstract

Iran is considered as one of the world's lesser sources of water resource and in order to optimize the use of available water resources, recognizing these resources is inevitable. To simulate water resources at a widespread level, it is essential to use a comprehensive model that is capable of simulating large-scale models, one of which is the SWAT model. Also, the availability of water resources should be investigated in light of climate change which in this research the climate change bundle is used to study climate change. The base period for this study is from 1992-2016 and the era from 2020-2050. The results indicate that an increase in precipitation in the southwest and a 5% decrease in rainfall in the eastern part of the city. As well there is the possibility of an average temperature rise of up to 3 degree Celsius. Accessible water resources in the city of Bardsir include blue and green water that the amount of blue water in the middle regions is higher than that of other parts and the western parts will have higher evapotranspiration. In addition, the soil moisture content in the southern part will be higher than in the other areas. Therefore, it is unavoidable to heed these areas in order to devise grandiose plans for the dry farming.

Keywords: Climate Change, Blue Water, Green Water, SWAT

چکیده

کشور ایران از لحاظ دارا بودن منابع آبی جز کشورهای کم آب دنیا محسوب می‌شود. برای استفاده بهینه از اندک منابع آب موجود بایستی این منابع آب را شناسایی کرد. برای شبیه سازی منابع آب در سطح وسیع استفاده از مدلی جامع که قابلیت شبیه سازی در مقیاس بزرگ را داشته باشد، ضروری است. یکی از این مدل ها، مدل SWAT است. همچنین بررسی منابع آب قابل دسترس بایستی با توجه به تغییرات اقلیمی صورت پذیرد که در این پژوهش از بسته نرم افزاری تغییر اقلیم جهت بررسی تغییرات اقلیمی استفاده شد. دوره پایه این پژوهش از ۱۹۹۲-۲۰۱۶ و دوره آتی از ۲۰۲۰-۲۰۵۰ در نظر گرفته شد. نتایج پژوهش حاکی از افزایش بارش در جنوب غربی شهرستان و کاهش بارش به میزان ۵ درصد در مناطق شرقی می‌باشد. همچنین احتمال افزایش میانگین دمای حداکثر تا ۳ درجه سلسیوس وجود دارد. منابع آب قابل دسترس شهرستان بردسیر شامل آب آبی و آب سبز می‌شوند که مقدار آب آبی در مناطق میانی نسبت به سایر مناطق بیشتر است. قسمت های غربی از تبخیر- تعرق بالاتری برخوردار هستند که ناشی از مناطق وسیع کشت می باشد. همچنین مقدار رطوبت خاک در قسمت جنوبی نسبت به سایر مناطق بیشتر است. لذا برای برنامه ریزی کشت دیم بایستی به این مناطق توجه شود.

کلید واژه: تغییر اقلیم، آب آبی، آب سبز، SWAT

است (رضازاده و همکاران ۱۳۹۶). این مدل برای پیش‌بینی تأثیر روش‌های مختلف مدیریت اراضی بر مقادیر آب، رسوب و مواد شیمیایی کشاورزی در سطح حوزه‌های آبریز پیچیده و بزرگ با انواع خاک، کاربری اراضی و شرایط مختلف مدیریتی در درازمدت طراحی شده است. SWAT مدلی فیزیکی می‌باشد که به‌جای ضمیمه کردن روابط رگرسیونی برای تشریح روابط بین متغیرهای ورودی و خروجی، نیازمند اطلاعاتی در مورد آب‌وهوا، مشخصات خاک، توپوگرافی، پوشش گیاهی و روش‌های مدیریت و کاربری اراضی در سطح حوضه می‌باشد. فرآیندهای فیزیکی مرتبط با حرکت آب، حرکت رسوبات، رشد گیاه، چرخه مواد مغذی و مشابه آن در این مدل به‌طور مستقیم از روی پارامترهای ورودی شبیه‌سازی می‌شوند در تحقیقات زیادی با اهداف مختلف از مدل SWAT استفاده شده است که به‌عنوان نمونه به چند مورد اشاره می‌شود.

Parajuli et al (۲۰۱۶) اثرات تغییر اقلیم و عملیات شخم زمین را بر روی رواناب، رسوب و عملکرد گیاه در حوضه رودخانه می‌سی‌سی‌پی ارزیابی کردند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که تأثیر توأم تغییر اقلیم و عملیات شخم اثر به‌سزایی در عملکرد گیاه نخواهد داشت ولی با کاهش عملیات شخم‌زنی، باعث کاهش میزان رسوب در پایین‌دست می‌شود. دیگر محققانی مانند Li et al (۲۰۱۵)، Zou et al (۲۰۱۵)، Yuan et al (۲۰۱۵) و Li et al (۲۰۱۶) بر روی تأثیرات تغییر اقلیم و تغییرات کاربری اراضی بر روی رواناب، (Verma et al (۲۰۱۵، Ramos & Martinez (۲۰۱۵) بر روی تأثیر تغییر اقلیم بر روی رواناب و رسوب و همچنین Palazoli et al (۲۰۱۵) بر روی اثرات تغییر اقلیم بر روی رواناب و عملکرد گیاه پژوهش‌های را در نقاط مختلف دنیا انجام داده‌اند. (رضازاده و همکاران ۱۳۹۷) به بررسی رواناب، تبخیر تعرق و رسوب حوضه سلطانی و ارائه

کشور ایران از لحاظ دارا بودن منابع آبی جز کشورهای کم‌آب دنیا محسوب می‌شود. لذا برای استفاده بهینه از اندک منابع آب موجود بایستی در وهله اول این منابع آب را شناسایی و سپس برای استفاده مناسب از آن‌ها برنامه ریزی مناسب صورت پذیرد. از موثرترین عوامل در میزان منابع آب در یک منطقه میتوان به اقلیم و تغییرات آن و پارامترهای هیدرولوژیک آن منطقه اشاره کرد. شهرستان بردسیر در استان کرمان و در فلات مرکزی ایران واقع شده است. مساحت زیادی از این استان پهناور را بیابان‌ها و اراضی خشک تشکیل داده‌اند. همچنین میانگین بارش سالانه کم و برداشت بی‌رویه از آب‌های زیر‌زمینی، این استان را در شرایط بحران آبی قرار داده است. لذا بررسی منابع آب این استان برای برنامه ریزی‌های بلندمدت امری ضروری است.

برای شبیه‌سازی منابع آب قابل دسترس در سطح وسیع استفاده از مدلی کامل و جامع که قابلیت شبیه‌سازی مناسب در مقیاس بزرگ را داشته باشد، ضروری است. با توجه به افزایش روزافزون مدل‌های کامپیوتری در این زمینه بایستی در انتخاب مدل مناسب دقت زیادی شود. برای شبیه‌سازی‌ها در مقیاس بزرگ، مدل‌های توزیعی و نیمه توزیعی انتخاب مناسب‌تری می‌باشند.

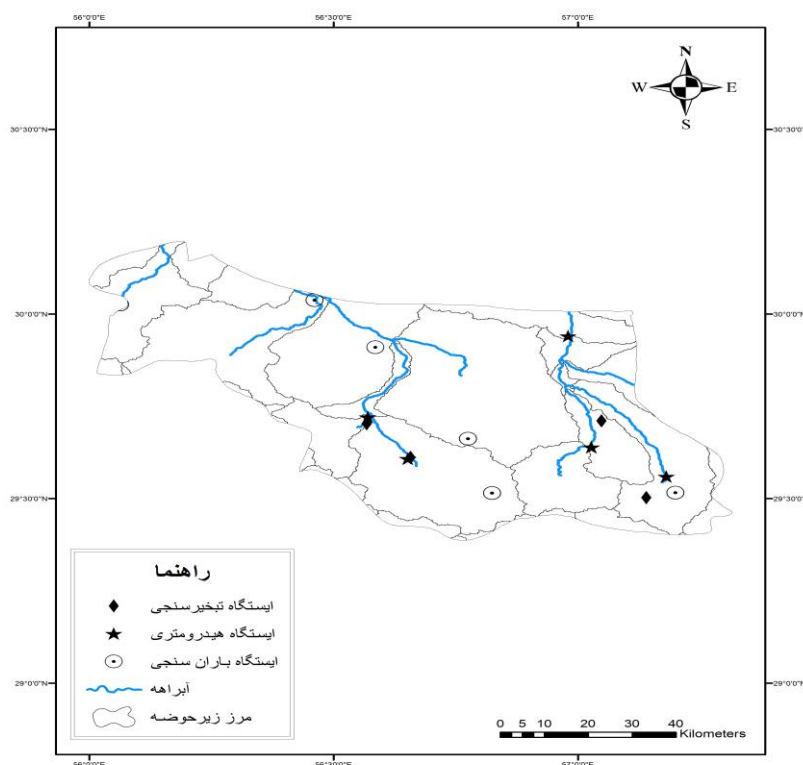
یکی از این مدل‌ها، مدل نمبه توزیعی SWAT است. SWAT اولین بار در سال ۱۹۹۰ توسط جف آرنولد در سرویس تحقیقات کشاورزی آمریکا طراحی و پایه‌گذاری شد. به مقایسه عملکرد مدل هیدرولوژیکی نیمه‌توزیعی SWAT و مدل یکپارچه‌ی HEC-HMS در شبیه‌سازی دبی جریان پرداختند (رضازاده و همکاران، ۱۳۹۴). همچنین به بررسی کارایی مدل‌های مفهومی و مدل داده‌محور در پیش‌بینی رواناب حوضه پرداختند که نتایج حاصله نشان از برتری مدل SWAT در شبیه‌سازی جریان رودخانه بوده

راهکارهای برای کاهش بار رسوب در این حوضه پرداختند. همچنین (Abbaspour et al., ۲۰۰۹) اثرات تغییر اقلیم را بر روی منابع آب کشور ایران و همچنین در پژوهشی دیگر آب آبی و آب سبز را بررسی نمودند. آن‌ها برای تغییر اقلیم از مدل CGCM و برای مدل‌سازی هیدرولوژیک کشور ایران از مدل SWAT استفاده کردند و به این نتیجه دست‌یافتند که قسمت‌های مرطوب با توجه به روند تغییر اقلیم در آینده بارش بیشتری دریافت می‌کنند در حالی که مناطق خشک بارش کمتری دریافت می‌کنند. در پژوهشی دیگر (Schoel et al., ۲۰۰۸) به بررسی آب آبی و آب سبز در قاره افریقا پرداختند. همچنین (Faramarzi et al., ۲۰۱۳) پژوهشی برای بررسی اثرات تغییر اقلیم در قاره افریقا با مدل SWAT انجام دادند. (Bartolomeu, et al., ۲۰۱۶; Krayanova et al., ۲۰۱۵; Vorosmarty et al., ۲۰۰۰) به بررسی اثرات تغییر اقلیم بر روی رواناب، آب آبی و آب سبز و همچنین طول دوره خشکی پرداختند، اشاره کرد. همچنین (Hashemi et al., ۲۰۱۰) به مقایسه دو مدل LARS-WG و SDSM در حوضه کلوتا واقع در جزیره جنوبی نیوزیلند پرداختند که در آن نشان دادند هر دو مدل توانایی‌های مشابه و خوبی در شبیه‌سازی رویدادهای بارش شدید می‌باشند. (Chemina et al., ۲۰۱۳; Kazmi et al., ۲۰۱۴; Nury et al., ۲۰۱۴; Goodarzi et al., ۲۰۱۵; Sobhani et al., ۲۰۱۵) پژوهش‌های برای بررسی دو مدل LARS-WG و SDSM در نقاط مختلف دنیا انجام دادند که همگی از مناسب بودن دقت این دو مدل در شبیه‌سازی تغییرات اقلیمی در دوره‌های آینده خبر دادند. (Ashraf Vaghefi et al., ۲۰۱۷) به توسعه مدلی برای اثرات تغییر اقلیم تحت عنوان Climate Change Toolkit

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۲۳۳

شکل ۱- منطقه مورد مطالعه به همراه ایستگاه‌های مورد استفاده

پرداختند. در این تحقیق که بر روی حوضه‌ای در کالیفرنیا انجام گرفت و نتایج گزارش شده در این پژوهش حاکی از رضایت‌بخش بودن نتایج این مدل در بررسی پدیده تغییر اقلیم است. هدف از پژوهش حاضر بررسی منابع آب قابل دسترس در شهرستان بردسیر و همچنین بررسی اثرات تغییر اقلیم بر روی این منابع می‌باشد. مواد و روش‌ها

منطقه مورد مطالعه

شهرستان بردسیر از نظر جغرافیایی در ۵۶ درجه و ۳۵ دقیقه ی درازای خاوری و ۲۹ درجه و ۵۶ دقیقه ی پهنای شمالی و در ارتفاع ۲۰۴۰ متری از سطح دریا قرار دارد. بردسیر از شمال و خاور به کرمان، از جنوب به بافت، از باختر به سیرجان و از شمال باختری به رفسنجان محدود می‌شود. مرکز شهرستان بردسیر در ۶۴ کیلومتری جنوب باختری کرمان قرار دارد. آب و هوای بردسیر معتدل و میزان بارندگی آن سالانه ۲۰۰ میلی‌متر است.

داده‌های مورد استفاده در پژوهش

داده‌های مورد استفاده در این پژوهش در جدول

شماره ۲ آورده شده است. به طور کلی این داده‌ها شامل: ۱. داده‌های هواشناسی ۲. داده‌های هیدرومتری ۳. نقشه خاک و کاربری اراضی ۴. توپوگرافی می‌باشد. همچنین برای تراکم و پراکنش بیشتر ایستگاه‌های هواشناسی از ترکیب داده‌های مشاهداتی و داده‌های جهانی CRU در این پژوهش استفاده گردید.

معرفی مدل

بسته نرم‌افزاری تغییر اقلیم CCT

بسته نرم‌افزاری تغییر اقلیم CCT ابزاری است که می‌توان برای استخراج، درون‌یابی و تصحیح انحرافات داده‌های به‌دست‌آمده از مدل‌های اقلیمی جهانی استفاده کرد (Vaghefi et al., 2017).

همچنین از این بسته نرم‌افزاری برای تحلیل وقایع حدی مانند خشک‌سالی و سیل هم استفاده می‌شود. این بسته نرم‌افزاری به ۵ پایگاه داده جهانی از ISI-MIP متصل است. همچنین از چهار سناریو RCP نیز استفاده می‌شود. در جدول ۳ اسامی پایگاه داده‌های جهانی و سناریوهای انتشار

جدول ۲- داده‌های مورد استفاده در پژوهش

ردیف	ایستگاه/نقشه	داده	محل اخذ
۱	ایستگاه هیدرومتری	رواناب- رسوب	وزارت نیرو
۲	داده‌های جهانی هواشناسی	بارش - دمای حداقال و حداکثر	www.cru.uea.ac.uk www.2W2E.com
۳	ایستگاه باران سنجی	بارش	وزارت نیرو
۴	ایستگاه تبخیر سنجی	بارش - دمای حداقال و حداکثر - تبخیر از تشت تبخیر	وزارت نیرو
۵	ایستگاه سینوپتیک	بارش - دمای حداقل و حداکثر - رطوبت نسبی - باد - تشعشع خورشید	اداره هواشناسی
۶	نقشه توپوگرافی	DEM	سازمان نقشه برداری
۷	نقشه خاک	مشخصات خاک و تعداد لایه‌های آن	سازمان جهانی غذا و دار (FAO، ۱۹۹۵)
۸	نقشه کاربری اراضی	کاربری اراضی	اداره منابع طبیعی

جدول (۳) اسامی پایگاه داده‌های جهانی و سناریوهای انتشار در مدل CCT

نام سناریوها در ISI-MIP	نام سناریوها در CCT	مدل ISI-MIP	نام پایگاه داده در CCT
RCP 2.6	scenario1	GFDL-ESM2M	GCM1
RCP 4.5	scenario2	HadGEM2-ES	GCM2
RCP 6	scenario3	IPSL-CM5A-LR	GCM3
RCP 8.5	scenario4	MIROC	GCM4
		NoerESM1-M	GCM5

از طریق محاسبه شیب سنس و آزمون منکنندال صورت گرفت.

پنج عملگر بسته نرم‌افزاری تغییر اقلیم CCT

این بسته نرم‌افزاری شامل ۵ مرحله آنالیز می‌باشد که عبارت‌اند از ۱. استخراج داده ۲. مدیریت داده‌های اقلیمی جهانی ۳. تصحیح انحرافات با استفاده از ریزمقیاس نمایی ۴. درون‌یابی داده‌های اقلیمی ۵. تحلیل روزانه و پیوسته وقایع حادی یا بحرانی. در ادامه به توضیح این مراحل پرداخته شده است.

۱. استخراج داده: این عملگر برای استخراج مجموعه مختصات فایل‌های دانلود شده از داده‌های جهانی می‌باشد که در بالا به آن‌ها اشاره شد. در این مرحله همچنین کاربر می‌تواند مختصات ایستگاه‌های مشاهداتی را به صورت دستی وارد پایگاه داده (PositionDB) نماید.

۲. مدیریت داده‌های اقلیمی جهانی (GCDM): این قسمت از دو بخش ۱. محاسبات ماهانه یا میانگین سالانه ۲. محاسبات درازمدت. تشکیل شده است.

۳. تصحیح انحرافات با استفاده از ریزمقیاس نمایی (BCSD): این عملگر برای کوچک‌مقیاس کردن و تصحیح انحرافات داده‌ها در هر منطقه دلخواه استفاده می‌شود. در این بخش انحرافات داده‌های آتی (GCM-future data) با استفاده از داده‌های جهانی قبل (Historic-CRU) یا داده‌های

در مدل CCT آورده شده است. در تحقیقات اخیر استفاده از چند مدل GCM برای کاهش عدم قطعیت راهی مرسوم بوده است. اما (Leiss et al, ۲۰۱۸) در تحقیقی نشان دادند که استفاده از چند مدل GCM برای کاهش عدم قطعیت راهکار مناسبی نیست. آن‌ها از ۳۸ مدل GCM استفاده کردند و در نهایت گزارش دادند که مقدار میانگین و انحراف معیار این مدل‌ها بعد از حذف مدل‌های نامناسب با روش (Ensemble) تغییر محسوسی در نتایج ایجاد نکرده است.

در این پژوهش از مدل GFDL-ESM2M و سناریوی RCP6 جهت پیش‌بینی بارش و دماهای بیشینه و کمینه استفاده گردید. علت انتخاب مدل GFDL-ESM2M این است که این مدل به تازگی برای درک بهتر چرخه بیوشیمیایی زمین شامل اقدامان انسانی و اندکنش آن با سیستم اقلیمی توسط (NOAA) و (GGDL) توسعه یافته است. همچنین در این مدل از زمین (LM ۳,۰) که شامل هیدرولوژی، فیزیک و اجزای بوم‌شناسی زمین می‌باشد، استفاده شده است. جزء پویایی / فیزیکی اقیانوس در سری قبلی این مدل با جدید ESM2m جایگزین شده است (Dun et al, ۲۰۱۲). همچنین علت انتخاب سناریو RCP6 این است که با توجه به بررسی روند تغییرات اقلیمی در ایستگاه‌های هواشناسی شهرستان بردسیر، این تغییرات همخوانی بیشتری با سناریوی RCP6 دارند. بررسی روند تغییرات

مشاهداتی که توسط کاربر به مدل وارد شده‌اند، اصلاح می‌شود. همچنین انحرافات خود از داده‌ها داده‌های جهانی قبل (Historic-CRU) نیز می‌تواند با استفاده از داده‌های مشاهداتی که توسط خود کاربر به مدل وارد شده‌اند، اصلاح شود.

۴. درون‌یابی داده‌های اقلیمی (SICD): با این عملگر می‌توان داده‌ها با شبکه‌بندی ۰/۵ درجه جغرافیای (یا هر شبکه‌بندی دیگر) را به شبکه‌بندی ۰/۲۵ یا ۰/۱۲۵ درجه، با استفاده از درون‌یابی به روش معکوس وزنی فاصله تبدیل کرد.

۵. تحلیل روزانه و پیوسته وقایع حدی یا بحرانی (CCDA): در این عملگر کاربر شرایط بحرانی بارش، دما و رطوبت خاک را برای شناسایی فراوانی وقوع هم‌زمان این شرایط در یک دوره زمانی مشخص و تعیین می‌کند. همچنین این عملگر برای شناسایی وقایع حدی هیدرولوژیک از تعداد روزهای خشک و تر استفاده می‌کند. و همچنین نیز با استفاده از شرایط سیل‌خیزی دوره‌های گذشته به‌عنوان حد بحرانی، این عملگر می‌تواند از این شرایط برای شناسایی فراوانی و تکرار سیل‌خیزی برای آینده استفاده کند.

SWAT

SWAT مدلی بزرگ‌مقیاس و فیزیکی می‌باشد. فرآیندهای فیزیکی مرتبط با حرکت آب، حرکت رسوبات، رشد گیاه، چرخه مواد مغذی و مشابه آن در این مدل به‌طور مستقیم از روی پارامترهای ورودی شبیه‌سازی می‌شوند. مزایای این روش عبارت‌اند از: ۱. حوزه‌هایی که فاقد داده‌های برداشت شده می‌باشند نیز قابل شبیه‌سازی هستند. ۲. تأثیر نسبی اطلاعات ورودی (تغییر در روش‌های مدیریتی، آب‌وهوا، پوشش گیاهی و غیره) بر روی کیفیت آب و دیگر متغیرهای موردنظر قابل کمی کردن هستند. ۳. از پارامترهای ورودی سهل‌الوصول استفاده می‌کند. ۴. از نظر محاسباتی

بسیار کارآمد است و شبیه‌سازی حوزه‌های بزرگ و پیچیده با استراتژی‌های مختلف مدیریتی بدون صرف زمان زیادی قابل اجرا است. ۵. کاربر را قادر به مطالعه بلند مدت تأثیرات می‌کند.

در این مدل ابتدا یک حوضه برای شبیه‌سازی باید به تعدادی زیر حوضه تقسیم شود. استفاده از زیر حوضه‌ها در شبیه‌سازی بخصوص زمانی که مناطق مختلف حوزه دارای خاک یا کاربری‌های گوناگون هستند که ناهمگنی و تفاوت آن‌ها می‌تواند در هیدرولوژی حوزه تأثیر داشته باشد، بسیار مفید است. اطلاعات مربوط به هر زیر حوضه به‌صورت آب‌وهوا، برکه/ مرداب‌ها، واحدهای عکس‌العمل هیدرولوژیکی، آب زیرزمینی و آبراهه اصلی (که هر زیر حوضه را زهکشی می‌کند) طبقه‌بندی می‌شوند. واحدهای واکنش هیدرولوژیکی (HRU) اراضی یکپارچه و همگنی هستند که دارای کاربری اراضی، خاک، شیب و مدیریت یکسانی می‌باشند. بدون توجه به نوع مسئله‌ای که توسط مدل SWAT مطالعه می‌شود، بیان آبی، نیروی محرک هر پدیده‌ای است که در سطح حوزه روی می‌دهد. برای پیش‌بینی دقیق جابجایی آفت‌کش‌ها، رسوبات و مواد مغذی، چرخه هیدرولوژیکی که توسط مدل شبیه‌سازی می‌شود، باید با آنچه در واقعیت وجود دارد همخوانی داشته باشد. شبیه‌سازی هیدرولوژیکی یک حوضه می‌تواند به دو بخش عمده تقسیم شود. بخش اول مربوط به مرحله ارضی (درون لایه سطحی خاک) چرخه هیدرولوژیکی می‌باشد که مقدار آب، رسوبات، مواد مغذی و آفت‌کش‌هایی که وارد آبراهه اصلی می‌شوند را کنترل می‌کند. بخش دوم مربوط به مرحله آبی یا مرحله روندیابی می‌باشد که به حرکت آب، رسوبات و غیره از طریق شبکه آبراهه‌ها در سطح حوضه به‌سوی خروجی آن اطلاق می‌شود.

اجرای مدل

پس از جمع‌آوری اطلاعات اولیه و تهیه فایل‌های

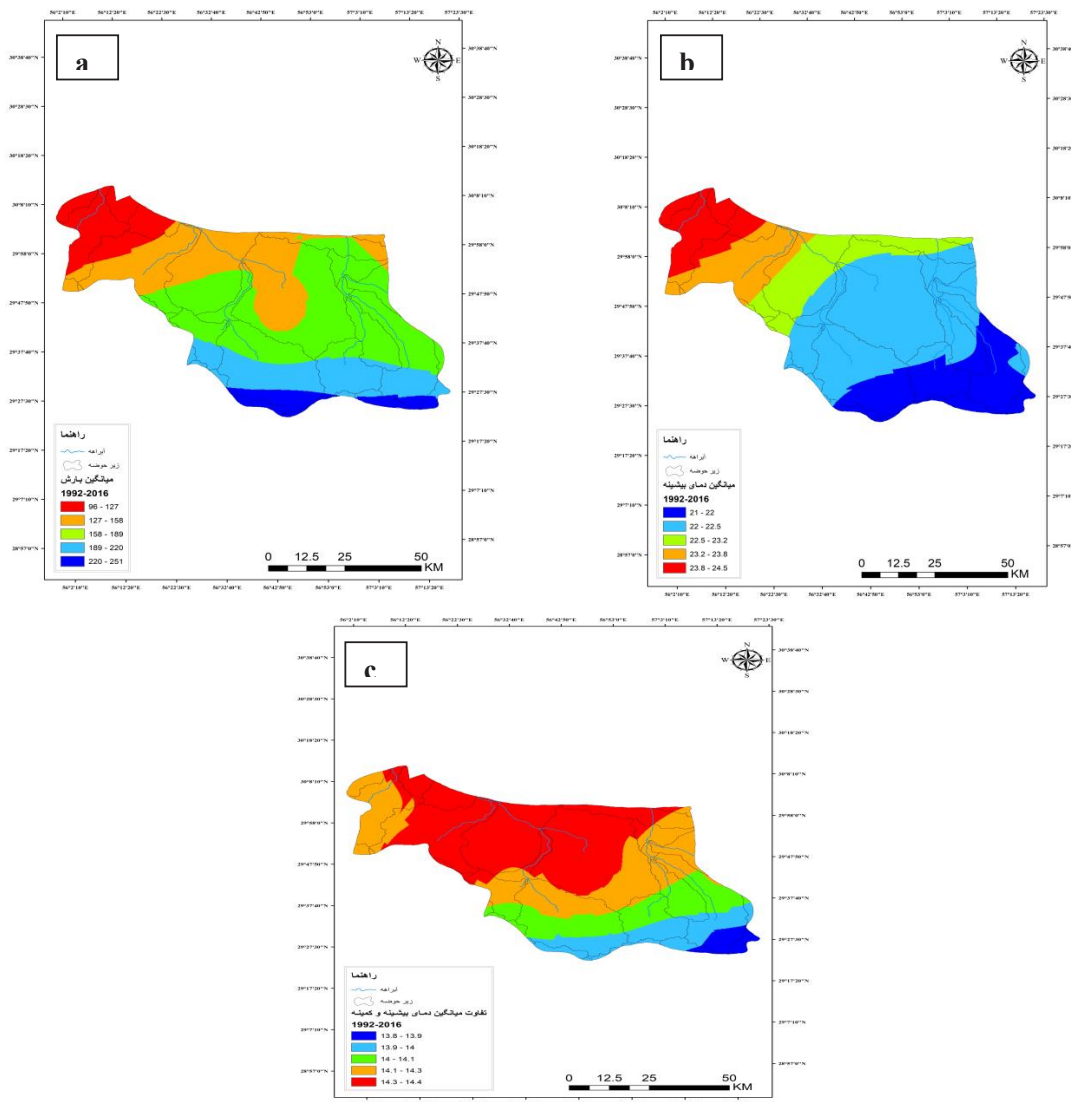
ورودی، مراحل اجرای مدل به ترتیبی که تشریح می‌شود انجام شد. در مرحله اول با وارد کردن نقشه مدل رقمی ارتفاعی و تعیین حداقل مساحت دلخواه بر اساس حداقل آستانه، حوضه به تعدادی زیر حوضه تقسیم می‌شود که رابط ArcSWAT برای هر زیر حوضه مشخصات فیزیکی از قبیل مساحت، طول آبراهه اصلی، شیب و غیره را تعیین می‌کند. نقشه کاربری اراضی، خاک و اطلاعات شیب که به پنج طبقه شیب که شامل ۰ تا ۵ درصد، ۵ تا ۱۰ درصد، ۱۰ تا ۲۰ درصد، ۲۰ تا ۴۰ درصد و بیش از ۴۰ درصد در حوضه تعریف شد، به مدل اضافه شدند. سپس با روی هم اندازی آن‌ها واحدهای واکنش هیدرولوژیکی تولید شد. همان‌طور که اشاره شد مدل SWAT برای اجرا به داده‌های هواشناسی نیاز دارد که برای این امر، مدل دارای مولد داده‌های اقلیمی می‌باشد (Williams Sharpley and, ۱۹۹۰)؛ که از این مولد داده‌های اقلیمی، جهت تولید داده‌های روزانه و بازسازی آمار مفقود شده استفاده می‌شود. ایستگاهی که در این قسمت به مدل معرفی می‌گردد باید دارای آمار بلندمدت از تمامی پارامترهای هواشناسی از قبیل بارندگی، حداقل و حداکثر درجه حرارت، رطوبت نسبی، سرعت باد و تابش خورشیدی باشد که در کشور ما محدود به ایستگاه‌های سینوپتیک می‌باشند لازم به یادآوری است که این ایستگاه‌ها تنها زمانی در شبیه‌سازی مورد استفاده قرار می‌گیرد که مدل در اطلاعات ایستگاه‌های بارندگی و درجه حرارت با داده‌های مفقود شده روبرو گردد. در این پژوهش برای محاسبه تبخیر - تعرق پتانسیل روش هارگریوز، روند یابی جریان از روش ذخیره متغیر و رسوب از معادله جهانی اصلاح شده فرسایش خاک استفاده شد.

آنالیز حساسیت، واسنجی و صحت سنجی

عمل واسنجی شامل تصحیح پارامترهای حساس در مدل است به طوری که نتایج خروجی را به

داده‌های مشاهداتی نزدیک کند، این امر فقط از طریق تغییر مکرر پارامترها به دست می‌آید. از آنجاکه این عمل بسیار زمان‌بر است برای انجام این کار استفاده از یک برنامه واسط ضروری است که بدین منظور برنامه SWAT_CUP تدارک دیده شده است.

در این مطالعه پس از استفاده از مدل SWAT برای تخمین رواناب، رسوب و تبخیر تعرق، پارامترهای متفاوتی که در مدل به کار برده می‌شوند نظیر پارامترهای جریان، رسوب و غیره با استفاده از روش معکوس و با استفاده از برنامه ۲-SUFI به‌عنوان یکی از الگوریتم‌های موجود در نرم‌افزار SWAT_CUP تعیین و میزان حساسیت و عدم قطعیت آن‌ها با استفاده از این برنامه برآورد شد. علت انتخاب برنامه ۲-SUFI، توانایی این برنامه در مدیریت تعداد زیاد پارامترها، هم‌زمانی آنالیزهای حساسیت و عدم قطعیت، واسنجی و اعتبارسنجی مدل است. در ۲-SUFI عدم قطعیت پارامترها دربرگیرنده تمام منابع عدم قطعیت ورودی‌ها، مدل مفهومی و پارامترهای موجود در بحث مدل‌سازی است. این برنامه با دریافت داده‌های مشاهداتی و پارامترهای مورد نظر جهت اصلاح بهترین بازه تغییرات را برای هر پارامتر مشخص می‌کند و پوشاندن بیشترین داده‌های اندازه‌گیری شده با کمترین ضخامت نوار عدم قطعیت ممکن را دنبال می‌کند. درجه عدم قطعیت توسط دو فاکتور به نام‌های R-factor و P-factor محاسبه می‌شود. P_factor به معنای درصد همپوشانی داده‌های مشاهداتی و شبیه‌سازی شده است که هرچه این مقدار به یک نزدیک تر باشد نشان از شبیه‌سازی بهتر مدل می‌باشد. R_factor نیز به نسبت بین میانگین عدم قطعیت در سطح ۹۵ درصد (۹۵PPU) و انحراف معیار داده‌های مشاهداتی اطلاق می‌شود. این پارامتر نیز هم هرچه به یک نزدیکتر باشد نشان از عملکرد بهتر مدل در شبیه‌سازی است. درجه عدم

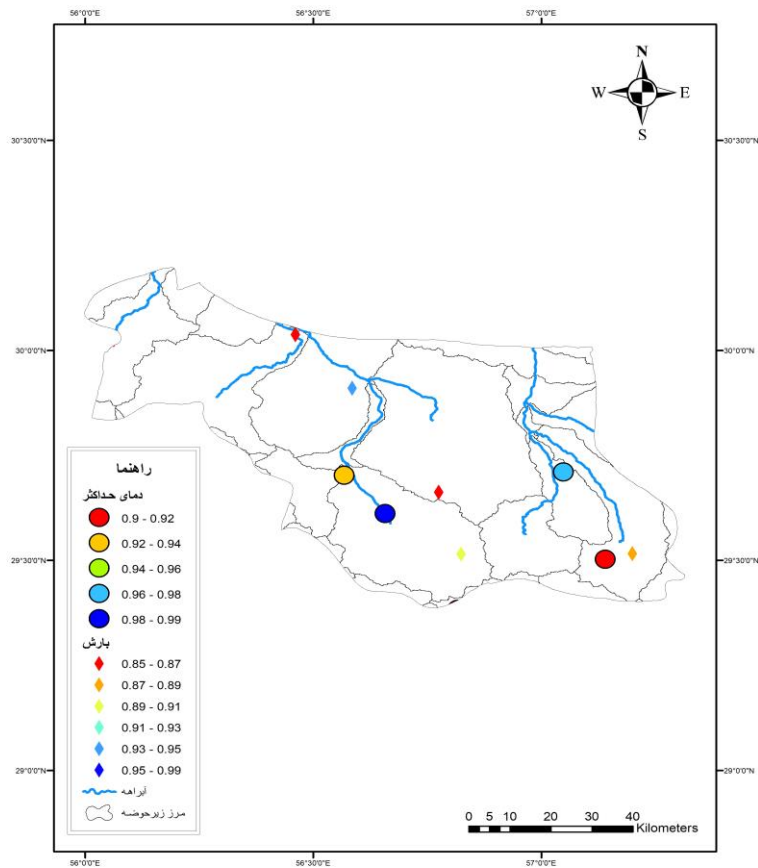
شکل ۲- میانگین بارش (a)، میانگین دما حداکثر (b) و تفاوت بین میانگین دمای حداکثر و حداقل (c) در دوره پایه

قطعیت در پیش‌گویی مدل وجود دارد. لذا درصد داده‌های به‌دست‌آمده به‌وسیله پیش‌گویی عدم قطعیت، ارزیابی خوبی برای توانایی تحلیل عدم قطعیت است.

نتایج

نتایج این قسمت به سه بخش تقسیم‌بندی می‌شود. در بخش اول به بررسی روند تغییرات اقلیمی در دوره آماری پایه (۱۹۹۲-۲۰۱۶) تا (۲۰۲۰-۲۰۵۰) پرداخته می‌شود. در بخش دوم

قطعیت همه منابع، به‌وسیله اندازه‌گیری فاکتور R که درصد جزء صحیح داده‌های اندازه‌گیری شده با ۹۵٪ عدم قطعیت (۹۵PPU) در پیش‌گویی است مشخص می‌شود. از آنجاکه همه فرآیندهای تصحیح توزیع‌های دما و بارش، تنها در داده‌های اندازه‌گیری شده (شامل عدم قطعیت اندازه‌گیری‌ها) ظاهر می‌شود، داده‌های غیرقابل اندازه‌گیری خطای مدل و در نتیجه عدم

شکل ۳- مقدار ضریب نش-ساتکلیف (NS) برای تمامی ایستگاه‌ها مورد مطالعه

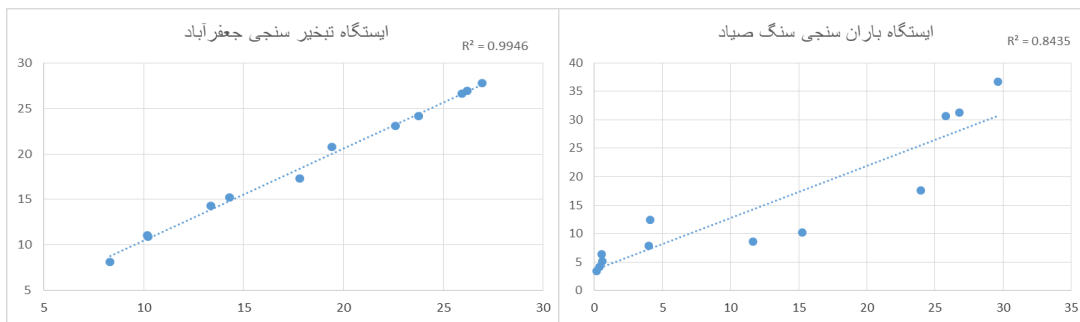
شده توسط CCT، از شاخص ضریب تعیین R^2 و نش-ساتکلیف (NS) در مقایسه بین داده‌های مشاهداتی و شبیه‌سازی شده برای دوره گذشته (۲۰۱۶-۱۹۹۲) استفاده شد. مقدار ضریب NS برای بارش، دمای کمینه و بیشینه در تمامی ایستگاه‌ها به ترتیب 0.85 تا 0.99 و 0.9 تا 0.99 متغیر بود. شکل ۱۳ مقدار ضریب نش-ساتکلیف (NS) را برای تمامی ایستگاه‌ها مورد مطالعه نشان می‌دهد. این نتایج حاکی از دقت قابل قبول برای مدل در شبیه‌سازی بارش و دما است. برای بررسی دقیق‌تر صحت داده‌های پیش‌بینی شده توسط بسته نرم افزاری CCT ایستگاه تبخیر سنجی جعفرآباد برای نشان دادن مقادیر شبیه‌سازی شده دما و ایستگاه باران سنجی سنگ صیاد جعفرآباد برای نشان دادن مقادیر شبیه‌سازی شده بارش در

به نتایج شبیه‌سازی هیدرولوژیک مدل SWAT و در بخش سوم به بررسی اثرات تغییر اقلیم بر روی منابع آب قابل دسترس استان کرمان پرداخته می‌شود.

تغییر اقلیم

شکل ۲ (a) میانگین بارش سالانه در دوره پایه شهرستان بردسیر را نمایش می‌دهد. تغییرات بارش در دوره پایه بین ۹۶ تا ۲۵۰ میلی‌متر است. شکل ۲ (b) نشان دهنده میانگین دمای حداکثر سالانه استان کرمان می‌باشد. به طور کلی تغییرات دمای بیشینه در دوره پایه بین ۲۱ تا ۲۴/۵ درجه سلسیوس است. شکل ۲ (c) تفاوت میانگین دمای حداکثر و حداقل سالانه استان کرمان را مشخص می‌کند.

برای بررسی صحت داده‌های ریزمقیاس نمایی

شکل ۴- مقادیر شبیه سازی شده دما و بارش در دو ایستگاه جعفرآباد و سنگ صیاد

شکل ۴ آورده شده است.

واسنجی و صحت سنجی مدل SWAT

شبیه سازی برای دوره آماری ۱۹۹۲ تا ۲۰۱۶ انجام شد که دو سال ابتدا برای متعادل سازی مدل استفاده شد. برای واسنجی مدل در بخش رواناب و تبخیر- تعرق ۲۲ سال از داده ها و برای اعتبارسنجی ۹ سال از داده ها در نظر گرفته شد. برای تحلیل نتایج واسنجی از شاخص های p_factor ، ضریب تعیین (R^2) و ضریب نش-ساتکلیف (NS) استفاده شد. در مرحله آنالیز حساسیت با توجه به مطالعات گذشته که بر روی مدل SWAT انجام شده بود، ۵۰ پارامتر که در رواناب و تبخیر- تعرق تأثیر بیشتری داشتند، انتخاب شدند. پس از آنالیز حساسیت، ۲۵ پارامتر که حساسیت بیش تری نشان دادند که در جدول شماره ۳ آورده شده اند. خاک تا لایه زیرین ۰,۳۲۵۲

The depth of the soil surface to the substrate

در شکل ۶، نتایج مدل SWAT بعد از واسنجی در ایستگاه های منتخب نشان داده شده است. با توجه به این نتایج، مشخص است که مدل SWAT در شبیه سازی هیدرولوژیک استان کرمان موفق بوده است. شکل ۶ (a) مقادیر تبخیر- تعرق و شکل ۶ (b) مقادیر رواناب را در دو ایستگاه گذارزارچویه و گلی گوتو نشان میدهد.

آب قابل دسترس

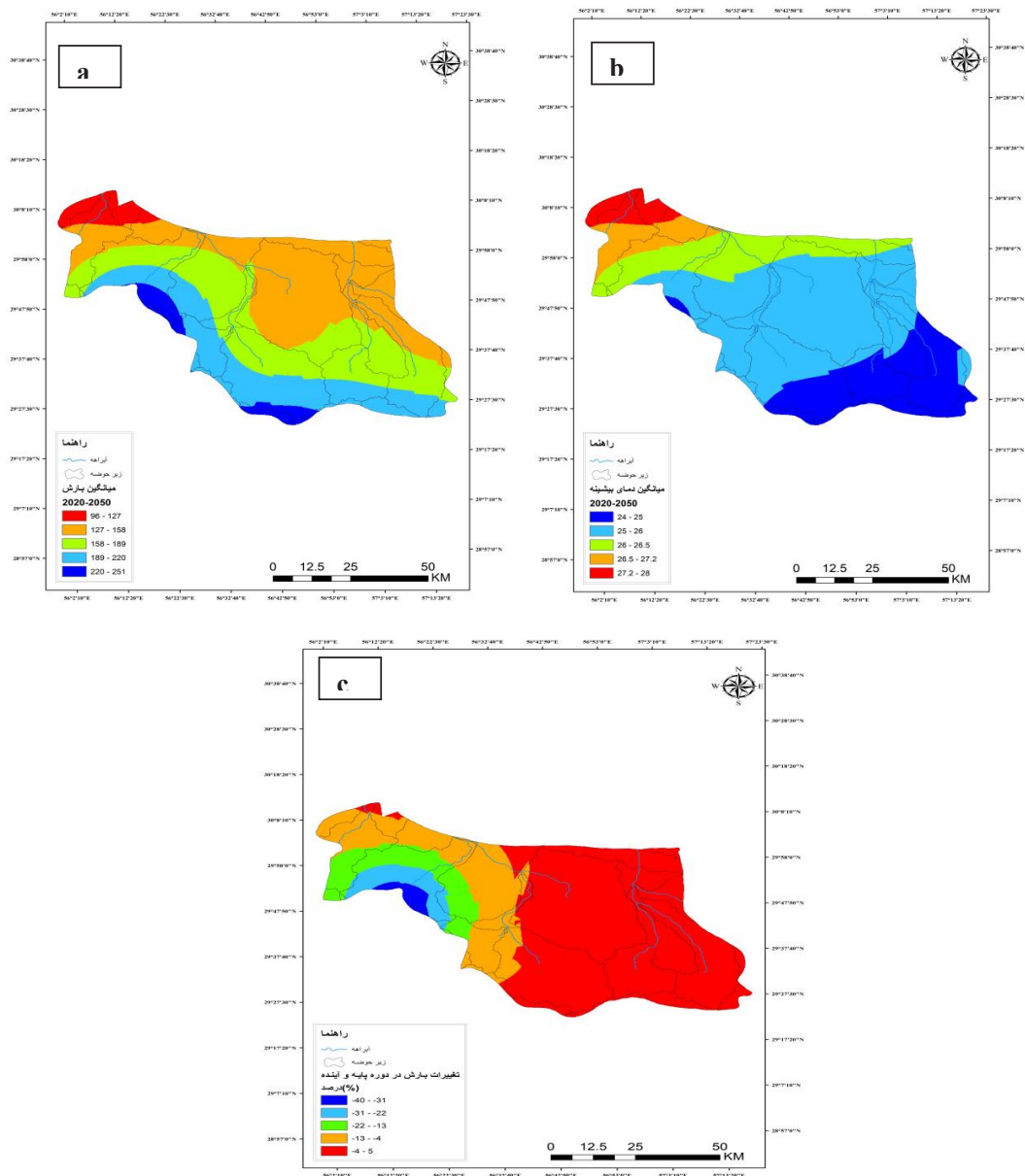
بررسی روند تغییرات دما و بارش تحت

سناریوهای تغییر اقلیم

پس از اطمینان از صحت داده های پیش بینی شده به بررسی داده ها و روند تغییرات آن ها پرداخته شد. با توجه به شکل ۵ (a) میانگین مقدار بارش در دوره آتی (۲۰۲۰-۲۰۵۰) ۹۶ تا ۲۵۱ میلیمتر در سرتاسر شهرستان بردسیر می باشد که از نظر مقداری تفاوتی با دوره پایه ندارد اما به لحاظ پراکنش بارش و مقدار بارش در شهرستان بردسیر تفاوت های ایجاد شده که در شکل ۵ (c) قابل مشاهده است. با توجه به شکل ۵ (c) کاهش بارش در مقادیر جنوبی و شرقی شهرستان و افزایش بارش در مناطق غربی و جنوب غربی محتمل می باشد. این افزایش می تواند بین ۲۰ تا ۴۰ درصد در مناطق جنوب غربی و کاهش ۵ درصدی در مناطق جنوبی و شرقی استان را در پی داشته باشد.

شکل ۵ (b) میانگین دمای حداکثر در دوره آتی را نشان می دهد. با توجه به این شکل احتمال افزایش دما تا ۳ درجه سلسیوس در شهرستان بردسیر است.

شبیه سازی هیدرولوژیک شهرستان بردسیر

شکل ۵- میانگین بارش (a)، میانگین دما حداکثر (b) و تفاوت بین میانگین دمای حداکثر و حداقل (c) در دوره آبی

آب قابل دسترس به دو جز آب سبز و آب آبی تقسیم می‌شود. بعد از واسنجی مدل، مقدار آب آبی و آب سبز در مقیاس زیر حوضه‌ای برای شهرستان محاسبه شد. آب آبی به مجموعه آب سطحی و تغذیه آب زیرزمینی عمیق اطلاق می‌شود. آب سبز خود نیز دارای دو بخش می‌باشد: ۱. جریان آب سبز که به مقدار تبخیر و ترقق واقعی گفته میشود

۲. ذخیره آب سبز که آب خاک یا همان رطوبت خاک اطلاق می‌شود. آب خاک یا همان رطوبت خاک منبع قابل برگشتی می‌باشد که می‌توان در برنامه‌ریزی‌های مدیریت برای کشت های دیم از آن بهره برد. در شکل ۷ مقادیر آب آبی و آب سبز در دوره آبی (۲۰۲۰-۲۰۵۰) نشان داده شده است. با توجه به شکل ۷ (a) مقدار آب آبی در مناطق

جدول شماره ۲- پارامترهای حساس و مقادیر بهینه آنها

ردیف RAW	نام پارامتر Parameter	توضیح پارامتر Parameter Description	مقدار واسنجی شده The calibrated Value
۱	a_ESCO.hru	ضریب تصحیح تبخیر از خاک The correction factor evaporation from soil	0.646
۲	a_EPCO.hru	ضریب جبران جذب گیاه Plant uptake compensation factor	0.381
۳	v_SURLAG.bsn	ضریب تأخیر رواناب سطحی Delay surface runoff coefficient	3.424
۴	V_SLSOIL.hru	شیب طولی برای ابراهه فرعی (متر) Longitudinal slope for drainage sub(m)	41.775
۵	r_CN2.mgt	شماره منحنی Curve number	-0.1804
۶	a_GWQMN.gw	آستانه عمق آب در جریان زیرسطحی (میلی‌متر) Threshold depth of water in shallow aquifer (mm)	74.61
۷	v_REVAPMN.gw	آستانه عمق آب در جریان زیرسطحی برای Revap (میلی‌متر) Threshold depth of water in shallow aquifer for Revap[1] (mm)	0.8898
۸	a_GW_REVAP.gw	ضریب "Revap" برای آب زیرزمینی Groundwater "Revap" Factor	0.1335
۹	v_ALPHA_BF.gw	ضریب عکس‌العمل جریان آب زیرزمینی Ks groundwater flow	0.0091
۱۰	r_SOL_BD(..).sol	چگالی ظاهری خاک (گرم بر سانتیمتر مکعب) Bulk Density(g/Cm ³)	0.089
۱۱	r_SOL_K(..).sol	هدایت هیدرولیکی خاک اشباع (میلی‌متر بر ساعت) Saturated hydraulic conductivity(mm/hr)	5.215

میانمی متمایل به غرب شهرستان نسبت به سایر مناطق بیشتر است. لذا در این مناطق میتوان برای آب‌های سطحی و آب زیرزمینی برگشتی برای استفاده و ذخیره از آن برنامه ریزی کرد. شکل ۷ (b) مقدار تبخیر - تعرق را نشان میدهد که با توجه به شکل مشخص است که قسمت های غربی از تبخیر- تعرق بالاتری برخوردار هستند که این تبخیر- تعرق ناشی از مناطق وسیع کشت و پوشش گیاهی می باشد که بایستی در برنامه ریزی بخش کشاورزی به این مناطق توجه ویژه ای شود. شکل ۷ (c) مقدار رطوبت خاک را نمایان میسازد که این مقدار در قسمت جنوبی نسبت به سایر مناطق بیشتر است. لذا برای برنامه ریزی کشت دیم بایستی به این مناطق توجه شود.

شخص کمبود منابع آب این نسبت برای ارزیابی میزان کمبود آب استفاده می‌شود. برای کمبود آب، آستانه و شاخص‌های زیادی وجود دارد که یکی از پرکاربردترین آنها توسط (Falkenmark and Widstrand, ۱۹۹۲) مشخص شده است. آنها حد آستانه ۱۷۰۰ (مترمکعب بر جمعیت در سال) را به عنوان حد آستانه کمبود آب معرفی کردند. جدول ۳ محدوده این شاخص را نشان میدهد.

با توجه به بررسی‌های انجام گرفته بر روی منابع آب شهرستان بردسیر میزان آب قابل دسترس (آب آبی) ۱۹۹۲۱۴۰۲۷ متر مکعب در سال می‌باشد.

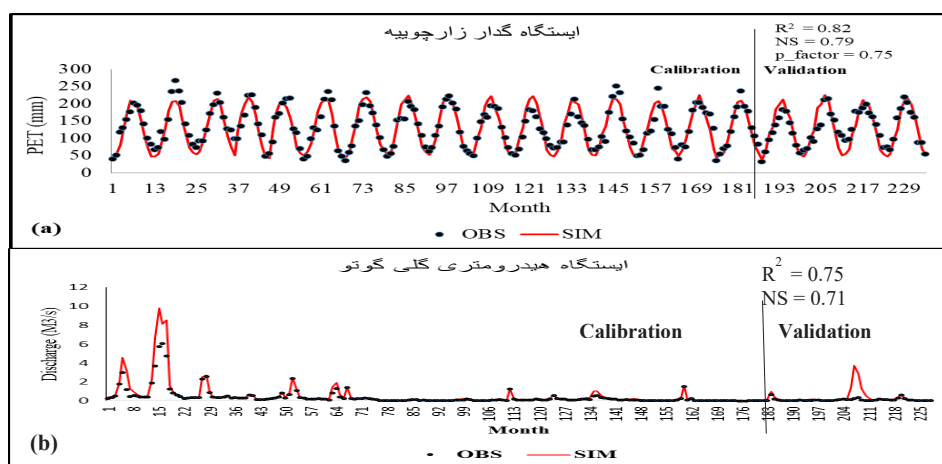
ادامه جدول شماره ۲- پارامترهای حساس و مقدار بهینه آنها

ردیف RAW	نام پارامتر Parameter	توضیح پارامتر Parameter Description	مقدار واسنجی شده The calibrated Value
۱۲	v__CH_K2.rte	هدایت هیدرولیکی آبراهه اصلی (میلی‌متر بر ساعت) Hydraulic conductivity of the main stream(mm/hr)	43.15
۱۳	v__CH_N2.rte	ضریب مانینگ آبراهه اصلی The main channel Manning coefficient	0.121
۱۴	v__SMFMX.bsn	عامل ذوب برف در ۲۱ جولای (میلی‌متر بر درجه در روز) Snow melting agent on July 21(mm/c-day)	5.061
۱۵	v__SMFMN.bsn	عامل ذوب برف در ۲۱ دسامبر (میلی‌متر بر درجه در روز) Snow melting agent on December 21(mm/c-day)	2.255
۱۶	v__TIMP.bsn	ضریب تأخیر دمای توده برف Snow mass temperature coefficient of delay	0.8115
۱۷	r__OV_N.hru	ضریب مانینگ برای جریان سطحی Manning roughness coefficient for surface flow	1.713
۱۸	r__SLSUBBSN.hru	میانگین شیب طولی (متر) Average slope length (m)	0.208
۱۹	r__HRU_SLP.hru	میانگین شیب (متر بر متر) Average slope steepness (m/m)	-0.256
۲۰	r__SOL_AWC(..).sol	ظرفیت آب قابل در دسترس (میلی‌متر آب بر میلی‌متر خاک) Available water capacity(mm H ₂ O/mm soil)	0.218
۲۱	v__PRF.bsn	ضریب تصحیح میزان پیک رسوب در روندیابی کانال اصلی Peak rate adjustment factor for sediment routing in main channel	1.4558
۲۲	v__SPCON.bsn	پارامتر خطی برای محاسبه حداکثر مقدار رسوب Linear parameter for calculating	0.005225

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

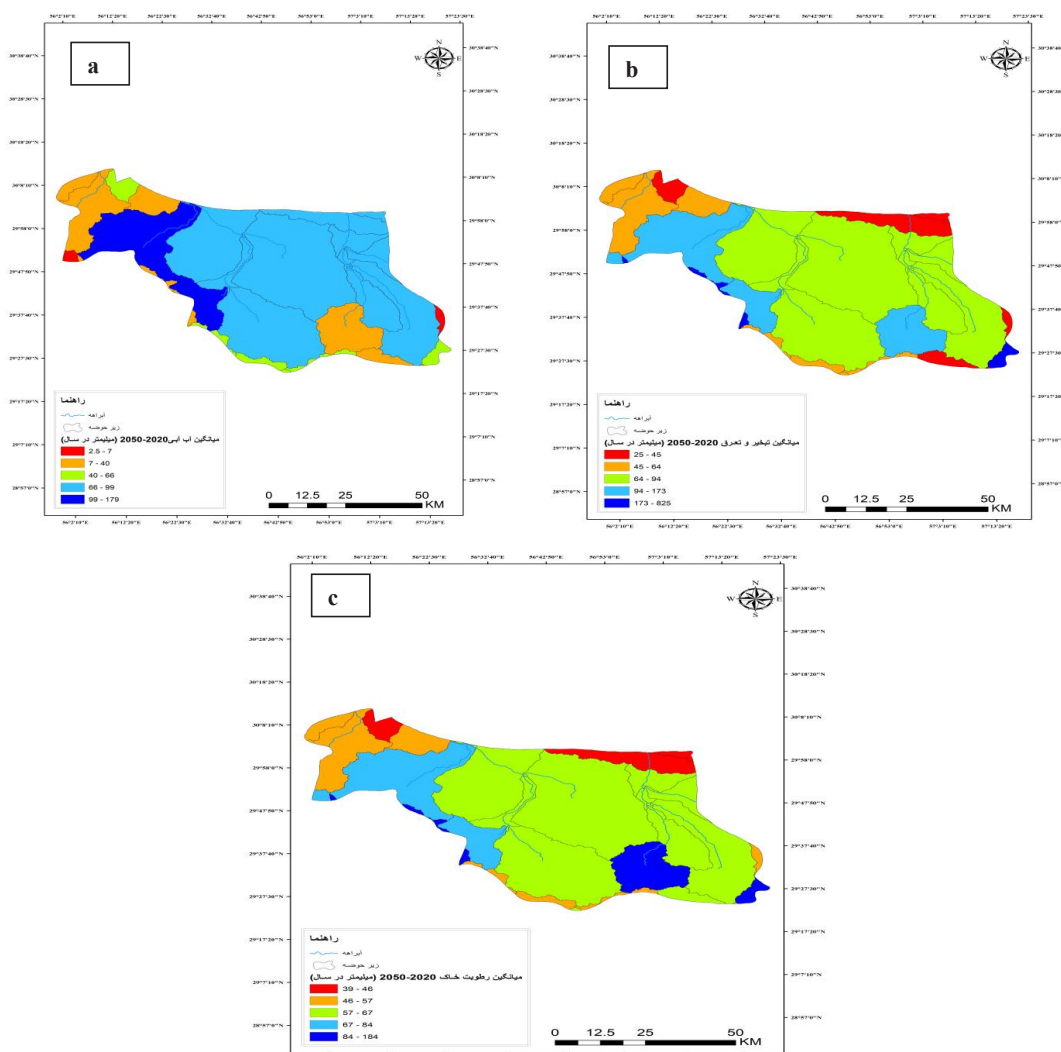
۲۴۳

شکل ۶- مقادیر تبخیر- تعرق (a) و رواناب (b) بعد از واسنجی

جدول ۳ محدوده شاخص کمبود آب (Falkenmark and Widstrand, ۱۹۹۲)

ردیف	محدوده تغییرات	نام محدوده
۱	<۵۰۰	استرس شدید (Exterme Stress)
۲	۵۰۰-۱۰۰۰	استرس زیاد (High Stress)
۳	۱۰۰۰-۱۷۰۰	استرس نرمال (Moderate Stress)
۴	۱۷۰۰-۴۰۰۰	حد کفایت (Just Adequate)
۵	<۴۰۰۰	بدون استرس (Non Stress)

شکل ۷- مقادیر آبی (a)، جریان آب سبز (b) و ذخیره آب سبز (c) در دوره آتی

گرفت. همچنین در مرحله دوم به محاسبه آب قابل دسترس در مقیاس ماهانه و در مرحله آخر تفکیک آب قابل دسترس به آب آبی (مجموع رواناب سطحی و تغذیه از آبخوان عمیق)، ذخیره آب سبز (رطوبت خاک) و جریان آب سبز (تبخیر و تعرق واقعی) انجام گرفت. با توجه به تحلیل نتایج شبیه سازی رواناب و تبخیر تعرق، مشاهده می شود که مدل SWAT عملکرد مطلوبی در مدل سازی هیدرولوژیک داشته است.

نتایج این پژوهش حاکی از افزایش بارش در مناطق غربی و جنوب غربی شهرستان و کاهش بارش به میزان ۵ درصد در مناطق شرقی و جنوبی می باشد. همچنین احتمال افزایش میانگین دمای حداکثر تا ۳ درجه سلسیوس در شهرستان بردسیر وجود دارد. منابع آب قابل دسترس در شهرستان بردسیر شامل آب آبی و آب سبز می شوند که مقدار آب آبی در مناطق میانی متمایل به غرب شهرستان نسبت به سایر مناطق بیشتر است. لذا در این مناطق میتوان برای آب های سطحی و آب زیرزمینی برگشتی برای استفاده و ذخیره از آن برنامه ریزی کرد. قسمت های غربی از تبخیر- تعرق بالاتری برخوردار هستند که این تبخیر- تعرق ناشی از مناطق وسیع کشت و پوشش گیاهی می باشد که بایستی در برنامه ریزی بخش کشاورزی به این مناطق توجه ویژه ای شود. همچنین مقدار رطوبت خاک در قسمت جنوبی نسبت به سایر مناطق بیشتر است. لذا برای برنامه ریزی کشت دیم بایستی به این مناطق توجه شود. از نظر کمبود منابع آب با محاسبه شاخص کمبود منابع آب بر اساس جمعیت این مقدار برای بازه زمانی آتی ۲۰۲۰ تا ۲۰۵۰، ۴۶۵۶ برآورد شد که این مقدار محدوده بدون استرس را برای این بازه زمانی نشان می دهد.

منابع

۱. رضازاده، م، س.، بختیاری، ب.، عباسپور، ک.، احمدی، م، م. (۱۳۹۶). بررسی کارایی مدل های

همچنین طبق سرشماری جمعیتی سال ۱۳۹۵، جمعیت این شهرستان ۴۵۸۶۰ نفر برآورد شده است. لذا با توجه به شاخص کمبود منابع آب نسبت به جمعیت که از تقسیم مقدار آب قابل دسترس بر جمعیت محاسبه می شود، مقدار این شاخص برای شهرستان بردسیر ۴۳۴۴ برآورد می شود که طبق جدول فوق در محدوده بدون استرس قرار می گیرد.

با توجه با افزایش میانگین بارش و مقدار آب قابل دسترس شهرستان بردسیر طبق سناریو RCP۶، مقدار آب آبی در این شهرستان به ۲۰۹۵۳۴۷۲۴ متر مکعب در سال افزایش می یابد که در نتیجه مقدار شاخص کمبود منابع آب ۴۵۶۹ برآورد می گردد که این مقدار محدوده بدون استرس را برای شهرستان بردسیر از نظر منابع آب در بازه زمانی ۲۰۲۰ تا ۲۰۵۰ پیش بینی میکند.

نتیجه گیری

در این پژوهش، از مدل گردش عمومی جو GFDL-ESM۲M و سناریوی RCP۶ برای شبیه سازی دوره آینده نزدیک (۲۰۲۰-۲۰۵۰) استفاده شد. همچنین از بسته نرم افزاری تغییر اقلیم (CCT) برای ریزمقیاس نمایی و درون یابی مدل گردش عمومی جو GFDL-ESM۲M استفاده گردید. داده های مورد استفاده در این پژوهش بارش، دمای حداکثر و حداقل برای دوره ۱۹۹۲ تا ۲۰۱۶ و همچنین نقشه خاک، کاربری اراضی و توپوگرافی منطقه بوده است. برای واسنجی مدل از نرم افزار SWAT-CUP و همچنین داده های ایستگاه های هیدرومتری و تبخیرسنجی استفاده گردید.

در تحقیق حاضر با استفاده از قابلیت های شبیه سازی یکپارچه مدل هیدرولوژیک SWAT، به مدل سازی شهرستان بردسیر پرداخته شد. این مدل سازی باهدف ساخت و واسنجی مدل هیدرولوژیک در سطح زیر حوضه برای استان کرمان با نظر گرفتن عدم قطعیت ها انجام

glaciers in the Aksu River basin (Central Asia). Hydrol. Sci. Journal-Journal Des. Sci. Hydrol. 60 (4), 566e590.

9. Li, L., Zhang, L., Xia, J., Gippel, C. J., Wang, R., & Zeng, S. (2015) Implications of modelled climate and land cover changes on runoff in the middle route of the south to north water transfer project in China. *Water Resources Management*, 29(8), 2563-2579

10. Li, Y., Chang, J., Wang, Y., Jin, W., & Guo, A. (2016) Spatiotemporal Impacts of Climate, Land Cover Change and Direct Human Activities on Run-off Variations in the Wei River Basin, China, *Water*, 8(6), 220

11. Palazzoli, I., Maskey, S., Uhlenbrook, S., Nana, E., & Bocchiola, D. (2015) Impact of prospective climate change on water resources and crop yields in the Indrawati basin, Nepal. *Agricultural Systems*, 133, 143-157

12. Parajuli, P., Jayakody, P., Sassenrath, G., & Ouyang, Y. (2016) Assessing the impacts of climate change and tillage practices on stream flow, crop and sediment yields from the Mississippi River Basin. *Agricultural Water Management*, 168, 112-124

13. Ramos, M., and Martínez-Casasnovas, J. (2015) Climate change influence on runoff and soil losses in a rainfed basin with Mediterranean climate. *Natural Hazards*, 78(2), 1065-1089

14. Schuol, J., K. C. Abbaspour, H. Yang, R. Srinivasan, and A. J. B. Zehnder (2008) Modeling blue and green water availability in Africa, *Water Resour. Res.*, 44, W07406, doi:10.1029/2007WR006609

15. Vaghefi, S.A., Mousavi, S.J., Abbaspour, K.C., Srinivasan, R., Yang, H., 2014. Analyses I impact of climate change on water resources components, drought and wheat yield in semiarid regions: Karkheh River Basin in Iran. *Hydrol. Process.* 28 (4),

مفهومی و مدل داده محور در پیشبینی رواناب، دوکین کنفرانس ملی هیدرولوژی ایران.

۲. رضازاده، م، س.، گنجعلیخانی، م.، ذونعمت، م. (۱۳۹۴) مقایسه مدل هیدرولوژیکی نیمه توزیعی SWAT و یکپارچه HEC-HMS در شبیه‌سازی رواناب، مجله اکوهیدرولوژی، دوره ۲، شماره ۲.

3. Abbaspour, K. C., Faramarzi, M., Ghasemi, S. S., & Yang, H (2009) Assessing the impact of climate change on water resources in Iran. *Water resources research*, 45(10)

4. Ashraf Vaghefi, S., Abbaspour, N., Kamali, B., K. C. Abbaspour. (2017). A Toolkit for Climate Change analysis and pattern recognition for extreme weather conditions. *Environmental Modeling and Software*. 96. 181-198

5. Bartolomeu, S., Carvalho, M.J., Marta-Almeida, M., Melo-Gonçalves, P., Rocha, A., 2016 Recent trends of extreme precipitation indices in the Iberian Peninsula: observations and WRF model results. *Phys. Chem. Earth, Parts A/B/C* 94, 10e21

6. Faramarzi, M., K. C. Abbaspour, Ashraf Vaghefi, S., Farzaneh, M.R., Zehnder, A, j, B, Srinivasan, R., Yang, H., (2013), Modeling Impact of Climate Change on Freshwater Availability in Africa., *Journal of Hydrology*, 85-101

7. IPCC, 2014: Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change (2014), pp. 3-87 by Leo Meyer, Sander Brinkman, Line van Kesteren, Noëmie Leprince-Ringuet, Fijke van Boxmeer edited by R. K. Pachauri, L. A. Meyer

8. Krysanova, V., Wortmann, M., Bolch, T., Merz, B., Duethmann, D., Walter, J., Huang, S., Tong, J., Buda, S., Kundzewicz, Z.W., 2015. Analysis of current trends in climate parameters, river discharge and

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۲۴۶

2018e2032.

16. Verma, S., Bhattarai, R., Bosch, N., S, Cooke, R. C., Kalita, P. K., & Markus, M. (2015) Climate Change Impacts on Flow, Sediment and Nutrient Export in a Great Lakes Watershed Using SWAT. *CLEAN–Soil, Air, Water*, 43(11), 1464-1474

17. Vorosmarty, C.J., Green, P., Salisbury, J., Lammers, R.B., 2000. Global water resources: vulnerability from climate change and population growth. *Science* 289 (5477),284e288)

18. Yuan, Y, Zhang, Z., and Meng, J (2015) [Impact of changes in land use and climate on the runoff in Liuxihe Watershed based on SWAT model]. *Ying yong sheng tai xue bao= The journal of applied ecology/Zhongguo sheng tai xue xue hui, Zhongguo ke xue yuan Shenyang ying yong sheng tai yan jiu suo zhu ban*, 26(4), 989-998.

19. Zuo, D, Xu, Z., Zhao, J, Abbaspour, K. C., and Yang, H. (2015) Response of runoff to climate change in the Wei River basin, China. *Hydrological Sciences Journal*, 60(3), 508-52

20. Hashmi, M. Z., A.Y. Shamseldin and B.W.Melville. 2010. Comparison of SDSM and LARS-WG for simulation and downscaling of extreme precipitation events in a watershed. *StochEnvironResRisk Assess*. DOI 10.1007/s00477-010-0416-x

21. Kazmi, D.H.; Rasul, G.; Li, J. and Cheema, S.B. (2014). Comparative Study for ECHAM5 and SDSM in Downscaling Temperature for a Geo-Climatically Diversified Region, Pakistan, *Applied Mathematics*, 5: 137-143.

22. Sobhani, B; Eslahi, M. and Babaeian, I. (2015). Performance of Statistical Downscaling Models of SDSM and LARSWG in the Simulation of Meteorological Parameters in the Basin of Lake Urmia, *Physical Geography Research Quarterly*, 47(4): 499-

516.

23. Cheema, S.B.; Rasul, G.; Ali, G. and Kazmi, D.H. (2013). A Comparison of Minimum Temperature Trends with Model Projections, *Pakistan Journal of Meteorology*, 8(15).

24. Nury, A.H. and Alam, M.J.B. (2014). Performance Study of Global Circulation Model HADCM3 Using SDSM for Temperature and Rainfall in North-Eastern Bangladesh, *Journal Of Scientific Research*, 6(1): 87-96.

25. Goodarzi, E.; Dastorani, M.T; Massah Bavani, A. and Talebi, A. (2015). Evaluation of the Change-Factor and LARSWG Methods of Downscaling for Simulation of Climatic Variables in the Future (Case study: Herat Azam Watershed, Yazd - Iran), *ECOP-ERSIA*, 3(1).

26. Liess, S., Snyder, P. K., Kumar, A., & Kumar, V. (2018). A cautionary note on decadal sea level pressure predictions from GCMs. *Advances in Climate Change Research*, 9(1), 43–56. <https://doi.org/10.1016/J.ACCRE.2018.02.002>

27. Dunne, J. P., John, J. G., Adcroft, A. J., Griffies, S. M., Hallberg, R. W., Shevliakova, E., ... Zadeh, N. (2012). GFDL's ESM2 Global Coupled Climate–Carbon Earth System Models. Part I: Physical Formulation and Baseline Simulation Characteristics. *Journal of Climate*, 25(19), 6646–6665. <https://doi.org/10.1175/JCLI-D-11-00560.1>

28. Sharpley, A. N. and Williams, J. R. 1990. EPIC-Erosion Productivity Impact Calculator, 1. model documentation. U.S. Department of Agriculture, Agricultural Research Service, Tech. Bull. 1768.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

■ ۲۴۷ ■

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

■ ۲۴۸ ■

مدیریت محیط زیستی ایستگاه‌های انتقال پسماند شهری با تاکید بر کنترل آلاینده‌ها (مطالعه موردی: ایستگاه انتقال پسماند دارآباد تهران)

آذر واعظی هیر - کارشناس ارشد مهندسی طراحی محیط زیست، پردیس دانشکده های فنی، دانشکده محیط زیست، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

علی دریابیگی زند* - استادیار، پردیس دانشکده های فنی، دانشکده محیط زیست، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

حسن هویدی - استادیار، پردیس دانشکده های فنی، دانشکده محیط زیست، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

چکیده

امروزه با رشد جوامع شهری و متعاقب با آن شاهد افزایش میزان زباله های شهری و به تبع آن شاهد مشکلات زیست محیطی بیشماری هستیم. بسیاری از شهرها دارای ایستگاه های انتقال پسماند هستند که به دلیل مشکلات مدیریتی شامل مکان یابی و طراحی و عملکردی از اثرات مخرب بر روی محیط زیست و انسان ها برخوردارند. هدف از این تحقیق بررسی جنبه های زیست محیطی و بهداشتی ایستگاههای انتقال پسماند در مناطق مسکونی میباشد. بدین منظور نمونه برداری و اندازه گیری از آلاینده های موجود در ایستگاه صورت گرفت. نتایج حاصل از نمونه برداری از شیرابه چاه سپتیک میزان اکسیژن خواهی بیوشیمیایی (BOD) و اکسیژن خواهی شیمیایی (COD) در ایستگاه مورد مطالعه به ترتیب برابر است با ۵۲۲۰۰، ۸۰۰۰۰ میلی گرم در لیتر بوده است که در تمامی موارد از حد استاندارد خروجی فاضلاب بیشتر است. میزان ذرات گرد و غبار در نقاط مختلف نمونه برداری شده از سایت بیانگر پایین تر بودن مقادیر از حد استاندارد می باشد. میزان گاز CO₂ در اتاق استراحت کارکنان ۱۲۷۵ ppm بوده که بالاتر از میزان استاندارد می باشد. همچنین نتایج سنجش شدت مواجهه صوتی در نقاط مختلف ایستگاه بالاتر از حد استاندارد بوده و نامناسب ارزیابی گردیده است. در پایان بر اساس یافته های تحقیق به ارائه راهکارهایی در جهت کاهش و کنترل آلودگی های زیست محیطی موجود به منظور بهبود کیفیت وضعیت ایستگاه انتقال پسماند پرداخته شده است.

واژگان کلیدی: ایستگاه انتقال پسماند، شیرابه، آلاینده، شدت مواجهه صوتی

Environmental Management of Municipal Solid Waste Transfer Stations Emphasising on Pollutant Control (Case Study: Darabad Solid Waste Transfer Station)

Abstract

The growth in urban societies, and development of urban areas, has led to emergence of metropolises, which subsequently causes an increase in waste generation, and numerous environmental issues. Therefore, solid waste management is an important factor. In many urban areas which using the waste transfer stations system, poor management in the contexts of location, design, and performance, has destructively affected the environment and the human. The objective(s) of this study is investigation of the environmental and health aspects of waste transfer stations, in terms of the amount of leachate in the station area, as well as air pollution, and the noise pollution by the station's activity in residential areas. For this purpose, samples were taken, and measurements of the pollutants were conducted. The results of analysis of the samples indicated that the BOD and COD levels for the station under study were equal to 52200, and 80000 mg/L (milligram per litre), respectively, which are higher than the sewage outlet standard level, in both cases. Moreover, the dust pollution at different location points on the site were measured and found to be lower than the standard limit and is considered as satisfactory. Furthermore, the level of carbon dioxide (CO₂) in the staff room, was 1275 ppm, which is high compared to the standard limits. The results of the noise exposure measurements in different location points on the station were also found to be higher than the standard limits. At last, approaches to improve the quality status of the solid waste transfer station based on solutions for reducing and controlling existing environmental pollution.

Keywords: Solid waste transfer station, leachate, contaminant, Sound Pressure Level

حاصل سبب آلودگی آب های سطحی، زیرزمینی و خاک می گردد. از طرفی تخمیر مواد فساد پذیر در پسماند باعث انتشار بوهای نامطبوع در محیط شده که خود باعث آزار انسانها می گردد (Sarkar et al, 2003). آلودگی های موجود در یک ایستگاه انتقال پسماند شهری شامل انواع مختلفی است. از بارزترین آلودگی های موجود میتوان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. آلودگی ناشی از شیرابه هایی که از پسماندها جاری شده و پساب ها ناشی از آهک پاشی و شستشوی خودروها و غیره که در زمین نفوذ میکند. آلودگی منابع آب از طریق نفوذ شیرابه حاصل از پسماند ها از طریق شیمیایی به واسطه عناصر مضر شیمیایی و یا به صورت بیولوژیکی که حاوی باکتری ها، انگلها و دیگر میکروارگانیسم ها است و یا به صورت فیزیکی که در رنگ و خواص آب ایجاد میشود که ایجاد مخاطراتی در سلامتی انسانها میکند (عمرانی و دیگران، ۱۳۸۰).

۲. آلودگی هوا ناشی از ذرات معلق در هوا که حاصل پخش شدن گرد و خاک ناشی از پسماند ها و نیز از تجزیه پسماند و تولید گاز هایی مانند متان (CH₄) است. انتشار این گازها بدون کنترل آنها میتواند پیامدهای بهداشتی و زیست محیطی بسیاری ایجاد کند (عمرانی، ۱۳۷۳).

۳. از اثرات مهم ایستگاههای انتقال می توان به سر و صدای ناشی از کامیونهای انتقال دهنده و جمع آوری کننده، بوی نامطبوع حاصل از پسماند، جانوران موذی و آلودگی های بصری اشاره کرد. این اثرات به سبب نزدیکی ایستگاه به مناطق مسکونی بفرنج خواهد شد (Eshet et al, 2006). مشکل محیطی بزرگ در حال رشد در شهرها سر و صدای حاصل از حمل و نقل است. برآورد شده است که حدود ۲۰٪ از جمعیت اروپا از سطح غیرقابل قبولی از سرو صدا رنج می برند که نواحی سیاه نامیده شده است. (بالای ۶۵ دسی بل) و حدود ۴۰٪ از جمعیت در نواحی خاکستری (بین ۵۵ تا ۶۵ دسی بل) زندگی

رشد جمعیت و توسعه شهرنشینی و رونق اقتصادی و افزایش سطح کیفیت زندگی و افزایش قدرت انتخاب مصرف کنندگان سبب افزایش میزان پسماند تولیدی در جوامع شهری شده است (Zohoori & Ghani, 2017; Minghua, 2009; Karak et al, 2012). تولید پسماند های جامد شهری به سرعت در سراسر جهان افزایش یافته و ترکیب آنها نیز به طور قابل توجهی تغییر کرده است. این تغییرات سبب ایجاد فشار بیشتر بر محیط زیست موجود، سلامت انسان و نیز مدیریت سیستم پسماند شهری شده است (wang et al, 2001; zha0 et al, 2011). وجود عوامل مختلفی همچون رطوبت، حرارت، ترکیبات مختلف موجود در پسماندهای شهری محیط اطراف را برای رشد و تکثیر جوندگان مانند موش و حشرات مانند مگس و پشه سوسک مساعد می کند. حیوانات موذی در زباله دان های روباز قادر به تخم گذاری و تولید مثل هستند. از طرفی استفاده دامها از پسماندهای گیاهی موجود در پسماند شهری سبب آلودگی گوشت لبنیات آنها و در نتیجه انتقال بیماری های مانند تب مالت، طاعون و.. به انسان میگردد؛ (Ayomoh et al, 2008). سلیمی، ۱۳۹۲). افزایش میزان پسماند شهری تولید شده در نتیجه رشد جمعیت، در اکثر مناطق شهری موجب شده است که مناطق مناسب زمین برای دفن زباله با مشکل مواجه شود. برای جلوگیری از این، ایستگاه های انتقال زباله استفاده می شوند (Bosompem et al, 2016). اگر ایستگاه های انتقال پسماند شهری به درستی طراحی و مدیریت نشوند می توانند سبب آلودگی هوا، خاک و آب شوند. اگر مدیریت پسماند شهری درست انجام نشود میتوان شاهد همه آلودگی هایی که در تعریف فوق آمده است، بود. به عنوان مثال انواع آلودگیهای بصری، صوتی، بویایی و غیره. عدم نگهداری و جمع آوری صحیح پسماندها موجب آلودگی هوا شده و شیرابه

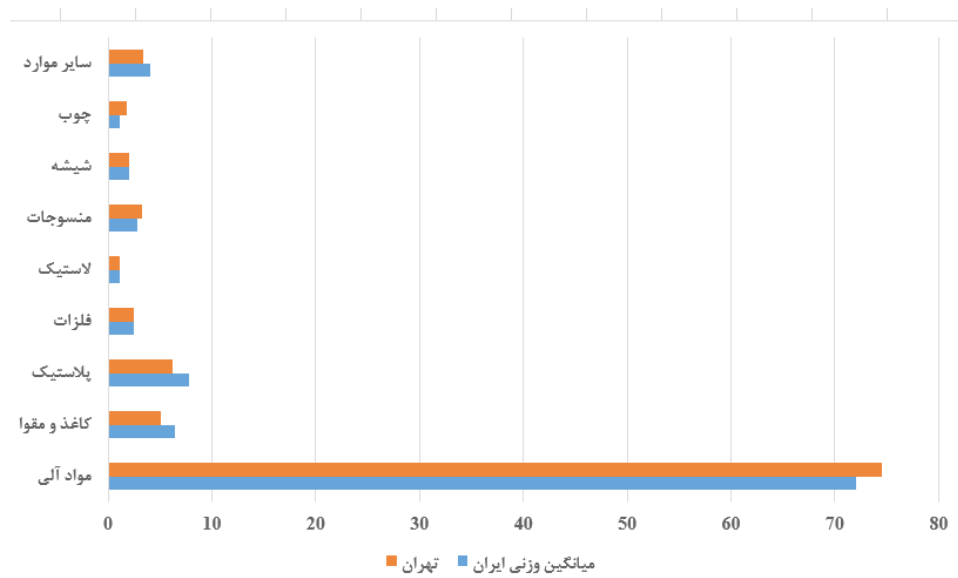
میکند و مطالعات حاکی از این است که سر و صدا سبب تغییرات در سیستم فیزیولوژیکی بدن مانند مشکل فشارخون و مشکلات کاهش تمرکز حواس و حافظه و تغییر در رفتارهای اجتماعی و همچنین اختلال در خواب می شود (Stanfeld et al, 2005; Ohrstorm, 2004; WHO, 2004). طبق تحقیقات در مورد ایستگاههای انتقال مشخص شده است که ۸۰ درصد ساکنین از آلودگی صوتی ناشی از فعالیت های ایستگاه ها بخصوص در شب رنج می برند (عمرانی و دیگران، ۱۳۸۰). امروزه به علت اینکه آلودگی بصری در کیفیت و جاذبه یک محیط شهری و رضایت ساکنین و تنش های روانی تاثیر گذار است اهمیت بسزایی در مطالعات محیطی و طراحی شهر دارد. در مقررات زیست محیطی و شهرسازی ایران به طور رسمی در رابطه با آلودگی بصری راهکار تعریف نشده است ولی به عنوان نمودی از آلودگی و مزاحمت میتوان به شمار آورد. مدیریت پسماند با خودروهای حمل و نقل سنگین، کامیونت ها، انبارها و توده انباشته شده پسماند و سایر تاسیسات ایستگاه انتقال پسماند میتواند سبب اغتشاش در فضای طبیعی و چشم انداز جغرافیایی

محیط اطراف خود باشد و با ایجاد آشفتگی تجمع پسماند و انواع آلودگی سبب نامناسب بودن منظر و چشم انداز محیط اطراف و آزار روانی ساکنین شود (مهندسین مشاور فرهنگ، ۱۳۸۱).
آلودگی ناشی از شیرابه: انتشار مواد سمی از سه طریق شامل حرکت شیرابه به سمت آبهای زیرزمینی، انتشار گازهای فرار و اتمسفر و نفوذ شیرابه به رواناب و آبهای سطحی رخ می دهد. و اگر غلظت این مواد بالا باشد می تواند تهدیدی برای سلامتی انسان محسوب شود (عمرانی و دیگران، ۱۳۹۱). به دلیل اینکه شیرابه پسماند حاوی ترکیبات و آلاینده های گوناگون از جمله فلزات سنگین است میتواند یکی از مهمترین آلوده کننده های اکوسیستمهای طبیعی به شمار آید. از طرفی فلزات سنگین نمیتوانند مانند مواد آلی از طریق فرایندهای شیمیایی و زیستی در طبیعت تجزیه شوند (Shrestha, 2010). اگر شیرابه تسویه نشود و وارد منابع آب زیرزمینی شود میتواند اثرات مخرب بر سلامتی انسان مانند: سوزش پوست، حالت تهوع، استفراغ و سردرد شود. اثرات خطرناک تر آن مانند کم خونی، آسیب به کلیه، سرطان

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
 Urban Management
 شماره ۵۴ بهار ۹۸
 No.54 Spring 2019

۲۵۱

شکل ۱: ترکیب فیزیکی پسماند جامد شهری در ایران و تهران (منبع: نگارنده).

پروستات و ریه، از بین رفتن حافظه، کما و سردرد و افسردگی شود (واعظی هیر، ۱۳۹۷).

در ایستگاه های انتقال روزانه بیش از ۸۰۰۰ تن عملیات نقل و انتقال پسماند به محل دفن نهایی منتقل می شوند. طبق آمار، یک پنجم مواد زائد خام ایران در تهران تولید می شود (مصطفی حاتمی و همکاران، ۱۳۹۵). سرانه تولید پسماند شهر تهران در سال ۱۳۸۷ (معادل ۷۴۶ گرم / نفر.روز) و نرخ رشد سالیانه تولید پسماند ۲،۰۵۵ بوده است. (شکل ۱) ترکیب فیزیکی پسماند جامد شهری در ایران و تهران را نمایش می دهد. پسماند تر یا آلی با تقریباً ۷۲٪ بیشترین سهم وزنی پسماندها را به خود اختصاص داده است.

امروزه بسیاری از شهرها از ایستگاه انتقال پسماند برخوردار می باشد. با توجه به اثرات مخربی که پسماند ها بر روی سلامتی و بهداشت محیط و انسانها می توانند داشته باشند، مدیریت صحیح ایستگاههای انتقال پسماند بسیار حائز اهمیت میباشد. در حال حاضر در تهران ۱۱ ایستگاه انتقال پسماند موجود می باشد. این ایستگاهها محل تخلیه و بارگیری پسماند از خودروهای جمع آوری به خودروهای بزرگتر (سمی تریلر) برای حمل به مرکز دفع و پردازش آراد کوه هستند. پسماند ورودی به این ایستگاه ها خود منابع تولید متفاوتی دارند. بخشی از این پسماندها، همان پسماند شهری مناطق است. بخش دیگر مربوط به شرکت ها، کارخانجات و شهرک ها نزدیک به ایستگاه می باشد. هر یک از این ایستگاه ها پذیرایی پسماندهای چند منطقه همجوار می باشند. این ایستگاه ها در سطح شهر مستقر بوده و اگر از مدیریت مناسب و بهداشتی برخوردار نباشند می توانند به عنوان منبع تولید آلودگی عمل کرده و اثرات سو بر محیط زیست مناطق همجوار خود ایجاد کنند. تحقیق حاضر با هدف مطالعه جنبه های زیست محیطی و بهداشتی ایستگاههای انتقال پسماند با در نظر گرفتن وضعیت میزان شیرابه موجود در

ایستگاه و پراکندگی گرد و غبار و آلودگی صوتی در زمان فعالیت ایستگاه منطقه دارآباد تهران انجام شده است.

مواد و روش ها

این تحقیق تاکید بر دو آلودگی اصلی موجود در ایستگاه انتقال پسماند شهری دارآباد می باشد. در ذیل به روش انجام تحقیق پرداخته شده است.

موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه:

محل دارآباد با قدمتی ۲۵۰ ساله به دلیل موقعیت جغرافیای خاصی خود دارای ویژگی های قابل توجه می باشد. از لحاظ موقعیت جغرافیایی، حدوداً در ۵۱ درجه و ۲۹ دقیقه شرقی و ۳۵ درجه و ۵۰ دقیقه شمالی قرار گرفته است. ارتفاع آن بین ۱۷۰۰ متر (از سطح دریا) در مناطق دشت، تا ۲۶۰۰ متر در قله آن متغیر است.

در شمال شرقی تهران ۵،۵ کیلومتری شرق تجریش قرار دارد. از شمال و شمال شرقی به کوه های دارآباد (دامنه های البرز) و از غرب به آلودانیه و کاشانک (خیابان کوهپایه چهارم و خیابان شانزدهم آلودانیه و دیوار غربی پادگان)، از جنوب به لارک و ده اقدسیه و اتوبان ارتش و از شرق به باقلا زار (شهرک نفت و گلها) محدود می شود و دارای آب و هوایی خنک و منابع آب فراوان است. رودخانه دارآباد با سرچشمه گرفتن از ارتفاعات و تقویت توسط چشمه های (چهن، تختی شاه، کل نو، درازلش) ضمن عبور از محله، آن را به دو قسمت شرقی - غربی تقسیم می کند و در منطقه لارک با رودخانه کهنه دارآباد تلاقی کرده و با عبور از گل، لویزان و شرق شمس آباد به مسیل باختر (رودخانه پیروزی) می ریزد. در سال ۱۳۸۴ ایستگاه انتقال پسماند شهری دارآباد با صرف هزینه ۱۷ میلیارد ریالی در جهت کاهش مسایل زیست محیطی مربوط به حمل و نقل زباله با مساحت ۱،۶ هکتاری و در ناحیه ۵ شهرداری منطقه ۱ تهران واقع بلوار ارتش، با ظرفیت ۱۲۰۰ تن تاسیس شده است. این ایستگاه با مرکز دفن آراد کوه ۵۶ کیلومتر می باشد. و منوسط بارگیری

روزانه آن ۵۵۰ تن در روز است. نوع بارگیری در این ایستگاه مستقیم می باشد. تا قبل از سال ۱۳۸۴ در این محدوده فعالیتی انجام نمی گرفته است و بعد از سال ۱۳۸۴ به مرور بخش های مختلف افزوده شده است. متاسفانه به دلیل آلودگی خاک سایت به علت شیرابه ناشی از پسماند ها پوشش گیاهی قابل توجهی در سایت موجود نمی باشد.

آنالیز شیرابه

با توجه به اینکه مقدار شیرابه تولیدی در ایستگاههای انتقال پسماند شهری در مقایسه با محل های دفن پسماند تفاوت چشمگیری دارد. لذا برای تعیین میزان حجم شیرابه تولید شده در ایستگاه انتقال با توجه به تعداد ماشین های مکانیزه که دارای مخازن جمع آوری شیرابه میباشد و همچنین تعداد دفعاتی که این ماشین ها به ایستگاه انتظار حمل و نقل دارد می توان از فرمول ۱ برای محاسبه حجم شیرابه تولیدی استفاده نمود:

که در آن Q مقدار شیرابه و N تعداد خودروهایی فعال موجود در ایستگاه انتقال و A میزان شیرابه موجود در هر مخزن از ماشین ها (عمرانی و همکاران، ۱۳۹۱).

$$Q = N \times A$$

در جهت بررسی کیفیت شیرابه ایستگاه انتقال مذکور نمونه برداری از شیرابه سمی تریلر در ایستگاه انتقال در ایستگاه انتقال صورت گرفت. این نمونه برداری در ظروف نیم لیتری و توسط دستکش زمانیکه شیرابه از سمی تریلر بر روی زمین و داخل کانال ریخته می شود انجام گرفته است.

پارامترهای اکسیژن خواهی بیوشیمیایی، اکسیژن خواهی شیمیایی، مجموع مواد جامد محلول، هدایت الکتریکی و pH در شیرابه اندازه گیری شد. جدول ۱ نشان دهنده استاندارد خروجی فاضلاب ها می باشد.

اندازه گیری آلودگی هوا و صوت

برای اندازه گیری پارامترهای آلودگی هوا که شامل ذرات گرد و غبار می باشد از دستگاه TSI - MSA استفاده شده است و روش نمونه برداری با استفاده از فیلتر MCE - PVC - فایبرگلاس می باشد و روش آنالیز به صورت گراویمتری (وزنی) می باشد. که در ۵ مکان مختلف از ایستگاه

اتاق مدیریت و اتاق استراحت شاغلین و انبار تعمیرات با استفاده از پمپ گازسنج اندازه گیری شد. و همچنین حد مواجهه صوتی در ایستگاه انتقال دار آباد در اضلاع شمالی-جنوبی-شرقی و غربی سایت و همچنین در کنار موتورهای سمی تریلر ها که از منابع اصلی تولید صدا می باشند و همچنین بخش آهنگری و کارگاه که سهم زیادی در تولید آلودگی صدا دارند مورد بررسی قرار گرفتند.

نتایج و بحث:

همان طور که قبلا اشاره شد در خصوص تعیین کمیت شیرابه ایستگاه، نتایج حاصله از فرمول برای ایستگاه انتقال پسماند دارآباد حاکی از آن است که میزان شیرابه تولیدی از پسماندها ۵۰ متر مکعب می باشد. که این مقدار در فصول گرم با توجه به افزایش حجم زباله تر و افزایش تولید زباله قطعا

جدول ۱: استاندارد تخلیه فاضلاب های شهری (منبع: سازمان حفاظت محیط زیست)

شماره	مواد آلاینده	آبهای سطحی	چاه جاذب	آبیاری و کشاورزی	میانگین فاضلاب شهری در سال ۹۱
۱	mg/L BOD	۵۰	۵۰	۱۰۰	۲۴۲,۹
۲	mg/L COD	۱۰۰	۱۰۰	۲۰۰	۴۷۹,۳
۳	mg/L TDS	تبصره ۱	تبصره ۲	-	۷۲۸
۴	pH	۸,۵-۶,۵	۹-۵	۸,۵-۶,۵	۷,۴

بیشتر از این مقدار خواهد بود. نتایج حاصل از اندازه گیری پارامترهای شیرابه حاصل از ایستگاه در (جدول ۲) ارائه شده است. اطلاعات به دست آمده حاکی از آن است که مقادیر بررسی شده در شیرابه زباله ایستگاه انتقال پسماند اختلاف قابل توجهی نسبت به فاضلاب شهری وجود دارد. ساختار فاضلاب شهری تفاوت زیادی با شیرابه زباله دارد به اینصورت که دارای مواد آلی و فلور میکروبی بالایی می باشد به نحوی که در سیستم های برکه ای بدون نیاز به هوادهی و یا عملیات دیگری مواد آلی بوسیله میکروارگانیسمهای موجود در فاضلاب تجزیه می شود. مقدار BOD COD، فاضلاب شهری نسبت به شیرابه زباله بسیار کمتر است.

همان طور که در جدول ۲ قابل مشاهده است میزان نمونه های برداشت شده از شیرابه ایستگاه انتقال بسیار بیشتر از حد استاندارد تخلیه به چاه جاذب است. به بیان دیگر، میزان COD پساب خروجی سپتیک تانک جمع آوری شیرابه به میزان mg/L ۸۰۰۰۰ می باشد که حدوداً ۸۰۰ برابر حد مجاز ($100 mg/L$) می باشد. همچنین مقدار BOD اندازه گیری شده نیز برابر با mg/L ۵۲۲۰۰ می باشد که تقریباً ۱۰۰۰ برابر مجاز چاه جاذب می باشد.

میزان BOD و COD موجود در شیرابه نمونه برداری شده بسیار بالاتر از حد استاندارد آن در تخلیه به چاه می باشد. لذا پیش از آنکه شیرابه به چاه جذبی تخلیه گردد بایستی از یک روش تصفیه مناسب استفاده گردد. اگر نسبت BOD/COD

در شیرابه از ۰/۲۵ بیشتر باشد تصفیه بیولوژیکی بر روی آن می تواند کارآمد باشد. (Jamali, ۲۰۰۹) در نمونه مورد بررسی این نسبت برابر ۰/۶۵ می باشد. بنابراین می توان دریافت این نسبت در تصفیه پذیری بیولوژیکی شیرابه بسیار موثر باشد. همچنین پایین بودن مقدار pH نشان دهنده تازه بودن شیرابه مورد بررسی می باشد. اما باید توجه داشت تصفیه شیرابه به تنهایی کافی نبوده و نیازمند تصحیح روش مدیریت پسماند در جهت کاهش تولید شیرابه است. این امر مستلزم کاهش تولید پسماند و افزایش تفکیک پسماند تر و خشک در ایستگاه های انتقال پسماند قبل از انتقال به مرکز دفن نهایی و افزایش میزان بازیافت پسماند و در آموزش همگانی به ویژه شهروندان در زمینه کاهش میزان تولید پسماند می باشد. نتایج حاصل از اندازه گیری ذرات گرد و غبار که در (جدول ۳) قابل مشاهده می باشد نیز بیانگر آن است که مقدار بدست آمده در محدوده مناسب و استاندارد قرار داشته است. البته این مقدار برای مکان های سرپوشیده همچون دفاتر اداری و انبارها و محل استراحت کارکنان بود. میزان CO_2 بدست آمده از اندازه گیری نیز در حد مناسب قرار داشته تنها برای اتاق استراحت شاغلین بالاتر از حد استاندارد بوده در حد بالاتر از استاندارد بوده که بیشترین مقدار مربوط به بخش جوشکاری و آهنگری می باشد و مسلماً کارگران این بخش بیشترین مواجهه را با این بخش داشته و این در حالی است که این مقدار شدت صوت در محدوده عدم تماس قرار میگیرد.

و نامناسب ارزیابی می شود و دلیلی اصلی آن نزدیکی زیاد این اتاق به سکوی انتقال در ایستگاه می باشد و به نوعی در همجواری بخش آلوده سایت قرار می گیرد (جدول ۴). و در نهایت نتایج مربوط به بخش شدت مواجهه صوتی در (جدول ۵) قابل رویت می باشد. این اندازه گیری در جهات مختلف سایت و همچنین بخش جوشکاری و تعمیرات نیز اندازه گیری شد و در تمام این محل ها بنابراین

جدول ۲: پارامترهای شیرابه حاصل از پسماند

ایستگاه دارآباد (منبع: نگارنده)

پارامتر	شیرابه پسماند mg/L
COD	۸۰۰۰۰
BOD	۵۲۲۰۰
TDS	۸۳۲۰
pH	۴,۲۲

جدول ۳: نتایج اندازه گیری ذرات (گرد و غبار) (منبع: سازمان مدیریت پسماند)

ردیف	سایت و محل نمونه برداری	نوع نمونه برداری	دبی پمپ (lit/min)	بار کاری	شرایط جوی					مقدار آلاینده	مقدار استاندارد (mg/m ³)	نتیجه ارزیابی
					دما (OC)	فشار بارومتریک (hpa)	رطوبت (HR%)	جهت وزش باد	سرعت وزش باد (m/s)			
۱	دفتر مدیریت ساختمان اداری	محیطی	۱	سبک	۲۵.۵	۶۸.۵	۴۵	---	---	ذرات هوا	۰.۲۵۱	مناسب
۲	انبار تعمیرات		۱		۲۴.۲	۶۶	---	---	ذرات هوا	۱.۴۷۶	مناسب	
۳	انبار قطعات فنی		۱		۲۵.۶	۶۶	---	---	ذرات هوا	۱.۴۳۰	مناسب	
۴	اتاق استراحت موقت تعمیرات		۱		۲۴	۳۵.۵	-	---	ذرات هوا	۲.۲۵	مناسب	
۵	اتاق استراحت کارگران در ساختمان		۱		۲۷.۵	۶۶	-	---	ذرات هوا	۳.۰۷۱	مناسب	

جدول ۴: نتایج اندازه گیری گازها و بخارات شیمیایی (منبع: سازمان مدیریت پسماند)

ردیف	سایت و محل نمونه برداری	نوع نمونه برداری	مقدار استاندارد (PPM)	نتیجه ارزیابی	شرایط جوی					مقدار استاندارد (PPM)	نتیجه ارزیابی
					سرعت وزش باد (m/s)	جهت وزش باد	رطوبت (HR%)	فشار بارومتریک (hpa)	دما (C)		
۱	اتاق مدیریت	محیطی	۱۰۰۰	مناسب	---	---	۵۵	۶۶	۲۵	۱۰۰۰	مناسب
۲	اتاق استراحت شاغلین در ساختمان اداری طبقه همکف		۱۰۰۰	نامناسب	---	---	۳۴	۶۶	۲۴	۱۰۰۰	نامناسب
۳	انبار تعمیرات		۱۰۰۰	مناسب	---	---	۳۴	۶۶	۲۴	۱۰۰۰	مناسب

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

هرچه سریعتر تمهیداتی در این بخش بایستی در نظر گرفته شود. شدت بالای صوت در کیفیت زندگی ساکنین و همچنین حیات جانور و گیاهی منطقه نیز تاثیر گذاشته و آنها را دچار تنش میکند. یکی از روش های مهم در کاهش آلودگی زیست محیطی ایستگاه های انتقال استفاده از درختان و گیاهان می باشد. کاهش آلودگی های صدا به وسیله درختان مختلف، متفاوت است و حداکثر میزان کاهش صدا در حدود ۱۰ دسی بل است. بخصوص در مورد فرکانس های بیش از ۱۰۰۰ هرتز تا ۱۱۲۰۰ هرتز (سیکل در ثانیه). در کاهش آلودگی صدا به وسیله درختان عوامل زیر مؤثر هستند: برگ های درختان بزرگ با ترکیب و ساختمان محکم، شاخ و برگ انبوهی، انبوهی درختان در بخش بیرونی درختان نیز که در معرض برخورد با منابع تولید صوت قرار دارد ضروریست، درختان پهن برگ

همیشه سبز و همچنین تنومند، سوزنی برگان اگرچه دارای اثر کمتری می باشند ولی به دلیل همیشه سبز بودن دارای اثر دائمی اند. پهن برگان همیشه سبز برای مناطق معتدله بدلیل دائمی بودن برگها و همین طور بخاطر برگهای پهن و سخت خود دارای اثر بهتری می باشند. استفاده از گونه های درختانی که برگ پهن و ضخیم دارند، برگها تا حد امکان عمود بر جهت انتشار صوت قرار گیرند و در نهایت تا حد ممکن از بین همیشه سبزها استفاده شود (مجنونیان، ۱۳۶۹).

کاشت درختان در اطراف خیابان ها تا ۲۵ درصد آلودگی را کاهش میدهد. از طرفی مناطقی که دارای فضای سبز هستند بین یک سوم تا یک دهم مناطق فاقد فضای سبز دارای گازهای آلوده می باشند. برگ درختان با جذب گرد و غبار و سایر ذرات معلق در هوا سبب کاهش آلودگی هوا شده

جدول ۵: نتایج سنجش معادل شدت مواجهه صوتی (منبع: سازمان مدیریت پسماند)

ارزیابی	مدت زمان مجاز تماس	استاندارد مقرر OEL (dB)	مقدار حاصل (dB)			SPL	محل سنجش	ردیف
			Lmax	Lmin	LeqA			
نامناسب	عدم تماس	۸۲,۰	---	---	---	۱۰۹,۸	جوشکاری و آهنگری	۱
نامناسب	عدم تماس	۸۲,۰	۱۰۰,۴	۹۷,۵	۱۰۰	---	موتور سمی تریلر در تخلیه	۲
نامناسب	عدم تماس	۶۰,۰	---	---	---	۶۱,۸	صدای زیست محیطی - ضلع غربی	۳
نامناسب	عدم تماس	۶۰,۰	---	---	---	۶۳,۵	صدای زیست محیطی - ضلع شرقی	۴
نامناسب	عدم تماس	۶۰,۰	---	---	---	۷۶,۵	صدای زیست محیطی - ضلع شمالی	۵
نامناسب	عدم تماس	۶۰,۰	---	---	---	۷۲,۶	صدای زیست محیطی - ضلع جنوبی	۶
نامناسب	۱۰ ساعت	۸۵,۰	۹۰,۲	۷۵,۶	۸۳,۳	۸۸,۵	صدای داخل کارگاه تعمیرات	۷

که این ذرات در هنگام بارش از روی برگ‌ها شسته می‌شود و تاثیر بسزایی در بهبود کیفیت هوا ایجاد می‌کند. گیاهان با انجام فتوسنتز اکسید کربن هوا را جذب و تبدیل به اکسیژن میکنند. برگ درختان مواد شیمیایی مانند اکسیدهای نیتروژن و آمونیم تولید شده در هوا و بخشی از دی اکسید گوگرد و اوزون که مولد مشکلات آلودگی هوا و اثرات گلخانه‌ای هستند را از محیط خارج می‌کنند. برگ‌های کرک دار شاخه‌ها و تنه درختان با پوست پسته‌ای خشن ناخالصیهای هوا مانند گرد و خاک و بخارهای بدبو را جذب خود می‌کنند که در واقع مانند فیلتر عمل کرده و در زیر تاج آنها میزان آلودگی بسیار کم است. درختان سوزنی برگ در کاهش آلودگی هوا نقش بسزایی داشته به طوری که یک هکتار جنگل درخت سوزنی برگ در سال حدود ۱۶ میلیون متر مکعب هوا را جذب و ۵ هزار و ۴۰۰ کیلوگرم کربن و به مواد آلی تبدیل میکنند. درختان پر برگ بیشتر همیشه سبز هستند و سهم بیشتری در کاهش آلودگی هوا دارند. یک درخت به صورت میانگین ۲ کیلوگرم اکسیژن تولید می‌کند به علت داشتن سطح پهن نسبت به سوزنی برگها در مقابل آلودگی‌ها مقاوم ترند و هوای پاک نگه می‌دارند. از طرفی سوزنی برگها به علت این که همیشه سبز هستند زیبایی محیط را تامین کرده و در زمانی که پهن برگ خزان می‌کنند بهترین جایگزین محسوب می‌شوند (تقی زاده و دیگران، ۱۳۹۳). با توجه به اهمیت و نقش گیاهان در کاهش انواع آلودگی‌های زیست محیطی موجود در هوا، آب و خاک و با توجه به آلودگی‌های موجود در ایستگاه‌های انتقال پسماند شهری، میتوان با استفاده از جنبه‌های کاربردی گونه‌های گیاهی مناسب جهت بهسازی محیط، ایجاد کریدورهای بصری مطلوب و کاهش اثرات مخرب زیست محیطی در ایستگاههای انتقال پسماند استفاده کرد. بدون تردید فضای سبز و محیط زیست از اساسیترین عوامل پایداری حیات طبیعی و انسانی باشد.

استفاده از فضای سبز در مناطق شهری و صنعتی با رعایت اصول و قواعد علمی می‌تواند سبب کاهش اثرات زیان آور آلودگیهای محیطی شود. در این روش باید از گیاهانی که قدرت جذب این آلایندهها را دارا هستند استفاده شود. استفاده از درختان و درختچه‌های مقاوم به آلاینده‌های محیطی توانایی تصفیه هوا و آب و خاک را داشته و سبب جلوگیری از پراکندگی صداها، ناهنجار در محیط شود. همچنین حصارهای طبیعی بین مناطق مسکونی و ایستگاههای انتقال پسماند می‌تواند میزان آلودگی را به طور قابل ملاحظه‌ای کاهش دهد. به طور کلی برای کاشت موفق گیاهان در مناطق آلوده توجه به نکات زیر می‌تواند موثر باشد:

- موقعیت مکانی کاشت نسبت به منبع آلودگی
 - استفاده از منحنیهای تراز زمین جهت بهبود سطح زهکشی و حداقل فرسایش خاک
 - کاهش آلودگی خاک با افزودن خاک سطحی پاک
 - استفاده از مواد آلی مانند کود حیوانی پیت و غیره برای حاصلخیزی خاک
 - انتخاب درست گونه‌های گیاهی
 - مبارزه با علفهای هرز در مراحل اولیه رشد گیاهان
- استفاده از حصارهای طبیعی درختان و گیاهان با عمق ۳۰ متر در اطراف مناطق صنعتی میتواند جلوی گرد و غبار گرفته غلظت آلایندهها را کاهش دهد. در این حالت بایستی گونه‌ها به صورت متراکم کاشته شده و تا آنها دارای هم پوشانی باشد. پوشش گیاهی این حصارها بایستی مقاوم به آلودگی بوده و همچنین جاذبه آنها باشد. گیاهان مقاوم میتوان به توت، ابریشم، انواع ژینکو، داغداغان، عرعر، شمشاد و برگ نو اشاره کرد.

نتیجه گیری

بر اساس نتایج حاصل از اندازه گیری آلاینده‌های موجود در هوا و آلودگی صوتی موجود در سایت و نتایج حاصل از اندازه گیری کمیت و کیفیت شیرابه موجود در ایستگاه انتقال به دارآباد نتیجه میگیریم وضعیت ایستگاه با استانداردهای زیست محیطی

مطابق نبوده و می بایست تمهیداتی در نظر گرفته شود تا آثار سوء بهداشتی و زیست محیطی موجود در ایستگاه را کنترل و کاهش داده و کیفیت زیست محیطی ایستگاه را ارتقا بخشد. طراحی محیط می توانند نقش بسیار مهمی در رابطه با کاهش مشکلات و مسائل زیست محیطی که امروز شاهد آن هستیم و سلامتی انسانها را تهدید می کند ایفا نماید خصوصاً طراحی فضای سبز از جنبه‌های مختلف مورد توجه است. از آنجایی که به سبب نوع عملکرد ایستگاههای انتقال پسماند این تاسیسات در داخل مناطق شهری احداث میشوند. این مسئله معمولاً با اعتراض ساکنین همسایگی ایستگاهها مواجه می شود که غالباً نگرانی شهروندان در زمینه بهداشتی و زیبا شناسی محیط اطرافشان است. بنابراین در راستای کاهش اثرات مخرب زیست محیطی و همچنین نگرانی شهروندان می توان موارد زیر را با توجه به مطالبی که در زمینه آلودگی ارائه شد در مکانیابی و عملکرد ایستگاههای انتقال لحاظ کرد:

- انتخاب جایگاه تخلیه و بارگیری پسماند با توجه به ویژگی های سایت و تاثیر پذیری طراحی از فاکتورهای محیط زیستی (باد، تابش خورشید، توپوگرافی و ...)

- زمان انباشت پسماند و ساعات کار ایستگاه به نحوی باشد که از تجمع حشرات حیوانات موزی و انتشار بو تا حد ممکن جلوگیری شده و یا کاهش یابد .

- در مکان یابی ایستگاه های انتقال استاندارد فاصله از مناطق مسکونی برای عدم ایجاد آلودگی صوتی رعایت گردد.

- استفاده از توری های سیمی در پیرامون محل برای جلوگیری از پراکندگی کاغذ و زباله های سبک در اطراف ایستگاه

- ملزم بودن کارکنان ایستگاه به استفاده از تجهیزات مناسب مانند ماست و عینک مخصوص و دستکش و کفش مخصوص برای حفظ سلامتی و بهداشت

فردی شان

- مجهز بودن ایستگاههای انتقال پسماند به امکانات تصفیه و دفع پساب نظیر سپتیک تانک و چاه های جاذب برای جلوگیری از نفوذ شیرابه حاصل از عملیات شستشوی جایگاه تخلیه و خودروها به درون سفره های آب زیرزمینی

- استفاده از پوشش گیاهی و گونههای درختی مناسب و مقاوم به آلودگی جهت کاهش اثرات مخرب ناشی از آلاینده های محیط همچون ذرات معلق و سر و صدا در هنگام تخلیه و بارگیری زباله و همچنان برای مطلوب تر شدن محیط ایستگاه - عملیات جمعآوری و انتقال به گونه ای در ایستگاههای انتقال مدیریت شود که پسماند جمع آوری شده بعد از ورود به ایستگاه بلافاصله در ماشین های بزرگ بارگیری شده و خارج شود.

- شستشو و ضد عفونی مداوم محیط ایستگاه - ایجاد یک بافر زون سبز حفاظتی در اطراف ایستگاه

- استقرار ساختمان اصلی به نحوی که احتمال وزش باد های غالب به داخل ساختمان و پراکنده سازی پسماند کاهش یابد.

- استفاده و ایجاد فضای سبز پیرامون مکان ایستگاه برای کاهش سرعت باد کنترل پراکندگی پسماند

- تعیین محل و اقدام به درختکاری در اطراف سایت جهت کنترل صدا و بو و بهبود منظر

- استفاده از آب و گیاهان معطر برای زدودن بو - تعیین مسیر جمع آوری و هدایت شیرابه به واحد

تصفیه برای استفاده مجدد از آن در سایت

- در نظر گرفتن مکان برای برگزاری دوره های آموزشی و محیط زیست که عمدتاً باعث افزایش

کارایی و آگاهی و بازدهی کارشناسان می شود.

- در نظر گرفتن فضاهای برای اوقات فراغت کارکنان به جهت سختی کار

فهرست منابع:

تقی زاده، محمد مهدی و ولی نژاد تبریزی مقدم، آتنا. (۱۳۹۳). معرفی گیاهان مقاوم به آلودگی هوا.

municipal solid waste disposal in developing countries. *Journal of environmental management*, 88(1), 108-114.

Bosompem, C., Stemm, E., & Fei-Baffoe, B. (2016). Multi-criteria GIS-based siting of transfer station for municipal solid waste: The case of Kumasi Metropolitan Area, Ghana. *Waste Management & Research*, 34(10), 1054-1063.

Eshet, T., Baron, M. G., & Shechter, M. (2007). Exploring benefit transfer: disamenities of waste transfer stations. *Environmental and Resource Economics*, 37(3), 521-547.

Jamali, H. A. (2009). The survey of increasable of biological treatment of Tehran solid waste leachate by ozone [Dissertation]. Tehran. Tehran University of Medical Science.

Karak, T., Bhagat, R. M., & Bhattacharyya, P. (2012). Municipal solid waste generation, composition, and management: the world scenario. *Critical Reviews in Environmental Science and Technology*, 42(15), 1509-1630.

Minghua, Z., Xiumin, F., Rovetta, A., Qichang, H., Vicentini, F., Bingkai, L., ... & Yi, L. (2009). Municipal solid waste management in Pudong new area, China. *Waste management*, 29(3), 1227-1233.

Öhrström, E. (2004). Longitudinal surveys on effects of changes in road traffic noise—annoyance, activity disturbances, and psycho-social well-being. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 115(2), 719-729.

Sarkar, U., Hobbs, S. E., & Longhurst, P. (2003). Dispersion of odour: a case study with a municipal solid waste landfill site in North London, United Kingdom. *Journal of Environmental Management*, 68(2), 153-160.

Shrestha, R. K., Cooperband, L. R., & MacGuidwin,

اولین همایش ملی بهداشت محیط. سلامت و محیط زیست پایدار. انجمن ارزیابان محیط زیست هگمتانه. دانشکده شهید مفتاح. همدان

حاتمی، امیرمصطفی، معماریان فرد، مهسا، صبور، محمدرضا (۱۳۹۵)، بررسی تفکیک و جداسازی پسماند در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران با استفاده از سیستم اطلاعات مکانی، نشریه علمی - پژوهشی علوم و فنون نقشه برداری، ۶(۳)، ۶۳-۷۴.

سلیمی، شاهین (۱۳۹۲)، مدیریت پسماند. سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران. موسسه نشر شهر. عمرانی، قاسمعلی، جاوید، & رضاعلی (۱۳۹۱)، بررسی معیارهای مکان یابی ایستگاه انتقال زباله منطقه ۲۲ کلان شهر تهران از نظر ملاحظات زیست محیطی هوا و شیرابه. فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۱۴(۲)، ۱۴۷-۱۶۰.

عمرانی، قاسمعلی، رضایی مقدم، مهسا، منوری، سید مسعودونصیری، پروین (۱۳۸۰)، بررسی جنبه های زیست محیطی ایستگاه انتقال مواد زائد جامد در شهر تهران (مطالعه موردی مناطق ۲، ۵ و ۱۵)، محیط شناسی، ۲۷-۲۸.

عمرانی، قاسمعلی (۱۳۷۳) مواد زائد جامد. مرکز انتشارات علمی دانشگاه آزاد اسلامی. تهران. جلد اول و دوم.

مهندسین مشاور فرهاد. (۱۳۸۱). معیارها و ضوابط ساماندهی صنایع و خدمات شهری، انتشارات سازمان شهرداری های کشور، تهران.

مجنونیان، هنریک، (۱۳۶۹). درختان و محیط زیست. انتشارات دفتر آموزش زیست محیطی

واعظی هیر، آذر. (۱۳۹۷)، طراحی محیطی ایستگاه های انتقال پسماند شهری با رویکرد اکولوژیک (نمونه موردی: ایستگاه انتقال پسماند دارآباد)، پایان نامه کارشناسی ارشد، پردیس دانشکده های فنی، دانشکده محیط زیست، دانشگاه تهران.

Ayomoh, M. K. O., Oke, S. A., Adedeji, W. O., & Charles-Owaba, O. E. (2008). An approach to tackling the environmental and health impacts of mu-

A. E. (2010). Strategies to reduce nitrate leaching into groundwater in potato grown in sandy soils: case study from North Central USA. *American Journal of Potato Research*, 87(3), 229-244.

Stansfeld, S. A., Berglund, B., Clark, C., Lopez-Barrio, I., Fischer, P., Öhrström, E., ... & Berry, B. F. (2005). Aircraft and road traffic noise and children's cognition and health: a cross-national study, *The Lancet*, 365(9475), 1949-1942.

Wang F, Smith D W, El-Din M G. Application of advanced oxidation methods for landfill leachate treatment. *J Environ Engin Sci* 2003; 2: 413-427

World Health Organization, (2011), Burden of disease from environmental noise: Quantification of healthy life years lost in Europe, In *Burden of disease from environmental noise: quantification of healthy life years lost in Europe* (pp. 126-126).

Zhao, Y., Christensen, T.H., Lu, W., Wu, H., Wang, H., (2011). Environmental impact assessment of solid waste management in Beijing City, China. *Waste management*, 31: 793-799

Zohoori, M., & Ghani, A. (2017). Municipal Solid Waste Management Challenges and Problems for Cities in Low-Income and Developing Countries. *Int. J. Sci. Eng. Appl*, 6, 39-48.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

■ ۲۶۰ ■

تحلیل شاخص های تاثیر گذار بر پیاده سازی مدیریت یکپارچه شهری (مطالعه موردی: کلانشهر تهران)

حسین رجب صلاحی - پژوهشگر دوره ی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

مسعود تقوایی* - استاد تمام دانشکده ی جغرافیای دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

اصغر ضرابی - استاد تمام دانشکده ی جغرافیای دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

چکیده

کلانشهر تهران بزرگترین کلانشهر ایران و به عنوان یکی از پرجمعیت ترین شهرهای دنیاست. اما از نظر مدیریتی با چالش های زیادی روبروست و ضعف مدیریتی و نظام برنامه ریزی آن معضلاتی را برای شهر به وجود آورده است. هدف پژوهش حاضر اولویت بندی شاخص های موثر بر پیاده سازی مدیریت یکپارچه شهری در کلانشهر تهران است، این یکپارچه سازی برای هماهنگی بیشتر و بهتر و مدیریت کارآمد شهر است. نوع پژوهش حاضر کاربردی-توسعه ای و از نظر روش توصیفی-تحلیلی و علی است. اطلاعات مورد نیاز از منابع متعدد کتابخانه ای، اسنادی و نیز برداشت های میدانی به دست آمده است. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل کارشناسان و متخصصان و متولیان مدیریت شهری می باشد، و برای تحلیل از نرم افزار SPSS و آزمون کای اسکور و تکنیک AHP استفاده شده است. نتایج حاصل از پژوهش نشان می دهد که کلانشهر تهران فاقد برنامه راهبردی و استراتژیک است و در نهایت شاخص های تاثیر گذار بر مدیریت شهری اولویت بندی شده اند، معیار یکپارچگی عمودی با ضریب ۰,۴۵۶ اولویت اول و معیار قوانین و منابع مالی پایدار با ۰,۲۹۹ اولویت آخر را به خود اختصاص داده اند.

واژگان کلیدی: کلانشهر تهران، مدیریت شهری، مدیریت یکپارچه، تحلیل سلسله مراتبی

Analysis of the impact indicators on implementation of integrated urban management (Case Study: Tehran Metropolis)

Abstract

Tehran metropolis is the largest metropolis in Iran and one of the most populous cities in the world. But management is facing a lot of challenges and the management weakness and planning system have created challenges for the city. The purpose of the present research is to prioritize the effective indicators on the implementation of integrated urban management in Tehran metropolis, this integration is for better and more coordination and efficient management of the city. The type research is practical-developmental and the methodology is descriptive-analytical and causal. The required information comes from numerous resources such as the library, documents, and field observations. The statistical population of the study consists of experts, specialists, and authorities of urban management and for analysis, SPSS software, Chi-Square test, and AHP technique were used. The results of the research show that Tehran metropolitan area lacks a strategic plan and ultimately the indicators affecting urban management are prioritized, the criterion of vertical integrity with the coefficient of 0.456 and the criterion of laws and stable financial resources with 0.299 have the first and last priorities, respectively.

Keyword: Tehran metropolis, urban management, integrated management, hierarchical analysis

شهرها امروزه به سرعت در حال رشد و توسعه می‌باشند و هم‌زمان مسائل و مشکلات شهر نیز پیچیده‌تر می‌شود، پس اداره‌ی شهرها نیز تبدیل به موضوعی خطیر و قابل توجه می‌شود، و بدون شک یک مدیریت شهری موفق می‌تواند شهر را به سمت توسعه پایدار پیش ببرد و باعث افزایش رفاه ساکنان شهر شود (صرافی و عبداللهی، ۱۳۸۷: ۱۲۱) و اداره شهرها باید به صورتی باشد که شهروندان در آرامش باشند و ترس و استرس در شهر موجود نباشد (Lees, etal, ۱۸۱۵: ۱۹۷۶-۱۹۱۴). سازمان‌های مختلفی برای اداره‌ی شهر درگیر هستند، شهر قسمت‌های مختلفی دارد که برای هر بخش و قسمت مدیریت مربوط به خود وجود دارد، که با توجه به ناتوان بودن مدیریت سنتی در حل مشکلات و اداره‌ی بخش‌های مختلف شهر، مدیریت یکپارچه شهری باید جایگزین مدیریت سنتی در شهر شود. مدیریت یکپارچه شهری روش جدیدی است که نظریه پردازان به منظور جلوگیری از تفرق و چندپارگی در شهر آن را ارائه کرده‌اند، در واقع برای رسیدن شهر به توسعه پایدار، استفاده از سیاست‌ها و راهبرد‌های مدیریت یکپارچه امری گریزناپذیر است، که مدیران و برنامه‌ریزان شهری باید آن را پیش بگیرند تا تمام فعالیت‌هایی که در شهر انجام می‌گیرد تحت کنترل و نظارت و به صورت یکپارچه باشد و از بسیاری دوباره کاری‌ها و شکست خوردن پروژه‌ها و طرح‌ها جلوگیری شود. (chakrabarty, ۲۰۰۱: ۳۳۲).

برای اینکه مدیریت یکپارچه شهری اجرایی شود و اهداف مدیریت شهری یعنی آرامش و امنیت و رفاه و ایمنی و... محقق شود، نیاز به فراهم شدن شرایطی از جمله شرایط سیاسی و اجتماعی و اقتصادی مناسب، منسجم، پایدار و همچنین به کارگیری نیروهای متخصص و کارآمد است (رجب صلاحی، ۱۳۸۳: ۱۰۷). در حال حاضر مدیریت شهری

شهرنشینی مسئله‌ای است که امروزه مسئولان و برنامه‌ریزان شهری با آن مواجه هستند (Stephens And Stterthwaire, ۲۰۰۸: ۱)، و مشکلاتی از جمله مشکلات زیست محیطی، اقتصادی، و مشکلات کالبدی و فضایی و اجتماعی به وجود آورده که پایداری شهری را مورد تهدید قرار می‌دهد (توکلی‌نیا و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۰۱). با توجه به گزارش صندوق جمعیت سازمان ملل متحد؛ سال ۲۰۰۷ به خاطر مهم بودن این مسئله به شهرنشینی اختصاص یافته است. طبق این آمار (UNFPA, ۲۰۰۷) در سال ۲۰۰۸، طی یک گزارش بی‌سابقه، بیشتر جمعیت جهان، یعنی حدود سه میلیارد و سیصد میلیون نفر شهرنشین هستند و همین‌طور تخمین زده شده است در سال ۲۰۳۰ جمعیت شهری جهان نزدیک به ۵ میلیارد نفر می‌شود که بیشتر این جمعیت مربوط به مناطق شهری کشور‌های در حال توسعه می‌باشد (برک پور و اسدی، ۱۳۸۷: ۷). و پیشبینی می‌شود که جمعیت جهان تا سال ۲۰۵۰ به ۹/۳ میلیارد نفر برسد (مرکز آمار، نتایج اولیه سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰).

در عصر حاضر، مردم زندگی و فعالیت در شهرها را در ارجحیت قرار می‌دهند، با وجود اینکه زندگی مردم در شهرها از پیچیدگی اجتماعی برخوردار است و روی ابعاد فردی و اجتماعی شهروندان تاثیر می‌گذارد، اما مشکلات و مسائلی نیز برای شهروندان به همراه دارد (بازوندی و شهبازی، ۱۳۹۳: ۳۴)، مشکلات فراوانی از جمله آلودگی‌های زیست محیطی، استفاده بیش از حد از منابع، اختلاف طبقاتی بین شهروندان، بدهکاری‌ها، مشکلات مسکن و جرم و جنایت‌ها و... در شهر وجود دارد که در دیگر مناطق کمتر به چشم می‌خورد که باعث تهدیدات جدی برای شهر و شهروندان می‌باشد. در چنین شرایطی، ارزش زندگی شهروندان کم می‌شود و مدیریت شهری در برآورده کردن نیازهای ساکنان ناکام می‌ماند (عندلیب، ۱۳۸۶:

در ایران، مدیریتی یکپارچه نیست و در زمینه ی برنامه ریزی و اجرای پروژه های شهری انسجام و یکپارچگی نیست و سازمان های زیادی در اداره ی شهر درگیر هستند که این امر باعث شده نظام مدیریتی کشور، نظامی مستقل و یکپارچه نباشد و سازمان های محلی اداره کننده مثل شهرداری ها و شورا ها هم موفق نباشند. (سیاف زاده و بدری فر، ۱۳۸۷: ۳۶)، یعنی به دلیل اینکه بخش ها وزیر بخش های شهری به صورت جداگانه عمل میکنند نظام مدیریت شهری در ایران را تبدیل به نظامی ناهماهنگ و ناسازگار کرده است. به غیر از شهرداری ها و شورا ها قسمتی از تصمیم گیری ها نیز توسط وزارتخانه ها و سازمان های دولتی اتخاذ می شود که این تصمیمات نیز بدون یک روند هماهنگ و منسجم با هم می باشد که نتیجه ی آن ساختاری ناهماهنگ و متفرق در برنامه ریزی و اجرای امور شهری می باشد (سرای، ۱۳۸۵: ۵).

کلانشهر تهران با توجه به جایگاهش به عنوان پایتخت کشور در زمینه مدیریت شهری با مشکلات فراوانی رو برو می باشد، زیرا دارای سازمان های مختلفی در زمینه ی تصمیم گیری و اداره شهر است و ارائه ی خدمات و تامین نیازها جدای از ناساگاری هایی که به همراه دارد، اجرای سیاست ها و فعالیت ها را نیز با مشکل روبرو می کند و منجر به هرج و مرج و افزایش زمان و هزینه و کاهش کیفیت خدمات و عدم موفقیت در اجرای سیاست ها و برنامه ها می شود. با وجود پافشاری قانون برنامه سوم توسعه، فرصت عملی شدن مدیریت جامع از طرف دولت حاصل نشد و در برنامه چهارم تماما حذف شد. این موضوع دوباره در قانون برنامه پنجم توسعه و ماده ۱۷۳ آن جای داده شد و به دولت اجازه می دهد که در طی برنامه نسبت به تدوین برنامه جامع مدیریت شهری با هدف احراز سازمان مساعد و مدیریت سازگار و یکپارچه شهری در گستره و پیرامون شهرها، با نگرش شکل گیری توسعه پایدار شهرها، تاکید روی مدیریت به وسیله

سپردن وظایف و ماموریت سازمان های دولتی به واحدهای خصوصی و شرکتهای و شهرداریها، بررسی و به روز کردن قوانین و مقررات شهرداریها و ترفیع موقعیت شهرداریها و انجمن آنها عمل قانونی صورت گیرد.

امروزه شهرداری تهران به منظور قبول این مسئولیت ها و اجرای مدیریت یکپارچه، باید با بازبینی و مهندسی مکرر در ساختار مدیریت اجرایی شهر تهران، آن را طوری سامان دهد که ظرفیت های ضروری در بنیاد شهرداری تهران شکل بگیرد (مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران، ۱۳۹۴: ۲). با توجه به مشکلات و مسائلی که در مدیریت شهر تهران وجود دارد، برای اداره شهر نیاز به الگویی است که بتواند از بسیاری ناهماهنگی ها و دوباره کاری ها و ... جلوگیری و به شیوه ای کارآمد شهر را اداره کند، و مدیریتی یکپارچه را در شهر پیاده سازی و به اجرا در آورد. عدم استقرار مدیریت یکپارچه، باعث می شود که هماهنگی بین واحدهای اجرایی وجود نداشته باشد و پروژه های شهری موفق نباشند، اما استقرار مدیریت یکپارچه باعث می شود تا یک مدیریت واحد نظارت امور را بر عهده داشته باشد و برنامه ریزی ها و تصمیم گیری ها به صورت هماهنگ صورت بگیرند و در نهایت انجام تمام پروژه ها و امور با سهولت و سرعت بیشتری اتفاق می افتد و مدیریتی بین واحدهای اجرایی مسقر می شود که باعث هماهنگی و سازگاری بین سیستم ها می شود. در این پژوهش، هدف اولویت بندی شاخص های موثر بر پیاده سازی مدیریت یکپارچه شهری در کلانشهر تهران است، این یکپارچه سازی برای هماهنگی بیشتر و بهتر و مدیریت کارآمد تر شهر است، و براساس میزان اهمیت هر کدام از شاخص ها، میزان اثر گذاری این شاخص ها را بر پیاده سازی مدیریت یکپارچه ارزیابی می کنیم.

فرضیه تحقیق

از آنجایی که ساختار مدیریتی کلانشهر تهران ضعیف

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

است و در اجرای برنامه‌ها نتوانسته به طور موفق عمل کند، در این پژوهش شاخص‌های موثر بر تحقق یک مدیریت موفق را استخراج کرده-ایم تا بتوان ضمن به کارگیری این شاخص‌ها در سیستم مدیریتی کلانشهر تهران در سایر شهرهای کشور نیز آنها را به کار گرفت. با در نظر گرفتن این موضوع فرضیه استخراج شده پژوهش حاضر به این شرح می‌باشد: بنظر می‌رسد مدیریت یکپارچه شهری تهران فاقد برنامه راهبردی و استراتژیک باشد. چارچوب نظری

هر سازمانی اهداف و مقاصدی دارد که برای نیل به این اهداف نیازمند مدیریت است، و مدیریت مسئولیت برنامه ریزی و ساماندهی و کنترل و تشویق و ترغیب را به عهده دارد (طلا، ۱۳۹۶: ۵۵۸). مسئله‌ی مدیریت و اداره‌ی امور امری است که از همان ابتدای زندگی انسان، با آن همراه بوده است و با شکل‌گیری زندگی اجتماعی پررنگ‌تر شده و محدوده‌ی اختیارات آن به مرور زمان گسترده‌تر و پیچیده‌تر شده و امروزه به حدی رسیده است که می‌تواند تغییرات وسیعی در ساختار و کارکرد ایجاد کند. نظریه‌ی مدیریت به معنی برنامه ریزی و حراست از مجموعه‌ای است که در آن انسانها برای رسیدن به اهدافی در حال فعالیت هستند (دویران و همکاران، ۱۳۹۱: ۵۵). بنابراین شهر نیز یک سازمان و ساختار است، که ساکنان آن با مسائل مختلفی روبرو می‌باشند و هر نهاد و سیستمی نیاز به یک واحد اداره‌کننده دارد که هدایت امور را در اختیار داشته باشد و شهر نیز به عنوان یک سازمان نیاز به مدیریتی دارد که اداره‌ی آن را به عهده بگیرد این مدیریت، مدیریت شهری است (رهنمایی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۲۵).

کلمه مدیریت شهری نخستین بار در سال ۱۹۸۶ از طرف سازمان بین‌المللی برنامه مدیریت شهری به منظور پیشرفت مدیریت و رشد شهرها در مناطق در حال توسعه به بحث گذاشته شد. ارائه این مفهوم از مدیریت، با این هدف بود که روش

مدیریت متمرکز، جای خود را به مدیریت محلی دهد و اداره‌ی شهرها از طریق نهاد های محلی باشد (سالاری و درباباری، ۱۳۹۶: ۳۱۰). در رابطه با اداره‌ی شهرها موضوعات مختلفی از جمله اینکه شهر چگونه و با چه الگویی اداره شود، مدیر شهر به چه میزان اختیار داشته باشد و چگونه انتخاب شود، شوراها و گروه‌های مسئول در اداره‌ی شهر چگونه انتخاب شوند، تعامل و ارتباط آنها با هم چگونه باشد و تجربه و توان مدیر شهر را در اداره‌ی شهر باید در نظر گرفت. با توجه به این که ابعاد اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در تمام کشورها یکسان نیست، پس همه‌ی جوامع نیز در زمینه‌ی مدیریت شهری یکسان عمل نمی‌کنند و این امر متفاوت از جوامع دیگر و متناسب با ساختار همان جامعه اعمال می‌شود. مدیریت شهری هدایت فعالیت‌های شهری را بر عهده دارد و در این راستا تلاش می‌کند تا شهر را به سمت توسعه پایدار پیش ببرد و تنها به طراحی و اجرای فعالیت‌های عمرانی و خدمات دهی محدود نمی‌شود (نظریان و رحیمی، ۱۳۹۲: ۱۲۷).

مدیریت شهری مترادف است با همه بازیگران عرصه حیات شهر. به این ترتیب همه بخش‌ها و نهاد های مسئول اداره امور مختلف شهر اعم از امور فرهنگی، اجتماعی، آموزش و پرورش، اوقات فراغت، بهداشت عمومی، توسعه کالبدی، امنیت و نظم محلی، زیرساخت‌ها و تجهیزات شهری، تحت پوشش سیستم مدیریت شهری قرار می‌گیرند (تقوایی و کیومرثی، ۱۳۹۵: ۲۶).

دامنه مدیریت شهری بسیار گسترده است و از قسمت‌های مختلفی تشکیل می‌شود که هر کدام در زمینه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و کالبدی فعالیت دارند، که مدیریت و نظارت همه‌ی ابعاد شهر را در اختیار دارد و باید شهر را به سمت پایداری ببرد. همانطور که گفته شد مدیریت شهری در جوامع مختلف متفاوت است و شرایط متفاوتی که در شهرها وجود دارد اداره‌ی

شهرها را تحت تاثیر خود قرار می دهد و مسائل و چالش های مختلفی از جمله مسائل تامین نیازهای مردم، کاهش و کمبود منابع، آسیب های زیست محیطی، مسائل اجتماعی و بافت و ساخت شهر را در مقابل مسئولان و برنامه ریزان شهری قرار می دهد (صمیمی و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۷). هر قدر مسائل و مشکلات شهری سخت تر باشد، مدیریت شهر نیز پیچیده تر می شود (آدینه وند، ۱۳۹۲: ۴۶)، با توجه به توسعه ی شهرها و مسائل و مشکلاتی که در شهرها وجود دارد، مدیریت شهر به مسئولیتی سخت و پیچیده تبدیل شده است (حسینی و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۹).

برای اینکه فعالیت های شهری عملی شوند، نیاز به یک سری ابزارها و پتانسیل ها و تخصص هایی دارد که مدیریت شهری باید آن را فراهم کند. مدیریت شهری باید تمام گروه ها و افراد ساکن در شهر را در نظر داشته باشد و بدون توجه به گروهی خاص و به طور متعادل، نیاز همه ی ساکنان شهر را برآورده کند (Acioły, ۲۰۰۳: ۲). مدیریت شهری نقش اساسی در زمینه ی تحقق توسعه ی پایدار و افزایش کیفیت رفاه در شهر دارد، در حقیقت شهر منشأ توسعه است، و همین امر مسئولیت مدیریت شهری را بسیار پررنگ تر می کند (صرافی و عبداللهی، ۱۳۸۷: ۱۲۱). یکی از دلایلی که اداره ی شهرها را با مشکل مواجه می کند عدم هماهنگی سازمان های دولتی و حکومتی با سیستم های اجرایی و کارکردی شهر است. برای اینکه مدیریت شهری موفق عمل کند و پروژه ها و فعالیت های شهری به درستی اجرایی شود، باید بین سیستم های حکومتی و اجرایی انطباق و هماهنگی وجود داشته باشد. در واقع با توجه به این مسئله که شهر محل فعالیت های مختلف از جمله، حمل و نقل، فضای سبز، جمع آوری زباله، تامین نیاز شهروندان و زیرساختها و بسیاری از فعالیت های دیگر است بنابراین نیاز به مدیریتی یکپارچه است که تمام مسائل شهری را تحت کنترل داشته باشد، تا از

مشکلات شهری نیز جلوگیری شود و هر سازمانی بدون هماهنگی، با سازمان دیگر عملی ناسازگار انجام ندهد و دوباره کاری انجام نشود (قالیباف و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۰).

بی تردید مدیریت یکپارچه شهری موضوع مهمی است که به سادگی نمی توان از آن گذشت، وجود سازمان های دولتی و خصوصی در شهر و فعالیت هایی که توسط این دو سازمان صورت می گیرد تا نیازهای ساکنان را برطرف کنند، نیاز به مدیریتی یکپارچه دارد تا فعالیت این دو سازمان را ساماندهی کند و شهر را به سمتی پیش برد که در رسیدن به توسعه پایدار و ارائه خدمات به صورت عادلانه تر موفق باشد، و منظور از مدیریت یکپارچه این نیست که شهرداری تمام فعالیت های مربوط به شهر را به تنهایی انجام دهد بلکه هدف این است که در زمینه ی تدوین استراتژی ها و سیاست گذاری ها و اعمال آنها نظارت همه جانبه وجود داشته باشد (علیخان گرگانی، ۱۳۹۲: ۳۰).

ابعاد تحقق مدیریت یکپارچه شهری:

الف) یکپارچگی ساختاری (سازمانی): برای اینکه توسعه پایدار محقق شود باید از سطح محلی این کار انجام شود، تا شهر را دربر بگیرد و سپس بعد ملی پیدا کند، و توسعه پایدار محلی از طریق شوراها شکل می گیرد و با برنامه ریزی درست آنها این توسعه ابعاد بزرگتری پیدا می کند (افتخاری و بدری، ۱۳۸۲: ۱۳). در حقیقت این سیستم های محلی هستند که نهایتاً مدیریت یکپارچه را در کل شهر رقم می زنند و تمام زیربخش های شهری را می تواند هماهنگ کند (برک پور و اسدی، ۱۳۸۸: ۱۰۲).

ب) یکپارچگی عمودی: امروزه عملکرد شورای شهر فقط به شهرداری ها ختم می شود و در مقابل نهاد های دیگر هیچ مسئولیتی ندارد و سازگاری با نهادهای دیگر متناسب با قانون تنها بر پایه نیاز آن سازمان ها عملی شده است و شورای شهر، مأمور یا سازمان کنترل و تصمیم گیری نیست (فنی و صارمی،

و ساکنانش معنا و مفهوم ندارد و مدیریت شهری باید در چارچوب قوانین و مقررات با شهروندان در ارتباط باشد و با توجه به مسئولیتی که در چارچوب این قوانین دارد نظرات شهروندان را در تصمیمات و برنامه ریزی ها در نظر بگیرد و آنها را در امور شهر مشارکت دهد زیرا این برنامه ها برای شهروندان تهیه می شوند و بدون در نظر گرفتن نیازهای ساکنان شهری، این برنامه ها نیز با شکست مواجه می شوند (لطفی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۰۱). برای تمام شهروندان یک شهر عدالت باید رعایت شود و برنامه های اجرایی باید بدون توجه به یک قشر خاص صورت بگیرد، همچنین همه شهروندان شهر نیز در برابر قوانین برابر هستند و حقوق و مسئولیت های مطابق با جایگاهشان را به عنوان شهروند دارند (Friedmann, ۱۹۶۸: ۲۰۰۲).

روش شناسی پژوهش:

پژوهش حاضر از نوع کاربردی- توسعه ای و از نظر روش توصیفی- تحلیلی و علی است. اطلاعات مورد نیاز از منابع متعدد کتابخانه ای، اسنادی و نیز برداشت های میدانی به دست آمده است. جامعه آماری پژوهش را کلیه مدیران و دست کاران نظام مدیریت شهری کشور شامل مدیران دستگاه- های اجرایی مرتبط که عبارتند از: وزارت کشور، وزارت راه و شهرسازی، سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور، استانداری تهران، فرمانداریها و بخشداریها و سازمانها و نهادهای عمومی شامل: مدیران و کارشناسان شهرداریها، دهیاریها و اساتید مجرب و مرتبط با مدیریت شهری کشور دربر می گیرد که تعداد حجم نمونه آن با استفاده از فرمول کوکران ۴۰۰ نفر تخمین زده شده است. و فرضیه تحقیق با استفاده از نرم افزار SPSS و توسط آزمون کای اسکور پاسخ داده شده است. همچنین مهمترین معیارهای پیاده سازی مدیریت یکپارچه شهری در قالب ۶ معیار مطرح شد، که هر کدام از این معیارها دارای زیر معیار می باشند. مرحله دوم تعیین امتیاز معیارها، زیر معیارها، گزینهها و مقایسه

ج) یکپارچگی اجرائی: در زمینه ی یکپارچگی اجرائی باید گفت که ، تصمیمات و برنامه هایی که مدیریت شهری تدوین می کند در حیطه ی نظام اداری- اجرایی شهر به اجرا گذاشته می شود و برای عملی شدن این پروژه ها نیاز به نهاد های مختلفی است که هدایت این برنامه ها و امور را به عهده بگیرد و این نهاد ها و سیستم ها زیر مجموعه ای از سیستم بزرگ مدیریت شهری می باشند (داداش پور، ۱۳۹۲: ۱۲).

د) یکپارچگی قوانین و منابع مالی پایدار: هر گونه مدیریتی به ویژه مدیریت شهری نیاز مبرمی به بودجه و درآمد دارد تا بتواند خدمات مورد نیاز ساکنان شهر را برآورده کند، و در صورتی که شهرداری درآمد کافی نداشته باشد از یک سو خدمات شهری به درستی و با کیفیت به شهروندان ارائه نمی شود و از سوی دیگر عملی شدن پروژه ها و فعالیت های شهری نیز به تاخیر می افتد یا حتی اجرا نمی شود (جمشیدزاده، ۱۳۸۲: ۲۹).

و) یکپارچگی قلمرویی و سیاستی: در زمینه ی یکپارچگی قلمرویی و سیاستی موضوع تقسیم قدرت و اختیار مطرح می شود که به دو موضوع باید توجه کرد یکی بحث تراکم زدایی و دیگری بحث تمرکز زدایی، که در ابعاد مختلف مکانی صورت می گیرد. فرق این دو مسئله با هم در این است که در تراکم زدایی واگذاری اختیار از شعبه مرکزی به شعبات فرعی است، ولی در تمرکز زدایی، انتقال قدرت از حکومت مرکزی به حکومت محلی را تحت شعاع قرار می دهد. در انتقال قدرت، بعد سیاسی و قانونی انتقال اختیار مورد توجه است، در حالی که تمرکز زدایی هم در بعد سیاسی - قانونی و هم در بعد مدیریتی را شامل می شود (مقیمی، ۱۳۸۲: ۸۱).

ز) شهروندمداری: شهروندمداری مسئله ی بسیار مهمی است که در مدیریت شهری باید به آن توجه ویژه کرد، زیرا شهر بدون وجود شهروندان

دو دویی آنها برای به دست آوردن ضریب تطابق است. سپس برای مقایسه و اهمیت وزن و ضریب تطابق، نظرات کارشناسان و متخصصان شهری وارد نرم افزار Expert Choice گردید و در ادامه از تکنیک AHP به منظور ارزیابی شاخص های موثر بر پیاده سازی مدیریت یکپارچه شهری در کلانشهر تهران استفاده شد.

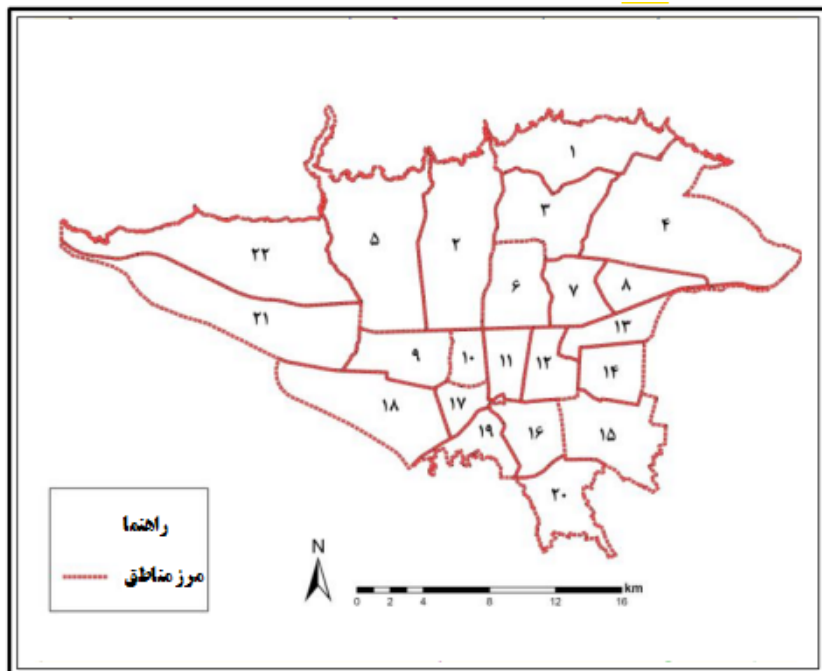
محدوده مورد مطالعه

شهر تهران در کناره جنوبی رشته کوه البرز مرکزی تقریباً در مرکز استان تهران قرار گرفته است. البرز محدوده شمالی و تا حدودی شرق این شهر را تعیین می کند. این شهر با وسعتی بالغ بر ۷۳۳ کیلومتر مربع و در ۵۱ درجه و ۲ دقیقه تا ۵۱ درجه و ۳۶ دقیقه طول شرقی و ۳۵ درجه و ۳۴ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۵۰ دقیقه عرض شمالی قرار دارد. به طور کلی شهر تهران در میان دشتهای جنوبی و محصور میان کوه البرز قرار گرفته و عملاً از نظر توسعه، شکل و موقعیت تابع این استقرار است. قسمتی از شرق و جنوب تهران به کویر و غرب آن به دشت

قزوین محدود می شود. پستی و بلندی اطراف پهنه شهر دارای تفاوت ارتفاع حدود ۴۸۷۸ متر از قله دماوند با ارتفاع ۵۶۷۸ متر، تا نقاط پست دشت کویر با حدود ۸۰۰ متر ارتفاع از سطح دریاست. این اختلاف ارتفاع در خود شهر تهران نیز به چشم می خورد به گونه ای که شمال شهر حدود ۱۷۰۰ متر و جنوب شهر حدود ۹۰۰ متر از سطح دریا بلندتر است (شماعی و همکاران، ۱۳۹۲:۱۲۲). ساختار اداری ایران در تهران متمرکز شده است، تهران به ۲۲ منطقه و ۱۱۲ ناحیه (شامل ری و تجریش) تقسیم شده است (حسینی و همکاران، ۱۳۹۰:۳۱) و جمعیت شهر تهران ۸۶۹۳۷۰۶ می باشد (خداشاهی و همکاران، ۱۳۹۷:۱۴۹).

یافته ها و نتایج پژوهش

همانطور که قبلاً اشاره شد آمار و اطلاعات این پژوهش از طریق ارائه پرسشنامه به کارشناسان، متخصصین و متولیان طرح های توسعه شهری (سازمان های متولی توسعه شهری: شهرداری، فرمانداری، استانداری، وزارت کشور و غیره) به دست

شکل ۱. نقشه پراکندگی مناطق کلانشهر تهران

آمده است و با استفاده از آزمون کای اسکور رابطه بین مدیریت یکپارچه و برنامه ریزی استراتژیک در کلانشهر تهران مشخص شده، همچنین شاخصهای موثر بر پیاده سازی مدیریت یکپارچه شهری، در شش معیار طبقه بندی شده و زیر معیار های هر کدام از معیارها مشخص شد و با استفاده از نرم افزار Expert Choice مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته که در ادامه به آن می پردازیم.

در رابطه با فرضیه پژوهش حاضر که با استفاده از آزمون کای اسکور مورد بررسی قرار گرفت نتیجه به دست آمده به شرح زیر می باشد:

- بنظر می رسد مدیریت یکپارچه شهری تهران فاقد برنامه راهبردی و استراتژیک باشد.

با توجه به جدول ۱، مقدار کای اسکور برابر با $\chi^2 = 51.7$ با سطح معناداری (Sig: 0,000) است، این مقادیر نشان می دهند که کلانشهر تهران فاقد برنامه راهبردی و استراتژیک است. همچنین ضریب همبستگی فی (0,698) و ضریب توافقی (0,63) و سطح معناداری آنها (Sig: 0,000)، نشان از وجود همبستگی مثبت و نسبتاً بالا بین دو متغیر مذکور دارد.

تصمیم گیری یکی از مهم ترین مشخصه های انسانی است. تصمیم گیری در شرایطی که با چند عامل سر و کار داشته باشیم اقدامی سخت و دشوار است، فرایند تحلیل سلسله مراتبی امکان بررسی سناریو های مختلف را به مدیران می دهد (تقوایی و کیومرثی، ۱۳۹۵: ۱۸۷)، در این پژوهش به منظور تحلیل و اولویت بندی شاخص های تاثیر گذار بر پیاده سازی مدیریت یکپارچه شهری در کلانشهر تهران از فرایند تحلیل سلسله مراتبی استفاده شده

است، این تکنیک روشی منعطف، قوی و ساده است جهت تصمیم گیری در شرایطی که معیارهای تصمیم گیری متضاد، انتخاب بین گزینه ها را با مشکل مواجه می سازد، مورد استفاده قرار می گیرد (bertolini, 2006: 424) که نتایج حاصل به شرح زیر ارائه شده است.

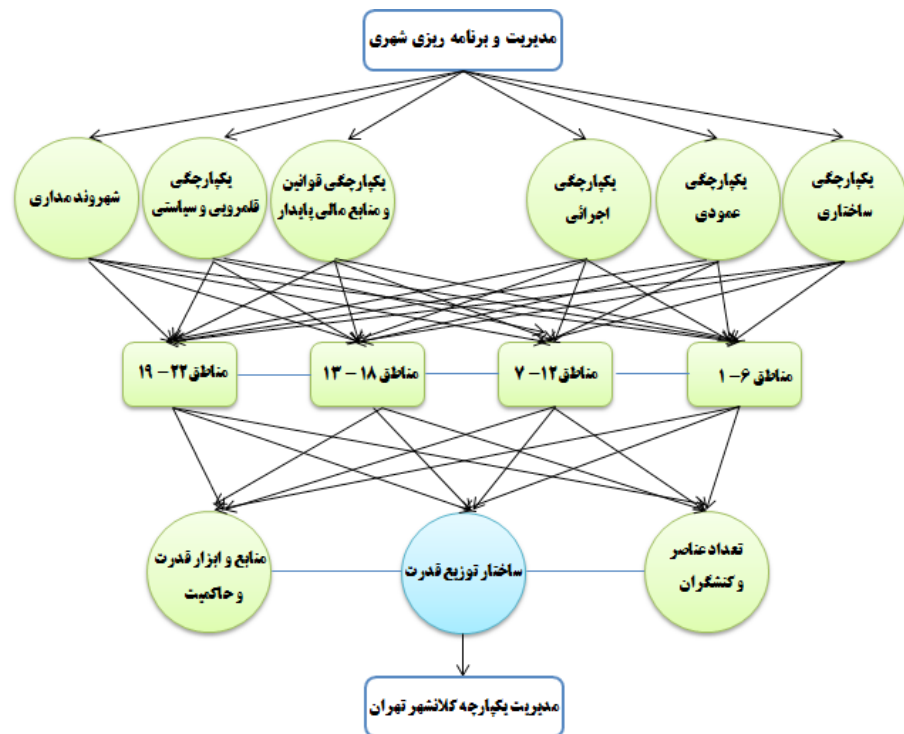
اولین قدم در فرایند تحلیل سلسله مراتبی ایجاد یک ساختار سلسله مراتبی از موضوع مورد بررسی است که باید هدف ها، معیارها و ارتباط درونی بین آنها را نشان دهد (تقوایی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۷۷). معیارهای مورد بررسی با توجه به خصوصیات کلانشهر تهران و با توجه به مطالعات انجام گرفته در این زمینه شامل یکپارچگی ساختاری، یکپارچگی عمودی، یکپارچگی اجرائی، یکپارچگی قوانین و منابع مالی پایدار، یکپارچگی قلمرویی و سیاستی و نهایتاً شهروند مداری می باشد. در این پژوهش گزینه ها مناطق ۲۲ گانه کلانشهر تهران می باشد. بنابراین برای مشخص شدن معیارهای اصلی و فرعی در مرحله اول نمودار سلسله مراتبی ترسیم گردید.

در مرحله دوم تعیین امتیاز معیارها، زیر معیارها، گزینه ها و مقایسه دو دویی آنها برای به دست آوردن ضریب تطابق است. بنابه مطالعات «ال ساعتی» ضریب تطابق باید کمتر از ۰,۱ باشد. در این مرحله نظرات کارشناسان و متخصصان حوزه مدیریت شهری (شهرداری، شورای شهری، وزارت کشور و غیره) وارد نرم افزار Expert Choice گردید و ابتدا معیارهای اصلی با یکدیگر مقایسه و اهمیت وزن و ضریب تطابق هر کدام از آنها مشخص شد (جدول ۳ تا ۹). با توجه به اینکه کارشناسان

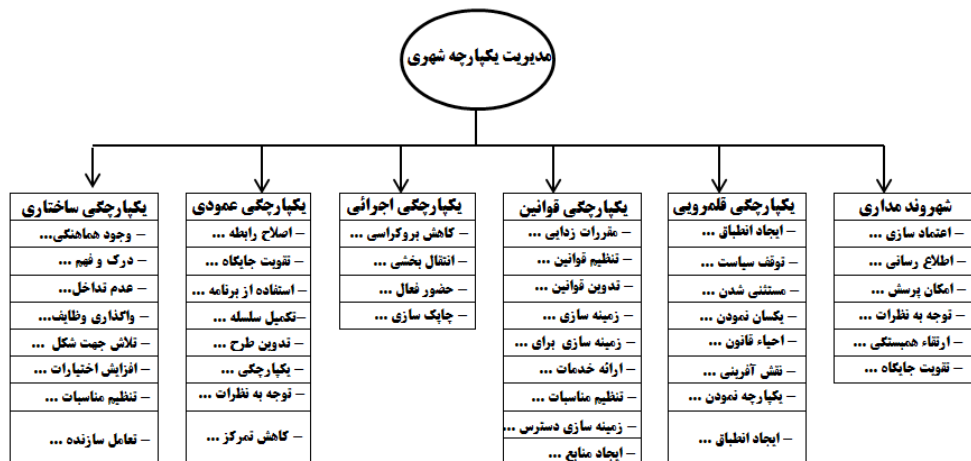
جدول ۱. بررسی رابطه بین مدیریت یکپارچه شهری و برنامه راهبردی و استراتژیک؛ مأخذ: محاسبات

نگارنده، ۱۳۹۶

مدیریت یکپارچه شهری تهران فاقد برنامه راهبردی و استراتژیک			
فی ۰,۷۱۲	ضریب توافقی: ۰,۶۳	$\chi^2 = 51.7$	Df: ۳۹۸
Sig: ۰,۰۰۰			

شکل ۲. نمودار سلسله مراتبی تبیین الگوی مدیریت یکپارچه شهری کلانشهر تهران

شکل ۳. سلسله مراتب درختی معیارها و زیرمعیارهای مدیریت یکپارچه کلانشهر تهران

درباره زیرمعیارها و معیارها نظرات متفاوتی داشتند از میانگین حسابی نظرات آنها در امتیاز دهی استفاده شده است. در امتیاز دهی از متخصصان خواسته شده تا بر مبنای جدول استاندارد زیر امتیاز دهی کنند. به طور مثال در جدول شماره ۳ یکپارچگی عمودی

جدول ۲. مقیاس ۹ کمیته ساعتی برای مقایسه دو دویی معیارها

۸-۶-۴-۲	۹	۷	۵	۳	۱	امتیاز (شدت ارجحیت)
ترجیحات بینابینی	کاملاً مرجع	ترجیح خیلی بیشتر	ترجیح بیشتر	کمی مرجع	ترجیح یکسان	تعریب

جدول ۳. مقایسه دو دویی شاخص‌های مؤثر بر مدیریت یکپارچه کلانشهر تهران؛ مأخذ: محاسبات نگارنده، ۱۳۹۶

معیارها	A. یکپارچگی ساختاری	B. یکپارچگی عمودی	C. یکپارچگی اجرایی	D. یکپارچگی قوانین ...	E. یکپارچگی قلمرویی ..	F. شهروند مداری	۰,۰۶۸ CR وزن
A. یکپارچگی ساختاری	۰	۴,۸	۲,۸	۲,۹	۲,۲	۳	۰,۳۲۷
B. یکپارچگی عمودی		۰	۳	۳,۲	۲,۳	۱	۰,۴۵۶
C. یکپارچگی اجرایی			۰	۵	۲,۹	۴	۰,۳۹۹
D. یکپارچگی قوانین ...				۰	۳	۵	۰,۲۹۹
E. یکپارچگی قلمرویی ..					۰	۹	۰,۳۴۴
F. شهروند مداری						۰	۰,۳۲۸

چهارم، معیار یکپارچگی ساختاری با ضریب ۰,۳۲۷ اولویت پنجم و نهایتاً معیار یکپارچگی قوانین و منابع مالی پایدار با ضریب ۰,۲۹۹ اولویت آخر را به دست آورد.

در جداول مقابل میانگین امتیازات و ارجحیت کارشناسان و متخصصان حوزه مدیریت شهری در راه معیارهای فرعی هر کدام از فاکتورهای اصلی مختلف ارائه شده است.

شاخص یکپارچگی ساختاری در سطح مناطق بیست و دوگانه کلانشهر تهران بر اساس ۸ گویه سنجیده شده است. همان گونه که در جدول شماره ۴ مشاهده می‌شود زیر معیارهای افزایش اختیارات سیاست گذاری در امور کلانشهر تهران به مدیریت شهری با ضریب ۰,۲۸۸ اولویت اول، معیار وجود هماهنگی میان سازمان‌های اجرایی در ارائه بهتر خدمات شهری با

نسبت به یکپارچگی اجرائی ارجحیت کم‌تری دارد (ارجحیت ۱,۸) اما نسبت به یکپارچگی قلمرویی کمی مرجع است (ارجحیت ۲,۲). از طرف دیگر یکپارچگی عمودی نسبت به معیار شهروند مداری ارجحیت بیش‌تری دارد (ارجحیت ۴,۸). در این پژوهش در صورتی که معیارها سطر به ستون اهمیت کم‌تری داشته باشد به صورت معکوس و کسری نوشته شده است.

در مرحله اول معیارهای اصلی با یکدیگر به صورت دو دویی مقایسه شدند. در جدول شماره ۳ در معیارهای اصلی معیار یکپارچگی عمودی با ضریب ۰,۴۵۶ اولویت اول، معیار یکپارچگی اجرایی با ضریب ۰,۳۹۹ اولویت دوم، معیار یکپارچگی قلمرویی و سیاستی با ضریب ۰,۳۴۴ اولویت سوم و معیار شهروند مداری با ضریب ۰,۳۲۸ اولویت

جدول ۴. (A) مقایسه دو دویی معیارهای فرعی یکپارچگی ساختاری (سازمانی)؛ مأخذ: محاسبات نگارنده، ۱۳۹۶

معیارها	a1	a2	a3	a4	a5	a6	a7	a8	CR=۰,۰۷ وزن
a1	۰	۱,۵	۱,۹	۳	۱,۷	۲,۱	۳	۵	۰,۲۵۹
a2		۰	۳	۵	۱	۲,۳	۴	۳	۰,۲۴۱
a3			۰	۱,۲	۴	۵	۵	۳	۰,۲۱۵
a4					۰	۳	۳	۱,۸	۰,۱۱۶
a5						۰	۳	۱	۰,۲۵۴
a6							۵	۳	۰,۲۸۸
a7							۰	۱,۶	۰,۱۷۸
a8								۰	۰,۱۹۲

ضریب ۰,۲۵۹ اولویت دوم، معیار تلاش جهت شکل گیری ساز و کار مدیریت یکپارچه کلانشهر تهران با ضریب ۰,۲۵۴ اولویت سوم، معیار درک و فهم مشترک از مشکلات شهروندان توسط سازمانهای ذیربط (شهرداری، آب و ...) با ضریب ۰,۲۴۱ اولویت چهارم، معیار عدم تداخل و همپوشانی در شرح وظایف و مسولیت‌های سازمان‌های ذیربط با ضریب ۰,۲۱۵ اولویت پنجم و معیار تعامل سازنده مدیریت شهری با بخش‌های دولتی در تصمیم‌گیریهای مرتبط با اداره شهر با ضریب ۰,۱۹۲ اولویت ششم، معیار تنظیم مناسبات دولت و مدیریت شهری با رویکرد اعتماد به مدیریت شهری با ضریب ۰,۱۷۸ و نهایتاً معیار واگذاری و وظایف و اختیارات جدید به مدیریت شهری کلانشهر تهران با ضریب ۰,۱۱۶ اولویت آخر را به دست آورد، که می‌تواند نقش بسیار مؤثری در کارآمدی مدیریت کارآمد شهری داشته و باعث تحقق مدیریت یکپارچه در کلانشهر تهران می‌گردد.

شاخص یکپارچگی اجرائی در کلانشهر تهران بر اساس ۴ گویه سنجیده شده است. همان‌گونه که در جدول شماره ۶ مشاهده می‌شود زیر معیارهای چابک سازی، کوچک سازی و هوشمند سازی مدیریت شهری توأم با تحول در فرآیندها و رویه‌های اجرایی با ضریب ۰,۳۹۷ اولویت اول، معیار انتقال بخشی از اختیارات دستگاههای اجرایی دولتی به مدیریت

شهری به همراه منابع مالی با ضریب ۰,۳۲۱ اولویت دوم، معیار حضور فعال مدیریت شهری در شورای برنامه ریزی و توسعه استان با ضریب ۰,۲۴۴ اولویت سوم، و نهایتاً معیار کاهش بروکراسی اداری (کاهش تعداد دستگاه‌های) مسئول به منظور پیشبرد سریع و مناسب اقدامات مدیریت شهری با ضریب ۰,۲۰۲ اولویت آخر را به دست آورد. فرهنگ شهرنشینی مجموعه‌ای از قانونمندی‌های حاکم بر زندگی افراد جوامع شهری است که بدون حاکمیت این قانونمندی‌ها، زندگی شهرنشینی به واقعه‌ای تلخ، غیر قابل تحمل برای پیر و جوان و خرد و کلان مبدل می‌شود. امروزه یکی از کارآمدترین ساز و کارهای مدیریت شهری برای رسیدن به مناسبات اجتماعی مطلوب و کاهش هزینه‌های وارده بر شهر توجه و برنامه ریزی برای ارتقای فرهنگ شهرنشینی در بین شهروندان است. آموزش و توانمندی سازی شهروندان برای ارتقای دانش، تقویت مهارت‌ها، کسب عادت‌های صحیح زندگی اجتماعی و به روز رفتارهای مطلوب شهروندی به ویژه در راه بهره گیری مناسبات از امکانات شهری از جمله ضرورت‌های مدیریت شهری در توسعه فرهنگ شهرنشینی قلمداد می‌شود. باید توجه داشت مدیریت شهری ابزاری است که به وسیله آن می‌توان توسعه پایدار فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی را به وجود آورد. در چنین فرآیندی مدیریت شهری به خصوص

جدول ۵. (B) مقایسه دو دویی معیارهای فرعی یکپارچگی عمودی؛ مأخذ: محاسبات نگارنده، ۱۳۹۶

معیارها	b1	b2	b3	b4	b5	b6	b7	b8	CR =۰,۰۵ وزن
b1	۰	۳	۱,۲	۳	۲,۳	۱,۵	۴	۳	۰,۱۱۹
b2		۰	۱,۹	۲	۳	۲	۵	۳,۱	۰,۱۹۸
b3			۰	۲,۲	۲	۳,۸	۱	۱,۵	۰,۱۴۷
b4				۰	۰	۳	۵	۳	۰,۲۳۴
b5					۰	۲,۹	۳	۳,۲	۰,۳۴۵
b6						۰	۴	۵	۰,۰۱۹
b7							۰	۳	۰,۱۷۹
b8								۰	۰,۰۹۷

از مدیریت شهری و شهرداری ها فقط رسیدگی به وضعیت عمرانی، کالبدی و اقتصادی و خدماتی شهر را انتظار ندارند، بلکه فراهم کردن زمینه حمایت اجتماعی، روابط شهروندی، ساماندهی امور اجتماعی و فرهنگی، فراهم کردن امنیت اجتماعی و روانی و نظایر این ها را می طلبند.

شاخص یکپارچگی قوانین و منابع مالی پایدار در کلانشهر تهران بر اساس ۹ گویه سنجیده شده است. همان گونه که در جدول شماره ۷ مشاهده می شود زیر معیارهای مقررات زدایی و ایجاد انسجام حقوقی در حوزه قوانین و مقررات موثر بر مدیریت یکپارچه شهری با ضریب ۰,۴۶۱ اولویت اول، معیار تنظیم مناسبات کارآمد و اثر بخش مالی دولت و مدیریت شهری با ضریب ۰,۳۸۹ اولویت دوم، معیار تنظیم قوانین شهری بر اساس نیاز جاری شهروندان با ضریب ۰,۲۵۷ اولویت سوم، معیار تدوین قوانین جدید بر اساس روابط متقابل شهروند و مدیریت شهری با ضریب ۰,۳۵۱ اولویت چهارم، معیار ارائه خدمات و تسهیلات به بخش خصوصی برای حضور فعال در عرصه مدیریت شهری با ضریب ۰,۳۴۴ اولویت پنجم، معیار ایجاد منابع درآمد پایدار شهری و عدم تکیه بر منابع درآمدی سنتی نظیر اخذ عوارض و فروش تراکم با ضریب ۰,۲۹۰ اولویت ششم، معیار زمینه سازی دسترسی مدیریت شهری

شهرداریها، می توانند به عنوان کارگزاران محلی به بهبود مناسبات اجتماعی شهروندان کمک کنند. از نظر فرهنگی شهر خوب و مطلوب علاوه بر مدیریت شهری کارآمد نیازمند شهروندانی آگاه و آشنا به حقوق و وظایف شهروندی است بنابراین مدیریت شهری باید برای آگاه سازی عمومی و ایجاد و ارتقای فرهنگ شهر نشینی، گسترش شهروندمداری و آموزش شهروندان در زمینه های مختلف، کارکرد و فعالیت فرهنگی داشته باشد. مدیریت شهری و در رأس آن شهرداری ها در فرآیند تحول و توسعه شهری نه فقط در ابعاد اقتصادی و عمرانی آن نقش و جایگاه ویژه ای دارند بلکه با تغییر و تحولات پرشتاب اجتماعی و فرهنگی و گسترش جمعیت شهرنشینی، باید برای پاسخ گویی به مطالبات فزاینده فرهنگی و اجتماعی اسباب و تمهیدات لازم را فراهم کنند. یکی از وظایف مدیران جامعه، شناخت و تقویت نقاط قوت فرهنگ آن جامعه و سعی بر گسترش آن است. از دیگر وظایف مدیران، سعی در شناخت نقاط ضعف فرهنگی آن جامعه از طریق اشاعه فرهنگ های سازنده است. کالبد شکافی ضرورت مداخله و تأثیرگذاری مدیریت شهری در امور فرهنگی و اجتماعی و چگونگی اجرایی شدن آن، یکی از مسائل مهمی است که باید مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد. شهروندان ساکن شهر

جدول ۶. (C) مقایسه دو دویی معیارهای فرعی یکپارچگی اجرایی

معیارها	c1	c2	c3	c4	CR=۰,۰۷ وزن
c1	۰	۱,۸	۵	۴	۰,۲۰۲
c2		۰	۱,۱	۳	۰,۳۲۱
c3			۰	۳	۰,۲۴۴
c4				۰	۰,۳۹۷

جدول ۷. (D) مقایسه دو دویی معیارهای یکپارچگی قوانین و منابع مالی پایدار

معیارها	d1	d2	d3	d4	d5	d6	d7	d8	d9	CR=۰,۰۸ وزن
d1	۰	۱,۲	۳	۳	۲	۱,۴	۱	۲	۳	۰,۴۶۱
d2		۰	۱,۸	۳	۱	۳	۱,۶	۱,۹	۷	۰,۳۵۷
d3			۰	۱,۷	۵	۴	۱,۳	۱	۲	۰,۳۵۱
d4				۰	۳	۳	۵	۱	۵	۰,۰۳۴
d5					۰	۳	۱,۴	۱,۴	۳	۰,۰۸۱
d6						۰	۵	۶	۳	۰,۳۴۴
d7							۰	۲,۵	۳	۰,۳۸۹
d8								۰	۵	۰,۱۴۹
d9									۰	۰,۲۹۰

جدول ۸. (E) مقایسه دو دویی معیارهای یکپارچگی قلمرویی و سیاستی؛ مأخذ: محاسبات نگارنده، ۱۳۹۶

معیارها	e1	e2	e3	e4	e5	e6	e7	e8	CR=۰,۰۶ وزن
e1	۰	۱,۵	۵	۳	۷	۱,۴	۳	۲	۰,۴۷۳
e2		۰	۱,۹	۳	۱	۵	۱,۶	۱,۹	۰,۳۹۶
e3			۰	۳	۱,۸	۳	۱,۳	۱	۰,۳۵۵
e4				۰	۵	۱,۸	۳	۳	۰,۳۵۷
e5					۰		۴	۱,۴	۰,۲۳۳
e6						۰	۵	۳	۰,۳۵۱
e7							۰	۳	۰,۲۳۴
e8								۰	۰,۳۸۹

به بازارهای مالی (داخلی و خارجی) با ضریب ۰,۱۴۹ اولویت هفتم، معیار زمینه سازی برای فعالیت سرمایه گذاران خارجی در توسعه شهر با ضریب ۰,۰۸۱ اولویت هشتم و نهایتاً معیار زمینه سازی برای سرمایه گذاری شهروندان در توسعه شهر با ضریب ۰,۰۳۴ رتبه آخر را به دست آورد. شاخص یکپارچگی قلمرویی و سیاستی در کلانشهر تهران بر اساس ۸ گویه سنجیده شده است. همان گونه که در جدول شماره ۸ مشاهده می شود زیر معیارهای ایجاد انطباق بین تقسیمات مدیریتی و سیاسی و رفع تعارضات موجود در محدوده و حریم شهر تهران با ضریب ۰,۴۷۳ اولویت اول، معیار توقف سیاست ایجاد شهرداریهای جدید در منطقه کلانشهری تهران و کاستن از شهرداریهای موجود با ضریب ۰,۳۹۶ اولویت دوم، معیار ایجاد انطباق بین تقسیمات مدیریتی، سیاسی و رفع تعارضات موجود در محدوده و حریم با ضریب ۰,۳۸۹ اولویت سوم، معیار یکسان نمودن تقسیمات شهری (منطقه بندی) ملاک عمل شهرداری و دیگر نهادهای خدمات رسان شهری با ضریب ۰,۳۵۷ اولویت چهارم، معیار مستثنی شدن منطقه کلانشهر تهران از شمول تبصره ۴۱ ماده ۳ قانون تعاریف محدوده و حریم شهرها با ضریب ۰,۳۵۵ اولویت پنجم، معیار نقش آفرینی شهرداری تهران در حوزه ایجاد روابط افقی و داوطلبانه بین نهادی در منطقه کلانشهری تهران با ضریب ۰,۳۵۱ اولویت ششم، معیار یکپارچه نمودن برنامه های بخشی توسعه در قالب چارچوبی فراگیر و راهبردی با ضریب ۰,۲۳۴ اولویت هفتم و نهایتاً معیار احیاء قانون نظارت بر گسترش شهر تهران و گسترش محدوده عمل شورای نظارت به کل منطقه کلانشهری تهران با ضریب ۰,۲۳۳ رتبه آخر را به دست آورد.

شاخص شهروند مداری در کلانشهر تهران بر اساس ۶ گویه سنجیده شده است. همان گونه که در جدول شماره ۹ مشاهده می شود زیر معیارهای اطلاع رسانی به شهروندان در خصوص برنامه های

توسعه شهری با ضریب ۰,۴۱۳ اولویت اول، معیار ارتقاء همبستگی اجتماعی در میان شهروندان با ضریب ۰,۳۴۵ اولویت دوم، معیار اعتماد سازی در شهروندان نسبت به مقبولیت مدیریت شهری در سیاستگذاران با ضریب ۰,۲۹۷ اولویت سوم، معیار تقویت جایگاه اجرایی شوراها با ضریب ۰,۲۵۲ اولویت چهارم، معیار توجه به نظرات شهروندان در تدوین برنامه های مدیریت شهری با ضریب ۰,۲۵۱ اولویت پنجم و نهایتاً معیار امکان پرسش توسط شهروندان از سیاستگذاران در رابطه با تصمیمات آنها در مورد شهر با ضریب ۰,۰۸۷ رتبه آخر را به دست آورد.

ساختار مدیریت شهری در تهران، از قالبی سیستماتیک و هماهنگ با احتیاجات کنونی بهره مند نیست، به خاطر این مسئله در برنامه های توسعه کشور، موضوع تغییر در فرم این نظام بررسی شده است، اما این برنامه به خاطر نامعلوم بودن خط مشی آن، در طی ده سال گذشته تا کنون موفق نشده است (طالب نژاد و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۸۹). شهر ها روز به روز در حال گسترش هستند و جمعیت آنها به سرعت در حال افزایش است و مکانی از انواع مختلف ارتباطات هستند، مدیران و مسئولان شهری برای افزایش سطح رفاه شهری و از بین بردن مشکلات شهر، باید تغییرات و دگرگونی های جوامع را در نظر بگیرند و با تدبیر و دوراندیشی از قوانین استفاده کنند (کامیار، ۱۳۸۷: ۱۳). ساختار حقوق و قوانین شهری باید به گونه ای باشد تا تصمیمات و برنامه هایی را که تحت نظر مدیریت شهری گرفته می شود در شهر به اجرا در بیاورد و عملکردهای سه گانه بستر سازی، تسهیل کنندگی و حمایت گری را ایفا کند (کاظمیان و عسگری، ۱۳۸۵: ۱۹). مدیریت یک شهر زمانی می تواند به اهداف خود در زمینه ی رسیدن به توسعه پایدار، اثربخشی و بهبود ساختار حقوق شهری برسد که قوانین رسمی موجود در شهر به درستی اجرا شوند و این قوانین از چندگانگی و گسستگی و ناسازگاری

جدول ۹. (F) مقایسه دو دویی معیارهای شهروندمداری؛ مأخذ: محاسبات نگارنده.

۱۳۹۶

معیارها	f1	f2	f3	f4	f5	f6	=۰,۰۶ CR وزن
f1	۰	۳	۳	۳	۱,۷	۱,۴	۰,۲۹۷
f2		۰	۲	۵	۱	۳	۰,۴۱۳
f3			۰	۱,۶	۳	۱,۸	۰,۰۸۷
f4				۰	۱,۹	۳	۰,۲۵۱
f5					۰	۵	۰,۳۴۵
f6						۰	۰,۲۵۲

یکپارچگی اجرایی با ضریب ۰,۳۹۹ اولویت دوم، معیار یکپارچگی قلمرویی و سیاستی با ضریب ۰,۳۴۴ اولویت سوم، معیار شهروندمداری با ضریب ۰,۳۲۸ اولویت چهارم، معیار یکپارچگی ساختاری با ضریب ۰,۳۲۷ اولویت پنجم و نهایتاً معیار قوانین و منابع مالی پایدار با ۰,۲۹۹ اولویت آخر را به دست آورد.

نتیجه گیری

با بررسی تحقیقات صورت گرفته در زمینه ی مدیریت شهری در ایران، این گونه برداشت می شود که در اجرای طرح ها و پروژه های شهری سازگاری نیست و هر سازمان بدون هماهنگی با پروژه های دیگر سازمان ها برنامه های خود را اجرا می کند و یک مدیریت یکپارچه ای وجود ندارد که این پروژه ها را تحت کنترل داشته باشد، تا این سازمان ها هماهنگ با هم عمل کنند و در تحقق اهدافشان به یکدیگر کمک کنند. با شکل گیری مدیریت یکپارچه فرایند تصمیم گیری و برنامه ریزی و اجرا با سرعت و سهولت بیشتری صورت می گیرد و نهایتاً نتایجی هماهنگ، قابل قبول و سازگار ارائه می دهد (خردمند و سوزنی، ۱۳۹۰: ۳). با توجه به گسترش شهر ها و افزایش روز افزون جمعیت، مدیریت شهری به مسئله ی مهمی تبدیل شده است که نیاز به توجه فراوانی دارد، اما مدیریت

مبرا باشند (مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهری، ۱۳۷۶: ۷۹). به نظر برخی صاحب نظران از جمله شالین، حقوق و قوانین شهری، یکی از سازوکارهای اصلی موثر بر پویایی شهری است. علاوه بر این گفته می شود که بعضی از قوانین و مقررات شهری منجر به نتایج ناخوشایندی روی زندگی شهروندان می شود. در صورتی که ساختار مدیریت شهری، شامل فرآیندهای تدوین سیاست، طراحی برنامه، سازگاری و تناسب، نظم و کنترل و مراقبت مدیریت فعالیت های شهری در نظر گرفته شود و همچنین ساختار حقوقی شهری مانند روال قاعده مند کردن عملکردهای چندگانه ساختار مدیریت شهری به حساب آید، پس نقش و جایگاه نظام حقوق شهری به عنوان یکی از لازمه ها در اعمال مدیریت شهری و تعریف پیوند و نسبت مدیریت شهری و حقوق شهروندی آشکار می شود (عربشاهی، ۱۳۸۳: ۷۰). جدول شماره ۱۰ اولویت بندی معیارهای اصلی و فرعی تحقق مدیریت یکپارچه کلانشهر تهران با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی را نشان می دهد.

بررسی یافته های پژوهش نشان می دهد که معیارهای اصلی با یکدیگر به صورت دو دویی مقایسه شدند. در معیارهای اصلی معیار یکپارچگی عمودی با ضریب ۰,۴۵۶ اولویت اول، معیار

جدول ۱۰. اولویت بندی معیارهای اصلی و فرعی تحقق مدیریت یکپارچه کلانشهر تهران با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی؛ مأخذ: محاسبات نگارنده، ۱۳۹۶

اولویت برنامه ریزی	وزن تلفیقی با توجه به هدف	وزن معیار اصلی	وزن زیرمعیارها	معیار فرعی فرعی	معیار اصلی
۳۳	۰.۰۸۴۶	۰.۳۳۷	۰.۲۵۹	وجود هماهنگی میان سازمان های...	یکپارچگی ساختاری
۳۱	۰.۰۷۸۸		۰.۲۴۱	درک و فهم مشترک از مشکلات ...	
۳۲	۰.۰۷۰۳		۰.۲۱۵	عدم تداخل و همپوشانی در شرح ...	
۳۹	۰.۰۳۷۹		۰.۱۱۶	واگذاری و وظایف و اختیارات ...	
۲۴	۰.۰۸۳۰		۰.۲۵۴	تلاش جهت شکل گیری ساز و کار...	
۲۱	۰.۰۹۴۱		۰.۲۸۸	افزایش اختیارات سیاست گذاری ...	
۳۵	۰.۰۵۸۲	۰.۴۵۶	۰.۱۷۸	تنظیم مناسبات دولت و مدیریت...	یکپارچگی عمومی
۳۴	۰.۰۶۲۷		۰.۱۹۲	تعمال سازنده مدیریت شهری با ...	
۳۶	۰.۰۵۴۲		۰.۱۱۹	اصلاح رابطه بین دولت و مدیریت...	
۲۲	۰.۰۹۰۲		۰.۱۹۸	تقویت جایگاه مدیریت یکپارچه...	
۳۳	۰.۰۶۷۰		۰.۱۴۷	استفاده از برنامه ریزی راهبردی به...	
۱۵	۰.۱۰۶۷		۰.۲۳۴	تکمیل سلسله مراتب نظام برنامه...	
۳	۰.۱۵۷۳	۰.۳۹۹	۰.۳۳۵	تدوین طرح جامع شهر با توجه ...	یکپارچگی اجرایی
۴۳	۰.۰۰۸۶		۰.۰۱۹	یکپارچگی و انسجام لازم در برنامه...	
۲۷	۰.۰۸۱۶		۰.۱۷۹	توجه به نظرات شهروندان در تدوین...	
۳۸	۰.۰۴۴۲		۰.۰۹۷	کاهش تمرکز گرایی در تصمیم ...	
۲۸	۰.۰۸۰۵		۰.۲۰۲	کاهش بروکراسی اداری (کاهش ...)	
۹	۰.۱۲۸۰		۰.۳۲۱	انتقال بخشی از اختیارات ...	
۲۰	۰.۰۹۳۳	۰.۳۹۹	۰.۲۴۴	حضور فعال مدیریت شهری در ...	یکپارچگی قوانین ...
۳	۰.۱۵۸۴		۰.۲۶۷	چابک سازی، کوچک سازی و ...	
۴	۰.۱۳۷۸		۰.۴۶۱	مقررات زبانی و ایجاد انسجام...	
۱۶	۰.۱۰۶۷		۰.۳۵۷	تنظیم قوانین شهری بر اساس نیاز...	
۱۷	۰.۱۰۴۹		۰.۳۵۱	تدوین قوانین جدید بر اساس ...	
۴۲	۰.۰۱۰۱		۰.۰۳۴	زمینه سازی برای سرمایه گذاری...	
۴۱	۰.۰۲۳۲	۰.۳۴۴	۰.۰۸۱	زمینه سازی برای فعالیت سرمایه...	یکپارچگی قلمرویی ..
۱۸	۰.۱۰۲۸		۰.۳۴۴	ارائه خدمات و تسهیلات به بخش...	
۱۳	۰.۱۱۶۳		۰.۳۸۹	تنظیم مناسبات کارآمد و اثر...	
۳۸	۰.۰۴۴۵		۰.۱۴۹	زمینه سازی دسترسی مدیریت...	
۵	۰.۱۳۷۸		۰.۲۹۰	ایجاد منابع درآمد پایداری شهری ...	
۱	۰.۱۶۲۷		۰.۳۳۸	۰.۴۷۳	
۶	۰.۱۳۶۲	۰.۳۹۶		توقف سیاست ایجاد شهرداریهای...	
۱۱	۰.۱۲۲۱	۰.۳۵۵		مستثنی شدن منطقه کلانشهر...	
۱۰	۰.۱۲۲۸	۰.۳۵۷		یکسان نمودن تقسیمات شهری...	
۳۰	۰.۰۸۰۱	۰.۲۳۳		احیاء قانون نظارت بر گسترش ...	
۱۲	۰.۱۲۰۷	۰.۳۵۱		نقش آفرینی شهرداری تهران در...	
۲۹	۰.۰۸۰۴	۰.۳۲۸	۰.۲۳۴	یکپارچه نمودن برنامه های بخشی...	شهروند مداری
۸	۰.۱۳۳۸		۰.۳۸۹	ایجاد انطباق بین تقسیمات...	
۱۹	۰.۰۹۷۳		۰.۲۹۷	اعتماد سازی در شهروندان نسبت...	
۷	۰.۱۳۵۴		۰.۴۱۳	اطلاع رسانی به شهروندان در ...	
۴۰	۰.۰۲۸۵		۰.۰۸۷	امکان پرسش توسط شهروندان ...	
۲۶	۰.۰۸۱۳		۰.۲۵۱	توجه به نظرات شهروندان در...	
۱۴	۰.۱۱۲۱	۰.۲۵۲	۰.۳۴۵	ارتقاء همبستگی اجتماعی در ...	تقویت جایگاه اجرایی شورا ها
۲۵	۰.۰۸۲۶		۰.۲۵۲	تقویت جایگاه اجرایی شورا ها	

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۲۷۶

امکانات در تمام ابعاد اقتصادی، سیاسی، و اجتماعی شده است، و این امر باعث تعدد مدیریت در تهران شده است. این تعدد مدیریت چالش های زیادی را ایجاد می کند و ضعف و کاستی هایی را به همراه دارد. با توجه به این موضوع به کارگیری مدیریت یکپارچه شهری می تواند باعث ایجاد هماهنگی و

یکپارچه شهری برای اداره ی شهر ها و رسیدن به توسعه پایدار امری است که با تمرکز ویژه روی آن میتوان به موفقیت در این زمینه رسید. با توجه به تحقیقات صورت گرفته می توان گفت که کلانشهر تهران فاقد برنامه ریزی راهبردی و استراتژیک است. تهران به عنوان پایتخت کشور تبدیل به بستر تمرکز

توازن بین سازمانهای اجرایی باشد. و بر این اساس زمانی مدیریت یکپارچه شهری اجرایی می شود که از نگرش های بخشی و دوباره کاری و موازی کاری ها دوری شود و یک الگوی همسو و یکپارچه به کار گرفته شود، زیرا مدیریت یکپارچه شهری شامل بخش های مختلف و متنوعی از جمله حمل و نقل، ترافیک، محیط زیست و زندگی، مسائل فرهنگی و ده ها موضوع دیگر است، که اداره ی آن مستلزم به کارگیری الگو مدیریت یکپارچه ای است که تمامی زیر بخش ها را تحت نظارت و کنترل داشته باشد. عوامل ۶ گانه یکپارچگی ساختاری، یکپارچگی عمودی، یکپارچگی اجرایی، یکپارچگی قوانین و منابع مالی پایدار، یکپارچگی قلمرویی و سیاستی و نهایتاً شهروندمداری فاکتورهای کلیدی موثر بر تحقق مدیریت یکپارچه محسوب می شوند. که همانطور که در تحلیل ها مشخص شد سهم تأثیرگذاری هر یک از این مؤلفه ها در تحقق مدیریت یکپارچه یکسان نمی باشند و با بهره گیری درست و بهینه ی هر کدام از این فاکتور ها می توان در زمینه ی تحقق مدیریت یکپارچه گام برداشت و به طور کارآمد شهر را اداره کرد و در این راستا پیشنهاداتی به شرح زیر ارائه شده است:

- تقویت ارتباطات افقی نظام های مدیریت شایسته شهری با گروه های اجتماعی، سازمان های غیر دولتی و بخش خصوصی و نیز ایجاد و توسعه سازوکارهای قانونی و عملی برای انطباق سیاست ها و مدیریت شهری با خواسته ها و نیازهای واقعی شهروندان.

- ارتقای آگاهی عمومی پیرامون مدیریت محله ای با محوریت ساکنین محلی.

- شکل گرفتن مجدد و کامل نهادهای مدنی جدید در مدیریت امور محله ای و شهری.

- بازنگری قوانین و مقررات شهری به منظور پیش بینی راهکارهای عملی و با ضمانت اجرایی قوی برای تحقق مطلوب مفهوم شهروند و شهروندی در امور شهری از طریق تشکیل کمیته ها و گروه های

تخصصی حقوقی - شهروندی.

- تقویت و بکارگیری مفهوم حکمروایی خوب شهری در ساختار و شاکله مدیریت شهری تهران

- به رسمیت شناختن و افزایش نقش شهرداریها از حوزه بخش عمومی غیر دولتی و شوراهای اسلامی شهر از حوزه بخش مردمی به عنوان ارکان مدیریت شهری.

- طراحی برنامه ای بلند مدت، چند سویه با نگاه به رویکردهای کارآمد ملی در خصوص توسعه محله ای و با محور قرار دادن مدیریت یکپارچه شهری، به نحوی که اجزای این برنامه جامع با فرهنگ و هویت محلات شهری تهران منطبق باشد.

منابع و مآخذ

- آدینه وند، علی اصغر، مریم حاجی زاده و مصطفی قدمی (۱۳۹۲) «بررسی عملکرد شهرداری در چهارچوب حکمرانی خوب شهری؛ نمونه مورد مطالعه: شهر بابلسر» نشریه مدیریت شهری، شماره ۳۱، صص ۴۱-۶۴.
- افتخاری، عبدالرضا و سیدعلی بدری (۱۳۸۲) «دیدگاه توسعه پایدار» فصلنامه مدرس، شماره ۲۹.
- بازوندی، فرشاد و مهرداد شهبازی (۱۳۹۳) «نقش سرزندگی در ایجاد تصویر ذهنی شهروندان و میزان بهره گیری از فضای شهری» دوفصلنامه پژوهش های منظر، شماره ۱، صص ۴۳-۳۳.
- برک پور، ناصر و ایرج اسدی (۱۳۸۷) «گزارش نهایی طرح پژوهشی: نظریه های مدیریت و حکمروایی شهری» موضوع قرار داد شماره ۱۲/۳۲۱۲۲.
- برک پور، ناصر و ایرج اسدی (۱۳۸۸) «مدیریت و حکمروایی شهری»، معاونت پژوهشی دانشگاه تهران.
- تقوایی، مسعود، حسین کیومرثی (۱۳۹۵)، کاربرد تکنیک ها در برنامه ریزی شهری و منطقه ای، اصفهان، انتشارات نگارخانه، چاپ اول
- تقوایی، مسعود، مهدی عبدالله زاده، لاله پور عیدی وند و فرزانه افشارپور (۱۳۹۲)، تحلیلی بر مکانیابی بهینه مراکز اقامتی در شهر تبریز با بهره گیری

از فرایند تحلیل سلسله مراتبی (AHP)، فصلنامه

فضای جغرافیایی، سال سیزدهم، شماره ۴۳

• توکلی نیا، جمیله، مظفر صرافی، غلام رضا کاظمیان، محمد شالی (۱۳۹۴)، تحلیل تقسیمات قلمرویی سازمان ها و نهاد های خدماتی کلانشهر تهران، پژوهش های دانش زمین، سال ششم، شماره ۲۱، صص ۱۱۷-۱۰۱

• جمشیدزاده، ابراهیم (۱۳۸۲) «بررسی و تحلیل هزینه ها و اعتبارات شهرداریهای کشور سالهای ۵۰-۵۶ و ۷۹-۷۱» فصلنامه پژوهشی مدیریت و برنامه ریزی کشور، سال چهارم، شماره ۱۳.

• حسینی، علی، احمد پوراحمد، موسی پژوهان و حجت الله رحیمی (۱۳۹۰)، «نقش نهادهای مدیریت شهری در مدیریت پایدار شهر با تأکید بر جایگاه کمیون ماده پنج شهر تهران»، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۸، صص ۴۶-۲۷.

• خردمند، محمد و رحیم سوزنی (۱۳۹۰)، «ضرورت یکپارچه سازی مدیریت معابر شهری جهت بهینه نمودن ارائه خدمات با ذکر نمونه در شهرداری منطقه ۸ تهران به عنوان منطقه کارگاهی پایلوت» دهمین کنفرانس بین المللی حمل و نقل و ترافیک.

• خدشاهی، علی، محمد تقی رهنمایی، مهدی مدیری (۱۳۹۷) «تحلیل راهبردی چالش های مدیریتی کلان شهر تهران با رویکرد مدیریت یکپارچه شهری» فصلنامه نگرش های نو در جغرافیای انسانی، شماره ۴ صص ۱۶۲-۱۴۱

• داداش پور هاشم، ۱۳۹۲ «مدیریت شهری، اهداف و راهبرد ها» ماهنامه عصر کیفیت، شماره ۲۶

• دویران، اسماعیل، غلامرضا کاظمیان، ابوالفضل مشکینی، عبدالرضا رکن الدین افتخاری و بیژن کلهرنیا (۱۳۹۱)، «مدیریت یکپارچه شهری در ساماندهی سکونتگاه های غیر رسمی شهرهای میانی ایران مورد پژوهی زنجان و همدان»، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۳۰.

• رجب صلاحی، حسین (۱۳۸۳)، «ساختار حکومت محلی، مدیریت شهری و شهرداری» در مجموعه

مقالات برنامه ریزی و مدیریت شهری: مسائل و چالش های تجربی، تهران: سازمان شهرداری های کشور.

• رهنمایی، محمد تقی، علی مهدوی، معصومه مهدیان بهنمیری، ۱۳۹۳ «بررسی و تحلیل عملکرد مدیریت شهری از منظر مشارکت محلی و شهروندمداری؛ مورد شهر بابلسر» نشریه مدیریت شهری، شماره ۳۴، صص ۲۲۱-۲۳۶

• سالاری، محمد، سید جمال الدین دریاباری، ۱۳۹۷ «طراحی ساختار مطلوب جایگاه مدیریت شهری در ساختار سیاسی مدیریتی کشور؛ نمونه موردی کلانشهر تهران» نشریه مدیریت شهری، شماره ۵۱، صص ۳۰۹-۳۲۵

• سرایی، آرش (۱۳۸۵)، شوراها بخش مردمی مدیریت شهری، ماهنامه شهرداریها، شماره ۷۵، دی ماه.

• سیاف زاده، علیرضا و منصور بدری فر (۱۳۸۷)، «ضرورت اصلاح نظام مدیریت توسعه شهری در کلانشهر تهران»، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، سال پنجم، شماره ۱۸.

• شماعتی، علی، علی اصغر قنبری و محمد عین شاهی میرزا (۱۳۹۲)، «تحلیل فضایی جرایم شهری در مناطق بیست و دو گانه کلانشهر تهران»، پژوهش های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، سال دوم، شماره پیاپی ۶، شماره دوم، صص ۱۳۰-۱۱۷.

• صرافی، مظفر و مجید عبداللهی (۱۳۸۷)، «تحلیل مفهوم شهروندی و ارزیابی جایگاه آن در قوانین و مقررات و مدیریت شهری کشور»، پژوهش های جغرافیایی، شماره ۶۳.

• صمیمی، محمدرضا، حسین کلانتری خلیل آباد، عارف آقاصفری، ۱۳۹۵ «الگوی مدیریت شهری در مقابله با وندالیسم شهری؛ نمونه مورد مطالعه منطقه ۲۰ شهر تهران» نشریه مدیریت شهری، شماره ۴۵، صص ۳۱-۵۶.

• طلا، حسین، ۱۳۹۶، «شناسایی و تحلیل سیستماتیک چالش های مدیریت شهری تهران»، نشریه مدیریت

شهری، شماره ۴۷، صص ۵۶۸-۵۵۷.

- طالب نژاد، احمد، محمدعلی راضی و زهرا کامکار (۱۳۹۲)، بررسی دیدگاه‌های شهرداریهای کلانشهرهای کشور در خصوص مدیریت یکپارچه شهری، فصلنامه مدیریت شهری نوین، سال اول، شماره دوم، پاییز.
- عربشاهی، زهرا (۱۳۸۳)، بررسی تحولات درآمد سرانه شهرداریهای کلانشهرهای کشور ۱۳۸۱ - ۱۳۷۵، نشریه مدیریت شهری، شماره ۱۷، صص ۶۸ - ۷۵.
- علیخان گرگانی، روح‌الله (۱۳۹۲)، مطالعه یکپارچگی نظام مدیریت شهری تهران (مطالعه موردی مأموریت خدمات شهری)، فصلنامه مدیریت توسعه و تحول، شماره ۱۳، صص ۳۷ - ۲۹.
- عندلیب، علیرضا (۱۳۸۶)، فرایند نوسازی بافت‌های فرسوده شهر تهران، تهران: سازمان نوسازی شهر تهران.
- فنی، زهره و فرید صارمی (۱۳۹۰)، «چالش‌های نظام مدیریتی محله محور در توسعه پایدار کلانشهر تهران»، نشریه صفا، دوره ۱۷، شماره ۴۷، صص ۹۱-۱۰۸.
- قالیباف، محمدباقر، محمدرضا حافظ‌نیا و علی محمدپور (۱۳۹۲)، «نقش تقسیمات شهر در مدیریت یکپارچه شهری مطالعه موردی: شهر تهران»، جغرافیا (فصلنامه علمی - پژوهشی انجمن جغرافیای ایران)، دوره جدید، سال یازدهم، شماره ۳۷.
- کاظمیان، غلامرضا و عسگری، علی (۱۳۸۵)، شناخت و تحلیل نظام موجود مدیریت مجموعه‌های شهری کشور، نشریه مدیریت شهری، شماره ۱۸، صص ۲۰ - ۶.
- کامیار، غلامرضا (۱۳۸۷)، «حقوق شهروندی و شهرسازی»، انتشارات مجد، تهران.
- لطفی، حیدر، فرداد عدالتخواه، مینو میرزایی و شب بو وزیرپور (۱۳۸۸)، «مدیریت شهری و جایگاه آن در ارتقاء حقوق شهروندان»، مجله نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، شماره ۵، صص ۱۱۰-۱۰۱.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۰) نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰، مرکز آمار ایران، تهران.
- مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران (۱۳۹۴)، «مهندسی مجدد نظام مدیریت اجرایی شهر تهران در راستای تحقق مدیریت یکپارچه»، واحد مدیریت زیرساخت‌های مدیریتی و توسعه شهری شهرداری تهران.
- مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران، تحول در مدیریت شهری تهران، گزارش شماره ۷۴-۵۶.
- مقیمی، سیدمحمد (۱۳۸۲)، «اداره امور حکومت‌های محلی» سمت.
- نظریان، اصغر، محمد رحیمی، ۱۳۹۲ «ضرورت بازبینی مدل مدیریت شهر تهران و انتخاب مدل برتر» نشریه مدیریت شهری، شماره ۳۱، صص ۱۳۸-۱۲۵.
- Acioly Claudio (2003) The Meaning and Scope of Urban Management: an introductory note”, in Sirry, Azza ‘Urban Management Practices in Secondary Cities in Egypt: the case of Belbeis’, Elias Modern Publishing House, Cairo, Egypt.
- Bertolini, M. (2006): Application of the AHP methodology in making a proposal for a public work contract.
- Chakrabarty, B. K. (2001), Urban Management: Concepts, Principles, Techniques and Education, Cities, Vol. 18, No. 5.
- C. Stephens and D. Satterthwaire, 2008, urban Health In Developing Countries.
- Friedmann, J. (2004), Hong Kong, Vancouver and Beyond: Strategic Spatial Planning and the Longer Range, Planning Theory and Practice, Vol. 5, No. 1.
- Lees, A. et al, Eds. The Urbanization and Economic Development in Germany 1815- 1914, In : Town in Societies: Essays in economic history and historical society (P. Abrams and E.A. Wrigley, Eds.) Cam-

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

bridge Univ. press, 1976.

Refrence

- Adinehvand, Aliasghar, Hijzadeh, Maryam, Ghadami, Mostafa (2013), The evaluation of municipal performance in the framework of good urban governance Case Study: Babolsar city, jornal Urban Management, No.31. {In Persian}
- Alikhangorgani, Roohallah (2014), The study of the integrity of the urban management system of Tehran, jornal Development and transformation Management, No.13. {In Persian}
- Andalib, Alireza (2007), The process of renovation of worn texture in Tehran, Tehran Renovation Organization
- Arabshahi, Zahra (2004), The study of changes in per capita income of municipalities in the metropolises of the country 1375-1381, jornal Urban Management, No.17. {In Persian}
- Barkupour, Naser, and assidi, Iraj (2009), Final report of the research project: management theories and Urban governance Contract Subject number 32122/12. {In Persian}
- Barkupour, Naser, and assidi, Iraj (2009), Urban Management and Validity, Deputy of Research of university of Tehran. {In Persian}
- Bazoovandi, Farshad, and Shahbazi, Mehrdad (2014), The role of vitality in creating a citizen's mental image And the amount of utilization of urban space, jornal Urban Landscape Research, No.1 {In Persian}
- Dadashpoor, Hashem (2013), Urban Management, Objectives and Strategies, Asr -i -Keyfiyyat Magazine, No.26. {In Persian}
- Daviran, Esmail, Kazemian, Gholamreza, Meshkini, Abolfazl, Roknaldineftekhari, Abdul reza, Kalthornia, Bizhan, (2013) Unified urban management in organizing informal settlements in the mid-

dle cities of Iran; Case study : Zanjan and Hamadan, jornal Urban Management, No.30, (53-68). {In Persian}

- Eftekhari, Abdolreza, and Badri SeyedAli (2003), Viewpoint of Sustainable Development, jornal modares, No.29. {In Persian}
- Fani, Zohreh, Saremi, Farid (2011), The challenges of the neighborhood management system in Sustainable Development of Tehran Metropolis, jornal sofah, No.47. {In Persian}
- Ghalibaf, Mohammadbagher, Hafeznia, Mohammadreza, Tavakoli Nia, Jamileh, Sarrafi, Mozaffar, Kazemian, Gholamreza (2015), Analysis of Territorial Divisions of Tehran Metropolitan Service Organizations and Services, Earth Knowledge Research, No.21. {In Persian}
- Hoseini, Ali, Poorahmad, Ahmad, Pajhoohan, Moosa, Rahimi, Hojatallah, (2011) The role of urban management institutions In Sustainable City Management with Emphasizing position Commission article Five of Tehran, jornal Urban Management, No.28. {In Persian}
- Jamshidzadeh, Ebrahim (2003), Survey and analysis of costs and credits of municipalities in the country years 50- 56 and 71-79, jornal Manage and plan the country, No.13. {In Persian}
- Kazemian, Gholamreza, Asgari, Ali (2006), Recognition and analyzing the existing system of management of urban complexes of the country, jornal Urban Management, No.18. {In Persian}
- Kmyar, Gholamreza (2008), Citizenship and urban rights, Majd Publications, Tehran. {In Persian}
- Kheradmand, Mohammad, and Soozani, Rahim (2011) The need to integrate urban road management to optimize the delivery of services by mentioning the sample in the municipality

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

- of region 8 of Tehran As a pilot workshop area, 10th International Conference on Transport and Traffic. {In Persian}
- Khodashahi,Alireza, Rahnamaei,Mohammadtaghi, Modiri,Mehdi(2018), Strategic Analysis of Management Challenges in Tehran Metropolis With Integrated Urban Management Approach, Quarterly Journal of Human Geography,No.4. {In Persian}
 - Lotfi,Heydar, Edalatkhah,Fardad, Mirzaei,Minoo, Vazirpoor,Shabboo(2009), Urban management and its place in promoting the rights of citizens, Quarterly Journal of Human Geography,No.5. {In Persian}
 - Mohammadpoor,Ali(2013), Role of City Divisions in Integrated Urban Management (Case Study: Tehran City), Journal Geography,No.37. {In Persian}
 - Nazarian,Asghar, Rahimi,Mohammad(2013), Necessity of reviewing Tehran city management model And choosing the top model , jornal Urban Management,No.31. {In Persian}
 - Rajab Salahi,Hosein(2004), Local Government Structure, Urban Management And municipality, In collection of articles of Urban Planning and Management: Experimental Issues and Challenges, Tehran: Organization of municipalities of the country. {In Persian}
 - Rahnamaei,Mohammadtaghi, Mahdavei,Ali, Mahdian bahmanmiri,Masoomeh(2014), Analysis of Urban Management Performance from a Perspective Local partnership and Citizenship Case Study: Babolsar city, jornal Urban Management,No.34. {In Persian}
 - Salari,Mohammad, Daryabari, Seyed Jamalodin(2018), Designing the ideal structure of the city management position in the political structure of the country Case Study: Tehran metropolis , jornal Urban Management,No.51. {In Persian}
 - Saraei,Arash(2007), The councils , the popular section of urban management, Monthly magazine of municipalities,No.75. {In Persian}
 - Sayafzadeh, Alireza, Badrifar,Mansoor(2008), Necessity of reforming urban development management system in Tehran metropolis,journal Geographic Territory ,No.18. {In Persian}
 - Shamaei,Ali, Ghanbari,Aliasghar, Eyneshahimirza,Mohammad(2013), Spatial Analysis of Urban Crime in Twenty-Second Regions of Tehran Metropolis strategic research on security and social order strategic research on security and social order,No.2. {In Persian}
 - Sarrafi,Mozaffari, and Abdollahi, Majid(2009), Analyzing the concept of citizenship and assessing its status in the laws, regulations and urban management of the country, Journal of Geographical Studie,No.63. {In Persian}
 - Samimi,Mohammadreza, Kalantari Khalilabad,Hosein, Aghasafari,Aref(2016), Urban Management Pattern in Confronting Urban Vandalism Case Study: Region 20 of Tehran City, jornal Urban Management,No.45. {In Persian}
 - Seyed Mohammad,Moghimi(2003), Managing Local Government Affairs, Publishers of Samt. {In Persian}
 - Taghvaei,Masoud, Kiumarsi,Hosein(2016), Application of Techniques in Urban and Regional Planning,Isfahan, Publishers of Negarkhaneh, First Edition. {In Persian}
 - Taghvaei,Masoud, Abdolazadeh,Mehdi, Pooreidivand,Laleh, Afsharpoor,Farzaneh(2013), An Analysis of Optimal Locations of Residential Centers in Tabriz with utilizing the hierarchical analysis process(AHP),jornal Geographic space,No.43. {In Persian}

- Tala ,Hosein (2017), Identification and systematic analysis of urban management challenges in Tehran, jornal Urban Management,No.47. {In Persian}
- Taleb Nezhad,Ahmad, Razi,Mohammad Ali, Kamkar,Zahra(2014), Exploring the views of the metropolitan municipalities of the country On Integrated Urban Management, jornal new urban management,No.2. {In Persian}
- Statistical Center of Iran(2011), Census results of population and housing2011,Tehran
- Tehran City Study and Planning Center(2015), Re-engineering the Executive Management System of Tehran in order to achieve integrated management, Department of Management Infrastructure and urban development of Tehran municipality. {In Persian}
- Tehran City Study and Planning Center evolution in Tehran's Urban Management, Report number56-74. {In Persian}
- Acioly Claudio (2003) The Meaning and Scope of Urban Management: an introductory note”, in Sirry, Azza ‘Urban Management Practices in Secondary Cities in Egypt: the case of Belbeis’, Elias Modern Publishing House, Cairo, Egypt.
- Bertolini, M. (2006): Application of the AHP methodology in making a proposal for a public work contract.
- Chakrabarty, B. K.(2001), Urban Management: Concepts, Principles, Techniques and Education, Cities, Vol. 18, No. 5.
- C.Stephens and D.Satterthwaire , 2008, urban Health In Developing Countries.
- Friedmann, J. (2004), Hong Kong, Vancouver and Beyond: Strategic Spatial Planning and the Longer Range, Planning Theory and Practice, Vol. 5, No. 1.
- Lees, A. etal, Eds. The Urbanization and Economic Development in Germany 1815- 1914 , In : Town in Societies: Essays in economic history and historical society (P. Abrams and E.A. Wrigley,Eds.) Cambridge Univ. press, 1976.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

■ ۲۸۲ ■

سنجش و ارزیابی شاخص‌های موثر بر کارکرد مسکن روستایی پایدار با تاکید بر نقش فرهنگ و اجتماع

جمال‌الدین مهدی‌نژاد* - دانشیار دانشکده مهندسی معماری و شهرسازی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران، ایران.

علی شرقی - استادیار دانشکده مهندسی معماری و شهرسازی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران، ایران.

فائزه اسدپور - دانشجوی دکتری معماری دانشکده مهندسی معماری و شهرسازی دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران، ایران.

چکیده

مسکن در برآوردن هر یک از نیازهای اساسی انسان نقش ویژه‌ای دارد و مسکن روستایی به عنوان یک نظام به هم پیوسته، متشکل از اجزا و عناصری مرتبط با یکدیگر است که از کنش متقابل نیروها و عوامل مختلفی نظیر عوامل فرهنگی و اجتماعی شکل گرفته که از این حیث دارای ساختار و کارکردهای معینی می‌باشد. امروزه از مسکن سنتی که بتواند، پاسخگوی نیازهای اعتقادی و اجتماعی ساکنان خود، در روستا باشد، خبری نیست و مسکن‌هایی جایگزین آن گشته که به واسطه‌ی کمبود شدید غنای فضایی متأثر از تحولات اجتماعی و فرهنگی کیفیت فضایی لازم را مثل سابق نداشته است، بنابراین این سوال مطرح می‌شود که عوامل فرهنگی و اجتماعی چگونه بر کارکرد مسکن روستا از لحاظ میزان پایداری تاثیرگذار است؟ و شاخص‌های متأثر از عوامل فرهنگی و اجتماعی در مسکن پایدار روستایی کدامند؟ پس انجام این پژوهش به منظور جلوگیری از روند الگوپذیری از تجارب نامطلوب و پرهیز از تکرار تجربیات ناموفق در ساخت و سازهای آینده در جهت حفظ اصول و ارزش‌های یک مسکن ایرانی ضرورت داشته است. لذا این پژوهش بنا به ماهیت، موضوع و اهدافی که برای آن پیش‌بینی شده، از نوع توصیفی-تحلیلی می‌باشد، جامعه آماری این تحقیق، جمعی از سرپرست خانوار مسکن روستاهای شهرستان نور بوده که از میان آنها ۱۷۵ نمونه، با روش تصادفی ساده مورد پرسشگری قرار گرفتند. پس از جمع‌آوری اطلاعات میدانی از طریق ابزار پرسشنامه، شاخص‌های متأثر از عوامل فرهنگی و اجتماعی در میزان پایداری مسکن روستایی، با استفاده از نرم‌افزار تحلیل آمارها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند که نتایج حاصل از تحقیق نشان داده است؛ مسکن‌های ساخته‌شده طی ۸ ساله گذشته در روستاهای شهرستان نور به میزان ۲۱٪ در شرایط پایدار، به میزان ۳۶٪ در شرایط تا حدی پایدار و به میزان ۴۳٪ در شرایط ناپایدار قرار دارند.

کلمات کلیدی: عوامل فرهنگی، عوامل اجتماعی، مسکن روستایی، مسکن پایدار، شهرستان نور.

Evaluation of the Indicators Affecting the Function of Sustainable Rural Housing with an Emphasis on the Role of Culture and Society

Abstract

Housing plays a special role in meeting each of the basic human needs. As an integrated system, rural housing consists of interconnected elements that is formed by interacting with different forces and factors, including cultural and social factors, and have certain structure and functions. Today, there is no traditional housing in the villages that can meet religious and social needs of its inhabitants; however, there are alternative habitats that do not have the necessary spatial quality as before due to the severe shortage of spatial richness influenced by social and cultural changes. Therefore, the question is how did cultural and social factors affect the functioning of rural housing in terms of sustainability? And what are the factors influenced by cultural and social factors in sustainable rural housing? Thus, doing this study is necessary to prevent the process of modeling from undesirable experiences and avoid repetition of unsuccessful experiences in the future constructions in order to maintain the principles and values of an Iranian housing. Therefore, this is a descriptive-analytical study in terms of its nature, topic and objectives. The statistical population of the study is a group of the heads of the household in the villages of Noor city, among which 175 participants were questioned by simple random sampling method. Instrument of the study was a questionnaire. After collecting field information, the indices influenced by cultural and social factors in the level of rural housing sustainability were analyzed by statistical analysis software. The results indicated that the houses built in villages of Noor city over the past 8 years were stable in 21%, relatively stable in 36% and unstable in 43%.

Keywords: Cultural factors; Social factors; Rural housing; Sustainable housing; Noor city.

است و نقش مهمی را ایفا می‌کند.

با تفاسیر گفته شده، هر گونه تغییر در شرایط طبیعی و انسانی، به طریق‌های مختلف، در مسکن تجلی می‌یابد، این امر سبب شده تا علاوه بر تغییر شکل ظاهری مسکن، عملکرد فضاها نیز دگرگون شود، به گونه‌ای که گاه، بعضی از فضاها کارکرد جدیدی به خود گرفته و برخی دیگر، کارکرد خود را از دست داده و متروک شدند (سعیدی و امینی، ۱۳۸۹: ۳۴). بنابراین، مسکن و به‌خصوص مسکن پایدار از عوامل مهم، در توسعه پایدار روستایی محسوب می‌شود و «به عنوان یکی از مهمترین نیازهای اساسی روستائیان، از ابتدای تاریخ سکونت تا حال حاضر، نقش مهمی را در شرایط زیستی آنها نموده و هر روزه بر اهمیت آن افزوده می‌یابد» (ربیعی فر، ۱۳۹۶) لذا، با توجه به تحولاتی که طی سال‌های اخیر در جوامع روستایی به وجود آمده، پرداختن به مقوله‌ی پایدار در توسعه روستایی به طوری که در برگیرنده‌ی تمام ویژگی‌ها و نیازهای متخصص انسان باشد، اهمیت و ضرورت دارد. در خصوص نقش فرهنگ و مسائل اجتماعی در حوزه مسکن روستایی، کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها، مقالات و تحقیقات مختلفی، منتشر شده اما از آنجایی که، این پژوهش به طور خاص به شناسایی و ارزیابی عوامل تاثیرگذار بر چگونگی کارکرد تعدادی از مسکن‌های نوسازی که طی ۸ سال گذشته در روستاهای شهرستان نور از توابع استان مازندران ساخته شده و مقایسه آن با مسکن پایدار استان، پرداخته است، در نوع خود بدیع می‌باشد. لذا در این پژوهش که از نوع توصیفی-تحلیلی است، با مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی‌های میدانی صورت گرفته، شناسایی و ارزیابی عوامل موثر بر کارکرد مسکن روستایی پایدار، با تاکید بر نقش فرهنگ و اجتماع در حوزه مسکن مازندران، با توجه به: موضوع، سوال و اهداف پژوهش طرح شده زیر است.

اهداف: ۱- بررسی و شناسایی شاخص‌های متاثر از عوامل فرهنگی و اجتماعی موجود در جوامع

یکی از نیازهای انسان، نیاز به مسکن است که به عنوان یکی از اصلی‌ترین بناهایی است که توسط مردم هر جامعه ساخته می‌شود. مسکن در هر جامعه‌ای متاثر از عوامل فرهنگی و اجتماعی شکل می‌گیرد و ساختار آن نیز از این عوامل تبعیت می‌کند. به گفته راپاپورت بناهای متعلق به سنت مردمی، ترجمان مستقیم و ناخودآگاه نیازها و ارزش‌ها و همچنین تمایلات و غرایز یک قوم، به زبان فرهنگ مادی آن ملت است (راپاپورت، ۱۳۸۸: ۱۳). مسکن در عین حال عامل اصلی جامعه‌پذیری افراد نسبت به جهان و کالایی عمده و تعیین کننده در سازمان اجتماعی فضا است که در شکل‌گیری هویت فردی، روابط اجتماعی و اهداف جمعی افراد نقش بسیار تعیین‌کننده‌ای دارد. (Short, ۲۰۰۶: ۱۹۹) مسکن پایدار نیز مسکنی است که نیازهای نسل کنونی را بر مبنای کارایی منابع طبیعی (انرژی) برآورده سازد و در عین حال فضای زیست جاذب و ایمن را ضمن توجه به اکولوژی، فرهنگی و اقتصادی ایجاد نماید (سالاروند، ۱۳۹۰: ۵۳)، رودا، اعتقاد دارد که در طراحی مسکن پایدار بایستی هم به تعادل میان مسکن و محیط ساخته شده و همچنین به ویژگی‌های جامعه محلی توجه شود (Ruda, ۱۹۹۸: ۹۳). بنابراین، محل سکونت هر فرد، به‌عنوان مهمترین فضای زندگی او بوده به گونه‌ای که زندگی فردی و شخصی او و اعضای خانواده‌اش را در بر گرفته و با حفظ حریم خصوصی انسان بسیار حائز اهمیت بوده چراکه انسان موجودی اجتماعی بوده و تعاملات اجتماعی او با اطرافیانش زندگی‌اش را در بر گرفته (هروی پوده و رزاقی، ۱۳۹۳: ۲) بنابراین از آنجایی که تاثیرات متقابل انسان‌ها اساساً از خصلتی فرهنگی، برخوردار بوده و در تکامل اجتماعی وی نقش مهمی داشته، از این حیث، خانه نیز، به عنوان کانون تبلور این ارزش‌ها و به عنوان یک شاهد فرهنگی و اجتماعی در جریان‌ات زندگی انسان همیشه حضور داشته

روستایی و میزان تاثیرگذاری آن در پایداری مسکن روستایی معاصر.

۲- بررسی و ریشه‌یابی تغییرات الگوی مسکن روستایی، به‌منظور جلوگیری از روند الگوپذیری از تجارب نامطلوب و پرهیز از تکرار تجربیات ناموفق در ساخت و سازهای آینده و توسعه و آبادانی روستاها و همچنین حفظ اصول و ارزش‌های یک مسکن ایرانی جهت فراهم نمودن مسکن مناسبی که درخور روستاییان باشد.

سوالات اصلی: ۱- عوامل فرهنگی و اجتماعی چگونه بر کارکرد مسکن روستا از لحاظ میزان پایداری تاثیرگذار است؟

۲- شاخص‌های متاثر از عوامل فرهنگی و اجتماعی در مسکن پایدار روستایی کدامند؟

۳- میزان پایداری در مسکن‌های روستاهای شهر نور چگونه می‌باشد؟

انسان موجودی است چند بعدی، که یکی از وجوه او اجتماعی بودنش می‌باشد. حضور او در اجتماعات مختلف و رفع نیازهای مشترک از طریق زندگی جمعی و خصلت اجتماعی او موجب تکامل انسان بوده و تفکر در راه بهسازی زندگی اجتماعی و هدفمند او، باعث پویایی زندگی جمعی او شده است یکی از نهادهای که زندگی انسان را در بر می‌گیرد خانه بوده که به‌عنوان فضای زیست، از قدمتی طولانی برخوردار است که هماهنگ با رفع نیازهای زیست‌شناختی و روان‌شناسی انسان است و به‌عنوان یک نهاد، نه فقط یک ساختار بلکه یک مجموعه پیچیده از اهداف ساخته شده‌ای است که تجسم یافته اعتقادات و باورهای انسان در فضای زیست اوست، به دلیل اینکه یک خانه یک پدیده اجتماعی است، فرم و سازمان آن از محیط فرهنگی که به آن تعلق دارد تاثیر می‌پذیرد (رحیمی، ۱۳۹۲: ۱؛ خجسته قمری، ۱۳۹۰: ۳).

فرهنگ یکی از عوامل مهم در چگونگی شکل‌گیری فضاهای معماری به شمار می‌آید. هر جامعه دارای فرهنگ خاص خود است که شالوده معماری آن

جامعه را پایه‌گذاری می‌کند و معماری آن جامعه تصویر عینی آن فرهنگ می‌باشد. در واقع معماری، وسیله واقعی سنجش فرهنگ یک ملت بوده و هست (زراعت‌پیشه و حسینی، ۱۳۹۲: ۳) و هر جامعه‌ای، متناسب با فرهنگ خودش تمایل دارد تا در فضاهای مختلف، زیست و فعالیت کند و آداب و رسوم و فعالیت‌های خاصی را بر پا دارد. بنابراین یک خانه نیازهای فرهنگی و اجتماعی را در بر می‌گیرد و بواسطه زندگی اجتماعی و نمود فضایی خاص خود می‌تواند گروه‌های مختلف را در شرایط اجتماعی و منافع مشترک، گرد هم جمع کرده و خود به صورت ماوای دومی برای افراد ساکن آن، جوابگوی نیازهایشان باشد و زمینه‌ساز بسیاری از تعاملات فرهنگی و اجتماعی باشد.

معماری روستاهای ایران با توجه به قدمت چند هزار ساله آن مجموعه‌ای همگن و متناسب را تشکیل می‌دهد که در آن، ارتباطات و کارکردها و نقش چند عملکردی فضاها در مسکن، همواره به نحوی بوده که به وضوح، نظام اجتماعی، اقتصادی، و فرهنگی روستا را به همراه مقتضیات جغرافیایی در بر گرفته است (حسینی و همکاران، ۱۳۹۰: ۵) و علیرغم رشد شتابان شهرنشینی در جهان، الگوی زیست روستایی همچنان به‌عنوان یک شیوه منحصر به فرد و تأثیرگذار در اسکان جمعیت و فعالیت‌های انسانی مطرح است (آمار، ۱۳۹۲). مسکن روستایی به لحاظ ماهیت کارکردی و پاسخگویی به نیازهای انسانی، فعالیت‌های مردمی، عناصر تولیدی و محیط زیست، مجموعه‌ای همگن با هویت کالبدی خاص را تشکیل می‌دهد که تجلی‌کننده ارتباطات، کارکردها و نقش چند عملکردی فضاهاست، این هویت، از شیوه زیست در روستا نشأت می‌گیرد (گل محمدی، ۱۳۹۰: ۸۳).

این در حالی است که، جوامع روستایی که مجموعه روابط انسانی است که در روستاها شکل می‌گیرد و مفاهیمی چون روابط متقابل فردی، هم‌مکان بودن، اجتماع طبیعی، گروه‌هایی با هدف مشخص،

نهادهایی که هسته ارتباط مداوم و پایدار در آنها متبلور می‌شود (ملکی و سجادیان، ۱۳۹۵: ۱۴۷)، به‌عنوان بخشی از نظام سلسله مراتب سکونتگاهی کشور در طی دهه‌های اخیر با پیچیده شدن هر چه بیشتر روابط و مناسبات شهر و روستا (به نوعی وابستگی روز به روز روستاییان به شهر) و به دنبال آن تأثیرپذیری از محیط‌های شهری و رواج الگوهای فرهنگی شهرنشینی با تقلید از آداب و رسوم زندگی و شیوه‌های سکونتی آنان (برای به‌دست آوردن زیستی دلخواه و شایسته)، ورود و گسترش تکنولوژی و وسایل ارتباطی، نیازمندی‌های نوین برای روستاییان، پدیده‌ها و مسایل جهانی، ورود فناوری‌های نوین ساختمانی، تغییر در ساختار سنتی خانواده و تجزیه خانوارهای گسترده به خانواده‌های هسته‌ای کوچک، دچار دگرگونی شدند، لذا به دنبال این تحولات؛ مسکن روستایی نیز به‌عنوان جزئی اصلی از عناصر شکل‌دهنده هر روستا، از این تغییرات مصون نمانده، به صورتی که، در بحث عرصه بندی، مفاهیمی چون حریم و سلسله مراتب خصوصی و عمومی در سازماندهی خانه معاصر به‌درستی رعایت نشده و تغییراتی در سازمان فضایی خانه ایجاد شده که موجب محدود شدن دامنه عملکردی فضا شده و در طراحی خانه، به جای محوریت انسان و نیازهای او، اشیاء و لوازم هستند که در شکل‌گیری فضایی خانه حاکمیت پیدا کردند و حدود خانه، فرم فضاها و حتی چگونگی حرکات انسانی را رقم می‌زنند، کم شدن تعاملات و روابط خانوادگی و همسایگی و گسترش فردگرایی و بروز ناهنجاری‌های اجتماعی و بسیاری عوامل دیگر که موجب دگرگونی در کارکرد اساسی مسکن امروز در روستا شده است، بنابراین، شناخت و تبیین ابعاد این دگرگونی‌ها؛ در راستای برنامه‌ریزی برای مسکن پایدار و ارائه الگویی مناسب جهت توسعه و آبادانی روستاها و نیز فراهم نمودن مسکن مناسب و درخور روستاییان، مهم می‌باشد. چرا که «معاصر سازی آگاهانه خانه روستایی و انطباق آن با نیازهای امروزی

جامعه به‌نحوی که هم پاسخگوی نیاز امروزی و هم در تداوم ارزش‌های معماری کهن باشد مستلزم اطلاع و آگاهی از اصول شکل‌گیری معماری بومی و ارزش‌های محلی آن است» (سرتیپی‌پور، ۱۳۹۲). در این پژوهش، تعدادی از مطالعات انجام شده در زمینه عوامل فرهنگی و اجتماعی تأثیرگذار در حوزه روستا و مسکن آن که مرتبط با محورهای این پژوهش می‌باشد، دسته‌بندی گردیده و سعی شده مطابق جدول ۱، خلاصه‌ای از آن به صورت روش و یافته‌های تحقیق بیان شود، لذا ضمن بررسی یافته‌های جدول ۱ و سایر مقالات، پژوهش‌ها، کتاب‌ها و تحقیقات منتشر شده قابل مقایسه با این پژوهش، گواه این است؛ در خصوص شاخص‌های متأثر از عوامل فرهنگی و اجتماعی در مسکن روستایی که در این پژوهش پیرامون آن بحث می‌گردد، تاکنون پژوهش و تحقیقی صورت نگرفته و از این حیث انجام این پژوهش در نوع خود بدیع بوده است.

داده‌ها و روش کار

شناخت تعاریف مفاهیم در راستای شناسایی راهبردهای مناسب در هر پژوهشی، به دقت و انسجام و گستردگی این نوع شناسایی کمک می‌نماید. در همین راستا، کنکاش در دیدگاه‌ها و نظریات صاحب نظران در دوره‌های زمانی متفاوت در حوزه‌های مربوط به این پژوهش، محقق را به راهبردهای مطلوب، جهت ساخت وضعیت مطلوب، در محدوده مورد مطالعه رهنمون می‌سازد. از اینرو در جدول ۲ مختصری از تعاریف کاربردی گزارش شده است.

سکونتگاه‌های روستایی پدیده‌ای به ظاهر ابتدایی ولی در واقع پیچیده به نظر می‌رسند (زرگر، ۱۳۸۴: ۱۶۱) آنها طبق فرهنگ و رسوم محلی شکل گرفته‌اند اما شکل و سازماندهی این خانه‌ها اتفاقی و بر حسب تصادف نبوده بلکه در کنار پاسخگویی به نیازها و احتیاجات انسانی تصور فضایی روستاییان نقش بسیار تعیین کننده‌ای در شکل‌گیری آنها

محقق و سال انتشار	عنوان پژوهش	توضیحات
Mohammad Abdullah Eben Saleha ,1998	tegration of Tradition and modernity, Habitation internataional,	در این پژوهش اشاره شده است که الگوهای معماری و سبک خانه سازی در عربستان سعودی از حالت سنتی به مدرن تغییر یافته و از معماری مدرن شهری در سبک خانه سازی روستایی استفاده شده است. بنابراین بواسطه تغییرات اجتماعی و فرهنگی که به وجود آمده الگوهای سنتی معماری کمرنگ تر شده است.
M. Hasan et al,2000	rural housing in bungladesh: an inqulry in to housing typology Construction technology and in digenous practiees.	محقق اشاره می کند که در بنگلادش خانه نماد جایگاه و مقام و وضعیت ساکنین روستایی است. از اینرو طرح خانه ها براساس وضعیت اقتصادی - اجتماعی ساکنان آن متفاوت است و ساختار و طرح مسکن، بازتابی از وضعیت و شان افراد ساکن در آن است. خانه های روستایی در بنگلادش عمدتاً بر مبنای وضعیت اجتماعی و اقتصادی صاحبان آنها از یک یا چند اتاق تشکیل شدند، شکل و اندازه اتاق ها متفاوت است که البته شکل مستطیل برای اتاق ها رایج تر است.
Carol R Ember and Melvin R. Ember, 2006	Cultural Anthropology	امبر، معتقد است که هر جامعه ای مرکب از عناصر مادی و غیر مادی است. زمانی که تغییر عمده ای در یک جامعه به وجود می آید، عناصر غیر مادی کندتر از سایر جنبه های فرهنگی دگرگون می شوند. البته در مقابل سرعت تغییرات فنی و عقب افتادگی تغییر ارزش ها، موجب فشارها و بحران هایی خواهد شد، اما در عین حال این محافظه کاری ارزش ها، شبیه ترمزی است که جریان بی حساب و بی بند و بار دگرگونی ها را کند می کند و جامعه فرصت می یابد تا بدون بهم ریختگی ساختار اصلی خود، فنون و روش های تازه ای را جذب کند.
Lsil Hacıhasanoglu & Orhan Hacıhasanoglu, 2006	cultural processes and physical change in sisl -Istanbul	در این پژوهش اثرات فرآیندهای فرهنگی بر سیستم خانه سازی و تغییرات فیزیکی محیط و فضا بیان شده است و نویسندگان معتقدند که، مسکن کالای پیچیده تر از آنچه است که اکثر اقتصاددانان می دانند. ایمنی و آسایش هنوز ملزومات اولیه برای مسکن است به طوری که مسکن یک مزیت اجتماعی ترکیبی است.
حمیدرضا زراعی پور دژکوه، ۱۳۷۵	بررسی مردم شناختی سکونتگاه های سنتی دهدشت و سیر تحول آن	در این پژوهش به پارامترهایی چون عوامل زیست محیطی و عوامل اجتماعی و فرهنگی موثر بر بافت مسکن توجه شده و در مورد آن بحث شده است و به این نکته اشاره شد که: فرهنگ و مسکن دو عنصر از حیات بشر هستند که بر یکدیگر تاثیر متقابل دارند که از طریق انتخاب اجزاء فرهنگ می توان، به ارتباط آن پی برد.
مژگان خاکپور و حسام عشقی صنعتی، ۱۳۹۲	بررسی اثرگذاری عوامل اجتماعی و فرهنگی بر بافت کالبدی روستاهای گیلان	یافته های پژوهش نشان می دهد که تعاملات اجتماعی مردم روستا، از یک سو متاثر از شرایط طبیعی است و از سوی دیگر، بر خصوصیات اقتصادی و کنش های معیشتی استوار بوده که خود، یکی از عوامل هماهنگی کنش های اجتماعی بوده و موجب انسجام روابط اجتماعی و فرهنگی ساکنان روستا می شود.
یعقوب زارعی، ۱۳۹۵	سنجش توسعه در مناطق روستایی با تاکید بر برخی شاخص های اجتماعی- فرهنگی مورد مطالعه: شهرستان های استان خراسان رضوی	در این پژوهش ارزیابی کلی نتایج حاصله از میزان توسعه روستایی در شهرستان های استان خراسان رضوی، مبین این مطلب است که مناطق روستایی این شهرستان ها، به لحاظ میزان توسعه یافتگی از محرومیت رنج می برند و دلیل این محرومیت را باید در سیاست ها، راهبردها و خط مشی های نادرست اتخاذ شده در مناطق روستایی جستجو نمود که به مرور زمان، زمینه عدم تعادل بین مناطق را فراهم آورده است.

روستایی گستره بی بدیلی از چاره اندیشی های خلاقانه برای به کارگیری امکانات محیط طبیعی و برآورده کردن نیازهای مادی و معنوی روستاییان است. پاسخ های هوشمندانه و زیرکانه ای که همراه خود بار معنوی و فرهنگی برای بقای سطح زندگی روستاییان را به ارمغان می آورد (حسینی و ضیایی، ۱۳۸۸: ۹۳). از نظر تقوایی و همکاران (۱۳۸۸: ۱۰۷) عوامل اجتماعی فرهنگی که سکونتگاه های روستایی را شکل می دهند، در چهار گروه کلی ساختار و اندازه خانواده، امنیت، عرصه ها و مذهب قابل توصیف هستند. لطفی و همکاران (۱۳۸۸: ۱۱۶) ویژگی های کلی مسکن روستایی را به صورت زیر

داشته است (سرتیپی پور، ۱۳۹۹: ۳). یکی از مهم ترین ویژگی های معماری روستایی توجه به طراحی منطبق با نیازهای فطری مردم و محیط و فعالیت های روزمره آنان مانند نوع فضاهای معیشت مردم است. مصداق های معماری از همنشینی فضاهای زیستی و معیشتی در این نوع مسکن، عمق توجه نسبت به زندگی مردم و نیازهای آنهاست که فضای کالبدی را با داستان زندگی مردم هماهنگ و آن را ایجا نموده است (همان: ۸) روستا و شهر هر یک نماینده نوعی نظام مسکن گزینی و مسکن سازی انسان و در عین حال نظام های اقتصادی و اجتماعی متفاوت اند (فاضلی، ۱۳۸۶: ۳۲)، در این میان معماری

جدول ۲- تعاریف مفاهیم پژوهش؛ منبع: نگارندگان

مفهوم	تعاریف	منبع
روستا	روستا، «معادل» «روستاک» در زبان پهلوی و معرب آن رستاق، روستاق، رسداق و یا رزداق است و هم معنا «ده» و «قریه» دانسته شده ؛ و «ده»، آبادی کوچک در خارج شهر» می‌باشد.	معین، ۱۳۷۵
	ده، بنا به تعریف از واژه «دهیو» به معنای سرزمین و کشور گرفته شده است روستا شامل ده یا قریه‌ای است، همراه با مزارع و باغات و پوشش طبیعی اطراف آن.	رضوانی، ۱۳۸۲
	معجم البلدان به نقل از حمزه بن حسن آرد می‌گوید: روستا جایی است که دارای مزارع و قراه باشد.	دهخدا، ۱۳۳۷
	در فرهنگ صبا «ده»، «روستا» و «قریه» هم ارز یکدیگر بوده و برابر با «آبادی کوچک در خارج شهر که دارای چندین خانه روستایی باشد»، تعریف شده است.	بهشتی، ۱۳۷۱
مسکن	روستا عبارت است از سکونتگاهی که تولید غالب آن کشاورزی و دامپروری بوده و جمعیت آن حداکثر ۵۰۰۰ نفر باشد.	مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵
	مسکن یا واحد مسکونی، مکان، فضا و یا محوطه‌ای است که یک یا چند خانوار در آن سکونت داشته و به یک یا چند ورودی (شارع عام یا شارع خاص) راه داشته باشد.	مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵
	واژه «مسکن» از ماده‌ی سکن به معنی آرام گرفتن پس از حرکت، سکونت، آرامش باطن و انس گرفته شده است. مسکن، اسم مفعول کلمه ساکن است؛ یعنی جایی که محل آرامش و اسکان باشد.	حکمت‌نیا و انصاری، ۱۳۹۰
	تجسم فضایی آرمان‌ها، ایده‌ها و عملکردهای انسانی است که همواره تحت تاثیر عوامل بازدارنده اقتصادی اجتماعی و موانع فیزیکی قرار دارد.	آمار و ناتج، ۱۳۹۰
	فضایی که بتواند زمینه لازم برای رشد فردی و جمعی هر یک از افراد خانوار را فراهم کند، به نحوی که آنها بتوانند بر حسب نیازهای روحی و روانی خود و نوع فعالیت مورد نظر، حریم لازم را بیابند.	بهرامی، ۱۳۹۰
	مسکن، خردترین و کوچکترین شکل تجسم کالبدی رابطه متقابل انسان و محیط بوده و تبلور فضایی کارکرد حیاتی سکونت انسان در ایفای نقش‌های اساسی وی می‌باشد.	حاتمی‌نژاد و همکاران، ۱۳۷۵
مسکن روستایی	مسکن یا خانه روستایی محل زندگی افراد و خانوارهای روستایی به صورت تک خانواری یا چند خانواری در زیر سقفی مشترک و بهره‌گیری از امکانات و فضاهای موجود به صورت اختصاصی و جمعی است.	سعیدی و امینی، ۱۳۸۹
	نمادی از چگونگی تعامل و ارتباط انسان با محیط طبیعی پیرامون خویش؛ در طی سالیان متمادی بر حسب شرایط زمانی مکان (به ویژه تاریخ، فرهنگ و مبانی - اقتصادی ایدئولوژیکی سازندگان آن) در هر منطقه شکل گرفته و به نوعی نشان دهنده نوع فعالیت‌ها - در ابعاد اقتصادی و نگرش اجتماعی فرهنگی روستاییان و چگونگی تحول و استفاده از تکنولوژی و نهایتاً سطح درآمد و معیشت ساکنان آن می‌باشد.	شمس‌الدینی، ۱۳۸۷
مسکن پایدار	آن نوع مسکنی که نیازهای زیستی نسل کنونی را بر مبنای کارایی منابع طبیعی انرژی برآورده ساخته و در عین حال محلاتی جذاب و ایمن را ضمن توجه به مسائل اکولوژیکی، فرهنگی و اقتصادی ایجاد نماید، مسکن پایدار است.	راضی، ۱۳۸۸
	مسکنی است که علاوه بر در گرفتن امکانات و خدمات عمومی لازم برای زندگی بهتر انسان، متناسب با فرهنگ، شیوه‌ها و سنت‌های ساکنان آن باشد و باعث ثبات خانواده، رشد اجتماعی بالا بردن ضریب ایمنی افراد و خصوصاً ارتقای فرهنگی و آرامش روحی اعضای خانواده شود.	بسحاق و همکاران، ۱۳۹۱
	مسکن پایدار عبارت است از مسکنی که از لحاظ اقتصادی متناسب، از لحاظ اجتماعی قابل قبول، از نظر فنی و کالبدی امکان پذیر و مستحکم و سازگار با محیط‌زیست باشد.	Charles, 2007
فرهنگ	به معنای دانش، ادب، علم، آموزش و پرورش، هنر و معرفت، تعلیم و تربیت، آثار علمی و ادبی یک قوم و ملت و نیز به معنای کتاب است.	عمید، ۱۳۶۸
	فرهنگ، عامل استحکام، پایداری و تداوم یک اجتماع است. فرهنگ همزمان شامل ترم‌افزار مورد نیاز برای عملکرد یک سیستم اجتماعی است.	مورن، ۱۳۸۴
	فرهنگ کلیتی ناشی از ویژگی‌های معنوی، مادی، فکری و احساسی است که یک گروه اجتماعی را مشخص می‌کند.	یونسکو به نقل از لطیفی، ۱۳۸۳
	مجموع‌های متشکل از شناخت، باورها، هنر، اخلاق، حقوق، آداب و دیگر عادت‌ها و ملکات اکتسابی انسان، به عنوان عضوی از یک جامعه.	صاحبی، ۱۳۵۵
	مجموعه رفتارهای روش‌های زندگی مشترک گروهی از مردم که همانندی در رفتار، ایدئولوژی، اقتصاد، مذهب و تکنولوژی دارند.	شکویی، ۱۳۷۴
اجتماعی	واژه "Community" به معنای اجتماع از ریشه لاتین "Communis" (مشارکت عامه) گرفته شده است. در زبان فارسی اصطلاح اجتماع از زبان عربی اخذ شده و به معانی جماعت، انبوهی، اشتراک، وفاق عمومی و شباهت زیستی گروهی از جانوران یا گیاهان یک منطقه جغرافیایی با شرایط مساوی به کار رفته است.	آراسته‌خو، ۱۳۷۰
	از منظر جامعه‌شناسی، اجتماع به گروهی از افراد اطلاق می‌شود که دارای پیوندهای قوی و بادوامی‌اند و نیز گاهی اوقات مکان جغرافیایی مشترکی دارند. همچنین اعضای آن در فعالیت‌های اجتماعی مشارکت منظمی دارند. افراد این گروه هویت‌یابی قوی با گروه دارند.	شارع‌پور، ۱۳۸۹

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۲۸۸

بیان می‌کنند:

- بومی و محلی بودن مصالح و تامین آن از محل.

- سازگاری با معیشت روستایی و فرهنگ مردم.

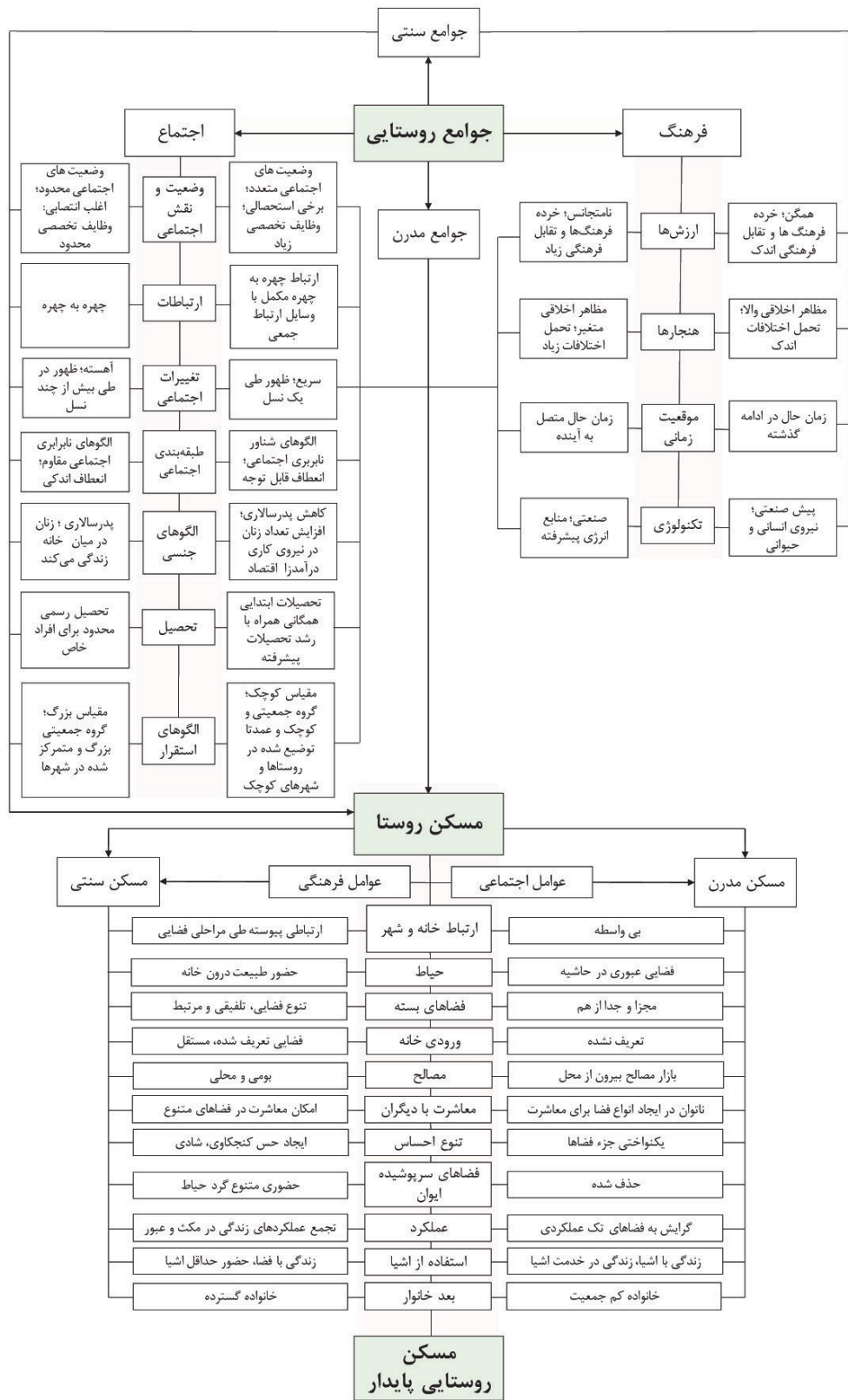
غفاری و میری (۱۳۹۶) معتقدند معماری مسکن

- طراحی و ساخت فضاهایی که هر یک کاربرد

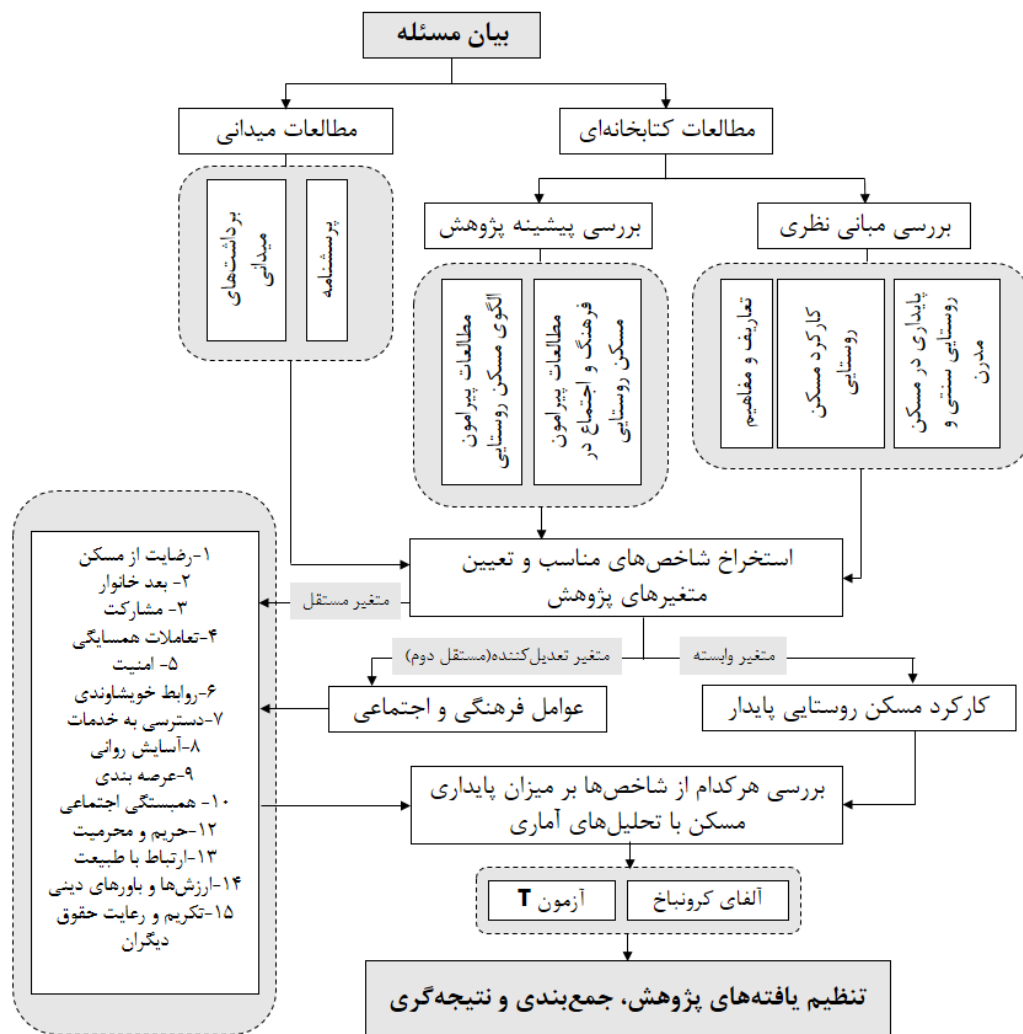
روستایی پاسخی است به نیازها و ضرورت‌های

ویژه‌ای دارند.

مردم روستایی هر منطقه، بر همین اساس نباید

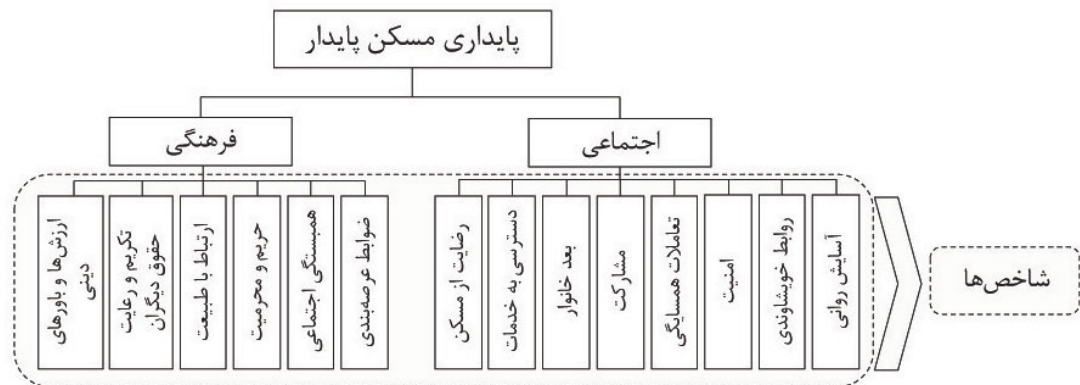
شکل ۱- مقایسه جوامع مدرن و سنتی روستا و روند شکل گیری مسکن آن‌ها متأثر از عوامل فرهنگی و اجتماعی (منبع: نگارندگان)

شکل ۲- فرآیند پژوهش (منبع: نگارندگان)

عناصر تولیدی و محیط‌زیست، مجموعه‌ای همگن و متشکل با هویت کالبدی خاص را تشکیل می‌دهد که تجلی‌کننده ارتباط و کارکردها و نقش چند عملکردی فضاهاست. این هویت از نفس سکونت و شیوه‌ی زیست در روستا نشأت می‌گیرد، با این حال، معماری واحدهای مسکونی جدید با الگوهای بومی تفاوت بسیار دارد و بیش از آنکه روستایی باشد، مشابه الگوهای جدید شهری است که شکل ۱، گویای تفاوت‌های جوامع مدرن و سنتی و مسکن هر کدام از آن‌ها که متاثر از عوامل فرهنگی و اجتماعی شکل گرفته، می‌باشد. لذا آنچه

تأثیر باورها و سنت‌های مردم را در ارتقای سطح کیفی مسکن نادیده گرفت و متذکر می‌شوند، در طراحی مسکن میبایست به مسائل فرهنگی توجه ویژه‌ای کرد زیرا، توجه نکردن به مسائل فرهنگی باعث تغییر ارزش‌ها و هنجارهای متأثر از آن خواهد شد و با تغییر اولویت‌ها کالبد مسکن روستایی نیز تغییر می‌کند و نظام فضایی مسکن و به تبع آن، هویت گذشته مسکن روستایی از بین خواهد رفت. سرتیپی‌پور (۱۳۸۴: ۴۴) اعتقاد دارد معماری روستایی ایران به لحاظ ماهیت کارکردی و پاسخگویی به نیازهای انسانی، فعالیت‌های مردمی،

شکل ۳- شاخص‌های متاثر از عوامل فرهنگی و اجتماعی در پایداری مسکن روستا (منبع: نگارندگان)

اعتماد مطلوبی برخوردار است. جامعه آماری شامل سرپرست خانوار تعدادی از مسکن روستاهای شهرستان نور از توابع استان مازندران که طی ۸ سال گذشته ساخته شدند، می‌باشد. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران در سطح اطمینان ۹۵٪ و احتمال خطای ۵٪ برابر با ۱۷۵ سرپرست خانوار به دست آمد که به صورت نمونه‌گیری تصادفی ساده، انتخاب و تکمیل گردید. با توجه به اینکه روستاهای مورد مطالعه در محدوده شهرستان نور واقع شدند و از نظر وضعیت فرهنگی و اجتماعی شرایط نزدیک به هم دارند، همگن‌سازی داده‌ها ممکن شده است. پس از جمع‌آوری اطلاعات و پردازش آنها در محیط‌های نرم‌افزاری SPSS و Excel، به تحلیل داده‌ها و تبیین موضوع مورد مطالعه پرداخته شد. در شکل ۲ روند انجام پژوهش تشریح گردیده است.

داده‌ها و یافته‌های پژوهش

شاخص‌ها و مؤلفه‌های متاثر از عوامل فرهنگی و اجتماعی که موجب پایداری مسکن روستا می‌گردد مطابق شکل ۳، دسته‌بندی شدند. این شاخص‌ها از طریق بررسی و مرور گسترده‌ی پژوهش‌های نظری در حیطه‌ی موضوع مورد پژوهش، مصاحبه‌ی حضوری و نیمه ساختارمند و نیز مشاهدات میدانی، شناسایی و استخراج شدند. مجموع شاخص‌ها به وسیله‌ی گروهی از معرف‌ها (گویه‌ها) مطابق جدول

مسلم است تاثیر ساختمان‌ها بر کارکردها و نقش کارکردهای مورد نیاز در ساخت خانه‌های روستایی است، چیزی که با حساسیت خاصی در تعامل با فرایسستم، با تغییر در ساخت‌ها و کارکردهای اجتماع ممکن است تغییرات زیادی داشته باشد، بنابراین در نبود برنامه‌ای منسجم و همه‌جانبه نگر، طبعاً روندهای نامطلوب جاری ادامه خواهند یافت و در عوض توسعه‌ای پایدار، روند نامطلوب دوری از فرایند، توسعه‌ای دلخواه تحقق خواهد پذیرفت. این پژوهش از نظر ماهیت از نوع پژوهش‌های کمی، از حیث هدف در زمره‌ی تحقیقات کاربردی و از لحاظ چگونگی جمع‌آوری اطلاعات از نوع توصیفی - تحلیلی و پیمایشی است که دارای دو زیر بخش عمده بوده است. بخش اول را مطالعه کتاب‌ها، مقالات، مجلات مختلف، پایان‌نامه‌های مرتبط با مسکن روستایی جهت بررسی مواردی چون ادبیات نظری موضوع و پیشینه تحقیق به خود اختصاص داده و بخش دوم را مطالعات میدانی و پیمایشی جهت جمع‌آوری اطلاعات و سپس تدوین و تکمیل پرسشنامه و مصاحبه، در بر گرفته است. روایی صوری و محتوایی پرسشنامه به تایید اساتید دانشگاهی متخصص در این زمینه، رسیده است که پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ بر آورده گردیده که با توجه به آستانه‌های در نظر گرفته شده در منابع علمی معتبر، از قابلیت

جدول ۳- ابعاد عملیاتی پایداری مسکن روستایی؛ منبع: نگارندگان

عامل	شاخص	معرف (گویه)	
عوامل اجتماعی	رضایت از مسکن	میزان رضایت از کیفیت مصالح کاربردی میزان رضایت از نمای بیرونی خانه میزان رضایت از معماری داخلی میزان رضایت از دید و چشم‌انداز از منزل به اطراف	
	ساختار خانوار	رضایت از ساختار خانواده به صورت گسترده رضایت از ساختار خانواده به صورت هسته‌ای	
	مشارکت	میزان برخورداری منزل از فضایی مناسب جهت برپایی مراسمات (اعیاد، جشن عروسی، مراسم عزاداری و...) میزان مشارکت جمعی مردم روستا در برگزاری مراسمات	
	تعاملات همسایگی	میزان برخورداری از فضایی مناسب جهت گفتگو با همسایگان در خانه میزان استفاده از فضای باز جهت گردهمایی همسایگان جهت تفریح و گذراندن اوقات فراغت	
	امنیت	میزان امنیت از لحاظ قرارگیری محل خانه و حملات حیوانات وحشی به خانه در روستا میزان امنیت از لحاظ عدم دزدی و زورگیری و مزاحمت	
	روابط خویشاوندی	میزان برخورداری از فضایی مناسب جهت معاشرت با خویشاوندان و همراهی آنها در جهت حل و فصل مشکلات میزان مقبولیت زندگی به صورت دسته جمعی در گرد یک حیاط یا یک خانه	
	آسایش روانی	میزان آسایش از لحاظ عدم وجود آلودگی صوتی	
	دسترسی به خدمات و امکانات	میزان دسترسی به مراکز خرید در روستا میزان دسترسی به حمل و نقل عمومی میزان دسترسی به مراکز بهداشتی میزان دسترسی به مراکز مذهبی و فرهنگی (مسجد، کتابخانه و...) میزان دسترسی به مراکز آموزشی میزان برخورداری واحد مسکونی از تاسیسات زیربنایی، رفاهی و بهداشتی	
	عوامل فرهنگی	عرصه‌بندی	میزان رعایت سلسله مراتب از فضاهای عمومی تا خصوصی در فضای خانه میزان استفاده از آسپزخانه این‌دار در خانه میزان قرارگیری مناسب فضای جنبی (حمام، دستشویی و توالت) در خانه میزان قرارگیری مناسب محل اتاق‌ها در خانه میزان قرارگیری مناسب محل پذیرایی و آشپزخانه در خانه میزان برخورداری از فضاهای خدماتی (پارکینگ، انباری، محل نگهداری طیور و دام) در خانه میزان برخورداری از فضای ورودی و پیش‌ورودی مناسب جهت ورود به خانه
		همبستگی اجتماعی	میزان تجانس با همسایگان میزان تجانس با مردم روستای خود
حریم و محرمیت		میزان رعایت دید و اشرافیت از منزل خود به واحد همسایه میزان رعایت دید و اشرافیت از واحد همسایه به خانه خود میزان رعایت حریم فضای باز در خانه خود میزان برخورداری از حریم فضایی مکث در مقابل ورودی خانه	
ارتباط با طبیعت		میزان برخورداری از فضای سبز در حیاط میزان حضور گل و گیاه و حوض در فضاهای باز و نیمه باز خانه میزان برخورداری از دید و منظر مناسب به طبیعت اطراف در منزل خود	
ارزش‌ها و باورهای دینی		میزان برخورداری از باورهای اعتقادی (جهت قبله) در خصوص جانمایی فضاهای خانه (سرویس بهداشتی)	
تکریم و رعایت حقوق دیگران		میزان توجه به قراردادن بهترین فضا در خانه به مهمان میزان رسیدگی و رعایت بهداشت در فضاهای مشترک عمومی با همسایه در جلوی خانه	

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۲۹۲

جدول ۴- مقدار آلفای کرونباخ مشاهده شده؛ منبع: یافته‌های پژوهش

عنوان	تعداد گویه‌ها	مقدار آلفای کرونباخ
عوامل اجتماعی	۲۱	۰/۷۳۳
عوامل پایداری فرهنگی	۱۹	۰/۸۴۴

جدول ۵- سنجش شاخص‌های عوامل اجتماعی در پایداری مسکن؛ منبع: یافته‌های پژوهش

شاخص	حد متوسط پایداری (۳)				
	مقدار T	سطح معنی داری	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان ۰/۹۵	
				حد پایین	حد بالا
رضایت از مسکن	-۶/۸۲	۰/۰۰۰	-۰/۶۲	-۰/۸۰	-۰/۴۴
بعد خانوار	-۴/۲۱	۰/۰۰۰	-۰/۴۱	-۰/۶۰	-۰/۲۱
مشارکت	-۸/۵۵	۰/۰۰۰	-۰/۶۲	-۰/۷۷	-۰/۴۸
تعاملات همسایگی	-۱/۸۴	۰/۶۷۰	-۰/۱۰	-۰/۲۱	۰/۱۰
امنیت	۰/۲۴	۰/۸۰۴	۰/۲۰	-۰/۱۴	۰/۱۸
روابط خویشاوندی	۱۷/۳۴	۰/۰۰۰	۰/۷۶	۰/۶۷	۰/۸۴
دسترسی به خدمات	-۵۵/۲۸	۰/۰۰۰	-۱/۷۱	-۱/۷۷	-۱/۶۵
آسایش روانی	۲۱/۰۵	۰/۰۰۰	۰/۹۳	۰/۸۴	۱/۰۲

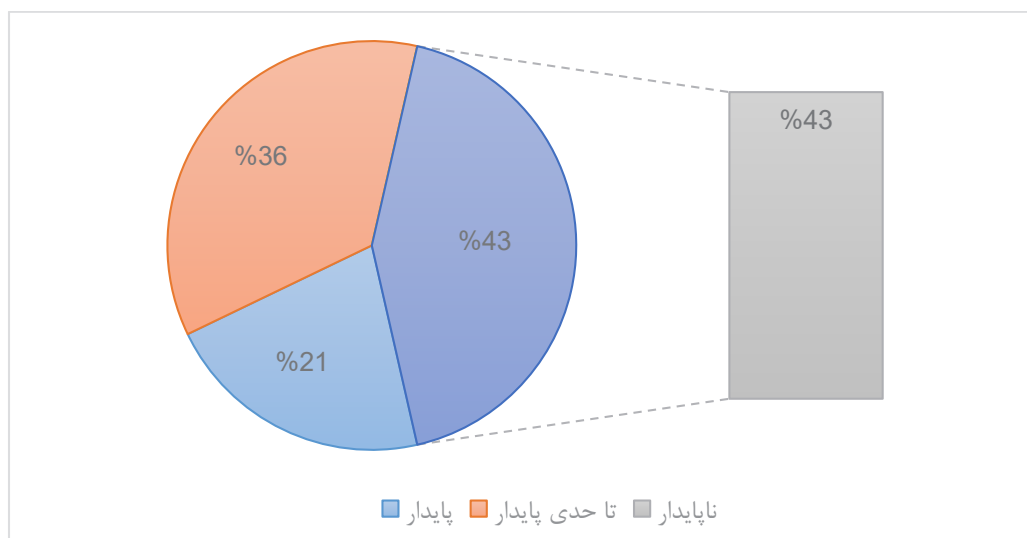
مشاهده شده کوچکتر است. بنابراین، با استفاده از این آزمون، کلیه شاخص‌ها در سه سطح ناپایدار، تاحدی پایدار و پایدار تقسیم‌بندی می‌شوند. به این صورت که در ابتدا شاخص‌های بعد اجتماعی سنجش شدند، که با توجه به نتایج به دست آمده در جدول ۵ و ارزیابی شاخص‌ها در جدول ۷، شاخص‌های رضایت از مسکن، بعد خانوار، مشارکت و دسترسی به خدمات با توجه به سطح معنی داری محاسبه شده، در شرایط ناپایدار، شاخص‌های تعاملات همسایگی و امنیت در شرایط تاحدی پایدار و شاخص‌های روابط خویشاوندی و آسایش روانی در شرایط پایدار قرار گرفتند. همچنین، برای سنجش بعد فرهنگی مسکن نیز شاخص‌ها با حد متوسط خود سنجش شدند که با توجه به نتایج به دست آمده در جدول ۶ و ارزیابی شاخص‌ها در جدول ۷، شاخص‌های عرصه‌بندی و ارزش‌ها و باورهای دینی در شرایط ناپایدار، شاخص‌های همبستگی اجتماعی، حریم و

ارزیابی شد. تمامی گویه‌ها بر مبنای مقیاس نمره‌دهی پنج درجه‌ای طیف لیکرت (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد، خیلی زیاد) تنظیم شدند و پایایی آنها بر مبنای آلفای کرونباخ مطابق جدول ۴ با اعتبار ۰/۷۳۳ برای بعد اجتماعی و ۰/۸۴۴ برای بعد فرهنگی تأیید گردید. در راستای بررسی وضعیت شاخص‌ها در ابعاد دوگانه از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شده است؛ به این صورت که عدد ۳ به عنوان حد متوسط پایداری در نظر گرفته شده است و داده‌ها در هر یک از شاخص‌ها با این عدد سنجیده شدند. در آزمون t تک نمونه‌ای فرض H_0 بیانگر برابری پایداری با عدد ۳ (حد متوسط پایداری) است و فرض H_1 گویای عدم برابری با حد متوسط پایداری است. در این صورت باید از مقادیر حد بالا و حد پایین استفاده کرد که: هرگاه حد بالا و پایین مثبت باشد، میانگین از مقدار مشاهده شده بزرگتر است. هرگاه حد بالا و پایین منفی باشد، میانگین از مقدار

جدول ۶- سنجش شاخص‌های عوامل فرهنگی در پایداری مسکن؛ منبع: یافته‌های پژوهش

حد متوسط پایداری (۳)					شاخص
فاصله اطمینان ۰/۹۵		اختلاف میانگین	سطح معنی‌داری	مقدار T	
حد بالا	حد پایین				
-۰/۷۷	-۰/۹۷	-۰/۸۷	۰/۰۰۰	-۱۷/۵۴	عرصه‌بندی
۰/۰۹	-۰/۱۱	-۰/۰۱	۰/۸۸۳	-۰/۱۴	همبستگی اجتماعی
۰/۲۷	-۰/۰۵	۰/۱۱	۰/۱۸۲	۱/۳۳	حریم و محرمیت
۰/۴۳	۰/۲۳	۰/۳۳	۰/۰۰۰	۶/۵۵	ارتباط با طبیعت
-۰/۴۰	-۰/۸۲	-۰/۶۱	۰/۰۰۰	-۵/۷۸	ارزش‌ها و باورهای دینی
۰/۳۰	-۰/۰۳	۰/۱۳	۰/۱۱۴	۱/۵۸	تکریم و رعایت حقوق دیگران

نمودار ۱- میزان پایداری در مسکن روستایی معاصر (منبع: نگارندگان)

است. همچنین نتایج حاصل از ارزیابی هریک از شاخص‌های موثر بر میزان پایداری مسکن روستا در ابعاد اجتماعی و فرهنگی در جدول ۷ ارائه شده که بر طبق آن، می‌توان علت ناپایداری برخی شاخص‌های اجتماعی از جمله: دسترسی به خدمات، بعد خانوار، رضایت از مسکن و مشارکت و همچنین ناپایداری شاخص‌های فرهنگی شامل: عرصه‌بندی و ارزش‌ها و باورهای دینی در مسکن روستایی را به شرح زیر تفسیر کرد.

با توجه به اینکه اکثریت روستاها نزدیک به شهر بوده، دسترسی به خدماتی از جمله مراکز فرهنگی

محرمیت، تکریم و رعایت حقوق دیگران در شرایط تا حدی پایدار و همچنین شاخص ارتباط با طبیعت در شرایط پایدار قرار دارد.

تحلیل یافته‌های پژوهش

نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها در جدول‌های ۵ و ۶ مورد ارزیابی قرار گرفته که مطابق آنچه که در نمودار ۱ مشاهده می‌شود، در شرایط کلی، الگوی ساخت مسکن روستایی از لحاظ برخورداری از معیارهای پایداری، به میزان ۲۱٪ در شرایط پایدار، به میزان ۳۶٪ در شرایط تا حدی پایدار و به میزان ۴۳٪ در شرایط کاملاً ناپایدار قرار داشته

جدول ۷- ارزیابی شاخص‌های متاثر از عوامل فرهنگی و اجتماعی از لحاظ پایداری در مسکن؛

منبع: نگارندگان

عامل	شاخص	پایدار	تا حدی پایدار	ناپایدار
اجتماعی	رضایت از مسکن			
	روابط خویشاوندی			
	مشارکت			
	دسترسی به خدمات			
	امنیت			
	بعد خانوار			
	تعاملات همسایگی			
فرهنگی	آسایش روانی			
	عرصه‌بندی			
	همبستگی اجتماعی			
	حریم و حریمیت			
	ارتباط با طبیعت			
	ارزش‌ها و باورهای دینی			
	تکریم و رعایت حقوق دیگران			

درآمد بیشتر، کوچک شده و مادر و پدر به تنهایی در خانه زندگی کرده و یا اینکه فرزندانشان به زندگی مستقل فارق از زندگی دوره‌می و جمعی گرایش بیشتری داشتند. در این حالت، متناسب با جمعیت هر خانوار، ساختار فضایی خانه نیز تغییر یافت و برخی فضاها یا کوچک شده یا از ساختار خانه حذف شدند، حتی حیاط‌های بزرگی که چندین خانوار را گرد هم جمع می‌کرد، با برپایی مراسمات (اعیاد، جشن عروسی، مراسم عزاداری و...) ضمن انجام برخی مناسبات و استحکام روابط خویشاوندی، مشارکت جمعی اقوام را بیشتر کرده و حتی سایر مردم روستا را نیز گرد هم می‌آورد، اما در این پژوهش دیده شد که در پس کوچک و یا حذف شدن همین فضای با ارزش از ساختار فضایی مسکن روستایی، مشارکت اجتماعی مردم روستا نیز کم‌رنگ شد.

همچنین در پی ورود مصالح مدرن و غیر بومی مورد استفاده در ساخت مسکن جدید در روستا، هرچند دارای کیفیات لازم بودند اما نوعی چنددستگی

و خرید در حوزه شهری فراهم شده است، حمل و نقل‌های عمومی هم گاهی به روستا ثابت نبوده و در ساعات خاصی از روز دسترسی به روستاهای اطراف و همچنین به شهر فراهم می‌شود. ضمناً از سر محل تا ته محل نیز، وسایل نقلیه ثابتی وجود نداشت و تردد مردم پیاده در روستا گاهی از طریق آشنائیت با سایر افراد سواره، در محل روستا انجام می‌شود. از لحاظ برخوردای از شرایط آموزشی نیز نهایتاً شرایط برای تحصیل در مقاطع ابتدایی و اول متوسطه در محیط روستا و یا روستاهای اطراف آن که به عنوان حوزه نفوذ بودند، فراهم می‌شد و برای تحصیل در مقاطع بالاتر یقیناً می‌بایست به شهر رفت و این خود مسئله‌ای در عدم رغبت برخی از نوجوانان به ادامه تحصیل و رشد آمار بی‌سوادی در محیط روستا بوده است.

از آنجائیکه ساختار خانواده در روستا کوچک و به صورت هسته‌ای شده و خانواری که قبلاً به صورت جمعی زندگی می‌کردند پس از ازدواج فرزندان و مهاجرت آنها به شهر برای اشتغال و

و ناهماهنگی را در بدنه و ظاهر کلی روستا ایجاد کردند که با گسترش فرهنگ مصرف‌گرایی و چشم تو هم چشمی و گرایش هر چه بیشتر مردم روستا به سمت نوگرایی و کاهش سادگی و بی‌پیرایگی در چیدمان و معماری داخلی فضاها و همچنین گسترش تجمل‌گرایی که در تضاد با ارزش‌های فرهنگی یک روستایی بوده، خود معضلی را بر عدم رضایت ساکنین از مسکن فعلی خود پدید آورد و منجر به استفاده بیشتر ساکنین، از مصالح غیربومی و ناهمگون با بافت کالبدی روستا و بهره‌گیری از شیوه و طراحی ساخت مدرن، شد.

رواج فرهنگ شهرگرایی و سبک زندگی آنان در محیط روستا از یک سو و نزدیکی به مراکز صنعتی و خرید شهری از سوی دیگر، نوع اشتغال و امرار معاش مردم روستا را تغییر داد و فضاهایی که در ساختار خانه، محلی برای نگه‌داری دام و طیور و بعضاً نگه‌داری محصولات کشاورزی بود از ساختار فضایی خانه حذف شد و در فضای داخلی نیز استفاده از آشپزخانه آپن‌دار که در مناطق شمالی با نوع پخت و پز، چندان کارآیی لازم را نداشت جایگزین آشپزخانه‌های سنتی‌ای که همواره مسئله محرمیت و حریم خصوصی در آن رعایت می‌شد، گشت. هرچند قرارگیری هریک از فضاهای خانه به صورت متنوع در مساکن جدید دیده می‌شود اما گاه، در بحث عرصه‌بندی مسکن، سلسله مراتب از فضاهای عمومی مانند پیش‌ورودی تا خصوصی‌ترین بخش فضای یک خانه مانند اتاق، به درستی رعایت نشد. حتی مردمی که در خصوص قرارگیری هر یک از فضاهای خانه خود مانند قرارگیری محل سرویس‌های بهداشتی متناسب با جهت قبله، ارزش‌ها و باورهای دینی و اعتقادی‌شان را الویت قرار می‌دادند، در این پژوهش دیده شد که، امروزه خیلی به آن توجه نمی‌کنند.

نتیجه‌گیری

یکی از نیازهای انسان، نیاز به مسکن است که به عنوان یکی از اصلی‌ترین بناهایی است که توسط

مردم هر جامعه ساخته می‌شود. مسکن در هر جامعه‌ای متأثر از عوامل فرهنگی و اجتماعی، اقتصادی و محیطی شکل می‌گیرد و ساختار آن نیز از این عوامل تبعیت می‌کند پس هر گونه تغییر در شرایط طبیعی و انسانی، به طریق‌های مختلف در مسکن تجلی می‌یابد که این امر سبب شده تا علاوه بر تغییر شکل ظاهری مسکن، عملکرد فضاها نیز دگرگون شود، بنابراین طبق تحلیل‌های انجام شده و بررسی نتایج بدست آمده از تاثیرگذاری شاخص‌های متأثر از عوامل فرهنگی و اجتماعی بر میزان پایداری در مسکن روستایی گواه این است که؛ شاخص‌های روابط خویشاوندی، آسایش روانی، ارتباط با طبیعت به میزان ۲۱٪ در شرایط پایدار، شاخص‌های تعاملات همسایگی، امنیت، همبستگی اجتماعی، حریم و محرمیت، تکریم و رعایت حقوق دیگران به میزان ۳۶٪ در شرایط تا حدی پایدار و شاخص‌های رضایت از مسکن، بعد خانوار، مشارکت، دسترسی به خدمات، عرصه‌بندی، ارزش‌ها و باورهای دینی با بیشترین میزان، ۴۳٪ در شرایط ناپایدار قرار دارند، بنابراین عدم دسترسی به خدمات رفاهی و امکانات زیر ساختی باعث وابستگی روز به روز روستاییان به حوزه‌ی شهری شده، کم شدن ارزش‌ها و باورهای دینی منجر به تغییر در سبک زندگی و تقلید از آداب و رسوم و پذیرش فرهنگی غیر از فرهنگ حاکم بر روستا گشته، تغییر در ساختار سنتی خانواده و تجزیه خانوارهای گسترده به خانواده‌های هسته‌ای کوچک منجر به کوچک ساختن خانه و فضاها و تغییر در نحوه‌ی کارکرد و حتی حذف برخی از فضاهایی که پاسخ‌گوی تعاملات اجتماعی بوده، گردیده است که همین عامل خود باعث بروز برخی ناهنجاری‌های اجتماعی در روستا شده، در بحث عرصه‌بندی، مفاهیمی چون حریم و سلسله مراتب خصوصی و عمومی در سازماندهی خانه معاصر به درستی رعایت نشده و تغییراتی در سازمان فضایی خانه ایجاد شده که موجب محدود شدن دامنه عملکردی فضاها گشته و در طراحی

- خانه، به جای محوریت انسان و نیازهای او، اشیاء و لوازم در شکل‌گیری فضاها حاکمیت پیدا کرده و حدود خانه، فرم فضاها و حتی چگونگی حرکات انسانی را رقم می‌زنند و عوامل بسیار دیگری که امتداد آنها، باعث سیر نزول ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی در الگوی ساخت یک خانه ایرانی خواهد شد و در نتیجه ایجاد عدم رفاه اجتماعی، توسعه نیافتگی روستایی، گسست روابط اجتماعی و در نهایت مهاجرت روستاییان از آن مکان سکونتی، خواهد شد.
- منابع**
۱. آمار، تیمور. (۱۳۹۲)، تحولات کالبدی سکونتگاه‌های روستایی استان گیلان به منظور تدوین الگوی توسعه کالبدی، نشریه برنامه‌ریزی کالبدی- فضایی، سال دوم، شماره ۴، صص ۶۰-۷۲.
 ۲. آمار، تمور؛ نائیج، فرشاد. (۱۳۹۰)، تحلیل جغرافیایی مسکن و معماری در دهستان میانبند شهرستان نور، مجله مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۵، صص ۴۳-۵۶.
 ۳. آراسته‌خو، محمد. (۱۳۸۱)، نقد و نگرش بر فرهنگ اصطلاحات علمی-اجتماعی، چاپ دوم، نشرگستره، ایران: تهران، ص ۶۴.
 ۴. بهشتی، محمد. (۱۳۶۹)، فرهنگ صبا، انتشارات صبا، ایران: تهران.
 ۵. بهرامی، رحمت‌الله. (۱۳۹۰)، تحلیلی بر وضعیت مسکن روستایی در استان کرمانشاه، مجله مسکن و محیط روستا، شماره ۲، صص ۱۰۴-۹۵.
 ۶. بسحاق، محمدرضا؛ سالاروند، اسماعیل؛ صیدایی، سید اسکندر. (۱۳۹۱)، تحلیل و ارزیابی شاخص‌ها و عوامل پایداری مسکن روستایی نمونه موردی: بخش مرکزی شهرستان روانسر، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، شماره ۴، صص ۲۵-۴۷.
 ۷. تقوایی، علی‌اکبر؛ بهرام‌پور، مهدی؛ شاهین‌راد، مهنوش. (۱۳۸۸)، بازسازی مسکن روستایی پس از سانحه؛ آسیب‌شناسی- رهنموده، آرمانشهر، شماره ۲، صص ۱۱۲-۱۰۵.
 ۸. حسینی، بهشید؛ ضیایی، مجید. (۱۳۸۸)، الگوی آموزش معماری روستایی در دانشکده‌های معماری، فصلنامه آموزش مهندسی ایران، شماره ۴۱، سال یازدهم، صص ۹۳-۱۱۱.
 ۱۰. حسینی، سید بهشید؛ ضیایی، مجید؛ حق شناس، جواد؛ مهدیار، لیلی؛ حسینی، مریم. (۱۳۹۰)، معماری بومی در سکونتگاه‌های دره طالقان (نگاهی به مسکن روستایی طالقان)، دوفصلنامه‌های معماری و شهرسازی، شماره ۷، صص ۲۳-۵.
 ۱۱. حکمت‌نیا، حسن؛ انصاری، ژینوس. (۱۳۹۰)، برنامه‌ریزی مسکن شهر میبد با رویکرد توسعه‌ی پایدار، مجله پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، شماره ۷۳، صص ۲۰۷-۱۹۱.
 ۱۲. حاتمی‌نژاد، حسین؛ سیف‌الدینی، فرانک؛ میره، محمد. (۱۳۸۵)، بررسی شاخص‌های مسکن غیر رسمی در ایران، نمونه موردی: محله شیخ آباد قم، مجله پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۸۵، صص ۱۴۵-۱۲۹.
 ۱۳. خاکپور، مزگان؛ عشقی صنعتی، حسام. (۱۳۹۲)، بررسی اثرگذاری عوامل اجتماعی و فرهنگی بر بافت کالبدی روستاهای گیلان، مجله مسکن و محیط روستا، شماره ۱۴۸، صص ۳-۲۰.
 ۱۴. خاکپور، مزگان؛ شیخ‌مهدی، علی. (۱۳۹۰)، بررسی فرهنگ و تغییرات اجتماعی بر مسکن روستایی گیلان، مجله مدیریت شهری، شماره ۲۷، صص ۲۲۹-۲۴۶.
 ۱۵. خجسته قمری، محمد امین. (۱۳۹۰)، شاخص‌های طراحی معماری مسکن بر مبنای فرهنگ ایرانی، همایش ملی سازه، راه، معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، چالوس.
 ۱۶. دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۴۲)، لغت‌نامه دهخدا، سازمان لغت‌نامه، ایران: تهران.
 ۱۷. رایاپورت آموس. (۱۳۸۸)، انسان‌شناسی مسکن، چاپ اول، ترجمه خسرو افضلیان، انتشارات حرفه هنرمند.
 ۱۸. راضی، امیر. (۱۳۸۸)، برنامه‌ریزی توسعه مسکن

۲۸. سرتیپی پور، محسن. (۱۳۹۲)، معماری خانه‌های بومی مردم پسند در روستاهای استان مرکزی، نشریه برنامه‌ریزی توسعه کالبدی، دوره ۱، شماره ۳، صص ۲۵-۳۶.
۲۹. سعیدی، عباس؛ امینی، فریبا. (۱۳۸۹)، ناپایداری سکونتگاهی و تحول کارکردی مسکن روستایی، نمونه موردی: روستای خفر، ناحیه نطنز بادرود، فصلنامه علمی پژوهشی انجمن جغرافیای ایران، شماره ۲۷، سال هشتم، صص ۲۹-۴۳.
۳۰. سالاروند، اسماعیل. (۱۳۹۰)، سنجش و ارزیابی شاخص‌های مسکن پایدار روستایی (مطالعه موردی روستاهای قلعه رستم، تیان، میانرودان دهستان سلاخور شرقی)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: مهدی پورطاهری، دانشکده علوم انسانی، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی، دانشگاه تربیت مدرس.
۳۱. شارع‌پور، محمود. (۱۳۸۹)، جامعه‌شناسی شهری، چاپ دوم، نشر سمت، ایران: تهران.
۳۲. شکویی، حسین. (۱۳۵۵)، حاشیه‌نشینان شهری، خانه‌های ارزان قیمت و سیاست مسکن، انتشارات دانشگاه تبریز، ایران: تبریز.
۳۳. شمس‌الدینی، علی. (۱۳۸۷)، جایگاه مسکن روستایی در تأثیرپذیری تغییرات کالبدی فضایی روستاها از محیط ۴۲ شهری، مجله مسکن و انقلاب، صص ۵۱-۴۰.
۳۴. صاحبی، محمدجواد. (۱۳۸۴)، مناسبات دین و فرهنگ در جامعه ایران (مجموعه مقالات)، نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ایران: تهران.
۳۵. عنابستانی، علی‌اکبر. (۱۳۹۲)، تحلیل آثار تغییرات اجتماعی در زندگی روستاییان بر الگوی مسکن روستایی (مطالعه موردی: شهرستان بینالود)، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، شماره ۵، سال سوم، صص ۵۷-۶۸.
۳۶. غفاری، سید رامین؛ میری، آسیه. (۱۳۹۶)، فرآیندهای مکانی فضایی در گونه‌شناسی مسکن روستایی مورد مطالعه: (استان چهارمحال و بختیاری؛ دهستان کیار غربی)، نشریه برنامه‌ریزی توسعه ۲۷، صص ۴۷-۵۶.
- پایدار در شهر حاجی آباد فارس، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زابل.
۱۹. رضوانی، علی‌اصغر. (۱۳۸۲)، رابطه شهر و روستا (مطالعات شهری و منطقه‌ای)، انتشارات ملکان، ایران: تهران.
۲۰. رحیمی، روح‌الله. (۱۳۹۲)، پایداری اجتماعی معماری تبرستان، همایش ملی معماری پایدار و توسعه شهری، بوکان.
۲۱. ربیعی‌فر، ولی‌الله. (۱۳۹۶)، تبیین پایداری ساختار کالبدی فضایی مسکن روستایی استان زنجان، نشریه برنامه‌ریزی توسعه کالبدی، سال دوم، شماره ۱، پیاپی ۵، ۹۰-۷۱.
۲۲. زرگر، ابراهیم. (۱۳۸۴)، درآمدی بر شناخت معماری روستایی ایران، چاپ دوم، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران: ایران.
۲۳. زراعی، یعقوب. (۱۳۹۵)، سنجش توسعه در مناطق روستایی با تأکید بر برخی شاخص‌های اجتماعی- فرهنگی مورد مطالعه: شهرستان‌های استان خراسان رضوی، فصلنامه علمی‌ترویجی مطالعات فرهنگی - اجتماعی خراسان، شماره ۲، سال یازدهم، صص ۵۱-۷۵.
۲۴. زراعی‌پور دژکوه، حمیدرضا. (۱۳۷۵)، بررسی مردم‌شناختی معماری سکونتگاه‌های سنتی دهدشت و سیر تحول آن، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، تهران.
۲۵. زراعت‌پیشه، محسن؛ حسینی، سارا. (۱۳۹۲)، دگرگونی‌های فرهنگی در ایران و تأثیرات آن بر هویت شهری، اولین همایش ملی ساختمان آینده، ساری.
۲۶. سرتیپی پور، محسن. (۱۳۸۴)، شاخص‌های معماری مسکن روستایی در ایران، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۲، صص ۴۳-۵۲.
۲۷. سرتیپی پور، محسن. (۱۳۸۵)، مسکن روستایی در برنامه‌های توسعه، فصلنامه هنرهای زیبا، شماره ۲۷، صص ۴۷-۵۶.

- tural anthropology, Blind & Dyslexic Publishing.
49. Hacıhasanoglu, Isil; hacıhasan oglu, Orhan. (2006), Cultural processes and physical change in sisli- Istanbul, 30(4), 902-915.
50. Ferdous, Lamia; Al Kafy, Abdulla; Raihan Gafur, Akanda Md; Abdul Wakil, Md. (2017), An Analysis on Influencing Factors of Rural Housing and Settlement Pattern in Rajshahi, Bangladesh, Landscape Architecture and Regional Planning, 2(4), 99-109.
51. hasan, M; Gomes C D; ullah, M S. (2000), Rural housing in bangladesh: an inquiry into housing typology Construction technology and indigenous practices, Village infrastructure to cope with the environment, 51-60.
52. Rymond, B; Androw, N. (2000), The Trajectories of Rural life: new perspectives on rural Canada- mont Alison University, published by university of Regina.
53. Ruda, Gy. (1998), Rural buildings and environment, Landscape and Urban Planning, 41(2), 93-97.
54. Saleha, Mohammed Abdullah Eben. (1998), The Integration of Tradition and Modernity: A Search for an Urban and Architectural Identity in Arriyadh, The Capital of Saudi Arabia, Habitat in ternataional, 22(1), 571-589.
55. Short, J R. (2006), Urban Theory Acritical Assessment, Routledge, Newyork, published by Palgrave.
- کالبدی، سال دوم، شماره ۳، پیاپی ۷، صص ۱۲۸-۱۱۷.
۳۷. فاضلی، نعمت اله. (۱۳۸۶)، مدرنیته مسکن (رویکردی مردم‌نگارانه به مفهوم خانه، سبک زندگی روستایی و تحولات امروزی آن، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، شماره ۱، سال اول، صص ۶۳-۲۵.
- گل‌محمدی، فرهاد. (1390)، بررسی شیوه‌های آموزشی. 38. و ترویج دانش بومی معماری روستایی نمونه موردی: استان سیستان و بلوچستان، مجله مسکن و محیط روستا، شماره 316، صص 79-94.
- لطیفی، غلامرضا. (1383)، نقش و اهمیت توسعه فرهنگی در توسعه شهری پایدار، مجله اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره 199 و 200، صص 138-145.
- لطیفی، حیدر؛ احمدی، علی؛ حسن زاده فرج‌وود، داوود. (1388)، شاخص‌های و مولفه‌های ضروری در برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری مسکن روستایی در ایران، فصلنامه جغرافیایی آمایش، شماره 7، صص 123-105.
- مورن، ادگار. (2001)، هویت انسانی، جلد سوم، ترجمه امیر نیک پی و فائزه محمدی، نشر قاصد سر، ایران: تهران.
- معین، محمد. (1375)، فرهنگ معین، انتشارات امیرکبیر، ایران: تهران.
- مرکز آمار ایران. (1375)، شناسنامه آبادی‌های کشور.
- ملکی، سعید؛ سجادیان، مهیار. (1395)، تبیین چالش‌های در راه‌های روستایی (ITS) استقرار سامانه حمل و نقل هوشمند کشور به منظور کاهش تصادفات، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری چشم انداز زاگرس، دوره 8، شماره 29، صص 131-152.
- ملایی شمس، وجیهه؛ علی اکبری، عارفه. (1392)، تاثیر فرهنگ در معماری بومی، همایش ملی معماری و شهرسازی و توسعه پایدار با محوریت از معماری بومی تا شهر پایدار، مشهد هروی‌پوده، ساناز؛ رزاقی، علیرضا. (1393)، بررسی معیارهای پایدار اجتماعی در معماری مسکون ایرانی، اولین همایش ملی معماری، عمران و محیط زیست شهری، رشت.
47. Charles L, Choguill. (2007). Choguill, The search for policies to support sustainable housing, Journal of Habitant International, 31, 143-149.
48. Carol R, Ember; Melvin R, Ember. (2006), Cul-

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

■ ۳۰۰ ■

دستاوردی تحلیلی از تاثیر عوامل دموگرافیک بر تمایل شهروندان به نماهای نئوکلاسیک در راستای ارتقا هویت و حس تعلق به مکان

خسرو دانشجو* - استاد یار گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران
صاحبه ایزد پناه - باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

چکیده

در این پژوهش، تقسیم بندی دموگرافیک بر اساس سن و جنسیت در جهت احتمال تاثیر این دو متغیر بر تمایل و یا عدم تمایل به نماهای نئوکلاسیک و فاکتورهایی از نما که بر ارتقا هویت و حس تعلق به مکان تاثیر گذار است، صورت پذیرفته است. از ابزار پرسشنامه ای طراحی شده با عنوان «عوامل تاثیر گذار، مبین هویت و حس تعلق به مکان» با طیف پنج عاملی لیکرت و از نرم افزار آماری SPSS برای تحلیل داده ها استفاده شده است. فاکتورها از مبنای نظری پژوهش استخراج شده است. اعتبار سنجی پرسشنامه توسط ضریب آلفای کرونباخ انجام شد که همه مولفه ها بالای ۰.۸ و در سطح بسیار مطلوبی قرار دارد. جامعه آماری، تعداد ۶۰ نفر از شهروندان داوطلب در مسیر پیاده روی بلوار ناهارخوران در شهر گرگان، ۳۰ نفر زن که ۱۵ نفر متعلق به گروه سنی ۲۰ تا ۴۰ سال و ۱۵ نفر در گروه سنی ۴۰ تا ۶۰ سال قرار دارند و ۳۰ نفر مرد، ۱۵ نفر در گروه ۲۰ تا ۴۰ سال و ۱۵ نفر در گروه دوم قرار دارند. تعداد ۳ نمای نئوکلاسیک در نزدیکی یکدیگر به سبب سهولت در پاسخگویی یکی با کاربری تجاری و دو تا دیگر با کاربری مسکونی انتخاب شدند. با توجه به نتایج، از دیدگاه شهروندان نماهای نئوکلاسیک با توجه به ده مولفه، مبین هویت و حس تعلق به مکان است. اما وجود مجسمه و شکل بازشوها مناسب نیست. براساس نتایج تاثیر سن و جنسیت، بیش تر عامل سن بر تمایل افراد تاثیر گذار است. از دیدگاه گروه سنی ۲۰ تا ۴۰ سال هم مرد و هم زن، این نماها در راستای هویت سازی است در حالیکه طبق نظر گروه سنی ۴۰ تا ۶۰ سال این نماها به طور کلی در مغایرت با هویت مکان است، تنها در این گروه، زنان با هماهنگی رنگ ها در نما و شگفت انگیزی آن موافق اند و مردان نیز هماهنگی المان ها در نما با یکدیگر را، تایید کردند.

واژگان کلیدی: هویت، نئوکلاسیک، نما، دموگرافیک، حس تعلق، رهگذران

An Analytical Approach toward the Effect of Demographic Factors on citizens' Preference to Neo-Classic Facades, Regarding to Identity and Place Attachment Enhancement

Abstract

In current research, citizens' Preference and demographical categories, according to age and gender for assessing the possible effects of these two factors on tendency or disinclination toward neo-classical building facades and its effects on improvement of identity and place attachment has evaluated via conducting a survey and the appliance of SPSS software for analytical assessment. Firstly a questionnaire with five-point likert scale, called "the influential factors to determine the identity and place attachment" designed and distributed among 60 volunteers, who were the pedestrian at Naharkhoran Street in Gorgan city. There are two age groups, consisting 30 women, 15 of them, aged between 20 and 40 and the others, aged between 40 and 60, and 30 of male, who categorized as the same, according to the former age groups. As results shown, there is a correlation between age and gender, especially age to people's tendency to neo-classical facades factors for determination of place identity. People who aged between 20 and 40 have more preference toward the facades, but adversely, the others have not the tendency as much, only female who aged between 40 and 60, approved the color harmony and the amazement of these façade. The necessity of sculpture for neo-classic facades, agreed by female, who aged between 20 and 40 but the others, disapproved the former item; also the form of openings is not suitable according to all participants' view.

Keyword: Identity, Neo-Classic, Facade, Demographic, Place Attachment, Pedestrian.

تعاملی، فرهنگی است، ساخته می شود، همچنین به وسیله این سامانه ها تکامل معماری در طول زمان و تمایز بصری یک شهر از سایر شهرها تعریف می شود. از آن جایی که محیط مصنوع، مدلی چند وجهی است (Ravelli & McMurtrie, ۲۰۱۵). در بسیاری مطالعات طراحی و پژوهش هایی در مورد کیفیت مکان شهری، به تاثیر المان های فیزیکی و فعالیت ها بر ایجاد حس مکان تاکید شده است این در حالی است که نقش تعلق به مکان به عنوان جزئی مهم در معانی یک مکان و یکی از عوامل مهم که در هویت مکان تاثیرگذار است، بصورت کافی و جامع بررسی نشده است (Shamsuddin & Ujang, ۲۰۰۸). با توجه به رشد فزاینده نماهای ناهمگون شهری بدون در نظر گرفتن هویت شهر و احتمال عدم پاسخگویی مناسب نماهای شهری به نیازهای حس تعلق، رضایتمندی و هویت مکان، با استفاده از مطالعات میدانی و مصاحبه از عابران پیاده در محور بلوار ناهارخوران در شهر گرگان که در زمره مناطق پرتردد است، به بررسی ویژگی های نامتناسب تعدادی از ساختمان های معاصر پرداخته شده است و مصادیق تناقض آن با محوریت هویت مداری مورد تبیین و بررسی قرار گرفته است. با وجود پژوهش هایی در زمینه هویت شهر و مکان، بررسی پارامترهای هویت بخش از دید عابران در راستای بررسی احتمال عدم پاسخگویی نیازهایی چون حس تعلق و رضایتمندی با استفاده از نماهای نیو کلاسیک شهری پژوهشی کاربردی و با اهمیت در جهت هدف گذاری های کلیدی در طراحی نماهای شهری است. در این پژوهش ابتدا به معرفی و بررسی تعدادی از نماهای شهری نئوکلاسیک در سطح شهر گرگان پرداخته شده است. سپس با استفاده از مطالعات میدانی و طرح پرسش هایی در قالب مصاحبه از تعدادی از رهگذران ارتباط بین نماهای نئوکلاسیک و احساس انعطاف پذیری، خوانایی، سرزندگی و نظم رضایت مندی و تعلق به مکان که از پارامترهای هویت بخش است،

با توجه به رشد فزاینده نماهای ناهمگون شهری بدون در نظر گرفتن هویت شهر و احتمال عدم پاسخگویی مناسب نماهای شهری به نیازهای هویت و حس تعلق به مکان بر آنیم تا با استفاده از مطالعات میدانی و پرسشنامه از عابران پیاده در محور بلوار ناهارخوران در شهر گرگان که در زمره مناطق پرتردد می باشد، به بررسی ویژگی های نامتناسب تعدادی از ساختمان های معاصر بپردازیم و مصادیق تناقض آن با محوریت هویت مداری را مورد تبیین و بررسی قرار دهیم.

در سال های اخیر به دلیل رشد جمعیت و در راستای جلب گردش گر، رقابت های چشم گیری در عرصه منظر شهری انجام شده است. شهر معاصر با سیاست های مدون به جهت تبلیغ در بازارهای جهانی در تکاپو است (Hankinson, ۲۰۰۷). رقابت طاقت فرسا در عرصه شهری به صورت قابل ملاحظه ای با مفهوم کیفیت زندگی در ارتباط است. کیفیت زندگی به حس آسایش و رضایت بازدیدکنندگان و ساکنان مکان اتلاق می شود. (Andrews, ۲۰۰۱) مطالعات موجود، ارتباط دیدن یک تصویر و حس رضایت بازدیدکنندگان مکان را تصدیق کرده اند. یک تصویر هویت بخش بر احساس رضایت بازدیدکنندگان تاثیر گذار است (Jencks, ۲۰۰۶). بنابراین تصویری که ساختمان در ذهن ایجاد می کنند بر هویت یک مکان و شهر تاثیر گذار است. در واقع ساختمان ها بصورت غیر مستقیم بر احساس آسایش و رضایت بازدیدکنندگان و ساکنان اثر دارند. حس تعلق به مکان یکی از پارامترهای مهم در تعریف هویت مکان است (Krier, ۱۹۹۲). حس تعلق نیز به مفهوم جمعی از معانی، تفکرات، نشانه ها، ارزش ها و احساساتی است که اشخاص و گروه ها را در یک مکان گرد هم می آورد (Williams & Stewart, ۱۹۹۸). هویت یک شهر به وسیله معماری که شامل سه سامانه مصالح ساختمانی، بصری و سامانه

و مستقیم بر درک بازدیدکنندگان از هویت مکان دارد (Shamsuddin & Ujang, ۲۰۰۸). حس مکان، شامل فعالیت‌ها و معانی است که توسط افراد در مکانی خاص تجربه می‌شود. در بسیاری از مطالعات طراحی و پژوهش‌هایی در مورد کیفیت مکان شهری انجام شده است که به تاثیر المان‌های فیزیکی و فعالیت‌ها بر ایجاد حس مکان تاکید شده است. مطالعات در ارتباط با تاثیر حس تعلق به مکان به عنوان یکی از پارامترهای هویت بخش مکان و جذب بازدیدکنندگان انجام شده است. براین اساس ارتباط مثبت بین حس تعلق به مکان و جذب گردشگران در فضاهای تاریخی یافت شد (Ram, Björk, & Weidenfeld, ۲۰۱۶). معماری ساختمان‌های سمبولیک با تولید تصاویر هویت‌ساز بر کیفیت زندگی شهری تاثیرگذار است (Riza, Doratli, & Fasli, ۲۰۱۲). وجود یک ساختمان قدیمی‌تر می‌تواند تاثیر مهمی بر خاطره انگیزی و یادآوری مکان توسط بازدیدکنندگان داشته باشد (Lalli, ۱۹۹۲). درباره تاثیر معماری ساختمان‌ها بر گردشگران، نتایج تحلیل مطالعات پیمایشی نشان داد، تصویر ساختمان‌های مقصد تاثیر مستقیم بر ویژگی حس رضایت‌مندی گردشگران دارد (Chi & Qu, ۲۰۰۸). مطالعات تجربی نشان می‌دهد، تصویری که ناظران از بنا درک می‌کنند بر سطح رضایت‌مندی آن‌ها و پیشنهاد بازدید از ساختمان به سایر افراد تاثیرگذار است (Kozak & Rimmington, ۲۰۰۰; Yoon & Uysal, ۲۰۰۵). تعلق به مکان از دید بازدیدکنندگان فضا دارای دو جنبه است یکی هویت مکان که بیانگر هویت‌سازی توسط بازدیدکنندگان براساس ارزشی نمادین و یا مکانی خاص است و جنبه دیگر، استقلال مکان است که بیانگر میزان و کیفیت تامین نیازمندی‌های بازدیدکنندگان و یا ساکنان فضا است (Tsai, ۲۰۱۲).

مورد تحلیل قرار گرفته است. طرح سوالات براساس مبانی نظری تحقیق و پارامترهای معرفی شده هویت بخش مانند تناسبات، از دیدگاه صاحب نظران آوانگارد حوزه طراحی منظر شهری است. هدف از این پژوهش بررسی تاثیر نماهای ناهمگون بر وجوه هویت‌مداری و حس تعلق به مکان از دید رهگذران و ارائه راهکارهایی براساس هویت شهر با استفاده و ویژگی‌نماسازی خانه‌های تاریخی شهر گرگان در جهت بهبود وضع موجود است.

۱- پرسش‌های پژوهش

امروزه با توجه به بحران هویت در طراحی شهری، نماسازی‌هایی فاقد تناسبات درست و ناهمگون طراحی و اجرا می‌شوند، لذا هدف اصلی پژوهش یافتن متغیرهای هویت بخش در نماسازی و پاسخگویی و یا عدم پاسخگویی نماهای نئوکلاسیک در ابفت شهرگران از دید رهگذران است.

متغیرهایی که سبب هویت بخشی به نماهای ساختمانی می‌شود، کدام اند؟
نماهای نئوکلاسیک چگونه بر هویت بخشی مکان از دید رهگذران تاثیرگذار است؟

۲- پیشینه تحقیق

مطالعاتی مبنی بر ارتباط احساسات درونی هر شخص از جزییات معماری در سه متغیر نظم و ترتیب، تزیینات و بافت، نشان داد نظم و ترتیب المان‌ها ساختمانی و تزیینات تاثیر بیشتری نسبت به بافت مصالح مصرفی دارد (Stamps III, ۱۹۹۹). براساس مطالعاتی در ایالت سانفرانسیسکو در راستای بررسی تاثیر درختان، ماشین‌ها، زیرساخت‌های شهری و ساختمان‌ها بر حس خوشایندی دریافت شده از بلوک‌های مسکونی، مشخص شد که نماهای ساختمانی به حد متوسط تاثیرگذار است (Stamps III, ۱۹۹۷). حس تعلق به مکان در خلق هویت مکان تاثیر دارد (Ujang, ۲۰۱۲). براساس مطالعاتی در کشور مالزی، به صورت مطالعات پیمایشی و روش توصیفی-تحلیلی در اماکن خرید سنتی مشخص شد، خیابان‌های سنتی تاثیر پررنگ

۳- مبانی نظری ۱-۳ هویت مکان

هویت مکان به ارتباط عاطفی افراد با محیط مرتبط است (Jacobson-Widding, ۱۹۸۳). هویت یکی از اهداف کلیدی و با اهمیت برای خلق محیطی مناسب است. محیط مناسب، فضایی است که افراد به آن احساس تعلق داشته باشند. در زمینه طراحی محیط در مقیاس شهر (Oktay, ۲۰۰۲)، محیط باید مردم را با خود در در بیان احساسات یاری رساند و آن‌ها باید خود را جزئی از محیط پندارند. درک هویت توسط یک شخص در ارتباط با محیط به تفکرات، احساسات، ارزش‌ها، اهداف، تمایلات، مهارت‌ها و تکنیک‌های رفتاری مرتبط با محیطی خاص بستگی دارد (Delanty & Jones, ۲۰۰۲). مکان به عنوان یک مفهوم کلیدی در روانشناسی محیط است (Tuan, ۱۹۷۷). هویت مکان بصورت دسته‌ای از شناخت ظرفیت‌های ذهنی مثبت و منفی از محیط فیزیکی درک می‌شود، براساس این نظریه ظرفیت‌های ذهنی به مجموعه‌ای از احساسات خوشایند و ناخوشایند اطلاق می‌شود که خود وظیفه حفظ تعادل سطوح لذت و درد را از دیدگاه روانشناسانه بر عهده دارد. هویت مکان از دیدگاه یک فرد، تنها مربوط به خانه و محیط اطراف آن نیست، بلکه در هر محیط فیزیکی قابل تعمیم است و هدفی در راستای جهت‌گیری‌های فردی است. مفهوم هویت مکان تنها به محیط خانه، و تعلقات عاطفی آن نباید محدود شود (Proshansky, Fabian, & Kaminoff, ۱۹۸۳).

۲-۳ حس تعلق به مکان

حس تعلق به مکان به احساساتی که افراد نسبت به مکان دارند، اطلاق می‌شود (Giuliani, ۲۰۰۳؛ Pretty, Chipuer, & Bramston, ۲۰۰۳). حس تعلق به مکان، یک از اصول مهم و سازنده هویت مکان است، زیرا از دیدگاه روانشناسی محیط، مکان‌ها ابزاری برای کنترل تعادل لذت-درد و عزت

نفس است. حس تعلق به مکان هسته اصلی تعریف هویت مکان است. حس تعلق به مکان نه تنها به عنوان یکی از جنبه‌های هویت مکان بلکه از عوامل اساسی آن است (Proshansky et al, ۱۹۸۳).

۳- خوانایی

خوانایی در معماری ساختمان به مفهوم یاری‌رسانی اجزای ساختمان به کاربران و بازدیدکنندگان در راستای خلق تصویر ذهنی موثر و یا نقشه‌ای شناختی از ارتباطات فضایی یک ساختمان و تشخیص آن از محیط زمینه است (O'Neill, ۱۹۹۱). افراد، ویژگی‌های خاموش محیط را در یک نمایش ذهنی ثبت می‌کنند، که از دیدگاه روانشناسی به آن نقشه شناختی گفته می‌شود (Kaplan, ۱۹۷۶). افراد از تصویر ذخیره شده در نقشه شناختی برای پیدا کردن مسیرها و یا چیزی در محیط استفاده می‌کنند. نشانه‌های ساختمان و یا شهری متمایز و همچنین سایر ویژگی‌های فیزیکی می‌تواند در خوانایی یک شهر موثر باشد. خوانایی به معنی سهولت شناسایی اجزای شهری همانند ساختمان‌ها است که می‌تواند اجزا را در الگویی منسجم گرد هم آورد (Lynch, ۱۹۶۰). میزان خوانایی در معماری بر سطح فعالیت‌های شهروندان، حس کنترل و ایمنی در مواقع اضطرار، تاثیر گذار است (Weisman, O'Neill, & Doll, ۱۹۸۷).

۴-۳ متغیرهای فیزیکی

بافت، رنگ، مصالح، ریتم، نظم و تناسبات از جمله متغیرهای بصری در طراحی ساختمان و نماهای ساختمانی است. بافت و رنگ مناسب نمای ساختمان‌ها و فضاهای سبز در محیط شهری عامل ایجاد آرامش و زیبا سازی در شهر لندن بیان شده است (Quercia, O'Hare, & Cramer, ۲۰۱۴). ویژگی‌های دخیل در زیبایی‌شناسی بصری معماری شامل تناسبات، ریتم، مقیاس، شکل، پیچیدگی، رنگ، روشنایی و شفافیت، سایه اندازی، نظم، سلسله مراتب، ارتباطات فضایی، عدم تجانس، ابهام، شگفت‌انگیزی و نوآوری است (Nasar, ۱۹۹۴). در بیشتر

مطالعات بر نظریه ای مبنی بر تاثیر پیچیدگی به عنوان یکی از عوامل مهم در تمایل و گرایش به سوی ساختمان ها اشاره شده است. المان های مفهومی در نماهای ساختمانی، مخصوصا تفاوت های بین آن ها، میزانی از پیچیدگی بصری را فراهم می سازد. پیچیدگی بصری با اطلاعات مورد استفاده بازدیدکنندگان و یا با نرخ تغییرات مهم نما ارتباط دارد (Rapoport, 2013). پیچیدگی ساختمان ها از تعداد جزئیات و جدید بودن، اصیل بودن، عدم تجانس و شگفت انگیزی آن و سطح ساماندهی المان ها تاثیر

می پذیرد (Berlyne, 1960) و این یعنی زمانیکه المان های بکاررفته دارای مقیاس بزرگتری است، میزان پیچیدگی کمتر است. با وجود کم بودن مطالعات تجربی بر جزئیات معماری، اما مطالعات نظریه ای را مبنی بر تاثیر جزئیات بر برتری ساختمان ها بیان کرده اند (Stamps III, 1999). براساس مطالعات گروت، احساسات درونی عموم مردم از چگونگی مناسب سازی ساختمان هایی با طراحی عالی توسط نظرکارشناسان درباره تضاد ساختمان ها و زمینه آن ها بر پایه سه اصل، ویژگی های سایت، فرم کلی ساختمان و جزئیات نماسازی آن ها شامل بازشو پنجره ها، رنگ و مصالح، است براساس نتایج آن، ارتباط واکنش عموم

مردم و این سه فاکتور، در جزئیات نما از بقیه بیشتر بوده است (Groat, 1988). رنگ هایی در کنار یکدیگر دیده می شوند و برای خلق پاسخی موثر و خوشایند کاربرد دارد، این مفهوم، هارمونی رنگ ها را می سازد (Chuang & Ou, 2001) اما در مطالعات اخیر، تمایل به رنگ ها از تفاوت های فردی همانند فرهنگ و فاکتورهای محیطی تاثیر می پذیرد. تمایل به رنگ ها می تواند از فرهنگ تاثیر پذیرد (O'Connor, 2006).

۴- روش تحقیق

روش تحقیق پژوهش حاضر به صورت توصیفی-تحلیلی و با بهره گیری از بررسی میزان فراوانی داده ها است. که توسط نرم افزار آماری SPSS انجام شده است، به منظور بررسی نماهای نئوکلاسیک و پرسش از رهگذران مطالعات میدانی انجام شده است. جامعه آماری در پژوهش های توصیفی براساس منابع موجود، زمان اختصاص یافته و اهداف پژوهش تعیین می شود (Patton, 1990). در مطالعات لایه ای در بررسی دموگرافیک، فرهنگی- اقتصادی و یا روانشناختی که به صورت تحلیل توصیفی است، به ازای هر ۱۵ سال اختلاف در گروه سنی، تعداد ۴ نفر نمونه می تواند در نظر گرفته شود (Robinson, 2014). در این پژوهش به سبب افزایش دقت برآورد، در هر گروه سنی

جدول ۱: معرفی عوامل مبین هویت و حس تعلق به مکان براساس گروه بندی عوامل روانشناختی- ذهنی و

متغیر وابسته	فاکتورهای ارتقا دهنده روانشناختی-ذهنی	فاکتورهای ارتقا دهنده فیزیکی-عینی
هویت و حس تعلق به مکان	خوانایی	پیچیدگی در جزئیات
	سرزندگی	هماهنگی رنگ ها
	خوشایندی	بافت مصالح
	شگفت انگیزی	بازشو پنجره ها
	نوآوری	روشنایی
		وجود مجسمه
		هماهنگی المان ها

از هر جنسیت ۱۵ نفر، جمعا ۶۰ نفر در نظر گرفته شده است. تحلیل دموگرافیک براساس انتخاب تعداد ۶۰ نفر از رهگذران که ۱۵ نفر زن و ۱۵ نفر مرد بودند، ۱۵ نفر زن در گروه ۲۰ تا ۴۰ سال و ۱۵ زن در گروه ۴۰ تا ۶۰ سال، ۳۰ نفر مرد، ۱۵ تا در گروه سنی ۲۰ تا ۴۰ و ۱۵ نفر مرد در گروه دوم در نظر گرفته شده است. در مسیر پیاده روی بلوار ناهارخوران گرگان بصورت داوطلبانه دعوت به پرکردن پرسشنامه پژوهش شدند. پرسشنامه در این پژوهش، تحت عنوان "عوامل تاثیرگذار، مبین هویت و حس تعلق به مکان" با استفاده از مبانی نظری پژوهش و فاکتورهای مستخرج از نظرات صاحب نظران آوانگارد در حوزه شهرسازی و معماری طراحی شده است. اعتبار سنجی پرسشنامه پژوهش توسط ضرایب آلفا کرونباخ انجام شد که برای همه عوامل بالای ۰٫۸ و در سطح بسیار مطلوب قرار دارد. پرسشنامه نیز، به منظور دقت در بررسی نظرات، با طیف پنج عاملی لیکرت بصورت کاملا مخالفم، مخالفم، نظری ندارم، کاملا موافقم و موافقم طراحی شده است، همچنین مبانی نظری پژوهش حاضر بر اساس بررسی مطالعات کتابخانه ای صورت پذیرفته است. تعداد ۳ نما انتخاب شد که ۲ تا از آن ها مسکونی و نمونه آخر تجاری -اداری است، همچنین به منظور سهولت دسترسی بازدیدکنندگان سه ساختمان به سبک نئوکلاسیک، در نزدیکی یکدیگر انتخاب شدند تا رهگذران با مشاهده دقیق به هر سه ساختمان به پرسشنامه ها پاسخ دهند.

۴-۱ فرضیه ها

- (۱)-به نظر می رسد نماهای نئوکلاسیک باعث خوانایی محیط شده است.
- (۲)-به نظر می رسد نماهای نئوکلاسیک دارای سرزندگی است.
- (۳)-به نظر می رسد نماهای نئوکلاسیک حس خوشایندی را منتقل می کند.
- (۴)-به نظر می رسد نماهای نئوکلاسیک شگفت

انگیز است.

- (۵)- به نظر می رسد، در نماهای نئوکلاسیک از نوآوری استفاده شده است.
- (۶)- به نظر می رسد، نماهای نئوکلاسیک دارای پیچیدگی در جزئیات است.
- (۷)- به نظر می رسد، در نماهای نئوکلاسیک رنگ ها به صورت هماهنگ به کار رفته است.
- (۸)- به نظر می رسد، در نماهای نئوکلاسیک مصالح با بافت مناسب استفاده شده است.
- (۹)- به نظر می رسد، در نماهای نئوکلاسیک باز شو پنجره ها مناسب طراحی شده است.
- (۱۰)- به نظر می رسد، در نماهای نئوکلاسیک روشنایی مناسبی استفاده شده است.
- (۱۱)- به نظر می رسد، در نماهای نئوکلاسیک، وجود مجسمه ها جلوه خاصی به نما داده است.
- (۱۲)- به نظر می رسد، المان های نماهای نئوکلاسیک دارای هماهنگی با هم است.

۵- تجزیه و تحلیل داده ها

در این پژوهش تعداد ۳۰ نفر زن و ۳۰ نفر مرد به صورت داوطلبانه شرکت کردند، براساس آمار دموگرافیک شرکت کنندگان از مرد وزن تشکیل شده است. برای افزایش دقت تحلیل فراوانی و همچنین پیدا کردن رابطه محتمل سن با تمایل افراد به نماهای جدید نئوکلاسیک در سطح شهر، سنین ۲۰ تا ۴۰ سالگی و ۶۰ تا ۴۰ سال در دو گروه مختلف بررسی شده است. براساس جدول شماره ۵۰ درصد خانم ها ۲۰ تا ۴۰ سال و ۵۰ درصد در بازه سنی ۴۰ تا ۶۰ سال، ۵۰ درصد آقایان ۲۰ تا ۴۰ سال و ۵۰ درصد ۶۰ تا ۶۰ سال دارند. در ابتدا صرف نظر از تقسیمات دموگرافیک پژوهش حاضر تمامی فرض های پژوهش به جز فرض یازدهم تایید شد، از فرض اول تا ششم به ترتیب گزینه کاملا موافقم با بیشترین درصدها، شامل در صد های ۳۲٫۳، ۳۵٫۵، ۳۰٫۶، ۳۰٫۹، ۲۹٫۳۳، ۳۳٫۹، فرض هفتم، ۳۰٫۶ درصد افراد گزینه کاملا موافقم را انتخاب کردند. فرض هشتم، دهم و دوازدهم به ترتیب درصد افرادی

که گزینه کاملاً موافقم را انتخاب کردند، با بیشترین درصد، شامل درصدهای ۲۵/۸، ۲۴/۲، ۲۷/۴ است. تنها در فرض های نهم و یازدهم بیشترین درصد به ترتیب ۲۴/۲ و ۳۷/۱ است و مربوط به گزینه کاملاً مخالفم است.

فرض اول:

با توجه به جدول شماره ۳، در بین زنان و مردان بین ۲۰ تا ۴۰ سال، بیشترین درصد انتخاب مربوط به گزینه کاملاً موافقم، ۶۶/۷ درصد زنان و ۴۶/۷ توسط مردان است. در بین زنان و مردان بالای ۴۰ سال، آمار مخالفت براساس بیشترین درصد ها، ۴۰ درصد مربوط به زنان و ۵۳/۳ درصد مربوط به مردان است. و این بدین معنی است به نظر مردان و زنان بالای ۴۰ سال، نماهای نئوکلاسیک باعث خوانایی محیط نشده است.

فرض دوم:

در بین زنان و مردان زیر ۴۰ سال، بیشترین درصد افراد گزینه کاملاً موافقم و موافقم را انتخاب کردند، ۴۶/۷ درصد زنان و ۴۶/۷ درصد مردان است. در بین مردان و زنان بالای ۴۰ سال، ۳۳/۳ درصد زنان و ۶۰ درصد مردان گزینه مخالفم را انتخاب کردند. این بدین معنا است که تنها از دیدگاه زنان و مردان بالای ۴۰ سال، نماهای نئوکلاسیک دارای سرزندگی

کافی نیست.

فرض سوم:

مبنی بر خوشایندی نماهای نیو کلاسیک تایید شد. گزینه کاملاً موافقم توسط ۳۳/۳ درصد زنان و ۶۶/۷ کاملاً موافقم توسط مردان انتخاب شد. گروه بالای ۴۰ سال، ۲۶/۷ درصد گزینه کاملاً مخالفم و مخالفم و کاملاً مخالفم توسط زنان و ۴۰ درصد مردان، گزینه کاملاً مخالفم را انتخاب کردند. و از دیدگاه مردان و زنان بالای ۴۰ سال، نماهای نئوکلاسیک حس خوشایندی را القا نمی کند.

فرض چهارم:

فرض مبنی بر شگفت انگیزی نماهای نئوکلاسیک مورد مطالعه، تایید شد. گزینه کاملاً موافقم توسط ۵۳/۳ درصد زنان و ۴۰ درصد (کاملاً موافقم) توسط مردان زیر ۴۰ سال انتخاب شد. در گروه بالای ۴۰ سال، ۲۶/۷ زنان کاملاً موافقم و ۴۶/۷ درصد مردان گزینه مخالفم را انتخاب کردند. از دیدگاه مردان بالای ۴۰ سال، نماهای نئوکلاسیک شگفت انگیز نیستند، و نکته جالب توجه اینکه از دیدگاه زنان هم زیر ۴۰ سال و هم بالای ۴۰ سال یعنی از رده سنی ۲۰ تا ۴۰ سال، نماهای نئوکلاسیک شگفت انگیز است، همچنین مردان در سنین ۲۰ تا ۴۰ سالگی نیز با شگفت انگیزی این

جدول ۲: بررسی فراوانی افراد براساس گروه بندی سن ۲۰ تا ۴۰ سال و ۴۰ تا ۶۰ سال در جامعه آماری

پژوهش در پاسخ گویی به سوالات

متغیر وابسته	فاکتورهای ارتقا دهنده روانشناختی-ذهنی	فاکتورهای ارتقا دهنده فیزیکی-عینی
هویت و حس تعلق به مکان	خوانایی	پیچیدگی در جزئیات
	سرزندگی	هماهنگی رنگ ها
	خوشایندی	بافت مصالح
	شگفت انگیزی	بازشو پنجره ها
	نوآوری	روشنایی
		وجود مجسمه
		هماهنگی المان ها

جدول ۳: بررسی افراد با توجه به گروه بندی سنی پژوهش و جنسیت و رابطه محتمل آن با تمایل به

	Female Under40		Female Above4		Male Under40		Male Above40
Q1	۶۶/۷	۴	۴۰,۰	۲	۴۶,۷	۴	۵۳,۳
Q2	۴۶,۷	۴	۳۳,۳	۲	۴۶,۷	۵	۶۰,۰
Q3	۳۳,۳	۴	۲۶,۷	۱	۶۶,۷	۴	۴۰,۰
Q4	۵۳,۳	۴	۲۶/۷	۴	۴۰,۰	۴	۴۶/۷
Q5	۴۶/۷	۴	۳۳,۳	۱	۵۳/۳	۴	۴۶,۷
Q6	۶۰/۰	۴	۳۳/۳	۲	۶۰/۰	۴	۷۳/۳
Q7	۵۳/۳	۴	۴۶/۷	۴	۳۳/۳	۵	۷۳/۳
Q8	۲۶,۷	۴	۳۳,۳	۱	۶۰/۰	۴	۶۰/۰
Q9	۴۶/۷	۵	۳۳/۳	۱	۴۶/۷	۴	۵۳/۳
Q10	۴۰/۰	۴	۵۳/۳	۱	۵۳/۳	۴	۴۶/۷
Q11	۳۳/۳	۴	۴۰/۰	۱	۶۶/۷	۱	۴۶/۷
Q12	۴۰/۰	۴	۴۶/۷	۲	۴۶/۷	۴	۳۳/۳

نماها موافق بودند.

فرض پنجم:

فرض مبنی بر نوآوری در نماهای نئوکلاسیک تایید شد. ۴۶/۷ درصد زنان زیر ۴۰ سال و ۳/در صد مردان در این گروه گزینه کاملاً موافقم را انتخاب کرده اند، این در حالی است که ۳۳/۳ در صد زنان بالای ۴۰ سال و ۴۶/۷ مردان بالای ۴۰ سال گزینه کاملاً مخالفم را انتخاب کرده اند. از دیدگاه افراد بالای ۴۰ سال، هم زن و هم مرد، نماهای نئوکلاسیک دارای نوآوری نیست.

فرض ششم:

فرض مبنی بر پیچیدگی در جزئیات در نماهای نئوکلاسیک توسط گروه سنی تایید شد. براساس

بیشترین درصد فراوانی، ۶۰ درصد زنان زیر ۴۰ سال و ۶۰ مردان در این گروه سنی گزینه کاملاً موافقم را انتخاب کرده اند. در حالیکه ۳۳,۳ زنان بالای ۴۰ سال و ۷۳/۳ درصد مردان در این گروه، گزینه مخالفم را انتخاب کرده اند. براساس نظرات گروه سنی بالای ۴۰ سال، در نماهای نئوکلاسیک در جزئیات از پیچیدگی استفاده نشده است.

فرض هفتم:

فرض مبنی بر هماهنگی رنگ ها در نماهای نئوکلاسیک تایید شد. ۲۶/۷ در صد زنان زیر ۴۰ سال، گزینه کاملاً موافقم و ۶۰ درصد مردان در این گروه سنی گزینه کاملاً موافقم را انتخاب کرده اند. ۴۶/۷ زنان بالای ۴۰ سال گزینه موافقم

و ۷۳/۳ درصد مردان در این گروه، گزینه مخالفم را انتخاب کردند. به نظر مردان ۴۰ تا ۶۰ سال، نماهای نئوکلاسیک دارای هماهنگی در رنگ ها نیست. در حالیکه مردان زیر ۴۰ سال و زنان از هر دو گروه سنی با وجود هماهنگی در رنگ های بکار رفته در نماهای نئوکلاسیک موافق بودند.

فرض هشتم:

فرض مبنی بر بافت مناسب مصالح در نماهای نئوکلاسیک توسط گروه سنی زیر ۴۰ سال تایید شد. ۲۶/۷ درصد زنان زیر ۴۰ سال گزینه های موافقم و کاملاً موافقم و ۶۰ مردان در این گروه سنی گزینه کاملاً موافقم را انتخاب کرده اند. در حالیکه ۳۳،۳ زنان بالای ۴۰ سال گزینه کاملاً مخالفم و ۶۰ درصد مردان در این گروه، گزینه مخالفم را انتخاب کرده اند.

فرض نهم:

فرض مبنی بر مناسب بودن شکل بازشوها در نماهای نئوکلاسیک رد شد. ۴۶/۷ درصد زنان زیر ۴۰ سال و ۴۶/۷ مردان در این گروه سنی گزینه کاملاً موافقم را انتخاب کرده اند. در حالیکه ۳۳،۳ زنان بالای ۴۰ سال و ۵۳/۳ درصد مردان در این گروه، گزینه کاملاً مخالفم را انتخاب کرده اند.

فرض دهم:

فرض مبنی بر نورپردازی مناسب نماهای نئوکلاسیک صرف نظر از تقسیمات دموگرافیک تایید شد. ۴۰ درصد زنان زیر ۴۰ سال گزینه موافقم و کاملاً موافقم و ۵۳/۳ مردان در این گروه سنی گزینه کاملاً موافقم را انتخاب کرده اند. در حالیکه ۵۳/۳ زنان بالای ۴۰ سال گزینه کاملاً مخالفم و ۴۶/۷ درصد مردان در این گروه، گزینه مخالفم را انتخاب کرده اند.

فرض یازدهم:

فرض مبنی بر لزوم وجود مجسمه در نماهای نئوکلاسیک رد شد، زیرا درصد بالایی از افراد با ۲۶،۷ درصد صرف نظر از تقسیمات گروهی سن و جنسیت گزینه مخالفم را انتخاب کردند. ۳۳/۳ در

صد زنان زیر ۴۰ سال گزینه کاملاً موافقم را انتخاب کردند. ۶۶/۷ درصد مردان در این گروه سنی گزینه کاملاً مخالفم را انتخاب کرده اند. ۴۰ زنان بالای ۴۰ سال گزینه کاملاً مخالفم و ۴۶/۷ درصد مردان در این گروه، گزینه مخالفم را انتخاب کردند.

فرض دوازدهم:

فرض مبنی بر هماهنگی المان ها در نماهای نئوکلاسیک صرف نظر از تقسیمات سن و جنسیت تایید شد. ۴۰ درصد زنان زیر ۴۰ سال گزینه کاملاً موافقم و موافقم، ۴۶/۷ مردان، گزینه های کاملاً موافقم را انتخاب کردند. در حالیکه ۴۶/۷ زنان بالای ۴۰ سال، گزینه کاملاً مخالفم را انتخاب کردند اما ۴۰ درصد مردان در این گروه، گزینه موافقم را انتخاب کرده اند. برخلاف زنان ۴۰ تا ۶۰ سال، مردان در این گروه سنی با هماهنگی المان ها در نماهای نئوکلاسیک موافق اند.

۶- بحث و نتیجه گیری

در این پژوهش، براساس نتایج آمار توصیفی و تحلیل روابط سن و جنسیت در ارزیابی نماهای نئوکلاسیک در شهر گرگان و بررسی هماهنگی و یا عدم هماهنگی نماهای نئوکلاسیک با فاکتورهای سازنده هویت و حس تعلق به مکان از دیدگاه صاحب نظران حوزه طراحی منظر شهری و مبانی نظری پژوهش، مشخص شد، زنان و مردان بالای ۴۰ سال، نماهای نیو کلاسیک باعث خوانایی محیط نشده است. این نماها از دیدگاه گروه سنی ۴۰ تا ۶۰ سال دارای سرزندگی نیست، همچنین در این نماها از نوآوری استفاده نشده و فاقد پیچیدگی در جزئیات است و هماهنگی رنگ ها و بافت مصالح و شکل باز شوها مناسب نیست. همچنین از دیدگاه این گروه سنی نماها دارای هماهنگی با بافت شهری نیست و از دیدگاه هر دو گروه سنی لزوم به استفاده از مجسمه در نماهای نیو کلاسیک دیده نشد. همچنین با توجه به سن و جنسیت، از دیدگاه مردان بالای ۴۰ سال، نماهای نئوکلاسیک فاقد شگفت انگیزی هستند و حس خوشایندی را القا

نمی کند اما زنان بالای ۴۰ سال معتقدند، نماهای نیو کلاسیک شگفت انگیز اند، در حالیکه گروه سنی زیر ۴۰ سال، در اکثر عوامل مورد پرسش، موافقت خود را با نماهای نیو کلاسیک در عوامل مبین هویت و حس تعلق به مکان اعلام کردند، در گروه سنی ۴۰ تا ۶۰ سال، تمایلی به نماهای نئوکلاسیک نشان داده نشد، تنها در موارد معدود چون شگفت انگیزی نماها و هماهنگی رنگ ها در نما، توسط زنان بالای ۴۰ سال، و هماهنگی المان ها در نما توسط مردان در این گروه سنی تایید شد. با توجه به تایید ده عامل مبین هویت و حس تعلق به مکان، نتایج داده ها نشان داد، شهروندان مورد مطالعه با هماهنگی نماهای نئوکلاسیک با هویت و حس تعلق به مکان موافق اند، فرض نهم رد شد و این مهم نشان داد که فرم بازشوها در نماهای نیو کلاسیک مورد تمایل شهروندان در راستای حس تعلق به مکان و مبین هویت مکان نیست، همچنین با رد فرض یازدهم پژوهش، لزومی به استفاده از مجسمه ها در نماهای نیو کلاسیک نیست. پس از بررسی دقیق درصد فراوانی، مشخص شد تمایل به نماهای نئوکلاسیک و مطابقت نماها با هویت و حس تعلق به مکان در گروه سنی زیر ۴۰ سال در زنان و مردان تایید شد و گروه سنی بالای ۴۰ سال، معتقد به این اصل می باشند که نماهای نیو کلاسیک در هماهنگی با هویت و حس تعلق به مکان نیست. نکته جالب توجه اینکه با دقت در جزییات نتایج آماری، مشاهده شد، زنان بالای ۴۰ سال در مواردی چون شگفت انگیزی نماهای نئوکلاسیک و هماهنگی رنگ های بکار رفته در نما، موافق اند که این موضوع با توجه به جنسیت و توجه بیشتر زنان به جلوه های بصری و خوشایندی و از دیدگاه روانشناختی قابل درک است. مردان بالای ۴۰ سال در وجود هماهنگی رنگ ها در نما موافقت داشتند.

۱-۶ پیشنهادات طراحی نماهای نئوکلاسیک شهر گرگان

- ۱- اجرای نماهای نئوکلاسیک بدون کاربرد مجسمه و تزیینات زیاد
- ۲- اجرای مناسب بازشوها و استفاده از فرم های جناغی به تبعیت از معماری شیوه اصفهان به جای قوس کمانی و نیم دایره اروپایی
- ۳- بهره گیری از سبک طراحی خانه های قاجار در شهر گرگان و استفاده از طرح ارسی ها و یا شیشه های رنگی در نما
- ۴- تلفیق مناسب نماد های بکار رفته در خانه های قاجاری شهر گرگان با نمادهای نئوکلاسیک اروپا
- ۵- استفاده از سنتوری های فاقد مجسمه و تزیینات به همراه بام شیبدار با پوشش شیروانی که در هماهنگی کامل با بافت سنتی و اقلیم شهر گرگان است.
- ۶- نورپردازی مناسب با توجه به جهت گیری عمودی المان ها در نماهای نئوکلاسیک و التقاط رنگ های گرم در مطابقت با معماری سنتی شهر و کاربرد بافت آجر در کنار سنگ به تبعیت از معماری نئوکلاسیک در راستای ارتقا حس سرزندگی
- ۷- هماهنگ سازی المان ها در نما از طریق رعایت تناسبات مقیاسی و رعایت اصول زیبایی شناختی
- ۸- ایجاد سرزندگی در نما، از طریق ایجاد گلدان های مناسب به جای استفاده از پیکره های انسانی به صورت مجسمه های سنگی سنگین و گران قیمت که هم سبب افزایش بار مالی پروژه می شود و هم در هنگام وقوع زلزله به دلیل اجرای اغلب نامناسب، ایمن نیست.

منابع و ماخذ

- Andrews, C. J. (2001). Analyzing quality-of-place. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 28(2), 201-217.
- Berlyne, D. E. (1960). Conflict, arousal, and curiosity.
- Chi, C. G.-Q., & Qu, H. (2008). Examining the structural relationships of destination image, tourist

- satisfaction and destination loyalty: An integrated approach. *Tourism Management*, 29(4), 624-636.
- Chuang, M. C., & Ou, L. C. (2001). Influence of a holistic color interval on color harmony. *Color Research & Application: Endorsed by Inter Society Color Council, The Colour Group (Great Britain), Canadian Society for Color, Color Science Association of Japan, Dutch Society for the Study of Color, The Swedish Colour Centre Foundation, Colour Society of Australia, Centre Français de la Couleur*, 26(1), 29-39.
- Delanty, G., & Jones, P. R. (2002). European identity and architecture. *European Journal of Social Theory*, 5(4), 453-466.
- Giuliani, M. V. (2003). Theory of attachment and place attachment: na.
- Groat, L. N. (1988). Contextual compatibility in architecture: An issue of personal taste. *Environmental aesthetics: Theory, research, and applications*, 228-253.
- Hankinson, G. (2007). The management of destination brands: Five guiding principles based on recent developments in corporate branding theory. *Journal of Brand Management*, 14(3), 240-254.
- Jacobson-Widding, A. (1983). Identity: personal and socio-cultural: a symposium.
- Jencks, C. (2006). The iconic building is here to stay. *City*, 10(1), 3-20.
- Kaplan, S. (1976). Adaptation, structure and knowledge. *Environmental knowing*, 32-45.
- Kozak, M., & Rimmington, M. (2000). Tourist satisfaction with Mallorca, Spain, as an off-season holiday destination. *Journal of travel research*, 38(3), 260-269.
- Krier, L. (1992). *Leon Krier: Architecture and Urban Design, 1967-1992*. London: Academy editions; New York: St. Martin Press.
- Lalli, M. (1992). Urban-related identity: Theory, measurement, and empirical findings. *Journal of environmental psychology*, 12(4), 285-303.
- Lynch, K. (1960). *The image of the city (Vol. 11)*: MIT press.
- Nasar, J. L. (1994). Urban design aesthetics: The evaluative qualities of building exteriors. *Environment and behavior*, 26(3), 377-401.
- O'Connor, Z. (2006). Bridging the gap: Facade colour, aesthetic response and planning policy. *Journal of Urban Design*, 11(3), 335-345.
- O'Neill, M. J. (1991). Evaluation of a conceptual model of architectural legibility. *Environment and Behavior*, 23(3), 259-284.
- Oktay, D. (2002). The quest for urban identity in the changing context of the city: Northern Cyprus. *Cities*, 19(4), 261-271.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*: SAGE Publications, inc.
- Pretty, G. H., Chipuer, H. M., & Bramston, P. (2003). Sense of place amongst adolescents and adults in two rural Australian towns: The discriminating features of place attachment, sense of community and place dependence in relation to place identity. *Journal of environmental psychology*, 23(3), 273-287.
- Proshansky, H. M., Fabian, A. K., & Kaminoff, R. (1983). Place-identity: Physical world socialization of the self. *Journal of environmental psychology*, 3(1), 57-83.
- Quercia, D., O'Hare, N. K., & Cramer, H. (2014). Aesthetic capital: what makes London look beautiful, quiet, and happy? Paper presented at the Proceedings of the 17th ACM conference on Computer supported cooperative work & social computing.
- Ram, Y., Björk, P., & Weidenfeld, A. (2016). Authen-

- ticity and place attachment of major visitor attractions. *Tourism Management*, 52, 110-122.
- Rapoport, A. (2013). *History and precedent in environmental design*: Springer Science & Business Media.
- Ravelli, L. J., & McMurtrie, R. J. (2015). *Multimodality in the built environment: Spatial discourse analysis*: Routledge.
- Riza, M., Doratli, N., & Fasli, M. (2012). City branding and identity. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 35, 293-300.
- Robinson, O. C. (2014). Sampling in interview-based qualitative research: A theoretical and practical guide. *Qualitative research in psychology*, 11(1), 25-41.
- Shamsuddin, S., & Ujang, N. (2008). Making places: The role of attachment in creating the sense of place for traditional streets in Malaysia. *Habitat International*, 32(3), 399-409.
- Stamps III, A. E. (1997). Some streets of San Francisco: preference effects of trees, cars, wires, and buildings. *Environment and Planning B: planning and design*, 24(1), 81-93.
- Stamps III, A. E. (1999). Architectural detail, Van der Laan septaves and pixel counts. *Design Studies*, 20(1), 83-97.
- Tsai, S. p. (2012). Place attachment and tourism marketing: Investigating international tourists in Singapore. *International Journal of Tourism Research*, 14(2), 139-152.
- Tuan, Y.-F. (1977). *Space and place: The perspective of experience*: U of Minnesota Press.
- Ujang, N. (2012). Place attachment and continuity of urban place identity. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 49, 156-167.
- Weisman, G., O'Neill, M., & Doll, C. (1987). Computer graphic simulation of wayfinding in a public environment: a validation study. Paper presented at the Environmental Design Research Association Proceedings.
- Williams, D. R., & Stewart, S. I. (1998). Sense of place: An elusive concept that is finding a home in ecosystem management. *Journal of forestry*, 96(5), 18-23.
- Yoon, Y., & Uysal, M. (2005). An examination of the effects of motivation and satisfaction on destination loyalty: a structural model. *Tourism management*, 26(1), 45-56.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۳۱۲

ضرورت به کارگیری مدیریت استراتژیک شهری در سیستم مدیریتی کلانشهر تبریز با تأکید بر تحلیل معادلات ساختاری

محمد رضا رضائی آقامیرلو - دانشجوی دکتری تخصصی جغرافیا و برنامه ریزی شهری، واحد مرند، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران

محمد رضا پور محمدی* - گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

کریم حسین زاده دلیر - گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، واحد مرند، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران

Necessity of Urban Strategic Management in Tabriz Metropolitan Management System with Emphasis on Structural Equation Modeling

Abstract

The present study is aimed to investigate the necessity of using urban strategic management in Tabriz; studying the situation of Tabriz urban management in order to identify the strengths, weaknesses, opportunities and threats facing it, using the SWOT technique. Also, consider the necessity of using the Urban strategic management system, using structural equation analysis. Current management of Tabriz Although attempting to transform from the traditional system to a new approach, but the lack of proper design of urban management type in a strategic way, it puts it in doubt and only localized plans for city development are strategically oriented. Which failed because of non-strategic nature of urban management in Tabriz. The results of the study of the SWOT of current patterns of Tabriz urban management showed that the management strategies of Tabriz in the current situation is close to the defensive strategies approach and it is needed to reduce weaknesses and turn threats into opportunities to get close to these strategies. Also the results of structural equation analysis in MICMAC, with 41 index influence on the development of strategic management approach, showed that 5 variables that have the most direct impact on their system are: institutional capacity building, urban integrated management, the realization of smart city, the use of NGOs and human resource management; and 5 direct variables that have the greatest influence on the system are: productivity, flexibility, decision-making mechanism, human resource management and dynamics. The results showed that the strategic nature of strategic thinking has the necessary ability for optimal control systems, dynamic management of the city, and emphasized above mentioned concept as a case in Tabriz, and emphasized the need to transition from traditional management to strategic urban management with an emphasis on keeping in mind the requirements of the system, reveals in the management of Tabriz.

Keywords: management, urban management, urban strategic management, Tabriz

چکیده

پژوهش حاضر باهدف بررسی ضرورت به کارگیری مدیریت استراتژیک شهری در سیستم مدیریتی کلانشهر تبریز؛ اقدام به مطالعه وضعیت مدیریت شهری تبریز از نظر شناسایی نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات پیش روی آن، با استفاده از تکنیک SWOT، و همچنین بررسی ضرورت بهره‌گیری از سیستم مدیریت استراتژیک شهری، با استفاده از تحلیل معادلات ساختاری نموده است. مدیریت شهری فعلی تبریز اگرچه سعی در متحول شدن از سیستم سنتی به رویکرد جدیدی دارد، اما عدم طراحی مناسب نوع مدیریت شهری به شیوه استراتژیک، آن را در بلاتکلیفی قرار داده و صرفاً برنامه‌ریزی‌هایی موضعی برای توسعه شهر به صورت استراتژی محور تدوین می‌گردد که به دلیل استراتژیک نبودن ذات مدیریت شهری در تبریز، ناکام می‌ماند. نتایج حاصل از مطالعه نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات الگوی فعلی مدیریت شهری تبریز نشان داد که؛ وضعیت راهبردهای مدیریت کلانشهر تبریز در وضعیت فعلی به راهبردهای تدافعی نزدیک می‌باشد و باید با کاهش نقاط ضعف و تبدیل تهدیدات به فرصت‌ها به سمت این راهبردها گام برداشت. همچنین نتایج حاصل از تحلیل معادلات ساختاری در نرم‌افزار میک‌مک، با ۴۱ شاخص تأثیرگذار در توسعه رویکرد مدیریت استراتژیک، نشان داد که: ۵ متغیری که بیشترین تأثیرگذاری مستقیم در سیستم را دارند عبارتند از: ظرفیت‌سازی نهادی، مدیریت یکپارچه شهری، تحقق شهر هوشمند، بهره‌گیری از NGO ها و مدیریت منابع انسانی؛ و ۵ متغیرمستقیم که بیشترین تأثیرپذیری در سیستم را دارند عبارتند از: میزان بهره‌وری، انعطاف‌پذیری، مکانیزم تصمیم‌گیری، مدیریت منابع انسانی و پویایی. این پژوهش نشان داد که ماهیت راهبردی تفکر استراتژیک، توانایی لازم را در کنترل بهینه سیستم‌های مدیریتی پویای شهری داراست و پژوهش حاضر مفهوم فوق را به صورت موردی در کلانشهر تبریز مورد تأکید قرار داده و ضرورت شیفت و انتقال از سیستم مدیریت سنتی به مدیریت استراتژیک در مدیریت شهری را با تأکید بر در نظر داشتن پیش‌نیازهای استقرار این الگو، در مدیریت شهری تبریز نمایان می‌سازد.

واژه‌های کلیدی: مدیریت، مدیریت شهری، مدیریت استراتژیک شهری، کلانشهر تبریز.

* نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس: ۰۹۱۴۳۱۵۸۴۳۷، رایانامه: pourmohamadi@tabrizu.ac.ir

این مقاله مستخرج از پایان نامه دکترای جغرافیا و برنامه ریزی شهری با عنوان "تحلیل الگوهای مدیریت شهری در ایران با تأکید بر مدیریت استراتژیک در کلان شهر تبریز" در دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرند به راهنمایی دکتر محمد رضا پور محمدی می باشد.

مقدمه

مدیریت شهری مفهومی جامع است که هدف آن تقویت ظرفیت دولت و سازمان‌های غیردولتی (NGO) به همراه شناسایی گزینه‌ها و خط‌مشی برنامه‌ها و پیاده‌سازی آن‌ها برای دستیابی به نتایج مطلوب است (McGill, 1998: 465). تحقق اهداف و غلبه بر مسائل و مشکلات شهری تنها از طریق هماهنگی و همکاری میان بخش خصوصی و عمومی ممکن است (Van Dijk, 2006: 51). حوزه مدیریت شهری و سازمان‌های محلی در تمام کشورها یا سازمان دولتی تلقی می‌گردند و یا بخش عمومی محسوب می‌شوند (فاروقی، 1391: 88). مدیریت شهری به‌عنوان متولی اداره و توسعه همه‌جانبه و پایدار سیستم شهری است (بابایی و ابراهیمی، 1395: 17). یکپارچگی مدیریت شهری ابزاری برای نظام مدیریت شهری جهت تحقق «شهر خوب» است. شهر خوب شهری است که رقابتی، منصفانه‌تر و پایدارتر باشد (کاظمیان و همکاران، 1393: 48). الگوهای مختلف مدیریت شهری در ایران، بسته به سبک مدیریتی کلان در کشور، دستخوش تغییر بوده و در برخی موارد، جایگاه و هویت مدیریت شهری در سیستم کلان مدیریتی، نامشخص و مبهم بوده است (نظریان و رحیمی، 1391: 113). کلانشهرها به‌عنوان مراکز ثقل تصمیمات سیاسی و اقتصادی در سطح منطقه، از نظر القای الگوهای توسعه شهری نقشی پررنگ داشته و الگوهای مدیریت شهری آن‌ها در سایر نقاط شهری اثرگذار است (رهنما و همکاران، 1391: 176). کلانشهر تبریز به‌عنوان متروپل منطقه‌ای شمال غرب کشور، نقشی اساسی در فرایندهای کالبدی، اقتصادی و اجتماعی منطقه عهده‌دار بوده و الگوی مدیریت شهری حاکم بر آن نیز در توسعه شهر و حوزه نفوذ آن تأثیرگذار است. با توجه به تأسیس اولین بلدیة در تبریز و تحقق امر مدیریت شهری در این شهر، مفهوم مدیریت شهری و چرایی آن حائز اهمیت است. تفکر سنتی فعلی مدیریت شهری علی‌رغم جاری

بودن آن در مدیریت کلانشهر تبریز با توجه به ماهیت پویای شهر، در گذر زمان دچار نارسایی‌هایی بوده و این موضوع لزوم توجه به مدیریتی پویا را برای مدیران شهری این کلانشهر گوشزد می‌نماید. در پژوهش حاضر با بررسی ضرورت به‌کارگیری مدیریت استراتژیک شهری در سیستم مدیریتی کلانشهر تبریز؛ اقدام به مطالعه وضعیت مدیریت شهری تبریز از نظر شناسایی نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات پیش روی آن، با استفاده از تکنیک SWOT، و همچنین بررسی ضرورت بهره‌گیری از سیستم مدیریت استراتژیک شهری، با استفاده از تحلیل معادلات ساختاری شده است.

پیشینه تحقیق

تعاریف مفهومی ضروری

مدیریت: مدیریت فرایند به‌کارگیری مؤثر و کارآمد منابع مادی و انسانی در برنامه‌ریزی، سازمان دهی، بسیج امکانات، هدایت و کنترل است که برای دستیابی به اهداف سازمانی براساس نظام ارزشی مورد قبول صورت می‌گیرد (کونتز و همکاران، 1380: 24). مدیریت یعنی تصمیم‌گیری در زمان مناسب، با افراد مناسب در جایی که فعالیت در آن جریان دارد (میرابی، 1382: 10).

مدیریت شهری: مدیریت شهری روند توسعه، اجرا، هماهنگ‌سازی و ارزیابی راهبردهای یکپارچه است که با کمک کنشگران شهری و در نظر گرفتن اهداف بخش خصوصی و منافع شهروندان در چارچوب سیاستی که توسط دولت برای دستیابی به توسعه اقتصادی پایدار مشخص شده، اجرا می‌شود (Van Dijk, 2006: 56). مدیریت شهری یک مفهوم جامع است که هدف آن تقویت ظرفیت دولت و سازمان‌های غیردولتی (NGO) به همراه شناسایی گزینه‌ها و خط‌مشی برنامه‌ها و پیاده‌سازی آن‌ها برای دستیابی به نتایج مطلوب است (McGill, 1998: 465).

مدیریت استراتژیک شهری: مدیریت استراتژیک شهری، فرایند برنامه‌ریزی مشارکتی است، که

تلاش می‌کند نتایج قابل اجرا منطبق بر شرایط متغیر حاکم بر محیط شهری و همچنین تغییرات ناشی از موقعیت رقابتی شهر را تدوین نماید (World Bank, 2000: 11). این مدیریت یک سند چشم‌انداز بلندمدت است که با برنامه‌های اجرایی کوتاه‌مدت، قابلیت اجرایی آن به اوج می‌رسد (Cities Alliance, 2006: 52). در این نوع مدیریت، نظارت اجرا جدا نیست (رفعیان و گلپایگانی، 1386: 33). "مور" هدف از مدیریت استراتژیک را ایجاد ارزش با ارتقاء بهره‌وری با هزینه‌ای معقول بیان کرده است (Bryson, 2011: 11). مدیریت استراتژیک ابزاری کلیدی در رویارویی با معضلات شهری و دستیابی به آینده بهتر "از جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، زیست‌محیطی" محسوب می‌شود (مالکی و همکاران، 1389: 62).

عناصر مدیریت استراتژیک شهری: عناصر مدیریت استراتژیک شهری با توجه به ویژگی‌های هر شهر تغییر می‌یابند. لیکن، سه عنصر اصلی آن عبارت‌اند از: طراحی و ارزیابی وضع موجود، تنظیم چشم‌انداز بلندمدت و تعیین استراتژی‌ها، اجرا و نظارت. مهم‌ترین مرحله تهیه برنامه‌های مدیریت استراتژیک شهری، تدوین چشم‌اندازهای توسعه شهر است (رفعیان و گلپایگانی، 1386: 33-34).

نتایج تحقیقات خارجی و داخلی

Vazquez و همکاران (2014)، در گزارشی با عنوان "بهترین روش‌ها و متدولوژی‌های برنامه‌ریزی استراتژیک شهری در منطقه دریای مدیترانه" با بررسی مدیریت استراتژیک هفت شهر "الفیها، بارسلونا، لارناکا، مالاگا، سیدیا، اسفاکس، سوس" اقدام به ارائه باکس متدولوژی‌های برنامه‌ریزی‌های استراتژیک در قالب چهار بخش مراحل برنامه استراتژیک، تأثیرات بازیگران، اهداف موردنظر و توضیحات اجرایی هر کدام نموده است.

Alan Coulthart و همکاران (2006)، در پژوهشی با عنوان "استراتژی توسعه شهری، رسیدگی به چالش‌های شهرنشینی سریع و انتقال به یک

اقتصاد بازار گرا" به بررسی چالش‌های زیرساختهای شهری، آماده شدن برای شهرنشینی سریع و ایجاد مؤسسات مالی خصوصی وابسته به اقتصاد مبتنی بر بازار در ویتنام پرداخته و پیشنهاداتی شامل: طبقه‌بندی‌های شهری، پیش‌بینی‌های جمعیت، مسئولیت دولت در قبال مسائل شهری و تحلیل وضع موجود ارائه نموده‌اند.

شکوهِی و همکاران (1395)، در پژوهشی با عنوان "برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه شهر بیرجند بر اساس رویکرد راهبرد توسعه شهر با مدل SWOT و QSPM" به این نتیجه رسیده‌اند که رویکرد مدیریت شهری ایران، متأثر از مکتب برنامه‌ریزی سنتی با محوریت طرح جامع است که در آن ابعاد توسعه فیزیکی و آرایش و انتظام کالبدی، بر ابعاد اجتماعی شهروندی تقدم دارد.

مالکی و همکاران (1389)، در پژوهشی با عنوان "مدل یکپارچه برنامه‌ریزی استراتژیک شهرها و شهرداری‌های ایران (با تأکید بر شهرداری تهران)" به این نتیجه رسیده‌اند که اداره مطلوب شهرها و مخصوصاً کلانشهرها بدون مدیریت یکپارچه شهری امکان‌پذیر نمی‌باشد و مدیریت یکپارچه شهری همان نگاه سیستمی است که مولود نگاه استراتژیک است.

مبانی نظری پژوهش

الگوهای مدیریت شهری

ماکس وبر و نظریه دیوان‌سالاری: وبر 5 اصل را در مدیریت مطرح می‌کند که عبارت‌اند از: 1- اصل تقسیم‌کار وظیفه‌ای 2- اصل تمرکز اختیارات 3- اصل اعمال ضوابط بجای روابط 4- اصل تدوین قوانین برای کلیه امور 5- اصل ثبت و ضبط کلیه اموال و اقدامات و عملیات. او در بحث سازمان از سلطه و اقتدار نام برده و سه نوع سلطه را تعیین می‌کند: "سلطه عقلانی، سنتی و کاریزما". وی بر اساس مفهوم سلطه عقلانی، خصایص سازمان‌های بوروکراتیک را تحلیل کرده و به بحث درباره توسعه و تمایز یابی تدریجی آن می‌پردازد (وبر، 1369).

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره 54 بهار 98
No.54 Spring 2019

شهری دارد که می‌توان از آن با نام «مدیریت استراتژیک شهری» یاد کرد. ناتوانی مدیریت سنتی شهری در برآورده کردن نیازمندی‌های شهرها، رقابتی شدن شهرها در دهکده جهانی، لزوم روشن شدن جایگاه «چشم‌انداز» هر کلانشهر، وجود یک مدیریت استراتژیک به همراه برنامه استراتژیک برای هر شهر را ضروری می‌سازد (رهنما و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۷۵).

روش شناسی

پژوهش حاضر از نوع کاربردی و روش جمع‌آوری اطلاعات، اسنادی و روش مطالعه و بررسی با توجه به اهداف، موضوع و ماهیت تحقیق، اسنادی-تحلیلی می‌باشد و سعی شده تا با بررسی ضرورت به‌کارگیری مدیریت استراتژیک شهری در سیستم مدیریتی کلانشهر تبریز؛ به مطالعه وضعیت مدیریت شهری تبریز از نظر شناسایی نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات پیش رو، با استفاده از تکنیک SWOT، و همچنین بررسی ضرورت بهره‌گیری از سیستم مدیریت استراتژیک شهری در سیستم مدیریتی کلانشهر تبریز، با استفاده از تحلیل معادلات ساختاری اقدام شود. در فرایند کار، ابتدا با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، داده‌ها گردآوری شده و مبنای نظری تدوین شده و سپس به‌منظور مطالعه وضعیت حاضر مدیریت شهری تبریز و ضرورت به‌کارگیری مدیریت استراتژیک اقدام به تحلیل داده‌های پژوهش گردیده است. در این راستا از تکنیک SWOT، و همچنین تحلیل معادلات ساختاری در نرم‌افزار میک بهره‌گیری شده است.

محدوده و قلمرو پژوهش

شهر تبریز با وسعتی حدود ۲۵۰۵۶ هکتار در ۳۸ درجه و ۱ دقیقه تا ۳۸ درجه و ۸ دقیقه عرض شمالی و ۴۶ درجه و ۵ دقیقه تا ۴۶ درجه و ۲۲ دقیقه طول شرقی واقع شده است. متوسط ارتفاع شهر حدود ۱۴۶۰ متر از سطح دریاهای آزاد برآورد گردیده است (طرح جامع سوم تبریز، ۱۳۹۳، ج ۴:

برایان مک لالین و نظریه حاکمیت و مدیریت شهری: "برایان مک لالین" شهر را به‌عنوان یک سیستم باز در نظر می‌گیرد، سیستمی که نسبت به تغییرات روبه رشد از سازگاری بیشتری برخوردار می‌باشد و نسبت به مسائل آن پاسخگو است. در نظر مک لالین فرایند سیستمی حاکم بر شهر بر سیستم برنامه‌ریزی و نظام تصمیم‌گذاری اثرگذار است. نظریه مک لالین پایه تحقیقات بعدی را صورت می‌دهد به‌ویژه آنکه دو مفهوم حاکمیت شهری و حکومت شهری به‌صورت متفاوت در کنار هم قرار بگیرند (حسین پور، ۱۳۹۰: ۲۳).

نظریه ویلیامز: ویلیامز مدیریت شهری را یک تئوری و چشم‌انداز نمی‌داند، بلکه آن را پایه و اساس مطالعات شهری دانسته و اضافه می‌کند که مدیریت شهری ارتباط قوی و تنگاتنگ با ماهیت شهر و ساختارهای اجتماعی و اقتصادی آن دارد (بیگلری، ۱۳۸۹: ۲۲). و اصل اساسی در حکومت‌های محلی استفاده از منابع و امکانات محلی برای تأمین خدمات عمومی و عمران و آبادی محل در چارچوب قانونی و مشارکتی می‌باشد (رجب صلاحی، ۱۳۸۱: ۱۱۸).

رویکرد مدیریت استراتژیک شهری: از آنجا که دانش برنامه‌ریزی شهری ماهیتی شهر محور دارد، با بسیاری از مناسبات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی حاکم بر شهر در تعامل بوده، از آن‌ها متأثر شده و بر آن‌ها تأثیر گذاشته است. از رویکردهای جدید در عرصه برنامه‌ریزی شهری، رویکرد مدیریت و برنامه‌ریزی استراتژیک شهری است که به دنبال گسترش رویکردهای استراتژیک در عرصه شناخت، کنترل و هدایت مسائل در ابعاد مختلف مطرح گردیده است. توجه به مقوله برنامه‌ریزی استراتژیک در حوزه شهرسازی جهت به چالش کشیدن مسائل فراروی مدیران و تصمیم‌سازان عرصه مدیریت شهری قدمت زیادی ندارد (رفیعیان و گلپایگانی، ۱۳۸۶: ۳۲). رسیدن شهرها به چشم‌اندازی که برای خود در نظر می‌گیرند، نیاز به شیوه‌نویسی از مدیریت

۲۳). بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، جمعیت شهر تبریز بالغ بر ۱۵۵۸۶۹۳ نفر بوده است که از این تعداد، ۷۸۶۶۶۱ نفر مرد و ۷۷۲۰۳۲ نفر زن بوده‌اند. همچنین تعداد خانوارهای ساکن این شهر، ۴۹۷۸۹۸ خانوار بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۶).

شیوه نمونه‌گیری و حجم نمونه

جامعه آماری پژوهش حاضر شامل دو خوشه "مدیران و سیاست‌گذاران" و "اساتید و خبرگان متخصص حوزه مدیریت شهری" است. برای سرشکن کردن اختلاف میانگین‌های دو گروه، این دو خوشه در نظر گرفته‌شده تا نتایج پژوهش از میزان خطای کمتری برخوردار باشد. با توجه به ماهیت پژوهش و آنچه در رابطه با تعیین حجم نمونه مدنظر بوده عدم بهره‌گیری از فرمول‌های تعیین حجم نمونه شامل فرمول کوکران و جدول دمورگان می‌باشد. و به‌صورت پیش‌فرض برای هر دو خوشه مذکور تعداد ۳۰ پرسشنامه در نظر

گرفته‌شده است.

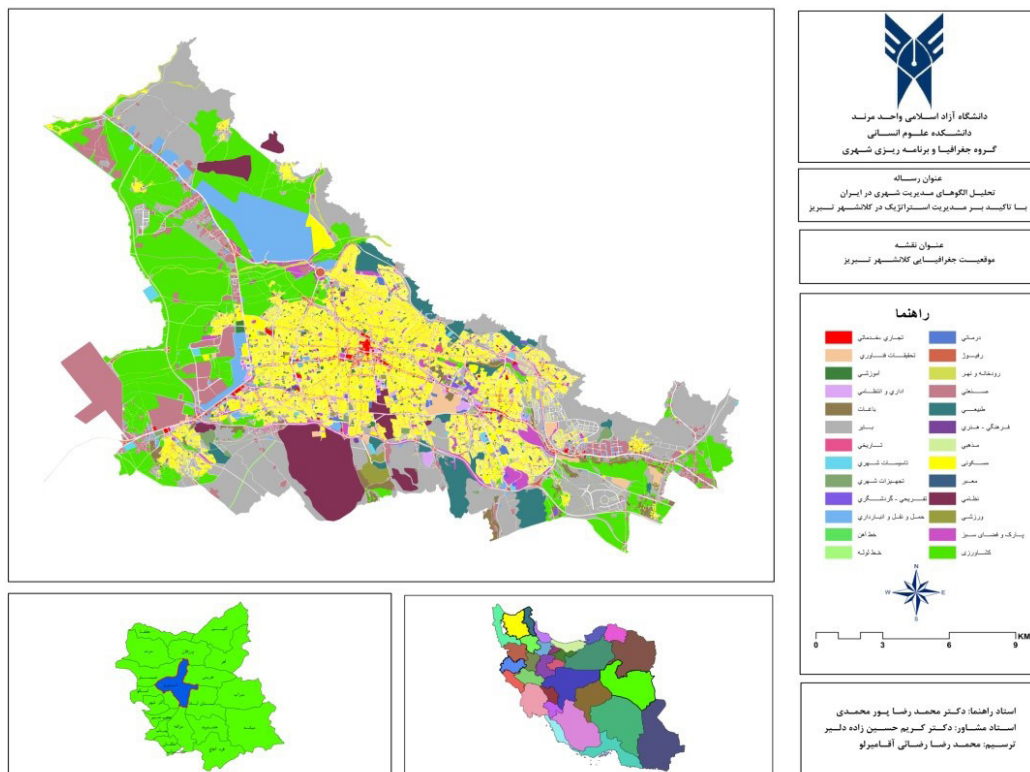
متغیرهای پژوهش

برای شناسایی نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات پیش روی مدیریت شهر تبریز، با بررسی وضعیت فعلی مدیریت شهر و همچنین مصاحبه با صاحب‌نظران، کارشناسان و مدیران شهری، برای هر کدام از شاخص‌های مذکور عوامل متناسب شناسایی شد. سپس موارد اعلامی دسته‌بندی گردید تا عوامل درونی و بیرونی اثرگذار در سیستم مدیریت شهری تبریز شناسایی شود. سپس، جهت تحلیل معادلات ساختاری توسعه مدیریت استراتژیک شهری، عوامل دخیل در این توسعه، به‌صورت یک ساختار، در نظر گرفته‌شده و ارتباطات این عوامل با همدیگر مورد سنجش قرار گرفته تا عوامل کلیدی از آن استخراج شود. این عوامل تعیین‌کننده در توسعه مدیریت استراتژیک شهری، به‌صورت یک برنامه‌ریزی آینده‌نگرانه جهت فائق آمدن بر مشکلات موجود مدیریت شهر تبریز بکار گرفته می‌

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۳۱۷

شکل ۱- نقشه موقعیت جغرافیایی کلانشهر تبریز؛ منبع: نگارندگان

شود تا با تبدیل نقاط منفی به عواملی با بازخورد مثبت، تحقق توسعه مدیریت استراتژیک شهری در تبریز فراهم شود. به این منظور شاخص‌هایی در قالب ۶ مؤلفه با ۴۱ گویه ارائه شده است.

تجزیه و تحلیل داده ها

تحلیل سیستم مدیریت کلانشهر تبریز با تکنیک SWOT

برای شناسایی وضعیت پیش روی مدیریت شهر تبریز، ابتدا با بررسی وضعیت مدیریت فعلی شهر و مصاحبه با صاحب نظران، اساتید، کارشناسان و مدیران شهری، برای هر کدام از شاخص‌های مذکور عوامل متناسب شناسایی شد. سپس موارد اعلامی دسته‌بندی گردید تا عوامل درونی و بیرونی اثرگذار در سیستم بسته به نوع عوامل از جمله؛ نقاط قوت و ضعف برای عوامل درونی، و فرصت‌ها و تهدیدات برای عوامل بیرونی شناسایی شود. پرسشنامه پژوهش در طیف لیکرت طراحی شده و به صورت خوشه‌ای تصادفی توسط ۶۰ نفر از صاحب نظران، اساتید، کارشناسان و مدیران شهری تکمیل

گردیده است. در تنظیم جداول نهایی، میانگین نمرات داده شده به هر عامل محاسبه و به‌عنوان ضریب اولیه آمده است. ضرایب ثانویه نیز درصد هر عامل از مجموع ضرایب اولیه عوامل در هر کدام از شاخص‌ها می باشد. سپس، شاخص‌ها و عوامل از ۱ تا ۴ بر اساس میزان ارزش آن‌ها رتبه‌بندی گردیده و در نهایت با ضرب رتبه در ضریب ثانویه، ارزش نهایی هر عامل تعیین گردیده است. نمره نهایی هر کدام از شاخص‌های عوامل درونی و بیرونی در ماتریس سوات؛ جمع ضرایب نهایی در هر کدام از شاخص‌ها می‌باشد. بر اساس نتایج جداول ۱ تا ۴، جمع امتیازات حاصل از نقاط قوت ۲,۵۰، نقاط ضعف ۳,۴۱، فرصت‌ها ۲,۴۸ و تهدیدات ۳,۶۱ می‌باشد. پس از مشخص شدن عوامل درونی و بیرونی و تعیین ارزش هر عامل، در ادامه راهبردها و استراتژی‌های مرتبط با هر بخش تعیین می‌گردد. جدول شماره ۶ راهبردهای ترکیبی قابل اجرا در سیستم مدیریت شهری تبریز را نمایش می‌دهد. برای تعیین وضعیت کلی راهبردها از ضریب نهایی

جدول ۱- نقاط قوت مدیریت شهر تبریز؛ منبع: نگارندگان

نقاط قوت	ضریب اولیه	ضریب ثانویه	رتبه	ضریب نهایی
وجود نیروهای متخصص در بدنه شهرداری	۳	۰,۱۵	۳	۰,۴۵
استفاده از کارکنان با مدرک مرتبط در شغل مربوطه	۱	۰,۰۵	۳	۰,۱۵
آموزش‌های حین خدمت برای کارکنان شهرداری	۲	۰,۱۰	۲	۰,۲۰
وجود شورای شهر متخصص	۲	۰,۱۰	۳	۰,۳۰
وجود بستر مناسب برای توسعه قوانین پیشرفته شهری	۲	۰,۱۰	۲	۰,۲۰
تغییر رویکرد به تخصص گرایی	۲	۰,۱۰	۳	۰,۳۰
الگو گیری و الگوسازی در قالب تعریف برند برای شهر	۲	۰,۱۰	۲	۰,۲۰
توجه به پروژه‌های مشارکتی	۲	۰,۱۰	۲	۰,۲۰
وجود سیستم مکانیزه و اتوماسیون در ارائه خدمات شهری	۲	۰,۱۰	۲	۰,۲۰
تمرکز دایی در تصویب طرح‌های توسعه شهری	۲	۰,۱۰	۳	۰,۳۰
جمع	۲۰	۱	-	۲,۵۰

جدول ۲- نقاط ضعف مدیریت شهر تبریز؛ منبع: نگارندگان

ضریب نهایی	رتبه	ضریب ثانویه	ضریب اولیه	نقاط ضعف
۰,۲۶	۳	۰,۰۸	۳	تراکم نیروی انسانی غیر کارآمد و مدیریت ناصحیح منابع انسانی
۰,۳۵	۴	۰,۰۸	۳	عدم شفافیت در سیستم مدیریت شهری
۰,۲۶	۳	۰,۰۸	۳	عدم توجه به مؤلفه‌های نوین مدیریت شهری (شهر هوشمند)
۰,۳۵	۳	۰,۱۱	۴	پایین بودن مشارکت مردمی
۰,۱۸	۳	۰,۰۶	۲	ضعف ساختارها و قوانین و عدم کنترل و نظارت
۰,۲۶	۳	۰,۰۸	۳	برخورد سلیقه‌ای در اعمال مدیریت و تغییر مدیریت‌ها
۰,۴۷	۴	۰,۱۱	۴	برخورد سلیقه‌ای در اعمال قوانین
۰,۳۵	۴	۰,۰۸	۳	عدم مدیریت بهینه شهری و عدم توزیع مناسب امکانات شهری
۰,۴۷	۴	۰,۱۱	۴	نارسایی در قوانین شهرسازی و تشکیلات
۰,۴۴	۳	۰,۱۴	۵	عدم وجود ابتکارات مدیریتی
۳,۴۱	-	۱	۳۴	جمع

جدول ۳- فرصت‌های پیش روی مدیریت شهر تبریز؛ منبع: نگارندگان

ضریب نهایی	رتبه	ضریب ثانویه	ضریب اولیه	فرصت‌ها
۰,۳۶	۳	۰,۱۲	۳	آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی و مشکلات مدیریت شهری
۰,۱۶	۲	۰,۰۸	۲	مرکزیت تبریز در شمال غرب کشور
۰,۲۴	۲	۰,۱۲	۳	مجاورت با کشورهای هم‌جوار و امکان فرصت‌های سرمایه‌گذاری
۰,۲۴	۳	۰,۰۸	۲	دسترسی به متخصصین در زمینه مدیریت شهری در قالب مشاوران
۰,۱۲	۳	۰,۰۴	۱	امکان بهره‌گیری از الگوهای خارجی درگیر با مسائل مشابه
۰,۱۶	۲	۰,۰۸	۲	توان بالای اقتصادی مدیریت شهری و امکان استفاده از NGO
۰,۲۴	۲	۰,۱۲	۳	امکان برند سازی شهری
۰,۳۶	۳	۰,۱۲	۳	استفاده از فرصت رویداد تبریز ۲۰۱۸ در سیستم مدیریت شهری
۰,۳۶	۳	۰,۱۲	۳	امکان توسعه تکنولوژی‌های مدیریتی
۰,۲۴	۲	۰,۱۲	۳	در دسترس بودن الگوهای جدید و پیشرفته مدیریت شهری
۲,۴۸	-	۱	۲۵	جمع

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۳۱۹

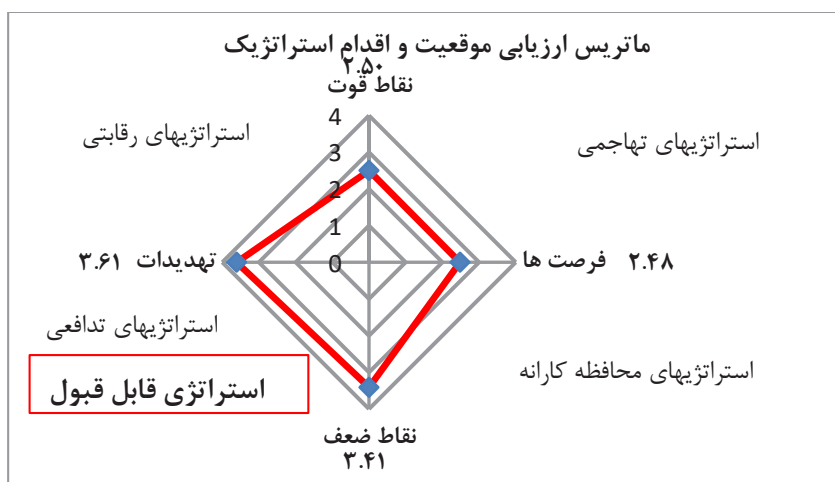
این عوامل باهم دیگر مورد سنجش قرار گرفته است. تا عوامل مهم و کلیدی را از آن بتوان استخراج کرد. این عوامل کلیدی و تعیین کننده در توسعه مدیریت استراتژیک شهری بکار گرفته می‌شود تا خروجی مورد نظر به صورت یک برنامه ریزی آینده نگرانه در جهت فائق آمدن بر مشکلات موجود مدیریت شهر تبریز درآید و با تبدیل نکات منفی به عواملی با بازخورد مثبت، راه تحقق توسعه مدیریت استراتژیک شهری در کلانشهر تبریز فراهم شود. در این بین، با بررسی نظرات کارشناسان و تحلیل آن‌ها در نرم افزار میک مک، شاخص‌هایی از سیستم متشکل از متغیرهای مدیریت استراتژیک و مدیریت سنتی، که بیشترین تأثیرگذاری و تأثیرپذیری مستقیم

هر بخش (SWOT) استفاده می‌گردد. هر بخش ضریبی دارد که از مجموع ضرایب نهایی هر عامل به دست آمده است. بر طبق نتایج به دست آمده، راهبردهای مدیریت کلانشهر تبریز به راهبردهای تدافعی نزدیک می‌باشد (شکل شماره ۲) و مسئولین باید سعی کنند با کاهش نقاط ضعف و تبدیل تهدیدات به فرصت‌ها به سمت این راهبردها گام بردارند.

تحلیل معادلات ساختاری سیستم مدیریت کلانشهر تبریز
جهت برنامه ریزی ساختاری توسعه مدیریت استراتژیک شهری، عوامل دخیل در این توسعه، به صورت یک ساختار، در نظر گرفته شده و ارتباطات

جدول ۴ - تهدیدات پیش روی مدیریت شهر تبریز؛ منبع: نگارندگان

ضریب نهایی	رتبه	ضریب ثانویه	ضریب اولیه	تهدیدات
۰,۴۹	۴	۰,۱۲	۵	دخالت و اعمال نظر افراد خارج از سازمان در مدیریت شهری
۰,۲۹	۳	۰,۱۰	۴	بافت فرسوده گسترده و تأثیرات مدیریتی
۰,۲۲	۳	۰,۰۷	۳	افزایش اختلاف طبقاتی و تأثیرات مدیریتی
۰,۲۹	۴	۰,۰۷	۳	سبقت سایر شهرها در برند سازی و جذب سرمایه گذاری
۰,۳۹	۴	۰,۱۰	۴	عدم مدیریت صحیح زیرساختها
۰,۲۹	۳	۰,۱۰	۴	مدیریت غیرعلمی و ناکارآمدی سیستم مدیریت شهری
۰,۳۹	۴	۰,۱۰	۴	تضعیف اعتماد بین دو طبقه مدیریت شهری و شهروندان
۰,۳۷	۳	۰,۱۲	۵	عدم وجود چشم انداز در مدیریت راهبردی شهر
۰,۳۹	۴	۰,۱۰	۴	توسعه رویکردوندالیستی نسبت به اقدامات مدیریت شهری
۰,۴۹	۴	۰,۱۲	۵	عدم امنیت سرمایه گذاری
۳,۶۱	-	۱	۴۱	جمع

شکل ۲- تعیین وضعیت استراتژیک مدیریت فعلی شهر تبریز در مدل SWOT؛ منبع:

نگارندگان

و غیرمستقیم را برهم و از هم دارند، مشخص گردیدند. عواملی که بیشترین تأثیر در سیستم را داشته‌اند و نیز عوامل دوجبه‌ای، به‌عنوان عوامل کلیدی تعیین شده‌اند. در این راستا، ۵ متغیری که بیشترین تأثیرگذاری مستقیم در سیستم را دارند عبارت‌اند از: ظرفیت‌سازی نهادی، مدیریت یکپارچه شهری، تحقق شهر هوشمند، بهره‌گیری از NGOها، مدیریت منابع انسانی. ۵ متغیرمستقیم که بیشترین تأثیرپذیری در سیستم را دارند عبارت‌اند از: میزان بهره‌وری، انعطاف‌پذیری، مکانیزم تصمیم‌گیری، مدیریت منابع انسانی، پویایی. نتایج به دست آمده از متغیرهای تأثیرگذار و تأثیرپذیر غیرمستقیم سیستم نیز در جدول ۵ قابل مشاهده است. نتایج پژوهش مبین این نکته است که اهم مدیریت شهری و مدیریت راهبردی می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای جهت کاهش ناهنجاری‌ها در سیستم مدیریتی و راهبردی شهر داشته باشد و تأثیر مثبت خود را بر متغیرهایی نظیر میزان بهره‌وری عمومی، تصمیم‌گیری‌ها، پویایی سیستم‌های شهری بگذارد و منجر به توسعه مدیریت استراتژیک شود. پراکندگی عوامل و جایگاه آن‌ها در محور اثرگذاری-اثرپذیری مستقیم و غیرمستقیم در اشکال ۳ و ۴ آمده است. همچنین متغیرهای تعیین‌کننده و تأثیرگذار، متغیرهای دوجبه‌ای، متغیرهای تأثیرپذیر

و غیرمستقیم را برهم و از هم دارند، مشخص گردیدند. عواملی که بیشترین تأثیر در سیستم را داشته‌اند و نیز عوامل دوجبه‌ای، به‌عنوان عوامل کلیدی تعیین شده‌اند. در این راستا، ۵ متغیری که بیشترین تأثیرگذاری مستقیم در سیستم را دارند عبارت‌اند از: ظرفیت‌سازی نهادی، مدیریت یکپارچه شهری، تحقق شهر هوشمند، بهره‌گیری از NGOها، مدیریت منابع انسانی. ۵ متغیرمستقیم که بیشترین تأثیرپذیری در سیستم را دارند عبارت‌اند از: میزان بهره‌وری، انعطاف‌پذیری، مکانیزم تصمیم‌گیری، مدیریت منابع انسانی، پویایی. نتایج به دست آمده از متغیرهای تأثیرگذار و تأثیرپذیر

جدول ۶- ماتریس استراتژی‌های ترکیبی در مدل SWOT؛ منبع: نگارندگان

فهرستی از نقاط قوت (S) بر اساس جدول شماره ۱	فهرستی از نقاط ضعف (W) بر اساس جدول شماره ۲	SWOT
<p>فهرستی از فرصت‌ها (O) بر اساس جدول شماره ۳</p> <p>استراتژی‌های SO</p> <ul style="list-style-type: none"> - توجه به تخصص گرایی و استفاده از ظرفیتهای مشاوران با رویکرد تخصص گرایی - تمرکز بر مدیریت از پایین به بالا با تأکید بر NGOها - تقویت رویکردهای شهر هوشمند - آسیب‌شناسی قوانین و مقررات مدیریتی فعلی و توسعه قوانین پیشرفته شهری بر پایه توجه به حقوق شهروندی - توجه به پیشینه تاریخی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و هنری، جهت برندسازی برای شهر با تأکید بر تبریز ۲۰۱۸ - بهره‌گیری از الگوهای مشابه جهانی با رویکرد محلی در سیستم مدیریت شهری 	<p>استراتژی‌های WO</p> <ul style="list-style-type: none"> - تقویت رویکرد تکنولوژیکی برای کاهش وابستگی به نیروی انسانی - تقویت رویکرد شهر هوشمند و شفافیت در سیستم - تقویت نظارت بر عملکرد سیستم در راستای کاهش برخورد سلیقه‌ای در اعمال قوانین - توجه به مشارکتهای مردمی جهت بهره‌گیری از سرمایه‌های اجتماعی در راستای کاهش شکاف مدیریتی و شهروندی - توجه به مدیریت دانش و استفاده از ابتکارات مدیریتی - بهره‌گیری از الگوهای جدید مدیریت شهری در راستای کاهش نارسایی‌های مدیریتی فعلی - گسترش آموزش‌های شهروندی در جهت توسعه حقوق شهروندی 	
<p>فهرستی از تهدیدات (T) بر اساس جدول شماره ۴</p> <p>استراتژی‌های ST</p> <ul style="list-style-type: none"> - تقویت سیستم‌های مدیریتی جهت جلوگیری از نفوذ افراد خارج از مدیریت شهری - بهره‌گیری از پروژه‌های مشارکتی در جهت کاهش بافت‌های مسئله‌دار شهری - توسعه عدالت اجتماعی با استفاده از نیروهای متخصص جهت کاهش شکاف اجتماعی - بهره‌گیری از توانایی‌های تخصصی موجود در راستای مدیریت صحیح زیرساخت‌ها - توجه به پروژه‌های مشارکتی و تقویت اعتماد اجتماعی بین مدیریت شهری و شهروندان - تمرکز بر الگوسازی در قالب برند شهری و کاهش شکاف موجود بین شهرهای هم‌تراز - تقویت رویکرد تخصص گرایی و توجه به چشم‌اندازسازی و توسعه مدیریت راهبردی 	<p>استراتژی‌های WT</p> <ul style="list-style-type: none"> - بهره‌گیری از مشارکتهای شهروندی برای کاهش رویکرد وندالیستی - تمرکز بر توسعه ساختارها و قوانین نظارتی در جهت کاهش عوارض سوء مدیریت زیرساخت‌ها - بهره‌گیری از توان بالای سرمایه اجتماعی در جهت برندسازی شهری و بهره‌گیری از مزایای آن - توجه به مؤلفه‌های مدیریت راهبردی و کاهش نیروی انسانی ناکارآمد و توسعه تخصص گرایی - بهره‌گیری از رویکرد برون‌سپاری در مدیریت شهری در راستای توسعه امنیت سرمایه‌گذاری - تقویت سیستم نظارتی و کاهش عدم شفافیت و تقویت اعتماد اجتماعی و توسعه سرمایه‌گذاری - تأکید بر مدیریت راهبردی جهت چشم‌اندازسازی در برنامه‌ریزی و جلوگیری از برخورد سلیقه‌ای 	

متغیرهای تأثیرپذیر یا نتیجه سیستم: این متغیرها در ناحیه جنوب شرق شکل شماره ۳، مشخص هستند و می‌توان آن‌ها را متغیرهای نتیجه نیز نامید. این متغیرها اثرپذیری بسیار زیاد از سیستم و اثرگذاری بسیار کم در سیستم دارند. در این پژوهش، پویایی اقتصاد شهری، پشتیبانی از ایده‌های نوین، رقابت‌پذیری شهری از جمله این متغیرها هستند. این عوامل بی‌آنکه بر سایر عوامل حوزه تأثیر زیادی داشته باشند، به مقدار زیادی از آن‌ها متأثر می‌شوند.

متغیرهای مستقل: این متغیرها دارای اثرگذاری و اثرپذیری کمی هستند و در ناحیه جنوب غربی شکل شماره ۴ قرار گرفته‌اند. مدیریت دانش، مکانیزم چرخه درآمد و هزینه، مکانیزم مشارکت ذی‌نفعان، قابلیت اندازه‌گیری حصول نتیجه، مدیریت منابع انسانی از جمله این عوامل هستند. در واقع، عوامل مستقل نه بر سایر عوامل تأثیر زیادی می‌گذارند و نه از آن‌ها تأثیر زیاد می‌پذیرند. نتایج عوامل

و متغیرهای مستقل در ادامه شناسایی شده است. متغیرهای تعیین‌کننده و تأثیرگذار: با توجه به شناسایی سیستم به‌عنوان سیستم پایدار، وجود عوامل ناحیه شمال غربی شکل شماره ۳، نشان‌دهنده توان تأثیرگذاری کلان آن‌ها بر کل سیستم است. این متغیرها عبارت‌اند از: میزان بهره‌وری، مکانیزم ترکیب شاخص‌ها با اهداف، سرعت عمل، وجود تفکر راهبردی، مکانیزم سیاست‌گذاری. این متغیرها، بیشترین تأثیرگذاری و کمترین تأثیرپذیری در کل سیستم را دارا هستند.

متغیرهای دوجوهی: این متغیرها دارای دو ویژگی مشترک اثرگذاری زیاد و اثرپذیری زیاد هستند و هر عملی روی آن‌ها، در متغیرهای دیگر تغییر ایجاد می‌کند. در ناحیه شمال شرقی نمودار در شکل شماره ۴، عوامل انعطاف‌پذیری، مدیریت منابع انسانی، مکانیزم تصمیم‌گیری، پویایی، آینده‌نگری قرار دارند و بر عوامل دیگر تأثیر زیادی می‌گذارند و از آن‌ها بسیار تأثیر می‌پذیرند.

جدول ۵ - شاخص‌های تحلیل معادلات ساختاری مدیریت استراتژیک و مدیریت شهری؛ منبع:

محاسبات نگارندگان در محیط نرم‌افزار میک

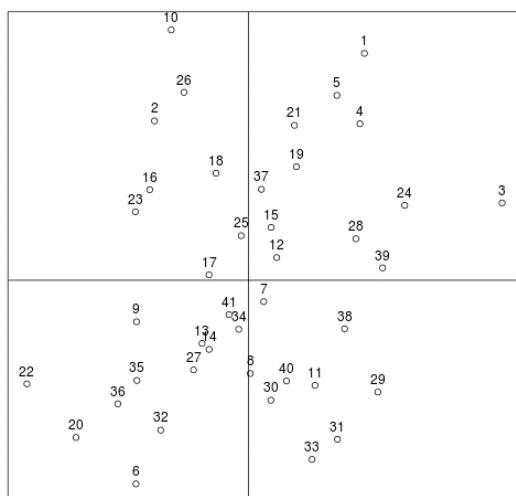
اثر غیرمستقیم		اثر مستقیم		شاخص‌های ترکیبی مدیریت شهری و مدیریت استراتژیک
میزان اثرپذیری	میزان اثرگذاری	میزان اثرپذیری	میزان اثرگذاری	
۱۰۳۰۷۸۴۱	۹۸۹۵۸۶۵	۷۳	۷۲	۱. انعطاف‌پذیری
۹۳۶۴۸۴۷	۴۹۰۳۲۶۳	۶۵	۳۸	۲. سرعت عمل
۸۲۲۰۲۸۱	۱۳۱۶۹۹۱۸	۵۹	۹۴	۳. ظرفیت‌سازی نهادی
۹۳۲۴۴۴۲	۹۷۸۹۸۵۲	۶۷	۷۳	۴. مدیریت منابع انسانی
۹۷۲۰۷۲۵	۹۲۴۲۸۳۳	۷۱	۶۷	۵. مکانیزم تصمیم‌گیری
۴۲۹۷۰۰۵	۴۴۶۳۲۳۷	۳۴	۳۲	۶. امنیت شهری
۶۸۴۱۴۵۳	۷۵۰۱۱۶۱	۴۸	۵۴	۷. پویایی اقتصاد شهری
۵۸۳۷۳۸۸	۷۱۸۰۷۱۷	۴۱	۵۲	۸. رقابت‌پذیری شهری
۶۵۵۹۱۹۵	۴۴۷۵۱۶۲	۴۵	۳۰	۹. مکانیزم چرخه درآمد و هزینه
۱۰۶۳۴۶۶۴	۵۳۰۱۸۷۱	۷۸	۳۸	۱۰. میزان بهره‌وری
۵۶۷۱۵۷۱	۷۷۲۰۹۰۸	۴۰	۶۱	۱۱. تمرکززدایی و جلوگیری از تمرکز
۷۴۵۶۲۴۰	۷۸۱۰۱۰۴	۵۱	۵۵	۱۲. توانایی چشم‌انداز سازی
۶۲۵۸۳۹۷	۶۰۳۴۳۵۹	۴۱	۴۷	۱۳. قابلیت اندازه‌گیری حصول نتیجه
۶۱۷۴۷۵۳	۶۲۰۱۲۷۰	۴۰	۴۳	۱۴. قابلیت بازخورد نتایج
۷۸۷۸۰۹۷	۷۶۷۶۹۲۰	۵۷	۵۳	۱۵. مکانیزم خط‌مشی و تصمیم‌گیری
۸۴۰۵۱۷۲	۴۷۹۰۵۲۵	۶۰	۳۲	۱۶. مکانیزم سیاست‌گذاری
۷۲۱۵۹۵۲	۶۲۰۰۳۷۳	۵۱	۴۰	۱۷. مکانیزم مشاوره
۸۶۳۴۲۰۹	۶۳۶۷۴۴۳	۶۱	۴۴	۱۸. وجود تفکر راهبردی
۸۷۲۵۵۴۹	۸۲۷۸۷۵۸	۶۰	۵۸	۱۹. آینده‌نگری
۴۹۴۴۵۳۴	۳۰۳۷۴۶۷	۳۷	۲۱	۲۰. پاسخ‌گویی
۹۳۰۳۲۹۲	۸۲۳۱۵۰۴	۶۷	۵۹	۲۱. پویایی
۵۶۹۳۸۲۴	۱۸۶۹۰۷۰	۴۳	۱۴	۲۲. سیستم‌های نظارت و کنترل
۸۰۹۶۴۸۸	۴۴۴۹۷۸۸	۵۹	۳۱	۲۳. قابلیت کنترل
۸۱۸۵۸۵۳	۱۰۸۵۴۴۶۳	۵۶	۷۷	۲۴. مدیریت یکپارچه شهری
۷۷۶۲۷۶۳	۶۹۶۴۸۷۰	۵۶	۵۱	۲۵. مکانیزم پایش
۹۷۶۳۵۰۸	۵۶۰۳۹۰۸	۶۷	۳۸	۲۶. مکانیزم ترکیب شاخص‌ها با اهداف
۵۸۸۷۸۷۵	۵۸۳۲۳۳۸	۴۵	۴۶	۲۷. مکانیزم شفافیت یا ترانس پارانسی
۷۷۱۹۱۴۴	۹۶۹۳۲۷۲	۵۵	۷۲	۲۸. وجود رویکرد سیستمی
۵۵۷۸۶۰۸	۱۰۲۱۵۶۱۰	۴۱	۷۵	۲۹. بهره‌گیری از NGO ها
۵۴۶۴۹۸۸	۷۶۷۰۸۶۵	۴۴	۵۴	۳۰. دموکراسی شهری
۴۹۱۹۴۹۹	۹۲۵۴۲۹۴	۳۷	۶۸	۳۱. شهروندمداری
۵۰۴۷۲۶۶	۵۰۵۰۹۹۸	۳۸	۴۰	۳۲. عدالت اجتماعی
۴۶۳۸۴۱۲	۸۶۵۱۳۴۶	۳۵	۶۲	۳۳. مشارکت مدنی
۶۴۵۴۴۱۹	۶۹۰۶۳۶۸	۴۷	۴۹	۳۴. مکانیزم مشارکت ذینفعان
۵۷۴۱۳۳۲	۴۴۸۵۴۲۸	۳۹	۳۱	۳۵. ابتکارات مدیریتی
۵۴۱۵۱۷۶	۴۰۳۰۶۹۸	۳۶	۲۹	۳۶. استفاده از تکنولوژی
۸۴۰۹۳۱۴	۷۴۴۵۷۲۳	۶۱	۵۱	۳۷. پایداری شهری
۶۴۶۲۲۵۴	۹۴۲۵۸۱۲۱	۴۵	۶۳	۳۸. پشتیبانی از ایده‌های نوین
۷۳۱۲۹۵۸	۱۰۳۲۸۴۳۵	۵۲	۷۷	۳۹. تحقق شهر هوشمند
۵۷۳۳۳۰۲	۸۰۴۳۰۰۹	۴۲	۵۵	۴۰. تقویت طبقه خلاق شهری
۶۶۶۰۰۰۵	۶۶۷۶۲۸۹	۴۷	۴۵	۴۱. مدیریت دانش

مدیریت سنتی موجود و لزوم انتقال به رویکرد مدیریت استراتژیک در سیستم مدیریتی این کلانشهر نموده است. مدیریت شهری فعلی تبریز اگرچه سعی در متحول شدن از سیستم سنتی به رویکرد جدیدی دارد، اما عدم طراحی مناسب نوع مدیریت شهری به شیوه نوین و استراتژیک، آن را در

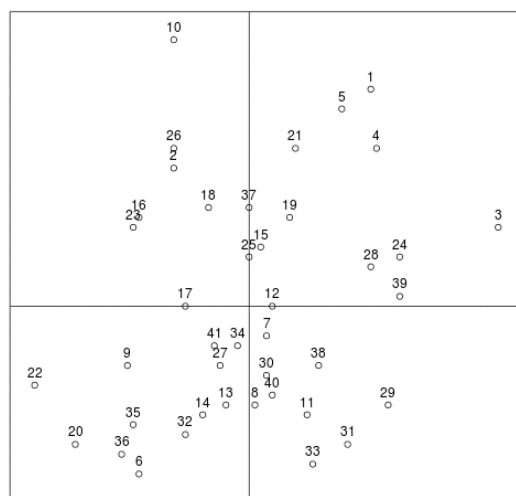
غیرمستقیم را نیز می‌توان از جدول شماره ۵ و شکل شماره ۴ مشاهده کرد.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر در پی بررسی ضرورت به‌کارگیری مدیریت استراتژیک شهری در سیستم مدیریتی کلانشهر تبریز، اقدام به مطالعه و بررسی سیستم

شکل ۴- پراکندگی عوامل و جایگاه آن‌ها در محور اثرگذاری- اثرپذیری غیرمستقیم؛ منبع: نگارندگان

شکل ۳- پراکندگی عوامل و جایگاه آن‌ها در محور اثرگذاری- اثرپذیری مستقیم؛ منبع: نگارندگان

مدیریتی و راهبردی شهر داشته باشد و تأثیر مثبت خود را بر متغیرهایی نظیر میزان بهره‌وری عمومی، تصمیم‌گیری‌ها، پویایی سیستم‌های شهری بگذارد و منجر به توسعه مدیریت استراتژیک شود. آنچه به صورت چکیده در ارتباط با پژوهش حاضر می‌توان به آن اشاره کرد؛ لزوم توجه به این مفهوم است که تفکر سنتی فعلی مدیریت شهری علی‌رغم جاری و ساری بودن آن در مدیریت کلانشهر تبریز با توجه به ماهیت پویای مفهوم شهر، در گذر زمان دچار نارسایی‌های شدید بوده و خواهد شد. این موضوع لزوم توجه به مدیریتی پویا را برای مدیران شهری این کلانشهر گوشزد می‌نماید. ماهیت راهبردی تفکر استراتژیک، توانایی‌های لازم را در کنترل بهینه سیستم‌های مدیریتی پویای شهری را داراست. خلاصه نتایج حاصل از این پژوهش نیز مفهوم فوق را به صورت موردی در کلانشهر تبریز مورد تأکید قرار داده و ضرورت شیفت و انتقال از سیستم مدیریت سنتی به مدیریت استراتژیک در مدیریت شهری را با تأکید بر در نظر داشتن پیش‌نیازهای استقرار این سیستم و تفکر در مدیریت شهر تبریز نمایان می‌سازد.

بلا تکلیفی قرار داده و صرفاً برنامه‌ریزی‌هایی موضعی برای توسعه شهر به صورت استراتژی محور تدوین می‌گردد که آن هم به دلیل استراتژیک نبودن ذات مدیریت شهری در تبریز، ناکام می‌ماند. بر اساس شناسایی نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات پیش روی مدیریت شهر تبریز، با استفاده از مدل برنامه‌ریزی استراتژیک SWOT، راهبردهای مدیریت این کلانشهر به راهبردهای تدافعی نزدیک می‌باشد و مسئولین باید سعی کنند با کاهش نقاط ضعف و تبدیل تهدیدات به فرصت‌ها به سمت این راهبردها گام بردارند. همچنین جهت تحلیل مشکلات موجود مدیریت فعلی شهر تبریز و تبدیل آن به مدیریت استراتژیک شهری، با بررسی نظرات کارشناسان و تحلیل آن‌ها در نرم‌افزار میک، شاخص‌هایی از سیستم، متشکل از متغیرهای مدیریت استراتژیک و مدیریت سنتی، که بیشترین تأثیرگذاری و تأثیرپذیری مستقیم و غیرمستقیم را برهم و از هم دارند، مشخص گردیدند. نتایج به‌دست‌آمده مبین این نکته است که اهرم مدیریت شهری و مدیریت راهبردی می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای جهت کاهش ناهنجاری‌ها در سیستم

فهرست منابع

منابع فارسی

- بابایی، مهناز؛ ابراهیمی، سعید (۱۳۹۵)، مطالعه و بررسی مؤلفه‌های مدیریت یکپارچه در شهر اصفهان، فصلنامه اقتصاد شهری، سال اول، شماره اول، زمستان ۱۳۹۵، صص ۳۶-۱۷.
- بیگلری، شادی (۱۳۸۹)، ارزیابی عملکرد مدیریت شهری در پایداری محله‌ای ناحیه ۲ شهرداری منطقه ۴ تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس.
- حسین پور، سید علی (۱۳۹۰)، تحلیل موانع ایجاد مدیریت یکپارچه شهری با تأکید بر نقش نهادهای حکومتی (نمونه موردی: کلانشهر تهران)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس.
- حلاجیان، ابراهیم؛ امین شاد، علی (۱۳۹۴)، شناسایی و تدوین استراتژی‌های مؤثر مدیریت استراتژیک توسعه شهری شهرستان رامسر، نشریه مدیریت شهری، شماره ۴۰ پاییز ۱۳۹۴، صص ۴۱۵-۳۹۷.
- رجب صلاحی، حسین (۱۳۸۱)، ساختار حکومت محلی، مدیریت شهری و شهرداری، برنامه‌ریزی و مدیریت شهری؛ مسائل نظری و چالش‌های تجربی، تهران: انتشارات شهرداری‌ها.
- رحیمی، محمد؛ نظریان، اصغر (۱۳۹۱)، تحلیل الگوی مدیریتی شهر تهران، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۸۱، پاییز ۱۳۹۱، صص ۱۲۶-۱۱۱.
- رفیعیان، مجتبی؛ گلپایگانی، عبدالرضا (۱۳۸۶)، برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه شهری به همراه مطالعه موردی برنامه‌ریزی استراتژیک شهر کرمان، ویژه‌نامه مدیریت استراتژیک شهری، شماره ۱، اردیبهشت ۱۳۸۶، صص ۵۲-۳۱.
- رهنما، محمدرحیم؛ خاکپور، براتعلی؛ صادقی، مجتبی (۱۳۹۱)، تحلیل مدیریت استراتژیک در کلانشهر مشهد با به‌کارگیری مدل SWOT، نشریه علمی پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی، سال ۱۶، شماره ۴۲، بهار ۱۳۹۱، صص ۱۹۸-۱۷۳.
- رهنما، محمدرحیم؛ صادقی، مجتبی (۱۳۹۱)، شناسایی و سنجش بسترهای بایسته برای الگوی مدیریت استراتژیک شهری (مطالعه موردی شهر مشهد)، فصلنامه علمی- پژوهشی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، دوره سوم، شماره ۹، تابستان ۱۳۹۱، صص ۳۴-۲۱.
- شکوهی، محمد اجزاء؛ اسکندری ثانی، محمد؛ محمدآبادی، جواد (۱۳۹۵)، برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه شهر بیرجند بر اساس رویکرد راهبرد توسعه شهر با مدل SWOT و QSPM، فصلنامه علمی ترویجی مطالعات فرهنگی و اجتماعی خراسان، سال ۱۱، شماره ۱، پاییز ۱۳۹۵، صص ۱۲۵-۱۰۵.
- فاروقی، فرزین (۱۳۹۱)، برنامه‌ریزی ترابری شهری و توسعه اجتماعی (مطالعه تطبیقی ایران و فرانسه)، فصلنامه مطالعات شهری، سال اول، شماره دوم، بهار ۱۳۹۱، صص ۱۰۰-۸۷.
- کاظمیان، غلامرضا و همکاران (۱۳۹۳)، مدیریت شهری، (جلد اول: مبانی و حوزه‌ها)، چاپ دوم، تهران، انتشارات تیسرا.
- کونتز، هارولد (۱۳۸۰)، اصول مدیریت، ترجمه: محمدهادی چمران، چاپ سوم، موسسه انتشارات علمی.
- مالکی، جواد؛ مهدوی مزده، محمد؛ سرور، رحیم (۱۳۸۹)، مدل یکپارچه برنامه‌ریزی استراتژیک شهرهای ایران (با تأکید بر شهر و شهرداری تهران)، فصلنامه علمی پژوهشی انجمن جغرافیای ایران، سال ۸، شماره ۲۶، پاییز ۱۳۸۹، صص ۸۱-۶۱.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۶)
- مهندسان مشاور نقش محیط (۱۳۹۳)، طرح توسعه و عمران شهر تبریز (طرح جامع سوم شهر تبریز)، اداره کل راه و شهرسازی استان آذربایجان شرقی.
- میرابی، وحید رضا (۱۳۸۲)، مدیریت (مبانی و استراتژی)، انتشارات شهرآشوب، چاپ دوم، تابستان

terranean, fundacion ciedes.

- World Bank (2000), Cities in Transition, Washington D.C., September 2000.

۱۳۸۲.

- وبر، ماکس (۱۳۶۹)، شهر در گذر زمان، ترجمه: شیوا کاویانی، چاپ اول، تهران: شرکت سهامی انتشار.

منابع انگلیسی

- Bryson, John M. (2011), Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations: A Guide to Strengthening and Sustaining Organizational Achievement. Fourth Edition. Published by Jossey-Bass A Wiley Imprint.

- Chakrabarty, B. K. (2001), Urban Management - Concepts, Principles, Techniques And Education. Cities. Vol. 18, No. 5, Pp: 331-345.

- Cities Alliance (2006), City Development Strategy Guidelines Driving Urban Performance, WASHINGTON D.C., February 1, 2006. Refer to: <http://www.araburban.org/files/file/cds-guidelines-final-march06.pdf>

- Coulthart, Alan; Nguyen, Quang; Sharpe, Henry (2006), Urban development strategy: meeting the challenges of rapid urbanization and the transition to a market oriented economy, World Bank in Vietnam, refer to: <https://searchworks.stanford.edu/view/6679577>

- European Commission (2016), Strategic Plan 2016-2020 DG Regional and Urban Policy, Ref. Ares (2016) 1566833 - 01/04/2016.

- McGill, Ronald (1998), Urban management in developing countries, Cities, Vol. 15, No. 6, pp. 463-471

- Van Dijk, Meine Pieter (2006), Managing cities in developing countries, Cheltenham, UK: Edward Elgar

- Vázquez, Débora Salafranca; m^adel carmen, garcía peña; oriol barba, suñol (2014), methodology and best practices in urban strategic plannig in the medi-

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

■ ۳۲۶ ■

بررسی تأثیر رضایتمندی از خدمات و امکانات دانشگاه بر ابعاد حس دلبستگی دانشجویان به مکان

لیلا کریمی فرد* - دکترای آمایش فضا و شهرسازی، عضو هیئت علمی دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران، ایران
فاطمه طباطبایی ملاذی - کارشناسی ارشد مهندسی معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران، ایران

Effect of University Service and Quality Satisfaction on Dimensions of Students Sense of Place attachment

Abstract

The aim of this study was investigating the effect of satisfaction of students from university service and facility on students sense of place identity in academic environments. The research method was descriptive- correlational. The population of study included all of the students of Islamic azad university south Tehran branch in 2013-2014 academic year.

Using stratified random sampling method, a sample consisting of 379 student (calculated via Cochran sample size formula) from faculties of art and architecture, technical and engineering, and sciences were selected proportionally. For collecting required data, a researcher- made questionnaire was used and analyzed with spss 19. The results show a positive relationship between university service and facility satisfaction, and dimensions of students sense of place attachment. also satisfaction from academic staff, university rules and their implementation are the two most effective predictors of students sense of attachment toward university.

Key words: Sense of Place Identity, Service satisfaction, facility satisfaction.

چکیده

هدف از پژوهش حاضر، بررسی رابطه بین رضایتمندی از بعد عملکردی مکان شامل خدمات و امکانات بر حس هویت مکان در محیط‌های دانشگاهی است. این تحقیق از نظر هدف، کاربردی و از نظر نحوه گردآوری اطلاعات، توصیفی همبستگی است. جامعه آماری در این پژوهش شامل کلیه دانشجویان دختر و پسر دانشگاه آزاد اسلامی تهران جنوب، از سه گروه علوم پایه، فنی مهندسی و هنر و معماری است که در سال تحصیلی ۹۳-۹۴ مشغول به تحصیل بودند. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۳۷۹ نفر از دانشجویان تعیین و نمونه‌گیری به روش تصادفی طبقه‌ای نسبی انجام شده است. داده‌ها از طریق پرسشنامه‌ای محقق‌ساخته گردآوری و با استفاده از نرم‌افزار SPSS تحلیل شد. بر اساس نتایج، رابطه مثبت و معناداری بین خدمات و امکانات آموزشی با ابعاد حس دلبستگی مکانی وجود داشته و رضایت از اساتید و قوانین وضع شده توسط دانشگاه و نحوه اجرای آن‌ها، بیشتر از سایر عوامل در تبیین حس دلبستگی به دانشگاه تأثیر دارند.

کلید واژگان: حس دلبستگی به مکان، رضایتمندی از خدمات، رضایتمندی از امکانات.

* نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس: ۰۹۱۲۳۳۴۹۶۱۱، رایانامه: lkf@karimifard.org

این تحقیق در قالب طرح پژوهشی «بررسی راهکارهای ارتقاء سطح دلبستگی دانشجویان به محیط‌های دانشگاهی، با تأکید بر عوامل کالبدی محیط مصنوع (مورد شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب)» و با حمایت دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب انجام پذیرفته است.

نهاد آموزش عالی از عناصر کلیدی در آموزش، توسعه و تأمین منابع انسانی است که با سرمایه‌گذاری در منابع انسانی و ارتقا دانش و مهارت‌های مورد نیاز در آن‌ها، به توسعه و پیشرفت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جوامع کمک میکند (Izadi, Salehi & Gharebaghi, 2008, p. 28). این در حالی است که ورود به دانشگاه به‌عنوان یکی از اتفاقات مهم بزرگسالی، دگرگونی‌ها و گاه معضلات زیادی را چون بحران هویت در زندگی فرد ایجاد می‌کند (Dadkhah et al., 2011, p. 29). که خود پیامدهایی چون افت تحصیلی، وابستگی علمی، فرار مغزها، اعتیاد، عدم کارآفرینی و ضعف تولید دانش را به همراه خواهد داشت (Changizy, Ashtyani, Shamsi, Mohammadbeygi, 2010, p. 25). ایجاد حس دلبستگی به دانشگاه در میان دانشجویان، به‌عنوان یکی از راهکارهای مهم در رفع معضلات مطرح‌شده است که علاوه بر کنترل الگوهای رفتاری منفی دانشجویان، منجر به پویایی آن‌ها و اعتلای اهداف سازمانی مدیران و مسئولان دانشگاه‌ها شده و رفتار و عقاید دانشجو مانند علاقه او به مشارکت در فعالیت‌های دانشجویی و حرفه‌ای را افزایش می‌دهد (Eagly & Chaiken, 1993, p. 155). به اعتقاد برخی محققین یکی از عوامل مؤثر بر حس دلبستگی مکانی، رضایت از مکان، شامل رضایت از ابعاد مختلف عملکردی، اجتماعی و کالبدی آن است (Bonnes & Secchiaroli, 1995; Mesch & Manor, 1988; Cohen & Shinar, 1985; Keller, 1992). با توجه به اینکه وابستگی به مکان خود مفهومی چند بعدی بوده که تقویت هر بعد اثرات خاص خود را بر نوع احساس دانشجو نسبت به دانشگاه دارد، در تحقیق حاضر تلاش شده با مطالعه رضایتمندی دانشجویان از بعد عملکردی دانشگاه شامل خدمات و امکانات آموزشی، مشخص گردد این رضایتمندی چگونه بر ابعاد حس دلبستگی به مکان تاثیر گذاشته و تاثیرگذارترین

عوامل در ارتقا هر بعد شناسایی گردد. مفهوم دلبستگی به مکان و ابعاد آن: مفهومی پیچیده و بین‌رشته‌ای است که جنبه‌های مختلفی از پیوند مردم با مکان را در هم می‌آمیزد. این مفهوم، در طول چند دهه گذشته مورد توجه بسیاری از محققان در رشته‌های مختلف علمی (جامعه‌شناسی، روانشناسی محیط، مردم‌شناسی، جغرافیای انسانی و معماری) قرار گرفته است (Hummon, 1992; Trentelman, 2009; Windsong, 2010; Scannell & Gifford, 2010). و بلیام و همکاران (1992) و بریکر و کرسنتر (2010)، دلبستگی به مکان را با دو بعد وابستگی به مکان و هویت مکان تعریف کرده اند (Daneshpour et al., 2011). وابستگی به مکان: بعد عملکردی دلبستگی است که انعکاس‌دهنده نوع ارتباط فرد با مکان است (Stokols & Shumaker, 1981; Semken & Freeman, 2008) و در سه بعد توانائی مکان در پاسخگویی به نیازهای فرد، تأثیرات حسی در رابطه با مکان و میزان تجارب قبلی فرد از مکان مبتنی بر تعداد دفعات حضور در مکان و میزان توقف فرد در مکان، تعریف می‌شود. از این‌رو، این بعد به‌طور چشمگیری به ویژگی‌های فیزیکی مکان بستگی دارد (Williams & Vaske, 2003). وابستگی به مکان با جملاتی چون مکان دیگری را برای آن جایگزین نمی‌کنم، یا از دیدن این مکان بیش از سایر مکان‌ها احساس رضایت دارم، قابل توصیف است (Daneshpour et al., 2011, p. 40). هویت مکان: به مفهوم ابعادی از خود که هویت شخصی فرد را در رابطه با محیط فیزیکی تعریف می‌کند گفته می‌شود (Proshansky, 1978, p. 155). از دیدگاه پروشانسکی (1983)، هویت مکانی شامل احساسات، شناخت و رفتارهاست که در طول زمان تغییر می‌کند. به‌طوری‌که انسان با محیط ارتباط برقرار کرده و ساختار شناختی ایجاد شده در طی این تعامل، خاطرات، عقاید، احساسات، ارزش‌ها، ترجیحات، معانی و تصورات از رفتارها و

تجربیات مکان فیزیکی را نشان می دهند. این تجربیات می توانند مثبت یا منفی باشند. این بعد از دل‌بستگی، مربوط به تجربه احساسی است که فرد در طول حضور و بعد از گذر زمان، در مکان پیدا می کند. هویت مکان نوعی دل‌بستگی عاطفی با مکان، بر پایه اهمیت مکان است که در ضمن رابطه‌ی مداوم با مکان شکل می گیرد و به زندگی معنا و هدف می بخشد. این امر با ساختار کالبدی مکان گره خورده و آن را از سایر مکان‌ها متمایز می سازد (Williams & Vaske, 2003, 831). این بعد با جملاتی چون احساس می کنم در این مکان می توانم واقعاً خودم باشم، این مکان انعکاسی از شخصیت من است، یا این مکان معانی زیادی برای من دارد، قابل توصیف است. (Kyle et al, 2004) هویت مکان در پس ظاهر و در بطن مکان است و حتی ممکن است ارتباطی به شکل ظاهری مکان نداشته باشد. در واقع زیبایی مکان دلیلی بر با هویت بودن آن نبوده و مهم هنجارها و رفتارهایی است که در مکان به وقوع می پیوندد (Behzadfar, 2007, p. 5). در واقع می توان بحث هویت مکانی نسبت به دانشگاه را بحث تمییز مکان دانشگاه از غیر دانشگاه مطرح نمود. ظاهر فیزیکی، فعالیت و معانی، مواد خام هویت مکان هستند. هویت مکان بخشیدنی نیست بلکه طی زمان و فرایندی به‌وسیله مردم شکل می گیرد؛ اما می توان از طریق عوامل فیزیکی، فعالیت و معنا، اقدامات و ظرفیت‌های لازم برای رسیدن به هویت مکان را ایجاد نمود (Bonyadi & Kaashi, 2014, p. 43). رلف (Relph, 1976) اعتقاد دارد هویت مکان به‌عنوان یکی از راه‌های ارتباط بین انسان و مکان، بیشتر متوجه نیازهای ذهنی و عاطفی است تا نیازهایی که مستقیماً با جسم در ارتباط هستند. او معتقد است اگر عوامل و اجزاء حاضر در محیط و کیفیت آن‌ها مطابق هنجارهای جامعه باشد، خودبه‌خود یک نظام هویت در محیط به وجود خواهد آمد که قابل تداوم و استمرار خواهد بود (Amirhajlu & Zanganeh, 2012, p. 29).

بنابراین به هر میزان که مکان بتواند پاسخگوی نیازها و انتظارات انسان باشد، حس مثبت و به‌طور خاص حس هویت او نسبت به مکان افزایش می یابد اگرچه بر اساس اغلب دیدگاه‌های موجود، رابطه بین رضایتمندی و هویت مکان معنادار ارزیابی شده است (Feldman, 1990; Stokols & Shumaker, 1981; Stedman, 2015).

پیوند اجتماعی: پیوند اجتماعی بعدها به دو بعد وابستگی به مکان و هویت مکان افزوده شد. بر این اساس به‌جز ویژگی‌های فیزیکی مکان، روابط اجتماعی نیز در ارتقای دل‌بستگی به مکان نقش دارند (Kyle et al, 2005; Hidalgo & Hernandez, 2001). پیوند اجتماعی به‌وسیله تجربیات مشترک در یک مکان ایجاد می گردد و باعث احساس غرور و اعتماد به نفس فرد از تعاملات صورت گرفته در دانشگاه می شود (Mesch & Manor, 1998).

رضایتمندی از خدمات و امکانات دانشگاه و مدل‌های ارزیابی: ارزیابی رضایتمندی از دانشگاه به‌خصوص کیفیت خدمات و امکانات آموزشی آن، به دلیل مسائل رقابتی و مشتری مداری در نظام‌های آموزشی مورد توجه فراوان بوده و پژوهش‌های متعددی به ارزیابی میزان رضایت دانشجویان از کیفیت خدمات ارائه‌شده توسط دانشگاه، پرداخته‌اند، که در عمده آن‌ها از مدل‌های ارزیابی کیفیت سروکوال و EFQM استفاده شده است.

در رابطه با بعد عملکردی مکان، در این مدل دو معیار کیفیت کادر علمی و کیفیت کادر اداری مطرح شده است. سطح علمی و کیفیت تدریس اساتید، رضایت از تکالیف خواسته‌شده و پاسخگویی سریع و مناسب به دانشجویان به‌منظور ارزیابی عملکرد کیفیت کادر علمی و نحوه پاسخ‌دهی کادر اداری و میزان دانش و اطلاعات آن‌ها در ارائه خدمات به دانشجویان به‌منظور ارزیابی عملکرد کادر اداری در نظر گرفته شده‌اند. هم‌چنین تجهیزات و تسهیلات و امکانات آموزشی از دیگر ابعاد بررسی بعد عملکردی

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

مکان می‌باشند. تجهیزات کلاس درس، کتابخانه و منابع آن سایت کامپیوتر، اینترنت، بوفه، نمازخانه، غذاخوری، آزمایشگاه، آمفی‌تئاتر و کارگاه از جمله تسهیلات و تجهیزاتی است که مربوط به بررسی امکانات مجموعه به‌عنوان بخشی از عملکرد مجموعه می‌باشد.

معیار مشتری محوری EFQM مدل دیگری است که در پژوهشها به‌منظور ارزیابی میزان رضایتمندی دانشجویان از آموزش عالی به‌کار رفته است. در این مدل تصورات کلی از مراکز آموزشی، محصولات و خدمات، ارائه و پیگیری پس از خدمات و وفاداری به دانشگاه مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. در ارتباط با بعد عملکردی مکان، در این مدل سه معیار کیفیت امکانات دانشگاه، کادر علمی و کادر اداری مطرح شده است. در دسترس بودن اساتید، پاسخگویی با تمایل به دانشجویان، انطباق عملکرد با نیازهای دانشجوی، سطح دانش، نحوه تدریس، شایستگی و صلاحیت اساتید، مربوط به ارزیابی عملکرد کیفیت کادر علمی و نحوه برخورد، میزان رغبت و سرعت پاسخ‌دهی کادر اداری و میزان دانش و اطلاعات آن‌ها در ارائه خدمات به دانشجویان به‌منظور ارزیابی عملکرد کادر اداری در نظر گرفته شده‌اند. همچنین تطابق امکانات و تجهیزات با نیازمندی‌ها و هزینه دریافت شده از دانشجویان به‌منظور بررسی رضایت از امکانات مجموعه مطرح شده است.

این در حالی است که پژوهش کوان وان. جی (Kwan & NG, 1999) در زمینه اندازه‌گیری رضایت دانشجویان هنگ‌کنگ و چین نشان می‌دهد مدل‌های موجود برای اندازه‌گیری کیفیت خدمات اغلب برای دانشگاه‌های آمریکا و اروپا طراحی شده و بدون بازنگری قابل استفاده در دانشگاه‌های آسیایی نیست. بر این اساس، الگوی مشترکی به‌منظور ارزیابی رضایت از کیفیت که در تمام کشورها کاربرد داشته باشد وجود ندارد.

رضایتمندی و ابعاد دل‌بستگی: برخی محققین رضایتمندی را نسبت به دل‌بستگی به مکان

ساختاری سطحی می‌دانند و معتقدند امکان دارد از مکانی، مانند محل سکونت راضی بود ولی احساس دل‌بستگی مکانی نسبت به آن نداشت (Mesch & Manor, 1998). پژوهش عبدالله و همکاران (Abdullah, Wasiuzzaman & Musa, 2014) نیز که در این راستا به بررسی رابطه بین تأثیر رضایت دانشجویان از خدمات و امکانات دانشگاه بر احساس و نگرش آن‌ها نسبت به دانشگاه پرداخته، حاکی از آن است که برخی ابعاد عملکردی دانشگاه از جمله کیفیت مدیریت، برنامه‌های علمی، کیفیت امکانات و ارتباط با بازار کار، رابطه چشمگیری با دل‌بستگی دانشجویان به دانشگاه دارد. تاکنون تحقیقات مختلفی به بررسی رابطه بین حس دل‌بستگی مکانی و رضایت از خدمات و امکانات در فضاهای گوناگون پرداخته است. به‌عنوان نمونه الکساندریس، کوتوریس و ملیگدیس (Alexandris, Kouthouris & Meligdis, 2006) در پژوهشی در یک مرکز تفریحی اسکی نشان داده‌اند، از طریق ارتقا رضایتمندی از خدمات می‌توان علاوه بر وفاداری مشتریان، بر میزان دو بعد دل‌بستگی به مکان یعنی هویت مکان و وابستگی به مکان نیز افزود. همچنین رئوس و پیلار (Louis & Pilar, 2012) در پژوهشی در مورد رابطه بین هویت مکان و رضایتمندی از محل سکونت، علاوه بر تایید رابطه بین این دو عامل، نشان دادند که افزایش حس هویت مکان، منجر به تعاملات اجتماعی و مشارکت اجتماعی بیشتر ساکنین می‌گردد. فلری بای، فلونو و مارچلند (Fleury-Bhai, Felonneau & Marchland, 2008) نیز در پژوهشی مشابه، حس هویت مکان نسبت به فضای همسایگی و محله را به‌طور مستقیمی بر رضایتمندی از جنبه‌های اجتماعی مکان مؤثر دانستند. پژوهش وارثی، علیزاده و صالحی (Varesi, Alizadeh & Salehi, 2012) در مورد ارتباط این مؤلفه‌ها در محیط‌های شهری، نشان می‌دهد میزان رضایت ساکنین شهر از امکانات و خدمات شهری نیز با حس هویت

مکان ساکنین و مشارکت جمعی ساکنین ارتباط مستقیمی دارد. ولی تاکنون پژوهشی به‌طور خاص در زمینه رابطه بین ابعاد حس دل بستگی به مکان و رضایت از خدمات و امکانات فضاهای دانشگاهی صورت نگرفته؛ این در حالی است که حس دل بستگی مکان نسبت به دانشگاه از عوامل مهم در پیشرفت و تعالی دانشجو و دانشگاه بوده و تعیین نحوه و میزان تاثیرگذاری عملکرد دانشگاه بر ابعاد آن در فضاهای آموزشی، به‌منظور بهبود وضعیت تحصیلی، مشارکتی و روحی دانشجو، ارتقاء سطح علمی دانشگاه؛ و همچنین کاهش الگوهای رفتاری منفی میان دانشجویان از جمله افت تحصیلی، اعتیاد و ... ضروری است. بدین منظور در مطالعه اخیر، رابطه میزان رضایتمندی دانشجویان از عملکرد آموزشی و امکانات و سطح هویت مکان، پیوند اجتماعی و وابستگی به مکان دانشجویان نسبت به دانشگاه مورد سنجش قرار گرفته است.

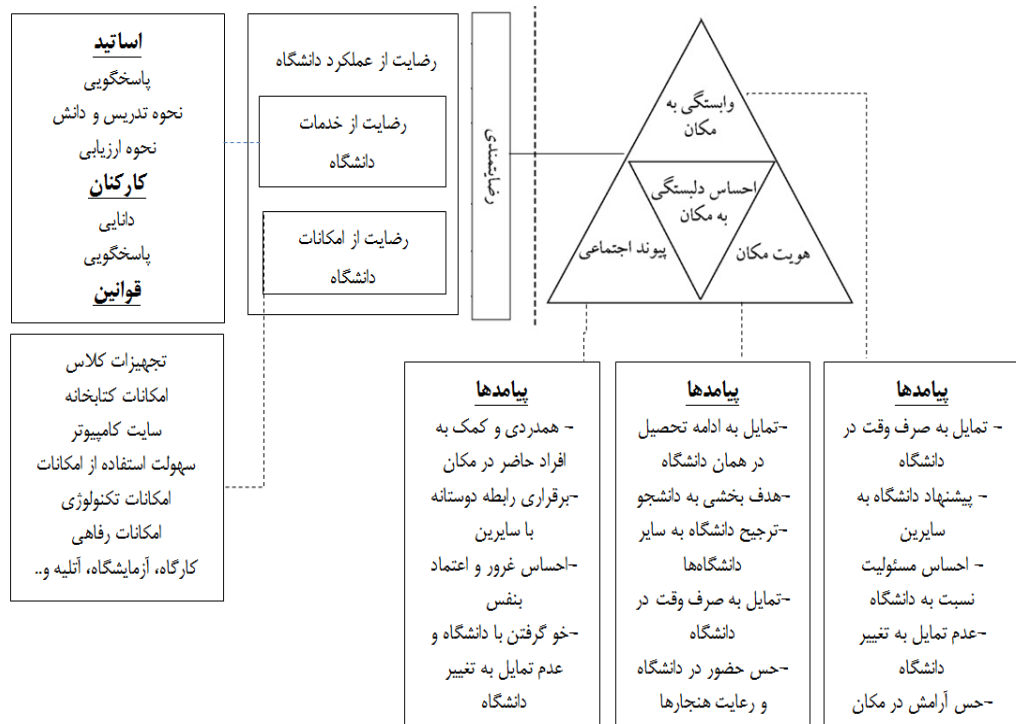
روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر نحوه گردآوری اطلاعات، پژوهشی توصیفی از نوع همبستگی است. جامعه آماری در این پژوهش شامل کلیه دانشجویان دختر و پسر دانشگاه آزاد اسلامی تهران جنوب، از سه گروه علوم پایه، فنی-مهندسی و هنر و معماری است که در سال تحصیلی ۹۴-۱۳۹۳ مشغول به تحصیل بودند. حجم نمونه ۳۷۹ نفر از دانشجویان دختر و پسر از رشته‌های مختلف علوم پایه، مهندسی، هنر و معماری می‌باشد که با استفاده از فرمول کوکران به‌دست‌آمده است. نمونه‌گیری به روش تصادفی ترکیبی انجام شده است. به این صورت که در مرحله اول به‌طور تصادفی، سه دانشکده از ۹ دانشکده دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب انتخاب شده و با توجه به مجموع دانشجویان در حال تحصیل در این دانشگاه، (۱۱۸۱۸ نفر) و فرمول کوکران، تعداد ۳۷۲

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۳۳۱

جدول ۱_ روند تعیین جمعیت نمونه از جامعه آماری؛ منبع: نگارندگان

تسهیم به نسبت (حجم نهایی)	تعداد نمونه کوکران	تخصیص به نسبت جمعیت	نسبت جمعیت دانشکده	تعداد دانشجو	دانشکده‌های مورد بررسی
نفر ۱۴۸	نفر ۳۶۹	نفر ۳۹۹	۸۰/۵٪	۹۵۱۹	دانشکده فنی مهندسی
نفر ۱۰۶	نفر ۲۶۵	نفر ۲۷	۷/۲٪	۸۴۹	دانشکده علوم پایه
نفر ۱۲۱	نفر ۳۰۴	نفر ۴۶	۱۲/۳٪	۱۴۵۰	دانشکده هنر و معماری
نفر ۳۷۵	نفر ۹۳۸	نفر (۳۷۲ کوکران)	۱۰۰٪	۱۱۸۱۸	مجموع

داشته که در آن مجموع تعداد ۱۴ سؤال بسته روی طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت، «کاملاً موافقم=۵، موافقم=۴، تا حدی=۳، مخالفم=۲، کاملاً مخالفم=۱» ارزش‌گذاری شده و رضایت از کیفیت کادر علمی (۳ گویه)، کادر اداری (۲ گویه)، امکانات (۷ گویه) و مقررات دانشگاه (۲ گویه) را ارزیابی می‌کند. این آزمون خود شامل دو خرده آزمون رضایت از خدمات و امکانات می‌باشد. پرسشنامه دوم نیز با ۹ گویه به ارزیابی حس هویت مکان دانشجویان اختصاص دارد. به‌منظور بررسی اعتبار و روایی این دو پرسشنامه از ضریب آلفای کرباخ و تحلیل عاملی تاییدی توسط نرم‌افزارهای S.P.S.S. ۱۹ و Amos ۲۰ استفاده شده است. ضریب آلفای کرباخ پرسشنامه رضایتمندی از عملکرد دانشگاه برابر ۰/۷۱۵ (امکانات= ۰/۸۰۹ و خدمات= ۰/۷۱۵) و پرسشنامه دل‌بستگی به مکان برابر ۰/۶۸۱ بوده که بیانگر پایایی و اعتمادپذیری مناسب آزمون‌هاست. در بررسی روایی پرسشنامه‌ها نیز، ضریب نیکویی برازش (GFI)، نیکویی برازش اصلاح‌شده (AGFI)، برازش هنجار شده (NNFI)، برازش هنجار شده (NFI)، برازش تطبیقی (CFI)، برازش نسبی (RFI) و برازش افزایشی (IFI) بالاتر از ۹۰٪، برازش مقتصد هنجار شده (PNFI) بالای ۵۰٪، ریشه میانگین مربعات خطای برآورد (RMSEA) کمتر از ۸ و کای اسکور به درجه آزادی کمتر از ۵، برای هر دو خرده آزمون و آزمون دل‌بستگی به مکان، نشان‌دهنده تأییدپذیری مقیاس‌های اندازه‌گیری می‌باشد. روش تحلیل داده‌ها: داده‌های حاصل از پرسشنامه‌ها

پرسشنامه برای ارزیابی تعیین شد. از این جهت که در این پژوهش هدف علاوه بر ارزیابی کلی دانشجویان، ارزیابی هر دانشکده به‌طور جداگانه و ارائه راهکار اختصاصی نیز می‌باشد، و با توجه به توزیع نامتناسب تعداد دانشجو در هر دانشکده (دانشکده فنی با ۹۵۱۹ دانشجوی فعال، دانشکده علوم پایه با ۸۴۹ دانشجوی فعال و دانشکده هنر و معماری با ۱۴۵۰ دانشجوی فعال)، امکان تخصیص تعداد نمونه به نسبت جمعیت هر دانشکده وجود نداشت. از این‌رو با استفاده از فرمول کوکران، تعداد نمونه مورد نیاز برای ارزیابی بر اساس هر دانشکده جداگانه محاسبه (دانشکده فنی ۳۶۹ نفر، دانشکده علوم پایه ۲۶۵ نفر، دانشکده هنر و معماری ۳۰۳ نفر) و با توجه به حجم مورد نیاز برای ارزیابی کل مجموعه، تسهیم به نسبت انجام شده است. بنابراین از دانشکده فنی مهندسی، ۱۴۸ نفر، از دانشکده علوم پایه ۱۰۶ نفر و از دانشکده هنر و معماری ۱۲۱ نفر به‌طور تصادفی انتخاب شده و مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند. ابزار پژوهش، اعتبار و روایی: به‌منظور انجام این پژوهش، از دو نوع پرسشنامه استفاده شده که با توجه به مدل‌های استاندارد موجود، به‌خصوص سروکوال و EFQM، و همچنین مدل سه عاملی ویلیام و واسک (Williams & Vaske, ۲۰۰۳) و کایل و همکاران (Kyle et al, ۲۰۰۴) که دارای سه بعد «هویت مکان»، «وابستگی مکان» و «پیوندهای اجتماعی با مکان»، طراحی شده است. پرسشنامه اول به ارزیابی رضایتمندی از خدمات دانشگاه اختصاص

جدول ۲- نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنوف مولفه های رضایت از عملکرد؛

منبع: نگارندگان

متغیر	عملکرد دانشگاه	خدمات دانشگاه	امکانات دانشگاه
آماره کولموگروف اسمیرنوف	۰/۹۰۷	۱/۲۵۴	۱/۲۵۵
معناداری	۰/۳۸۴	۰/۰۹۰	۰/۰۹۹
نتیجه	نرمال	نرمال	نرمال

جدول ۳- نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنوف ابعاد دلبستگی

متغیر	وابستگی به مکان	پیوند اجتماعی با مکان	هویت مکان
آماره کولموگروف اسمیرنوف	۱/۹۶۷	۲/۹۵۵	۲/۲۵۶
معناداری	۰/۰۰۱	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
نتیجه	غیرنرمال	غیرنرمال	غیرنرمال

جدول ۴- همبستگی کیفیت خدمات آموزشی دانشگاه و حس هویت مکان دانشجویان؛

منبع: نگارندگان

معیار مؤلفه	اساتید			کارکنان			قوانین و اجرای آن
	پاسخگویی	تدریس و دانش	نحوه ارزیابی	کل	داناتی	پاسخگویی	
همبستگی اسپیرمن	۰/۳۱۴	۰/۳۲۷	۰/۳۴۶	۰/۴۰۹	۰/۲۵۲	۰/۲۲۳	۰/۲۵۳
معناداری	۰۰۰/۰	۰۰۰/۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۳۳۳

به دانشگاه وجود دارد؟ با توجه به توزیع غیر نرمال داده‌های متغیر وابسته هویت مکان، برای پی بردن به وجود یا عدم وجود رابطه معنادار بین حس رضایت از امکانات و خدمات و حس هویت مکان دانشجویان از آزمون همبستگی اسپیرمن استفاده شده است.

بر اساس اطلاعات به دست آمده از جدول ۴ ملاحظه می‌شود که بین همه معیارها و مؤلفه‌های خدمات و امکانات با حس هویت مکان نسبت به دانشگاه رابطه معنادار و مثبتی وجود دارد؛ و تمامی مؤلفه‌ها با میزان حس هویت مکان نسبت به دانشگاه رابطه مستقیمی دارند.

بر مبنای ضرایب همبستگی به دست آمده رابطه مؤلفه‌های امکانات آموزشی نیز در سطح آلفای ۰/۰۱ معنی دار است؛ بنابراین هرچه کیفیت امکانات و خدمات آموزشی ارائه شده افزایش یابد، حس هویت مکان نسبت به دانشگاه نیز به طور معناداری

به روش استنباطی تحلیل می‌شوند. از این رو به منظور امکان تبیین آزمون مناسب هر فرضیه، نرمال بودن توزیع داده‌ها با آزمون کولموگروف اسمیرنوف بررسی شده است. نتایج جداول ۲ و ۳ نشان می‌دهد، داده‌های متغیر مستقل رضایت از عملکرد دارای توزیع نرمال و متغیر وابسته هویت مکان دارای توزیع غیر نرمال می‌باشند. با توجه به این مطلب، در روند پژوهش آزمون پارامتریک با غیر پارامتریک متناسب با هر فرضیه انتخاب شده است.

یافته‌ها

با توجه به روش تحقیق مذکور روابط مرتبط با موضوع مورد سنجش قرار گرفته و در این خصوص تلاش شده است تا به سؤال‌های زیر پاسخ داده شود:

سؤال ۱. آیا رابطه معناداری بین رضایت از خدمات و امکانات آموزشی، و میزان حس هویت مکان نسبت

جدول ۵- همبستگی کیفیت امکانات آموزشی دانشگاه و حس هویت مکان دانشجویان؛

منبع: نگارندگان

مکانات آموزشی							
مؤلفه	تجهیزات کلاس	تجهیزات کتابخانه	سایت کامپیوتر دانشگاه	سهولت استفاده از امکانات	امکانات فناوری رفاهی	امکانات کارگاه، آزمایشگاه، آتلیه، آمفی تئاتر	کل
همبستگی اسپیرمن	۰/۲۲۸	۰/۲۲۴	۰/۱۷۱	۰/۱۶۰	۰/۲۰۲	۰/۲۱۱	۰/۲۸۹
معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۳	۰/۰۰۱	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

جدول ۶- همبستگی کیفیت خدمات آموزشی دانشگاه و حس هویت مکان دانشجویان؛

منبع: نگارندگان

معیار مؤلفه	اساتید			کارکنان			قوانین و اجرای آن
	تدریس و دانش	نحوه ارزیابی	کل	دانایی	پاسخگویی	کل	
همبستگی اسپیرمن	۰/۲۵۵	۰/۲۹۶	۰/۳۴۸	۰/۲۹۴	۰/۲۱۳	۰/۲۸۱	۰/۳۴۴
معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۳۳۴

افزایش می‌یابد (جدول ۵).

سؤال ۲. آیا رابطه معناداری بین رضایت از خدمات و امکانات آموزشی، و میزان حس وابستگی مکان نسبت به دانشگاه وجود دارد؟ با توجه به غیر نرمال بودن توزیع داده‌ها، در این بخش از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد رابطه معناداری بین تمام مؤلفه‌های خدمات و امکانات آموزشی و در نهایت عملکرد دانشگاه با حس وابستگی دانشجویان به دانشگاه وجود دارد. همان‌طور که در جدول ۶ مشاهده می‌شود عملکرد اساتید و قوانین دانشگاه، دارای بیشترین همبستگی با وابستگی دانشجویان به دانشگاه می‌باشد. همچنین در مجموع خدمات دانشگاه نسبت به امکانات از همبستگی بالاتری برخوردار می‌باشد.

بر اساس جدول ۷ نیز مشاهده می‌شود تمام مؤلفه‌های امکانات آموزشی دانشگاه، دارای رابطه معناداری با حس وابستگی به دانشگاه بوده و تجهیزات کلاس، کارگاه، آتلیه و آزمایشگاه دارای بیشترین همبستگی با وابستگی دانشجویان به دانشگاه می‌باشد.

سؤال ۳. آیا رابطه معناداری بین رضایت از خدمات و امکانات آموزشی، و میزان حس پیوند اجتماعی با دانشگاه وجود دارد؟ با توجه به غیر نرمال بودن توزیع داده‌های مربوط به این فرضیه از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شده است. نتایج این آزمون نشان می‌دهد همبستگی معناداری بین پیوند اجتماعی با مکان و کیفیت خدمات ارائه شده توسط دانشگاه و مؤلفه‌های آن وجود دارد.

این در حالی است که از میان امکانات آموزشی دانشگاه، امکانات رفاهی دانشگاه رابطه معناداری با پیوند اجتماعی با مکان ندارد. در مجموع نیز مشاهده می‌گردد خدمات دانشگاه نسبت به امکانات آن، رابطه بیشتری با حس پیوند اجتماعی نسبت به دانشگاه دارند. در این میان خدمات ارائه شده توسط اساتید بیشترین تأثیر را بر پیوند اجتماعی دانشجویان با دانشگاه دارد.

سؤال ۴. کدام‌یک از معیارهای رضایت از خدمات و امکانات آموزشی دانشگاه تأثیر بیشتری بر ایجاد حس هویت مکانی نسبت به دانشگاه دارند؟ به‌منظور یافتن تأثیرگذارترین مؤلفه‌های خدمات

جدول ۷- همبستگی کیفیت امکانات آموزشی دانشگاه و حس هویت مکان دانشجویان؛

منبع: نگارندگان

امکانات آموزشی								
مؤلفه	تجهیزات کلاس	تجهیزات کتابخانه	سایت کامپیوتر دانشگاه	سهولت استفاده از امکانات	امکانات فناوری	امکانات رفاهی	کارگاه، آزمایشگاه، آتلیه، آمفی تئاتر	کل
همبستگی اسپیرمن	۰/۳۳۴	۰/۳۰۴	۰/۲۲۸	۰/۲۶۷	۰/۲۷۸	۰/۳۱۳	۰/۳۲۷	۰/۴۱
معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

* معناداری در سطح ۰/۰۱

جدول ۸- همبستگی خدمات آموزشی دانشگاه و حس هویت مکان دانشجویان؛

منبع: نگارندگان

معیار	اساتید			کارکنان			قوانین و اجرای آن
	مؤلفه	پاسخگویی	تدریس و دانش	نحوه ارزیابی	کل	دانایی	
همبستگی اسپیرمن	۰/۲۲۶	۰/۳۰۸	۰/۲۹۷	۰/۳۴۹	۰/۲۵۷	۰/۲۰۳	۰/۲۴۹
معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۳۳۵

جدول ۹- همبستگی کیفیت امکانات آموزشی؛

منبع: نگارندگان

امکانات آموزشی								
مؤلفه	تجهیزات کلاس	تجهیزات کتابخانه	سایت کامپیوتر دانشگاه	سهولت استفاده از امکانات	امکانات فناوری	امکانات رفاهی	کارگاه، آزمایشگاه، آتلیه، آمفی تئاتر	کل
همبستگی اسپیرمن	۰/۱۴۶	۰/۲۳۴	۰/۱۱۵	۰/۱۴۱	۰/۱۱۱	۰/۰۱۵	۰/۱۲۲	۰/۱۸۶
معناداری	۰/۰۰۵	۰/۰۰۰	۰/۰۲۵	۰/۰۰۶	۰/۰۳۲	۰/۷۷۲	۰/۰۱۸	۰/۰۰۰

* معناداری در سطح ۰/۰۱

جدول ۱۰- رگرسیون قدم به قدم مؤلفه‌های عملکرد دانشگاه و هویت مکان؛ منبع:

نگارندگان

مدل رگرسیونی	خلاصه مدل رگرسیونی			تحلیل واریانس		ضرایب رگرسیونی		
	ضریب همبستگی	مربع ضریب همبستگی	مربع ضریب همبستگی اصلاح شده	آماره F	معناداری	ضریب غیراستاندارد B	ضریب استاندارد	آماره t
۱	مقدار ثابت	۰/۴۰۵	۰/۱۶۴	۷۳/۲۱۰	۰/۰۰۰	۱/۸۹۰		۱۱/۵۹۸
	اساتید					۰/۴۲۰	۰/۴۰۵	۸/۶۵۸
۲	مقدار ثابت	۰/۴۴۹	۰/۲۰۱	۴۶/۹۷۱	۰/۰۰۰	۱/۴۹۲		۷/۶۸۰
	اساتید					۰/۳۷۵	۰/۳۶۱	۷/۸۵۵
۳	قوانین					۰/۱۹۳	۰/۱۹۸	۳/۷۳۱
	مقدار ثابت	۰/۴۷۰	۰/۲۲۱	۳۵/۰۹۲	۰/۰۰۰	۱/۳۶۹		۷/۰۸۷
	اساتید					۰/۳۶۵	۰/۳۵۱	۷/۶۲۳
	قوانین					۰/۱۵۶	۰/۱۶۰	۳/۰۴۹
	فناوری					۰/۱۰۷	۰/۱۴۵	۲/۴۵۰

جدول ۱۱_ رگرسیون قدم به قدم مؤلفه های عملکرد دانشگاه و وابستگی به مکان؛ منبع:

نگارندگان

مدل رگرسیونی	خلاصه مدل رگرسیونی			تحلیل واریانس		ضرایب رگرسیون	
	ضریب همبستگی	مربع ضریب همبستگی اصلاح شده	مربع ضریب همبستگی	آماره F	معناداری	ضریب غیراستاندارد B	ضریب استاندارد
۱	مقدار ثابت	۰/۳۸۵	۰/۱۴۸	۰/۱۴۶	۶۵/۰۸۱	۱/۴۳۸	۹/۳۹۴
	قوانین	۰/۳۸۵	۰/۱۴۸	۰/۱۴۶	۶۵/۰۸۱	۰/۴۳۹	۸/۰۶۷
۲	مقدار ثابت	۰/۴۶۳	۰/۲۱۴	۰/۲۱۰	۵۰/۸۸۹	۰/۷۰۴	۳/۵۶۶
	قوانین	۰/۴۶۳	۰/۲۱۴	۰/۲۱۰	۵۰/۸۸۹	۰/۳۶۵	۶/۹۵۵
	کادر علمی	۰/۴۶۳	۰/۲۱۴	۰/۲۱۰	۵۰/۸۸۹	۰/۳۱۳	۵/۶۰۴
۳	مقدار ثابت	۰/۵۰۰	۰/۲۵۰	۰/۲۴۴	۴۱/۲۶۸	۰/۵۳۴	۲/۷۰۳
	قوانین	۰/۵۰۰	۰/۲۵۰	۰/۲۴۴	۴۱/۲۶۸	۰/۳۱۱	۵/۸۷۸
	کادر علمی	۰/۵۰۰	۰/۲۵۰	۰/۲۴۴	۴۱/۲۶۸	۰/۲۹۱	۵/۳۹۸
	امکانات	۰/۵۰۰	۰/۲۵۰	۰/۲۴۴	۴۱/۲۶۸	۰/۱۵۵	۴/۱۸۵
۴	مقدار ثابت	۰/۵۱۴	۰/۲۶۴	۰/۲۵۵	۳۳/۳۲۹	۰/۴۵۵	۲/۲۹۶
	قوانین	۰/۵۱۴	۰/۲۶۴	۰/۲۵۵	۳۳/۳۲۹	۰/۲۹۶	۵/۶۲۱
	کادر علمی	۰/۵۱۴	۰/۲۶۴	۰/۲۵۵	۳۳/۳۲۹	۰/۲۴۸	۴/۳۶۴
	امکانات	۰/۵۱۴	۰/۲۶۴	۰/۲۵۵	۳۳/۳۲۹	۰/۱۳۶	۳/۶۳۰
	کتابخانه	۰/۵۱۴	۰/۲۶۴	۰/۲۵۵	۳۳/۳۲۹	۰/۱۲۱	۲/۷۱۸

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

۳۳۶

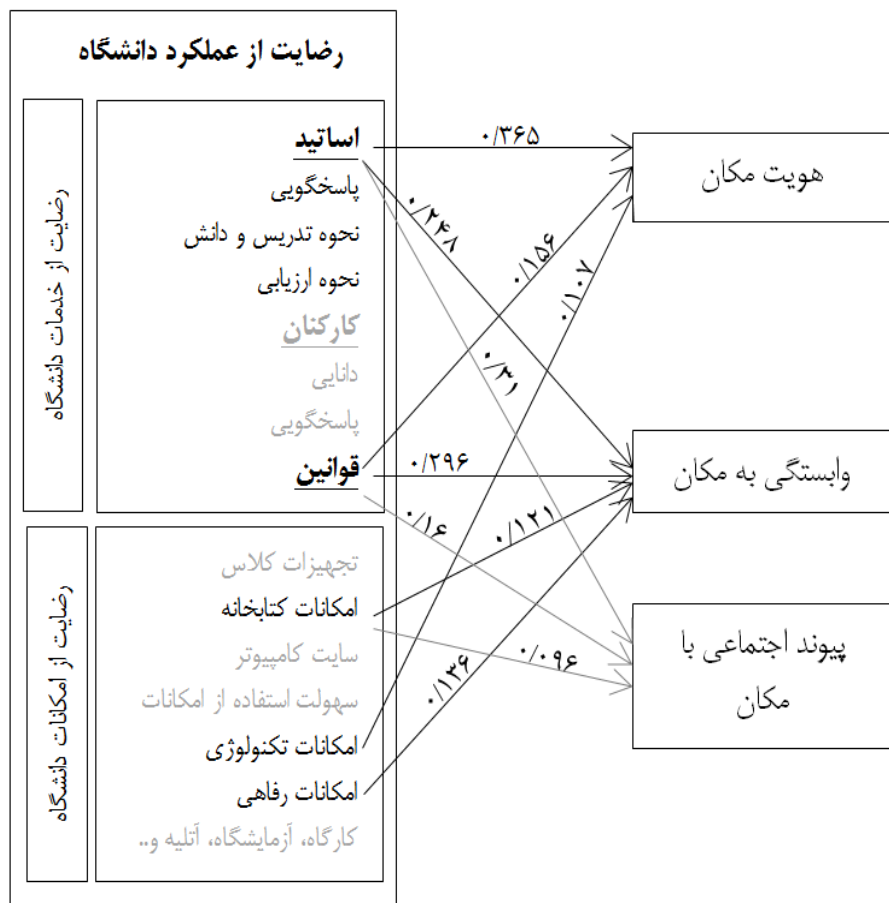
رضایت دانشجویان از اساتید، قوانین و امکانات فناوری دانشگاه، بیشتر از سایر عوامل در ایجاد حس هویت مکان نسبت به دانشگاه تأثیرگذار هستند. به طوری که با توجه به ضرایب استاندارد شده (ضریب تحلیل مسیر)، تغییر در رضایتمندی از اساتید، قوانین و امکانات فناوری به ترتیب ۰/۳۶۵، ۰/۱۵۶ و ۰/۱۰۷ تغییر در حس هویت مکانی ایجاد می کند. همچنین با توجه به ضرایب t و سطح معناداری آن، رابطه بین مؤلفه ها با حس هویت مکان معنادار و مناسب بوده و با توجه به معناداری آماره F می توان ادعا کرد، مدل رگرسیونی قادر است به خوبی تغییرات در حس هویت مکان را پیش بینی کند. با توجه به ضرایب رگرسیونی، معادله رگرسیونی به صورت زیر قابل تبیین است: حس هویت مکان نسبت به دانشگاه = ۱/۳۶۹ + (رضایتمندی از اساتید) ۰/۳۶۵ + (رضایتمندی از قوانین) ۰/۱۵۶ + (رضایتمندی از امکانات فناوری دانشگاه) ۰/۱۰۷

و امکانات آموزشی بر میزان حس هویت مکان، از آزمون رگرسیون چندگانه و به منظور رفع مشکل هم خطی در مدل رگرسیونی از روش قدم به قدم استفاده شده است. بدین ترتیب بعد از وارد کردن همه متغیرهای پیش بین به صورت قدم به قدم، متغیرهایی که بیشترین تأثیر را داشتند، مشخص گردیدند.

چنان که در جدول ۱۰ مشاهده می شود، در گام نخست وقتی متغیر میزان رضایت از اساتید وارد معادله می شود، مجذور همبستگی آن ۰/۱۶۴ است، و با توجه به سطح معناداری، مشخص می شود با اطمینان ۹۹٪، ۴٪ از عوامل مؤثر بر میزان حس هویت مکان، شناسایی شده است. در قدم بعدی با اضافه شدن متغیر رضایت از قوانین، این میزان به ۱/۲۰٪ افزایش پیدا می کند. در نهایت با افزودن متغیر رضایت از امکانات رفاهی (غذاخوری، نمازخانه ...)، مقدار پراکندگی تبیین شده به ۲۲/۱٪ رسیده و مشخص گردید که از بین عوامل وارد شده،

جدول ۱۲_ رگرسیون قدم به قدم مؤلفه‌های عملکرد دانشگاه و پیوند اجتماعی با مکان

مدل رگرسیونی	خلاصه مدل رگرسیونی			تحلیل واریانس		ضرایب رگرسیون	
	ضریب همبستگی	مربع ضریب همبستگی	مربع ضریب اصلاح شده	آماره F	معناداری	ضریب استاندارد B	ضریب استاندارد t
۱ مقدار ثابت کادر علمی	۰/۳۷۶	۰/۱۴۲	۰/۱۳۹	۶۱/۶۵۱	۰/۰۰۰	۲/۱۰۳	۰/۰۰۰
						۰/۳۸۷	۷/۸۵۲
۲ مقدار ثابت کادر علمی	۰/۴۱۷	۰/۱۷۴	۰/۱۶۹	۳۹/۲۰۷	۰/۰۰۰	۱/۷۳۸	۹/۹۱۲
						۰/۳۴۶	۶/۹۶۲
۳ مقدار ثابت کادر علمی قوانین کتابخانه	۰/۴۳۲	۰/۱۸۷	۰/۱۸۰	۲۸/۴۵۵	۰/۰۰۰	۱/۶۵۸	۹/۳۵۱
						۰/۳۰۹	۵/۹۸۴
						۰/۱۶۰	۳/۴۲۱
						۰/۰۹۶	۲/۴۲۳

نمودار ۲. الگوی اثرگذاری عملکرد دانشگاه بر حس دلبستگی به آن (ماخذ: نگارندگان)

سؤال ۵. کدام یک از معیارهای رضایت از خدمات و امکانات آموزشی دانشگاه تأثیر بیشتری بر ایجاد حس وابستگی نسبت به دانشگاه دارند؟ برای پاسخ به این سؤال آزمون رگرسیون استفاده شد که ابتدا داده‌ها به روش هم‌زمان (اینتر) وارد شده و مقدار هم خطی بالاتر از ۱۵ مشاهده شد. از این رو به دلیل رفع مشکل موجود در این روش از شیوه قدم به قدم استفاده شد.

چنان که در جدول ۱۱ مشاهده می‌شود، در گام نخست وقتی متغیر رضایت از قوانین دانشگاه وارد معادله می‌شود، مجذور همبستگی آن ۰/۱۴۸ است، و به دلیل سطح معناداری ۰/۰۰۰ با اطمینان ۹۹٪، ۱۴/۸٪ از عوامل مؤثر بر میزان حس وابستگی به دانشگاه، شناسایی شده است. در قدم بعدی با اضافه شدن متغیر رضایت از کادر علمی، این میزان به ۲۱/۴٪ افزایش پیدا می‌کند. در نهایت با افزودن متغیرهای رضایت از کادر علمی، امکانات رفاهی و تجهیزات کتابخانه، مقدار پراکندگی تبیین شده به ۲۵/۰٪ رسید؛ بنابراین از بین عوامل وارد شده، عوامل مذکور بیشتر از سایر عوامل در ایجاد حس وابستگی نسبت به دانشگاه تأثیرگذار بوده‌اند. به طوری که با توجه به ضرایب استاندارد شده (ضریب تحلیل مسیر)، تغییر در رضایتمندی از قوانین، کادر علمی (اساتید)، امکانات رفاهی و تجهیزات کتابخانه به ترتیب ۰/۲۶۶، ۰/۲۰۹، ۰/۱۷۲ و ۰/۱۳۲ تغییر در حس وابستگی مکانی ایجاد می‌کند. با توجه به ضرایب t و سطح معناداری آن، رابطه بین مؤلفه‌ها با حس وابستگی به مکان معنادار و مناسب بوده و با توجه به معناداری آماره F می‌توان، مدل رگرسیونی می‌تواند به خوبی تغییرات در حس وابستگی به مکان را پیش‌بینی کند. با توجه به ضرایب رگرسیونی، معادله رگرسیونی به صورت زیر است: حس وابستگی نسبت به دانشگاه = ۰/۴۵۵ + (رضایتمندی از قوانین) ۲۹۶٪ + (رضایتمندی از اساتید) ۲۴۸٪ + (رضایتمندی از امکانات رفاهی دانشگاه) ۱۳۶٪ + (رضایتمندی از امکانات کتابخانه)

۰/۱۲۱

سؤال ۶. کدام یک از معیارهای رضایت از خدمات و امکانات آموزشی دانشگاه تأثیر بیشتری بر ایجاد پیوند اجتماعی نسبت به دانشگاه دارند؟ به منظور انجام این بررسی ابتدا داده‌ها به صورت هم‌زمان وارد شده و سپس به دلیل وجود مشکل هم خطی آزمون رگرسیون قدم به قدم استفاده شده است.

چنان که در جدول مشاهده می‌شود، در گام نخست وقتی متغیر رضایت از کادر علمی دانشگاه وارد معادله می‌شود، مجذور همبستگی آن ۰/۱۴۲ است، و به دلیل سطح معناداری ۰/۰۰۰ با اطمینان ۹۹٪، ۱۴/۲٪ از عوامل مؤثر بر میزان حس پیوند اجتماعی با دانشگاه، شناسایی شده است. در قدم بعدی با اضافه شدن متغیر رضایت از قوانین، این میزان به ۱۷/۴ درصد افزایش پیدا می‌کند. در نهایت با افزودن متغیر رضایت از تجهیزات کتابخانه، مقدار پراکندگی تبیین شده به ۱۸/۷٪ رسید؛ بنابراین از بین عوامل وارد شده، عوامل مذکور بیشتر از سایر عوامل در ایجاد پیوند اجتماعی با دانشگاه تأثیرگذار بوده‌اند. به طوری که با توجه به ضرایب تحلیل مسیر، تغییر در رضایتمندی از کادر علمی (اساتید)، قوانین و تجهیزات کتابخانه به ترتیب ۰/۳۰۰، ۰/۱۶۶ و ۰/۱۲۲ تغییر در حس پیوند اجتماعی با مکان ایجاد می‌کنند. با توجه به ضرایب t و سطح معناداری آن، رابطه بین مؤلفه‌ها با پیوند اجتماعی معنادار و مناسب بوده و با توجه به معناداری آماره F می‌توان، مدل رگرسیونی می‌تواند به خوبی تغییرات در حس پیوند اجتماعی را پیش‌بینی کند. با توجه به ضرایب رگرسیونی، معادله رگرسیونی به صورت زیر است: حس پیوند اجتماعی نسبت به دانشگاه = ۱/۶۵۸ + (رضایتمندی از قوانین) ۱۶۰٪ + (رضایتمندی از اساتید) ۳۰۹٪ + (رضایتمندی از امکانات کتابخانه) ۰/۰۹۶

بحث و نتیجه‌گیری

حس رضایتمندی از دانشگاه و دلبستگی مکانی، دو مبحث مهم و اثرگذار بر عملکرد دانشجویان و دانشگاه محسوب می‌گردند. دلبستگی خود مفهومی سه بعدی و دربرگیرنده مفاهیم هویت مکان، پیوند اجتماعی مکان و وابستگی به مکان است که ترکیب این عوامل موجب می‌شود تا دانشجو در قبال دانشگاه متعهد باشد و زمینه پویندگی و پایداری دانشگاه فراهم آید. هم‌چنین مانع مسئولیت‌گریزی، دل‌زدگی، بی‌تفاوتی و الگوهای رفتاری نادرست گشته و با افزایش میزان اعتماد به نفس و علاقه دانشجو به دانشگاه، زمینه و بستر ارتقا سطح علمی دانشجو و دانشگاه را فراهم می‌آورد. این در حالی است که آنچه تاکنون بیشتر مورد توجه محققان قرار گرفته، میزان رضایتمندی دانشجویان از سطح خدمات و امکانات دانشگاه بوده که بیشتر با هدف ارتقا سطح مشتری‌مداری نظام‌های آموزش عالی صورت گرفته و کمتر به اثرات روانی این امر بر دانشجویان توجه داشته است. حال آن‌که پژوهش‌های مختلف انجام‌شده در زمینه ابعاد دلبستگی به مکان و به خصوص هویت مکانی، نقشی کلیدی‌تر برای رضایتمندی از مکان قائل شده و حاکی از تأثیر رضایتمندی خدمات و امکانات مکان بر حس هویت مکان نسبت به فضاهای شهری، تفریحی و مسکونی می‌باشند (Alexandris, Kouthouris & Meligdis, 2006, Rios & Pilar, 2014, Fleury-Bhai, Felonneau, 2014, Varesi, Alizadeh & Marchland, 2008, Salehi, 2012). لذا در پژوهش اخیر به بررسی این رابطه در فضاهای آموزشی دانشگاهی پرداخته شد تا مشاهده شود آیا می‌توان با افزایش رضایت از دانشگاه، بر حس دلبستگی به مکان افزود و این که رضایت از کدام‌یک از مؤلفه‌های مربوط به خدمات و امکانات بیشتر زمینه‌ساز ابعاد گوناگون حس دلبستگی نسبت به دانشگاه در دانشجویان می‌گردد. ارزیابی ارتباط حس هویت، وابستگی و

پیوند اجتماعی به دانشگاه، با میزان رضایتمندی دانشجویان از خدمات و امکانات ارائه‌شده حاکی از رابطه معنادار تمام مؤلفه‌های امکانات و خدمات دانشگاه با ابعاد حس دلبستگی به دانشگاه بود. در واقع می‌توان بیان کرد برخلاف نظر مش و مانور (Mesch & Manor, 1998) که معتقدند هویت مکان و رضایتمندی تأثیری بر یکدیگر ندارند، طبق نتایج پژوهش اخیر، در محیط دانشگاه نیز مانند محیط‌های تفریحی، شهری و مسکونی، افزایش حس رضایتمندی از خدمات و امکانات منجر به ارتقاء هر سه بعد دلبستگی به دانشگاه می‌گردد. از میان مؤلفه‌های مورد ارزیابی، رضایت دانشجویان از اساتید و قوانین بیشتر از سایر عوامل توان پیش‌بینی ابعاد حس دلبستگی را داشته و این دو عامل، بیش از سایر عوامل مربوط به عملکرد دانشگاه، در ایجاد هویت، دلبستگی و پیوند اجتماعی دانشگاه برای دانشجویان نقش دارند و به خصوص رضایت از اساتید، سبب می‌شوند مکان تحصیل از نظر دانشجو، به‌معنای حقیقی، دانشگاه تلقی گشته، دانشجو احساس مسئولیت نسبت به دانشگاه داشته، و حس اعتماد به نفس و غرور را از تحصیل در دانشگاه برای دانشجو به همراه دارد. هم‌چنین ارتباط این دو عامل با نیازهای ذهنی دانشجو با نتایج پژوهش‌های ریوس و پیلار (Rios & Pilar, 2014) و الکساندریس، کوتوریس و ملیگدیس (Alexandris, Kouthouris & Meligdis, 2006) که بیشترین ارتباط حس دلبستگی مکان را با رضایتمندی از بعد غیرکالبدی مکان دانسته‌اند، همسو است. به طور خاص از بررسی تأثیر رضایت بر هر یک از ابعاد دلبستگی به مکان نتایج زیر قابل تبیین می‌باشد:

الف. هویت مکان: از میان خدمات ارائه شده توسط دانشگاه، رضایت از خدماتی که اساتید ارائه می‌دهند شامل نحوه تدریس و میزان دانش آنها، نحوه ارزیابی و هم‌چنین پاسخگویی، بیشترین تأثیر را در ایجاد حس هویت مکان دارد. همراهی این

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۴ بهار ۹۸
No.54 Spring 2019

عامل با رضایت از وضع و اعمال قوانین و امکانات فناوری دانشگاه، بیش از نیمی از حس هویت دانشگاه در ذهن دانشجو را تضمین کرده، منجر به هدف بخشی، ترجیح دانشگاه به سایر دانشگاه‌ها و تمایل به صرف وقت در دانشگاه شده و در نتیجه‌ی حس حضور در دانشگاه، رعایت هنجارها را در پی دارد. هم‌چنین در مجموع عقیده رلف (Relph, 1976)، در این پژوهش نیز صدق کرده و حس هویت مکان بیشتر با نیازهای ذهنی انسان مرتبط شده است. ب. وابستگی به مکان: به منظور ایجاد حس وابستگی به دانشگاه، کسب رضایت دانشجویان از قوانین وضع شده و نحوه اجرای آن و هم‌چنین رضایت از اساتید دانشگاه از اهمیت خاصی برخوردار است، چراکه این دو عامل به تنهایی قادر به پیش بینی حدود نیمی از حس وابستگی دانشجو به دانشگاه هستند. همراهی این دو عامل با رضایت از خدمات رفاهی دانشگاه شامل بوفه، غذاخوری، امکانات کتابخانه، بیشترین تاثیر را در وابستگی دانشجو به دانشگاه دارد. نتیجه عمده این حس احساس مسئولیت دانشجو به دانشگاه و احساس آرامش و آسایش در دانشگاه بوده که موجب ارتقا سطح علمی دانشجو و هم‌چنین سلامت روانی دانشجو می‌شود. به طور کلی با بررسی این بعد از دلبستگی و مقایسه نتایج آن با سایر ابعاد، مشاهده شد عوامل فیزیکی مکان به نسبت دو بعد دیگر، بیشترین نقش را در پیش‌بینی این بعد داشته که با عقیده ویلیام و واسک (William & Vaske, 2003) در این زمینه همسو می‌باشد.

ج. پیوند اجتماعی: پیوند اجتماعی با دانشگاه موجب ارتقا علاقه دانشجو به دانشگاه شده و رضایت از تعاملات اجتماعی با اساتید و دانشجویان در محیط دانشگاه حس اعتماد به نفس دانشجو را افزایش می‌دهد. رضایت از اساتید دانشگاه، قوانین و نحوه اجرای آن‌ها و هم‌چنین رضایت از کتابخانه دانشگاه، سه عامل عمده‌ای است که همراهی آن‌ها با یکدیگر نقش عمده‌ای در ایجاد حس پیوند اجتماعی دانشجو

با دانشگاه دارد. در میان این عوامل رضایت از اساتید بیشترین نقش را ایفا می‌کند.

پیشنهادها

۱. با توجه به تأثیر خدمات ارائه‌شده توسط اساتید در هر سه بعد دلبستگی به دانشگاه، پیشنهاد می‌گردد ارزیابی دقیق رضایت از استاد در دانشگاه‌های مختلف در دستور کار مراکز آموزش عالی قرار گیرد، تا در صورت نیاز راهکارهای لازم برای ارتقا آن اعمال گردد. به‌عنوان نمونه نحوه ارزیابی دانشجویان و تکالیف خواسته‌شده توسط اساتید، عامل مهمی است که می‌توان از طریق افزایش رضایتمندی از آن بر میزان حس هویت به مکان افزود، از این‌رو لازم است اساتید در این زمینه از رضایتمندی دانشجویان اطمینان حاصل نمایند. هم‌چنین به سبب اهمیت سطح علمی و شیوه تدریس اساتید، لازم است دانشگاه‌ها علاوه بر دانش تخصصی اساتید، از مهارت‌ها و قابلیت‌های آن‌ها برای تدریس نیز اطمینان کافی کسب کنند.

۲. قوانین و نحوه اجرای آن، عامل مهم دیگری است که در تبیین میزان دلبستگی مکانی در دانشجو مؤثر می‌باشند. از این‌رو پیشنهاد می‌گردد در راستای ارتقا سطح رضایتمندی دانشجو از این عامل، قوانین و عواقب تخطی از آن به شیوه مناسبی شفاف‌سازی و اطلاع‌رسانی گردد.

۳. از آنجایی که رضایت از امکانات دانشگاه، به‌خصوص امکانات کتابخانه، پس از آن بعد رفاهی، و فناوری مانند اینترنت دارای قابلیت خوبی در تبیین ابعاد حس دلبستگی مکان نسبت به دانشگاه هستند، لازم است با نظرسنجی مستمر از دانشجویان، از رضایت آن‌ها از این بعد اطمینان حاصل نموده و به رفع نواقص و نارضایتی‌های موجود پرداخته شود.

References

1. Abdullah, A.H., Wasiuzzaman S., Musa R. (2014). The Effects of University Quality on Emotional Attachment: A Case from a Private Higher Education Institution. Procedia - Social and Behavioral Scienc-

- es, 130, pp. 282-292.
2. Alexandris, K., Kouthouris, C., & Meligdis, A. (2006). Increasing customers' loyalty in a skiing resort: The contribution of place attachment and service quality. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 18(5), pp. 414-425.
 3. Beheshti Rad R. , Ghalavandi H. & Ghale'ei A.R. (2014). Faculty Members Performance Evaluation by Nursing Students; *Urmia University of Medical Sciences, Bimonthly Educ Strateg Med Sci*, 6 (4) :223-228 (in Persian).
 4. Behzdfar, Mostafa (2007) "City identity, a look at city identity of Tehran" first edition, Tehran, Tehran publications (in Persian)..
 5. Bonnes, M. & Secchiarioli, G. (1995). *Environmental Psychology, A Psycho-Social Introduction*. London, SAGE Publications Ltd.
 6. Bradley, R. B. (2006); "Analyzing Service Quality: The Case of Postgraduate Chinese Students"; Available at: http://www.leeds.ac.uk/researchProgs/fileadmin/user_upload/documents.
 7. Bricker, Kelly S. & Kerstetter, Deborah L.; (2010). Level of Specialization and Place Attachment: An Exploratory Study of Whitewater Recreationists. *Leisure Sciences: An Interdisciplinary Journal*, pp. 233-257.
 8. Changizy Ashtyani, S., Shamsi, M. & Mohammadbeygi, A. (2010). Frequency of educational decline and some effective factors of student's opinion in Arak University of Medical Sciences, *J Arak Univ Med Sci*, 12(4), 24-33 (in Persian).
 9. Cohen, Yehoshua S. & Shinar, Amnon; (1985). *Neighborhoods and Friendship Networks*. Chicago: the University of Chicago.
 10. Dadkhah, B., Mohammadi, MA., Mozaffari, N., Mahmudnejad & S., Dadkhah, D. (2011). The prevalence of depression in students of the Ardebil University of Medical Sciences, *Journal of School of Nursing and Midwifery*, 11(1), 37-48 (in Persian).
 11. Daneshpour, S.A., Seperi Moghadam, M. & Charkhchian, M. (2011). Explanation to "place attachment" and investigation of its effective factors, *Journal of Honar-Ha-Ye-Ziba*, 1 (38), 37-48 (in Persian).
 12. Eagly, A. H. & Chaiken, S. (1993). *The Psychology of Attitudes*. TX: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
 13. Fleury-Bahi, G., Félonneau, M.-L. & Marchand, D. (2008). Processes of place identification and residential satisfaction, *Environment and Behavior*, 40(5), pp. 669-682.
 14. Ghasemi Isfahani. M. (2006). a sense of place in the new towns Case study Andiasheh New town, *Proceedings of the International Conference on New Towns*, New Towns Development Corporation Publishing, Printing, Tehran (in Persian)..
 15. Hatamifar, K., Kakoojooybari. A. & Sarmadi. M. (2014). A Study of Students Satisfaction with Student Services at Payam Noor University. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 19 (4) ,117-139 (in Persian).
 16. Hernández, Bernardo; Hidalgo, M. Carmen; Salazar-Laplace, M. Esther; Hess, Stephany; (2007). Place attachment and place identity in natives and non-natives. *Journal of Environmental Psychology*, 310-319.
 17. Izadi, S., Salehi, A. & Gharabaghi, MM.(2007). Mazandaran University of customer satisfaction evaluation criteria of EFQM model. *Journal of higher education association*, 3, 1-34 (in Persian).
 18. Jacob, Gerald R. & Schreyer, Richard. (1980). *Conflict in outdoor recreation: A theoretical perspective*

- Journal of Leisure Research, 12, pp. 368-380.
19. Kaviani Rad, M. & Fattahi, M., (2002), the convergence of national identity, *Journal of the Faculty of Humanities*, (16), 25-41 (in Persian).
 20. Keller, S. I. (1968). *The urban neighborhood: a sociological perspective*. New York: Random House.
 21. Kwan, P. Y. K. & NG. (1999); Quality Indicators in Higher Education- Comparing Hong Kong and China's Students ; *Managerial Auditing Journal*, 14(1), pp 20-27.
 22. Kyle, G., Graefe, AR., Manning, R. & Bacon, J. (2004). Effects of Place Attachment on Users' Perceptions of Social and Environmental Conditions in a Natural Setting. *Journal of Environmental Psychology*, pp. 213-225.
 23. Luisa, M & Pilar M. (2014). Place identity and residential satisfaction: Differences between native and immigrant populations, *Bilingual Journal of Environmental Psychology*, 3(1), pp. 75-86.
 24. Mesch, GS. & Manor, O. (1998). Social Ties, Environmental Perception, And Local Attachment. *Environment and Behavior*, pp. 504-519.
 25. Mirfakhredini, S., Owlia, M. & Jamali R.(2009) Quality Management Reengineering in Higher Education Institutions, Case study: Yazd University Educational Services. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 15 (3) ,131-156 (in Persian).
 26. Mohammadian, A. & Khanbabazadeh, M., (2009) The study of students' satisfaction level concerning activities of different units in Ardebil Medical University. *Research Scientific Journal of Ardebil Medical University*. 9(1):55-61. (in Persian).
 27. Molavi, P. & Rasoulzadeh, B. (2004) A Study of Factors Affecting Tendency in drug use. *The Quarterly Journal of Fundamentals of Mental Health*, 6(21-22), 49-55 (in Persian).
 28. Proshansky, H.M., Fabian, A.K., & Kaminoff, R. (1983). Place-identity: Physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, 3,pp. 57-83.
 29. Proshansky, Harold M.; (1978). *The City and Self-Identity*. *Environment and Behavior*, pp. 147-169.
 30. Relph, E. (1976). *Place and Placelessness*. London: Pion.
 31. Stedman, R. C. (2003). Sense of Place and Forest Science: Toward a Program of Quantitative Research. *Forest Science*, 822-829.
 32. Stokols, David; Shumaker, S. (1981). People in places: A transactional view of settings. In L. Erlbaum, Lawrence (pp. 441-488). Hillsdale, NJ: J. Harvey (Ed).
 33. Tafreshi, H. (2012). Statics of Addiction in Iran, *Razi Journal*, 49-56 (in Persian).
 34. Tamanaeifar, H., Niazi, M. & Amini, M. (2007). Comparative assesment of factors affecting academic failure and excellent condition, *Daneshvar Raftar*, 39-52 (in Persian).
 35. Williams, Daniel R.; Vaske, Jerry J.; (2003). The measurement of place attachment: validity and generalizability of a psychometric approach. *Forest Science*, 49(6), 830-840.

Index

1. Assessing the Impacts of Rural Settlements Transformation to City on Urban System at Sub-Regional level: Case of Guilan Province Sub-Regions (1956-2016) ■ 7-26 ■
2. Recognition of Ownership Components based on Grounded theory; in order to explain the position of the concept of ownership in construction field. ■ 27-44 ■
3. The Relationship between Effective Components on Housing Prices and Quality Components of Housing ■ 45-62 ■
4. Study of the principle of Introversion in Iranian housing based on the space syntax method ■ 63-78 ■
5. Explore the relationship between human resource needs with superior excellence in the municipality of Zahedan ■ 79-96 ■
6. Analysis of the Effect of Green Urban Infrastructure on the Improvement of Social and Economic Indicators of Quality of Life ■ 97-114 ■
7. Reducing environmental problems in organic and old tissues with a smart city approach (reviewing literature and building a framework for field studies Using the Analytical Network Process (ANP)) ■ 115-128 ■
8. Identify source of claims in urban projects (Case Study: Tehran Metro DBF Projects) ■ 129-146 ■
9. Screening of environmental vitality factors in open spaces of residential complexes in Tehran city using fuzzy technique ■ 147-168 ■
10. Interaction of Residential Satisfaction and Spontaneous Physical Interventions by Residents ■ 169-182 ■
11. The role of neighborhood houses in realization of urban management purposes; Case Study, Region seven of metropolitan Tehran ■ 183-196 ■
12. Realizability of Good Urban Governance emphasizing the Spatial and Social Equity (Case Study: City of Rasht) ■ 197-214 ■
13. Tourism Development and Reconstruction in Urban Destinations (Case Study: Shiraz City) ■ 215-230 ■
14. Assessment of water resources deficit index based on population of urban and rural settlements and effects of climate change-Case study of Bardsir city ■ 231-248 ■
15. Environmental Management of Municipal Solid Waste Transfer Stations Emphasising on Pollutant Control (Case Study: Darabad Solid Waste Transfer Station) ■ 249-260 ■
16. Analysis of the impact indicators on implementation of integrated urban management (Case Study: Tehran Metropolis) ■ 261-282 ■
17. Evaluation of the Indicators Affecting the Function of Sustainable Rural Housing with an Emphasis on the Role of Culture and Society ■ 283-300 ■
18. An Analytical Approach toward the Effect of Demographic Factors on citizens' Preference to Neo-Classic Facades, Regarding to Identity and Place Attachment Enhancement ■ 301-312 ■
19. Necessity of Urban Strategic Management in Tabriz Metropolitan Management System with Emphasis on Structural Equation Modeling ■ 313-326 ■
20. Effect of University Service and Quality Satisfaction on Dimensions of Students Sense of Place attachment ■ 327-372 ■

Urban

Management

A Quarterly Journal of Urban
Management and Planning
Vol.18 No.54 Spring 2019

The Urban and Rural
Research Center

Address: No. 17 , Shahid Naderi
St., Keshavarz Bivd , Vali-e-Asr sq.,
Tehran, iran
Tel:88976651-88986382-
88966239
Fax:88977918
Urban Research Center:
Address. As above, North Forth
Floor
Tel: 88977919

Ministry of Interior

Iran Organization Of Municipality
and Rural Managers The
Cultural, Informative and
Publications Institute

<http://www.imo.org.ir>

License Holder: The Iranian Municipalities Organization (I.M.O)
Managing Director: Mahdi Jamalinejad
Under Surveillance of: Majid Abdollahi
Editor-in-chief: Mohammareza Bemanian

The Editorial Board:

Aminzade, Behnaz. Associate Prof, Environmental Studies
Department, Tehran University
Asgari, Ali. Associate Prof, Management Studies Department,
York University of Canada
Azizi, Mohammad Mahdi. Prof, Faculty of Fine Arts, Tehran
University
Behzadfar, Mostafa. Assistant Prof, Architecture and Urban
Planning Department, Elm-o-san'at University of Iran
Bemanian, Mohammadreza. Associate Prof, Art and
Architecture Department, Tarbiat Modares University
Diba, Darab. Prof, Faculty of Fine Arts, Tehran University
Etesam, Iraj. Prof, faculty of fine art, Tehran University
Farhangi, Ali Akbar. Prof, Management Department, Tehran
University
Ghafari, Ali. Prof, Architecture and Urban Planning Department,
Shahid Beheshti University
Golabchi, Mahmood. Prof, Faculty of Fine Arts, Tehran
University
Latifi, Gholamreza. Assistant Prof, Social Sciences Department,
Allameh Tabatabayee University
Mirsepasi, Nasser. Prof, Management and Economy
Department, Azad University of Tehran
Naghizade, Mohammad. Assistant Prof, Art and Architecture
Department, Azad University of Tehran
Pourjafar, Mohammadreza. Prof, Art and Architecture
Department, Tarbiat Modares University
Sedigh Sarvestani, Rahmatallah. Prof, Social Sciences
Department, Tehran University
Tavosi, Mahmood. Prof, Art and Architecture Department,
Tarbiat Modares University

Editorial manager: Mohamad Mehdi Motevaseli

Editorial Administarator: Zohre Taraghi

Editorial Committee: Mohamad Tolabi, Hadiseh Garshasbi, Abbas Jalali

English Editorial: Dr. Reza Bemanian

Layout & Design: hamedyaghoobi.com

Publisher: Kamyab Print